

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TUNCELİ YÖRESİ ALEVİLİĞİNDE OCAKLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ

HAZIRLAYAN
Bedriye Deniz ÇELİK

MALATYA-2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TUNCELİ YÖRESİ ALEVİLİĞİNDE OCAKLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bedriye Deniz ÇELİK

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ

MALATYA-2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**TUNCELİ YÖRESİ ALEVİLİĞİNDE
OCAKLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ

HAZIRLAYAN

Bedriye Deniz ÇELİK

Jürimiz 28.08.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezi (oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Sosyoloji Anabilim, Uygulamalı Sosyoloji Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı, Adı ve Soyadı

1. Jüri Başkanı: **Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ**
2. Üye: **Prof. Dr. Ersan ERSOY**
3. Üye: **Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Çağlar KURTDAS**

İmzası

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ'in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **Tunceli Yöresi Aleviliğinde Ocaklar** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

28.08.2019

Bedriye Deniz ÇELİK

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Aleviliğin yaşam bulduğu coğrafyalardan biri olan Tunceli ili esas alınarak hazırlanmış ve tez sınırı da bu anlamda Tunceli ili sınırları içerisindeki Alevi/Kızılbaş Ocaklarıyla sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda amaçlanan ise Tunceli’de yer alan Alevi/Kızılbaş Ocaklarının mevcut durumlarını tespit etmek ve söz konusu olan ocakların yaşayan temsilcisi durumundaki kimi inanç önderleriyle gerçekleştirilen mülakatlarla da bu ocaklar etrafında oluşan dinî veya sosyolojik dokunun kayıt altına almasını mümkün kılmaktır.

Değerli katkılarından, yönlendirmelerinden dolayı Alevilik-Bektaşılık Tarihi Araştırmacısı Sayın Hasan ÇELİK’e gönülden teşekkürlerimi sunarım. Değerli arkadaşım Emine GÜNER’e destekleri için teşekkür ederim.

Tez çalışmasının tüm süreçlerinde, yol göstericiliğini ve değerli bilgilerini bizlerden esirgemeyen danışmanım ve kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ’e teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Saha çalışmaları sırasında değerli bilgilerini/tecrübelerini bizlerle paylaşan, sorularımıza içtenlikle cevap veren ve mülakatlarımızı da bereketli kılan tüm büyüklerimize ve bu yorucu süreçte beni yalnız bırakmayarak, her daim destek olan çok değerli aileme en kalbi şükranlarımı iletiyorum.

Bedriye Deniz ÇELİK

Elazığ, Ağustos 2019

ÖZET

Dışa kapalı, sözlü bir geleneğe dayanan, kendi içerisinde sosyo-kültürel normları üretip uygulayabilen Alevilik inancı ve Aleviler, son yıllarda birçok araştırmacının subjesi olma eğilimi göstermektedir. Alevi, Alevilik adını söylemek istisnai bir durum iken 1990’lardan sonra sıklıkla dile getirilen, hakkında çokça yazılıp çizilen, tartışılan, sağa sola çekştirilen bir olgu haline gelmiştir. Alevilik-Bektaşilik, sırrı hakikate, insan-ı kâmile, Hak’la Hak olmanın bilgisi ve kudretine ulaşmayı temel prensip haline getirerek, kendi topluluklarına kafa yormanın yanında kendisine kimlik bulmaya çalışanlarla da zorlu bir süreç yaşamıştır. Bu zorlu süreci yaşayanlar diğer birçok Alevi nüfusunun yaşadığı kentlerdeki gibi Tunceli’de de bulunmaktadır. Alevi geleneğinden gelen, toplumsal yaşantıları inanç temeline kurulu olan Tunceli Alevilerinin, Alevilik-Bektaşilik, mürşit-pir-rehber-talip, ocak algılayışları, Tunceli Yöresi Aleviliğinde Ocakların konumu, Ria Hak inancı, insana ve doğaya verilen değer çalışmamızda incelediğimiz konular arasındadır.

Anahtar Kavramlar: Alevilik-Bektaşilik, Tunceli Aleviliği, Ocak, Ria Hak.

ABSTRACT

The belief in Alevism and Alevis, which are based on an outward closed, oral tradition and can produce and apply socio-cultural norms within themselves, have tended to be the subject of many researchers in recent years. While it is an exceptional case to say the name Alevi, Alevism, it has become a phenomenon that is often expressed after the 1990s, written and drawn about, discussed, and tugged around. Alevism-Bektashism, the secret to the truth, insan-ı kamile, the knowledge and power of being true with the truth by making it the basic principle, not only to think about their own communities, but also to find an identity for itself has experienced a difficult process. Those experiencing this difficult process are also found in Tunceli, like many other Alevi cities. Alevism-Bektashism, Mürşit-Pir-Rehber-Talip, Ocak perceptions of Tunceli Alevism, the position of the quarries in the Alevism of Tunceli region, the belief in Rîa Hak, and the value given to human and nature are among the subjects we examined in our study.

Keywords: Alevism-Bektashism, Tunceli Alevism, Ocak, Rîa Hak.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Metodu	3
1.2. Araştırmanın Konusu ve Amacı	4
1.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	5
1.4. Araştırmanın Varsayımları.....	5
2. ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK	7
2.1. Aleviliğin Tanımı ve Tarihi	7
2.1.1. Alevilik Kavramının Tarihsel Seyir İçindeki Anlamı	19
2.1.1.1. Aleviliğin Soy Esasına Göre Anlamı	19
2.1.1.2. Aleviliğin Siyasal Anlamı	20
2.1.1.3. Aleviliğin İnançsal (Teolojik) Anlamı	21
2.1.1.4. Aleviliğin Tasavvufi Anlamı	21
2.2. Bektaşiliğin Tanımı ve Tarihi	22
2.3. Alevilik ve Bektaşiliğin Benzer ve Farklı Tezahürleri.....	26
2.3.1. Alevilik ile Bektaşiliğin Benzer Tezahürleri	26
2.3.2. Alevilik ile Bektaşiliğin Birbirinden Farklı Tezahürleri	31
2.4. Alevi-Bektaşî İncancının Temel Unsurları	43
2.4.1. Alevilik- Bektaşilikte Mürşit Kavramı, Mürşitlerin Özellikleri ve İşlevleri	43
2.4.2. Alevilik- Bektaşilikte Baba-Pir/Dede Kavramı, Babaların- Pirlerin/Dedelerin Özellikleri ve İşlevleri, Beslendikleri Sözlü ve Yazılı Kaynaklar.....	45
2.4.2.1. Pirlerin/Dedelerin Dış Görünüş Özellikleri.....	77
2.4.2.2. Pirlerin/ Dedelerin Düşkün Olmasına Sebep Olacak Hal ve Davranışlar	83

2.4.2.3. Babaların-Pirlerin/Dedelerin Günümüzde Karşılaştıkları Sorunlar	87
2.4.2.4. Pirlerin/Dedelerin Devletten Beklentileri	93
2.4.3. Alevilik- Bektaşilikte Rehber-Rayber Kavramı, Rehber-Rayberlerin Özellikleri ve İşlevleri.....	97
2.4.4. Alevilik- Bektaşilikte Talip Kavramı, Taliplerin Özellikleri ve İşlevleri	100
3. ALEVİ-BEKTAŞİ İNANCINDA OCAKLAR.....	102
3.1. Ocak ve Ocakzade Kavramlarının Tanımı, Ocakların Önemi.....	102
3.1.1. Ocakların Sınıflandırılması, Ocaklar Arasındaki Hiyerarşik Durum ve İlişkiler.....	118
3.1.1.1. İşlevlerine ve İş Bölümüne Göre Ocaklar.....	118
3.1.1.2. Örgütlenme ve Bağlılık Durumuna Göre Ocaklar	121
3.1.1.3. Ocakzade Dedelerce Görevlendirilen Dikme Ocaklar	121
3.1.1.3. Cemlerdeki Uygulama Farklılıklarına Göre Ocaklar	121
3.1.2. Ocakların Yapısı, Özellikleri, Birbirleriyle İlişkileri, Bireye ve Topluma Yönelik İşlevleri.....	121
4. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE ALEVİLİK.....	141
4.1. Toplumsal Değişme Kavramının Tanımı.....	141
4.2. Toplumsal Değişme ve Din Olgusu	146
4.3. Toplumsal Değişme ile Göç, Kentleşme, Modernleşme ve Alevilik.....	150
4.4. Geleneksel Alevilik Olgusu ve Tunceli Aleviliği.....	167
4.5. Yozlaşma - Asimilasyon Kavramları ve Tunceli Aleviliği.....	169
4.6. Yozlaşma, Asimilasyon, İnkâr, Ötekileştirilmeye Karşı Pirlere/ Dedelere Düşen Görevler	180
5. TUNCELİ ALEVİLİĞİ, OCAKLAR VE İŞLEVLERİ.....	184
5.1. Tunceli Aleviliği –Ria/Raa Hak İnancı- Tunceli Aleviliğinin Özgün Yapısı, Hak-İnsan-Doğa Anlayışı	184
5.1.1. Tunceli’de Oruç ve Bayramlar.....	210
5.1.1.1. Gağan Orucu	211
5.1.1.2. Hazreti Hızır Orucu- On İki İmamlar Orucu.....	214
5.2. Tunceli’de Yer Alan Alevi Ocakları.....	221

5.2.1. Ağuiçen (Ağuçan) Ocağı	223
5.2.2. Baba Mansur (Bamasur) Ocağı	232
5.2.3. Delil Bircan (Berhucan) Ocağı	236
5.2.4. Derviş (Seyit) Cemal Ocağı.....	240
5.2.5. Cemal Abdal Ocağı.....	243
5.2.6. Kureyş Ocağı.....	246
5.2.7. Sarı Saltuk Ocağı.....	259
5.2.8. Şah Çoban Ocağı	268
5.2.9. Celal Abbas Ocağı	272
5.2.10. İmam Rızalılar Ocağı	276
5.2.11. Pir Sultan (Koca Haydar) Ocağı	277
5.2.12. Seyit Sabun (Seyfi) Ocağı.....	281
5.2.13. Şah Ahmet Dede Ocağı	281
5.3. Tunceli Aleviliği Üzerinde Yıkıcı Etkiler Bırakan Olaylar	281
5.4. Dernek, Vakıf, Cemevleri Arasındaki Münasebetler	288
5.5. Tunceli Aleviliğinin Bugünkü Durumu.....	295
SONUÇ	304
KAYNAKÇA.....	310
EKLER	320
MÜLAKAT SORULARI	320

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Ağuçan	: Ağuichen
Ank.	: Ankara
akt.	: Aktaran
Bamasur	: Baba Mansur
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
DAD	: Demokratik Alevi Derneği
Haz.	: Hazırlayan
HBV.	: Hacı Bektaş Veli
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
Hız.	: Hazreti
İst.	: İstanbul
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar (sayfa sayısı)
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti

TDK	: Türk Dil Kurumu
Vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl
TGM	: Tunceli Gençlik Merkezi
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

1. GİRİŞ

Alevilik-Bektaşilik inancı, kimi erkânlarına bakıldığında (musahiplik cemi gibi) dışa kapalı (*outward*) bir yapı sergilemektedir. Hem Aleviliğe hem de Bektaşiliğe ilişkin tanımlama ve tartışmalar günümüzde de hararetli bir şekilde devam etmektedir. Birçok akademik çalışmanın yapıldığı bu alanlar, yine de araştırmacılarca yeterince keşfedilememiş araştırma sahalarını barındırmaktadırlar. Özellikle geçmiş dönemlerde yaşanan, siyasi arenada da çok kullanılan ve Alevi-Sünni ayrıştırılmasına yönelik dilin beslediği “toplumların birbirlerini tanıyamaması” fobisi; Alevi-Bektaşî toplulukları üzerindeki saha araştırmalarının yeterli düzeyde yapılamamasına veya alana ilişkin sağlıklı bilgi derlenmesine engel olan nedenlerden en önemlisi olarak ifade edilebilir.

Çalışmamıza, Alevilik-Bektaşilik inançlarının kuramsal izahlarını yaparak başladık. Yine ifade etmemiz gerekiyor ki nüfusunun tamamına yakınının Alevi olduğu bilinen Tunceli kentinde yürüttüğümüz bu tez çalışmasıyla amaçlanan nedenleri ise şöyle sıralamak mümkündür:

- Aleviliğin (Tunceli’deki) tanımlanmasını ve yaşayış olarak nasıl vücut bulduğunu tespit etmek,
- Kutsanan şahıs veya varlıkların tespitini yapmak,
- Şehirleşme veya toplumsal değişimle birlikte karşılaşılan inançsal sorunların neler olduğunu belirlemek,
- Günümüzde Tunceli’de yaşatılan Aleviliğin, inançsal açıdan yaşadığı zorlukları tespit etmek ve ocakların kentteki (karizmatik) anlamlarına ilişkin tecrübeleri kaydetmektir.

Tunceli Alevi inancında ocakların etkisi, geçmiş ile günümüz arasında inançta yaşanan kopuşlar, popüler kültür unsurlarının Tuncelili inanç önderlerinin üzerindeki etkileri ve inançların yeni kuşaklara aktarılmasında yaşanan güçlükler, tez çalışmamızın içerisinde cevaplarını aradığımız alt problemler olarak sıralanabilir. Literatür taramasıyla mülakat tekniğini birleştirerek, hem yazılı kaynaklar hem de sözlü kaynaklar çerçevesinde araştırmamızı oluşturduk. Nitekim geleneksel Aleviliğin (büyük oranda) sözlü kültür üzerinden ilerleyen bir yapıda olması ve konumuzun bir saha çalışmasıyla daha net ifadelerle vücut bulacağına olan inancımız nedeniyle, mülakat yapmayı ve

kaynak kişilerden istifade etmeyi uygun gördük. Böylece çalışmamızın üst sınırını da oluşturan Tunceli Aleviliğindeki ocakları ve inanç önderlerini inceleme olanağını elde ettik. Ağızlarından çıkan her söze inci gibi baktık, yaptığımız kayıtlarla da konuşulanları eksiksiz olarak yazmaya çalıştık. Bilindiği gibi mülakat tekniği zaman gerektiren zorlu bir süreçtir. Özellikle kayıtların yazıya geçirilmesinde oldukça zorlandık ve zaman harcadık. Ancak, sorularımıza verilecek cevaplar, araştırmamızın sağlıklı gidişatı açısından oldukça önemli olduğu için zaman harcama konusunda oldukça cömert davrandığımızı belirtmek isteriz.

Alevilik-Bektaşiliğin içeriğini anlamak için üzerinde durulması gereken kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramların tamamını, hak ettiği derinlik ve çoklukta açıklamak çok zaman gerektiren bir uğraştır, belirli bir zaman diliminde hazırlamak durumunda kaldığımız bu çalışmada bu hususun etkisi büyüktür. Köklü ve uzun bir tarihi seyir içerisinde oluşarak günümüze gelen inançlar, sosyo-ekonomik, siyasi, ahlaki koşul ve pratikleri belirleme güç ve etkisine sahip oldukça, birçok bilim dalı tarafından ele alınmaya devam edilecektir. Toplum hayatıyla ilgili olan özellikle geleneksel, kırsal yaşamda hayatın merkez noktasında bulunan inançlar üzerine yapılan sayısız çalışma arasında, sosyoloji bilim dalının da önemli katkıları olmuştur ve her sosyolojik yapı yine bilinmek için sosyolojinin cömertliğine muhtaçtır.

Toplumla ilgili hemen her konuyu inceleme alanı olarak alan sosyoloji bilimi, inançlar üzerinde önemle durmakta, inançların sosyal yapı içerisindeki konumunu, işleyişini çeşitli alan çalışmalarıyla ele almaktadır. Dinin sosyal yapı içerisinde oynadığı rol, din sosyolojisi ile incelenmektedir. Din sosyolojisi deneysel çalışmalardan ziyade diğer sosyal bilimlerin kullandığı betimsel yöntemi kullanmaktadır. İnceleyeceği sosyal grubu belirleyerek hedef kitleyle birebir görüşmeler yapma, gözlem yoluyla sahada önemli veriler toplama, ses-video kayıtlarıyla önemli kaynaklar oluşturma teknikleriyle çalışan din sosyolojisi, dinin toplumsal yaşam üzerindeki etkisini incelemektedir. Bu özelliğini göz önünde bulundurarak bizler de bu çalışmada mülakat tekniğini kullandık. Var olan inançlar ekseninde toplumsal yapı, işleyiş, değişim, sosyalleşme, dinin, inançların toplumsal hayat üzerindeki etkisi genel olarak saha çalışmaları vasıtasıyla ortaya konulmaktadır. Tunceli Aleviliği, ocaklar ve inanç önderleri aracılığıyla yaşanmakta, yaşatılmakta olduğu için bu kavramların sahada ne gibi anlamlar ifade ettiği de bizim için oldukça önemliydi. Manevi alan yolculuğu kapsamında dinler, toplumsal

hayatlarda bıraktığı etkiler çerçevesinde gerek ilahiyatın gerekse de din sosyolojisinin ilgisini çekmektedir. Toplumsal hayat üzerinde etkisi olan inançların incelenmesi, salt o inancın tasviriyle, tüm boyutlarının ele alınmasıyla istenildiği ölçüde açıklanamamaktadır. Zira her toplumsal olayın, dinin bir tarihi vardır. Toplumlar, birliktelikleriyle, birbirlerinden aykırılıkları-farklılıklarıyla, yaratıcıya olan farklı ya da benzer bakış açılarıyla, dinlerin hayatlarına nüfuz etme dereceleriyle inançların tesiri altındadırlar. Uzun yılların yaşamsal birikimiyle, tarihiyle birlikte dinsel muhtevanın ele alınması toplumsal hayat hakkında detaylı aynı zamanda kapsayıcı bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

Tunceli Aleviliğinde, ocak örgütlenmesi, dedelik kurumu kadar ziyaretlerin ve bölgede yaşadığına inanılan, her biri farklı bir keramet göstererek toplum hafızasında karizmatik bir yer edinen kişiler de oldukça önemlidir. Kutsal kabul edilen bu kişilere ait nişangeler, ziyaretler bölge halkı tarafından sürekli olarak ziyaret edilmektedir. Düzgün Baba, Munzur Baba, Ana Fatıma, Buyer Baba, Gola Çetu, Büyük Çeşme, Sarı Saltuk'un mekânı, Ağuçan türbesi, Baba Mansur Ocağı, Seyit Büklü Dede Türbesi gibi daha pek çok ziyaretgâhın olduğu Tunceli'de, Aleviliğin izahı noktasında bu ziyaretlere de vurgu yapılmaktadır.

Nüfusunun tamamına yakını Alevi olan Tunceli kentinde, yerel ağızda kullanılan ve bizim de bu çerçeveye dayanarak çalışmamızda çokça yer verdiğimiz pir ve rayber kavramları, dede ve rehber sözcüklerinin yerine kullanmayı tercih ettiğimiz kavramlardandır.

Tunceli'de Ağuçan, Baba Mansur, Derviş Cemal, Kureyş, Sarı Saltuk, Derviş Gevr, Şih Delil Berhucan, Şah Ahmet Dede, Seyit Sabun, Cemal Abdal, Şah Çoban gibi ocaklar bulunmaktadır. Çalışmamızda bu ocaklarla ilgili bilgiler vermeye çalıştık. Bu ocaklarla ilgili bilgi sunarken gerek literatür çalışmalarından gerekse de yapmış olduğumuz mülakatlardan yararlandık.

1.1. Araştırmanın Metodu

Çalışmamızda, literatür taraması ile nitel araştırma tekniklerinden biri olan mülakat tekniğini kullandık. Yapılan görüşmeler, kayıt altına alınmıştır. Önceden randevu alınarak gerçekleştirilen mülakatların bazıları oldukça uzun sürdüğü için bir kişiyle

birden fazla kez görüşme yapılmıştır. Aynı zamanda görüşülen kişilerin bazılarıyla fotoğraf çekilmiştir. Ocakzade sayısı az olduğu için görüşme yapılacak dedeleri bulmak oldukça zor olmuştur. Kentte oturan bireylerden ve ulaştığımız dedelerden aldığımız bilgilere göre, pirlarin çoğu büyük kentlerde ya da Avrupa'nın çeşitli yerlerinde yaşamaktadırlar. Bu konuyla ilgili olarak görüştüğümüz pirlardan birkaçı, sayılarının az olduğunu, bu nedenle çok fazla sorumluluklarının olduğunu belirtmişlerdir. Pirlari olmayan köylere, ihtiyaç halinde gitmesi gerektiği ve bundan dolayı cemevindeki hizmetlere yetişmekte zorlandığını söyleyen dedeler olmuştur.

Çalışmanın içeriğiyle ilgili sorular tarafımızca hazırlanmış ancak mülakatlar sırasında anlam karışıklığına mahal verdiği için bazı sorular basitleştirilerek sorulmuştur. Anlaşılmayan sorular, örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Oluşturulan sorulara verilen cevaplar doğrultusunda, ek sorular doğaçlama olarak sorulmuştur.

1.2. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Tunceli Yöresi Aleviliğinde Ocaklar konulu çalışmamızla, Tunceli'de yaşayan ocakzadelerin, toplumsal hayat üzerindeki etkileri, inançsal anlamda üstlendikleri sorumlulukları, inançsal ritüellerin geleceğe aktarılmasında, nesillere taşınmasında oynadıkları eğitici-öğretici rollerinin ne olduğu hususunu sosyolojik perspektif ekseninde inceleme amacını taşımaktayız. İnançsal anlamda birçok engelle karşılaşan Alevilik yolu, sayısız araştırmalara konu olmuştur. Alevilik, şifai geleneğe sahip olması dolayısıyla daha çok saha çalışmalarıyla incelenmektedir. Tunceli'de nüfusun büyük çoğunluğu Alevidir. Bu yönüyle diğer kentlerden ayrı bir yeri vardır. Tunceli aynı zamanda evliyalar, ocaklar kentidir. Tunceli tarihi, trajik olaylarla, sürgünlerle, göçlerle, ölümlerle doludur. Farklı inanca sahip olan bu kent her dönemde, sarsıcı, travmatik hadiselerle karşı karşıya kalmıştır. Bu açıdan, sürekli olarak gündeme gelmektedir. Çalışmamızda Tunceli'nin, özellikle inançsal hayatı, yaşanan tarihsel geçmişle bugün arasındaki farklılaşmalar, bölgede sol ideolojilerin etkisi ile Tunceli Aleviliğinin anlamı, özü, ocak geleneği, ocakların tarihsel geçmişleri, ocakzadelerin işlevleri, Tunceli'deki mekânları gibi konular üzerinde durulmaktadır.

1.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Tunceli Yöresi Aleviliğinde Ocaklar başlıklı çalışmamızın evreni Tunceli, örneklemini ise Tuncelili Alevi pirleri ile talipleridir. Ocaklar, evliyalar, ziyaretgâhlar kenti olan Tunceli’de, Alevilik, yol ve erkân, doğaya, insana duyulan saygı, pirlerin kentte sosyo-kültürel hayat içerisindeki varlıkları, etkileri, önemleri, geçmiş ile bugün arasında var olan inançsal değişim ve kırılmalar, cemevleriyle derneklerin ilişkileri, asimilasyon ve yozlaşmaya karşı pirlerin yapmak istedikleri gibi ve daha birçok husus hakkında Tuncelili Alevi dokuz pir ile on bir talipten, mülakat tekniğiyle bilgi toplamaya çalıştık. Tunceli, doğasıyla, inancıyla, insana verdiği önemle birçok araştırmacı tarafından da kabul edilen “Alevi/Kızılbaş Ocaklarının başkenti” tanımlamasıyla birçok araştırmaya konu edilen bir kenttir. Tunceli’de geçmiş yıllarda homojen bir inanç yapısı bulunurken son dönemlerde aldığı göçlerle birlikte inançsal anlamda çeşitliliğe ev sahipliği yapmaktadır. Ağuçan, Derviş Cemal, Baba Mansur, Ana Fatıma, Munzur Baba, Düzgün Baba gibi pek çok ocağın ve evliyanın mekân tuttuğu inançsal ve kültürel olarak kendine özgü yaşantısıyla bizlerin de dikkatini çekmiştir. Alevi inancının, Tunceli’de nasıl algılandığı, yaşatıldığıyla ilgili görüş sahibi olmamız, Tunceli’de yaptığımız mülakatlarla büyük ölçüde sağlanmıştır. Toplamda yirmi kişiyle mülakat yapılmıştır. Bilindiği gibi mülakat tekniğiyle evrenin bütününe çalışmak oldukça zor ve ağır bir süreçtir. Bu nedenle hazırladığımız sorulara eksiksiz cevap verebileceğini düşündüğümüz pirlerin, dedelerin görüşlerine sıklıkla başvurulmuştur. Ulaştığımız pirlerin sayısını az bulduğumuz için dernek başkanları ve ocak soylu olmayan taliplerle de görüşülmüştür.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

- Tunceli’de günümüzde etkinliğini kısmen de olsa sürdürebilen yaklaşık olarak (bilinen) on iki ocak vardır.
- Tunceli Aleviliğinde Mürşit Kapısı olarak kabul edilen iki ocak vardır. Bunlar; Ağuıçen, Baba Mansur.
- Günümüzde bölge Aleviliği içerisinde dede ocakları daha çok inançsal olarak birey ve toplum üzerinde etkinlik göstermektedir.
- Tunceli’de şehirleşme ve göç süreçleriyle birlikte dedelik kurumu, ocaklar bireysel ve toplumsal hayat üzerindeki etkinliğini yitirmeye başlamıştır.

- Tunceli’de taliplerin ocaklara olan bağılıkları kentleşme ve göçle birlikte kopma noktasına gelmiştir.
- Dedeler, taliplerine ziyarette bulunmamakta, gençler bağlı oldukları ocağı ve Dedeleri tanımamaktadırlar.
- Bölge Aleviliğinde ocaklar arasındaki münasebetler dini amaca yönelik olarak sürdürülmektedir.
- Ocaklar arasında yol ve erkân yürütme ekseriyetinde farklılıklar bulunmamaktadır.
- Ocakzadelerin bir araya gelmeleri büyük oranda bölgede yapılan cemlerde mümkün olmaktadır.
- Bölgede dedelik kurumu ile aile, inanç ve siyasete ilişkin değerler toplumsal değişimle birlikte yeni bir boyut kazanmaktadır.
- Bölgede ocakzade dedeler üzerinde siyasal baskılar mevcuttur. Ocaklar ve Cemevi bu baskılardan olumsuz yönde etkilenmektedir.
- Aleviliğin öğretilmesinde yegâne başvuru merkezi konumunda bulunan ocakzade dedelerin önemi gittikçe azalmakta, bireyler kendi özgür iradeleri çerçevesinde inançlarını, ilgili bilimsel çalışmalardan, sosyal medya araçlarından ve internetten yararlanarak öğrenme yolunu tercih etmektedirler.
- Genç nesil ocakzade dedeler özellikle ekonomik nedenlerden dolayı dedelik görevini yerine getirmemekte, bu nedenle bölgede genç dedelere rastlanmamaktadır. Dolayısıyla inancın geleceğe aktarılması noktasında sıkıntılar yaşanmaktadır.
- Günümüzde dedelerin, kendilerine özgü kılık-kıyafet, saç-sakal tarzları diğer bireylerden farklılık arz etmemektedir.
- Dedeler düğün, ölüm, cem törenlerindeki etkinlikleri dışındaki işlevlerini büyük oranda yerine getirememektedir.
- Dedeler, taliplerine gidemediği için taliplerini görgüden geçirememektedirler.
- Dedeler geçimlerini sağlama noktasında farklı işlerde çalışmaktadırlar.
- Pirlar ile Alevi dernekleri arasında fikir çatışmaları mevcuttur.
- Tunceli Aleviliği üzerinde sol ideolojilerin, örgütlerin yıkıcı, yozlaştırıcı etkisi olmuştur.

2. ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK

Aleviliğin ele alındığı hemen hemen bütün çalışmalarda Alevi, Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık gibi kavramlar kullanılmakla birlikte araştırmaların daha anlaşılabilir olması bakımından bu kavramların tanımlarına yer verilmektedir. Bizler de çalışmamızda özellikle Alevilik ve Bektaşiliğin tanımına yer vererek araştırmamızda sıklıkla kullandığımız bu kavramlarla ilgili farklı görüşleri de ele almış olacağız.

Alevi söylemi günümüzde Bektaşilikle birlikte sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Öyle ki Alevi-Bektaşî inancı, Alevi-Bektaşî ocakzadeleri, Alevi-Bektaşî literatürü, Alevi-Bektaşî dedeleri, Alevi-Bektaşî öğretisi gibi söylemlerle sıkça karşılaşmaktayız. Bu nedenle bu iki kavramın ne olduğuna kısaca değinmek çalışmamızın temel kavramlarının açıklaması açısından yararlı olacaktır.

2.1. Aleviliğin Tanımı ve Tarihi

Türkiye’de bilimsel olsun olmasın yapılan bütün çalışmalarda kavramlarla ilgili farklı düşünüş tarzları, izahları mevcuttur. Kavramlar üzerinde çeşitli anlaşmazlıklar, fikir ayrılıklarına dayanan çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Bizler de bu tartışmalar ışığında “Alevi kime denir?”, “Alevilik nedir?” gibi sorulara cevap bulmaya çalışacağız.

Anadolu, 13.yy.dan itibaren Alevi inancının organize oluşuna tanık olagelmıştır. Asya’dan, Horasan’dan Anadolu’ya gelen Hacı Bektaş, Anadolu’da, eren felsefesinin tarihî-karizmatik temsilciliğini yapmıştır. Zira Anadolu’da, Hacı Bektaş’tan önce faaliyet yürüten gezginler, dervişler, tasavvuf mensupları da olmuştur. Ancak Hacı Bektaş, bu dervişlerin aksine organize kültürü olan ve liderlik vasfı bulunan bir pirdi. Hacı Bektaş, Anadolu Alevi inancının sosyal zeminini inşa etmekle birlikte, bu öğretinin felsefî düşünsel içeriğinin gelişmesinde de büyük rol üstlenmiştir. Hacı Bektaş, Anadolu’da açtığı dergâhlarda, tekkelerde birçok derviş yetiştirmiş, Alevi inancının hem Anadolu’da hem de Balkanlarda yayılmasının öncülüğünü yapmıştır.¹ Bu bölümde Alevi sözcüğü ile Aleviliğin kavramsal tanımlarına yer verilecektir.

Alevi sözcüğü özellikle 1826’da Bektaşî dergâhlarının kapatılmasından sonra Sünni olanların dışında kalan toplulukları tanımlamak için kullanılmıştır. Günümüzde ise

¹ Kökel, Coşkun, **Güvenç Abdal Ocaklıları**, (1. Baskı), Güvenç Abdal Ocağı Vakfı Yayınları, , İstanbul 2013, s. XIX.

Hız. Ali'ye aşırı bağıllık gösteren toplulukları tanımlamak için kullanılmaktadır.² Yaptığımız mülakatlarda ocak pirleri ve talipleri, Alevilik inancının tam olarak bilinmediğı, büyüklerden aktarılan eksik bilgilerin aynen sürdürölmeye çalışıldığı ve en önemlisi de Şia etkisinin, Hız. Ali'ye aşırı bağıllık durumunu inşa ettiğini ifade etmişlerdir.

Hançerlioğlu'na göre Alevilik, ilk olarak Hız. Ali'yi sevmek ve siyasal parti olarak ortaya çıkmıştır. Birçok nedene bağılı olarak Hız. Muhammed, Hız. Ali'yi çok sevmiş, ölümünden sonra da kendi yerine geçirmeyi istemiştir. İslam'ın şerefli işlerinde özellikle Hız. Ali'ye görev vermiştir. Hız. Muhammed'in vefatından sonra Hız. Ali'nin halife olmasını isteyenler Şia adı altında bir araya gelmişlerdir. İslam'ın ilk yıllarında devam eden Alicilik, daha sonra İran'dan gelen toplumcu akımlarla birlikte düşünsel bir öğreti formuna dönüşmüştür.³

Alevilik, tarihsel bir kavram olarak yaklaşık X. yüzyıldan itibaren başlayıp, günümüze kadar gelişen, devamlılığı olan bir süreçtir. Tarihsel bir birikiminin yanında güncelliğı olan bir olgudur. Alevilik, yüzyılların içinden süzölerek bugüne gelmiştir, bünyesinde birbirinden farklı unsurları barındırmaktadır, bu nedenle tarihsel bir kimliğı vardır. Sürekli olarak medyada tartışılan, zaman zaman gündem olan, Türkiye'nin sosyal ve kültürel anlamda önemli bir konusu olan Alevilik, bu niteliğıyle günceldir.⁴

Alevi, Hız. Muhammed, Hız. Ali, yani Ehl-i Beyt soyundan gelenlere gönülden bağılı, Ehl-i Beyt namazı, 12 İmamlar matem orucu, semah, cem erkânı, musahip kardeşliğı ile ibadet eden, aslında insanlık ve doğruluk olan, yumuşak, naif huylu, hazinesi bilgi, meyvesi dostluk, sevgi olan her dine, her inanca, görüşe değer veren, din ve şariat adına toplumun aldatıldığı uydurma bilgi ve hurafelerden sıyrılmış, Vahdet-i Vücut inancını benimseyen, yetmiş iki millete aynı nazarda bakan insanlara denir.⁵ Alevilik, Allah'ın

² Çelik, Hasan, Serkan Balcı, " Alevi/Kızılbaş-Bektaşî Buyruklarından Hareketle ve Genel Ahlak İlkelerine Göre Talip, Rehber, Pir ve Mürşit İlişkileri ", İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2016, 5 (2) : s. 124.

³ Hançerlioğlu, Orhan, **İslam İnançları Sözlüğü**, (2. Baskı) , Remzi Kitapevi, İstanbul 1994, s. 21.

⁴ Yıldız, Harun, **Anadolu Aleviliğı-Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme**, (1. Baskı), Araştırma Yayınları, Ankara 2004, s. 11.

⁵ M. Ali, " Alevilik nedir? ", blog. milliyet.com.tr/alevilik-nedir-/Blog/?BlogNo=424655, (01.07. 2019).

birliğine, Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve Hz. Ali'nin veliliğine inanan İslam'ın özgün bir yorumudur.⁶

XIX. yüzyıla doğru geç bir dönemde ortaya çıkan Alevi sözcüğüne, XIX. yüzyıldan önce Osmanlı arşivlerinde rastlanmamaktadır. Alevi, İslam tasavvufu ve tarihi geleneğinde Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve hayatı boyunca her konuda ona bağlı olmak demektir. İslam kültür tarihinde soy itibarıyla Hz. Ali'den gelenler olarak tanımlanmıştır. Hz. Ali'ye bağlı olanların bir araya gelerek oluşturdukları “dini ve siyasi” birliktelikler için de Alevi deyiimi kullanılmıştır.⁷

Türk Dil Kurumunda Alevilik, “Hz. Ali yanlısı olma durumu”, Alevi ise “Hz. Ali'ye bağlı olan kimse” olarak tanımlanmaktadır.⁸ Arapçada “Ali'ye mensup, Ali'ye ait anlamlarına gelen Alevi kavramı, bilim insanlarınca, “Hz. Ali'ye taraftar olma, onun yolundan gitme” şeklinde izah edilmektedir.⁹ Alevi, “Ali'ye bağlı olan, Ali ile ilgili” demektir.¹⁰ Geleneksel anlamda Alevi, Hz. Ali'ye mensup, Hz. Ali'ye ait, Hz. Ali soyundan olan kimse şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak bu kavrama siyasî, itikâdî ve tasavvufî çerçevede farklı anlamlar da yüklenmiştir. Siyasî bakış açısıyla tanımlandığında Alevi, Hz. Ali'nin birinci halife olması ve halifeliğinin onun soyundan gelenlerce devam ettirilmesi gerektiği şeklinde anlamlandırılmaktadır.¹¹ Başka bir deyişle, Hz. Muhammed'den sonra Hz. Ali'nin meşru halife olduğu ve Hz. Ali ile onun soyundan gelenlerin yandaşı olduğu şeklinde Şii kavramıyla aynı anlamda kullanılmaktadır.¹² Hz. Ali'yi en üstün sahabî olarak görenler, kendisini peygamber olarak kabul edenler, Hz. Ali'ye ulûhiyet atfedenler Alevi kavramını itikâdî olarak tanımlamaya çalışmaktadırlar. Yollarını, erkânlarını Hz. Ali'ye dayandıran ve Hz. Ali'yi cehrî zikri* benimseyenlerin

⁶ Aytaş, Gıyasettin, “Alevilik Kavramı Etrafında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi, (56), s. 18.

⁷ Yıldız, Harun, **Anadolu Aleviliği-Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme**, s. 20.

⁸ Türk Dil Kurumu-Dilimiz Kimliğimizdir, tdk.gov.tr/, (19.07.2019).

⁹ Yaman, Ali, **Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi**, (2. Baskı), Nokta Kitap, İstanbul 2012, s. 18.

¹⁰ Aksüt, Hamza, **Aleviler, Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan, Dede Ocaklarının, Topluluklarının ve Yerleşimlerin Tarihi**, (3. Baskı), Yurt Kitap-Yayın, Ankara 2012, s. 14.

¹¹ Üçer, Cenksu, “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevilerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2005, 5 (2), s.162.

¹² Yaman, Ali, **Alevilikte Dedelik ve Ocaklar**, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2004, 51.

*Sesli olarak yapılan zikir.

piri olarak gören tarikatların bu manada yaptıkları izah metodu tasavvufi olarak yapılan bir tanımlamadır.¹³

Ethem Ruhi Fırlalı'ya göre, Arapçada Alevi kelimesi, “Ali’ye mensup, Ali’ye ait” anlamlarına gelmektedir. İslâm tarihi ve tasavvufta ise; Ali’yi sevmek, saymak, her koşulda ona bağlı kalmak olarak tanımlanmaktadır. Sözlük anlamı çıkarıldığında ise; Ali’yi en üstün sahâbi kabul eden, onun Allah’ın ve Peygamber’in tayini ile halife olması gerektiğini düşünen Şia ile çoğu zaman aynı anlamda kullanılmıştır.¹⁴

Ali yolundan giden, Ehl-i Beyt’e sevgi ve saygı duyan, şekilci İslam’ın dışında manaya, derinliğe, görünenin arkasındaki görünmeyene, zahiri değil batini anlayışla Hakk’a inanan ve hakikati arayan toplulukların inancı olan Alevilik, sırrı hakikat kapısında insanı kâmil olmayı amaç edinen bir Hak inancıdır.

İrene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar* adlı çalışmasında Alevi sözcüğünün bilimsel açıdan yanlış olduğunu belirtmekte, bu açıdan diğer araştırmacılardan farklı bir bakış açısını dile getirmektedir. Melikoff, tarihte Alevilerin adının Kızılbaş olduğunu ifade etmektedir. Melikoff’a göre; XV. ve XVI. yüzyıllarda Kızılbaşlar, ilk Safevilerden olan, Şeyh Cüneyd, Haydar ve Şah İsmail’in tarafında olanlar Türkmen boylarıydılar. Kırmızı bir serpuş giydikleri için kendilerine Kızılbaş denmiştir. Aynı çalışmasında Melikoff, Kızılbaş sözcüğüne yüzyıllar içinde küçültücü bir anlam yüklendiğini, özellikle Celali İsyanları olarak bilinen sosyal-dinî başkaldırı hareketlerinden sonra bu sözcüğün dinsiz asi olarak tanımlandığını, bundan dolayı da Kızılbaş yerine *Alevi* sözcüğünün kullanılmaya başladığını belirtmektedir. Melikoff, Alevi sözcüğünün XIX - XX yüzyıllardan sonra literatüre girdiğini söylemektedir.¹⁵ Alevi topluluklar daha önce birçok kavramla anılmışlardır: Kızılbaş, Rafizi, Güruhu Naci, Torlak, Taifeyi Bektaşyan bunlardan bazılarıdır.¹⁶ Aleviler XVI. yüzyıla kadar farklı bir takım tanımlamalarla anılmışlardır. “Kalenderi, Haydari, Işık, Hurufi, Bektaşî, Abdal” gibi söylemlerle

¹³ Üçer, a.g.m., 2005, s. 162.

¹⁴ Fırlalı, Ethem Ruhi, **Türkiye’de Alevilik Bektaşilik**, (5.baskı), İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2006, s: 5.

¹⁵ Melikoff, İrene, **Uyur İdik Uyardılar**, Demos Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2011, s. 33-34.

¹⁶ M. Ali, “ Alevilik nedir? “, (01.07.2019).

nitelenen Aleviler, daha sonra bütün bu tarikatlar Bektaşî tarikatına nüfuz ederek kendilerine ait özelliklerle Bektaşîliği etkilemişlerdir.¹⁷

Aleviliğin izahı noktasında, her dönemde farklı ifade tezahürleri yapılmıştır. Anlam ve içerik olarak birbirinden farklı manalandırmalar söz konusu olmuştur. Ancak en bilinen izah olarak Alevi, Hz. Ali yanlısı ve ona bağlanan kişi şeklinde ifade edilmektedir. Geleneksel dinî elit kesimin bazı mensuplarınca Alevilik gerçek İslam olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bu tanımlama etrafında birleşenlerin paylaştığı ortak görüşe göre; Hz. Ali, İslam'ın beş farzını da yerine getirmiş olduğundan diğer bütün Aleviler de onun gibi yapmalıdır. Bu görüşü ileri sürenler, Ortodoks bir İslam anlayışı çerçevesi çizmektedirler.¹⁸

Alevilik daha çok sözlü kaynaklar aracılığıyla günümüze ulaşma imkânı bulmuştur. Nesilden nesle mürşit, pir, rehberler aracılığıyla aktarılan bilgiler ve uygulamalar Aleviliğin esaslarını oluşturmaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin *Vilayetname*'si, *Buyruklar* ve ozanlar tarafından söylenmiş deyişler Alevilik-Bektaşilik düşüncesinin temel kaynaklarını teşkil etmektedir.¹⁹ Alevilik kitabî bilgilerden ziyade şifâî geleneğe sahip bir karakter taşımaktadır.²⁰ Aleviliğin tanımlanması bu noktada karmaşık bir yapı arz etmektedir. Zira kesin olarak ifade edilen bir tanımın yapılması zordur. Alevilik üzerine yapılan çalışmalarla sahaya inen araştırmacı-yazarlar, yaptıkları görüşmeler sonrasında elde ettikleri tanımlamaları daha çok kullanmaktadırlar. Tarihsel süreç içerisinde Alevilik her dönemde farklı kavramlarla (Rafîzi, Işık, Torlak, Kızılbaş) izah edilmiştir. Zira her tarihsel olaydan nasibini alan Aleviliğin tanımlanması noktasında görüş farklılıklarının olmasını olağan bir durum olarak kabul etmek gerekmektedir. İmparatorluktan ulus devlete, kırsal geleneksel yapıdan, modern kent hayatına, cemaat toplum yapısından cemiyet toplumuna, kırsal yaşamda köy evlerinde yapılan cemlerden, şehirlerdeki cemevi kurumlarına doğru hareket eden toplumsal ve kurumsal dönüşüm süreci nedeniyle Aleviliğin tanımlanmasında öne çıkan kavramlarda da değişimler yaşanmaktadır. Hz. Ali'ye bağlı, onun yolundan gidenler için kullanılan Alevilik kavramı, eline, beline, diline

¹⁷ Keskin,Y. Mustafa, **Kentleşme Sürecinde Alevilik- Gelenek ve Modernizm Arasında Gelgitler-Elazığ Örneği**, (1. Baskı), Yayınevi, İstanbul 2009,ss.23-24.

¹⁸ Dönmez, Mehmet, “ Sosyal Değişim Sürecinde Hatay Aleviliği ”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi, 2007, (44), s. 143-144.

¹⁹Abdurrahman Güzel, “*Alevilik-Bektaşilik Düşüncesi*”, Ankara 2002, dinibil.com/default. asp? L=TR&mid=1324, (16.12.2014).

²⁰ Dönmez, “ Sosyal Değişim Sürecinde Hatay Aleviliği ”, s. 144.

sahip, musahibi, piri, ocağı olan Ehl-i Beyt sevdalıları için kullanılmakta, kavramın tanımlanması için daha geniş perspektifle yaklaşılmaktadır. Görüşme yaptığımız Alevi pirleri, Alevilerin Kalu Bela'dan beri var olduğunu söylemişlerdir. Yani Alevi ve Alevilik yolunda insan-ı kâmil olmak için Hz. Ali'ye bağlılık ve onun yolundan gitmek yeterli görünmemektedir. Sırrı hakikate varmak için nefsinden, kötülüklerinden, kendi benliğinden arınmak gerekir. Aleviliğin temel niteliklerinden biri olan insan-ı kâmillik mertebesindeki bir Alevinin, beşeriyetle ilişkisi kalmamış, nefsiyle bağlantısı kesilmiş demektir. Yaşarken kefene girmiş, dünya zevklerinden elini eteğini çekmiştir. Sadece, sırrı hakikate ulaşmak için bedensel ve düşünsel zihin dünyasında çalışır, yola hizmet eder.

Alevilik, inanç esasları noktasında farklı kabul ve yorumlarda bulunmanın yanında İslam'ın temel inançlarını benimser, bunları Hak-Muhammed-Ali üçlemesiyle formüle eder. Alevilikte Ehl-i Beyt merkezli bir dünya ve ahiret görüşü benimsenir. Kendi dışındaki bireylerle tevellâ ve teberrâ temel prensibine göre ilişki kurar. Onlar için bilginin kaynağı ilham ve keşiftir. Eline, diline, beline sahip olmak temel ahlâkî ilke olarak kabul edilir. Alevilik, ocaklara dayalı tarikatlardan oluşan toplulukların tamamı için bir üst kimlik, bir şemsiye kavram ya da ortak bir üst tanımlamadır.²¹

Alevilik, “insanın yaşamı boyunca Hak ile bütünleşmesini amaçlayan, kıldan ince, kılıçtan keskin bir yolda yürümesini, eline, diline ve beline sahip olup hak yemeden hak yedirmeden, sevgi, saygı, hoşgörü, insanlık yolundan ilerleyerek, insanın kendini bilmesini ve kendini arayıp bulmasını”, Hakk'ın yarattığı her canlıya saygı duymasını amaçlayan bir inançtır.²² Tövbe edilerek girilen yolda, hiçlikten varoluşa doğru akan, yaşamın, canlı, cansızın her zerresine saygı duyan, Hak ve hakikati tüm yaşamı boyunca arayan, bilgiyle, sevgiyle, tüm haksızlıkların karşısında dimdik duran, yüz yirmi dört bin peygamber ile tüm semavi dinleri Hak ve hakikat arayıcısı kabul eden insanların inancına Alevilik denir. Yaşamın döngüsellliği içerisinde zerre-i Hak'tan geldiğini, Hakk'a gideceğini, bu uzun yolda kişisel, maddi arzularını öldürerek insan-ı kâmil olmayı kendisine şiar edinen insanlar Alevi olarak tanımlanmaktadır. Hak yolunun hizmetkârı olan her peygamber, her derviş, her seyit Aleviler için kutsaldır, değerlidir. Hakikati

²¹ Üçer, a.g.m., ss. 165-166.

²² M. Ali, “Alevilik nedir? “, (01.07.2019).

yazan her kitap, semavi dinlerin tüm yazılı eserleri Aleviler için eşit değerinde ve kıymettedir.

Tuncelili pirlar ve taliplerle yaptığımız görüşmelerde, Aleviliğin tanımıyla ilgili farklı görüşler belirtilmiştir. Sahada Alevilik nedir sorusuna görüştüğümüz Tuncelili pir ve talipler, şu cevapları vermişlerdir:

“Alevilik Hz. Ali’yi, Ehl-i Beyt ve On İki İmam sevgisini esas alan kendine özgü bir inançtır.”²³

“Alevilik Hak-Muhammed-Ali ve İslam’ın yoludur. Alevilikte el ele, el Hakk’a sistemi vardır. Rehbersiz, pirsiz, mürşitsiz olmaz. Herkesin piri, rehberi, mürşidi olur.”²⁴

“Alevilik, Muhammed, Ali, On İki İmamlardan beri süregelen onların yolunu temsil eden bir anlayıştır.”²⁵

“Alevilik sıfırdan yani doğumdan ölüme kadar inançsal anlamda, duygu ve fikir anlamında hayatın dizayn edilmesidir. Hiçten her şey olma süreci de diyebiliriz. Çünkü hiç, her şeyle aynıdır. Biz hiçten gelmiyoruz. Çünkü zaten vardık. Neredeydik? Anne ve babanın bedeninde vardık. Ondan öncekilerde de vardık ancak en son gittiği nokta zerre-i Hak’tır. Böyle bir mükemmelliğin sahibiyiz.”²⁶

“Alevilik, Hz. Muhammed ile birlikte Ehl-i Beyt soyuyla kendini yaşatmıştır. Bununla birlikte çok eski bir felsefi, kültürel inançtır. İslam’la paralel bir şekilde gelmiştir. Aleviler, dünyada yetmiş iki milleti aynı nazarda görür, evrene, topluma daha geniş bir pencereden bakar, hoşgörüyü yoğrulan bir inançtır.”²⁷

“Semavi dinlerin hepsi cennet vadeder. Bizde cennet vaadi yoktur. Çünkü bizler mükâfat için inanmıyoruz. Biz, bu evrene karşı saygımızı, bu yaşamı bize lütfeden, bu döngünün bir parçası olduğumuzu, bunun hem hikmet, hem nimet hem de varlığımızın sebebi olduğunu düşünüyoruz. Biz mükâfat ve şart için inanmıyoruz. Bizler, doğal olan şeyi yaşamak ve yaşamımızı buna göre ayarlamak, bu evrene olan saygıyı, demin içerisinde bu demin bir devamı olarak sürekli olan bir döngüye inanıyoruz. O yüzden bize

²³ Sevdâ Garipcan, Sarı Saltuk Ocağı mensubu, yaş: 33, memur, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

²⁴ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

²⁵ Ahmet Aktaş, Din Hizmetlisi, yaş: 63, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

²⁶ Musa Kulu, Kureş Ocağı talibi, yaş: 63, DAD başkanı, Tunceli Merkez.

²⁷ Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

soru sorarken, cevap alırken, herkes kendisine öğretilen şeyi kafasında tasvir etmeye çalışıyor. Tam tersi olarak bizde böyle bir şey yoktur.”²⁸

“Dört-beş bin yıl önce de Alevilik vardı, tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Alevilik göklerin duman, yerlerin su olduğu dönemde de vardı. Urfa Göbeklitepe’de yapılan kazılarda, eski tapınaktır, orada Alevi figürleri var. Burada saz çalan Alevi figürü, semah dönen Alevi figürleri var. Turna resmi var. Güneş şemaları var. Alevilikte güneş önemlidir. Tija Muhammedi yani Muhammed’in Güneşi derler. Bu kazılarda da görüldüğü gibi, ayrıca birçok tarihçi de belirtiyor, Alevilik çok eski bir inançtır. Yaşam tarzlarına baktığınız zaman da kurda, kuşa saygı duyan bu felsefenin sadece 1400 yıllık olmadığını görürsünüz. İnsanların var olduklarından beri Alevilik mutlaka vardır.”²⁹

“İslam, o dönemki Alevi toplumuna uyan bir şeydi. Kız çocukları doğdukları zaman gömülüyordu. Hz. Muhammed, kim kız çocuğunu büyütürse cennete gider demiştir. Kadınların özgürlüğüne, kız çocuklarının yaşam hakkına vurgu yapmıştır. Günümüzde bizler kölelik anlayışına ne kadar karşıysak o dönemde Hz. Muhammed de o kadar köleliğe karşıydı. İnsanların yalnızca Allah’a ibadet etmesi gerektiğini söylüyordu. Biz Alevilerin bakış açısı da böyledir. O dönemde de böyledi. O dönemde İslam’ın şartları, Aleviliğe uyuyordu. Bu durum İslam’ın siyasallaşmaya başlamasına kadar devam etti. Siyasi amaçla camiler inşa edildi, koltuk savaşları başladı. Kerbela’da İmam Hüseyin’i katlettiklerinde İslam insanlara hizmet eden yoldan çıktı, gericileşmeye başladı. Daha sonra Kur’an yorumlanırken kendilerine göre, siyasal görüşlerine göre yorumlanması Aleviliği kendi içerisinde daralttırdı. Aleviler, İslam’ın siyasallaşmaya başlamasıyla kendilerini İslam’dan ayrı tutmaya başladılar.”³⁰

“Bütün dinlerin bir misyoneri vardır. Bir Hristiyan’ın, bir Müslüman’ın misyoneri olabilir. Biri diğerini Müslüman veya Hristiyan yapmak için gayret gösterir. Diyelim ki dervişidir, imamıdır, keşişidir, şihidir, papazıdır, bunlar insanları Hristiyan veya Müslüman yapmak için çalışırlar. Bizde böyle bir gayret yoktur. Herkesin inancına

²⁸ Musa Kulu, 63 yaşında, Kureyş Ocağı Talibi, DAD Başkanı, Tunceli Merkez.

²⁹ Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

³⁰ Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

saygılıyız. Başka bir inanca mensup olan birine, doğru yol budur, bu inanca gel demeyiz. Onun inancına saygı duyarız.”³¹

“Alevilik, huzuru, birliği, beraberliği temel alan bir inanıştır. Bu inançta hiçbir zaman karşıdaki insanı sen Sünni’sin, sen Ermeni’sin, seni hor göreyim diye bir düşünce yoktur. Alevilik, Alevi isen, Sünni isen, Hristiyan isen ne olursan ol herkesi kardeş olarak görür. Alevilik, bayrağına saygılı olan bir toplumun inanışdır. Alevilik, kana, savaşa karşı dirençli olan bir toplumun inancıdır.”³²

“Aleviler; Ali yanlısı olanlar, Hz. Ali’ye bağlı olanlar, Hz. Ali’yi pir olarak kabul edenler, onun yoluna talip olanlardır. Ali yandaşları, Ehl-i Beyt yandaşları, Ehl-i Beyt soyundan gelenler Alevilerdir. Aleviler Hak-Muhammed-Ali yoluna bağlı olan insanlardır.”³³

“Hacı Bektaş’ın bir elinin altında ceylan diğer elinin altında aslan vardır. Aleviliğin bu kadar anlamlı bir altyapısı vardır. Alevi toplumunun gelip dayandığı şey Hak ve ikrarlık ilişkisidir. Hiçbir sistem bundan muaf değildir. Ne ile ilişkiliniyorsan onu Hak’la. Mesela eskiden Aleviler, öküzle çift sürdüğü zaman eğilip öküzün ayağını öpüyorlardı, belki nefsim uydum, beni affet, gel hakkımızı haklayalım diyor, ayağını öpüyorlardı, sonra çift sürüyorlardı. Öküzün hakkı da vardır bu kişinin üstünde. Bu hayvana evin emektarı diyorlar satmıyorlardı, bir yıl besleyip ondan sonra veriyorlardı. Bunlar Alevi toplumunun kendi içerisindeki ikrarlık, hak ilişkilerine dayalı sistemlerden, zihniyetten anlayıştan geliyor.”³⁴

“Bizim inancımız: Hak-Muhammed-Ali varlığını esas almaktır. Hak denilen varlık sırda kalmıştır, yani bugün Allah’ı görebiliyor muyuz, tarif edebiliyor muyuz? Ancak ki inanıp iman getirmekle onun varlığını kabul ediyoruz. Buna inanmayan da zaten Müslüman değildir. Örnek olarak diyelim ki, Hz. Peygamber efendimizin 571 yılında doğduğu, Mekke’de Abdullah ve Emine’den dünyaya geldiği söyleniliyor. Bu şeriat babında böyledir. Bizdeki tasavvuf inancında, yer su, gök tufan iken Ali ile Muhammed varlardı. Bizler onların varlığını kabul ediyoruz ve onlar ebediyen de var olacaklardır.”³⁵

³¹ Musa Kulu, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 63, DAD Başkanı, Tunceli Merkez.

³² Aysel Kaya, Derviş Cemal Ocağı Talibi, yaş: 51, TGM’de işçi, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

³³ Ali Yıldırım, Kalmem-sır Ocağı talibi, yaş:64, emekli, Tunceli.

³⁴ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

³⁵ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

“İnsanoğlu havayla, toprakla, suyla, sıcakla, soğukla, açlıkla, yoklukla karşılaştığı zaman hep düşünmüş. Birilerine güç atfetmiş, bazılarını kutsal saymış. Kendisini yaşatan, besleyen şeye hep saygı duymuştur. Hep deriz ya Kalu Bela’dan beri varız, yani insanın kendisini tanıdığından beri bu inanç vardır, doğal bir inançtır. Bizim inancımızda şart ve mükâfat yoktur. Doğal olan, içinde hissettiğini yaşayan, sevgiyle insanlığa hizmet eden her davranışı önemseriz. Herkesin bizim gibi inanması, düşünmesi, davranması gibi bir kaide yoktur.”³⁶

“İnsanoğlu tarihsel süreçten günümüze kadar gelirken kültürel ve sosyolojik açıdan kendi kimliğini ifade eden bazı değerler üretmiştir. Alevi inancına baktığımız zaman, Alevi inancı da tarihsel süreçten günümüze kadar gelirken yaşamış oldukları coğrafyanın, geçmiş olduğu coğrafyanın veyahut da hayat bulmuş olduğu coğrafyada, o coğrafyanın kendine ait bazı özgün değerlerini de kendi içerisinde harmanlaştırmıştır. Bu insanoğlunun doğasında var olan bir özelliktir. Yani insanoğlu, kendi yaşamış olduğu coğrafyadan bağımsız yaşayan bir varlık değildir. İnsanoğlu yaşamış olduğu coğrafyanın kültürel, coğrafik gibi birçok özelliğinden etkilenen, kendi inançsal yaşayış dünyasına da etki edebilecek bazı izlerle kendini yeniden harmanlamıştır.”³⁷

“Allah-Muhammed-Ali sevgisini kalbinde taşıyan, hoşgörülü, her dine, her mezhebe inanca saygı duyan bir inanç biçimidir. Ali yandaşlığıdır. Alevi olmak için belli bir soya ait olmaya gerek yoktur. Irkı, dili, milliyeti ne olursa olsun Alevi olabilir. Alevilik, dil, din, renk, ırk farkı gözetmeyen, eline, beline, diline sadık olma ilkesine bağlı İslami bir inançtır. Sünni şeriatından ayrı olarak yorum yapan, razı olan ve razı edilen bir inanç biçimidir. Alevilikte amaç, Ehl-i iman, insan-ı kâmil gibi hiç kimseyi ötekileştirmeden, sevgi, saygıya dayalı bir toplum ortaya çıkarmaktır. Alevilik inancı, mürşit, pir, rehber öncülüğünde ikrar edip Dört Kapı, Kırk Makam aşamalarından geçerek temiz bir toplum ortaya çıkarmaya hizmet eden bir inançtır.”³⁸

“Alevilik İslam içerisinde, İslam’ın tasavvufî yorumu olarak tanımlanabilir. Alevilik, İslam’da içsellığe, batınıliğe, daha fazla önem veren, şekilden çok öze önem veren İslami bir yorumdur.”³⁹

³⁶ Musa Kulu, 63 yaşında, Kureyş Ocağı Talibi, DAD Başkanı, Tunceli Merkez.

³⁷ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş: 33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

³⁸ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

³⁹ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş:43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

“Alevilik, dinler üstü bir olgu değildir. Bütün inançlardan üstün olan bir kurum değildir, Alevilik üstünlüğü kabul etmez. Çünkü Alevilikte tüm insanları bir nazarda görme ilkesi vardır.”⁴⁰

“Alevilerin dini İslam’dır, herkesin dini İslam’dır, fakat İslam’ın Alevilik içerisindeki tanımı farklıdır. Aynı düştüğümüz nokta; biz İslam’ı sadece Sünnilikteki Sünni İslam anlayışına göre tanımlamıyoruz. Aleviliğe göre esas olan, Hz. Peygamber efendimizin de buyurduğu gibi,” Ehl-i Beyt’ime ve Kur’an’a biat etmeyene şefaatin yoktur” sözü inancımızı tarif etmektedir. Alevilikte Dört Kapı Kırk Makam vardır. Dört kapıdan ilki şeriattır; deridir, ikincisi marifettir; ettir, üçüncüsü tarikat; kemiktir, dördüncüsü sırrı hakikattir; kemik içindeki iliktir. Diğer bir ifadeyle; şariat denizdir, marifet gemidir, tarikat kaptandır, sırrı hakikat o gemiyi çalıştıran motor ve güçtür. Pir, mürşit, rehberlerin de Ehl-i Beyt soyundan olması şarttır. Bizler Hz. Ali’den sonra On İki İmamlardan devam eden Ehl-i Beyt yoluna bağlıyız. Bugün dört mezhep var, bizler bunların içerisinde yer almıyoruz.”⁴¹

“Alevilik, yaşamın kendisidir. O yaşam evrenle, kâinatla ve onun zihniyeti, işleyişi ile ilgilidir. Eğer dört ana unsurdan biri hava, su, toprak, ateş ikrarlığı kabul etmeseydi yaşam olmazdı. Alevilik bu açıdan yaşamın kendisi ile ilgilidir. Bu zihniyet dinlere kaynaklık etmiştir. Bu zihniyet bu evren ile evrenin sırları ile ilgilidir, işleyişiyle, içindeki adaleti ile ilgilidir. Yani bu zihniyeti sadece Muaviye ile izah edemezsiniz, Sünnilerle izah edemezsiniz. Kırklar Cemi mitolojisinde bir hap üzüm 40’a bölünmüş, eşit paylaşılmıştır. Aleviler bu zihniyetin çocuklarıdır.”⁴²

“Alevi inancındaki esas temellerden biri şudur: ibadet, inanç Ehl-i Beyt tarafından ve onun soyundan gelenlerce yürütülmelidir, imamlık edilmelidir. Gelişi güzel her insanın arkasında durulmaz. Örneğin Alevilikte cemevleri vardır. Cemevlerinde bu ibadetleri yürütenler kimlerdir? Ocakzadelerdir, pirlerdir, mürşitlerdir. Yani başka bir konuda herkes Alevi olabilir. Aleviliğin kendisine göre ayrı bir soyu soku vardır diye bir şey yok. Alevilik kimsenin tekelinde değildir. Bu bir inançtır, tasavvuf inancıdır. Alevilik nedir? Allah ile kul arasında gönülden gönle giden bir yoldur. Alevilik inancında ibadeti yaptıracak olan kişinin Ehl-i Beyt soyundan olması lazım. On İki İmamların soyundan

⁴⁰ Ahmet Aktaş, yaş: 63, din hizmetlisi, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

⁴¹ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

⁴² Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

gelmesi lazım. Alevilikte ayrı olan soy, yalnızca ocakzadelerdir. Herkes Alevi olabilir. Örnek verirsek, gayri Müslim biri gelip Müslüman olsa, bizler buna engel mi olacağız? Böyle bir engel yoktur.”⁴³

Alevilik, Hak-Muhammed-Ali yolunu benimseyen, Ehl-i Beyt ve On İki İmamlara bağlı olan, rızalık ve ikrarlık yoludur. Alevilik, sadece ait olduğu topluma değil, tüm topluluklara, inançlara, renklere, dillere hoşgörüyle yaklaşmayı, insan-ı kâmil bireylerden insan-ı kâmil toplumlara ulaşmayı hedefleyen kolektif bilinçle hareket eden bir inançtır. Alevilik yolu, razı olmak ve rızalık göstermekten oluşur. Aynı zamanda bir rızalık yoludur. Evlad-ı Resul olan mürşidine, pirine ikrar verir, ömrünü hakikati bulmaya adan, Enel Hak diyen insanların inancıdır. Hayatını eline, beline, diline sahip olma temeline oturtmuş, Dört Kapı Kırk Makam, mürşit-pir-rehber-talip ilişkisi üzerinde şekillenen, var olan her şeyde Hakk'ın olduğuna inanan, Hak'la Hak olma prensibine dayanan, sevgi, barış, kardeşlik, hoşgörüyü esas alan bir inançtır. Kelime itibariyle Ali'den türetilmiş, Ali'den taraf, Ali yandaşlığı anlamına gelmektedir.

Tuncelili Alevi pir ve talipleri, Aleviliği köklü ve kadim bir geçmişe dayandırmaktadırlar. Her din ve inancın aynı derecede önemli sayıldığını, dört büyük dine, yirmi dört bin peygambere ayırım yapmadan saygı duyan bir inanç olduğunu ifade etmişlerdir. Alevilik, İslam'ın tasavvufi, batini yorumudur aynı zamanda. Kalu Bela'dan beri süregelen bir inançtır. Burada Musa Kulu (DAD başkanı), Aleviliğin uzun yıllara dayanan bir geçmişi olduğunu, Alevilerin zerre-i Hak'tan geldiğini, şart ve mükâfata bu inançta yer olmadığını, cennet cehennem vaadinin bulunmadığını belirtmiştir.

Alevi pir ve taliplere göre, çok uzun bir tarihe dayanan Alevilik inancında, mükâfat kazanmak için ibadet etme gibi bir gaye yoktur. Gönülden bağlılık, sevgiyle, rızayla verilen bir ikrarlık vardır. İnsana hayat veren her şeyde Hak vardır, Hakk'ı yaratıcı olarak kabul ettikleri Kalu Bela'dan beri insanlar hakikat için çalışır, var olan her şeyle bağdaşım kurarak kendi içerisinde bir evreni barındırır. Hakk'ın yarattığı her zerrede insanın kendisi, insanın her zerresinde de evrenin ve Hakk'ın kendisi vardır.

Baba Mansur Ocağı piri Mehmet Halis, Alevilikte herkesin bir mürşidi, piri, rehberi olduğunu, inancın el ele, el Hakk'a sistemine dayandığını ifade etmiştir. İstanbul Esenler Ana Fatıma Cemevi başkanı olan Hıdır Balo, Aleviliğin Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt

⁴³ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

soyuyla kendini yaşattığını, ancak felsefi ve kültürel özelliklerinin de bulunduğunu, İslam’la birlikte geldiğini vurgulamıştır. Alevilikte, şart ya da mükâfat uğruna ibadet yapılmaz. Gönülden isteyerek, karşılık beklemezsizin ibadet yapılır. Alevilikte talip pire-rehbere, pir-rehber mürşide, mürşit de yola taliptir.

Kureyş piri Hasan Doğan dede, isteyen herkesin Alevi olabileceği, yalnızca peşinden gidilen, yol yürütücülüğü görevini yapan pirlerin, mürşitlerin Evlad-ı Resul olma zorunluluğunun olduğunu ifade etmiştir.

2.1.1. Alevilik Kavramının Tarihsel Seyir İçindeki Anlamı

Türkçede Ali’ye ait, Ali’nin tarafında olan şeklinde bir manaya gelen Alevi kavramı, Hz. Ali isminin Arapça nispet halidir. Alevi ismi, İslam’ın tarihsel seyri içerisinde Hz. Muhammed’in, kendisinden yaşça oldukça küçük, amcasının oğlu, aynı zamanda damadı ve dördüncü halife olan Hz. Ali’nin soyundan gelenleri tanımlamak için kullanılmıştır. Aleviliğin başlangıçtaki bu anlamıyla, günümüzde Türkiye ve Balkanlar’da yaşayan belli bir toplumun dini kimliğini simgeleyen anlam arasında bir ilgi bulunmamaktadır. Alevilik kavramı, İslam tarihinde tamamen ilk olarak siyasi bir mahiyette kullanılmıştır. Siyasi olarak, Hz. Muhammed’in vefatından sonra üçüncü halife olan Osman zamanında (644-656) başlayan hilafet etrafındaki kavmi mücadelelerin sebep olduğu sivil savaş sırasında kullanılmıştır. Bu savaşta Hz. Ali’den yana olanlara Alevi denilmiştir. Hz. Ali soyundan gelenler daha sonra bu isimle anılır olmuşlardır. Bu nedenlere bağlı olarak Alevi kavramı, tarihsel seyir içerisinde soybilimsel, siyasi, inançsal ve tasavvufi olmak üzere dört farklı anlamla açıklanmaktadır.⁴⁴

2.1.1.1. Aleviliğin Soy Esasına Göre Anlamı

Soybilimsel anlam olarak Alevilik, Hz. Ali’nin Hz. Fatıma’dan olan Hasan ile Hüseyin, diğer hanımlardan olan Muhammed b. El Hanefiyye, Ömer, Abbas isimli çocukları üzerinden devam eden soyuna mensup olanları nitelemek için kullanılmıştır. Ancak İslam tarihinde asıl meşhur olan Alevi topluluğu, Hz. Ali’nin, Hz. Fatıma’dan olan Hasan ve Hüseyin’in çocukları vasıtasıyla devam eden soydur.⁴⁵

⁴⁴ Ocak, Ahmet Yaşar (Ed.), “ Tarihsel Terminoloji (Bektaşilik-Kızılbaşlık-Alevilik) ”, Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (1. Baskı), (Kültür Eserleri Dizisi), s. 22.

⁴⁵ Ocak, a.g.m., s. 19.

Hız. Hasan'ın soyundan gelenler için İslam tarihinde şerif, Hız. Hüseyin'in soyundan gelenler de seyyit olarak anılırlar. Tarihteki bütün İslam devletleri tarafından seyyit ve şerifler son derece saygın kabul edilmişlerdir. Daha sonra seyyit ve şerif kavramları, ortak bir adla, seyyit olarak adlandırılmışlardır.⁴⁶ Aleviliğin tanımlanmasında, soy esası oldukça önemlidir. Ali soyundan gelen, Evlad-ı Resul olan, Ehl-i Beyt soyuna dayanan soy silsilesinde yer almak, Aleviliğin soyu, kökeni ile ilgili tanımların sıklıkla yapılmasına da vesile olmuştur. İmam Ali'nin, Ana Fatıma'dan olan çocuklarından günümüze kadar gelen şerif ve seyyitler, bugünkü Alevilerin de soylarını dayandırdıkları, kutsiyet attettikleri kişilerdir. Bilindiği gibi Alevi pirlerinin soylarını gösteren belgelerin, Ehl-i Beyt soyundan geldikleri şecerelerin Osmanlı padişahları tarafından mühürlenip tasdik edilmesiyle özellikle Alevi topluluklar içerisinde birer kanıt olma vasfı taşıdığı söylenebilir.

2.1.1.2. Aleviliğin Siyasal Anlamı

Abbasi İmparatorluğu'nun 9. yüzyılda desantralizasyon sürecine girmesiyle birlikte imparatorluğun doğu-batı eyaletlerinde bazı sülaleler bağımsızlıklarını ilan etmiş, bir takım devletçikler kurmuşlardır. Bu sülaleler, İslam dünyasında kabul görmek ve kendilerini meşrulaştırmak için kendilerini Alevi olarak tanıtmışlardır. Bu Alevi sülaleleri içerisinde en tanınmış ve ilk sırada olanı Mısır'da hüküm süren ve parlak bir medeniyet kuran Fatımilerdir (909-1171). Bu topluluklar öncelikle Afrika'da ortaya çıkmıştır, oradan Mısır'a gelmiştir. Fatımilerden başka Orta Çağ İslam dünyasında pek çok Alevi hanedan devlet kurmuştur. Örneğin; Fas'ta Idrisiler (789-926), Sadiler ve Filaliler (1511-?), Yemen'de Zeydilerin Ressiler (860-1281) ve Suleyhiler (1407-1138) kolları, İran ve Irak'ta Büheyhiler (932-1062), Amul'da Hassaniler ve Hammadiler (1015-1121).⁴⁷ Yerel yönetimlerin güçlenmesiyle birlikte soylarını Ehl-i Beyt'e dayandırıp devletçikler kuran çok sayıda topluluk var olmuştur. Bu topluluklar Afrika'dan Mısır'a kadar farklı adlarla hüküm sürmüşlerdir. Burada, Alevi kimliği adı altında bir meşruiyet sağlama gayesi bulunmaktadır. Bu meşruiyet sağlama gayesiyle Aleviliğin tanımlayıcı bir unsur olarak kullanılması, Aleviliğin siyasal boyutuyla ilgili olarak tanımlama yapılmasına vesile olmuştur.

⁴⁶ Ocak, a.g.m., s. 22.

⁴⁷ Ocak, “ Tarihsel Terminoloji (Bektaşilik-Kızılbaşlık-Alevilik) ”, s. 22.

2.1.1.3. Aleviliğin İnançsal (Teolojik) Anlamı

Alevi kavramı, asıl anlamını Şiiliğin muhtelif mezhepleriyle inançsal alanda kazanmıştır. Bu mezhepler VII. yüzyılda hilafet mücadeleleri sonrasında sadece siyasi grup olmaktan çıkmış, inançlarının temeline Hz. Ali'yi koymuşlardır. Böylelikle Müslümanların, İslam tarihinde Şii ve Sünni olarak iki büyük teolojik kesime ayrılmasına sebep olmuşlardır. Bunlar ilk başta İmam Hüseyin'in soyundan gelen ve On İki İmam'ın etrafında oluşan İmamiyye, İsna Aşeriyye (On İki İmamcı) ya da Caferiyye isimleriyle anılan, 6. İmam Cafer-i Sadık'ın iki oğlundan biri olan Musa Kazım'dan süren büyük kol ile ikinci oğlu İsmail'den devam eden İsmailiyye koludur. Diğer bir kol ise daha çok Sünniliğe yakın olan Zeydiyye'dir.⁴⁸ Alevi kavramı, Şiiliğin içerisinde bulunan mezheplerin teolojik alanda güçlenmesiyle asıl anlamını kazanmıştır. Aynı zamanda dini temele de dayanan bu mezhepler içerisinde Hz. Ali inancın merkezindedir. İslam dünyasındaki asıl bölünme böylelikle bu dönemde başlamıştır.

2.1.1.4. Aleviliğin Tasavvufi Anlamı

Alevi kavramı, silsile olarak Hz. Ali'ye dayanan tarikat için de kullanılmaktadır. Silsilesi Hz. Ebubekir'e dayanan Nakşibendi tarikatının dışında tarikatların çoğu silsilelerini Hz. Ali'ye dayandırmaktadırlar. Bu tarikatlara bu nedenle Alevi tarikatları denilmiştir. Kadirilik ve Rıfailik bu tarikatlara örnek verilebilir. Alevi tarikatlarında ayin sırasında sesle zikir yapılır. Sadece Nakşibendilikte kısık sesle zikir yapılır.⁴⁹

Alevilik denildiği zaman sır ve sırrı faş eylememek yani gizlilik akla gelen ilk konular arasındadır. Alevilik tarihsel varlığını kapalı bir toplum olarak sürdürdüğü için dışarıdan bakanların olumsuz anlamlar yüklediği bir inanç olmuştur.⁵⁰ Kur'an'ın batini yorumunu esas alan Alevilik inancında, varlığın birliğine, hakikatin sırrına ulaşma yolu ve insan-ı kâmil olmanın uzun ve meşakkatli süreci vardır. Bu açıdan Aleviliğin tasavvufi olarak tanımlaması mümkündür.

⁴⁸ Ocak, a.g.m., s. 22.

⁴⁹ Ocak, “ Tarihsel Terminoloji (Bektaşilik-Kızılbaşlık-Alevilik) ”, s. 22.

⁵⁰ Kaplan, Doğan, **Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik**, (4. Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, ss. 193-194.

2.2. Bektaşiliğin Tanımı ve Tarihi

Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli'yi pir olarak kabul edip onun yolundan gidenlerin Hacı Bektaş düşünce ve tasavvuf anlayışı temelinde oluşturdukları tarikata verilen isim olarak tanımlanmaktadır. Hacı Bektaş Veli, Türkistan'ın piri olarak lanse edilen Hoca Ahmet Yesevi'nin "Allah sevgisi ile güzel ahlakı esas alan" öğretilerinin Anadolu'daki yaygınlaştırıcısıdır.

XIII. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli, Anadolu Aleviliğinin ve XVI. yüzyılda Balım Sultan tarafından kurumsallaştırılan Bektaşiliğin teorisyenidir. Hacı Bektaş, düşüncesinin temelini Ahmed Yesevi'ye bağlar. *Velayetname*'sinde Hacı Bektaş Veli ile Ahmed Yesevi çağdaş olarak gösterilir ve Hacı Bektaş Veli'nin, Ahmed Yesevi tarafından kutsal emanetlerle donatıldıktan sonra Anadolu'ya gönderildiği anlatılmaktadır. Hacı Bektaş, Sulucakarahöyük'te dergâh kurmuş, kendi düşüncesini ve felsefesini yaymaya çalışmıştır. Sosyolojik bir çıkarım yapıldığında Hacı Bektaş Veli'nin, düşüncesini yaymak için daha çok konar-göçer Türkmen gruplarını temel insan gücü olarak gördüğü söylenebilir.⁵¹

Bektaşilik, Hacı Bektaş'ı yol büyüğü olarak kabul eden Aleviliğin bir kısmı ile XIII. yüzyılda Kalenderilik içinde kurulmaya başlayan XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektaş'ın geleneği, öğretisi etrafında Anadolu'da ortaya çıkan bir tarikatın adıdır. Hacı Bektaş tasavvufi düşüncesi çerçevesinde oluşmuştur. 1826'ya kadar Osmanlı Devleti içerisinde etkili olmuş ve resmî himaye görmüştür. Hacı Bektaş'tan sonra onun yolundan gidenler tarafından bu tarikat yaşatılmıştır. Hacı Bektaş Veli, savaşı dostlukla, dostluğu kardeşlikle bir tutmuştur. Ona göre gerçek aşk Allah aşkıdır. Onun merhametine, sevgisine, eşsiz cemaline ulaşmak sevgi dolu doyumsuz bir yürekle inanmakla mümkündür.⁵²

Aleviliğin temel esasları olan On İki İmam'a, Ehl-i Beyt'e, teberrâ ve tevellâya bağlı olan, bundan dolayı Alevilik de denilen Bektaşilik, XV. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış olan bir tarikattır.⁵³

⁵¹ Kökel, Coşkun, " Sarı Saltuk ve Balkanlarda Alevi, Bektaşi Kültürü ", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2007, (43), ss. 118-119.

⁵² Çelik ve Balcı, a.g.m., s. 125

⁵³ Yıldız, **Anadolu Aleviliği-Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme**, s. 22.

İrene Melikoff Bektaşiliğin tanımını; birbirine aykırı birçok ögenin iç içe geçtiği, örf-dışı, dili Türkçe olan bir halk öğretisi şeklinde yapmaktadır. Bu tanıma ek olarak, halk kitlelerinden az ya da çok ayrı düşmüş, okuryazar ve kentli olan bir yan da bulunmaktadır.⁵⁴ Bektaşiliği oluşturan öğeleri Melikoff aynı eserinde şöyle ifade etmektedir:

Her şeyden önce Sûfî ve On İki İmam temelli Şîî bir görünüş altında; ruhun beden göçü... Ruhun sürekli dolaşımı inanışlarına Ali'nin Tanrısallığı görüşü karışmış aşırı- Şîî inançların da gelip katıldığı; Hurufiliğin Tevrat gelenekli ve insan nitelikli Tanrı temelli öğretileri ortaya çıkar.

55

Mehmet Eröz, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik* adlı eserinde Bektaşiliği; Hacı Bektaş’a bağlı olan, onun yolundan giden olarak tanımlamaktadır. Eröz, yol piri olarak Hacı Bektaş’ı kabul edenlerin Bektaşî tarikatının esaslarına uygun olarak yaşadıklarını belirterek, onların Ehl-i Beyt’e olan sevgileri, teberrâ-tevellâya bağlı olmalarından ötürü Alevi olarak nitelendirilebileceğine vurgu yapmaktadır. Türkiye’de her Bektaşî’yi Alevi kabul edip, her Alevinin ise Bektaşî olamayacağını ifade eden Eröz, bu noktada Şehir Bektaşîleri ile Köy Bektaşîleri ayrımını yapmaktadır. Köy Bektaşîlerine Alevi denildiği halde Şehir Bektaşîlerine Bektaşî denilmektedir.⁵⁶

Fığlalı’ya göre Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli tarafından kurulduğuna inanılan bir tarikattır. Ehl-i Beyt’e ve Hz. Ali’ye olan sevgileri, tevellâ ve teberrâ gibi Aleviliğin temel prensiplerine bağlı olmalarından ötürü Bektaşîlere de çoğu zaman Alevi denilmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de, her Bektaşî Alevidir ancak her Alevi Bektaşî değildir şeklinde bir çıkarım mevcuttur. Burada Köy ve Şehir Bektaşîleri ayrımı yapılmaktadır.⁵⁷ Bu ayrıma daha sonra yer vereceğiz.

Bektaşilik, yaşadığı çevrede, ortamda bulunan yerli gelenek ve inançları kendi potasında eriterek çevresiyle uyumlu bir çizgide yürümüştür. Bunun sonucu olarak kendi bünyesinden farklı olan bazı inanç motiflerini içerisine alarak kendine mal etmiştir. Bu özellik, örneğin bazı Hristiyan dinî bayramlarında Hz. Hızır adı altında bazı azizlerin

⁵⁴ Melikoff, a.g.e., s. 23.

⁵⁵ Melikoff, a.g.e., s. 23.

⁵⁶ Eröz, Mehmet, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 52.

⁵⁷ Fığlalı, a.g.e., ss.6-7.

kutsanışı ile Balkanlarda tecelli etmektedir. Ayrıca Hristiyanlar ile Bektaşilerin ortaklaşa ziyaret ettikleri tapınaklar da mevcuttur.⁵⁸ Görüldüğü üzere Bektaşilik, gelenek, görenek ve farklı dinsel yönelimleri de kendi bünyesine katarak senkretik bir özellik göstermektedir.

Bektaşî tarikatı, ilk Osmanlı sultanları tarafından fethedilen ülkeleri hem Türkleştirmek hem de İslamlaştırmakla görevli yayılmacı dervişlerden oluşmaktaydı. Bektaşî dervişleri, yeni alınan ülkelerde Osmanlı propagandasının da yayıcıları olmuşlardır. Bektaşilik bu vesileyle özellikle Balkanlar'da ve Arnavutluk'ta gelişme imkânı bulmuştur.⁵⁹

Bektaşilik, her şeyden önce bir halk dini, yani göçebe halkların dinidir. Bektaşilik, özünde, doğa güçlerine, bitkilerin ve mevsimlerin dönüşümlülüğüne bağlı, göçebe bir cemiyetin inançlarının ayırıcı özelliklerini taşımaktadır. Zamanın döngüsellğine, gün ve gecenin, baharın yeniden gelişi, kış boyu bitkilerin ölüşü, yaşamın ölümün yerini aldığı gibi öğeleri içerisinde barındırmaktadır. Bütün bunlar Ebedî Dönüş Çemberi'dir. Bektaşiliğin tarihi, var olan diğer dinsel inançlarda olduğu gibi eski ve köklü bir geçmişe sahiptir. Bektaşiliğin kökleri ilk Türk halklarına, Orta Asya'ya, İslam öncesi çağlara kadar uzanmaktadır.⁶⁰ Bektaşiliğin oluşumu yüzyıllarca sürmüştür. Farklı birçok öge birleşerek Bektaşiliği oluşturmuştur.⁶¹

Bektaşilik XIII. yüzyılda kurulmuş olan bir tarikatın adıdır. Hacı Bektaş tarafından kurulmuş, halifesi Balım Sultan tarafından da düzenlenmiş, en ünlü ve etkili Türk tarikatıdır. Bektaşilik, Türklerin melamet anlayışının bir ürünüdür. Yesevilik, Babailik gibi düşünce kaynaklarından etkilenmiştir. Türklerin eski dini olan Şamanlık'ın özlemiyle, Sünni Müslümanlığa karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde bu yolda ilerleyen Kalenderilik, Haydarilik, Abdallık, Hurufilik gibi çeşitli Türk tarikatlarını içine çekerek eritmiştir. Bektaşilik, eşitlik, kardeşlik, mallarda ortaklaşıcılık amacı taşıyan toplumcu yani batini bir karakteri işaret eder. Aleviliğin izlerini taşıyan gizli, kapalı bir tarikattır.⁶²

⁵⁸ Melikoff, a.g.e., s.23.

⁵⁹ Melikoff, a.g.e., s.102.

⁶⁰ Melikoff, a.g.e., s. 30.

⁶¹ Keskin, **Kentleşme Sürecinde Alevilik**, s. 24.

⁶² Hançerlioğlu, a.g.e., s. 40.

Mülakat yaptığımız Tuncelili Alevi pir ve talipler, Bektaşiliği şu şekilde tanımlamışlardır:

“Birçok İslam coğrafyasında Alevilik mevcut olmakla birlikte, Anadolu Aleviliği dediğimiz bu coğrafyada, bu bölgede, Orta Anadolu’da Tokat, Amasya, Nevşehir, Kırşehir bölgelerinde yaşayan şehir Aleviliğine daha çok Bektaşilik denir. Bektaşilik, Aleviliğin içinde bir yorumdur.”⁶³

“Hacıbektaş ile olan ilişkimiz bütün insanlık için geçerlidir, yol bir süre bin bir. Yol nedir? Kâinatın, tüm Hakk’ın yeni bir tecellisidir. Bu düşünce temelinde Aleviliğe baktığımız zaman yer gök yok iken biz vardık. Nur yolu ile doğum yolu ile geldik Naciye kolundayız. Bir doğum süresi burada vardır. O yüzden deriz ki Hak kapısı doğum kapısıdır. Bu yolda mürşidi kâmil kadındır diyoruz.”⁶⁴

“Bektaşilik Hacı Bektaş Veli yolundan gitmek, insanlık, eşitlik, özgürlük gibi kavramlara değer verenlerden oluşmuştur, bir tarikat yapılanmasıdır.”⁶⁵

“Bektaşilik, esasında Hacı Bektaş Veli tarafından Aleviliğin zaman içerisinde yıpranmış, Aleviliğin sosyal yapıya uygun hale getirilmesi amacıyla ortaya çıkmış olan bir tarikattır, bu tarikata gönül vermiş topluluğu ifade eden bir kimliktir.”⁶⁶

Bektaşilik, Alevilik inancına mensup olanların, Hacı Bektaş Veli yolundan gitmeleri, onu pir kabul etmeleriyle oluşturulan bir tarikattır. Sarı Saltuk Ocağı piri Ali Ekber Yurt dede, Alevilik- Bektaşilik tanımlamasında, kent hayatında yaşayan Alevi inancını benimseyenlere Bektaşî, kırsal, köy hayatında yaşayanlara ise Alevi denildiğini ifade etmiştir.

Seyit Sabun Ocağı talibi Ali Doğan, Alevilik-Bektaşilik tanımlamasında, yol bir süre bin birdir diyerek, Hak yolunda olan herkesin birbiriyle yakın temas içerisinde olduğunu, Hacı Bektaş ile olan ilişkinin, tüm insanlık ile kurulan ilişkiyle aynı olduğunu, bu inanç mensuplarının Naciye kolundan, doğum yoluyla geldiğini ifade etmiştir. Sarı Saltuk Ocağı mensubu Sevda Garipcan’a göre Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli’nin düşünce

⁶³ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş:43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

⁶⁴ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

⁶⁵ Sevda Garipcan, Sarı Saltuk Ocağı mensubu, yaş: 33, memur, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

⁶⁶ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

ve felsefesini benimseyerek onun yolundan gitmek ve insani değerleri ön planda tutarak ortaya çıkan bir tarikat yapılanmasıdır.

2.3. Alevilik ve Bektaşiliğin Benzer ve Farklı Tezahürleri

Alevilik ile Bektaşilik üzerinde de farklı tanımlamalar mevcuttur. Bu iki kavram arasındaki benzer ve farklı yönleri sıklıkla vurgu yapılmaktadır. Birbirinden farklı düşünüş tarzları, Alevilik ile Bektaşiliğin öz olarak aynı fakat form açısından farklı olduğu konusunda ortak bir noktada birleşmektedir. Kökenleri itibarıyla hem Aleviliğin hem de Bektaşiliğin ortak tabandan geldiği araştırmacılar tarafından sıkça belirtilmektedir.

2.3.1. Alevilik ile Bektaşiliğin Benzer Tezahürleri

Bektaşilik ile Alevilik Hz. Ali, On İki İmam ve Ehl-i Beyt sevgisi ile birbiriyle yakın bağlantı halindedirler. Anadolu'nun pek çok yerinde iç içe geçen Bektaşilik ile Alevilik birbiriyle bütünleşmiştir.⁶⁷

Alevilik ile Bektaşilik kavramları kimi zaman birbirlerinin yerine kullanıldığı gibi kimi zaman da Alevi-Bektaşî olarak yan yana da kullanılabilir. Bazı araştırmacılar Alevilere, “Köy Bektaşileri” demektedir. Bazıları ise Bektaşiliği, Aleviliğin şehirlerde yaşayan versiyonu olarak ele almaktadır.⁶⁸ Bu ifadeden yola çıkacak olursak modern kent yaşamındaki Aleviler Bektaşî, kırsal, geleneksel köy yaşamında yaşayanlar ise Alevidir. Burada mekânsal, coğrafi bir tanımlama söz konusudur. Alevilik kavramı, XVI. yüzyıla kadar Anadolu'da kullanılmamıştır. Alevilere verilen isimlerden biri de Bektaşîdir. İnançları, özü, yolu aynıdır. Bektaşilik kentlerde tarikat yapılanması olarak ortaya çıkmıştır ve kentlerdeki bu tarikatlarda eğitim görüldüğü için Şehir Bektaşileri kavramı kullanılmıştır.

Alevilik ve Bektaşiliğin inanç ve gelenekleri birbiriyle aynıdır. “Aynı kitapları okuyan, aynı nefes, gülbank ve tercümanları söyleyen” iki gruptur.⁶⁹ Alevi ve Bektaşî ozanları iç içe geçmiştir. Aleviler ve Bektaşîler, Pir Sultan Abdal, Şah Hatayi, Kul Himmet gibi büyük ozanları aynı derecede sever, sayarlar. Ayrıca yöresel ozanların da

⁶⁷ Yıldız, *Anadolu Aleviliği-Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, ss. 22-23.

⁶⁸ Yaman, *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar*, ss. 54-55.

⁶⁹ Kaplan, a.g.e., , ss. 39-40.

belli bölgelerde tanındığı, nefeslerinin bilindiği görülmektedir.⁷⁰ Tüm Aleviler, Hacı Bektaş'ı bir Horasan ereni olarak kabul eder, büyük saygı duyarlar.⁷¹

Alevilik ile Bektaşilik, sır ve gizlilikle dolu, tasavvufi yorumlara dayanan inançlardır.⁷² Bektaşilik dışı kapalı bir tarikattir, Alevilik de kapalı toplum yapısıyla dikkatleri her dönemde çekmiş, çoğu araştırmacı için çözülmesi gereken bir inanç olarak algılanmıştır. Her iki inanç yapısında sırrı faş eylememek esastır.

Aleviler ile Bektaşilerin temel ibadeti, ayin-i cemdir. Alevilerde cemlerin yapıldığı mekânlara Cem Damı, Cemevi denilirken, Bektaşilerde Meydan Odası denilmektedir. Bektaşiler ve Alevilerde cemalet cemle ibadet etme formu vardır. Yol ve erkânla ilgili konuların konuşulması, tanınmış, saygı duyulan ozanların tasavvufi deyişlerinin saz eşliğinde okunması iki topluluğun birbiriyle benzeştiği hususlardandır.⁷³

Bugün Alevi-Bektaşî olarak anılan topluluklar, tarihsel olarak Kızılbaş ve Bektaşî olarak nitelendirilmektedir. Geçmişte ve günümüzde bu iki topluluk, inanç, ahlak esasları ve edebiyatları bakımından temel olmayan farklılıklar dışında birbiriyle ortak özelliklere sahiptirler. İnanç ve ahlak esaslarına bakıldığı zaman, iki topluluk arasında neredeyse farklılık bulunmamaktadır ya da çok az fark vardır. Alevilik-Bektaşiliğin, tarihsel adıyla Kızılbaşlık-Bektaşilik, Hak-Muhammed-Ali üçlemesi, Ehl-i Beyt ve On İki İmam sevgisi, İslam tarihinde gerçekleşen olaylara ilişkin farklı yorumlar, İslam'ın inanç esaslarında farklı açıklama ve uygulama bakımından birbirleriyle benzer yanlar taşımaktadır.⁷⁴

Yol ve erkâna ters düşen eylemlerin topluluk içerisinde çözülmeye çalışılması ile eline, beline, diline sahip olma temel prensibi her iki toplulukta ortaktır. “Dört Kapı Kırk Makam, On İki İşlek, On İki Post, On Dört Masumlar, On Yedi Kemberbestler, Üç Sünnet Yedi Farz gibi kavram ve uygulamalar da *Erkanname* ve *Buyruklarda* yer alan bazı farklılara rağmen” büyük oranda birbirine benzemektedir.⁷⁵

⁷⁰ Yaman, *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*, s. 117.

⁷¹ Keskin, *Kentleşme Sürecinde Alevilik*, s. 24.

⁷² Kaplan, a.g.e., ss. 193, 195.

⁷³ Yaman, *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*, s. 118.

⁷⁴ Yaman, a.g.e., s. 117.

⁷⁵ Yaman, a.g.e., s. 118.

Mülakat yaptığımız Tuncelili Alevi pir ve talipleri Alevilik ile Bektaşiliğin birbirine benzer yönleri hakkında aşağıda yer verdiğimiz hususları dile getirmişlerdir:

“Alevilik-Bektaşiliğin özü birdir, aynıdır. Yol bir, sürekin birdir. Bizler Aleviliği Bektaşiliği birbirinden ayrı görmüyoruz. Musevilik, Hristiyanlık, Müslümanlık birbirinden farklı süreklilerdir ancak hepsi de Hak yoludur.”⁷⁶

“Alevilik ile Bektaşilik, birbirlerinden farklı değiller. Alevi, Bektaş, Muhammedi, İslami, Hasani, Hüseyini, On İki İmami, Kızılbaş, Şii, Şia, Caferi deseniz de hepsinin yolu On İki İmam’a çıkar, Muhammed-Ali’ye çıkar, içtihatları farklı olabilir, ama yol Hak-Muhammed-Ali yoludur.”⁷⁷

“Aslında Alevilikte, Bektaşilik diye bir şey yoktur. Bektaş kavramını çok kabul eden biri değilim. Bektaşilik bir tarikat olarak tanımlanacaksa eğer Bektaş diye ayrı bir kimlik oluşturulacaksa, bu kimlik tamamen Hacı Bektaş’tan kaynaklanan bir kimlik değildir. Hacı Bektaş Veli’yi, Hacı Bektaş Veli yapan şey Aleviliktir. Bugün ocakları kuran ecdatları veyahut pirleri veyahut da evliyalari o noktaya getiren Aleviliğin kendisidir. Bu yüzden Aleviliğin kâmilleştirip bir noktaya getirdiği evliyaların, pirlerin adıyla yeni bir oluşum, yeni bir tanımlama içerisine girilmesi çok doğru durmamaktadır. Bektaşilik, Şehir Aleviliği, Kızılbaşlık, Kırsal Alevilik diye tanımlamalar, bu son dönemdeki ilahiyatçı veya sosyolojik alanda bu tanımlamayı keşfetmeye çalışan bazı bilim insanlarının kendi düşüncelerini özetlemek için kullanmış oldukları kavramlar olarak karşımıza çıkıyor. Çünkü Hacı Bektaş Veli, Bektaşilik diye bir kurum kurmadı. Hacı Bektaş Veli’den yıllar sonra, Osmanlı tarafından kurulmuş bir tarikat anlayışı içerisinde oluşturulmaya çalışılmış bir yapıyla karşılaşmaktayız. O yüzden Alevilik ile Bektaşilik ayrı kavramlar gibi görülse de özü itibariyle Hacı Bektaş Veli, Alevi inancı içerisinde destur almış pirlere aittir.”⁷⁸

“Alevilik-Bektaşilik, Alevi-Kızılbaş anlamını farklılaştırmak için ortaya atılmıştır. 1865’lere kadar Rafizi, Kızılbaş deyiimi kullanılmıştır. Çünkü Aleviliğin bilimsel anlamı Hakk’ı insan ve doğada görmektir. İnançları farklılaştırmak için, Dersim Aleviliğini farklılaştırmak için Bektaşilik kavramı kullanılmıştır. Gerçek Alevilik Rafizi ve

⁷⁶ Musa Kulu, Kureş Ocağı talibi, yaş: 63, DAD Başkanı, Tunceli Merkez.

⁷⁷ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

⁷⁸ Kadir Bulut, Kureş Ocağı Piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

Kızılbaşlıktır. Alevilikte farklı taraflardan tanımlamalar yapılmaktadır. İktidarlar kendilerine göre bir anayasa hazırladıkları için inançlar için de bir şeyler hazırlayıp getiriyorlar. 16. asırda Osmanlı İmparatorluğu ve 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti kendi çıkarları doğrultusunda Aleviliği yasaklamak, ırkçılaştırmak için her çareye başvurmuştur. Gerçek Alevilik Kalu Bela'dan gelen bir inançtır. Kızılbaş-Alevilik doğadan gelen bir inançtır ve her şeyi insan ve doğada görür, birbirine bağlılıkta görür. Felsefi bir inançtır. Gelişi güzel düşünülecek, egemenlerin kendilerine göre yarattıkları bir dinle, inançla ilgisi yoktur. Çok eski bir geçmişe dayanır. Bektaşiliği sonradan Aleviliğe eklemişler. Doğru yolda olan birbirine sahip çıkan, bir bireyin diğer bireylerden üstün olduğunu söylemeyen her inançta Bektaşilik vardır.”⁷⁹

“Bektaşiler Alevidirler. Bektaşilik, Aleviliğin içinde bir koldur, ekoldür, yoldur.”⁸⁰

“Alevilik-Bektaşilik, birbiriyle hemen hemen aynıdır. Hünkâr Hacı Bektaş Veli seksen yedi bin Rum erenlerinin melce-i mülazımıdır, piridir. Biz Aleviler de Hacı Bektaş Veli'yi pir kabul ediyoruz. Onu dışlamıyoruz, ayrılığımız yoktur. Fakat sadece Hacı Bektaş Veli'yi tanıyıp kendi pir, mürşit, rehberini tanımamak da olmaz. Yol, erkân var. Yoksa Hacı Bektaş Veli'ye sonsuz saygımız var. Doksan bin Horasan pirinin piridir. Herkesin inancı kendine, biz kimseyi hor, hakir görmüyoruz, herkese saygı duyuyoruz. Çünkü bizim felsefemizde bir milleti, insanı kötü görmek yasaktır. Her insana insan olduğu için saygımız var. Çünkü insan, cenabı Allah'ın yarattığı en kutsal varlıktır. Kur'an-ı Kerim'de cenabı Allah “Ben âdemi insanı ahseni takvim yarattım” diyor. Yani insanı en güzel surette yarattım diyor. Onun yarattığını nasıl beğenmeyiz? Kötü demiyoruz. Şimdi Hristiyanlığa, Ermeni'ye, Sünni'ye de kötü gözle bakmıyorum. Doğru yolda değilse, haram yiyorsa, zina ediyorsa o zaman kötü görürüm. İnançla ilgisi olmayan insan Alevi olmuş, Sünni olmuş, Ermeni olmuş, Ermeni olsun, fakat hiç haram yemez, kimsenin hakkına tecavüz etmez, İsa'ya inanıyor, biz İsa'yı tanımıyor muyuz, İncil'i Hak kitabı olarak kabul etmiyor muyuz? O da İsa'ya bağlıdır, biz niye hakir görelim? Yüz sene sonra gelen Peygamber'den yüz sene önce gelen peygambere tabi olmuş, ona sen niye Muhammed'in dinini kabul etmedin diyemeyiz, yanlış olur. Biz Aleviler olarak,

⁷⁹ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁸⁰ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı Piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

Alevi dedesi olarak bunun için geniş görüşlüyüz. Alevilik-Bektaşilikte insanı hor ve hakir görmek en büyük suçtur.”⁸¹

“Alevilik-Bektaşilik birlikte sıkça kullanılan iki kavramdır. Bektaşiliğe geçişte, Bektaşî olmada bazı kriterler vardır. Alevi olmanın da kriterleri vardır. Her Bektaşî Alevi, ama her Alevi bir Bektaşî olabilir mi diye görüş bildiren, tartışma konusu açan çokça araştırmacı vardır. Alevilik-Bektaşilik iki ayrı kavram olabilir ancak inanç bir, yol bir, süre bin birdir. Kavramlar üzerinden bir karmaşa yaratılmaya çalışılıyor. Bilindiği gibi Hacı Bektaş Veli’nin kurmuş olduğu bir tarikat yoktur. Bektaşilik, Aleviliğin dışındaki bir olgu değildir, ama Bektaşilik, Hacı Bektaş’tan sonra oluşturulan o tarikatlanma yapısı, kendi içlerinde bazı kuralları getirmesinden dolayıdır ki bugün bu kavramlar kullanılmaktadır. İşin özüyle ilgili konuşmak gerekirse; bugünkü uygulama alanıyla dil, bugünkü uygulama alanıyla yani Bektaşî olarak kendini ifade eden insanlardan çok farklı yanlarımız vardır. Özü itibarıyla Bektaşilik, eğer Hacı Bektaş Veli’ye istinat edilecekse orada bir sıkıntı yoktur. Ancak başka bir istinat bulunacaksa ayrı bir tartışma konusu açılabilir. Hacı Bektaş Veli merkezde düşünülecekse, Aleviliğin dışında farklı bir yapı olarak tanımlanmasını doğru bulmayız.”⁸²

“Hz. Ali sevgisi Bektaşilikte de görülür. Aleviliğin tarihi, geçmişi, bir kökeni vardır. Bektaşilik sonradan oluşmuştur. İkisinin yapısında insan sevgisi hoşgörü, kardeşlik, özgürlük vardır. Bektaşilik de Aleviliğin temel esaslarına dayanır. Aleviler tarafından Hacı Bektaş Veli sevilip sayılır.”⁸³

Bektaşilik ile Alevilik çoğunlukla birlikte anılırlar. Hacı Bektaş öğretisini, felsefesini temel alarak kurulmuş olan Bektaşilik, bir tarikatın adıdır. Hak-Muhammed-Ali, Ehl-i Beyt, On İki İmamlar sevgisi etrafında Alevilik ile Bektaşilik aynı algılayış tarzına sahiptir. Bektaşilik de Alevilik gibi İslam’ın tasavvufî ve batını yorumunu esas alır. Bu hususta Alevilik ile Bektaşilik kökleri aynı olan iki yorumdur.

Alevilik ile Bektaşiliğin özü aynıdır, ritüel olarak bazı farklılıklar vardır. Alevilik ile Bektaşilik, Kur-an’ın batını, gizil yönünü esas alır, Hak-Muhammed- Ali, Ehl-i Beyt, On İki İmamlar, cem ibadeti vb. birçok ortak paydada buluşurlar. Hacı Bektaş Veli,

⁸¹ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

⁸² Kadir Bulut, Kureyş Ocağı Piri, yaş: 33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

⁸³ Sevda Garipcan, Sarı Saltuk Ocağı mensubu, yaş: 33, memur, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

Alevilik ve Bektaşilik için derin felsefik ve tasavvufi yönü olan, ilimi, bilimi en ön safhada tutan yol büyüğü ve piri olarak kabul edilir. Mülakat yaptığımız Tuncelili pir ve talipler de Hacı Bektaş Veli'nin Alevi öğretisi içerisinde yetişmiş, kendisinden sonra, kendi ismiyle anılan bir tarikatın piri olduğunu ifade etmişlerdir. Alevilik ve Bektaşilik, Hak ve hakikat yolunda özleri aynı, süreklileri farklı batini yoruma dayanan iki inançtır.

2.3.2. Alevilik ile Bektaşiliğin Birbirinden Farklı Tezahürleri

Alevilik ile Bektaşilik arasında sosyal bir fark vardır. Aleviler, aşiretlerden ve göçebelikten beslenmiştir. Osmanlı-Safevi mücadelesinde Safevi destekçisi olduğu için Osmanlı'da kent merkezlerinden uzak yerlerde yaşamayı tercih etmişlerdir. Bektaşiler, Alevilerden farklı olarak göçerliğe dayanan geçmişleri olsa da kentlerde yaşamışlar, daha örgütlü bir yapı olarak Alevilerin kapalı yapısına nazaran dışarıdan isteyen herkesin girebileceği “ dışa açık ” bir tarikat olarak yapısını devam ettirmiştir.⁸⁴

Bektaşiler, Hacı Bektaş Veli soyundan geldiklerine inandıkları Çelebilere ya da manevi açıdan onu temsil eden Babalara bağlıdırlar.⁸⁵ Aleviler ise soyu Ehl-i Beyt'e dayanan, ocaklara, ocakta yetişmiş pirlere, dedelere bağlıdırlar. Her Alevinin bağlı olduğu, talibi olduğu bir ocağı, piri, mürşidi vardır.

Bektaşiler pir olarak sadece Hacı Bektaş Veli'yi kabul ederlerken, Aleviler, Hacı Bektaş ile birlikte soyu Hz. Muhammed'e kadar giden birçok evliya'yı pirleri olarak görürler.⁸⁶ Ancak, her ne kadar Alevi inancında mürşit, pir olarak saygı duyulan, kutsanan erenler, seyitler varsa da Hacı Bektaş Veli her iki inancın da piri olarak kabul edilmektedir. Cemlerde, bağlama eşliğinde okunan deyişler, mersiyeleler, nefeslerde Alevi mürşitlerinin isimleri gibi Hacı Bektaş Veli'nin de adı sıklıkla geçer.

Aleviler ile Bektaşiler arasında öz olarak değil ancak biçimsel bir farklılığın olduğu aşikârdır. İki inanç da Hacı Bektaş'ı yüceltirler. Ayrıca iki zümrenin inanç ve dogmaları da aynıdır. Bektaşiler ile Aleviler 1239'da Osmanlı yönetimini sarsan Babaî Ayaklanması'nın doğduğu ortak bir çevreden gelmektedirler.⁸⁷

⁸⁴ Kaplan, a.g.e., s. 40.

⁸⁵ Yıldız, *Anadolu Aleviliği-Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, s. 24.

⁸⁶ Azar, Birol, “ Benzerlik ve Farklılıklar Ekseninde Alevi-Bektaşî İnançları Üzerine Bir Değerlendirme ”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005, 10 (2), s.83.

⁸⁷ Melikoff, a.g.e., s.101.

Alevilik ile Bektaşilik tasavvufi birer oluşumdur. Alevilik- Bektaşilik düşünce sistemleri, diğer tasavvufi oluşumlar gibi İslam'ın ahlaki prensipleri üzerinde ciddiyetle durmakta ve bu prensiplerin insanlar arasında özümsemişi amacıyla çaba sarf etmektedir. Alevilik-Bektaşilik yolunun sevgi ve dostluk yolu olduğunu gösteren temel ahlaki prensipler mevcuttur. Bunlar: “Yolumuz sevgi ve dostluk üzerine kurulmuştur. Dergâhımızda kışkırtıcı, bozguncu ve karıştırıcılara yer yoktur. Çekememezlik, kıskançlık, kendini beğenme, kin, inat, arkadan konuşma, dedikodu, başkasını suçlama, iftira, küfür, zulüm, yalan ve cinayet Allah'ın yasak ettiği işlerdir. Bir talip tüm bu kötülükleri benliğinden uzaklaştırıp yüreğinden silmelidir.”⁸⁸ Alevilik-Bektaşilik inancının temel düsturu; “eline, beline, diline hâkim ol”maktadır. Güzel ahlaki prensip edinen bu düşünce sistemi, bu düstura aykırı davranış sergileyenleri dışlamakta, cem ayinlerine almamaktadır. Güzel ahlak çerçevesinde kâmil insan yetiştirmek Alevilik-Bektaşilik inancının temel amacıdır. Bu çerçevede İslam'ın, Kur-an'ın yasakladığı her şey Alevilik-Bektaşilik için de yasaktır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Alevilik ile Bektaşilik arasında birçok benzer yön vardır ancak birbirinden farklılaştığı alanlar da mevcuttur. Nitekim 15.-16. yüzyıllarda siyasi temele dayanarak Kızılbaşlar tarafından yapılan propagandalar ile Bektaşilik, Şii cemaatin dışına doğru itilmiştir. Bununla birlikte kent merkezleri Bektaşiliği ile halk kitlelerinin Aleviliği arasındaki ayrışmanın da giderek derinleştiği bir süreç yaşanmaya başlamıştır. Ancak her ikisinde de var olan inançlar aynıdır: her ikisinde Tanrı, insan niteliğine indirgenerek kavranmaya çalışılmaktadır. Hem Alevilikte hem de Bektaşilikte Elifbâ harflerinin sembolik değeri, ruhun beden göçü inancı, Hz. Ali'ye Tanrısal mahiyette verilen değer, Allah'ın beşer surette tecellisi vardır ve merasimlerde okunan nefesler de aynıdır. Her ikisinin de zengin bir edebiyat dünyası vardır. Hatta edebiyatları da aynıdır.⁸⁹ Alevilik ile Bektaşilik aynı inançsal ve batını temele dayandığı için aralarında etkileşim ve ilişki kurulması da kolaylaşmıştır.⁹⁰

İnanç esasları göz önüne alındığında Alevilik ile Bektaşiliğin ortak olan birçok özelliğinin olduğu görülmektedir. Ancak Bektaşilik, temel prensip ve ayinleri olan sufi bir tarikat iken Alevilik ise Hz. Ali soyundan olmaya önem veren bir yapılanmadır.

⁸⁸ Güzel, “ Alevilik-Bektaşilik Düşüncesi ”.

⁸⁹ Melikoff, a.g.e., ss. 25, 32.

⁹⁰ Aydın, Erdoğan, **Kimlik Mücadelesinde Alevilik**, (5. Baskı), Literatür Yayınları, İstanbul 2013, s. 21.

Geleneksel yapı içerisinde Bektaşilik, herkese açık olan bir tarikat mahiyetindeydi. Alevilik ise gizliliği esas almakla birlikte, doğuştan Alevi olma, Alevi bir soya dayanma temel prensibine dayanmaktadır. Sonradan Bektaşî olunabilirken, Alevilikte dede olmak için belli bir ocağa ya da soy itibarıyla Hz. Muhammed veyahut Hz. Ali'ye bağlı olmak gerekmektedir.⁹¹ Alevilikte, ocak geleneği babadan oğula geçen bir yön izlerken, Bektaşilikte isteyen herkes, bilgisi ve yeteneği dâhilinde, dede-baba olabilmektedir. Alevilik inancı, Bektaşiliğe göre daha kapalı, kendi kabuğuna çekilmiş bir yapıdadır.

Aleviler bir diğer deyişle Köy Bektaşileri, ocaklara ya da Peygamber soyundan geldiklerine inandıkları seyitlere, dedelere bağlıdırlar. Şehir Bektaşileri ile bir kısım Köy Bektaşileri ise Hacı Bektaş Tekkesine bağlı kalmışlardır. Sadece bağlı oldukları makamda değil aynı zamanda, usul ve erkânda, ayrıca temel felsefelerinde de farklılıklar taşımaktadır.⁹² Aslında Bektaşilik bir tarikattır, bu nedenle bu tarikatın yol ve usullerine uyan herkes Bektaşidir, ancak Alevilik soya bağlıdır ve doğuştan Alevi olunabilir.⁹³ Alevi topluluklarında, toplulukta bulunan bütün bireyler Alevidir. Bireylerin inançlarına olan bağlılıkları Musahiplik ile ikrar vererek pekiştirilir. Sosyolojik olarak bu şekilde birey, tam olarak toplumun bir ferdi olur. Alevi toplulukta doğan her çocuk da doğuştan itibaren Alevidir. Bektaşilikte ise bu durumdan farklı olarak dışarıdan girme, bir derneğe katılma, belli şartları kuralları yerine getirerek, bir babadan nasip alarak, isteyen herkesin Bektaşî olma gibi bir olanağı vardır. Bu durumda isteyen herkesin belli hususları yerine getirmek suretiyle Bektaşî olması söz konusudur. Alevilik ile Bektaşilik arasındaki farkı Alevi-Kızılbaş Türkmenler, “Kökten bitme”, “Daldan yetme” deyimleri ile açıklamaktadırlar. Ana-babası Alevi olmayan bir kimsenin Alevi olması mümkün değilken, Bektaşî olması mümkündür.⁹⁴ Alevi olabilmek için Alevi anne-babadan dünyaya gelmek gerekir. Ancak Bektaşilikte, cemiyet üyeliğine benzer şekilde dışarıdan birinin bir babadan ikrar alarak topluluğa katılması mümkündür.⁹⁵ Yaptığımız mülakatlarda Kureyş ocağı piri Hasan Doğan dede, isteyen herkesin Alevi olabileceği, yol yürütme görevini üstlenen pir, mürşitlerin ise Evlad-ı Resul olma zorunluluğunun olduğunu belirtmiştir. Doğuştan Alevi olunabilir söyleminin bu pirde karşılığının olmadığı anlaşılmaktadır.

⁹¹ Azar, a.g.m., s. 82.

⁹² Eröz, a.g.e., s. 53.

⁹³ Fırlı, a.g.e., s. 7.

⁹⁴ Eröz, a.g.e., s. 67.

⁹⁵ Keskin, **Kentleşme Sürecinde Alevilik**, s. 24.

Alevilikte yolun piri, mürşidi olanlar dedelerdir, Bektaşilikte dede yerine ise daha çok babalar vardır. Baba, cemleri yürüten ve topluluğun işlerini gören kimsedir. Bazı köylerde rehber de baba denilmektedir. Dedelik doğuştan kazanılmasına karşın babalık daha çok seçimle olmaktadır. Alevilikte dede makamının yerini Bektaşilikte babalık almaktadır.⁹⁶ Ocak içerisinde yol ve erkânı öğrenen, davranışlarıyla örnek olan, bilgisiyle aydınlatıcı bir vasfı bulunan ocakzadeler ikrar alarak pirlük görevini yürütürler. Pir olan ocakzadenin eğitimi ölünceye kadar devam eder. Bu eğitimin okulu, tarikatı, kurumu, mekânı yoktur. Yaşamın her anı, bulundukları her ortam, bağ-bahçe-tarla-dere-her hane, onlar için birer eğitim yeridir. Hakk'ı yerde gökte aramayın, o baktığınız, dokunduğunuz, hissettiğiniz her şeydedir, Alevi pirlerinin yetişme prensibi tam da budur. Doğa ve evrenin her noktası onlar için bilgiyle doludur. Bu nedenle onlar için hakikatin bulunduğu merkezler yazıda değildir. Görüştüğümüz pirlükler, hakikatin yazılıp çizilemeyeceğini, Hakk'ın sayfalara hapsedilerek öğrenilemeyeceğini, hakikatin bilgisinin canlı cansız tüm varlıklarda ve sürekli dönüşüm ve hareket halinde olduğunu belirtmişlerdir. Bu özellik, Alevi pirlerinin yetişme süreciyle, Bektaşî babalarının yetişme prensipleri arasındaki farklılıkları göstermektedir.

Bektaşiliğe girip mürit olacak talibe, belli şartları yerine getirmesi halinde nasip verilir, nasip alan talip böylece Bektaşî olur. Bu süreç Alevi usullerinden bazı farklılıklar göstermektedir. Bektaşilikte, bireyin nefsinin kurban edildiğini simgelemek için talibin boynuna “ tığ-ı bend “ denilen bir ip bağlanır. Bu törenden geçen kimse, hangi dinden ya da topluluktan olursa olsun artık Bektaşîdir.⁹⁷

Alevilik ile Bektaşilik arasındaki farklılıklar sosyal niteliklerden kaynaklanmaktadır. Örneğin Bektaşilikte, kent merkezleri çevresine kurulmuş olan tekkelere okumuş insanlar gelirken, Alevilikte, çoğu kez ümmî halk kitleleri ile temas edilmektedir. Aleviler ile Bektaşîler arasında kimi farkların bulunması, “Bir Alevi bir Bektaşîdir; fakat bir Bektaşî bir Alevi değildir” gibi söylemlerin doğmasına neden olmuştur.⁹⁸

Ocaklar ile Bektaşilik arasında farklılıklar vardır. Bektaşilik, içerisine dışarıdan katılımların kabul edildiği, tarikat tipi örgütsel geleneğiyle, dergâh, tekke gibi fiziki

⁹⁶ Eröz, a.g.e., ss. 106-107.

⁹⁷ Eröz, a.g.e., ss. 67-68.

⁹⁸ Melikoff, a.g.e., s. 25.

mekânlarıyla ocaklardan ayrılmaktadır. Bu özelliğiyle Kalenderî, Hurufî, Vefaî gibi tarikat tipi örgütsel yapılanmalarla benzerlik göstermektedir. Bektaşî Dergâhını da içermek üzere Babai gelenek, dış öğeleri içermeye esnekliğiyle beraber siyasi bir karakter iken ocak yapılanması sadece inançsal olarak örgütlenmiş birlikteliklerdir. Bektaşilik pek çok tarikat bünyesine katılmıştır, tarikatlar gibi ocakları da etkisi altına alarak kendisine bağlamıştır.⁹⁹

Mülakat yaptığımız Tuncelili Alevi pirleri ve talipleri, Alevilik ile Bektaşiliğin birbirinden ayrılan yönlerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Alevilik ile Bektaşilikte bazı farklar vardır. Alevilerde inançsal ve kanaat önderi, pir dediğimiz zatlar bunun en belirgin örneğidir. Evlad-ı Resul olmakla birlikte Bektaşilikte, kanaat önderleri dede-babalar atamayla hizmet yürütmektedirler.”¹⁰⁰

“Bektaşilik, Alevilik inancının temel değerlerini kapsamakla birlikte dini hoşgörüyü esas alan felsefi bir sentezi Türk Tasavvuf Ekolünü temsil eder. Alevilik ise bir tarikat değildir ve daha ziyade Hz. Ali’yi seven onun velayetini ve İslam anlayışını odak noktası kabul eden bir inanç sistemidir. İnsanın ve inancın yüceliğinin yanı sıra sevgi, hoşgörü, itikat, inanç ve ikrar temelinde ortaklaşan her iki inanç sistemi, her Bektaşî’nin Alevi olması fakat her Alevinin Bektaşî olmaması noktasında ayrılmaktadır.”¹⁰¹

“Alevilik ve Bektaşilik her ikisi de Hak-Muhammed-Ali yoludur. Yol bir sürekin birdir. Bektaşilik, dede-baba kolu olarak Hacı Bektaş Veli efendimizin kolundan gelen soydan, yine kendi talipleri olan bir sistemdir, ama Alevilik, Anadolu Aleviliği farklıdır. Bektaşilikle olan farklılığı; Anadolu Aleviliğinde 12 İmamlara bağlı ocaklardan gelen seyitlerin ve taliplerin yürüttüğü yol ve erkân vardır. Onlarda baba-dede varken Alevilikte, Anadolu Aleviliğinde pir, mürşit, rehber sistemi, hiyerarşisi vardır. Alevilikte ocak sistemi vardır, ama Bektaşilikte direkt dede-babaya bağlı babagan, dedegan diye adlandırdığımız bir sistem var. Alevilikte ikrarlık biraz daha farklıdır. Anadolu

⁹⁹ Aydın, a.g.e., s. 20.

¹⁰⁰ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş:43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

¹⁰¹ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

Aleviliğinin ikrarlığında kesinlikle rehberine, pirine, mürşidine bağlılık esastır. Anadolu Aleviliği el ele, el Hakk’a sistemi ile yürümektedir.”¹⁰²

“Alevilerle Bektaşiler arasında inançsal ritüeller anlamında bazı farklılıklar vardır. Toplum olarak Bektaşilerde Babailik kolu, Alevilerde mürşit, pir, rehber vardır. Bektaşilikte babalık, eğitim yoluyla elde edilir. Mesela baba çok eğitilmiş, oğlu eğitimsiz ise, yeterli değil ise baba ona elini vermez. Yolu yürütecek olan kişiye, babadan oğula yol erkânı teslim etmek çok düşük ihtimalle görülen bir durumdur. Bir Bektaşî babasının, yetkinin verilmesi için eğitimle babalık seviyesine ulaşması şarttır ve eğitim olmadığı zaman o kişiye babalık görevi verilmez. Bektaşilikte, Alevilikte olduğu gibi babadan oğula geçen bir görev devri yoktur. Eğitim yoluyla aktarılan, el verilen bir sistem vardır. O sistem içerisinde kim eğitilmiş ise, eğitim seviyesi yüksek ve babalık düzeyinde ise kim hak ediyorsa Babailik ona verilir.”¹⁰³

“Alevilik ve Bektaşilikte özellikle vurgulamak gerekirse, Alevilik ve Bektaşilik birbirinden ayrı düşünüldüğü zaman Bektaşilik kavramı sonradan türetilmiş bir kavramdır. 1200’lü yıllardan, Hacı Bektaş’ın vefatından sonra, Bektaşilik özellikle Osmanlı’nın türettiği bir kavramdır. Çünkü Hacı Bektaş Veli bir Alevi erenidir, Ebu’l Vefa’nın müritlerinden biridir.”¹⁰⁴

“Bugün cem yürüten dedeler Ebu’l Vefa ismini anmamaktadırlar. Ebu’l Vefa ismini yok saymaktadırlar. Sürekli olarak Hacı Bektaş Veli ismi zikredilmektedir. Hacı Bektaş da Alevilerin piridir ancak Hacı Bektaş da Ebu’l Vefa’ya bağlıdır. Hacı Bektaş, Ebu’l Vefa’dan 150-200 sene sonra dünyaya gelmiştir.”¹⁰⁵

“Bektaşilikte dedelik, babalık vardır. Anadolu Aleviliğinde pir, mürşit rehber vardır. Alevilikte yol sürücüsü olmak için illaki ocaktan gelmek lazım. Ocak kültüründen yetişmek lazım. Alevilikte, gidip Bektaşî tekkesinde çile çekerek dedelik ya da babalık alınmaz. Alevilik üzerinde durduğumuz zaman rehber, pir, mürşit talip, ocak Aleviliğinin vazgeçilmez mihenk taşlarıdır.”¹⁰⁶

¹⁰² Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

¹⁰³ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

¹⁰⁴ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

¹⁰⁵ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı piri, yaş: 81, emekli, Fevzi Çakmak Mahallesi- Elazığ.

¹⁰⁶ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

“Esasında Alevilik-Bektaşilik aynı daire içerisinde tarif edilebilir ancak Alevilik, Bektaşilikten daha eskidir. Bizim, büyüklerimizden duyduğumuz görüş şudur: Hacı Bektaş Veli Alevidir. Ancak Hacı Bektaş’tan sonra orada kurulan dergâh, kendisi tarafından kurulmadığı için, onların Alevi olup olmadığına ilişkin tartışma var. Anadolu dediğimiz daha önce Rum diyarı denilen topraklar içerisinde yerleşenler açısından baktığımızda genelde Alevilik soy üzerinden gidiyor. Pir-taliplik ilişkisine bakıldığında, pirler soy esasına dayanıyor. Bu soy esas, Ehl-i Beyt’ten gelmedir. On İki İmam’ın herhangi birinin soyundan geliyorsa, o kişilere seyit denir ve o seyitlerden de hangisi ehil kişiye, erkân yürütebiliyorsa, kendi büyüklerinden, babasından, atasından el almışsa o da pirlük, dedelik yapabilir. Dolayısıyla da Alevilik soy üzerine kurulu bir sistemdir. Ancak Bektaşilik öyle değildir.”¹⁰⁷

“Bektaşilik doğuda 1500’lü yıllarda Safevi tehlikesine karşı yani Şah İsmail’in kurmuş olduğu tehlikeye karşı, Osmanlı’nın almış olduğu bir önlemdir. Çünkü Anadolu’daki tüm Alevi grupları siyaseten ve itikadi açıdan da İran’daki Safevi Devleti’ne, Erdebil Ocağı’na bağlıydılar. Osmanlı da bunun önünü almak için, Hristiyan kökenli, sonradan Müslüman olmuş devşirme dediğimiz o kategorideki kişiler üzerinden bir tekke sistemi kurdu. Anadolu’da Balım Sultan, Bektaşiliğin kurucusudur. Kendisine piri sani, ikinci kurucu pir denir. Kendisinin türbesi de Hacı Bektaş’tadır. Esasında Bektaşî grupları daha çok, Alevi gruplarının, Ehl-i Beyt’ten gelen seyitlerin Anadolu’da, Anadolu tabiri daha kapsamlıdır, Cumhuriyetle birlikte Hakkârî’ye kadar olan her yere Anadolu denildi. Seyitlerin birlikte gelip yerleştikleri mesken yerler, genellikle Zaza ve Kürt aşiretlerinin arasındaydı. Bir asır öncesine, zaman makinesine binip gittiğinizde seyit ailelerinin en çok oturdukları yerlerin Zaza ve Kürt aşiretlerinin oturdukları yerler olduğunu görürsünüz. Dolayısıyla Alevilikle seyit ailelerinin yerleşmiş olduğu yerler hesaba katılırsa, Aleviliğin bir asır önceki yoğunluklu ve çoğunluklu dili yerine göre Zazaca ve Kürtçedir.”¹⁰⁸

“Bektaşiliğin kendi Türkmen taifeleri, aşiretleri içerisinde bir yeri var. Çünkü İç Anadolu, Karadeniz, Ege, Akdeniz bölgelerinde Türkmen toplulukları bulunmaktadır. Onlar da Oğuzların çeşitli boylarından oluşuyorlar: Çepniler, gittikleri yerlerde tahta işleriyle uğraşmışlarsa onlara Tahtacı demişler. Dolayısıyla Bektaşiliğin Türklükle daha

¹⁰⁷ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

¹⁰⁸ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

fazla bağlantısı var, ama Aleviliğin bana göre, tarihsel olarak İrani halklarla daha fazla bağlantısı var. Bu İrani halklardan Anadolu’da mesken olanlar, kıstas olarak dili alırsak, İrani dili konuşan iki topluluk var: Zazalar ve Kürtler. Dolayısıyla bu iki topluluğun yerleştikleri yere bakıyoruz, Dersim, Erzincan, Malatya hattını, çizilmiş bir coğrafi hattı görüyoruz. Bu hatta olanların da İran sınırına daha yakın olduğunu görüyoruz. Bu, Osmanlı-İran arasındaki savaşlarda, bizimkiler şunu geçiriyor: 1514’te Çaldıran Savaşı oldu, her şey bitti diyorlar, ama 200 yıl boyunca bu topraklar sürekli olarak el değiştiriyor. Yani Safevi ordusu 1700’lü yıllarda hala burada geziyor veyahut Osmanlı ordusu 1700’lü yıllarda Tebriz’e gidiyor. Burası ikisi arasında kalmış bir çatışma bölgesiydi. Ancak sonradan 1639’dan sonra bir sulh oluyor, işler biraz duruluyor. Savaşlar biraz daha azalıyor. 1639’da Kasr-ı Şirin’le bir sınır çiziliyor. Daha sonra 1800-1900’lü yıllarda esas sınır kabul ediliyor. Ne İran ne de Osmanlı’dan sonra kurulan Türkiye o tarafa karışıyor, bu şekilde bir sınır oluşuyor.”¹⁰⁹

“Bektaşiliğin Anadolu’da Türklük boyutu fazladır. Bektaşilik aynı zamanda Osmanlı’nın Avrupa, Balkan topraklarında kolaylıkla yayılmasını sağlayan bir tarikattır. Çünkü Hristiyan kökenli dervişler olduğu için, Bektaşiliğin ritüellerinde, Hristiyanlıktan çok esintiler gelir. Örneğin dem ve içki olayı. Mesela bizim Zazaca ve Kürtçe konuşan Alevi bölgelerinde böyle bir olay kesinlikle yoktur. Dem ve içkinin, şarabın, alkolün olduğu bir cem Alevilikte yoktur. Böyle bir cem yürütülmüyor. Hristiyanlıktaki içki olayı Bektaşî tarikatına geçmiştir. Arnavutlar içerisinde de Bektaşiliğin yaygın olduğu görülüyor. 1925’te Tekke ve Zaviyeler Kanunu çıkarılana kadar Hacı Bektaş’ta Arnavut kökenli şeyhler, Bektaşî babaları vardı, ama Tekke ve Zaviyeler Kanunu çıkarılınca o Bektaşî babalarının hepsi de sınır dışı edildi ve Arnavutluk’a geri gönderildi. Son zamanlarda Hacı Bektaş’ta onların geleneksel kıyafetleriyle gelip gittiklerini görebiliriz.”¹¹⁰

“Alevilikle Bektaşilik arasında siyasi bir ilişki vardır. Alevilik daha ziyade İrani etnik köken, kültür medeniyeti üzerine kuruludur. Bektaşilik de daha çok Turani ve Türklük medeniyeti üzerine kuruludur. Cumhuriyetle birlikte bu, Bektaşilikte daha fazla ön plana çıkarılmıştır. Bu olay Aleviliğin Bektaşileştirilmesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü Cumhuriyetin Türk İslam tezi vardı. Anadolu’da heterojen olan toprakların

¹⁰⁹ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

¹¹⁰ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

homojenleştirilmesi projesi kapsamında, en büyük sıkıntılardan bir tanesi, Alevi olan toplulukların tek bir dili konuşmamasıdır. Esasında Cumhuriyeti kuran kadrolar şunu fark etmişlerdir: eskiden beri camiye giden, Cuma namazını kılan, Sünni İslam'ın çeşitli ritüellerini yerine getirenleri dil farklılığına rağmen din birliği altında bir arada tutabiliyorsun. Ancak Alevilik çatısı altındakilere baktığımızda böyle bir durumu bulamıyorsunuz. Bunu Cumhuriyetten önce biraz İttihat ve Terakki'ye götürmek lazım. İttihat Terakki Partisi, Selanik kökenlidir, orada kurulmuştur, Baba Said diye bir araştırmacısı vardır. Ona demişler, imparatorluklar dağılıyor, her ulus ayrılıp kendine millet kuruyor, biz Türkler de ayrılıp kendimize millet kuracağız, ama topraklarımız neresi olsun, Anadolu olabilir diye düşünmüşler. Türklere ilişkin bir din arayışı içerisine girmişler ve bu arayış içerisinde, araştırmışlar, İttihat Terakki raportörleri bir rapor sunuyor: Alevilik bize yakındır, ancak Aleviliğin şu özelliği var: semitik ve aryanitik boyutlarının tasfiye edilmesi gerekiyor. Çünkü içinde seyit aileleri vardır. Bunların hem İran hem de semitik yani Arabi bağlantısı var. Bunlar tamamen ortadan kaldırılırsa ve Türkçeleştirilirse, Türkçe ve Zazaca konuşan Alevi bölgelerindeki dil değiştirilirse; Türklük ve Alevilik üzerinden bir din inşası olabilir. İttihat Terakki'nin bu çalışmaları sonucunda Cumhuriyetle birlikte Bektaşilik bir Türk dini olarak inşa edilmeye çalışıldı.”¹¹¹

“Bektaşilikle Dersim'deki Alevilik arasındaki farklılıkların en büyük unsurlardan birisi tarik meselesidir. Dersim'de bazı ailelerin elinde, örneğin Kureyşanlarda tarikler vardır. Çubuk olarak ifade edilen tariklerin kökeni çok eskiye dayanıyor. Bir bakmışsınız Mısır'da Hz. Musa'nın elindeki bir asanın yılanı dönüşmesi, aynı şekilde Kureyş'in elindeki çubuğun yılanı dönüşmesi olayı var. Nuri Dersimi'nin *Dersim Hatıratım* adlı kitabında yazmış olduğu hadisede Kıştım'den bahseder. Kıştım evliyası bugün Erzincan'da kalır. Kıştım'de katıldığı bir cemi kendi kitabında anlatırken, ceme katıldığını, pirin tariki çıkardığını, günah işlemiş kişilere tarik yılan gibi, içi temiz olanlara güzel göründüğünü, kendisinin de tariki görünce bayıldığını anlatıyor. Kendisi de yılan gibi görmüş, bayılmış, böyle bir anekdot anlatıyor. Tarik olayını Bektaşiler kaldırmaya çalışmıştır. 1800'lü yılların sonunda Dersim'e zamanla Bektaşî babalarını göndermişler. Tarikten farklı Pençe-i Ali Aba denilen bir olay var. Bektaşilerde pençe

¹¹¹ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

olayı var, onu Dersim’de ikame etmeye çalışmışlar. Ancak buradaki aşiretler tarike çok kutsallık atfettikleri için bunu kesinlikle kabul etmemişler ve Bektaşilerin bölgedeki bu politikasını reddetmişlerdir.”¹¹²

“Dersim Alevileriyle Bektaşiler arasındaki ikinci çelişki noktamız: I. Dünya Savaşı’nda Çelebiler, Rus cephesine karşı Bektaşî alayını kurmuştur. Bu alay, Osmanlının resmi alaylarından bir tanesidir. Bektaşî alayına, Dersim aşiretleri hiçbir şekilde katılmamıştır. Çünkü Hacı Bektaş’taki tekkenin siyasal, dini ve itikadi gücü burada hiçbir şekilde kabul edilmemiştir. Bu nedenle Bektaşî alaylarına Dersimliler katılmamıştır. Alaylara katılmak yerine, kendi bağımsız milis kuvvetlerini oluşturup Ruslarla, Erzincan, Erzurum, Pülümür hattında savaşmışlardır. Yani Dersimliler, Bektaşî alaylarına yine girmemişlerdir, çünkü pirleri farklıdır. Pirleri, Kureyş, Baba Mansur, Derviş Cemallidir. Taliplerin dilleri Kürtçedir. Etnisite, dil farklılığı var, ayrıca Alevilikte soydan gelme durumu var, Bektaşilikte ise bu yoktur. Bu unsurlar yan yana geldiğinde iki grup arasında bir tarihsel çatışma var. Şunu da unutmayalım: Osmanlının resmi ordusu olan Yeniçeriler, Bektaşî tarikatına bağlıdır. Bir Yeniçeri ağası, Yeniçeri’nin başına geçtiğinde, Hacı Bektaş’taki postnişinden el alır, o şekilde gelir, Yeniçeri kışlasında görevine başlar. Osmanlının yükselişi ona 1500’lü yılları esas alırsak 1826 Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılışına kadarki 326 yıllık sürede Bektaşiliğin, Osmanlı devleti tarafından hiçbir şekilde baskı altına alındığını söyleyemeyiz, ama Alevilik öyle değildir. Alevilik baskıya maruz kalmıştır çünkü bizim bu bölgede yaşayanların İran’la münasebetleri çok güçlü olduğu için Osmanlı, bir hâkimiyet boşluğunda buranın bir Safevi toprağı olacağı düşüncesiyle buraya karşı tüm şiddet politikalarını buna göre ayarlamış ve uygulamıştır.”¹¹³

“Bektaşilik her şeyden önce Anadolu Aleviliği gibi ezilmemiştir. Bektaşilik Osmanlı döneminde, devlet içerisinde kendine yer bulmuştur. Belli nimetlerden de faydalanmıştır. Tarihsel anlamda Aleviliğin birçok kaynağını da kendi yararına yazmıştır. Böyle olunca ön planda onlar kalmıştır. Alevi inanç sistemi de biraz daha onların gerisinde kalmıştır. Bu tabi ki bizi ayırıştıran bir şey değildir. Tabi ki eksikliklerimizi, yanlışlarımızı söyleriz, ama neticede Alevi- Bektaşî boyutunun birlikte var olması, hareket etmesi gerekmektedir. Çünkü orda da yol erkân, musahiplik, cem cemaat vardır.

¹¹² Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

¹¹³ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

Bazı belli farklılıklarımız olabilir, bu doğaldır, bir toplumun zenginliğidir. Nasıl ki Şii Aleviliğinde, Şiiler de biz Aleviyiz diyor, Caferilerden geliyorlar. İmam Cafer'i mezhep, Hz. Ali yolunu rehber kabul ediyorlar, ama bizim gibi mürşidi, piri, rehberi, musahibi, kirvesi yoktur, ama Alevidir. Diyor ki ben Caferiyim, Şii Aleviyim. Böyle farklılıklar olabilir. Şiilerden ziyade bizler Bektaşilerle iç içe yaşamışız, biraz daha birbirimize yakın duruyoruz. Nusayriler var, çok fazla ekol var, ama kaynaktan bakarsak en sağlam Alevilik Anadolu Aleviliğidir. Bugün Sünni toplum, Alevi diye bakmıyor, ama Anadolu İslam'ı, Anadolu İslamiyet'i olarak bakıyor.”¹¹⁴

“Bektaşilerin Osmanlı Devleti'yle çelişkisi 1826'dan sonra başlar. 1826'ya kadar her şey süt limandır, ama Alevilerde süt liman değildir. 1826'dan sonra Sultan II. Mahmut, Bektaşî ocağını kaldırırken ondan sonra gelen oğlu Abdülmecit de Bektaşilere karşı olan politikasını sürdürmüştür. Bektaşî tekkelerine genel olarak Nakşibendi şeyhleri atanmış. Ancak Sultan Abdülaziz'den sonra durum farklıdır. Sultan Abdülaziz'in Bektaşî olduğu söylenir, Ehl-i Beyt'i öven şiirleri vardır. Kerbela mersiyesi var. Demek ki Abdülaziz, kendi dedesi ve babasından itikadi olarak farklı düşünüyor. Haremde yetiştiği için belki oradaki çevresinin ya da annesinin bir etkisi vardır diye düşünüyorum. Sultan Abdülaziz'den sonra tekrar Bektaşilerin örgütlendiği, Nakşibendi şeyhlerinin atanmış olduğu tekkelere tekrardan Bektaşî babalarının yer edindiğini ve imparatorlukta güçlendiğini görüyoruz. Nitekim Bektaşî babaları İttihat Terakki'nin kuruluşunda, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinde, Türk milliyetçiliğinin inşasında, mason localarında çok ciddi şekilde yer almışlar. Çünkü Bektaşî kesimi, tekkeleri ve babaları şehirlerde yaşayan bir kesim olduğu için, okuma yazma bildikleri, entelektüel bir birikimleri olduğu için bu faaliyetlerin içerisine yoğun bir şekilde katılmışlar. Alevilerin ise okuma yazma ile ilişkileri çok sınırlıdır. Dağ başlarında ve köylerde yaşadıkları için okuma yazmayla, şehir hayatıyla çok fazla münasebetleri yoktur. Dolayısıyla Bektaşiliğin entelektüel açıdan, yazılı birikim açısından pozitif olarak önde olduğunu söyleyebiliriz.”¹¹⁵

Aleviler, Ehl-i Beyt soyundan gelen mürşit ve pirlere ikrar bağıyla bağlıdırlar. Her Alevi mutlaka bir mürşide, pire, rehberine bağlı olmalıdır. Ocağa bağlı olmayan bir talip

¹¹⁴ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

¹¹⁵ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

Alevilikte yoktur. Bektaşilikte de bir babaya, pire ikrar verme söz konusudur ancak soy esas şartı aranmaz.

Alevilik ve Bektaşiliğe, Hacı Bektaş Veli sevgisi çerçevesinde bakıldığında bu iki düşünce tarzının aslında birbirini tamamlayan iki yapılanma olduğu görülmektedir. Alevilik mürşit, pir, rehber, talip etrafında döngüsel bir biçimde yapılanmaktayken, Bektaşilikte eğitim yoluyla dedegan, babagan olarak donanım kazanan kişiler yol ve erkân öğretirler. Şah Çoban Ocağı piri Hüseyin Kaykaç dede, Alevilikte babadan oğula geçen bir pirlük makamı varken, Bektaşilikte eğitim alan, yol ve erkân bilgisiyle pirlük yapabileceğine kanaat getirilen, bilgili kişilerin yolu yürütebildiğini, soy esasına dayanma zorunluluğunun olmadığını belirtmiştir.

Alevilerin de pir olarak saygı duyduğu Hacı Bektaş Veli Alevi olmasına rağmen vefatından sonra Bektaşilik tarikatı kurularak adeta birbirinden ayrılan iki farklı inançtan bahsedilmektedir.

Kureyş Ocağı talibi Cihan Söylemez, Aleviler ile Osmanlı Devleti'nin arasındaki sorunların, Bektaşilikle Osmanlı arasındaki çekişmeden çok daha önce var olduğunu belirtir. Söylemez, 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra Bektaşî tekkelerine Nakşibendi şeyhlerinin atandığını belirtmiştir. Sultan Abdülaziz'den sonra ise tekkelere tekrar Bektaşî babalarının yerleştirildiğini, böylelikle Bektaşilikteki örgütlenmenin yeniden başladığını ifade eden Söylemez'e göre, Bektaşiler tekke ve dergâhlarda yetiştikleri için Alevilere nazaran yazıya daha çok hâkimdirler ve yazılı, entelektüel birikim açısından da Alevilerden ilerdedirler.

Aleviler, daha çok kırsal kesimlerde, dağlık bölgelerde yaşadıkları için bazı imkânlardan uzak kalmışlardır. Bu noktada Bektaşiler, bazı imkânlarla karşılaşmışlardır. Bektaşiler, Osmanlı Devleti zamanında, devlet tarafından desteklenmiştir. İlmî ve yazılı nüshalar açısından Bektaşiler, Alevilerden daha fazla yol kat etmişlerdir. Özellikle dedegan, babagan kolu üzerinden yol ve erkân yürüten Bektaşilikte, soy esasından ziyade eğitim, ilmi açıdan yeterlilik şartı vardır. Bu hususta, Ağuçan piri İnanç Dolu'ya göre, Alevilik, Bektaşilikten farklı olarak Ehl-i Beyt soyundan gelen ocak içerisinde yetişen pirlere, dedelere bağlı olan, kalıtsal olarak devralınan ve devredilen pirlük-taliplik ilişkisi etrafında şekillenen bir inançtır. Bektaşilik inancında ise tekkede çile çekerek, eğitim alarak dedelik, babalık kazanılır.

Kureyş Ocağı talibi Cihan Söylemez'e göre, Bektaşilik Türk İslam geleneğine dayanır ve Türklüğü daha fazla öne çıkarır. Alevilik ise İranî halklarla daha çok bağlantı içerisindedir, ayrıca Bektaşilikteki dem ve içki Alevilikte yoktur. Bektaşilik, 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar Osmanlı Devleti tarafından baskılanmamıştır, Alevilik ise baskılara maruz kalmıştır. Bektaşiliğin Türklük boyutu fazladır. Aleviler ise İran'la etkileşim içerisinde olduğu için daha çok Zazaca ve Kürtlükle bağlantısı bulunmaktadır.

2.4. Alevi-Bektaşî İnancının Temel Unsurları

Alevi-Bektaşî inancının yürütülmesi, inanç esaslarının yerine getirilmesi için bir takım unsurlara ihtiyaç vardır. Hakikatin bilgisine ulaşmak, kâmil bireylerden yola çıkarak kâmil toplumlar ortaya çıkarmak, suç teşkil eden eylemleri asgari düzeye indirmek, inanç esaslarına dayanan sosyal, ahlaki yaşamın temellerini oluşturmak, Alevi-Bektaşî yol ve erkân usullerini pratiğe dökmek ve aynı zamanda geleceğe aktarmak gibi pek çok görevleri bulunan Alevi-Bektaşiliğin olmazsa olmazları olan mürşit, baba, pir, rehber, talip kavramlarını, özellikleri ve işlevleriyle birlikte bu bölümde ele alacağız.

2.4.1. Alevilik- Bektaşilikte Mürşit Kavramı, Mürşitlerin Özellikleri ve İşlevleri

Mürşidin kelime anlamı, doğru yolu gösteren, insanlara tasavvuf ilmini öğreten, hakikati ve sırları gösteren kişidir.¹¹⁶ Mürşit, aydınlatan, eğiten, yol gösterendir. Mürşit olan beş husus vardır: Tanrı'nın keliması birinci mürşittir. İkincisi ay, üçüncüsü güneş, dördüncüsü çerağ ve sonuncusu da yoldur. Beşinci mürşit olan yol, olgun sohbettir ve Muhammed Ali'den kalmıştır.¹¹⁷

Pirin pirine mürşit denilmektedir. Pirlerin yol ve erkân içerisinde yapmakla görevli olduğu tüm görevleri yerine getirir. Alevi toplumunda, yol ve erkâna uygun olmayan, suç teşkil eden en hafif olaydan kavga gibi, en ağır suça cinayet gibi olaylar yaşanırsa eğer pirler, yol ve erkân gereklerine göre o kişiyi, kişileri ortak karar alarak yargılar. Ancak bu tür durumlarda pirlerin yanlış kararlar verme ihtimali göz önünde bulundurularak sürecin daha güvenilir şekilde işlemesi sağlanmıştır. Burada pir yanlış veya haksız bir karar alırsa, kişinin mürşide, pirinin pirine başvurma olanağı bulunmaktadır. Bu açıdan

¹¹⁶ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, sozluk.gov.tr/, (21.07.2019).

¹¹⁷ Bozkurt, Fuat, **Buyruk- İmam Cafer-i Sadık Buyruğu**, (5. Baskı), Salon Yayınları, İstanbul 2018, s. 48.

mürşitlik makamı, pirin/rayberin, adaleti bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde yerine getirmemesi halinde uygulanan bir temyiz mekanizması olarak fonksiyon yürütür.¹¹⁸

Bektaşilikte mürşit, Peygamber vekili gibidir. Mürşide duyulan sevgi, gösterilen saygı, mürşitten alınacak ışıkla hakikate ulaşacak yolu aydınlatmaya ve sevgiliye duyulan şekildedir. Mürşit, medeni, ilim sahibi, bilgili, gönlü selametle dolmuş, ermiş kimsedir. *Menakıb-ı Şeyh Safi* yazma risalesinde mürşidin bazı şartları vardır:

Mürşit, köprü gibi olmalıdır, gönlü geniş olmalı, kimseye darılmamalı, ekşi surat göstermemeli, güler yüzlü, şirin sözlü olmalıdır. Hiçbir nesneden, varlıktan tiksinnemeli, kimseye kötü gözle bakmamalı, kimsenin hatırını yıkmamalıdır. Yaratılan canlı cansız her şeye bir nazarda bakmalı, hiçbir şeyi incitmemelidir. Nefsani zevk ve isteklere düşkünlüğü olmamalıdır. Can ve baştan geçip yokluk şerbetini içmiş olmalıdır.¹¹⁹ Yaratılan tüm varlıkların Hak'tan bir parça olduğu bilinciyle hareket etmesi gereken mürşit, gerek ilmi açıdan gerekse de sosyal, ahlaki, inançsal olarak donanımıyla, özüyle, sözüyle, davranışlarıyla, pir-rehber-taliplerin üstünde bulunan model bir şahsiyettir. Mürşitlik makamına erişmiş olan kişi, dünyevi ve nefsi her tür istişareden, uygulamadan, davranıştan uzak durmalıdır. O artık, sırrı hakikate varma aşamasına gelmiş, insan-ı kâmillik mertebesine ulaşmış, Hak'la Hak olmaya yakın, benliğinden uzak bir yol göstericisi, yol sürücüsüdür.

Alevi-Bektaşî inancında, mürşit aydınlatan, doğru yolu gösteren, rehber, uyarıcı, tarikat ulusu, dervişleri yöneten yönlendiren, sözü yasa niteliği taşıyan, piri, rehberi, talipleri inançsal anlamda eğiten, toplumsal ve ahlaki olarak geniş bilgiye sahip olmalıdır.¹²⁰ Yol ve erkânın öğretilmesinde en tepedeki kurum mürşitlik makamıdır ve mürşitlerdir. Pirin öğretmeni mürşittir, sözü kanundur, sosyal adaletin temin edicisidir.

¹¹⁸ Deniz, Dilşa, **Yol/Re: Dersim İnanç Sembolizmi**, (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 81.

¹¹⁹ Erdem, Cem, Tazegül Demir, “ Bektaşilik Öğretisinde Terim ve Kavramlar ”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2010, (55), s. 448.

¹²⁰ Çelik ve Balcı, a.g.m., s. 127.

2.4.2. Alevilik- Bektaşilikte Baba-Pir/Dede Kavramı, Babaların-Pirlerin/Dedelerin Özellikleri ve İşlevleri, Beslendikleri Sözlü ve Yazılı Kaynaklar

Bektaşilikte, yol ve erkân yürüten, eğitimli kişilere daha çok baba denilmektedir. Baba kavramı, Alevilikte yoktur, Alevilikte daha çok dede/pir kavramı kullanılmaktadır. Bektaşilikte, yol yürütücüleri dedegan, babagan kolundan gelmektedir.

Babagan kolu, Bektaşilikte dede-baba unvanıyla pir postunda oturan ve Hacı Bektaş Veli'yi temsil ettiği düşünülen dervişlere bağlı olan tarikat koludur. Babagan kolundan dervişlere göre, Hacı Bektaş Veli bekâr yaşamıştır. Manevi evladı olan Timurtaş, Hacı Bektaş'ın burun kaniyla, Kadıncık Ana'dan doğmuştur, bu nedenle evlat, bel evladı değil, yol evladıdır. Bektaşilikteki diğer kol Çelebiyan koludur. Çelebiyan kolundan Bektaşiler ise bu görüşün tersini savunur. Onlara göre, Kadıncık Ana, Hacı Bektaş'ın nikâhlı hanımıdır. Hicri 710 yılında Timurtaş adında bir çocuk doğurmuştur, bu nedenle evlat yol evladı değil, bel evladıdır. Babagan kolundan olan dervişler, Hacı Bektaş'ın özel yaşamını, kendi yaşamlarına uygular, bekâr yaşarlar. Bu kola mücerret kol da denilir.¹²¹

Babagan kolunun kurucusu Balım Sultan'dır. Hicri 922 yılında Hakk'a yürüyen Balım Sultan, mücerret yolu yorumlamış, usul ve erkânını belirlemiştir. Mücerret ikrarı verilen dervişlerin sağ kulağına teslim halkası olarak küpe takılır. Bu dervişler evlenemezler, dergâh ve zaviyelerde inzivaya çekilirler. Dedebaba, önce Hacı Bektaş'taki pir evinde oturur. Diğer babaların önderlik yaptığı bölümlerin hepsine başkanlık eder. Postnişinlerin babalık icazetnamelerini vermekle görevlidir. Gidemediği uzak yerler için halife atar. Babagan kolunda baba olabilmek için belli bir eğitim almak gereklidir. Dervişlik yolunda ilerlemek isteyen bir mürit, Eyvallah Kapısı'ndan geçmek zorundadır. Buraya başvuruda bulunan bir derviş, Dede Bağı'nda üç yıl hizmet ederdi. Daha sonra dedebaba tarafından kabul edilen baba olmaya aday olan derviş, on iki yıllık yeni bir hizmetle görevlendirilirdi. Bu süreçlerden geçtikten sonra baba olur, baba olduktan sonra da ya babalık yapar ya da yeni bir tekke açmasına müsaade edilirdi.¹²²

Bektaşiliğin Babagan Kolu'nda muhip-derviş-baba-halife-dedebaba sıralamasının başında bulunan, pir postunda oturan ve Hacı Bektaş Veli'yi temsil ettiği kabul edilen,

¹²¹ Korkmaz, Esat, **Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, (4. Baskı), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2005, s. 120.

¹²² Korkmaz, a.g.e., s. 120.

Hacı Bektaş adına, Hacı Bektaş tarikat inanış ve düşüncesini yöneten, yönlendiren kişidir. Bektaşilikteki dedebabalık kavramı ise, Bektaşiliğin Babagan Kolu'ndaki şartları yerine getirme, derece olarak dedelikten sonra gelen ve dedebabanın temsil ettiği en üst aşamadır. Dedelerin soydan ziyade liyakatla seçildiği, Alevi ailelerden gelmemesine rağmen yola alınan ve dede-baba geleneğine bağlı Babagan Kolu Bektaşiliği olarak tanımlanabilir.¹²³ Alevilikte mürşit-pir/dede, mutlaka Evlad-ı Resul soyundan gelmelidir. Alevi olmayanların bu makamları temsil etmesi bir yana yola girmesi bile söz konusu değildir. Bu noktada Alevilik ile Bektaşilik arasında farklılık söz konusudur.

Doğan Munzuroğlu pir kavramını, Alevi kaynağı olan *Buyruk*'a dayanarak ele almaktadır. Munzuroğlu, *Buyruk*'a göre Ali evladı olmayan kişinin pirlik yapamayacağını, pir olabilmek için Ehl-i Beyt soyundan olmanın zorunlu olduğunu belirtmektedir. Munzuroğlu'na göre bu durum, Anadolu Aleviliği ile Bektaşiliğin birbirinden ayrıldıkları noktadır. Zira Bektaşiliğe göre pir olmak için Ehl-i Beyt soyuna dayanmak zorunlu bir hadise değildir. Pirler, keramet sahibi olan aile geleneğinden gelmedirler. Ailedeki kerametler soy yoluyla babadan oğula geçmektedir. Pir ailelerinin ellerinde bulunan ve onların soyunun Hz. Ali'ye dayandığını gösteren şecereler bulunmaktadır. *Buyruk*'ta belirtildiği üzere şecerelerde soyun Hz. Ali'ye ve çocuklarına dayandırılması adeta bir zorunluluktur. Ehl-i Beyt'e dayanmayan herhangi bir ocağın pirlik yapması söz konusu değildir.¹²⁴

Muhammed-Ali soyundan olan, ilmi ile etkin, Dört Kapı Kırk Makam, On İki Erkân, On Yedi Kemerbest, Üç Sünnet ve Yedi Farzı son derece iyi bilen kişilere pir denir. Pirlerin, hakikate hakikat ile yol sürmesi gerekir. Kâmil olan bir pir talibi pişirebilir, yola getirebilir.¹²⁵ Alevi yol ve erkânında birer eğitimci, yol yürütücüsü olan pirler, insan-ı kâmil olan ilk kişilerdir. Talipler de insan-ı kâmil ve Hak'la Hak olan pirlere eğitim alarak, eline, beline, diline sahip, nefsini öldüren ve insanı kâmil olan birer hakikat arayıcısı konumuna erişirler. İlim, bilim, ahlak, sosyal adaleti yansıtan, Aleviler için birer ışık olan pirler her durum ve mekânda taliplere bilgi yaymakla mükelleftirler.

¹²³ Korkmaz, a.g.e., s.120.

¹²⁴ Munzuroğlu, Doğan, **Toplumsal Yapı ve İnanç Bağlamında Dersim Aleviliği**, (2. Baskı), Fam Yayınları, İstanbul 2012, ss. 51-53, 168.

¹²⁵ Bozkurt, Fuat, **Buyruk- İmam Cafer-i Sadık Buyruğu**, (5. Baskı), 2018, ss.36-37.

Pir, tasavvuf dilinde tarikatın kurucusu, ulusu olarak tarif edilebilir. Alevilikte Allah, Muhammed, Ali'den sonra gelen en üst aşamada bulunan kişilerdir.¹²⁶ On iki hizmetli cemlerde pirlilik makamı, üç post ile temsil edilir. Bunlar, üçleri temsil eden mürşit-ana-pir postlarıdır.¹²⁷

Pir, tarikat kapısının temsilcisi, rehberin üstünde, mürşidin altında bir konumda bulunan, taliplerinin iç huzurunu sağlamakla görevli olan Hak Yolu'ndaki hizmetkârlardan biri olan kişidir. Pirler, taliplere yolu anlatır. Taliplerinin dünya nimetlerine meyletmemelerini sağlamaya çalışır. Yılda en az bir kez taliplerine gider, sorunları varsa çözer, yoldan çıkmış talibini de cezalandırır, cem bağlar. Pirler yerine getirdikleri dinsel görevlerin karşılığında çıralık denilen bir katkı alır. Bu katkıdan pirler kendileri için bir miktar alır ve geri kalanını da fakir taliplerine dağıtmak için verir. Pirler, evlerinde de dinsel hizmetlerde bulundukları için bu katkı, evlerine bir destektir. Geleneksel dönemlerde pirlerin başka işlerle uğraşması kabul görmeyen bir durumdu, bu nedenle pirler taliplerine bağlı kalmaktaydı. Ancak 20.yüzyılın başlarından itibaren bu durum etkisini kaybetmiştir.¹²⁸ Pir sözcüğü, özellikle geçmiş yıllarda (1960 ve öncesi) geleneksel hayat süren Alevi topluluklarında seyit sözcüğü ile birlikte çoğunlukla kullanılan bir kavramdı. Tunceli'de halk dilinde Pir Hüseyin, Pir Ali, Pir Zeynel, Piro Mahmut, Seyit Mahmut gibi nitelemeler sıkça kullanılmıştır.

Dede sözcüğü Oğuzca kökenli bir sözcüktür. Bu sözcük, Orta Asya'da yaşayan Türk toplulukları arasında halka yol gösteren, deneyim sahibi, bilgi birikimi olan kimseler için kullanılan ata ya da baba sözcükleriyle aynı anlama gelen bir sözcüktür. Bu sözcük ilk olarak II. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut'un *Divan-ı Lügati-t Türk* adlı eserinde kullanılmıştır. 13.yy.dan itibaren Anadolu'da dinî önderler, kahramanlar için kullanılan ata, baba, ahi, abdal sözcükleri gibi dede sözcüğü yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kültürümüzün önemli değerlerinden olan Dede Korkut ile Dede Garkın gibi ulu zatlar, yaşadıkları topluluklarda birer siyasî ve dinî lider olma vasfını yerine getirmişlerdir. Dedelik özellikle tasavvufta ve tarikat geleneğinde önemli yer tutmaktadır.

¹²⁶ Haçerlioğlu, a.g.e., s. 466.

¹²⁷ Kutlu, Haşim, **Kızılbaş Alevilikte Yol Erkân Meydan**, (1. Baskı), Yurt Kitap-Yayın, Ankara 2007, s. 135.

¹²⁸ Gezik, Erdal, Özcan, Mesut, **Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri**, (1. Baskı), 1. Kitap, Kalan Yayınları, Ankara 2013, ss. 145-146.

Dede unvanı Bektaşilik ile Mevlevîlikte yaygın olarak kullanılmaktadır.¹²⁹ Dede sözcüğü, Selçuklular döneminde Anadolu’da, İslamlaşmış Türkmenlerin din ulularına atfedilen bir kavramdı. Dede-baba denilen din uluları, dinî işlevlerinin yanında önemli siyasî işlevleri de yerine getirmekteydiler. Bu kişiler din büyüğü olmalarının yanında, boylarının da liderleri konumundaydılar. Örneğin Sarı Saltuk, dinle olduğu kadar siyasî açıdan da faaliyetler yürüten bir zattı. Zira XIII. yüzyılda, Türkmen boylarını Dobruca’ya yönlendiren kişi de Sarı Saltuk olmuştur.¹³⁰

Alevi inancında, Peygamber soyundan gelenler için Dede unvanı kullanılmaktadır. Dedeler, Alevi topluluklarının dinî önderleridirler, Alevi toplumlarda sosyal ve dinsel hayata ciddi bir şekilde yön vermişlerdir.¹³¹ Alevi köylerinde cemaatlerin dinî liderleri dedelerdir. Dedeler, topluma mürşitlik edip onu aydınlatır. Terbiye edicidir, üstattır, pirdir. Mürşit olarak da anılan dedelerin nefesi Hak nefesidir, mürşidini hak bilmeyenlerin imanı da yok demektir. Bir talip yola girdiği vakit kendini dedeye teslim ederek ondan el alır.¹³² Pir ve Dede aynı işlevleri yürüten, aynı anlama gelen, birbirinin yerine kullanılabilen iki tanımlamadır. Tunceli’de yerel ağızda pir sözcüğü sıklıkla kullanılmaktadır. Görüşme yaptığımız pirlere bazıları dede söyleminin son dönemlerde ortaya çıktığını, pir kavramının kendileri için daha uygun olduğunu ifade etmişlerdir.

Anadolu Aleviliğinin sosyal, dini yapılanması içerisinde bulunan en önemli kurumlardan biri dedeliktir. Anadolu’nun Alevi köylerinde dedeler dini-sosyal hiyerarşinin en üst basamağını oluştururlar. Dedeler, Alevi toplumunun sosyal ve dini bakımdan liderleridir, kutsal kabul edilen ocaklara mensupturlar.¹³³

Anadolu’nun farklı yörelerinde yaşayan Alevilerde, Dede ile aynı anlama gelen farklı kavramlar da kullanılmaktadır. Bu kavramlardan bazıları şunlardır: pir, serçem, seyit, mürşit.¹³⁴

Dedelik kurumunu temsil eden, yürütücü durumundaki kişilere Dede denir. Dedeler, farklı ocaklardan gelmiş olsalar da hepsi soylarının Hz. Ali’ye ulaştığını kabul

¹²⁹ Yıldız, Harun, “ Anadolu Aleviliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış ”, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2004, (30), ss. 321-322.

¹³⁰ Melikoff, a.g.e., s. 31.

¹³¹ Yıldız, a.g.m., s. 322 .

¹³² Eröz, a.g.e., s.106.

¹³³ Keskin, **Kentleşme Sürecinde Alevilik**, s. 27.

¹³⁴ Keskin, a.g.e., s. 28.

ve iddia ederler. Ortaya çıkış kaynaklarına göre dedeleri üç grupta toplamak mümkündür:¹³⁵

1. Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelen Çelebiler.
2. Soy itibarıyla 12 İmamlara dayanan ocaklardan gelen, yani Ocakzade olan dedeler.
3. Hacı Bektaş Veli'nin manevi olarak evlatları olduğunu söyleyen dedebaba grubu. Dedebaba grubu, kentlerde yaşayan Alevi-Bektaşilerin bir bölümünü yönlendirirler.¹³⁶

Bilindiği gibi Aleviliğin kurumsal basamağını oluşturan dedeler, pirler ve dede ocakları, yüzyıllar boyunca Alevi geleneğinin en önemli taşıyıcı organları olmuşlardır. Alevi geleneğinin birey ve toplum hayatı içerisindeki algılanışında, pratiğe dökülmesinde pirlerin ve ocakların etkisi oldukça büyüktür. Ocak örgütlenmesinin ayakta kalmasıyla Alevilik inancı yaşamaya devam etmektedir.

Anadolu Aleviliğinde Dedelik, Pir, Mürşit, Rehber olmak üzere üçlü bir hiyerarşik yapıdan oluşur. Rehber Pire, Pir de Mürşide bağlı olduğundan Pir, Rehber, Mürşit üçlemesinde Mürşit zirvede yer almaktadır.¹³⁷

Tunceli'de günümüzde halk ağzında seyit yerine daha çok dede söylemi kullanılmaktadır. Ocak geleneğinden gelenler pir ya da dede olarak tanımlanmaktadırlar. Örneğin Derviş Cemal pirleri, Ağuichen pirleri, Kureyş dedeleri gibi söylemler oldukça yaygındır. Ocağın üyesi olan kişi, herhangi bir vasfı olsun ya da olmasın toplum tarafından dede olarak çağrılır. Ocak kurucularının kerametlerinin, yeteneklerinin kendisinden sonra gelenlere de geçtiğini varsayan Alevilerce ocakzade olan herkes aynı derecede önemlidir. Ocakzade ailelerin bütün üyeleri bu anlamda büyük değer görür. Öyle ki günümüzde giderek zayıflamasına rağmen, Tunceli'ye gelen bir ocakzade, dedelik yapması için taşıması gereken vasıflardan yoksun olduğunu ve kendisinin dede olmadığını belirtse dahi bölge insanı tarafından büyük değer verilir, eli öpülür, şifâî ya da hayır duası okuması için adeta baskı görür. Bölgede özellikle Ağuichen, Kureyş, Sarı

¹³⁵ Özmen, İsmail, **Simgeler ve Rıza Kenti: Alevilik/ Bektaşilik, Antropolojik, Etnografik, Teolojik ve Felsefi Bir İnceleme**, Cilt 2, (1. Baskı), Parşömen Yayıncılık, İstanbul 2010, s.28.

¹³⁶ Özmen, a.g.e., s. 28.

¹³⁷ Keskin, **Kentleşme Sürecinde Alevilik**, s.28.

Saltuk, Baba Mansur, Derviş Cemal ocaklarına mensup olanlar ocak uluları gibi kıymetlidirler. Kureyş ocağına mensup ancak pirlük görevi yürütmeyen bir seyit, pirlük yürüten bir pir gibi değer görür. Burada Kureyş ocağı mensuplarının tamamına ayrımsız olarak değer verildiği görülmektedir.

Kızılbaş topluluklarda yaşayan dedeler gezicidirler. Dedeler, toplumun önderidir, dini ve mistik görevleriyle sosyal sorumlulukları da üstlenmişlerdir. Birçok boy ve soy örgütlenmesi, dede etrafında oluşur, bu durum günümüzde de sürdürülmektedir.¹³⁸

Pirler, dedeler, Alevi-Bektaşî inancının yol yürütücülüğünü yapan, inanç esaslarını toplumsal hayatta pratiğe döken, ahlaki ilke ve kuralları inanç çerçevesinde oluşturan, bireyler arasındaki problemleri yol ve erkân usullerine göre çözen, toplumda birlik, beraberlik, paylaşım gibi temel değerleri inşa etmekle yükümlü, kutsal bir soydan geldiği kabul edilen temel taşlardır. Pirler, Alevi yol ve erkânında yapmakla yükümlü olduğu birçok görevi yerine getirmek için çalışır, hayatlarını bu görevleri yerine getirmeye adanmışlar.

Fuat Bozkurt'un hazırladığı *Buyruk* (1982) kitabında pir kavramı şöyle açıklanmaktadır: Aleviliğin diğer unsurları gibi pirlük de Muhammed-Ali'den kalmıştır. Peygamber soyundan gelmeyen herhangi bir kimsenin pirlük yapması söz konusu değildir. Bunun aksi bir durum mevcut ise, yani bu soydan gelmeyen bir kimseye pir olarak bakılırsa, Muhammed-Ali soyu inkâr edilmiş olmaktadır. Böyle bir kimsenin yediği içtiği haramdır, sermayesiz kalmıştır ve aslı yoktur. Ayrıca bu kimsenin On İki dergâhta da nasibi yoktur. Zira yalnızca Muhammed-Ali'nin soyundan olan kişinin pirlüğü geçerlidir. Soy, pirlüğün şartı olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. İlmi açıdan da pirin yeterli olması gerekmektedir. Pirin, Dört Kapı Kırk Makam, On İki Erkân, On Yedi Kemerbest, Üç Farz ile Yedi Sünneti bilmesi gerekmektedir. Soy itibarıyla Muhammed-Ali'ye dayanmasının yanında bu vasıfları da taşıması mecburidir. Pir olacak kişinin tarikata göre davranıp hakikate göre yol sürmesi gerekmektedir. Pirin sahip olduğu ilim ve erkânı soyuna yaraşır olmalıdır. Kâmil olan pir, resul soyuna ermiş demektir. Pir, hiçbir surette Muhammed-Ali soyundan geldiğiyle övünmemelidir, kendini üstün görmemelidir. Bunun yerine soyuna yaraşır bir davranış içerisinde olmalıdır. Hz. İmam

¹³⁸ Gürsoy, Ş. ve R. Kılıç, *Türkiye Aleviliği Sosyo-Kültürel Dinsel Yapı Çözümlemesi*, (1. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2009, s. 69.

Cafer Sadık, pirlerin ve taliplerin belli görev ve sorumluluklarının olduğunu buyurmaktadır. Hz. İmam Cafer Sadık: “Gerek pir gerek talip olsun, her yol ehlinin belli görevi ve yükümlülüğü vardır. Bir pir talibe doğru yolu göstermezse, o nasıl pir olur? Bir talip, kendine gösterilen doğru yolu bilmezse, o nasıl talip olur?” şeklinde buyurmaktadır.¹³⁹ *Buyruk* kitabında pir ile ilgili ayrıca şunlar söylenmektedir:

Pirin چراغ gibi doğru durması, fitil gibi yanması, yağ gibi erimesi, nur gibi ışık vermesi gerekir. Pir erenler meydanından dönemez. Pir şeriatın şartlarını yerine getirmeli, tarikatın içinde olmalı, marifetten ayrılmamalı ve sürekli hakikati arar olmalıdır. İşte böyle pir gerçek pirdir.¹⁴⁰

Pirler sahip oldukları ilim, irfan ve sergiledikleri davranışlar itibariyle taliplerine örnek olmalıdırlar. Her daim doğru yolu göstermeli, talibinin taliplik yapmasına vesile olmalıdır. Bir talibin, taliplik yapmasının birincil şartı bir pire bağlı olmaktır. Dolayısıyla pirler, taliplerini yol ve erkân konusunda yalnız ve kendi başına bırakmamalıdır, aksi halde talip, talip olmaktan çıkar.

Kurumsal olarak Alevi geleneğinin merkezinde bulunan dedeler, her şeyden önce, Alevi inanış ve geleneklerinin yeni kuşaklara öğretilmesi, aktarılması görevini üstlenmiş, Aleviliğin yüzyıllar boyunca aktarıcılığını yapmışlardır. Alevi inancında dedeler, soy itibariyle Ehl-i Beyt’e, dolayısıyla Hz. Ali’ye bağlı oldukları için seyit olarak da isimlendirilmektedirler. Ehl-i Beyt soyundan gelmeleri, dedelerin toplum içerisinde saygı ve hürmetle karşılanmalarını sağlamıştır.¹⁴¹

Hz. Ali soyundan geldikleri için dedeler Alevi geleneğince çok değer görmüş, bu nitelikleri dolayısıyla toplum içerisinde meşruiyet kazanarak etkiliklerini sürdürebilmişlerdir. Dedelerin bu özelliklerinin Kur-an’ı Kerim ve hadislerine dayandığı inancını taşıyan Aleviler, Kırklar Meclisi’nde Hz. Ali’nin, postunu Hz. Peygamber’e verdiğine inanır, mürşitlik ile dedeliğin de buradan geldiğini kabul ederler. Alevi geleneğinde dedelerin, Horasan erenlerinden nasip aldığı görüşü yaygındır.¹⁴²

Dedeler, sadece dinsel yönleri olan kişiler değildirler. Onlar aynı zamanda, yaşadıkları sosyal çevrenin ihtiyaçlarına göre kendilerini şekillendirmiş, dinsel hizmetleri

¹³⁹ Bozkurt, Fuat, **Buyruk**, (1. Baskı), Anadolu Matbaası, İzmir 1982, ss. 17-18,21.

¹⁴⁰ Bozkurt, **Buyruk**, (1. Baskı), 1982,s.22.

¹⁴¹ Yıldız, a.g.m., s. 322

¹⁴² Yıldız, a.g.m., ss. 322-323.

yerine getirmenin yanında, eğitim, hukuk, sağlık gibi birçok alanda etkin olan, yol gösteren, sorunları çözen çok yönlü kişilerdir. Çoğu zaman dedeler, sosyal ve siyasal olarak önderlik etme görevinde de bulunurlardı. İstisnaî olarak Tunceli yöresinde dedeler yetkilerini, toprak sahibi ağalarla paylaşırlardı.¹⁴³

Seyid-i Saadet soyundan gelen ocak mensuplarından, pirlük-dedeliğe layık görülen kişilerin topluma, yol ve erkâna bağlı olarak yerine getirmekle yükümlü olduğu bazı görevleri vardır. Geleneksel, kırsal hayat yaşayan ve özellikle köylerde ikamet eden Alevilerin her bakımından yol göstericisi pirlük-dedelerdir. Pirlük onlar için yüce bir soya sahip, keramet sahibi, hastalıkları iyileştirebilen, nefesinde dua ve şifa olan kimselerdir. Yapılan lokmalara pir dua vermezse, o lokmanın kabul olmayacağına inanırlar. Bir hayvan kurban edilecekse, o hayvanın rızalığı alınır, pir kurban duası okur. Emiri Haki dedikleri dede nikâhı pirlük, dedeler tarafından kıyılır. Sünni topluluklarda imam nikâhı denilen bu nikâh, Alevilerde, lokma-dua-kurbanla yapılan bir ritüele dönüşür. Evlenecek kişilerin musahiplik duası verilir, pir tarafından bir gömleğe dört kişi koyulur, yol kardeşi oldukları belirtilir ve topluma duyurulur. Sünnet törenlerinde kirvelik ritüelini pirlük yapar. Cenaze erkânını pirlük yönetir. Üç Lokması, Kırk Lokması pirlüklerin öncülüğünde pişirilir ve verilir. Cem ibadetinin düzenleyicisi, yürütücüsü, disipline edicisi yine pirlük, dedelerdir. Cemlerin ana unsuru olan pirlük aynı zamanda deyiş, mersiye, gülbanklerini saz çalarak söylerler. Bu anlamda Alevi toplumunu coşa getiren kişiler yine pirlük, dedelerdir. Aleviler için pirlük, hayatın en üst noktasında bulunan, onlara, insan-ı kâmil olma, Hak'la Hak olma sürecinde adeta bir kaynak mahiyetindedir. Pirsiz, mürşitsiz bir Alevi yoktur, zira böyle biri Alevi değildir. Çünkü Aleviliğin esası pire, mürşide, rehber rızalık göstermek, sorgusuz sualsiz bağlanmaktır. Babadan kalan pir, mürşit, ocak bağlılığı kalıtsal bir çerçeveye dayanmaktadır.

Pirlüklerin görev ve sorumluluklarını şu şekilde ele alabiliriz:

1. Sosyal ve inançsal olarak topluma önderlik etme ve davranışlarıyla, yaşantısıyla örnek olma:

Dedeler, soyları itibariyle topluma önderlik etmiş, aşiret ağalarının bile önünde yer almışlardı. Örneğin Tunceli'de aşiret mensupları, ağaları silahlı dolaşırken, dedeler silahlanmamış, silahsız yaşamışlardır. Ruhanî açıdan oldukça saygı görmüş, davranışları

¹⁴³ Yaman, Ali, “ Geçmişten Günümüze Dedelerin Misyonu ve Değişim ”, Dem Dergi, 2009, (6), s. 35.

toplum üyelerince örnek alınarak izlenmiştir. Alevi toplumundaki en kutsal ve önemli törenleri pirler yönetir. Doğru ya da yanlış olsun bir pirin, her davranışı toplumun yakın takibi altındadır.¹⁴⁴

2. Bilgi, birikimleriyle topluma ışıık olma:

Ocakzade dedeler, Aleviler tarafından en bilgili olan kişiler olarak sayılmışlardır. Bilgiyi elinde bulunduran dedeler aynı zamanda verdiği bilgilere inanılan yegâne güç olarak görülmüştür. Dedeler *Buyruk* kitaplarını ellerinde bulunduran, onu okuyabilen, taşıdığı özellikler itibariyle taliplerinin sorunlarını çözme yeteneğine sahiptir. Dedeler, topluluklara geçmişle ilgili bilgi vermekle birlikte ahlak ve dinî alana yönelik öğütler de sunmaktaydılar. Dedeler cem gibi toplantılarda özellikle *Buyruk* kitaplarında öğrendiklerini, yarı tarihi bütünüyle ya da yarı menkıbevi olarak ibadete dayalı bilgileri, On İki İmamları, Kerbela Olayı'nı etkileyici bir tarzda anlatarak, topluluk tarafından saygı görürlerdi. Ayrıca saz çalmadaki hüneri de etkisini ve gücünü iyice arttırmıştır.¹⁴⁵

3. Toplumsal birlik ve dayanışmayı sağlamak:

Ocakzade dedelerin en önemli fonksiyonlarından biri toplumsal birlik ve dayanışmayı tesis etmeleridir. Dedeler her fırsatta ve katıldıkları her toplantıda topluma birlik aşılamışlar, böylece toplumsal dayanışmanın sürekliliğini sağlamışlardır. Evlad-ı Resul olmaları dolayısıyla aileler, aşiretler arasındaki sorunların çözülmesinde etkili olmuşlardır. Dedeler gittikleri her yerde öncelikle var olan kırıncılıkları, dargınlıkları, sıkıntıları öğrenirdi. Bunları cemlerde dile getirerek sorunları çözmeye çalışırdı. Cemlerde taraflar dinlenir ceza gerektirecek durumlar varsa uygulamaya konulur, yaptırımlara uyan taraf topluluk içerisindeki konumuna tekrar kavuşabilir, aksi halde toplumdan dışlanırdı. Dedelerin aşiretler arasındaki çatışmaları durduran güçleri de vardı. Dedeler toplum içerisindeki kırıncılıkları sürekli olarak takip ederek toplumsal birliğin, dayanışmanın sağlanmasında öncü rol oynamaktaydılar.¹⁴⁶ Toplumsal kargaşanın çıkması durumunda Tunceli'de ilk başvuru yeri, ocak ve pirler olmuştur. Uzun yıllar boyunca pirler tarafından çözülen sosyal, ahlaki, inançsal, bireysel problemler, bireylerin uzlaşısı içerisinde yaşaması için birer engel olmaktan çıkarılmıştır. Dolayısıyla pirler,

¹⁴⁴ Yaman, **Alevilikte Dedelik ve Ocaklar**, ss.161-162.

¹⁴⁵ Yaman, a.g.e., , ss.162-163.

¹⁴⁶ Yaman, **Alevilikte Dedelik ve Ocaklar**, s. 163.

dedeler, toplumsal birlikteliğin çözülmesine neden olabilecek veya olan sorunlar karşısında birer set görevi görmüşlerdir.

4. Toplumsal ve inançsal ritüelleri yönetme:

Dedeler, geleneksel toplum yapılarında kendilerine bağlı olan köylere düzenli olarak ziyaretlerde bulunurlardı. Dedeler görgü, sorgu, musahiplik gibi cemlerde talipleriyle bir araya gelerek ibadetleri gerçekleştirmekte, düğün, bayram, ölüm gibi ritüellerde bazı görevleri yerine getirmektedirler. Alevilere bu tür durumlarda liderlik edenler dedeler olmuşlardır.¹⁴⁷ Özellikle geleneksel yaşam motifleriyle örülü Alevi topluluklarda, inançsal pratiklerin her aşamasında dedelerin kılavuzluğuna başvurulurdu. Örneğin kurban duası, pirlar tarafından verilir. Üç ve Kırk Lokması, pirlarin, dedelerin dualarıyla dağıtılır. Pirlar, dedeler, Alevi inancının uygulama alanındaki temel kaynak kişilerdir. İnançsal ritüelleri yönetme işlevinde pirlarin etkinliği, eskiye nazaran azalma eğilimine rağmen günümüzde de devam etmektedir.

5. Toplumsal adaleti sağlamak, suçluları düşkün etmek:

Dedelerin toplum içerisinde adaleti sağlama, hukuku temin etme vasfından yukarıda da bahsetmiştik. Toplum içerisindeki küskünleri, dargınları barıştıran dedeler, toplumun da onayını alarak barışmayanlar için çeşitli yaptırımları uygulardı. Bu kişiler bazen toplumdan dışlanır, bazen de sürgüne gönderilirdi. Alevi inancında suç işleyenler *düşkün* olarak tanımlanmaktadır. Düşkün olarak nitelenen kişilere, işledikleri suça göre *Buyruk* kitaplarında belirtilen cezalar verilirdi. “Düşkün olanlar, cem törenlerine katılamazlar, kurban yiyemez ve yediremezler, toplumdan dışlanırlardı... Düşkünlük bir Alevi için çok büyük bir küçümsenme ve dışlanmayı beraberinde getirir. Düşküne ailesi bile sahip çıkamaz, düşkünün musahibi de manevi açıdan toplum önünde sıkıntılı durumdadır, çünkü onun yol kardeşi artık içinde yaşadığı toplumun dışladığı bir kişi olmuştur.” Günümüzde düşkünlük kurumu da unutulmaya yüz tutmuştur.¹⁴⁸

Zina yapan, cinayet işleyen, toplumdan dışlanmış, düşkün edilmiş kişilerin düşkünlüklerinin kaldırılması, suçu olanların suçlarının bağışlanması pirin niyazı, kişinin

¹⁴⁷ Yaman, a.g.e., , ss. 163-165.

¹⁴⁸ Yaman, **Alevilikte Dedelik ve Ocaklar**, ss. 165-168.

ikrarı ile mümkündür. Suçluların bağışlanması gibi ciddi hadiselerdeki karar mercii pirlere aittir.¹⁴⁹

Mehmet Eröz, ebedî düşkün olan kimsenin, hayatı boyunca Alevi topluluğun içerisinde yaşamasının ya da erkânına girmesinin söz konusu olmadığını belirtmektedir.¹⁵⁰ Düşkün olarak nitelenen birey, bağlı olduğu ocak, pir ve inancının yanı sıra içinde yaşadığı toplumdan da bertaraf edilir ki bu, Alevi olan birinin karşılaşacağı en ağır durumdur.

Modern hayatla birlikte artan kurumsallaşma süreci, suçluların devlete bağlı mekanizmalarca yargılanmasını, mahkeme, asker, polis gibi resmi birimlerce çeşitli müeyyidelerin uygulanmasını da beraberinde getirmiştir. Pirlerin, dedelerin, günümüzde etkinliğinin belki de en aza indiği işlev, suçluların yargılanması ya da toplum dışına itilmesi işlevidir. Bu görüşü mülakat yaptığımız pir ve talipler de dile getirmiştir.

6. İnancı ve geleneklerin yaşatılması ve aktarılması:

Pirler, dedeler Aleviliğin inanç esaslarının, sözlü halk geleneğinin yüzyıllar boyunca uygulayıcısı, aktarıcısı olmuşlardır. Aynı zamanda Pir Sultan, Kul Himmet, Şah Hatayi gibi halk ozanlarının şiirlerini cem törenlerinde dillerinden düşürmemişler, böylece sözlü halk geleneğinin taşıyıcısı olmuşlardır.¹⁵¹

7. Kerametleriyle maddi-manevi sorunu olanların, hastaların şifa merkezleri olma:

Soylarının kutsal olduğuna inanılan dedeler, hastaların, çocuğu olmayanların şifa aradıkları bir kapı olmuştur. Şifa bulanlar ocakzadelerin türbelerini, yatırlarını sürekli olarak ziyaret ederek kurbanlar yapar, dualar ederlerdi. Günümüzde bu durum giderek zayıflasa da kısmen de olsa devam etmektedir. Tunceli bölgesinde Ağuçan, Sultan Hıdır gibi ocakzadelerin türbeleri sürekli olarak ziyaret edilmeye devam etmektedir.¹⁵²

Pirlerin, dedelerin yukarıda belirttiğimiz işlevleri, kırsal/geleneksel Alevi toplumlarında söz konusu iken günümüzde dede-talip bağları kopma noktasına gelmiş, yazılı kaynakların artmasıyla birlikte ortaya çıkan araştırmaların ve alana ilişkin

¹⁴⁹ Türkdoğan, Orhan, **Alevi Bektaşî Kimliği-Sosyo-Antropolojik Araştırma**, (5. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2006, s. 511.

¹⁵⁰ Eröz, a.g.e., s. 145.

¹⁵¹ Yaman, **Alevilikte Dedelik ve Ocaklar**, s. 168.

¹⁵² Yaman, **Alevilikte Dedelik ve Ocaklar**, ss. 168-169.

yayımlanan eserlerin sayısının giderek artmasına bağlı olarak Aleviler, Alevilikle ilgili temel ritüelleri kendi başlarına (bireysel çabalarıyla) öğrenmektedirler. Bu nedenle inanç önderlerine, ocaklara olan ihtiyaçlar; göç-kentleşme-modernleşme gibi dinamik yapıların oluşturduğu bir havzada gün geçtikte azalmakta ve geleneksel bağlarda kopuşlar yaşanmaya devam etmektedir.

1900’lü yıllardan 1990’lara kadar olan dönemi dedelik kurumu için *geçici işlevsizleşme dönemi* olarak adlandıran Yaman’a göre kırdan kente göç, kentleşme ve daha birçok gelişmeye bağlı olarak dede-talip ilişkisi parçalanmış, ocak yapılanması giderek işlevsiz bir hale gelmiştir. Bu geçici işlevsizleşme dönemi, 1980’lerin sonlarından itibaren bir yeniden yapılanma sürecine dönüşmüştür.¹⁵³

1990’lı yıllardan itibaren etnik-dinî kimliklerin yeniden canlanmasıyla birlikte Aleviler de dernek, vakıf, cemevi gibi kurumlar vasıtasıyla yeniden örgütlenmeye başlamışlardır. Alevi inanç ritüellerine olan ilgi giderek artmıştır. Dedelik kurumu da bu gelişmelerden etkilenmiştir. “Dedelik kurumunun geleneksel işlevlerinin bir bölümü yeni koşullar ve toplumun yeni gereksinimleri doğrultusunda ya yok olmuş ya da dönüşerek yaşamını sürdürme eğilimine girmiştir... Dede-talip ilişkilerinde uzun zamandan beri var olan kopukluk ve bunun yarattığı hem bilgisizlik ve-veya talipler nezdindeki prestij kaybı artık kent koşullarında dedelerin etki konumlarını eskiden olduğu şekliyle olanaksız hale getirmiştir.”¹⁵⁴

Kentleşme süreciyle birlikte geleneksel Alevilikte dedeye atfedilen kutsiyet ve soylarının Peygambere dayandığı fikri giderek zayıflamış, dedelik kurumu işlevlerini yitirmeye başlamıştır. Kutsal bir soydan geldikleri, keramet sahibi oldukları inancı gittikçe zayıflamıştır.¹⁵⁵ Günümüzde dedelere bugünün gereksinimlerine paralel olan yeni roller verilmektedir. Dedeler, devletin bünyesinde olan vakıf ve derneklerin denetiminde yer alan cemevlerinde bulunmaktadır. Dedeler ya gönüllü ya da maaşlı olarak görev yürütmektedirler. Dedenin, pirin otoritesi özellikle kentlerde cemevinin girişinde başlamakta ve çıkışında son bulmaktadır. Dedelerin otoriteleri büyük ölçüde cemlerin içerisine hapsolmuş durumdadır. Derneklerin ya da vakıfların belirttiği esaslara

¹⁵³ Yaman, “Geçmişten Günümüze Dedelerin Misyonu ve Değişim”, ss. 32-33.

¹⁵⁴ Yaman, “Geçmişten Günümüze Dedelerin Misyonu ve Değişim”, s. 35.

¹⁵⁵ Canbay Tatar, Hüsnü ve Tatar, Taner, “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ocaklar ve İşlevleri”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli, Araştırma Dergisi, 2014, (69), s.76.

uygun olarak hareket eden dedeler, günümüzde maaşlı bir memur olarak değerlendirilebilmekte, aykırı hareketlerde bulunması halinde cemlerde görev yapamayacak duruma gelmektedir.¹⁵⁶ Dedelerin ve dedelik kurumunun toplumsal hayattaki etkisi geleneksel döneme kıyasla günümüzde gittikçe zayıflamaktadır. Kentleşme süreci, dedeler arasında da ikili bir örgütlenme durumunu ortaya çıkarmıştır. Cemevlerinde görev yapanlar ile herhangi bir vakıf, dernek, cemevi bünyesinde olmadan bağımsız olarak pirlik, dedelik görevi yürüten Seyid-i Saadet evlatları arasında kimi görüş farklılıklarının olduğunu, yaptığımız mülakatlarla birlikte öğrenmiş bulunmaktayız.

Mülakat yaptığımız Tuncelili pir ve talipler pirlerin, dedelerin taşıması gereken özellikleri şöyle belirtmişlerdir:

“Dede, pir dürüst, sosyal adaletten, birlikten, kardeşlikten, barıştan, eşitlikten, paylaşımdan, bölüşümden, Hak’tan yana olacak. Haksızlığa karşı çıkacak, zalimin zulmüne karşı çıkacak. Zalimin zulmüne karşı çıkmadığı zaman dedelikle ilgisi yoktur. Kimseyi kimseden farklı, ayrı görmeyecek. Kendisine gelecek zararı kendisinden görecektir. Başkasının çocuğuna verilen zarar benim kendi çocuğuma verilmiştir, bunu böyle görecektir. Dedeler böyle duracak. Dinlerin, inançların bölüşümünden, parçalanmasından yana olmayacak. Herkesi eşit görecektir 4 Kapı 40 Makamımız neyi söylüyorsa ona göre hareket edecektir.”¹⁵⁷

“Dede, rehber, pir, mürşit= ilkökul, ortaokul, lise, üniversite benzetmesiyle açıklanabilir. Dede, ilkökul eğitimcisidir, rehber ortaokul eğitimcisidir, pir lise eğitimcisidir, mürşit üniversite eğitimcisidir.”¹⁵⁸

“Dersim coğrafyasında, pir, mürşit ve talipler birbirlerine bağlıdırlar, ama mürşit ve pir mutlaka seyittir, Evlad-ı Resuldur. Talip, Evlad-ı Resul olmayabilir. Dersim Aleviliğinde aşiretler de talip olabilmekte. Mürşit, pirin piri. Bu anlamda ocaklar el ele, el Hakk’a bağlamıyla birbirine bağlı olduğu için, somut bir örnekle bunu açıklamak gerekirse; mesela Tunceli coğrafyasında Kureyşan Ocağı, Baba Mansur Ocağı’nın da talibidir, ama Demenan, Yusufan, Alanlı, Bahtiyarlı gibi aşiretlerin de piri. Bu durumda mesela Kureyşan Ocağı, Baba Mansur’a talip, saydığım aşiretlere de pir

¹⁵⁶ Yaman, “Geçmişten Günümüze Dedelerin Misyonu ve Değişim”, s. 35.

¹⁵⁷ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

¹⁵⁸ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

olmaktadır, ama kesinlikle ve kesinlikle mürşit ve pir seyit olmak zorundadır. Mürşit, kademe olarak pirden üstündür, pirin piridir.”¹⁵⁹

“Alevi toplumunda, er erden üstün değildir, ama sosyal adaletini kendi içerisinde sağlayan bir inançtır. Diyelim ki bir ceme gittiğinizde cemde en üst makamda bulunan mürşidi görebilirsiniz. Mürşitten sonra pir, pirden sonra rehber, rehberden sonra da talipleri görebilirsiniz, ama rehber mürşidi, talip de rehberi yargılabilecek bir konuma sahiptir.”¹⁶⁰

“İmam Hüseyin, İmam Hasan, Hz. Peygamberimiz Muhammedi Mustafa seyittir, pirdir, mürşittir. Dede sonradan çıkmıştır. Seyit, Evlad-ı Resuldür, Hz. Hüseyin’in soyundan geliyor demektir. Bazen insanlar geliyor, dede elini ver öpelim diyorlar, diyorum ben dede mede değilim, ama bunu kabul etmiyorlar. Burada torunlarımın resimlerini gösterip bana dede, dedeciğim dediklerini söyledim. Galiba isim bilmeyince dede diyorlar.”¹⁶¹

“Bir ocakzadenin dede olabilmesi için, olmazsa olmaz birinci kural seyitlik, ocakzade olmaktır. İkinci unsur, dedelik yapacaksa bir ocakzadenin o bilgi birikimine sahip olması, o yolu yürütecek ritüelleri bilmesi gerekir. Yani eğer bir dede, posta oturup cem yürütemiyorsa, bir cenazeyi kaldırmayı beceremiyorsa, bir nikâhı kıyamıyorsa, iki musahip arasında ikrar aldırıyamıyorsa bu kişiye dede denmez. Evlad-ı Resul olması gerekir, ama bir dede, topluma aykırı olmayacak güzel ahlaka sahip olmalıdır. Örneğin, bir dede, eşini sebepsiz yere boşamışsa, çocuk istismarına başvurmuşsa, ahlaka uygun olmayan hal ve hareket içindeyse, akşama kadar içip berduş berduş sağda solda bağıırıyorsa, toplumun huzurunu kaçırmış, insan öldürmüşse, yani bu tür hareketleri varsa dede olamaz. Dedelik için olması gereken şartlar: seyitlik-ocakzadelik, ilim irfan bilmek ve gerekli ahlaka sahip olmaktır. Bu üçünü kendisinde taşıyorsa, o ocakzade, rahatlıkla dedelik yapabilir.”¹⁶²

“Pirlik yapacak olan ocakzadenin öncelikle sosyal bir adaletle sahip olması lazım. Gönünde bir Hak sevgisi olması gerekir. Hak, Alevilikte sadece Tanrının ismi değildir, sosyal adaletin kendisidir. Bununla ilgili şu olayı anlatmak isterim: Ağuçan ocağına

¹⁵⁹ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş:43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

¹⁶⁰ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

¹⁶¹ Kazım Kaya, Sarı Saltuk piri, yaş: 82, emekli, Elazığ Merkez.

¹⁶² Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş: 43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

mensup Ağuan pirllerinden biri, Elazığ’ın Mığı diye bir köyü var, orada iki komşu arasında bir husumeti çözmeye gidiyor. Birinin evine gidip selam verip oturuyorlar. Pir geldiği için aile saygıda kusur etmiyor. Pir cemaatinizi yapmaya geldik diye konuya giriyor. Komşunuzla küsmüşsünüz diyor. Onlar da başımız üzerine, cemaatin vereceği karar, cemaatten çıkacak sonuç bizim için kabuldür derler. Pir kalkıyor diğer komşunuza da gideyim diyor. Evin kadını sofra hazırdır, yemeğinizi yiyin öyle gidin der. Pir, çok da açım, ama şimdi burada bir şey yersem divanda da yanlış bir şey söylersem, derler ki pir orada ne yedi? Biz sizi barıştıralım, ayrıları biriniz getirirsiniz, ekmeği de biriniz getirirsiniz, karnımızı doyururuz. Yoksa burada yemek yemek bize haram olsun der. Yani sosyal adaleti sağlamak için bir pirin önce bir yere bağlı olmaması, bağımsız olması gerekir. İnsanlara adalet, sevgi dağıtması lazım. Bir pirin bence sahip olması gereken en büyük özellik budur.”¹⁶³

“Bir ocakzadenin dede, pir olabilmesi için, postu tutması için üç ana koşul, kriter vardır. Bunlardan biri: Seyid-i Saadet, Evlad-ı Resul olmaktır, ocakzade olmaktır, Hz. Hüseyin evladı olmaktır, ocağa tabi olmaktır, ocağın evladı olmaktır. İkincisi: bir kişi Evlad-ı Resul olabilir, ocakzade olabilir, ama o kişi kendisini yetiştirmemişse, yol erkân, bilgi birikimi yoksa, Dört Kapı Kırk Makamı bilmiyorsa, Aleviliğin kendi içsel düsturu içerisinde kendini yetiştirmemişse, hizmet yapamamaktadır. Yani Evlad-ı Resul olmak, bilgi ilim meselesi. Üçüncü ayak ise ahlak ve aşk meselesidir. Yani kişi, Evlad-ı Resul olmalıdır, bilgi birikim açısından kendini iyi yetiştirmelidir, toplum tarafından kabul edilir ahlaki düzeyde ve toplum tarafından kabul edilebilir inançsal kimlikte ve aynı zamanda inançsal kimliği topluma anlatabilecek, hakikatin aşkını yüreğinde taşımış olması gerekmektedir. Yani üç sacayağı vardır: evlat, ocakzade, ilim bilim ve ahlakî, ruhanî kemalet etmektir. Bunlar şarttır, ama bunlar yoksa bir evlat Peygamber evladı da olsa, Şıh Seyid-i Saadet de olsa dedelik yapamaz.”¹⁶⁴

“Eğer bilgi birikim, ahlak, aşk, kemalet yönünden kişi bu düsturlara sahip değilse, bir pirin evladı olabilir, ama bu ana kriterler içerisinde eğer kendini donatamamışsa onun mürşidi de ona hizmeti vermez, talipler de onu kabul etmez zaten. Çünkü el ele, el Hakk’ada pirle talip birdir zaten, fark eden bir şey yok. Kimse kimseden yüce değildir.

¹⁶³ İnanç Dolu, Ağuan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

¹⁶⁴ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

Bunu bir zincirleme halka olarak düşünün. Yani bunu bir hiyerarşik sistem olarak düşünmemek lazım. Bunu, hiyerarşik sistemden ayıran en önemli özellik, her şeyin eşit düzeyde bir halka anlayışı içerisinde elin ele, elin de Hakk’a gittiği inancı içerisinde bakılmasından kaynaklanmaktadır. O yüzden pirlük yapacak kişinin ilmi, bilimi, ahlakı, kemalet aşkı ve toplum tarafından, mürşitleri tarafından kabul edilebilir bir kemalet kişiliğine sahip olması gerekir.”¹⁶⁵

“Yol ve erkânla alakalı ilmi, irfanı alan, ona meyli olan, yetişmiş, kemalete ermiş olan seyit dedelik yapabilir. Ocak içerisindeki kişiler yetişirse, ilim, irfan öğrenirse yapabilir. Hepsi Evlad-ı Resuldür. Kimisi gider okur mühendis olur, ama onun da bağlı olduğu bir yol vardır, ilmi, ahlaki, insani, edebi değerleri o yola göre olmak zorundadır. Yani ben doktor oldum, ama istediğim kişinin fişini çekerim, böbreğini satarım, böyle bir şey yoktur. Hak-Muhammed-Ali yolundan, ikrardan asla ve asla uzaklaşamaz. Dede olması için ahlaki, ilmi, irfani değeri, edebi değeri, marifeti bilmek zorundadır. Talipler de bunun bilincine taliptirler. Bazı talipler bir ordinaryüs gibi mürşit gibi bilgilidirler. Onlar da pirlerine, mürşitlerine, rehberlerine yolu sürmesi için yardım ederler. Pirlerin görev verdiği alanlarda bunu irşad ederler.”¹⁶⁶

“Dedelik makamı ya da unvanı kişi ya da kişilerin kendisine biçtiği bir rol veya atfettiği bir unvan değildir. Bir kişinin dede olabilmesi için ocakzade olması gerek şarttır, fakat yeter şart değildir. Ocakzade olmanın dışında Alevilik öğretisini iyi bilmesi ve bu öğretinin gereklerini bir yaşam biçimi haline getirerek taliplerine aktarabilmesi ve daha da önemlisi toplum nazarında bu makama layık görülmesiyle mümkündür. Bir dedenin dedelik yapabilmesi için ocakzade olması, Alevilik öğretisini iyi bilmesi ve bunu aktarabilmesi, dürüst, adil olmasının yanı sıra güvenilirliğiyle toplum tarafından kabul edilmesi gerekmektedir.”¹⁶⁷

“Toplumlar inançlarını kültürlerini, dillerini yaşatmak için öncüde bulunmuştur. Pirlük, rehberlik yapabilecek, diyelim ki bir soydan gelen adamın beş tane çocuğu var, beşine birden pirlük verilmez. O ailede birisi pirlük yapar, diğerleri normal yaşamını sürdürür. Pirlük görevi, bilgisiyle, görgüsüyle, vicdanı, adaletiyle yolu bilene verilir.

¹⁶⁵ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli

¹⁶⁶ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

¹⁶⁷ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

Başkasına verilmez. Eğer bu gereklilikleri yerine getirmeyip, topluma rehberlik yapamıyorsa o düşkün olur. Yani öyle bir kutsiyeti olsa düşkün olmaz. Kutsal olan insanın kendisidir. Bir soydan, boydan gelme, birinin çocuğu, torunu olmak değildir, insan olmaktır. Esası bu. Onun için böyle bir yükleme zoraki bir yüklemedir, iktidar yüklemesidir.”¹⁶⁸

“Dedeler bir soya bağlı olarak gelirler, ama her soydan gelen dedeyim diyemez, dedelik yapamaz. Tutum ve davranışlarında örnek olabilecek, ailede en yetkin kişi olur. O kişi davranışlarıyla, alçak gönüllüğüyle, yaptıklarıyla yaşantısıyla örnek olur.”¹⁶⁹

“Bir Alevi piri, dürüst, sosyal adaletten, birlikten, kardeşlikten, barıştan, eşitlikten, paylaşımdan, bölüşümden, Hak’tan yana olmalıdır. Haksızlığa, zalimin zulmüne karşı çıkmalıdır. Zalimin zulmüne karşı çıkmadığı zaman o pirin, dedenin, pirlikle, dedelikle ilgisi yoktur. Kimseyi kimseden farklı ya da ayrı görmeyecek. Başkasının çocuğuna verilen zarar benim kendi çocuğuma verilmiştir, bunu böyle görecektir. Dedelerin duruşu böyle olmalıdır. Dinlerin, inançların bölüşümünden, parçalanmasından yana bir tavrı asla olmamalıdır. Herkesi eşit görmeli, 4 Kapı 40 Makam neyi söylüyorsa ona göre hareket etmelidir. Hz Hüseyin’i Kerbela’da şehit edenlerle, Dersim’i, Sivas’ı, Maraş’ı, Çorum’u yapanların bir farkı olmadığını görmelidir. Bunu görmediği zaman Hakk’ı göremez.”¹⁷⁰

“Pir ya da dede diyeceğin kişi ilk olarak insanın namusuna ters gözle bakmayacak, insanın şerefiyle, haysiyetiyle oynamayacak, ayırım yapmayacak, büyük-küçük, Alevi-Sünni ayrımı yapmadan, zengin-yoksul, fakir demeden herkesi aynı derecede tutacak kişidir benim gözümde. Herkese eşit seviyede davranacak. Pirlere dürüst olmalıdır. Duruşuyla herkesin güvenini kazanmalıdır, konuştuğu zaman beni kendisine inandıracak, ben de diyeceğim ki tam bir Alevi piri. Yolu erkânı bilmesi gerekiyor, ama ben öyle birine denk gelmedim.”¹⁷¹

“Dedelerin yetişmesinde ocaklar çok önemlidir. Ocak da kendi başına yeterli bir kaynak, metot değildir. Bununla birlikte mutlaka, Hak döşeği deriz biz, yani dedelik yaparsa, o Hak döşegine oturmak isterse, hakikati ve batını birbirinden ayırt etmesi, öğrenmesi, bilmesi lazım. Bilgisi, becerisi olacak ki toplumu aydınlatabilsin. Eğer bir

¹⁶⁸ Musa Kulu, Kureyş Ocağı talibi, yaş: 63, DAD başkanı, Tunceli Merkez.

¹⁶⁹ Sevdâ Garipcan, Sarı Saltık Ocağı mensubu, yaş: 33, memur, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

¹⁷⁰ Hasan Genç, Ağuşan Ocağı piri, yaş:81, emekli, Fevzi Çakmak Mahallesi Elazığ.

¹⁷¹ Aynur Güler, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 49, TGM’de işçi, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

insanın kendisine bir aydınlığı yoksa topluma nasıl olacak? Olmaz. Şimdi ben dedeyim, ya da öğretmenim, bir belgeyi okuyamıyorsam nasıl öğretmenim, öğretmen olsam ne olur olmasam ne olur? O zaman ben boşum, öğretmen değilim. Öğretmen olan kişinin eğitici olması lazım ya da ben okumam yazmam var diyorum, seninkisi yok mesela. Dedelik de böyledir. Ocaktan gelmiş, ama okuması yazması yok, bu olmaz. O dededir, ama rehber değildir. Topluma rehberlik yapamaz. Tolumun öncüsü olamaz. Dede olmada şu kriterler olmalıdır:

- ❖ Eline, beline, diline, aşına, eşine sahip çıkmalıdır.
- ❖ Okuması, araştırması olmalıdır.
- ❖ Her şeyden önce dürüst olmalıdır.
- ❖ Yol, erkân konusunda bilgili olmalıdır. Bunlar mutlaka olmalıdır, bunlar yoksa ocak olsa ne olur?”¹⁷²

“Eline sadık olmak: harama el uzatma, kötü işler yapma. Diline sadık olmak: kötü söz söyleme, başkasına küfür etme, iftira atma, başkasını öteleme. Beline sadık olmak: günahı kebairden uzak dur, zinadan uzak dur.”¹⁷³

“Dedelerin yetiştirilmesinde, istediğimiz kaynaklara ulaşamıyoruz. İsteddiğimiz kaynakları, on kitapçıdan bir tanesi belki de satıyor. Satan olursa da mühürlenmiş gibi göze batıyor. Var olan kaynaklar Sünni İslam’ın yaydığı kaynaklardır. Bu nedenle inancımız asimileye uğruyor. Yazık ediyorlar.”¹⁷⁴

“Dede kavramı Bektaşilikten ve Türkçü bakış açısından gelmiştir. Eskiden buradaki tüm ocakzadelere seyit denirdi, yaş fark etmez, hepsine seyit denirdi, kadınsa ana denirdi, demek ki ne oldu Cumhuriyetle birlikte 38’den sonra kavramlar değiştirildi. Dedelik ve babalık gibi çeşitli kavramlar daha fazla kullanılmaya başlandı. Alevilik ve Bektaşilik kavramları gibi ikisinin siyasal ve sosyal bir geçmişleri, itikadi çeşitli ritüel farklılıkları olmakla birlikte siyasal geçmişleri de farklı, etnisite, dayandıkları aidiyetler de farklı. Diyelim ki Kureyşanlı biri dedelik yapabilir mi? Evet kendini iyi yetiştirirse, belli bir birikimi varsa yapabilir, niye yapmasın, kimse bunun önünde engel değil. Erkân yürüten

¹⁷² Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

¹⁷³ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

¹⁷⁴ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

bir dededen el alırsa yürütebilir bir sıkıntı yok. Erkân yürüten bir dededen el almazsa sıkıntı olur. Mutlaka bir dededen el alması gerekiyor.”¹⁷⁵

“Ocakzadenin bir posta oturması için sahip olması gereken özelliklerden bir tanesi-post bizde yokmuş aslında, o da Bektaşilikten Aleviliğe geçen bir terimdir. Postnişin sözcüğü, İrani bir sözcüktür. Bizde Hak döşeği varmış. Hak döşeği, bizimkiler döşeği Hak diyorlar, aslında orada yine Türkçeye gidiyorlar. Hem Zazacada hem Kürtçede hem Farsçada vardır. Türkçede yoktur. Postnişin posta oturan kişidir. Nisenero fiili niş olarak buraya geçmiştir. Niş bizde geçmiş zaman için kullanılır. Oturmak fiilinin geçmiş zamanıdır, o nişt dero. Dolayısıyla belki bazıları o şekilde kullanmış olabilir, o posta oturan kişinin postnişin olması lazım. Özellikleri de yani tasavvufi, yol ve erkân anlamında kendini geliştirmiş olması lazım. Aleviliğin temel buyrukları var, onları yerine getirmesi gerekir.”¹⁷⁶

“Dedelik babadan oğula geçer ancak bir tanesine geçer. Onun talipleri vardır, talipler onu kabul etmiştir. Bir pirin bir ocakta var olabilmesi için kendisinden önceki pirden destur ve rızalık alması gerekir. Mesela Derviş Cemalli birine nasıl dede oldun diye sorarsanız, diyecektir ki, örnek vererek söyleyeyim, benim Kasım Göçmen isminde pirim var, ondan rızalık aldım. Kasım Göçmen kimden rızalık almıştır, o da kendi pirinden rızalık almıştır. Dedelik, pirlik birbirlerinden rızalık ala ala gelir. Ocaklar kendilerini bu şekilde var etmişlerdir. Alevilik içerisinde ocak yapılanması oldukça önemlidir.”¹⁷⁷

“Pir, dede olacak seyitlerin, toplumun içerisinde yetiştirme şekilleri çok önemlidir, bütün hareketlerine çok dikkat etmesi gerekiyor. Örnek, saygın, temiz olması gerekiyor, Her şeyden önce suça bulaşmaması, pis işlerde olmaması lazım, yol ve erkânı da çok iyi bilmesi lazım. Eskiden bir ocağın büyükbabası, kendi çocuklarına bakar o yıldızı, o Zühre yıldızını çocuğunda görür. Eğer gerçekten yola bağlıysa itikatlıysa, 11-12 yaşlarından itibaren onunla beraber taliplere gidilir. Sürekli toplantılara, cemlere katılır, her türlü Alevi hizmetinde onu yetiştirir, hazırlayıp getirir ondan sonra ona pirlik makamını verir. Eğer yoksa kardeşlerinin çocuklarına bakar. Kardeşinin çocuklarında o yolu erkânı

¹⁷⁵ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez

¹⁷⁶ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez

¹⁷⁷ Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

sürecek kişi yoksa başka amcazadelerinden bakarlar, yani herkes bizim soyumuzda pirlık yapmaz, diğerleri seyittir, yani o soydan geldiği için seyittir, ama pir özel yetiştirilir. Mesela bizim dedemizin de dört oğlu var. Dört oğlundan birini bulmuş, amcama demiş sen pirlık yapabilirsin. Amcam belli bir izlenimden sonra pirlık senindir, pirlığı sen götür demiştir. Ben ne yapacağım? İki tane oğluma bakacağım. Onlar olmazsa abimin çocuklarına, onda da yoksa amcamın çocuklarına bakacağım.”¹⁷⁸

“Bir pir şu özelliklere sahip olmalıdır:

1. Seyid- i Saadet, Evlad-ı Resul soyundan olacak.
2. Çok bilgili, çok okumuş, yetişmiş olması lazım. Şöyle bir örnek vereyim: benim babam cerrahtı, meşhur bir doktordu diyelim. Ben de onun oğluyum, desem sana gel seni ameliyat edeyim, yatar mısın masaya? Benim diplomam yok ki ameliyat edeyim. İşte bunun olmayacağı gibi, dedenin evladı da olsa yetişmemişse, görmemişse, okumamışsa, bilgisi yoksa dedelik yapamaz. Görev ona düşmez. Gitse ben falan dedenin oğluyum dese hata yapmış olur. Dede çocuğudur diye dedelik yapamaz, ben kabul etmiyorum. Çoğu diyor ki ben falanca ocaktan meşhur dedenin oğluyum, ben onun ayağının toprağı olurum. Bende bir şey yoksa her yol varsa, o dedenin değil hâşâ hâşâ Peygamber’in oğlu olsam ne yazar? Öncelikle özünü dara çekip, nefisini, özünü kendine bent etmek, nefisini ıslah etmek lazım. Nefis, insana her şeyi yaptırır. O nefsi yenebilmek önemlidir.
3. Dede çocuğı olduğu için, atasından aldığı dersler olmalıdır. Dedenin de dedesi vardır. Ben dedeysem, Sarı Saltuk evladıysam, benim de bir dedem var. El ele, el Hakk’a. El ele tutuşup bir daire olunca, döner gelir yine sana. Hacı Bektaş’tan döner, yine Hacı Bektaş’a gelir misal. Dede olacak kişinin yetişmiş olması lazım. Bir hâkim, okumamışsa hâkimlik yapabilir mi? Yani dede çocuğı olmakla her şey yapılmaz. İnsan çiğdir, pişecek, yetişecek. Ateşlerde yakılacak, eğitilecek, pişecek. Nefisini öldürecek, nefsinin esiri olmayacak. Nefis der ki şunu al ye, ruh der ki ne yapıyorsun, bu sana haram. Dedeleri evvela kendi dedesi, babası yetiştirmiştir. Çok kitaplar vardır, o kitapları

¹⁷⁸ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

okumakla dede olunmaz. O kitaplar ancak ki dede çocuğuna yol gösterir. *Buyrukları* okuyacak, daha fazla bilgi sahibi olacak. Suçlu birini getirirlerse, ona kafadan ceza veremezsin.”¹⁷⁹

“Ocakzadelerin içerisinde yolu yürütmeye eline, diline, beline sahip olan, saziyla sözüyle davranışlarıyla çevresine örnek olan kişi bu yolun yürütücüsü olur, ama talibin içerisine girdiğiniz zaman eri erden seçemez. Ben Ağuçanlıyım talibe gittiğimiz zaman talip bütün Ağuçanlılara saygı gösterdiği kadar bana da saygı gösterir, ama yolu yürütmek aslında görgü cemleri ile mümkündür. Görgü cemlerinde görgüsü görülen, insanı kâmil mertebesine yakın olanlar, yolu yürüten kişiler asıl onlardır. Pirlik yapacak olan ocakzadenin yol ve erkânı en iyi şekilde bilmesi ve aktarabilmesi gerekir. Aleviliğin temeli olan eline, beline, diline sahip olmak aslında bu her şeyi açıklıyor.”¹⁸⁰

“Dedelik, pirlik eğer ceddinden, büyüğünden, babasından, dedesinden ya da bağlı olduğu ocaktan el almış, eğitim görmüş, nefes almış, bilgisi, ilmi varsa dedelik yapabilir. Birisi geldi bir şey sordu, cevabını bilmiyorsa, diyecek ki ben dedeyim bilmiyorum, kusura bakma, ya da biliyorum şu şekilde, doğru olmayabilir de, işte bu kadar dürüst olacak, benlik yok. Ben derim ki ben bilirim, o şeytana mahsustur. Onun için dürüst, doğru olacak. Dedelik yapmak öyle kolay değildir. Çok büyük yükü, sorumluluğu vardır. Geldim, senin evinde misafir oldum, talibimsin, e ben seni sormadan, sual etmeden rehberimden öğrenmeden olmaz. Bizde kademe var: rehber, pir, mürşit, mürşit en baştakidir, onlar sana kefil olacak. Sen bir suç işlemiş misin, lokman yenilir mi yenilmez mi, düşkün müsün? Düşkünlük nedir? Hanımını haksız yere boşamış, hanımının üzerine hanım getirmiş, insan öldürmüş gibi, çeşitli suçlar işlemiş. Bu kişiyi ne dara durdurur, ne cemine gider, ne cemine alır, böyle olması lazım. Cemlerde de sorar. Böyle olmazsa olmaz. Ben her türlü suçu işleyeyim, gelip ortada oturayım, bu olmaz.”¹⁸¹

“Alevilik daha çok sözlü kültüre dayanır. Bu kültür, bilgiler dedeler tarafından anlatılıp geleceğe aktarılmaktadır. Dedelik yapan kişiler de kendi ocağından, dedesinden, babasından daha çok yolu erkânı öğrenirler. Bu noktada bilgili, aydınlatıcı, doğru, dürüst,

¹⁷⁹ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

¹⁸⁰ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

¹⁸¹ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

davranışlarıyla her zaman örnek olan, ocağından da el alan seyitler daha çok dedelik yaparlar.”¹⁸²

Mülakat yaptığımız pir ve talipler pirlerin/dedelerin toplumsal ve inançsal görevleri hakkında şu şekilde görüş belirtmişlerdir:

“Dersim Aleviliğinde dede adlandırmasından ziyade pir kavramı daha çok kullanılırdı, günümüzde ise daha çok dede denilmektedir. Bir pirin sahip olması gereken en büyük özellik yol yürütücülüğüdür. Yol hakkında bilgi sahibi olan, kalıplaşmamış bir dua, kalıpların içerisine sığmamış bir dua ile doğayı zikredebilmesi bir dedenin yol yürütücülüğü içerisindeki en büyük özelliğidir. Hakk’ı dilinden düşürmeyip Hakk’ı gönlünde tutup dürüstlüğü ile eline, diline, beline sahip olarak toplumun rızasını almalıdır. Mesela bizde bir yol yürütücüsünüz, bir pirsiniz bir ceme gittiğiniz zaman ben cemi yönetirim diyemezsiniz. Oradaki cemaatin size rızalık göstermesi lazım. Sizin rızalık almanız lazım. Toplum içerisinde Kızılbaş Aleviliğinde en mukaddes şey rızalıktır. Siz bir pir, bir ocakzade olabilirsiniz, ama o toplum sizden razı değilse, siz o yolu yürütemezsiniz. O toplum sizden razı ise Allah’ın emrini de kılabilirsiniz, cenazeyi de kaldırabilirsiniz. Cenazelerimizde mesela kalıplaşmış bir ritüel yoktur. Baktığımız zaman tamamen Sünni inancına göre cenazeler kaldırılmaktadır, ama bizde tamamen rızalık vardır. O rızalığı alabilerseniz o rızalık eksenini etrafında kişinin hayatını, o gün Hakk’a yürüdüğünü anlatabilirsiniz. Özellikle bizim pirlerimiz Alevilikte kullanılan bir terim vardır: Bizde ölüm yoktur, ölüm ölür, ama şimdi gidiyorsunuz, aslında Alevilik kavramları içerisinde değinmemiz lazımdı, mekânı cennet olsun deniliyor. Bizde reenkarnasyon vardır. Hak’tan gelip Hakk’a geri döneceğimize inanırız. Onun için o kişinin artık Hakk’a yürüdüğüne inanırız. Bizde temel bilgilere sahip olan kişi Allah’ın emrinde rızalığı aldıktan sonra Allah’ın emrini kılabilir. Önce evlenen kişilerin ve ailelerin daha sonra da cemaatin rızalığını alıp o ritüeli yapabilir. Bizler ruhun dönüşümüne inanıyoruz, ruhun geri dönüşümü esnasında iyiler iyi olarak kötüler kötü olarak geri gelecektir.”¹⁸³

“Pirlerin, çok önemli çok üst, çok ağır görevleri vardır. Öncelikle kendilerini sorgu sualden geçirmeleri, toplum içerisinde kendilerini dizayn etmeleri, daha sonra topluma

¹⁸² Sevda Garipcan, Sarı Saltık Ocağı mensubu, yaş: 33, memur, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

¹⁸³ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı piri, yaş:40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

hizmet etmeleri gerekir. Bir pirin bir hizmetgâh gibi durması lazım. Toplumun inancıyla, sorunlarıyla geçimi ile ilgilenmesi gerekir. Pirin en birinci görevi sürekli olarak talibine gitmesidir. İnsanların sorunlarını gidip çözmesi gerekir. Tabii talip de bunu alırsa, talip dinlemezse, sen kimsin derse zaten o pir bir şey yapamaz. Döner gelir evinde oturur.”¹⁸⁴

“Her pir her rehber senede en az bir defa talibini ziyaret eder ve bir gece talibinde kalır. Her gece ayrı bir talibinde kalır ve ona sorardı, köy içinde müşkülâtınız var mı, sıkıntılarınız var mı veyahut da size haksızlık yapan var mı yok mu? Ondan sonra eğer bir sorun varsa çağırırdı. Mesela sınır davalarında, sınır ihtilaflarında, kavgalarda her türlü meselede karşı tarafları çağırırlardı. Sorunları tartışıp çözerlerdi. Her pir cem bağlamazdı, bazıları da cem bağlardı. Pir sabah kalkardı, ev sahibi pirine çıralık verirdi, pirinden gülbangini alırdı ve pir yoluna devam ederdi. Hem yol ve erkânı yürütürdü hem de insanlara erdemi, ahlakı öğretirdi, adaleti sağlardı, müşkülâtları çözerdi. Örneğin aile, komşusuyla sıkıntı yaşıyorsa, kavga ediyorsa pir gelip tarafları çağırarak onların sıkıntısını çözüyordu. Haksız olan tarafı tespit eder ve o tarafı uyarır, bu meseledeki yanlışlarını kendisine anlatır ve durmasını söylerdi. Haksız olan taraf suçunu kabul etmez ve yerinde durmazsa pir o tarafın kapısının önüne bir taş koyar ve onu düşkün ilan ederdi. Düşkün ilan edilen kişiyle hiç kimse konuşmaz, komşuları ona kurban vermez, miyaz vermezdi. Bir anlamda tecrit ediliyordu. Sonra o kişi mecbur kalıp kalkıp pirin peşinden gider af dileyip kurban keserdi ve suçunu kabul edip bir daha bu hatayı yapmayacağını beyan ederdi ve affedilirdi. Biz de bu olayları yaşadık, gördük.”¹⁸⁵

“Dersim’de adaleti, barışı dedeler sağlamışlardır. Eskiden burada devlet otoritesi çok güçlü değildi. Dolayısıyla da burada ocaklar nizamı, hâkimiyeti sağlıyordu. Yani o yüzden insanlar çok fazla Dersim’de birbirlerini yememişler, ama ocaklar zayıfladığı, kendi içerisinde erozyona uğradığı zaman toplumsal olarak çöküşe gidiyor ve orada da sıkıntılar vardı aslında. Dolayısıyla eskiden toplum içerisinde bu yol çok güçlüydü, yani yargı, yürütme, yasamanın çoğu ocaklarda toplanıyordu, bu durum Dersim tarihinde toplumu en az 500 yıl götürmüştür. Bir de şöyle bir şey var: Alevilikte ceza hukuku açısından idam cezası yok. Sadece suç işleyen kişinin evinin önüne taş koyarsın, cezalandırırsın, tecrit edersin. Çok kötü bir şey yapmışsa belki hiç konuşmazsın, belki sürgün kararı gibi bir şey çıkarırsın, ama onun kendine gelebileceğini düşünüyorsan en

¹⁸⁴ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş:51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

¹⁸⁵ Ali Yıldırım, Kalmem-sır Ocağı talibi, yaş:64, emekli, Tunceli Merkez.

fazla evinin önüne piri, rayberi, mürşidi kimse onunla konuşmasın diye bir taş koyar. Belki bir sene sonra pir geldiğinde, bazı şeyler değişmişse o cezasını kaldırabilir. O açıdan yani bakıldığında bizim cezalandırma sistemi de biraz reaksiyon ağırlıklı. Aslında yine kısasa kısas bir mantık bizde fazla işlememiş, o seni öldürmüşse sen onu git öldür, böyle bir mantık yoktur. İnsanlar yine birbirini öldürmüştür ayrı, ama şöyle bir örneğimiz yok: işte bir yerde Kureyşanlılar, Baba Mansurlular toplanmış, biri gitmiş diğerini öldürmüş. O öldüren kişi hakkında da dememişler ki gidin siz de onu öldürün, konu kapansın gibi bir mantık, bir fetva mantığı, kısasa kısas gibi bir mantık ocakların adalet dağıtması açısından da olmamıştır. O hümanist ameli yine de sürdürmüşlerdir.”¹⁸⁶

“Alevi toplumunda inançsal ritüellerin hepsinde dedeler olmalıdır. Bir cenaze varsa orada ocakzade bir dede bulunuyorsa öncelikle bu dedenin cenaze hizmetini yürütmesi gerekir. Ancak dede yoksa bir başka kişi de bu görevi yürütebilir. Dedeler her noktada toplumla iç içe yaşamaktadırlar. Dedeler nikâh kıymakla da görevlidirler. *İmam Cafer Buyruğu*’nda kadınlar ön planda tutulur, defalarca evlenmeyi reddediyor. *Buyruk*’ta lokması ve çerağı geçmeyenlerden bahsediyor:

- Evlenmesinde mani olmayıp da nikâh altına girmeyen.
- Çalışmasında mani olmayıp da annesinin ve kız kardeşinin emeğiyle geçinen.
- Musahibi olmayan.

Buyruk’ta, nikâhtan vazgeçmeden de bahsedilir, ihanet olursa boşanabilirsin. Dedeler, ikinci kez evlenip boşanan kişinin nikâhını kıymazlar. Ben de kıymam. Nikâh kıymak resmiyette bizlere yasaktır. Böyle bir ülkede yaşıyoruz.”¹⁸⁷

“Dedeler cem hizmetlerini yürütmekle birlikte, ikrar olgularını ve ikrar hizmetlerini de yerine getirmektedir. Musahipliktir, kirveliktir, Allah’ın emri nikâhlardır, cenaze hizmetleridir gibi. Bu hizmetleri yapmakla birlikte toplumsal arayışından özellikle kırsal kesimde ya da bunlardan uzak metropol şehirlerde, toplum içerisinde var olan herhangi bir çatışma ve huzursuzluk alanlarında olduğu, o toplumsal olaylarda, toplumun huzur ve dengesini sağlamada bir hakem, bir model rol oynadığını da görmekteyiz.”¹⁸⁸

¹⁸⁶ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

¹⁸⁷ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

¹⁸⁸ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

“Dedeler, Aleviliğin geçmişten günümüze ulaşmasında birinci derecede rol oynayan kişilerdir. Alevi dedeleri inançta ibadette öncülük, rehberlik yaparlar. Ahlak yönünden öğütler verirler. Dedeler Alevilik öğretisini topluma vermekle sorumludur. Dedeler insanlar arasında sıkıntıları çözer, dargınlar arasında barışı sağlar, yapılan cemlerde, cenazelerde öncülük yapar.”¹⁸⁹

“Bilgisi becerisi olan dedeler nikâh kıyabilir, cenaze kaldırabilirler. Gariban bir köyde cenaze vardı, defnedecek hoca olmayınca ben gittim. Bana geldiler söylediler, gittim. Kadınların cenazesini kaldırdığımız zaman, anne babasının ismini bilmiyorsak Ana Fatıma kızı deriz. Cenazeyi toprağa verdiğimiz zaman Ana Fatıma’nın şefaati üzerine hazır ve nazır olsun, şefaatten mahrum kalmasın deriz. Fatiha’yı, Ayetel Kürsi’yi, Yasin Suresini okudum, o şekilde defnettik. Dedelerin çeşitli görevleri vardır. Bu görevleri yerine getirebilecek bilgi birikime sahip olmak zorundadır.”¹⁹⁰

“Alevi yol ve erkânında kendisine bağlı olan talipleri dedeler ziyaret ederler. Onlara yolu, erkânı evinin içinde taliplerine anlatırlardı. Onu anlatırken kapı komşu hakkını, kapı komşunun yanında anlatırlar. Ana babanın hakkını ana babanın yanında anlatırlar. İki eşin birbirlerine karşı sorumluluklarını iki eşin yanında anlatırlar. Evlatların atalarına karşı olan sorumluluklarını evlatların yanında anlatırlardı. Alevilikte Ahilik sistemi vardı. Esnafların ahlaki değerlerini mutlaka esnafların içinde anlatırlardı. Her şeyi yerli yerinde anlatırlardı, onları bilinçlendirirdi. Kur-an’daki ayete göre: Ey Muhammed, onlara söyle, ister yapsınlar ister yapmasınlar. Pir anlatırdı, talibin evi bir üniversiteydi. Her pirin evi bir üniversiteydi. Talipler de anlatılanları, yaşamları içerisinde eyleme geçirirlerdi. Mesela biri hırsızlığın çok kötü bir şey olduğunu bildiği halde hırsızlık yapıp kiliseye, camiye gidebiliyor. Alevi inancında hırsızlık yaptığı bilinen kişiyi toplumun içerisine almazlar. Bu çizgi net bir şekilde vardır.”¹⁹¹

“Dedeler taliplerinin tüm eğitiminden, maddi ve manevi olarak gelişmesinden, aile yapısından, topluma karşı sorumluluklarından, inanç ve ahlak ile ilgili davranışlarından sorumludurlar. Elbette ki dede-talip ilişkisi içerisinde taliplerin de dedelerin buyruklarının yerine getirilmesi noktasında sorumlulukları bulunmaktadır. Dedeler inançsal birlikteliğin yanı sıra toplumun iç düzeninin sağlanması ve sürdürülmesinde

¹⁸⁹ Sevda Garipcan, Sarı Saltık Ocağı mensubu, yaş: 33, memur, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

¹⁹⁰ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

¹⁹¹ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

önemli bir görevi yerine getirmişlerdir. Alevi dedeleri topluluğa birlik bilincini aşırı ve böylece toplumsal dayanışmayı sürekli sağlamış olurlar. Kişiler, aileler arasındaki sorunların çözümünde Dedelerin ruhani nüfuzları çok etkili bir güce sahiptir. Dede gittiği bir yerde, önce oradaki kırınlıkları ve var olan sorunları öğrenir. Bunlar cem sırasında giderilmeye çalışılır, taraflar dinlenir ve cemaatin de katılımı ile karara bağlanır. Karara uymak, kaçınılmazdır. Ancak kararın yaptırımını yerine getirildikten sonra, o topluluk içerisindeki eski konuma kavuşmak olanaklı olabilir. Aksi takdirde o kişi veya aile artık tümüyle dışlanmış olmaktadır. Yaptırım gücünde var olan sosyal disiplini sağlamaya yönelik bu önlemler herkesi bu yapıya uygun harekete zorlamaktadır.”¹⁹²

Şah Çoban Ocağı piri Hüseyin Kaykaç dedeye göre; Topluma karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmeden önce pirler kendilerini Hakk’ın terazisinde tartmalı, doğru ve yanlışlarının hesabını yapmalı, toplum önüne pürü pak olarak çıkmalıdır.

Kureyş Ocağı piri Hasan Doğan dedeye göre, inançsal ritüellerin hepsinde dedeler olmalıdır, nikâh, cenaze gibi hizmetlerde öncelik sırası dedelere verilmelidir. Alevi toplumunda, resmi nikâhın dışında Allah’ın emri dedikleri pir, dedenin kıydığı nikâhlar vardır. Evlenen her çift, özellikle geleneksel değerlerle bağını koparmayanlar, bu nikâhı da kıydırmaktadırlar. Sarı Saltuk ocağı piri Kazım Kaya dede, pirlerin cenaze kaldırma dualarını, Fatiha süresiyle Ayetel Kürsiyi okuyacak kadar mutlaka, bilmeleri gerektiğini ifade etmiştir.

Derviş Cemal ocağı talibi Ali Murat Garipcan, taliplerin her türlü ihtiyaç ve sorunlarının çözülmesinde, eğitilmesinde, sosyal disiplinin sağlanmasında pirlerin, dedelerin rollerinin önemli olduğunu ifade etmiştir.

Ağuçan piri İnanç Dolu’ya göre, pirler Hak sevgisiyle, toplumsal sorunlara en adil ve tarafsız çözümler bulmak zorundadır. Kimseyi kimseden ayırmadan, benlik ve üstünlük getirmeden, kimsenin hakkını gasp etmeden, tarafların hiçbirine haksızlık yapmadan yargılama yapmalı, toplumsal huzursuzlukları, kırınlıkları sosyal adalet ilkesiyle halletmelidir.

Alevi toplumu içerisinde dedeler, pirler, inançsal ritüellerde öncü olmalarının yanında, her türlü sorunun çözümünde, suçluların yargılanması ve cezalandırılmasında

¹⁹² Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

hakkaniyetli, eşitlikçi tutum sergilemeli, benlik ve üstünlük gibi kibirli tavırlardan uzak durmalıdır. Cem yürütme, deyiş söyleme, lokmalara, kurbanlara dua okuma, kirvelik, musahiplik ritüelini yerine getirme, cenaze erkânını yönetme, toplumsal adaleti, barışı, huzur ve güvenliğin tahsisinde önemli görev ve sorumlulukları yerine getirmektedirler.

Baba Mansur ocağı piri Mehmet Halis dede, özellikle eski dönemlerde pirlerin taliplerinin evlerine giderek onlara yol erkân hakkında bilgi verdiğini, bu noktada ocakların birer üniversite olduğunu belirtmiştir. Alevi inancında, her pir, kendisine bağlı olan talipleri yılda bir defa ziyaret etmek durumundadır. Pirler, özellikle geçmiş yıllarda taliplerinin bir yıl içerisinde yaptıkları güzel ve iyi amellerden haberdar olur, suça bulaşanları yargıladı. Herkese eşit mesafede durur, kimseyi kimseden ayırmazdı. Toplumsal hayat, inançsal ritüeller, sosyal adaletin temini, barış ortamının sağlanması, nikâh-cenaze-kurban-musahiplik gibi inanç unsurlarının her aşamasında bilgisiyle, ilim irfanıyla her daim talipleriyle, topluluklarıyla iç içe, yan yana, aynı safta durmalıdır. Pirlerin, dedelerin özellikle geleneksel hayat içerisinde yerine getirmekle yükümlü olduğu birçok görevi vardır.

Sarı Saltuk Ocağı piri Ali Ekber Yurt'a göre pirlük, dedelik yapmak için üç önemli özelliği taşımak gerekmektedir. Pirlük görevinde olmazsa olmaz birinci şart Evlad-ı Resul olmaktır. İkincisi, yol ve erkânla ilgili yeterince bilgi birikime sahip olmak gerekir. Üçüncü şart olarak pirler, gerekli ahlaki özellikleri taşınmalıdır.

Ağuçan piri İnanç Dolu dedeye göre, seyitlikten gelmenin yanı sıra bir pirin sosyal adalet, Hak sevgisiyle dolu ve bir yere bağlılık yerine bağımsız olabilmesi gerekmektedir.

Alevilik inancı, yüzyıllar boyunca sözlü olarak aktarılmış, yaşanmıştır. Kaynağı sözdür. Ocak içerisinde yol ve erkânı öğrenen, bilgili, ilim irfan sahibi, davranışlarıyla örnek, sözüyle özüyle bir ve tutarlı, Hak ve hakikat yoluna talip, eline, beline, diline sahip, adil ve adaletli, Hak ve insan sevgisiyle dolu, konuşma ve hitabette usta, Hak ve hakikat arayıcısı tüm eren, derviş, peygamber ve nice ulu kişilerin yolundan giden, her canlıya, topluluğa, ırka, cinsiyete aynı nazarda bakan, piri ve atası tarafından el verilen, Evlad-ı Resul olan kişi dedelik, pirlük görevini yapabilir. Bileceğiyle, becerisiyle yol yürüteceğine kanaat getirilen seyide pirlük, dedelik görevi verilmektedir. Alevi toplumunda en ağır görev ve sorumluluk pirlere, dedelere verilmiştir. Hata yapma lüksleri yoktur. İnsan-ı kâmil olmalı, hiçbir suç eylemine, yol ve erkâna aykırı davranışa meyil etmemelidir.

Bektaşilikle yakın temas kurulmaya başlandıktan sonra pir, seyit nitelemesinin yerini dede sözcüğü almıştır. Bektaşiliğin etkisine girmekle beraber, günümüzde de dede sözcüğü yol yürütücüsü seyitler için Tunceli’de en çok tercih edilen hitap sözcüğüdür. Görüşme yaptığımız bazı pirler, dede sözcüğünden rahatsız olduklarını, kendilerinin pir ve seyit olarak çağrılmalarının daha doğru olacağını belirtmişlerdir. Sarı Saltuk ocağı piri Kazım Kaya, dede sözcüğünün kullanılmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Alevi inancına mensup olan bireyler pirleri, pir ya da seyit yerine dede olarak çağırmaktadır. Ancak Seyit Kazım Kaya’ya göre, torunu olan her adam dededir, ocaktan gelip pirlük görevini yürüten kişiler ise seyittir. Pir ile dede sözcüklerinden, Alevi erkânını bilen ve birer yol yürütücüsü olan ocakzadeler için pir tabirinin kullanılması daha doğru ve münasiptir. Ancak halk arasında ve Alevilik ile ilgili çalışmalarda ağırlıklı olarak dede sözcüğü kullanılmaktadır. Kalıplaşmış tanımlamalara sıkça rastlamak mümkündür: dede nikâhı, dede duası, dedelik kurumu, dede ocakları vb.

Ağuçan piri Hasan Genç, pirlerin her din, inanç, birey ve toplumu eşit görmeleri, ayrıştırıcı değil bütünleştirici olması gerektiğini belirtmiştir. Pirler, dedeler, toplumsal birlikteliğin sağlanması noktasında barıştan yana olmalı, her türlü adaletsizliğin, kavganın, ayrımcılığın, şiddetin, haksızlığın karşısında, taliplerinin yanında olmalıdır. Sadece içinde bulunduğu, yaşadığı toplumun değil, aynı zamanda dünyanın neresinde olursa olsun her türlü zulmün, zalimin karşısında, yetmiş iki millete bir nazarda bakan bir pir, gerçekten yol yürütücüsü, insan-ı kâmil bir seyit olur. Sadece inançsal anlamda bilgili, ilim, görgü sahibi olması yeterli değildir. Toplumun her kesiminin sorunlarını, kendi sorunu olarak bilmeli, bu bilinçte meselelere yaklaşmalıdır.

Kureyş Ocağı piri Kadir Bulut dedeye göre bir dedenin pirlük yapabilmesi için, İmam Hüseyin soyundan gelmesi, Dört Kapı Kırk Makamı, yol ve erkânı iyi bir şekilde bilmesi ve hakikat aşkıyla dolu olması gerekir, Kadir Bulut dede, bu özelliklere sahip olmayan birinin Evlad-ı Resul de olsa pirlük yapamayacağını ifade etmiştir.

Baba Mansur Ocağı piri Mehmet Halis’e göre bir pir, yol ve erkânla ilgili bilgiyi almalı ve buna meyilli olmalı, kemalete ermelidir. Hiçbir ocakzade, ocak içerisinde pirlük, dedelik yapması için zorlanmaz. Gönüllü katılım esası vardır. Küçük yaşlardan itibaren, babasının, dedesinin eteğini tutarak, onların yürüttükleri cemlere katılarak yol ve erkânı kaynağından öğrenmeye çalışır. Pirlerin, derin gözlem ve anlama yetisine de sahip

olmalıdır. Zira babasını, dedesini taklit ederek değil, kendine has meziyetleriyle, karakteriyle, öğrendiklerinin üzerine kendisine ait parçalar koyarak Hak ve hakikat yolunda yol yürütücüsü olmalıdır.

Pirler, dedeler, soy yüceliği olmasına rağmen, toplumun diğer bireyleri gibi davranışlarını kısıtlamalı, her istediğini yapma düşüncesinden uzak durmalıdır. Ahlak dışı davranışlarda bulunmak bir dede için söz konusu olamaz. Nasıl ki bir birey hırsızlık yapamaz, iftira atamaz, yalan söyleyemez, eşini aldatamazsa pirler de aynı şekilde bu anomik durumlara karışamaz. Alevi toplumunda pirler, taliplere göre daha fazla baskı altında yaşarlar. İstedikleri ortamda bulunma, istediğini söyleme yetkisine sahip değildirler. Bir Alevi piri, yaşamı boyunca yol ve erkâna uygun yaşar, yola aykırı en küçük bir olaya karışamaz. Alevilik yolunda her bireye hesap sorulur, gerekirse toplumdan tecrit edilir. Konuştuğumuz dedeler, bu noktada pirlerin, taliplerine göre daha ağır sorumluluklarının bulunduğunu ve üzerlerindeki baskıların diğer bireylere nazaran daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Yolu dejenere etmemek, kutsiyet atfedilen soylarına en küçük bir leke sürmemek adına pirler, eline, beline, diline her daim sahip çıkmakta, aksi yönde hareket etmekten sakınmaktadırlar.

Pirler/dedeler, yetişme süreçleri boyunca yazılı ve sözlü kaynaklardan beslenmektedirler. Bu hususta Tuncelili Alevi pir ve talipleri görüşlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

“Alevi inancı yüzyıllardan beri şifahi bir anlayışla günümüze kadar gelmiştir. Çok vakfi yani yazılı anlayışta bir eser, bir çalışma, bir külliyat oluşturmamış denilse de tabii yeterli düzeyde değildir aslında. Bunu vurgulamak gerekiyor. Yoksa yazılı eserlerimiz mevcut ve bunların çoğunun dönemin siyasal iktidarlarının kaygılarından kaynaklanan nedenlerden dolayı yok edildiğini de biliyoruz. Bunları da göz ardı etmemek lazım. Alevi inancının geçmişindeki ecdatlara yüklenmemek lazım. Onlar ürettiler, ama o dönemin iktidar anlayışlarının, kendilerini var etme kaygılarının getirmiş olduğu bu reflekslerle ne yazık ki çoğu da yok edilmiştir, fakat bugün günümüz itibarıyla, özellikle Alevi dedesi yetiştirilirken, kendisinin temsil ettiği ocaktaki babasından, mürşidinden ve pirinden gelen bir eğitim sistemi içerisinde yetişmektedir, ama günümüz itibarıyla, bununla birlikte artık, gençlerimiz, bilim ve teknik alanındaki ilerlemelerdeki hâkimiyetlerle birlikte birçok vakıf, dernek, sosyal örgüt yapılanmaları içerisinde de eğitimlerini

tamamlamaktadırlar. Birçok cemevinde, dedelik anlamında hizmet kursları, hizmet eğitimleri verilmektedir. Bunlar dışında bilimsel üniversitelerde, yüksek lisansta, kendi akademik çalışmalarını yaparak da kendilerini destekleyen dedelerimiz mevcuttur. Tamamen yine kendi imkânlarıyla mücadele etmektedirler.”¹⁹³

“Eskiden Dersim’de yazılı kaynaklar çok olmadığından sözlü gelenek üzerinden gitmiştir. Cumhuriyetle birlikte yazı girdiği için herkes yazılı kaynaklarda daha fazla okuyor, ama bu yazılı kaynaklarda en fazla *İmam Cafer Sadık Buyruğu* diğer yanda *Şeyh Safi Buyruğu* olarak da geçiyor, genelde onun üzerinden eskiler kendilerini geliştirmişlerdir. Şu anda bile birçok yerde aktif erkân yürüten dedelerin başucu kitaplarının bir tanesi *İmam Caferi Sadık Buyruğu*, *Şeyh Safi Buyruğu* olarak geçen kitaptır. Bu kitapların içerisinde Kur’ani bilimler var. O kitabın içerisinde çeşitli ayetler hadisler geçtiği için, hem eskiden Sünniler hem de eskiden Aleviler iki toplulukta da çok fazla Kur’an yaygın değildi. Çünkü yazılı kaynakları hem Sünnilerde hem Alevilerde, Bektaşileri biraz ayrı tutuyorum, mesela Bingöl’ü ele alalım: Bingöl bölgesindeki aşiretler onların yaşadıkları yerler de dağlıktır, Sünni köylerdir. Bingöl bölgesindeki adamın camisi ne zaman yapıldı? Osmanlı’da cami yoktu Cumhuriyet ile yapıldı, o adam da eskiden bilinen yere gitmişse şeyhten öğrenmişse de ondan bir şey duymuş, sözlü gelenek olarak da devam etmiş, ama onlarda da kimse Kur’an bilmiyor. Kur’ani, batini bizde esas olan batini yorumdur. Kitap ele alınır, ama şekli yorum bizde gelişmediği için batini yorum gelişmiştir. Kur’an’ın batini yorumu üzerinden genelde bu inanca *Caferi Sadık Buyruğu*, *Şeyh Safi Buyruğu*, Kur’an’ın batini yorumunu içerir. Batini yorumu içerdiği için de hani diyemeyiz ki Kur’an’la alakası yoktur. Aslında Kur’an’ın batini yorumunu içeriyor. Bizimkiler biraz şekli bakıyor olaya, şekli bakıldığı zaman da bana göre aslında çok sakat sonuçlar ortaya çıkıyor. Örneğin diyor ki Hak’tan geliyoruz, Hakk’a gideceğiz, bu Kur’an’da bir cümledir, ama Arapça olarak geçiyor, Türkçeye çevrilmiş, Hak’tan geldik Hakk’a gideceğiz, bu şekliyle yine geçiyor. Çeşitli referanslar var. Mesela diyelim Kalu Bela sözü, bizimki gibi Kalu Bela’nın yazılı kaynağı Kur’an’da geçiyor, ama Kalu Bela ne demek? Kalu Bela Bezmi Eleste, Allah herkesi toplamış, önce insanın ruhunu yaratmış. Hepsini toplamış onlara demiş elesti bezmi yani ben sizin rabbiniz miyim? Onlar da Kalu Bela, Kalu ne demek? Evet, öylesin demek, yani o

¹⁹³ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

sözcüğün açıklaması bu, o anlamda Kalu Bela, orada ikrar bağının fiziki ortam olmadan metafizik ortamda verilen bir ikrarı kastediyor. Yine Kur'an'da var, ama Kur'an'ın genelde bizimkiler Sünni ve Şii yorumunu esas almışlar. Bizim toplum tembel toplumdur, neden toplum tembeldir bu konuda? Kendini dinsel olarak çok fazla geliştirmez, etimoloji geliştirmez, coğrafya okumaz, tarih okumaz. Biri kitap yazar onu alır, okur. Bizim Alevi bilgilerinin çoğu da o sıkıntıyı yaratıyor. Ben o yüzden diyorum ki mukayeseli tarih okuma çok önemli. Bir de etimoloji, dil bilimi, Zazaca, Kürtçe, Farsça, Arapça bilen insanlar bizim için zenginliktir. Aleviliği tek bir dille açıklayamıyoruz. Bütün inançlar için bu geçerlidir. Dediğimiz gibi o yüzden *İmam Cafer Sadık Buyrukları* 'nı da *Şeyh Safi Buyrukları* 'nın da özü ve kaynağı nereden geldiğine bakılırsa Kur'an'dan geliyor, Kur'an'ın batini yorumundan geliyor. İsim olarak buna Sümer metinleri diyebilirler, tamam da İslam Hristiyanlık, Hristiyanlık Yahudilik, Yahudilik önceki dinler üzerine inşa edilmiştir. Bu her zaman böyle olmuştur ve gelmiştir. Bana göre zenginliktir bu, zaten olması gereken budur. Bir gelişim, bir bilgi diğerinin üzerine inşa olarak, bir piramit gibi düşünürsek o şekilde günümüze kadar geliyor. O yüzden yetiştirme sürecinde eskiden böyleydi, sözlü gelenek daha öndeydi, şimdi yazılı gelenek önde. İşte o sözlü gelenekte ezbere aktarılan bir kültür var. Bizde eski toplumun hafızası daha güçlüydü. Çünkü ezbere yönelmişti. Yazıya yönelen toplumların ezber gücü düşüyor. Bugün yazılan var, kitabı açıp okuyor, ama eskiden sözlü geleneği, hem şiir hafızası geliyor hem de ezberi. Bu gülbanklerde, deyişlerde geçerlidir. Bizlerde eskiden Zazaca ve Kürtçe konuşanlar dualarını o şekilde yaparken sonradan Türkçeye geçince artık yazılı kaynaklar da var, eski kuşaklar da ölünce bizim insanlar da çok fazla kendi dinine önem vermeyince bu sözlü geleneğin hemen hemen çoğu yazıya aktarılmış. Türkler iyi aktardı, Türk Alevilerine, Bektaşilerine Cumhuriyet büyük bir avantaj sağladı. Bizde olmadığı için, bizim şu andaki yazım sürecimize bakıyorsanız, Alevilik kaynakları araştırmasında Zazacanın ve Kürtçenin 2000'lerden sonra, bu da yani bizim tembelliğimizden değil aslında resmi politikadan kaynaklı. Aynı imkânlar bizde olsa biz de yazmış olacaktık, çeşitli sıkıntılar var o yüzden.”¹⁹⁴

“Dersim-Kızılbaş Aleviliğinde yazılı bir kaynak yoktur. Sözlü bir gelenekten gelme vardır. Yaşam tarzımızla, doğamızla iç içe yaşarız. Bu son dönemlerde özellikle Kızılbaş

¹⁹⁴ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez

Aleviliğinin içini boşaltan, boşaltmaya çalışan ve kimler tarafından kurulduğu belli olan vakıflar gibi ocakzade olmayıp dedelik sertifikası, dedelik belgesi alanlar da vardır, ama bizde böyle bir şey yoktur. Sözlü gelenekten ocakzade olarak yetişmek bir pir için bence yeterlidir.”¹⁹⁵

“Kitapları varmış, ama zamanında yasaklandığı için ortaya çıkmamış. Mesela gerçek Aleviliği büyüklerimiz bize anlatıyor. Kulaktan duyduklarını anlatıyorlar. Babasından, dedesinden gördüklerini söylüyorlar. Seyit Ali Derviş, Türkçeyi, okuma yazmayı hiç bilmiyordu. Sürekli söylediği bir şey vardı, sonradan araştırdım buldum: Hak insandadır diyordu hep. O da bunu büyüklerinden öğrenmiştir. Büyüklerimizden anadan, babadan, dededen böyle geldi. Büyüklerimiz bugüne kadar hep anlatarak geldiler. Mesela benim büyüklerimden duyduğum şeyler bunlar. Bana ne derlerdi büyüklerim? Sakın talibin kızına bakma, talibin hanımına bakma, sakın ha. Bacın, anan kabul et. Hakikaten ben de öyle yetiştim. Kendi bacıma, anama nasıl bakıyorsam talibimizin kızına, anasına, bacısına aynı şekilde bakıyorum. Bunu bana büyüklerim söyledi. Çünkü büyüklerim diyor; onların senin bacınla anandan bir farkı yok. Sen onlara zarar vermeyeceksin. Onlara karışmayacaksın. Mesela burada tarlamız var, birisi bu tarlayla karşıdakinin sınırını bozmuşsa sakın ha bunun sınırını bozmayacaksın diyor. Hak insandadır diyor. İnsan dediğin zaman herkesin eşit sınırları, paylaşımları olacak.”¹⁹⁶

Pirlerin, dedelerin sözlü kaynaktan beslendikleri gibi başuçlarında bulunan yazılı kaynakları da mevcuttur. *İmam Caferi Sadık Buyruğu*, *Erkannameler*, *Hüsniyeler* gibi yazılı eserlerden yararlanmaktadırlar. Kureyş Ocağı talibi Cihan Söylemez, yazılı olan bu eserlerde Kur’ani alıntılarının olduğundan bahsetmiştir. Bu eserlerin Kur’an’ın batini yorumuna dayanarak yazıldığını belirtmiştir.

Ağuçan piri İnanç Dolu, dedelerin yüzyıllar boyunca sözlü gelenekten yetişerek günümüze kadar geldiklerini, bu yöntemin pirler için yeterli olduğunu, zira yazılan eserlerin son dönemlerde arttığını ve güvenilirliğinin tartışmaya açık olduğunu belirtmiştir.

Kureyş Ocağı piri Kadir Bulut dede, Aleviliğin şifahi bir geleneğe dayandığını, geçmişte yazılı eserlerin olduğunu ancak çeşitli baskılar, yasaklamalar nedeniyle bu

¹⁹⁵ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

¹⁹⁶ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

eserlerin yok edildiğini, pirlere, kendi pirlere, mürşidinden bilgi alarak yetiştiklerini ifade etmiştir.

2.4.2.1. Pirlere/Dedelerin Dış Görünüş Özellikleri

İnanç önderleri, bazı topluluklarda, bölgelerde kendilerini kıyafetleriyle belli ederler. İbadet, ayin gibi inançsal ritüellere önderlik eden din insanlarının giydikleri özel kıyafetler vardır. Haham, keşiş, papaz, rahibe, imam gibi din insanlarının özel olarak giydikleri giysiler vardır. Alevi pirlere, bu tür ayırt edici giysileri günümüzde bulunmamaktadır. Geleneksel, kırsal toplum yapısında, günümüzde bunu devam ettiren pirlere de vardır. Geçmişte pirlere, dedelere şapka takar, sakal bırakırdı. Bıyık bırakmak ise bir dede, piri için olmazsa olmaz bir özelliktir. Özellikle kâmil yaşa ulaşan dedeler, pirlere, sakallarına makas vurmazdı. Günümüzde ise pirlere, dedelere, farklı meslek erbablarında çalıştıkları, kamusal hayata girdikleri için sakal ya da bıyık bırakmayı bireysel tercihlerine bırakmaktadırlar. Memurluk, aşçılık, öğretmenlik gibi farklı meslekleri icra ettikleri için saç-sakal-bıyık bırakmayı çokça tercih etmemektedirler. Her dönemde, özellikle inançsal ritüellere başkanlık ederken özel değil ancak temiz kıyafet giymek bir dede, piri için zorunluluktur. Yaptığımız mülakatlarda da bu konuyla ilgili görüş belirten dedelere göre geçmişte olduğu gibi günümüzde de kıyafetin şekli değil temiz olması esas alınan bir özelliktir. Aşağıda mülakat yaptığımız pirlere, dedelerin bu husustaki görüşlerine yer verilmektedir:

“Alevilik, içselliğe önem verir, şekle önem vermez. Alevilikte kılık kıyafete, şuna buna bakılmaz, çağdaştır. Alevi pirlere, sarıkla, cübbeyle işi olmaz. Modern çağın gerektirdiği kıyafeti giyer. Yaşadıkları bölgenin kılık kıyafet şekline uyarlar, analar da dede eşleri de öyledir. Öyle kafalarını çok sarmazlar. Modern toplumun yaşam biçimini benimserler. Kılık-kıyafet, şekil simada aramazlar, hakikati özde ve güzel ahlakta ararlar.”¹⁹⁷

“Önceden biri buradan geçtiği zaman herkes derdi bu pirdir, bu dededir. Onu ayıran, belli eden özellikleri vardı. Pirlere, dervişler bazıları sakal bırakıyordu, aksakallı dervişler de vardı, şapkalı, yüzlerinde bir nur olan heybetli insanlardı, yani kendilerini belli ediyorlardı. Mesela Ali Mankılı vardı, Kureyşanlı’ydı, keramet sahibi bir kişiydi, her

¹⁹⁷ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş:43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

söylediği çıkıyordu, bu nedenle insanlar kendisinden çok çekiniyordu. Öyle kötü işler yapan, hırsızlık yapan veyahut kötü ahlakı olan insanlar onun yanına gelmiyorlardı, ondan kaçıyorlardı. Yanına geldikleri zaman onları azarlıyordu, çünkü onların kötü taraflarını biliyordu, kendisine ayan oluyordu. Mesela bir gün kar yağmıştı, bir metre kar vardı, baktık biri yukarı taraftan atıyla beraber, karı yara yara bizim köyümüze doğru geliyor. Köylüler bu gelen muhakkak Ali Mankılı'dır, başka kimse olamaz dediler. Köye geldi ki hakikaten odur. Kapının önüne gelir gelmez kızım çabuk benim atıma Düldül'üme yatak serin dedi. Millet hemen koştu, döşek getirdi atın ayağının altına serdiler, üstünü de örttüler.”¹⁹⁸

“Dersim’de 1960’lı yıllara kadar diyelim, çünkü özellikle 1960’lı yıllara kadar Avrupa’ya göçler başlamadan önce, herkesin giydiği kıyafetler hemen hemen aynıydı, yani birbirinden farklı bir özelliği yoktu. İnsanları birbirinden farklı kılan kerametleri veya becerileriydi. Cem esnasında sadece temiz giymeye özen gösterirlerdi. Kıyafetleri temizse cem dilini kullanırsak edep erkân yerindeyse sorun yoktur. Eskiden Dersim’de sadece pirlerde değil de erkeklerde de Irak ve İran’da Kakailer ve Yarsanilerle benzerlik gösteren temel özellikleri, mesela bıyık, sakal bırakmak gibi şeyler vardı, ama bu sadece pirlere ait bir şey değildi. Bir pir illa şöyle giyinir, şunu giyer diye bir şey bizde yok. Sosyal adalete, sevgiye, saygıya sahip her ocakzade bir pirdir. Yani ben bir dış görünüş aramıyorum, olmaması da gerekiyor.”¹⁹⁹

“Dede kıyafetiyle, sakalıyla farklı olmaz. Çünkü bir kişi sakalıyla dede olmaz, hoca olmaz, imam olmaz. Alevilikte bunun yeri asla yoktur. Çünkü çok insan görürüm elbise içinde insan olmadığını, çok insan görürüm elbise içinde insan olduğunu. Yani elbise var içinde, insan değil. Çok düzgün kıyafeti var, ama ahlaki yapısıyla bozuktur, o insan olmaz, insanlıkla alakası yoktur. O yüzden dededir, sakallıdır, güzeldir, başında sarığı var. Alevilikte böyle bir kriter yoktur. Sakal bırakanları reddetmiyoruz, diyoruz ki her şeyden önce saç-sakal, kıyafet dedenin özgür iradesine bağlıdır. Bir dede eğer diyorsa ben nefsi amareden artık arındım, nefisten arındırıyor kendisini, bu ölmeden önce ölmektir. İkrar ediyor, diyor ki, benim bundan sonra parayla, pulla, zevkle, sefayla hiçbir işim olmayacak. Kendisini yola adıyor, bizler ona Alevi literatüründe budallah deriz. Yani Allah’ın yakın kulu, ermiş kişi deriz. Yani parayla, pulla, zevkle işi yoksa bu kişi

¹⁹⁸ Ali Yıldırım, Kalmem-sır Ocağı talibi, yaş:64, emekli, Tunceli Merkez.

¹⁹⁹ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

budallahtır. Dede özgürdür, istediği gibi giyer. Sakal konusunda, âlimlerimizin, dedelerimizin çoğu para, pulla işi olmadığı, kendisini yola adadığı için tıraş olmuyor, diyor ki ben artık kemale ermişim, artık olgunlaştım, nefislerimi öldürdüm, bana artık dünya malı lazım değil diyor, Hak yolunda Hak aşığı oluyor. Buna saygımız sonsuzdur, ama sakal bırakıp da dolandırıcılık, riyakârlık yapan kişiyi de tenkit ederiz, kabul etmeyiz.”²⁰⁰

“Pirler, her insanın giydiği tarzda giyerler. Modern zamanın gerektirdiği şekilde doğru düzgün giyinirler. Saç sakal şöyle olacak, böyle olacak diye bir şey yoktur. Edep erkân neyi gerektiriyorsa öyle yaşarlar. Cemlere giren talipler de dedeler de uygun şekilde giymelidirler.”²⁰¹

“Eskiden herkes esasında çok fazla sakal bırakmıyormuş. Büyüklerimden duydum ki çok âlim insanların sakal bırakması daha makbul görünüyormuş. Diyelim talip de olsa pir de olsa böyle kendini geliştirmiş insanlar saç sakal bıraktığında, insanlar onlara biraz farklı bakıyorlarmış. Tabii hani şu anda giyim kuşam açısından bizim çok fazla Bektaşiler gibi böyle bir farklılığımız kalmamıştır. Herkes hemen hemen modern kıyafetler giyiyor. Batı tarzı giyiyor.”²⁰²

“Pirler, dedeler sakal bırakabilir, bıyıklarını kesmeyebilir. Talipler de yapabilir. Bir ayırım yapıp da mesela ben sakal tıraşı oluyorum, sakalı bırakanlar da vardır, ama bunu kimse çok görmez. Taliplerde de vardır. Ayırım yapmamak lazım. Herkes inandığı gibi yapsın, ama kendisini temiz tutacak. Mümkün mertebe zarar vermeyecek şekilde, toplumla kucaklaşacak şekilde yapması lazım. Giyinmesinde, kuşanmasında, kızının, oğlunun, çoluk çocuğunun, talibinin nasıl giyinip nasıl yapması gerektiğini detaylı bir şekilde anlatması, kendisinin de aynı şeyi yapması lazım. Cemlerimize gittiğimiz zaman hep iç içe otururuz. Kadın erkek ayrı olmaz, hepsi bir otururlar, o nedenle herkesin giyimine kuşamına dikkat etmesi lazım.”²⁰³

“Kılık kıyafet olarak değil ancak görünüş itibariyle, biz ona cemal, gül cemal deriz, dedeler kendilerini belli ederler. Bir insanın iç dünyasının nasıl olduğunu hal hareketinden, simasından çözebilirsiniz. Psikolojik olarak hasta olan bir insanı,

²⁰⁰ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

²⁰¹ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

²⁰² Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

²⁰³ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

uyuşukluğundan, davranışlarından, bakışlarından anlayabiliriz. Dedeler de iç dünyalarındaki yaşantıyı dışa vuruyorlar. Örnek vermek gerekirse, bizim Kureyşli Mürsel dede kıvrımız var. Buraya gelen müşteriler onu görünce, dededir değil mi diyorlar, yanına gelip dede nasılsın iyi misin diye hemen soruyorlar. O kişinin dede olduğunu saçından, sakalından, bıyığından görüyor. Eşimin tarafı Beyaz Derviş Ocağındandır. Bu ocağın pirlерinin hepsinin kaşı, sakalı aynıdır. Mesela birinin kaşı beyazlamaya başlıyor, diğerlerinin de aynı yerden beyazlamaya başlıyor. Bunu gözlemlerime dayanarak söylüyorum. Bu ocağın pirleri ve talipleri birbirlerine çok benziyorlar. Derviş Cemaller de birbirine çok benziyor. Anlaşıyorlar.”²⁰⁴

“Pirlер, dedeler oturmasıyla kalkmasıyla, topluma örnek olmasıyla, iyi huyuyla, niyetiyle yardımseverliği ile kendi farkını belirtmelidir. Çünkü pir aynı zamanda hizmetiyle topraktır. Yani bir pir hizmet ederek gelir. Siz bir topluma gittiğinizde o pirin ağırlığını hemen görürsünüz. Hemen onu hissedersiniz. Eskiden genelde dış görünüşü ile cemaliyle, bizde cemal çok önemlidir, öne çıkar, ama biraz da kendi yaptıkları ile öne çıkar. Mesela bu mahallede iyiliksever biri çıkar, çok dürüsttür, çok hoştur, çok iyilik yapar, o insana ne derler, ne güzel bir insan, ermiş derler, güzel bir iltifat ederler. Pirlерin yapması gereken de budur. Hareketi, tavrı ile pirlер zaten öne çıkar. Yani bir yabancı da gelse o pirin orada söz sahibi olduğunu, onun bir pir olduğunu, orada sevildiğini hemen anlar. Görür görmez değil, ama biraz sohbet ettikten sonra o kişinin pir olduğunu anlaması lazım.”²⁰⁵

“Dedelerin dış görünüş olarak hiçbir değişik kıyafeti yoktur. Her insanın olması gerektiği gibi temiz pak olmalıdır. Kıyafeti eski, yamalı olabilir, ama temiz olması lazım. Yüzü, gözü, eli, ayağı, kıyafeti pak olmalıdır. Kire, pisliğe bulaşmamış olması lazım. Cem yürütürken bizlerin, dedelerin özel olarak giydiğı bir kıyafet de yoktur. Temiz, pak, adaba aykırı olmayan kıyafetler giyeriz. Ben dedeyim, orada atletle, kolu açık bir gömlekle oturmam doğru olur mu? Temiz ve pak olan normal kıyafetler giyeriz. Temizlik, paklık olmalıdır. Alevilikte gönül temizliği çok önemlidir. Üstün başın tertemiz, gönlün kirli, neye yarar?”²⁰⁶

²⁰⁴ Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

²⁰⁵ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

²⁰⁶ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

“Alevi inancı içerisinde, dedeler şu kıyafeti giyer, şöyle görünürler, böyle takılırlar diye bir düstur söz konusu değildir, ama geçmişte de şöyle bir şeyle karşılaşmışır: Seyid-i Saadet, Evlad-ı Resul çok kişinin başında kırmızı veyahut da yeşil bazı sargıların olduğuna dair geçmişte bir yaşantı mevcut. E şimdi getirecekler Bektaşılıkteki taçlarla, Elifli taç, On iki dilimli taç falan filan taçlarla örtüşürecekler. Anadolu’daki Alevi Kızılbaşlıkta taç giyen dede yok, ha bugün kırmızı şal var, bizim dille, eski dille puşı diyorlardı. Bunu en çok cemlerde sararlardı, seyit evladı olduğunun göstergesidir ve vefat ettiğı zaman da başına sararlardı, seyit evladı olduğu için. Böyle bir simgesel durum söz konusu olmuştur, ama dede de aynı zamanda bir talip olduğu için, dede de yol erkân içerisinde başka bir ocağın talibi olduğu için ayrı bir kıyafet giyilmesi veyahut da dinsel bir simge içerisindeki bir üniformanın oluşturulduğu bir inanç sistemi Alevi inancında mevcut değildir.”²⁰⁷

“Sadece dedelerin değil, taliplerin, rehberlerin, mürşitlerin de dergâhta, ocakta, tekkede, zaviyedeki dervişlerin de eğitimlerine, ilim irfanlarına, maneviyatlarına göre bir adabı muaşeret, bir tertip düzen, kılık kıyafet adabı vardır. Rehberlerin, pirlerin, mürşitlerin kendilerine göre kıyafetleri, başlarında taçları vardır. Bekâr, evli, musahipli olan, yola ikrarı olan taliplerin de farklı kıyafetleri vardır. Yeniçerilerde de bu vardır. Hz. Peygamber ve Hz. Ali kırk kişinin belini bağladı. Biz buna bel bağlama, kuşak diyoruz. Hırka giymek de vardır. Taç, tespih, keşköl, takke, terazi vardır. Yani dervişler, pirler, mürşitlerin o tarikat silsilesinde, yol erkânında, makamlarını belirleyen bir kılık kıyafeti vardır. Mesela cumhurbaşkanı üniversiteye gittiğı zaman doktora elbisesi, cüppe giydiriyorlar ya da herhangi bir ilde mitinge gittiğı zaman oranın yöresel kıyafetini giydiriyorlar, böyledir yani. Rehberleri, pirlerin, mürşitlerin, dervişlerin yol içerisindeki kıyafetleri farklı farklıdır. Bir pir, mürşit izzet aldığı zaman onun hırkası, keşkölü, tespihi, seccadesi, kemerbesti, entari, şalvar derler, tacı, sancağı hepsi vardır. Günün şartlarında bu yoktur ancak dergâh ortamında olur. Diyanet İşleri başkanının başında bir sarık, üzerinde bir hırka vardır, bu silsiledir. Bektaşî babaları on iki börklü taç giyerler. Sünni tarikat şeyleri de sarık bağlarlar. İran’daki mollalar da sarık bağlar, hırka giyerler. Bizlerin

²⁰⁷ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

de giydiği kıyafetler vardır, tabi her yerde giyemiyoruz. O kıyafeti giyerseniz o yolu bilen, o silsilede olan dervişlerin yanında giyebilirsiniz.”²⁰⁸

“Cemlerde giydiğim özel kıyafetim vardır. Kızıl başlığım, musahiplik kemerim vardır. Musahiplere kemerbest bağlanır, o musahipler bellidir. Beyaz taç Muhammed Mustafa’ya indi, kırmızı taç Aliyel Murtaza’ya, yeşil taç İmam Hasan’a, siyah taç İmam Hüseyin’e indi. Beyaz aklı, paklığı gösterir, Hz. Ali’nin duruşu, yiğitliği, mertliği, cesareti kırmızı taçla anlamlandırılır, yeşil taç Hz. Hasan’ın ilmini, irfanını, aklını, Hz. Hüseyin’in de masumiyetini, masumluğunu, şahadetini siyah taç gösterir. Hz. Peygamber, kâinata rahmet dini olan İslam’ı, Ehl-i Beyt’i müjdelemiştir. Hz. Ali ile ilim ve keramet, marifet, mertlik, dürüstlük, cesaret, velayet makamı müjdelenmiştir. İmam Hasan’la, onun ciğerleri parçalanmıştır, onun ilmini, irfanını müjdelemiştir. Hz. Hüseyin’in de şahadetini, yası matemini haber vermiştir. Tarikat silsilesinde bu kıyafetler vardır.”²⁰⁹

“Geçmişte toplum nazarında pirler, özellikle beyaz renkli aba, hırka, şal gibi ayırt ediciliği yüksek yöresel kıyafetler tercih etmişlerdir. Aynı dönemler için uzun saç ve sakal tercihi kılık kıyafet anlamında dedelerin diğer ayırt edici özellikleridir.”²¹⁰

Tunceli Alevi pirlerinin, dedelerinin kılık-kıyafet, saç-sakal olarak dış görünüş özelliklerinde ayırt edici durumlar günümüzde yoktur. Mülakat yaptığımız pir ve talipler, geçmişte sakal bıyık bırakmanın pirler arasında yaygın olduğunu, hırka, aba, şal, şapka, tespih gibi kıyafet ve aksesuarların kullanıldığını ifade etmişlerdir. Konuştuğumuz pirlerle yüz yüze görüşme yaptığımız için, yakından gözlem yapma fırsatı da bulmuş olduk. Gözlemlediğimiz kadarıyla, bıyık, sakal bırakma ya da diğer bireylerden farklı tarzda giyinme gibi şekli farklılıkları yoktur. Modern hayata uygun tarzda giyindiklerini, kıyafetle ya da sakal, bıyıkla ön plana çıkmak gibi bir durumlarının olmadığını gördük. Kıyafet tarzının değil, bilgi birikimin öne çıkması gerektiğini kendileri de ifade etmiştir. Cem ibadeti sırasında da hem pirlerin hem de taliplerin kılık kıyafetlerine özen göstermesi, özellikle de temiz olmasına dikkat edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Pirler

²⁰⁸ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

²⁰⁹ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

²¹⁰ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

ve talipler, modern hayatın gerektirmiş olduğu şekilde giyinilmesini, ancak temizliğe çok önem verilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

2.4.2.2. Pirlerin/ Dedelerin Düşkün Olmasına Sebep Olacak Hal ve Davranışlar

Pirlerin/ dedelerin tıpkı taliplerde olduğu gibi yol ve erkâna aykırı durumlarında yoldan atılmaları mümkündür. Pirlerle talipler arasında bu noktada bir fark yoktur. Benlik getiren, yol yürütücülüğü görevini layıkıyla yerine getiremeyen, suç teşkil edebilecek hal ve davranışlarda bulunarak, taliplere kötü örnek olan ve yolun usul ve esaslarına zarar veren bir pir, Evlad-ı Resul olmasına bakılmaksızın yoldan atılabilir. Bu durumla ilgili mülakat yaptığımız pir ve talipler konuyla alakalı sorduğumuz soruyu şu şekilde yanıtlamışlardır:

“Dersim’de Düşkün Ocağı yoktur. Düşkünler Ocağı, Malatya sınırına yakın Erzincan-Kemaliye’de var, o da Hıdır Abdal Ocağıdır. Bu Ocak Hacı Bektaş Veli’den el almıştır. Burada düşkün diyoruz, düşkünün ne olduğunu tabi ki açmamız lazım: Alevilikte düşkünlük nedir buna bakmamız lazım. Alevilik yolunda zaten eline, beline, diline sahip olacaksın. Eğer eline, diline, beline sahip olmamışsa, bir ihanet içerisinde olmuşsa, bu gerek toplumu, komşusunu rahatsız eden gerekse de cinayet işleyen, eşini boşayan kişiler bizde düşkündür, buna benzer yani kabul etmediğimiz hareketleri yapan insan bizde düşkündür. Düşkünler bu ocağa gider, bu ocakta tövbe eder. Bu kişiler bu ocakta cezalandırılır, yani bu kişiler o ocağı ziyaret edip hemen çıkıp gelmezler. Ocakta belli bir terbiyeden geçtikten sonra, disipline edildikten sonra, cezalarını çektikten sonra yeniden gelip pirine tabi olur. Dersim ocaklarının en büyük özelliklerinden biri ikrar yoludur. Bizde el ele, el Hakk’adır. Kendi taliplerimiz rehberlerine, rehberlerimiz pirlerine, pirlerimiz mürşitlerine gider ve bizdeki inanç sistemi bu şekilde devam eder.”²¹¹

“ Özellikle ahlaki konularda uygunsuz davranmışsa, dede, dedelikten çıkarılabilir. Piri tarafından düşkün ilan edilir, ama bu düşkünlük öyle uzaktan uzağa değildir. Bir meclise çağrılır, bir cemaate çağrılır, halkın huzurunda sorgudan geçer. Yoksa ben, bu adamı düşkün ilan ettim, bu adam düşkündür şeklinde değil. O kişi, dara çağrılır, darda

²¹¹ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

gerekli ritüel uygulanır. Eğer orada kendisini savunamaz, haksız duruma düşerse dedelikten de çıkarılır, düşkün ilan edilip Alevilikten de atılır.”²¹²

“Dedelerin düşkün olmasına sebep olabilecek hal ve davranışlar olabilir: İnsan öldürmek, yalan söylemek, hırsızlık yapmak. Örneğin bazı dedeler vardı talipleri ile yanlış ilişkilere giriyorlardı. Yani öyle dedeler de vardı. Onlar direkt atılıyordu, hiç affı yok. Düşkün Ocağında, mürşit ocağında sen bu yolu süremezsın denilip atılıyorlardı. Dedelikten men ediliyorlardı.”²¹³

“Kemaliye’de Düşkünler Ocağı var. Hıdır Abdal Ocağı var, onlara düşkünlük ocağı verilmiş. Diyelim ki bir dede üç beş yıl bu görevi yürüttü. Sonra gitti yanlış işler yaptı. Yanlış hesaplara bulaştı. O zaman, bu dedeyi, bir talip gelip suçlu ilan edemez, çünkü o dedenin de bağlı olduğu piri, mürşidi, rehberi vardır. O pir, mürşit, rehber toplanır gelir, öncelikle davacı olan kim ise onu çağırırlar, o dedeyi çağırırlar. Belge, bilgi, bulgu ne ise gerçekte ne yapmışsa dökülür ortaya. Tespit edilir. O tespitten sonra, eğer dede gerçekten yanlış yapmışsa o piri, rehberi bu dedeyi yoldan alır. Yani görevini sonlandırır. Eğer düşkünlük suçu varsa da, tabi bir dede ne kadar düşkün olur o biraz tartışılır, düşkün ilan edilmesi farklı bir şeydir. Bir dedeyle de olmaz, birkaç ocak gelir o duruma karar verebilir, ama piri, rehberi, mürşidi mutlaka olmalıdır.”²¹⁴

“Böyle bir duruma bizzat şahitlik ettim. 25-30 yıl önce yanlış bir iş yaptı. Bizde bir dar divanı var. Mürşit ocağının öncülüğünde kurulan Dersim’de bir dar divanımız vardı. Bu dar divanın başında Ağuçan ocağından Ali Dede vardı. Bunlar o dedenin yanlış bir iş yaptığını tespit ettiler. Bu kişiyi kesinlikle pirlikten men ettiler. Bu kişiyi düşkün ilan ettiler. O pir cemlere alınmadı, kendisine selam dahi verilmedi.”²¹⁵

“Pirlik yapan kişi Hakk’a, adalete ters düşmüşse pirlık yapamaz. Nasıl bir talip kötülük yapmışsa düşkün sayılıyorsa, bir pir de aynı şekildedir, farkı yoktur. Sen Hakk’ın yolundaysan hiç kötülük yapmayacaksın. Bir kişinin malına, mülküne, namusuna kötü gözle bakarsan pirlık yapamazsın. O paylaşımı, bölüşümü, o eşitliği, barışı, kardeşliği her

²¹² Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş:43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

²¹³ Ali Yıldırım, Kalmem-sır Ocağı talibi, yaş:64, emekli, Tunceli Merkez.

²¹⁴ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

²¹⁵ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

daim savunacaksın. Bunların tam tersi davrandığın zaman düşkün olursun. Nasıl ki talip düşkün oluyorsa pir de düşkün olur.”²¹⁶

“Mesela insan öldürmüş, nikâhlı hanım kaçırmış, ırza tecavüz etmiş, ağır suç işleyenler affedilmez. Düşkünderler.”²¹⁷

“Alevilikte halk mahkemesi olarak adlandırılan düşkünlük meydanı, geçmişte çeşitli nedenlerle ortaya çıkan suçların değerlendirmesini yaparak toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir rolü üstlenmektedir. Alevi toplumsal yaşamında “razılık” konusu büyük önem taşımakta. Aleviliğin temel ibadeti olan cem ibadetine, katılanlar birbirinden razı olmadan başlanmaz, önce razılık alınır. Birbiriyle konuşmayanlar, dargınlar cem törenini yönetecek dedenin ve halkın huzurunda mutlaka barıştırılır ve aksi durumlarda çeşitli yaptırımlar uygulanır. Dolayısıyla düşkünlük meydanı aynı zamanda yargılama sürecine karşılık gelir. Düşkün kişi bir talip veya dede olabilir. Tek farkla ki dedeyi onun bağlı olduğu dede yani piri veya pirinin de bulunduğu dedelerden oluşan bir grup dede yargılar. Düşkün ilan edilen dede posta oturamaz, başka bir deyişle dedelikten men edilmiş olur. Posta oturmanın yanı sıra cezanın ağırlığına göre düşkünlük, cem ve cemaatlere alınmaz ve bir nevi toplum tarafından dışlanma noktasına kadar gelir. Düşkünlük cezası yıllarca sürebilir.”²¹⁸

“Sosyal adaleti, eline, beline, diline sahip olmadığı zaman o pirin yoldan ihraç edilmesi gerekmektedir. Böyle bir şeye şahit olmadım, fakat anlatımlar vardır. Mesela şunu duymuştuk: Talip ile evlenmek, o pirin zaten ihracı değil de düşkün olmasını, yoldan atılmasını gerektirir. Bizdeki cezalar fiziki değildir. Bir pir düşkün ilan edildiği zaman 40 satır mı 40 kırbaç mı diye bir cezası yoktur. Toplumla ilişkilerinde bir düzenleme vardır. Suçuna göre 3 yıl toplum dışına atılma, 3 yıl birine yardım etme ya da 5 yıl toplumdan men edilme gibi cezalar vardı. Bizim köyde böyle bir şeye bizzat şahit olmadım. Mesela biz köyde etkinlik yapıyoruz. Bir adam cemaatin içerisinde oturuyor, ama cem başladığı zaman kalkıp evine gidiyor. Oradakiler sormuşlar niye evine gidiyorsun, diyor ki benim görgüm görülmedi, ben eşimden ayrılmıştım, o yüzden ceme katılmam doğru değil. İnanç

²¹⁶ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

²¹⁷ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

²¹⁸ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

zayıflaması vardır, ama bu olay inancın ne kadar üst seviyede olduğunu gösteriyor. İnanç ve itikat zayıflamış ya da boş ver ben de katılabılırım diyebilir.”²¹⁹

Alevilikte, yol ve erkâna aykırı, ahlak dışı, başka bireylerin hak-hukukuna saldırı, hırsızlık, sebepsiz yere eş boşama, aldatma, yaralama, cinayet vb. akla gelebilecek her türlü suç unsuru taşıyan eylemde bulunan kişilerin yargılandığı ocak düşkünlüktür. Genelde talipler için konuşulan bu durum, istisnai olarak dedeler, pirlar için de geçerlidir. Günümüzde basına da yansıyan farklı hadiselerle karşılaşmak mümkündür. Örneğin, bazı dedeler katıldıkları iftarlar nedeniyle, diğer dedelerce düşkün ilan edilmektedir.

Tuncelili pir ve taliplerin belirttiği üzere Tunceli’de düşkün ocağı bulunmamaktadır. Geçmişte düşkünlüğü gerektirecek hadiseler ortaya çıktığında o kişi bağılı olduğu piri, ocağı tarafından dara çekilir, üst bir durumda ise Düşkün Ocağı Hıdır Abdal Ocağına gider. Kalmem-sır ocağı talibi Ali Yıldırım’ın aktardığına göre düşkünlük kurumu Tunceli’de değil Erzincan’da bulunmaktadır, talipler gibi pirlar de cinayet, hırsızlık, taliplerle farklı münasebetler içerisinde bulunmak gibi yol ve erkân dışı işlere bulaştıklarında düşkün sayılabilirler.

Ağuçan piri İnanç Dolu’nun aktardığına göre, sosyal adaleti, eline, beline, diline sahip olmayan, talibiyle evlenen bir pir yoldan atılmalıdır, yoldan atılan bir pirin posta oturma durumu yoktur. Taliplerin yoldan atılmasına sebep olacak yol ve ahlak dışı durumlarda, taliplere uygulanan cezaların aynısı pirlere de uygulanmaktadır. Soy üstünlüğü burada geçerli değildir. Ağuçan piri Hasan Genç dede, Hak yolunda olan hiç kimsenin yanlış yapma durumunun olamayacağını, pir de olsa kimsenin malına, mülküne, namusuna yan gözle bakamayacağını aksi durumda düşkün sayılacağını ifade etmiştir.

Alevi insancında, pirlar, toplumsal hayatın ve inançsal yaşantının öncüsüdürler ancak bu durumun avantajı olarak dokunulmaz değildirler. Mürşit-pir-rehber-talip, hepsi yola talip oldukları için birbirlerine dairesel bağlarla bağılı olduklarını, yani alt-üst sıralamasının söz konusu olmadığını daha önce de belirtmiştik. Toplumsal adalet ve disiplinin sağlanması adına, toplumda suç teşkil eden durumlara bulaşan her birey için, eşit yargılama, cezalandırılma işlemi uygulanmaktadır.

²¹⁹ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

2.4.2.3. Babaların-Pirlerin/Dedelerin Günümüzde Karşılaştıkları Sorunlar

Anadolu Alevi-Bektaşiliğinde özellikle günümüzde Evlad-ı Resul evlatları pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Görevlerini ifa ederken bir takım imkânsızlıklardan etkilenmekte, inançsal önderlik görevlerini yerine getirememektedirler. Geleneksel toplum hayatının, modern kent hayatına doğru evrilmesiyle birlikte pirler, dedeler, inançsal ve toplumsal hayat içerisindeki etkinliklerini ve rollerini yitirmeye başlamışlardır. Pir-talip bağları kopma noktasına gelmiştir. Kurumsal hayatın bir getirisi olan cemevlerinde görev yapan dedeler ile bağımsız olarak işlev yürütenler arasında bazı kopuklukların olduğu bilinmektedir. Modern kent hayatında pirler taliplerini kaybetmiştir. Dolayısıyla yol yürütücülüğü görevini tam olarak yerine getirememektedirler.

Pirler, dedeler sosyal, inançsal hayat içerisinde aktif rol oynamaktayken kentleşme, modernleşme, teknolojik gelişmeler, kurumsal yapıların çokluğu gibi nedenlerden ötürü geri planda kalmışlardır. Taliplerine ulaşamadıkları için yol ve erkân öğretme, uygulatma, geleceğe inancın usul ve kaidelerini aktarma gibi görevlerinden uzaklaşmışlardır.

Dedelik kurumu inançsal bir kurum olmanın yanında toplumsal ve hukuksal bir kurumdur. Ancak değişen yaşam koşullarıyla birlikte yapmakla yükümlü olduğu işlevleri, resmi makamlarca paylaşılmıştır. Alevi topluluklarının her tür adaletsizlik, anlaşmazlık, toplumsal kargaşa gibi olaylarda başvuru merkezi olan dedeler, pirler günümüzde cemevlerine sıkışmış vaziyettedir.

Alevi-Bektaşî toplulukları için hayati bir öneme sahip olan dede ve ocakzadelerin geçmişte yerine getirdiği işlevler, günümüzde zayıflamıştır. Düşkünlük, musahiplik gibi kurumların faaliyet alanlarında daralma olmuştur. Ocakzade, dedebaba ve dedelerin yeterli derecede bilgi birikime sahip olmaması problem teşkil etmektedir. Günümüzde dedeler, ocakzadeler yol ve erkân için gerekli olan bilgilerin kaynağına ulaşmakta sıkıntı yaşamaktadırlar. Ocak sahipleri, Alevilik-Bektaşîliğin klasik kaynakları sayılabilecek eserleri okumakta ve anlamakta zorlanmaktadırlar. Bu durum dede ve ocak sahiplerinin talipleri ile olan mürşitlik-taliplik ilişkisini olumsuz yönde etkilemektedir. Bilgisinden ve

inançsal derinliğinden şüphe edilen dedelerin, ocakzadelerin taliplerinde kesin olmamakla birlikte azalma olabilir.²²⁰

Dedeler, pirlar doğumda, ölümda, evlenme, sünnet, nikâh törenlerinde, mezar ziyaretlerinde, suçluları cezalandırmada, küsleri barıştırmada önemli rol oynamaktaydılar.²²¹ Günümüzde görevlerin birçoğunu meşru makamlar yerine getirmektedir. Mülakat yaptığımız pir ve talipler, pirlarin, dedelerin karşı karşıya kaldıkları sorunlarla ilgili olarak görüşlerini şu şekilde aktarmışlardır:

“Pirlar, dedeler, kendi hayatlarını idame ettirmek için çalışmak zorundalar, çocuklarını geçindirmek için çalışmak zorundalar. Eskiden en azından köyde üretim vardı. Her şeyi kendileri üretiyordu. Biz de aile olarak köyde her şeyi kendimiz üretiyorduk. Üretim vardı, pek fazla dışa bağımlı değildik, ama şimdi her şey üretimden kopmuş, her şey dışa bağımlı hale gelmiş, piyasa ekonomisine bağılı hale gelmiş. Nasıl geçinecek? Maaş alamıyor bir yerde. Artık kimse çıralık da “hakullah” diyoruz biz ona, onu da vermiyor. Eskiden en azından çıralık topluyordu. Onun bir kısmıyla kendi ihtiyaçlarını gideriyordu bir kısmını da Hacıbektaş’a gönderiyordu.”²²²

“Dedelerin günümüz itibariyle ciddi sıkıntıları mevcut. Dedeler, taliplerine ulaşamamakta veyahut ulaşma koşulları gittikçe zor alanlarda geçmekte, çoğu yurt dışında olan talipleri var, şehir dışında olan talipleri var ve dedelerin bunlara ulaşma koşulları gittikçe zorlaşmakta. Ne kadar teknoloji, şu bu artsa da, iletişimsel açıdan bir kopukluk söz konusudur. Cemi ve kimliği dışında, dedenin ekonomik anlamda kendisini var ettiği alanlar da var. İster istemez geçim kaynağını, kendisi, kendi emeğiyle sağlamaktadır. Kimseden bir talebi söz konusu değildir. Devletten, şundan bundan herhangi bir yerden bir isteği söz konusu değildir. Talibin verdiği lokma ayrıdır, çıralık ayrıdır. Bunun dışında dedenin kendi evladını, kendi ailesini geçindirebilecek ekonomik koşullar da yaratmak zorundadır. Bunun getirmiş olduğu bazı alanlarda sıkıntılarla karşılaşmaktadır.”²²³

²²⁰Rençber, Fevzi, “Alevi Ocakzadelerin Problemleri ve Çözüm Önerileri”, The Journal of Academic Social Science Studies, 2013, 6 (4), s. 687.

²²¹ Rençber, a.g.m., s. 688.

²²² Ali Yıldırım, Kalmem-sır Ocağı talibi, yaş:64, emekli, Tunceli Merkez.

²²³ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

“%70 oranında görevlerimizi yerine getiremiyoruz. Bitmiştir yani. Nasıl bitmiştir? Örneğin ben Elazığ’da, burada dedeyim. Rahmetli babam sağ iken, her Hz. Hızır Ayı’nda bizlere en az otuz-otuz beş kişi gelirdi. Şimdi hiç kimse gelmiyor ya da ben hiçbir talibime gitmiyorum, benim babam giderdi. Babam, gelenlere dua okurdu, nasihat verirdi, bir şeyler anlatırdı. Hatta ben, babama kızardım neden ikide bir gidiyorsun, gitme derdim, onlara ihtiyacın mı var? Babam derdi ki oğlum, benim onlara tabi ki de ihtiyacım var, parasına değil. Onlar yoldan çıkmasın, yoluna sahip çıksın, benim görevim budur, bunları gidip anlatmam, söylemem lazım, yılda bir defa onlara gidip onları kontrol etmem lazım, ama şimdi maalesef öyle bir duruma gelmişiz ki bir kere samimiyetimizi yitirmişiz. Mesela adam taliptir, yeri geldiği zaman dedeyi yerin dibine vuruyor. Niye, diyor boş ver dedeyi, ne edeceksin. Yani genel olarak baktığımız zaman dedelik %70 kayba uğramıştır, talip de öyle dede de öyle %70 erozyona uğramışız. Eskisi gibi görevlerimizi yerine getiremiyoruz. Şimdi cemevleri olmasına rağmen, bizler burada on iki hizmetli erkân cemini yürütemiyoruz. Neden? Çünkü on iki hizmetli cemde, musahibi olmayan, insan öldüren, yalan söyleyen, yanlış yapan, iki evlilik yapan kişi ceme giremez. Biz şimdi cem yapsak %80’i dışarıda kalır. Toplum bozulmuştur, yapamıyoruz. Aslında yılda bir defa on iki hizmetli cem yapmak istiyorum. Kendi mahallemde araştırmasını yaptım, %50 fire veriyoruz. Dedelerin daha görünür durumda olduğunu, toplumla daha fazla ilişki kurduğunu, bir araya geldiklerini görüyoruz. Alevi toplumu açısından bu iyi bir gelişmedir. Ne var ki halen toplumumuzun erkeklerinin çoğu bu işe yanaşmıyor. Kadınlarımız sağ olsun, geliyorlar, cemlerde, oruçlarda, cenazelerde, erkeklerden fazla kadınlar gelir. Alevilikte, kadınların bana göre erkeklerden çok daha önemli bir yanı vardır. Erkekler, kadınlar kadar duyarlı olsa bu sorunumuz çözülür.”²²⁴

“En büyük sorunlardan bir tanesi hukuksal anlamda kendi hak ve menfaatlerinin devlet tarafından tam tanınmamasıdır. Neticede Alevi olan vatandaşlardan vergi alınıyor. Alınan vergiler Sünnilerin ibadetlerine gidiyor, ama netice itibarıyla de bundan dedeler de yararlanmıyor. Eskiden çıralık olayı vardı, o makbul, ama şimdi o hemen hemen kalkmış durumda olduğu için sadece dedelik yapan insanların kendi geçimlerini sağlamaları için kamusal bir kaynağın da aktarılması gerektiğini düşünüyorum. Tabii burada tüm Alevileri zorlamak gerekmiyor. Aslında bu Türkiye’de bir inanç vergisi bence

²²⁴ Cafer Yeşil, Kureş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

koyulmalı, hem Alevi'si hem Sünni'si inanç vergisi ödemek istiyorsa diyelim nerede yaşıyor İstanbul'da, İstanbul'daki vergi dairesinin mükellefi orada bir camiye Sünni ise oradaki diyanete gidecek. Gider bildirimde bulunur gitmesini istiyorsa. Gitmesini istemiyorsa bildirimde bulunmaz. Aynı zamanda Alevilerde de böyle bir durum olabilir. Gönüllülük esasına dayalı bir inanç vergisi sistemi getirilirse her iki toplum açısından daha iyi olur. Kaldı ki zaten bugüne kadar böyle bizde bir devlet otoritesi ve yukarıdan maaşla atanma gibi bir durum hiçbir zaman olmadığı için hasbelkader bugüne kadar getirildiği için biz yine devam ettiririz, ama olması gereken bu diye düşünüyorum. İnanç vergisi gönüllülük esasına göre getirilirse yine de zorluk yaşarız, ama hiç değilse inanç saf yaşanır, yukarıdan bir siyasi otorite şekillendirmeye çalışmaz. İnançta belki insanlar daha özgür olur. Mesela Avrupa'da, Almanya'da bunun örnekleri var.”²²⁵

“Öncelikle bizim ekonomik olarak geçinmemiz lazım. Eskiden Hak lokmaları ile geçinen pirlerimiz vardı. Diyar diyar gezer taliplerinin evlerine giderdi. Kendisine gülbanklerden sonra lokmaları, hakullahları verilirdi, o pir hiçbir iş yapmazdı sadece inançla ilgilenirdi, inanç işi yapardı, ama günümüzde böyle bir şansımız olmadığı için pirler çalışmak zorunda kalıyor, çalışmak deyince de sosyal hayatın içerisine giriyor, sosyal hayatın içerisine girince de kendi yolunda bozulmalar görülüyor, hizmetini de yapamıyor.”²²⁶

“ Bu sorunların en başında gerek pirlerde gerekse taliplerde yani bu yolun talibi olan herkesin ortak özelliği, ben herkeste bir ikrar zayıflaması görüyorum, bir inanç zayıflaması görüyorum. Pirleri de buna dâhil ediyorum. Bunun da nedenleri vardır: 1900'lü yılların başlarında Dersim Kızılbaş Alevilerinin maruz kaldığı, tanık oldukları Ermeni tehciri, 1938 olayları gibi bu sorunların içerisinde hayatlarını devam ettirebilmek için ikrar zayıflığına uğramışlardır. Sünnileşme, Şialaşma gibi bir özellik içerisindedirler. Birkaç Alevi kavramı ya da birkaç Alevi deyişi kullanılarak geçiştirilmeye çalışılıyor. Sıkıntımız var şu anda. Pirler de dâhil olmak üzere Kızılbaş Alevi mensuplarının hepsinde aynı sorun vardır.”²²⁷

“Aşk olsun görevini yapabilene. Layıkıyla yapabiliyorsa, çok ağır bir meseledir. Bir dede, o eve gidecek, o sofradan lokma yiyecek, sofraya dua verecek. O dede, gerçek

²²⁵ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

²²⁶ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı Piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

²²⁷ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

bir dedeyse, onun duası o eve bereket getirir, şifadır, huzurdur. Bunları yapabilecek gerçek bir pir olmalıdır. Gitmişsin torpille bir işe girmişsin, ama bilgin yok, bir işe yaramaz. Dedelik de böyledir. Dede kendini yetiştirmiş olacak, her soruya cevap verebilecek. Sen seni bilirsen ne olur Hüdâsın, sen seni bilmezsen Hak'tan cüdasın. Eğer sen kendini, özünü, insanlığını görebilmişsen, fark edebilmişsen Hüdâsın, kötülük yapamazsın, yalan söyleyemezsin, kimseye hakaret edemezsin, haram yiyemezsin. Bilmezsen eğer Hak'tan çok uzaksın.”²²⁸

“Karşılaştıkları sorunlar çoktur. Günümüzde Alevilere en büyük baskıyı Sünni devlet yapıyor. Devletin içerisinde Alevilerin birçoğu kendilerini gizli tutmakta, haksızlığa uğramaktadır. Kendilerini ifade edemiyorlar. Mevkide makamda onlara görev verirken liyakat sahibi olan o kadar zeki Alevi insanlar var ki, hayatları boyunca çok büyük işler yapabilecek, ülkesine hizmet edebilecek çok sayıda Alevi vardır. Çok basit memurluklarda yıllarca haklarının yenildiği ortadadır. Devletin üst kademelerinde, hâkimlikte, savcılıkta, valilikte, müsteşarlıkta, başbakanlıkta, ülkesini yönetme noktasında Alevi olduğu zaman tam anlamıyla bir günahmış, bir kusurmuş gibi her şekilde ona baskı yapılır. Aleviler baskı altındadır, ilkokullarda, ortaokullarda, liselerde, üniversitelerde. Alevi mahallelerinde bile yüzyıllardır yapılan baskı, zulüm, inkârdan dolayı her zaman bir tedirginlik içindedirler. Aleviler, Türkiye’de kendilerini güvende hissetmiyorlar. Bu bir gerçektir. Tarihler boyunca yapılan katliamlar, zulümler bellidir. Bunları yapanlar da bizim gibi Müslüman olan kardeşlerimizdir. Kendilerine Müslüman diyen kişilerdir.”²²⁹

“Günümüz dünyasında yaşanan baş döndürücü teknolojik süreçler, globalleşmenin yanı sıra bireyleri sürü halinde yaşamayı seven sosyal varlıklar haline dönüştürmüş ve dolayısıyla toplumların değer yargıları üzerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Yaşanan kentleşme süreciyle birlikte daha çok kırsal yapıdaki yerleşimler/bölgeler ve toplumlar üzerinde etkinliği olan ocak ve dedelik sistemi işlevini tam olarak yerine getirememekte ve önemini gittikçe yitirmektedir. Bu durum ocak sisteminin çökmesine ve dede-talip ilişkisinin bitme noktasına gelmesine yol açmıştır. Son süreçte cemevlerinde dedeler görevlendirilmiş ve kurumsal bir çatı altında Alevilik öğretisinden

²²⁸ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

²²⁹ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

ziyade dinsel hizmetlerin icrası ile ilgili bilgilerine ve yardımlarına başvurulmuştur. Dolayısıyla kırsal yapının çok yetkili, işlevli ocak sistemi artık yoktur ve dedeler bilgi ve tecrübelerine sadece dinsel hizmetlerin icrası noktasında başvuru ve yapılan aynı ve nakdi yardımlar ile ekonomik hayatlarını idame ettirir durumuna gelmişlerdir.”²³⁰

Pirler, dedeler, toplumsal hayatın geleneksellikten uzaklaşmasıyla birlikte, yapmakla hükümlü oldukları görev ve sorumlulukları yapamaz hale gelmişlerdir. Kurumsalla  mayla birlikte dedeler, pirler belli oranlarda cemevlerinde hizmet yürütmektedirler. Pirler, taliplerine g  tmedikleri için pir-talip ilişkisinde talipler pirlerinin kim oldu  ğunu bilmemektedir. Pirlerin, tarımsal toplumda ekonomik olarak yetebildiklerini ve   ıralıkla geçimlerini yapabildiklerini belirten Tuncelili pir ve talipler, dedelerin ekonomik sıkıntılar nedeniyle çalışmak zorunda kaldıklarını, inançta bu nedenle zayıflama ve       melerin ortaya çıktığını bildirmişlerdir.

Kalmem-sır Ocağı talibi Ali Yıldırım, pirlerin ekonomik olarak sıkıntıda olduklarını ve çalışmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir.

Kureyş Ocağı piri Cafer Yeşil dede, pirlerin %70 oranında görevlerini yerine getiremediklerini, eskiden taliplerin kendi evlerine geldiklerini ancak günümüzde kimsenin gelmediğini, bu nedenle hem pirlerde hem de taliplerde inançsal anlamda bir erozyonun yaşandığını söylemiştir. Yeşil ayrıca, günümüzde on iki hizmetli görgü cemlerinin yapılamadığını,        cemlere su   işleyenlerin dahi girebildiğini, oysaki on iki erk  nli cemlere yalan söyleyenlerin, haksızlık yapanların ve musahibi olmayanların giremeyeceğini ve günümüzde bu ayrımın yapılamadığını vurgulamıştır.

Kureyş Ocağı talibi Cihan Söylemez, pirlerin karşılaştıkları sorunlardan en önemlisinin hukuksal anlamda tanınmamak olduğunu belirterek, meseleye hukuki açıdan bakmıştır. Alevi toplumunun vergi verdiği halde vergilerden yararlanamadığını, ibadethanelerine   denek verilmediğini, pirlerin ekonomik olarak sıkıntı içerisinde olduğunu, gönüllü inan   vergisi sisteminin getirilmesiyle bu sorunların       lebilece  inin altını çizmiştir.

A  u  an piri İnanç Dolu, pirlerde ve taliplerdeki en büyük sorunun inan   zayıflaması olduğunu belirtmiş, Alevilerde Sünnileşme,   ıala  ma sürecinin yaşandığına

²³⁰ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar    retmeni, ya  : 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

vurgu yapmıştır. Bilindiği gibi, inancının gereklerini ve özünü bilmeyen bireyler, başka inançların etkisi altına girmeye meyillidirler. İnancı zayıflayan bireylerin başka inançların tesiri altında kendi inancından kopuk olarak yaşaması kaçınılmazdır. Bu tür bireyler kendi inançlarını terk ederek ya inancı olmayan ya da başka inanca mensup olan bir birey olarak kendini tanıtmaya, kendine bir kimlik bulmaya çalışmaktadır.

Alevi bireylerin devletin üst düzey kademelerinde iş bulamadığını, bu tür yerlerde çalışanların kimliklerini gizleme durumunda kaldıklarını, tarih boyunca Alevilerin baskı ve zulüm altında kalarak günümüzde de kendilerini güvende hissetmediklerini söyleyen Baba Mansur piri Mehmet Halis'e göre, Alevilere en büyük baskıyı Sünni devlet anlayışı yapmaktadır. Alevi pirler ve talipler günümüzde birbirinden koptuğu ve pirlerin ekonomik olarak çalışmak zorunda kaldıkları için pirlik görevlerini yaparken zorlandıkları, görevlerini yeterince yerine getiremedikleri söylenebilir.

2.4.2.4. Pirlerin/Dedelerin Devletten Beklentileri

Alevi pirleri, dedeleri, zaman zaman devletten taleplerini gündeme getirirler. Özellikle seçim ve Muharrem Orucu zamanında, çokça gündeme gelen devlet ile pirler arasındaki etkileşimi işleyen birçok program, söyleşi, tartışma yapılmaktadır. Cemevlerinin yasal statüye kavuşturulması, bazı pirlerin talepleri üzerine pirlere maaş bağlanması, vergilerden cemevlerine de pay ayrılması, zorunlu din derslerinin kaldırılması, Alevilik-Bektaşilik derslerinin müfredatta kapsamlı olarak yer alması gibi birçok talepte bulunmaktadır.

Alevi pir ve taliplerinin devletten beklentileri hakkında sorduğumuz soruya, Tuncelili pir ve talipleri aşağıdaki cevapları vermişlerdir:

“Bu konu birçok görüşe ayrılmakta, kimileri diyor devlet destek vermeli, kimileri destek vermemeli, kimileri devlet destek vermeli, ama şöyle vermeli gibi birçok model, birçok görüş ortaya koymuşlar. Dedeler de buna bağlı olarak bazıları istemekte, bazıları istememektedir. Kendi aralarında görüş ayrılıkları söz konusudur. Yani burada bir ittifak yok. Dedeler maaş almalıdır gibisinden, bu noktada netleşmiş genel kabul gören bir görüş yok. Doğal olarak anayasal hak üzerinden kendilerini ifade ettikleri zaman, bunlarda bizlerin de yani dedelerin de hakkı olduğunu ifade etmektedirler. Yasal ve hukuksal zeminde bu haklı görülmekle birlikte, inançsal doku açısından çok da kabul edilebilir bir durum değildir. Ancak devlet size bir şey veriyorsa, bir düzen ister, bir mekanizma ister,

bir denetim ister. Bir bütünlük ister. Kendisinin koymuş olduğu kuralların uygulanmasını ister. Yıllardan beri, devlet kuralları içerisinde yer almayan bir Alevilik inancı ve bunun inanç hizmetlileri, pirlar, seyitler, hangi maaşla denetim altında tutulmasını göreceğiz ki? Ancak cemevleri, kendi dedelerinin ekonomik anlamdaki gelirlerini yaratmaları lazım. Ben bu fikirdeyim. Bunu da devletten değil de daha çok farklı ekonomik alanlar, ekonomik gelir alanları yaratarak yapabilirler. Çok rahat ulaşılabilir.”²³¹

“Dedelerin herhangi bir geliri olmalı mı? Evet, olmalıdır. Dede dediğin kişi de bir aile sahibidir. Muhakkak geçimi olmak zorundadır. Devlet, Alevilere ve cemevlerine belli bir bütçe ayırmalıdır. Bu direk devletten maaş almakla mı olur, şöyle mi olur böyle mi olur? Ben, Cumhurbaşkanının masasında altı yedi kez oturmuşum. Bundan dolayı da demediğini bırakmıyorlar bana, ama oturmam gerekiyor. Oturup söylemem gerekiyor. İşte biz gidip bunları dile getirdik. Dediler ki biz dedeye nasıl maaş verelim, siz diyorsunuz ki seyit olmalı. Tunceli’de bir cemevi var. Bu cemevinin aylık hizmetlerini yürütürken ne kadarlık bir bütçe lazımdır, işte neye ihtiyacı var diye sor bana. Ben de diyeyim ki dört milyar dedenin, iki üç milyar temizlikçinin, iki milyar kalorifercinin, beş milyar zakirin, iki milyar elektrik, beş milyar yakıt, bu kadar su. Ne bileyim, böyle işte. Atıyorum, mesela Tunceli cemevinin aylık gideri yetmiş bin lira. Sen gidip yetmiş bin lirayı benim bütçeme aktarırsın, ben o dediğim kalemlerde ödemeleri yaparım, artarsa parayı hazineye iade ederim veya diğer aya devrederim. Duruma bakarsın, artan parayı iade edersin, sorun değil. Öyle bir uygulama gelmeli. Cemevlerine, dolayısıyla cemevleri üzerinden Alevilere bir bütçe aktarılmalı, ama önüne geçemeyiz diyorlar. Hâlihazırda bir sürü cemevi var. Mesela Tunceli’de muhatap alacağın cemevi burası olmalı (Tunceli Cemevi). Başka cemevine ihtiyaç var mı? Var. Devlet teşvik vermeli. Tunceli’de bir tane daha cemevine ihtiyaç var. Atatürk Mahallesi’nde. İnsanlarımızın, burada cenaze ve cem hizmetleri yapılırken buraya ulaşmaları zor. Nasıl ki Cumhuriyet Mahallesi’nde bir cami, Atatürk Mahallesi’nde bir cami, çarşıda Moğultay Mahallesi’nde bir cami varsa cemevleri de ihtiyaca göre belirlenmeli, bunların denetimi de devlette olsun. Devletin birliğine, bütünlüğüne zarar verecek hiçbir unsuru kabul etmem. Bu cemevi olsa dahi. Cemevinin de milli dava unsurlarına, anayasaya, hukuka bağlı olması gerekir. Bunu da denetle. Bir hata gördüğün zaman da gerekli soruşturmayı aç, gerekli yanlışları gider. Bu

²³¹ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı Piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

kadar basittir. Bizlerin haksızlığa uğradığı en önemli konu inançsal boyuttur. Alevi isen işe almıyor seni. Bakıyorsunuz, Alevi atamalar yok gibi. Türkiye’de şu an için Alevi bir tek vali gösteremezsiniz. Bunu iddia ediyorum, bunu Başbakan’a da söyledim, bana bir tane Alevi vali gösterin, liyakate göre alıyorlarmış. Yapmayın yani, liyakate göre olsa, yani Aleviler çok mu geri zekâlı? Türkiye’nin en zeki insanları Aleviler. Bizler her şeyin düzelmesini temenni ediyoruz. Cennete ve cehenneme gerçekten inanan hiçbir Sünni, Alevilere yapılanı kabul etmez, etmemesi de lazımdır. Yapılan yanlışlara bu yanlıştır demesi gerekir. Aleviler demeyecek bunu. Aleviler onurludur, bu yanlış Sünnilerin demesi gerekiyor. Biz bir grup burada oturmuşuz yiyoruz, bak insanlar orada aç, o insanlar orada zorda. Hani komşusu aç iken tok yatan bizden değildi?”²³²

“Diyanet’e ödenek veriliyorsa Alevilere de verilsin, ama devletin Sünni Aleviliği gelişmesin, Alevi kendi kültürüyle faaliyet gösterebilsin. İzin versin bunu Alevi dedeleri düşünsün. Bir öğretmenden yola çıkarak, bir öğretmen okuyor atanıyor mesleğini yapıyor, kurum olarak Milli Eğitim’e bağlıdır. Milli Eğitim’in müfredatı haricinde ders programında bir değişiklik yapamaz, suçtur. İşte bizler böyle bir Alevilik istemiyoruz. Devlet bizlere ödenek ayırsın ancak denetimi üzerimizde olmasın. Devlet elini benden çekecek. Kendi denetimine tabi tuttuğu bir dedeye maaş veriyorsa, ben senin bir elemanın gibi gözükiyorum. Hasan Dede, Ali Dede, Hüseyin Dede, git şu örgütlenmeyi yap. Bunları doğru bulmuyorum, böyle şeyler Tunceli’de ayıp şeylerdir. Bu insan haklarına aykırıdır. Sen bu imkânı tanı, de ki kendini inşa et. Nasıl ki Diyanet’e veriyorsun, diyordun ki kendini inşa et, hatta de ki Diyanet bana bir şeyler söyle, bana da bu imkânı ver, al toplumunu yetiştir de. Ben vatandaş olarak askere gitmiyorsam, vergimi vermiyorsam, dolandırıcılık yapıyorsam, herhangi bir suç unsuruyla uğraşıyorsam devlet olarak gel beni yakala götür, ama benimle Allah arasına girme. Dedeleri denetim altına alacağı bir maaşı kabul etmiyorum. Kendimizi, toplumumuzu yetiştirmemiz için bize maaş verecekse, baskı altına almayacaksa, inancımıza müdahale etmeyecekse maaş versin. Dedeler, nefsi ambar olup da bu maaşa tebaa etmedi. Maaşı vererek bir iyilik yaparsın, ama karşılığında ne bekliyorsun?”²³³

“Benim devletten, toplumdan beklediğim tek şey birliktir, beraberliktir, barıştır, kardeşliktir, demokrasidir, özgürlüktür, halkların birlikteliğidir, hiçbir halkı, hiçbir inancı

²³² Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş:43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

²³³ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

birbirinden ayrı bırakmamaktır. Bu devlet, devlet demeyelim de, hükümetler yapıyor bunları çünkü devlet hükümetin emrinde. Bunları yapmadığı sürece, demokratik, laik bir ülke olmadığı sürece her zaman zulümler devam eder. İstediğim tek şey birliğimiz, beraberliğimiz, kardeşliğimiz, hiçbir kimse kimseye ayrı düzende bakmamalı. Kırklar Cemindeki gibi birimiz kırkımız, kırkımız birimiz. Hiç bir inancı bir birinden ayırmayacağız. Dedeye götürüp maaş bağlarsanız dedeyi de kendinize göre kullanırsınız. Biz eskiden maaş mı alıyorduk? Ben 81-82 yaşına gelmişim, devletten niye maaş bekleyeyim, çalıştım emekli oldum. Çalışıp kazanmamız lazım. Pir olarak, taliplere gittiğimiz zaman mümkün mertebe yardımda bulunuyorduk, olmayana da vermemiz lazım. Devlet maaş versin diye konuşan dedeler devlet ve hükümet ile işbirliği içerisinde olanlardır. Parayı alan kişi onların dediğinden vazgeçmez.”²³⁴

“Devletin, Alevilere de Sünniler gibi, inancını, kültürünü yaşamasına saygı göstermesi gerekir, vergisini verip de devletin her imkânından yararlanan Sünniler gibi, Aleviler de inançsal olarak yararlanmak istiyorlar. Aslında Alevilerin birinci istediği bu değil. Aleviler diyor ki Diyanet İşleri Başkanlığı lağvedilsin. Herkes inancını kendi bağışıyla yaşasın, ama bunu kabullendirmesi mümkün değil, böyle görünüyor. Madem öyleyse, buna şöyle bir örnek vereyim: benim iki evladım var. Birine her gün çıkarıp yüz lira veriyorum, al oğlum ihtiyaçlarını karşıla, hayatını yaşa, çala çocuğuna bak, git eğlen coş. Diğerine diyorum ki git çalış, nerden bulursan bul bana ne. Siz o zaman o iki kardeşi birbirine düşman edersiniz. Oğlunuzu da babaya düşman edersiniz, büyük bir huzursuzluğa sebep olursunuz. Şu anda devletin yaptığı bu. Büyük kardeşe her türlü imkânı sağlıyor, tıka basa yediriyor, diğeri biraz da bana diyor. Sen git nerden bulursan bul, seni tanımıyorum, nereye harcadığın belli değil diyor. Ben sana niye vereyim, sen bizden değilsin gibi bahanelere sığınıyor. Bu, devletin altında büyük bir dinamittir. Bakın, bugün, Avrupa’da Aleviler Ali’siz Alevi olmuş. Hepsi İslam dışı Alevi olmuş, ama inanın ki, içlerinde Hz. Ali’ye öyle bir saygıları var ki, gidin hepsi Ali’siz Aleviliği savunuyorlar, ama cemevlerinde Hz. Ali’nin resimleri var. Yemin ederlerken vallahi diyorlar, Hızır’a yemin ediyorlar. Avrupa’da İslam, dört büyük dinin dışındaki azınlık olarak kabul ediliyor, müthiş bir bütçe ayrılıyor. Aleviler, kendilerini İslam’dan sapsalar orada da bir şey alamayacaklar. Onlar da sözde İslam olunmaz, özde İslam olduktan sonra bu bize

²³⁴ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

yeter diyorlar. İslam'ın özü de güzel ahlaktır, bu nedenle böyle bir yola başvuruyor. Bu, devletin, aslında Sünnilerin en büyük kusurudur. Burada kul hakkı yeniyor. Benim hakkım yeniyor. Ben razı değilim.”²³⁵

Mülakat yaptığımız pir ve talipler, devletten, resmi olarak kimliklerinin, ibadethaneleri olan cemevlerinin tanınmasını istemişlerdir. Maaş isteme konusunda iki farklı görüş vardır. Kimisi dedelerin geçim sıkıntısı yaşamamaları için, inançsal hayata yoğunlaşmaları için maaşın gerekliliğini, kimisi ise maaşa gerek olmadığını, her dedenin, pirin geçimini sağlamak için belli işlerde çalıştıklarını, maaşın bağlanmasıyla birlikte dedelerin baskı ve kontrol altına alınabileceğini ifade etmişlerdir. Devletin, Alevilere de tıpkı Sünnilere tanınan haklar ve ayrıcalıklar gibi hakların tanınması gerektiğini vurgulamışlardır. Toplanan vergilerden Alevilerin ihtiyaçları doğrultusunda gerekli yardımların yapılması görüşü ifade edilmiştir. Alevilerin, kendi memleketlerinde öteki olarak değil, diğer topluluklarla aynı haklara sahip, eşit koşullarda yaşayan bireyler olması için devletin gerekli adımları atması talep edilmektedir.

2.4.3. Alevilik- Bektaşilikte Rehber-Rayber Kavramı, Rehber-Rayberlerin Özellikleri ve İşlevleri

Dedeler, bir köyde bir ya da daha fazla olmak üzere *rehber* seçebilmektedir. Dedeliğin aksine rehberlikte soy esası yoktur. Yola layık olan, itibar sahibi kimseler dedenin kararıyla rehber olarak tayin edilir. Rehberin diğer bir adı da “yol eri”dir. Dedeler, rehberlerin yardımıyla cemleri yürütürler. Yeni bir talibin yola alınmasında, onun nasip almasında veya görülmesinde rehberler yardım eder. Edirne’de Bektaşiler rehberlere rahber der ve onun önemini şu şekilde dile getirirler: “Rabbim Allah, rahberim Muhammed, mürşidim Ali, pirim de Hünkâr ı Hacı Bektaş Veli” dir.²³⁶ Tunceli’de rehber kavramı yerine daha çok rayber kavramı kullanılmaktadır. Seyit veya Evlad-ı Resul olması gibi bir zorunluluğun bulunmamasına rağmen, yol ve erkân bilgisi olan, davranışlarıyla, ahlaki duruşuyla, güvenilir, sadık, özü sözü bir olan ve hizmet yürütmeye rızalık gösteren kişiler, pirlerin onayıyla ve kararıyla rayber olarak seçilir. Pirlerin olmadığı zamanlarda, pirlerden aldıkları icazet ile birlikte pirlerin yürütmesi gereken

²³⁵ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş:43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

²³⁶ Eröz, a.g.e., s. 107.

işleri rayberler yürütür. Tunceli’de rehber sözcüğü pek kullanılmamaktadır. Halk ağzında rayber sözcüğüyle sıklıkla karşılaşmak mümkündür.

Dedeler, Alevi köylerinde, rehberlerin yardımıyla topluluk hayatına yön verirler. Özellikle kış aylarında bir dede köye giderse, topluluk tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. Dedenin ilk gittiği hane rehberin evidir. Rehberin evi müsaitse eğer, toplantılar da burada yapılır.²³⁷ Taliplerle ilk münasebeti kuran, onlara yolu öğretene, kuralları hatırlatan ve inanç ritüellerine hazırlayan ilk kişiler rehberlerdir.²³⁸ Pirler, talipleri ile ilgili bilgileri, gelişmeleri rehberlerinden alırlar. Köyde yaşayan her bir birey hakkında, tarafsız bir biçimde, olanı olduğu gibi aktaran rehberler vardır. Rehberler, pirlerin gözü, kulağı, cem yürütürlerken de eli, ayağıdır. Rehberliğe nail olan kişi, pirin ve toplumun güvenini sarsmamak için ağır sorumlulukları yerine getirmek zorundadır. Rehber, daha çok mecburi bir ihtiyaçtan dolayı seçilir.

Rehber, Alevi yol ve erkânına girmek isteyenlere yol kurallarını ve şartlarını öğreten kimsedir, onları eğitir ve olgunlaştırır. İkrar verip nasip alırken Alevi bireylere önder olur. Mürşidin, pirin taliplere öğrettiklerini, talipleri gözeterek kontrol eder. Taliplerin her türlü sorununa karşı çözüm bulmaya çalışır, onlara her daim bir yardımcıdır. Tarikatın bilgisini en iyi şekilde öğretmeye çalışır. Yola ve erkâna aykırı olacak tutum ve davranışlara karşı hazırda bekler. Taliplerin eğitim ve öğretiminden sorumludur. Rehber tarikçi de denmektedir. Bunun nedeni: “Mürşit rehberin evine bir nişan bırakır. Mürşidin bastonu veya kutsal bir ağacın dallarından yapılmış, kutsallaştırılmış bir araçtır.” Aleviler kutsallaştırılan bu ağaca tarık derler. Tarık daha çok görgü cemlerinde kullanılır.²³⁹

Rehberlerin yüreği sevgi dolu, sözü güçlü, dili tatlıdır. Gönül kapısı her daim açıktır. Şeriatta amil, tarikatta kâmil kişidir. Yüksek ahlak sahibidir. Hakkı batıldan, batılı haktan, akı karadan ayırt edecek âlimlikte olmalıdır. Elinden, sözünden, davranışından kimse incinmemelidir. Yol içerisinde suçlu olan kişiye karşı adaletli, insaflı, yumuşak sözlü olmalı bu hal ve harekette o kişiyi aklamalıdır. Sürekli olarak kendini geliştirmeli, ilerleme içerisinde olmalıdır.²⁴⁰ Rehber, Hakk’ın yarattığı her varlığa saygılı, sevgi dolu

²³⁷ Eröz, a.g.e., s. 109.

²³⁸ Deniz, D., a.g.e., s. 59.

²³⁹ Şanlı, Hasan, **Dersim’de Cem**, (1. Baskı), Tij Yayınları, İstanbul 2004, s. 67.

²⁴⁰ Bozkurt, Fuat, **Buyruk- İmam Caferi Sadık Buyruğu**, (5. Baskı), 2018, s. 49.

olmalıdır. Erdem sahibi, yanlış yapmaktan korkan, taliplerine kendini sevdiren, açık yürekliliğiyle güven duyulan, kimseyi hor görmeyen bir kimseye rehberlik layık görülür. Bilgisiyle, aklıyla taliplerinin danışmanlığını yapmalı, onları yanlıştan alıkoymalıdır. Her daim çalışmalı, kendini ilimle donatmalıdır. Gelişen, büyüyen, çözüm üreten, adil yargılama yapabilecek bir akla sahip olmalıdır. Pirlerin de en önemli özelliklerinden biri olan sosyal adalet ilkesine haiz olmalıdır. Bu niteliklere sahip olan bir rehber, talipler için bir kılavuzdur. Eşini, dostunu kayırmadan, tüm taliplerini eşit mesafede gözetmeli, her koşulda yanlarında hazır bulunmalıdır. Her talipten haberdar olmalı, pirine talipleri hakkında yansız bilgi aktarmalıdır.

Tuncelililer rehber yerine rayber sözcüğünü kullanırlar. Rayber, talip ile ilk bağlantıyı kuran, ona yol yöntem öğretene, inancın şartlarını, kurallarını hatırlatan, inanç seremonilerine hazırlayan kişidir.²⁴¹

Rehber, yol gösteren anlamına gelmektedir. Görevi, akıl kapısını korumak, doğruluğu yaymak, yoldan çıkanı yola getirmek, talipleri ziyaret etmek, onlara nasihat etmek, ihtiyaçlarını karşılamaktır.²⁴² Rehber, görevli olduğu yerde, talipleri sürekli olarak gözetim altında durur. Haksızlık yapanları pire bildirir. Yolun içtihatlarına uymayanlara, yol ve erkânın esaslarını anlatır, onları doğruluğa, hakikate çekmeye çalışır. Toplumsal anlaşmazlıkların giderilmesinde bir uzlaşmacı olarak görev yapar. Taliplerin sorunlarını, ihtiyaçlarını, isteklerini pire anlatmakla yükümlüdür. Rehberler, özü sözü bir, sosyal adalet, görgü sahibi, davranışlarıyla taliplerin gönlünü, rızasını, saygısını ve onayını kazanmış olan kimselerdir. Pirlere verilen saygı gibi toplum tarafından saygı ve hürmet görürler.

Rehberler, pirlere gibi taliplerden sorumludur. Ancak sorumlu olduğu talibin hakkından gelemese, pir o rehberi o talipten alır, talibi başka bir kişiye teslim eder. Rehberin bir ocağı varsa, pir o talibi, o ocakta bulunan rehberin kardeşine ya da amcalarından birine teslim eder. Pir ya da rehber, büyük günahlardan birini işlerse, yol ve erkâna yaraşır davranmazsa, onlara bağlı olan talipler, o ocaktan kopmazlar. Aynı ocak içerisindeki amcazadelere birine bağlanırlar.²⁴³

²⁴¹ Deniz, D., a.g.e., s. 59.

²⁴² Gezik, E. ve H. Çakmak, **Riya Haki- Dersim Aleviliği İnanç Terimleri Sözlüğü**, (1. Baskı) Kalan Yayınları, Ankara 2010, s. 155.

²⁴³ Bozkurt, **İmam Caferi Sadık Buyruğu**, (5. Baskı), 2018, s. 50.

2.4.4. Alevilik- Bektaşilikte Talip Kavramı, Taliplerin Özellikleri ve İşlevleri

Fuat Bozkurt'un hazırladığı *Buyruk* (1982) kitabında Hz. İmam Cafer Sadık şöyle buyurmaktadır:

...İnsanın kâmil ve cahil yapısı vardır. Talibin yapısı kâmil olmalı ki ikrarı doğru olsun! Emeği, kurbanı, adağı ve yakarışı kabul olsun! Emeği boşuna dökülüp saçılmasın!... Yolun da erkânın da kâmil ve cahil olmak üzere iki yönü vardır.²⁴⁴

Alevi-Bektaşî inancında, hizmet alan geniş kesim taliplerdir. Bu kesim içerisinde hizmet alıp verenlerle sadece hizmet alanlar vardır. Yılda en az bir kez olmak üzere mürşit, pir, rehber tarafından bizzat ayağına gidilerek hizmet götürülürdü. Bu durum daha çok köylerde yaşanırdı.²⁴⁵

Bir kimsenin kâmillik mertebesine ulaşması için şeriat, tarikat, marifet ve sırrı hakikatte içinin dışının bir olması gerekir.²⁴⁶ Pirin ve talibin cahil yolda değil kâmil yolda kendini yetiştirmesi gerekmektedir. Alevi-Bektaşî geleneğine sahip olan herkesin kâmil olanlardan olmak için çalışması Alevi-Bektaşî geleneğinde sıkça vurgulanmaktadır. Dört Kapı Kırk Makam, Üç Farz ve Yedi Sünnet bir kimsenin kâmil olarak yetiştirildiği erkânın, yolun olmazsa olmazlarıdır.

Talip, mürebbi ve musahibine ikrar verip yol ve erkânı kabul eden, hakikate girip aynı dilde söyleyen kişidir. Talipler yola girmeli, hakikati kabul etmeli, musahibe razı olmalıdır.²⁴⁷

Talip denilen kişi kötülükleri benliğinden, yüreğinden uzaklaştırıp silmelidir. Bir talip, “çekememezlik, kıskançlık, kendini beğenmişlik, kin, inat, arkadan konuşma, kışkırtıcılık, karıştırıcılık, dedikodu, başkasını suçlama, iftira, küfür, zulüm, yalan ve cinayet” gibi Allah’ın yasakladığı kötülöklere bulaşmamalıdır.²⁴⁸

Talip, gerektiği yerde sözünü söylemeli, gözüyle görmediğine gördüm, kulağıyla duymadığına duydum, bilmediğine de bilirim dememelidir. Bir şeyi eliyle koymamışsa, izinsiz kaldırmamalıdır. Kendinden büyük olanlara daima saygı duymalı, hizmet

²⁴⁴ Bozkurt, **Buyruk**, 1982, s.18.

²⁴⁵ Deniz, D., a.g.e., s. 66.

²⁴⁶ Bozkurt, **Buyruk**, 1982, s.18.

²⁴⁷ Bozkurt, **İmam Caferi Sadık Buyruğu**, (5. Baskı), 2018, s. 66.

²⁴⁸ Bozkurt, a.g.e., 2018, s. 68.

etmelidir. Küçükleri sevmeli, yol göstermeli, Hakk'ı Hak, batılı batıl bilmeli, herkesi kendi gibi görmeli, keramet satmamalı, sırrı ortalığa yaymamalı, kimsenin hakkını yememeli, sohbeti tatlı ve yumuşak olmalı, iyi olanı daima Hak'tan, kötülükleri de kendinden bilmelidir. Sıkıntı, cefa çekmeye dirençli ve sabırlı olmalıdır. Kâmil olup şeriatı, tarikatı, marifeti bilmelidir.²⁴⁹

²⁴⁹ Bozkurt, a.g.e., 2018, ss. 68-71.

3. ALEVİ-BEKTAŞİ İNANCINDA OCAKLAR

Alevi-Bektaşî inancının temel sacayaklarından biri olan ocaklar, Alevi yol ve erkânının öğretildiği temel eğitim merkezleri olmasının yanında inancın yüzyıllar boyunca aktarılmasında başat rol üstlenmişlerdir. Alevi inancının olmazsa olmaz öğelerinden biri olan pirlar, dedeler, yol ve erkân usullerini ilk olarak mensubu olduğu aile içerisinde öğrenirler. Pirlarin, dedelerin yetiştiği birer eğitim kurumu olan ocaklar Evlad-ı Resul olan aileleri temsil etmektedir. Bu bölümde ocak ve ocakzadenin tanımı, ocakların sınıflandırılması, yapısı, özellikleri ve işlevleri üzerinde durulacaktır.

3.1. Ocak ve Ocakzade Kavramlarının Tanımı, Ocakların Önemi

Ocak kavramı farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Ocak kavramı; ateş, fırın, aşın pişirildiği ısıtıldığı yer, aynı amaç etrafında birleşenlerin oluşturduğu topluluk, aile-soy gibi farklı anlamlara gelmektedir. Anlamca zengin olan ocak kavramını bizler araştırmamız doğrultusunda tanımlamaya çalışacağız. Bu açıdan ocak kavramını, Evlad-ı Resul olması dolayısıyla Alevi geleneğinde kutsiyet atfedilen aileleri tanımlamak için kullanacağız. Bu çerçevede ocak kavramını, Alevi geleneğinin yüzyıllar boyunca yaşatılmasında, bu geleneğin öğretilmesinde, inanç esaslarının benimsetilmesi ve uygulanmasında büyük bir rol oynayan ve Alevilerce kutsal kabul edilen pirl ailelerini, hanesini ocak olarak ele alacağız.

Ocaklar, Anadolu'da Aleviliğin temel kurumlarıdır. Anadolu'da Alevi inancı, dede ocakları aracılığıyla temellenmiş ve kitlesel bir forma bürünmüştür. Dede ocakları; dedelik, taliplik gibi temel rolleri içeren, cem başta olmak üzere Alevi inancının esaslarını oluşturan öğelerin belirleyicisi konumunda bulunmaktadır.²⁵⁰ **Ocak** kavramı ele alındığında daha çok ateş unsuruyla bağlantılı olarak tarif edilmeye çalışılmaktadır. Özellikle Anadolu uygarlıklarında ocak denilince akla ilk olarak ateş gelmektedir. Bu manada ocak, her türlü ekmeğin, aşın pişirildiği, ham olarak nimetin girip içinde piştiği yerdir. Dede ocakları da bu bağlantıya, tarife atfen ortaya çıkmış yapılardır. Ocaklar, birer örgütlenme ve eğitim merkezleridir. Ocağa ham olarak giren kişi pişmiş olarak çıkmaktadır.²⁵¹ Dede ocakları, bireylerin Alevi öğretisiyle donatıldığı, bilgilendirildiği,

²⁵⁰ Kökel, a.g.e., s. XVII.

²⁵¹ Öztürk, Zeynel, **Diğer-ı Dersim Ocaklar- Efsaneler- Aşiretler**, (1. Baskı), Sokak Kitapları Yayıncılık, İstanbul 2014, s.110.

Alevi toplumuna kazandırıldığı yerlerdir. Geleneksel Alevi toplumlarında bireyin içerisinde, her açıdan hayata hazır hale getirildiği, boşluklarının doldurulduğu ve hamlıktan çıkarıldığı sistematik yapılar olan dede ocakları Alevi geleneğinin yaşatıldığı, pratiğe döküldüğü, kutsiyet atfedilen örgütsel birer birlikteliktir.

Alevi inancında ocak; ev, aile, uzamsal mekân (türbe ve tekkeler), sosyal sorumluluk düzenleme alanı (düşkünlük ocağı gibi), tedavi yeri, meslek erbapları (Tahtacılar, Demirciler gibi) ve inanç merkezleri anlamlarına gelmektedir. Eski zamanlardan günümüze kadar olan Türk toplumlarında var olan ocak kültürü de Alevilikteki ocak kavramıyla ilişkilidir. Anadolu uygarlıklarında ocağın kutsanması için kurbanlar kesilir, adaklar sunulurdu.²⁵² Türk kültürünün önemli inanışlarından sayılan “ocağın kutsallığı” anlayışı, tarihsel miras olarak günümüze kadar yaşatılmıştır. “Ocak” var olmanın ve hayatın temsilcisi durumundadır. Türk tarihinde birçok anlamları beraberinde taşımakta olan “ocak” kavramı, eski Türk inanışlarının izlerini taşıyan Alevi / Kızılbaş toplumlarında da önemli teolojik ve sosyolojik karşılıklar bulmaktadır. Kendi inanç önderlerinin oluşturduğu yapılanmalar “ocak” kavramıyla ifade edilmekle birlikte, “seyyîd-i sâdât” ya da “Evlad-ı Resûl” olarak kabul edilen “inanç önderleri (ocakzâdeler, pirler, mürşitler) ” mutlak surette bir ocağa bağlı olmak durumundadırlar.²⁵³

Ocak kavramını Alevi-Bektaşî terminolojisine göre şöyle tanımlamak mümkündür: Ehl-i Beyt soyundan gelen ailelerin meydana getirdiği çevresel inanç merkezine ocak denilmektedir. Bu ocaklardan herhangi birine mensup olan kişilere ocakzade, Alevi inanç sistemi içerisinde var olan ritüelleri uygulayan ve cem erkânını yürüten kişilere de *dede*, *baba* ya da *pir* denilmektedir. Ocak, pir, mürşit, dede grubuyla, o gruba bağlı olan taliplerin toplamından oluşmaktadır.²⁵⁴ Ocak kavramı, Türk tasavvuf geleneğinde, Alevi dedelerinin soy sistemini disipline eden bir kurum olarak ifade edilmektedir.²⁵⁵ Sadece Evlad-ı Resul olan aileleri değil, bu ailelere bağlı olan aşiretlerin, toplulukların toplamı olarak ifade edilen ocak kavramı ile Alevi inancına sahip tüm topluluklar da kast edilmektedir.

²⁵² Deniz, K, a.g.m., s.226.

²⁵³ Çelik, Hasan ve Kırteke, Seda, “Alevi/Kızılbaşlıkta Ocak Kültü”. Ankara, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi, 2017 , (81), s. 116.

²⁵⁴ Dedegarkınoğlu, Hüseyin, “Alevilikte Tanım ve Terimler”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi, 2011 (60), s. 392.

²⁵⁵ İyiyol, Fatih, “Bosna-Hersek’te Ocaklar: Živčić-Vukeljići ve Mesudije Tekkeleri”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2012, (63), s. 191.

Ehl-i Beyt soyundan gelen kişiler, ocakzade olarak adlandırılırlar. Pirlik, dedelik görevi, ocakzade seyitler tarafından yürütülmektedir.²⁵⁶

Alevi geleneğinin en önemli unsurlarından olan ocaklar, Alevilik düşüncesinin yüzyıllar boyunca aktarılmasında, Alevilik yolunun uygulanması, sürdürülmesi çerçevesinde önemli bir konumda bulunan örgütsel bir yapılanmadır. Dede ocakları, Alevi yol ve erkânının belirlendiği, uygulandığı, Alevi bireylerin daha çok inançsal ve ahlaki boyutuyla yetiştirildiği toplumsal ve günümüzde daha çok birer kurumsal kimliğe bürünmüş olan sistematik birer oluşumdur. Aleviliğin inanç önderleri olan dedelerin, pirlerin, mürşitlerin içinden çıktığı ve Aleviliğin temel öğretilerinin, pratiklerinin oluşturulduğu, disipline edildiği birer başvuru merkezleridir. Geleneksel Aleviliğin temel mihenk taşı olan dede ocakları, Alevi inancına sahip olan kişilerin bireysel ve toplumsal olarak sadece inançsal anlamda olmamak şartıyla, eğitim, ekonomi, ahlak, hukuk gibi hayatın diğer tüm alanlarında yetiştirildiği, pişirildiği insanı merkeze alan oluşumlardır.

Ali Yaman ocak kavramını, Alevilerde dinsel hizmetleri gören dedelerin ailelerine verilen bir ad olarak tanımlamaktadır. Alevi geleneğine göre her dede ailesinin dâhil olduğu bir ocak bulunmaktadır. Aleviler bu dede ailelerine, onların temsil ettiği değerlere kutsallık atfederler. Dedelerin mensubu olduğu aileler, Alevilerce büyük saygı ve hürmetle karşılanır. Ocaklarla ilgili menkıbeler dilden dile aktarılır. Ocakları oluşturan aileler, keramet sahibi uluların soyunu devam ettiren, İslam Peygamberinin ve Ehl-i Beyt'inin soyuna dayanan aileler olarak kabul edilmiş, Hak-Muhammed-Ali yolunun da yüzyıllar boyunca süregelmesinde büyük rol oynamışlardır.²⁵⁷

Alevi toplumu ocakları üst bir düzeye taşımış, onlara dinî bir form kazandırmışlardır. Aleviler, dede ve baba evlerini ocak olarak tanımlayıp kutsamış, İslami daire içerisine almışlardır. “Binlerce yıllık tarihin derinliklerinden gelen bu inanç; “dede ocakları” şeklinde kurumlaşarak 9.yüzyılda filizlenmeye başlamış ve 13.yüzyılda coğrafi olarak yaygınlaşarak ocakzade dede ve babanın adıyla anılan cemevi, tekke ve zaviye şekline dönüşmüştür.”²⁵⁸

²⁵⁶ Yaman, Ali, “Geçmişten Günümüze Alevi Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi, 2012, (63), s. 23.

²⁵⁷ Ali Yaman: “Anadolu Aleviliğinde Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu”, www.pirsultan.net/anadolu-aleviliginde-ocak-sistemi-ve-dedelik-kurumu, (15.06.2014).

²⁵⁸ Onarlı, İsmail, “ Şeyh Hasan Ocağı ve Aşireti ”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 1999, (12), s.25.

Öztürk, dede ocaklarını şu şekilde tanımlamaktadır: “ toplumsal dinamikleri harekete geçiren, toplumun sosyal ve inançsal sorunlarını kendi hukuku içinde çözmeyi başarabilen toplum projeleridir. Örgütsüz ve disiplinsiz bir yapı içinde ilke ve kural koyabilen ve bunu yaparken de hiçbir baskı ve metazoru bir yola başvurmada, sadece ocak ve dedenin ruhaniyetine ödünsüz teslim olan bir sistemdir.”²⁵⁹ Dede ocakları, bireylerin kendi özgür iradeleri, istekleri ve hissiyatları ile gönülden girdikleri ve aynı şekilde ocakzade dedelerin de istekleri doğrultusunda, yetiştirildikleri toplumsal mekanizmalardır. Bir ocağa bağlılık bu anlamda zorlama ile değil gönülden olmaktadır. Alevi olmanın gereklerinden biri olan ocaklara bağlılık kişinin babasından devraldığı bir aidiyet mekânıdır.

Geçmişten günümüze pirlik ve dedelik makamını temsil eden ocaklar, ocakzadeler (ocağa mensup olanlar) tarafından soy yoluyla sürdürülür. Anadolu Aleviliğinde ocakzadelerin keramet sahibi ve doğaüstü güçleri olduklarına inanılır. “Hacı Bektaş Veli, Sarı Saltuk, Baba Mansur, Abdal Musa, Derviş Cemal, Cemal Abdal, Kureyş Baba, Ağuiçen gibi 12 Ocak pirleri taliplere; pirlik yapmak üzere yetiştirdiklerine icazet vermiş, el vermiş, bu yolla el almış kişileri “ Dikme Dede” olarak da tayin etmişler...” dir.²⁶⁰

Yol ve soy olarak Ehl-i Beyt’e bağlı olan, Alevi-Bektaşî geleneğinin kutsiyet atfettiği, “ Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Sarı Saltuk, Koca Seyit, Köse Süleyman” gibi yol ulularıyla aynı soydan gelenler tarafından kurumsal bir yapıya dönüştürülmüş, Aleviliğin temel kurumlarından biri olan ailelere ocak denilmektedir.²⁶¹

Mülakat yaptığımız Tuncelili Alevi pir ve talipleri, ocak kavramı hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Ocak, Ehl-i Beyt soyundan gelen insanların oluşturduğu, pir, talip, rehber olarak güçlü ilişkilerin kurulduğu bir sistemdir. Alevilikte ocakların manevi yönü vardır, ocağın özelliği; Ehl-i Beyt sevgisi ile yoğrulup, yani Hak’la Hak olan, 4 Kapı 40 Makamdan geçen, insan-ı kâmil olan ve sırrı hakikate doğru giden evlatların yetiştiği sistem olmasıdır. Ocak sisteminin en büyük özelliği budur. Ocağa bağlılık ise şöyledir: Alevi yol erkânında pirin, mürşidin eteğinden tutup onunla beraber Alevilik inancını yerine

²⁵⁹ Öztürk, a.g.e., s.110.

²⁶⁰ Saltık, Turabi, **Zamanın Döngüsünde Dersim**, (1. Baskı),Fam Yayınları, İstanbul 2012, s. 56.

²⁶¹ Yaman, Ali, “ Geçmişten Günümüze Alevi Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler”, s. 23.

getirmektir. Alevilikte ocak kurumsal bir düzen almıştır, yani hiyerarşik bir yapısı vardır. Bu da yol erkânı dizayn etme düzenidir. Ocakların başında o ocağın evlatlarının olduğu ve onlara talip olan diğer Alevi canların ocağa talip olup bu inancı sistemli bir şekilde el birliğiyle yürütmeleri söz konusudur. Ocak Alevilikte genelde doyurma, sahip olma, aş pişirme demektir. Köylerde evlerimizin içinde her zaman bir tane ocağımız vardır. Eskideki ocak odur, bir çatı vazifesi görmüştür. Ocaklar, bütün talipleri oraya çekmiştir, maneviyatı yüksek olan yerlerdir.”²⁶²

“Ocak, aile demektir. Ocağa dergâh denilebilir. Eğitim yeridir, ocakzade orada kendini yetiştirir, irşad edilir, topluma gider eğitimlik yapar, hocalık yapar, yol gösterir, mürşitlik eder.”²⁶³

“Ocak kavramı, dedelerin şecere ve soylarının geldiği noktalarda, dedenin kavram olarak kendisini tanımlayıp getirdiği soy-şecereye ait bir kavramdır. Bir başka tanımlamaya göre de, köylerde ev hali içerisinde bir ocak oluştururduk. O ocakta ısınırdık, yemek yapılırdı. Bir anlamda, dedelerin de o ocakta, o boyutta pişerek, olgunlaşarak, kâmil insan olarak topluma sunulmasıdır. Ocak dediğimiz, soy- şecereye bağlı, geldiği noktadan kendisini temsil etme hakkı olan Evlad-ı Resul kişilere ocakzade derler. Ocakzade, Evlad-ı Resul soyundan geldiğini, oraya kendisini götürüp köken olarak oradan geldiğini ispatlayabileceği yerdir.”²⁶⁴

“Ocak, Aleviliğin inanç ve değerleri açısından sürdürülebilirliği başta olmak üzere, yol ve erkânı öğreten eğitim, sosyal adaleti hedefleyen hukuk, toplumsal barışı sağlayan birliktelik gibi iç dinamiklerinin devamı noktasında önemli görevleri yerine getiren mekanizmalar olarak düşünülebilir.”²⁶⁵

“Ocak, Ehl-i Beyt soyundan gelenlerin ailelerini ifade eder. Kureyşanlılar, Kureyş ocağı dediğin zaman Kureyş’in soyundan gelen kişileri ifade eder. Kureyş de Ehl-i Beyt soyundan gelmiştir. Onları ifade eder. Son zamanlarda bu biraz yanlış kullanılıyor: mesela bir talip topluluğunda biri ermiştir, ona derviş derler, o da çok itikatlıdır, bir yerde vefat etmiştir, Hakk’a yürümüştür, sonra mezarı yapılmıştır, daha sonra mezarı türbe

²⁶² Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

²⁶³ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş:43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

²⁶⁴ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

²⁶⁵ Ali Murat Garipcan, yaş: 36, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

olmuştur. Orayı da ocak olarak adlandırıyorlar. Hâlbuki orası ocak değil türbedir. Mesela Mazgirt'te Ali Dost diye bir yer var, orayı ocak diye tanımlıyorlar ancak orası ocak değildir. Ehl-i Beyt soyundan gelenler ocaktandır. Bu coğrafyada bizlerin büyüklerimizden öğrendiğimiz şey budur. Bir aşirette bulunan bir kişi ocakzade değildir ancak bir Baba Mansurlu, bir Kureyşanlı ocakzadedir.”²⁶⁶

“Ocak, Anadolu’da Hak-Muhammed-Ali yolu, On İki İmamlar yolu içtihi üzerine, Anadolu’ya ve dünyaya ilimle, bilimle, irfanla, edeple, erkânla, marifet ile bilgiyle İslamiyet’in yayıldığı, Horasan’dan Anadolu’ya gelen Seyid-i Saadet, Evlad-ı Resul olan pirlerin kendi temellerini attığı ve irşat yaptığı mekândır. Bu mekânda ocağın evlatları aileleri ile birlikte yaşamışlardır.”²⁶⁷

“Ocaklar, Ehl-i Beyt soyundan gelen ailelerin oluşturduğu inanç merkezleridir. Ocaklar kutsaldır. Ocaklar yol göstericidirler. Her Alevi ailenin bağlı olduğu bir ocak bulunur. Ocaklar rehberlik ederek toplumun Alevilik hakkında bilgilendirilmesini sağlarlar.”²⁶⁸

“Ocaklar, Dersim Kızılbaş Aleviliğinde, yolu yürüten, keramet sahibi, dürüst, bilgili, birlik beraberliği sağlayan pirlerin, mürşitlerin, yetiştiği, geldiği yerlerdir. Dersim’de 12 tane ocak vardır ve hepsi birbirine bağlıdır. Bütün ocaklar Ağuçan ocağına bağlıdır. Mürşit ocağıdır. Ocaklar arasında serçeşmedir. Her ocağın talipleri vardır.”²⁶⁹

“Kelime itibariyle ocağı, pişen, pişirilen yer olarak söyleyebiliriz. Ocak yapılanmasını bir şema olarak düşünebilirsiniz. Bu şema uzayıp giden bir şemadır ve Göbeklitepe’yle birleşiyor esasında. Ocaklarla ilgili çok önemli olan husus, kendisini sürekli olarak yenilemesi ve devam ettirmesidir. Kendini asla yok etmiyor, devamlı var ediyor. Aslında ocaklar yok edilemediği için Alevilik yok edilemedi. Ocaklar yok edilmiş olsaydı Alevilik de biterdi. Ocaklar, dede, pir yetiştiren mekanizmalardır.”²⁷⁰

“Ocaklar birer eğitim merkezidir. Pirler için doğdukları mekânlar hem birer aile hem de birer eğitim yuvasıdır. Bir öğrenci gibi küçük yaşlardan itibaren inançsal, sosyal,

²⁶⁶ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez

²⁶⁷ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

²⁶⁸ Sevda Garipcan, Sarı Saltık Ocağı mensubu, yaş: 33, memur, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

²⁶⁹ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

²⁷⁰ Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

hukuksal, ahlaki değer ve normları kazandıkları okullar ocaklardır. Her Alevi pirinin eğitim yuvası kendi ailesi, içine doğduğu ocağıdır. Ocaklar birer eğitim, ilim, irfan kurumlarıdır. Ocaklar, tasavvufun, İslami yol ve erkânının Hak-Muhammed-Ali ikrarı üzerine öğretildiği, eğitimin verildiği, Anadolu’da kurulmuş irili ufaklı üniversite gibidir. Alevi pirleri, ocakları üniversite olarak algılamaktadır. Çünkü ocakta yetişen pirler, mürşitler, rehberler birer ordinaryüs, doçent, bilge adam, kâmil insanlar ve onlara tabi olan talipler de o ocağın ilmiyle, irfanıyla, muhabbetiyle yetişmiş ve yaşamını İslami yoldaki rıza yolu üzerine, Ehl-i Beyt evlatlarına, seyitlerine bağlı olarak kurdukları, kendilerini yetiştirdikleri, ilim aldıkları merkezlerdir. Ocaklar aynı zamanda, Anadolu’nun dört bir tarafına ve Balkanlara, doğuda İran, Irak, Suriye, Mısır, Azerbaycan, Türkmenistan, bu bölgelerde Seyid-i Saadet Evlad-ı Resul olan pirlerin yetiştikleri sürelerde, dergâhlarda aldıkları ilmi, pirlerinin icazeti ile Anadolu’ya gelip kendi ocaklarını kurdukları, ilim, irfan yaydıkları birer hakikat, birer marifet yuvasıdır.”²⁷¹

“Ortaya çıktıkları tarih olarak, ilk ocak Peygamber Ocağıdır. Kalu Bela’dan beri, Allahu Teâlâ’nın Araf Suresi 172.ayette söylediği bir şey vardır: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Orada kullarının bazıları la, bazıları illa, bazıları beli demiştir. Beli diyenler ikrar verdiler. Onlar asla Allah’ın birliğinden, hakikatliğinden ayrılmadılar. İlk ocağı Hz. Âdem Aleyhiselam kurmuştur. Âdem’den sonra yüz yirmi dört bin peygamberin, Allah’ın gönderdiği ve insanlığı irşad için barışa, sevgiye, ilme, adalete ve birbirlerine karşı sorumlu olmaya götüren, ilim, bilim, adalet, hak, hukuk, marifet noktasındaki evi ocaktır. Orada, aş, ilim, insanlık, hak, adalet, hakikat, marifet pişmiştir. Yüz yirmi dört bin peygamber birbirine muhabbet beslemişlerdir. Hepsinin ışığı, Hz. Peygamber ve onun Ehl-i Beyt’ine, oradan da Anadolu ocaklarına, peygamberlerin nesli olan seyitlere ulaşmıştır ve insanlara yaydığı eline, beline, diline, aşına, eşine, sözüne, özüne, gözüne sahip çıkma, temiz toplum ve insani kâmil olma amaçlanmıştır.”²⁷²

“1000’li yıllarda Nesimi ile Hallacı Mansur, katledilişlerinden, Hakk’a yürüyüşlerinden sonra Ebu’l Vefa öncülüğünde Alevi yolunun devam etmesi için o

²⁷¹ Mehmet Halis, Baba Mansur piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

²⁷² Mehmet Halis, Baba Mansur piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

dönemin erenlerinin bir araya gelip ocak sisteminin kuruluşunu ilan etmelerinden sonra yol erenlerinin, yol sürücülerinin mekânlarına ocak demişiz.”²⁷³

“İlk ocak Âdem Aleyhiselamdan başlamıştır. Çünkü Allah, ilk önce Âdem’i çamurdan almış, balçıktan yoğurmuş ve ateşte pişirmiştir. Ocak, Allah’ın bize gösterdiği, öğrettiğidir, nefsimizi bilip terbiye etmektir. Yani bir çeriye su vereceksiniz. Çeriye ocakta kıvamına göre ısıtmanız, dövmeniz, su vermeniz lazım. Anadolu’da da Alevi ocakları, insanları meziyetine, iradesine, bilgisine, mesleğine göre yetiştirilmesi, güçlendirilmesi, insani kâmil haline getirilmesi, kendisine ve insanlığa faydalı hale getirilmesi manasındadır. İnsanların piştiği, meydana geldiği yerlerdir. Üniversiteler, dergâhlar, peygamberlerin evleri, kâmillerin evleri de ocaktır. Eğer orada iyilik, güzellik, ilim, bilim, irfan, marifet pişiyorsa, hakikat anlatılıyorsa bilin ki o insanın kendisi de ocak olmuştur.”²⁷⁴

“Ocaklar hem bir siyasal hem inançsal hem sağlık, sosyolojik hem de dinsel yani kültürel anlamda bir örgütlenme yapılarıdır. Ocaklar, hem Alevi inancının tarihsel süreçten günümüze gelişindeki pir ve talip arasındaki ilişkiyi sağlayan en önemli merkezleri olarak tarihte yer almışlar, hem de Alevi inancının eğitim merkezleri, sağlık merkezleri, kültürel merkezleri olmuşlardır. Ocaklar, evet, tanımlama olarak Seyid-i Saadet, Evlad-ı Resullerden gelen ve Anadolu’daki Ehl-i Beyt ve Alevi inancını, felsefesini, düşüncesini yayan, ilk ışığı yakan merkezler olarak tanımlanmaktadır ki ocak kavramı, ateş, yemeğin piştiği yer anlamında kullanırsak işte ev manasında da kullanabiliriz. Ocaklar, Alevilerin Anadolu’daki kendilerinin sığınmış oldukları, ifade etmiş oldukları, sosyal, kültürel, inançsal merkezleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabi inançsal boyutuyla, Ehl-i Beyt evlatlarından gelen ulu pirlerin oluşturmuş oldukları, taliplerine eğitim vermiş oldukları, onları irşad ettikleri inançsal merkezler olarak karşımıza çıkmaktadır.”²⁷⁵

“Ocak bilgi, keramet sahibi olan kişinin geldiği yerdir. Oraya bir ulviyet atfedilir. Böylece o kişiye, ocağa saygı duyulur. Diyelim ki Kureyş’in bir hikmeti vardır ve kutsal sayılmıştır. Baba Mansur’un kerameti ondan fazla olabilir ancak Kureyş’e asla laf söylemez ya da onu asla küçümsemez, hor görmez. Kerameti azdır demez. Ocak

²⁷³ İnanç Dolu, Ağuçan piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

²⁷⁴ Mehmet Halis, Baba Mansur Piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

²⁷⁵ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı Piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

örgütlenmesi toplumların birbiriyle bağ kurmasıdır, ikrarlaştırmasıdır. Sorunlarını ocaklarda çözmek, onlara yükledikleri kutsiyetle kendi varlıklarını, barışını ya da yaşamını sürdürmek için muazzam bir örgütlenme biçimidir. Bu inanç üzerine kurulmuştur. Bu inançta paylaşmak ve rızalık vardır, başka bir şey yoktur. Ocakların bu kerameti, sistematığı hukuk sistemini kendi içerisinde oluşturmasıdır. Ocakları güzel yapan kutsal yapan, vazgeçilmez yapan insanlar arasındaki adalet ve paylaşım sistemini kurmasıdır.”²⁷⁶

“Ocaklar, toplum içerisinde insanların birbirleriyle hoşnut olmasını sağlar. Ocaklar, kimse kimsenin hakkına tenazur etmeden, ötekileştirmeden, kimsenin üzerine tahakküm kurmadan hürce yaşaması için çaba gösterir. Her ocağın kendine göre talipleri vardır. Her dede kendi taliplerinden sorumludur. Bir ocak, kendisine bağlı olan aşiretlerden sorumludur. Bir ocağın, başka ocaklara bağlı olan aşiretlere karışma gibi bir durumu olamaz, bağlı olduğu ocak, aşiretlerin sorunlarını halleder.”²⁷⁷

Baba Mansur ocağı piri Mehmet Halis’e göre, insanı kâmil mertebesine aldıkları eğitim, tasavvufî ilim, gösterdikleri kerametler, toplumda kazandıkları güven, sevgi, saygı çerçevesinde erişen pirlerin üniversitesi, ocaklarıdır. Doğusundan batısına kadar Anadolu’nun her şehrinde mekân tutmuş olan ocaklar, pirlerin talip yetiştirdiği, inancı yaydıkları birer mekanizmadır. Asıl olarak mürşitten talibe kadar olan tüm bireylerin içinde olduğu, doğumdan ölüme kadar tarikat, şeriat, marifet, hakikat ve sırrı hakikate doğru uzanan insanı kâmil olma yolundaki biricik, asil, kutsiyeti olan ve ışığı hiçbir zaman sönmeyen Alevilerin başvuru merkezleri ocaklardır, Evlad-ı Resul olan seyit aileleridir.

Alevilik yolunun öğretildiği, inançsal görevlerinin yanında toplumsal, hukuksal görevleri de bulunan, insanların bir arada yaşamalarını sağlayan hoşgörü, paylaşım, rızalık eksenini etrafında söz ve karar mercii olan Peygamber soyundan gelen aileler ocak olarak tanımlanmaktadır. Ehl-i Beyt soyundan gelen ocaklar içerisindeki bireyler ocakzade olarak nitelendirilirler. Ocakzade olmak için bir ocakta doğmuş, yetişmiş olmak yeterlidir. Ocak içerisindeki aile fertlerinin her biri birer ocakzadedir ancak yol ve erkân bilgisi sorgulanarak böyle bir tanımlama yapılmamaktadır. Örneğin Derviş Cemal

²⁷⁶ Musa Kulu, Kureyş Ocağı talibi, yaş: 63, DAD başkanı, Tunceli Merkez.

²⁷⁷ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş:57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

Ocağı'ndaki her birey ocakzadedir ancak içlerinden bir ya da birkaçı pirlik yapabilmektedir. Pirlik yapabilmesi için bir ocakzadenin taşıması gereken bazı özellikleri olmalı iken soydan gelme ve o soy içerisinde bulunmayla ocakzade olunabilmektedir. Her pir bir ocakzadedir ancak her ocakzade bir pir değildir.

Ağuçan piri İnanç Dolu'ya göre, ocakların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan temel etkenler, Alevi erenlerinin, Enel Hak diyenlerin, gülbank, deyiş, mersiye yazarı olan Alevi dervişlerinin dönemin iktidarları tarafından öldürülmesi ve Alevi insanlara yol-erkân öğretecek pirlerin ortadan kaldırılarak yok edilmesidir. Alevi yol ve erkânının geleceğe aktarılması, inançsal ritüellerin yerine getirilmesi ve Alevi örgütlenmesinin sağlanması için ocaklar kurulmuştur. Ağuşan şeceresinde adı geçen ve adına menakıpnameler yazılan, ocakların piri piranı Ebu'l Vefa'dır. Ebul Vefa'nın asıl adı Muhammed'dir, Ağuşan ocağının şeceresinde adı geçmektedir. Ağuşan ocağının kurucuları Seyit Mençek, Seyit Temiz, Mir Seyit ve Köse Seyit'in soyu Ebu'l Vefa'ya dayanmaktadır. Ebu'l Vefa ise 4. İmam Zeynel Abidin'den gelmektedir. Mürşit ocağı olan Ağuşan ocağının piri Ebu'l Vefa'dır.

Ocaklar, en üst noktasında Evlad-ı Resul olan ailelerin bulunduğu, taliplerle birlikte daha güçlü olan Alevi yolunun temel dayanak noktasıdır. Ocakları taliplerden ayrı düşünmek ya da tarif etmek kavramı eksik olarak tanımlamak demektir. Yol ve erkân bilgisinin alındığı, pir olsun talip olsun herkesin ilk olarak müracaat ettiği yegâne adres olan ocaklar mürşit-pir-rehber-talip birlikteliğinin en güçlü olduğu merkezlerdir.

Tuncelili Aleviler tarafından ocaklar, ziyaretler, birer sağlık merkezi olarak bilinmektedir. Şifai özelliği olduğuna inanılan ziyaretler, insanların şifa bulmak için çokça gittiği, adak adadığı mekânlardır. Örneğin çocuğu olmayanlar, Düzgün Baba'nın mekânına gider, duasını eder, lokmasını dağıtır. Doğan çocuk kızsı adını Haskar (Düzgün Babanın kız kardeşi), oğlan olursa da Düzgün koyarlar. Aynı şekilde Pertek ilçesinin köyünde bulunan Sultan Hıdır ziyaretgâhında da çocuğu olmayanlar adaklarla, lokma ve kurbanlarla giderek çocuklarının olmasını dilerler. Kız çocuğa Sultan, oğlan çocuğa ise Hıdır ismi konulur. Bu inanç günümüzde de devam etmektedir.

Tunceli'de ocakların önemi hakkında mülakat yaptığımız pir ve talipler, düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Aleviliğin ana, temel kolonu ilk önce ocaklardır. İkincisi ocaklara bağlı olan taliplerdir. Aleviliğin bu iki kolonu çökerse geriye bir şey kalmaz.”²⁷⁸

“Hallacı Mansur ve Ebu'l Vefa'yı ne için idam ettiler? Ocaklar olmasın diye. Çünkü onlar enel Hak dediler, bu yüzden idam edildiler. Dersim ocak pirleri de bu gerçekleri görüp bu halkla işbirliği yapmasalardı, ocaklar da Alevilik de bugünkü durumuna gelemezdi. Dersim ocaklarının yolu Ria Hak yoludur. Pirlerimiz örgütlenmeselerdi, birlikte hareket etmeselerdi Dersim ocakları olmazdı. Dersim ocakları da enel Hak demiştir. Yapılan katliamlar gibi binlerce katliamı Horasan'da da Irak'ta da yapmışlardır. Araplar kendilerine göre bir egemenlik kurup ortaya çıkarmışlardır. Kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmişler. Enel Hak inancını bitirmek için Hakk'ı insandan çıkarmışlar. Bir tek nur demişler, Hakk'ın emri deyip insanları katletmişler. Dersim Alevi ocakları Hak yolunda olmasaydı bugüne kadar ayakta kalamazlardı, bugün gerçekler ortaya çıkmazdı. Son otuz yıldır gerçekleri ortaya çıkarmak için çalışmalar yapılıyor. Dersim Aleviliği olmasa Hak biter.”²⁷⁹

“Dersim'in ileri gelen evliyalarının, seyitlerinin ocakları vardır. Mesela bu ocaklarda cem bağlanıyor, cemaat yürütülüyor, ondan sonra tüm müşküller defediliyor, tüm çelişkiler gideriliyor. Aynı zamanda bu ocaklar bir hukuk ve yargı yerleridir. Müşküller buralarda defediliyor, o zaman çelişkilerin hepsi ocaklarda defediliyormuş, tüm sorunların çözüm yerleri ocaklardır. Hukuki, ailevi, dini sorunlar, arazi davaları olsun her hukuki iş ocakta çözülüyormuş yani çözüme bağlanıyormuş, ama ocakların da bir üst ocağı varmış. Örneğin bir ocak dedesi veya ocak piri veyahut ocağın önde gelen insanları bir yanlışlık yaptıkları zaman bunlar da gidip bunların bir üst ocağında sorunlarını çözüyorlarmış. Bu üst ocak mürşit ocağıdır. Mesela Erzincan'da mürşit ocağı varmış. Onlar da gidip bu ocakta yargılanıyormuş. Tüm Dersim'deki ocaklar da bu mürşit ocağına bağlıymış.”²⁸⁰

“Aslında Dersim'deki Aleviliğin en büyük özelliği ikrar bağıdır. Birinci kapımız, ikrar bağıımız musahiplikten gelir. Biz musahip dediğimiz zaman musahip olan o kişiye saygı gösteririz, ona sahip çıkarız, kardeştir, yol kardeşimizdir yani. Dersim'deki Alevilikte musahiplik birinci bağıımızdır. Kıvralık bizde yine büyük bir ikrarlık bağıdır

²⁷⁸ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

²⁷⁹ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

²⁸⁰ Ali Yıldırım, Kalmem-sır Ocağı talibi, yaş:64, emekli, Tunceli Merkez.

ve bu ikrar bağlarının birleşmesiyle rehber ocağına bağlı olduğumuz, o rehber ocağının toplanıp pir ocağına bağlı olduğu, pir ocağının da mürşit ocağına bağlı olduğunu görüyoruz. Yani burada yine temel felsefeye gelme söz konusudur: El ele, el Hakk’a. Bizim içimizde bizi yıkamamalarının sebebi de budur. Şimdi biraz zayıfladı artık, ama bunu kendi içimizde yaptık başkası yapmadı, biz bize yaptık. Eskiden bizim pirimiz köye geldiğinde gördüğümüz anda ayakkabılarımızı çıkarır, yalınayak o piri karşılardık. Hepimiz el pençe durur, pirimiz otur demeyene kadar oturmazdık. Bu kadar güzel bir saygı ve itikadın olduğu bir yerde, artık bizler hep şuna inanırız; bizim pirimiz Hz. Hızır temsili olarak gelmiştir buraya. Hz. Hızır’ı biz her yerde hazır görürüz, Hz. Hızır sevgisi Hz. Hızır inancı, Hz. Hızır’ın bize kattığı o güç bizi kollayıp koruduğu ve her şeyimizi Hz. Hızır’a emanet ettiğimiz, mesela Hz. Hızır seni korusun, şimdi böyle bir inancın çocuklarının ikrarları nasıl olur? Torunları evlatları birbirlerine olan bağlılıkları, en son deminde herkes birbirine bağlıdır.”²⁸¹

“Dersim Aleviliği tamamen ocaklar üzerindedir, yani ocakzadelerin yol yürütücülüğü eksenindedir. Bu imam tayin etmek gibi bir şey değildir. Ocakzade olmayan kişiler yolun yürütücüsü olamazlar. Dersim Kızılbaş Aleviliğini diğer Alevilerden ayıran da bu özelliğidir. Ocakzade olmadan yol yürütülemez.”²⁸²

“Dersim’de Baba Mansur, Derviş Cemal, Hacı Kureyş-Seyit Mahmut Hayrani Ocağı, Sarı Saltuk Ocağı vardır. On iki ocağın belki tamamı vardır belki yoktur, tam bilmiyorum. Bu ocaklar da Hünkâr Hacı Bektaş Veli’ye bağlıdır. Her sene ocakların büyüğü, seyidi, her yıl gider oraya Hacı Bektaş’ı ziyaret eder, kurban keser, orada görülür görür, belgeleri vardır, tasdik edilir, gelip ziyaret ettiler diye. El ele, el Hakk’a olarak bu sürekli devam eder. O seyit de oraya talip olduğu için, oraya bir hakullah öder. Yoksa orada görgüye girmemişlerse, gireceklerse, genelde dedelerin hepsi görgüye girmiştir, bir görgü ceminden geçmiştir, farz cemi deriz ona, musahibiyle gider, görgüden geçer, imza alırlar. Babam gitmiştir, ağabeyim de gidiyor.”²⁸³

“Alevilik bir ocak örgütlenmesidir. Herkes bir ocağa bağlıdır. Baba Mansur’dan önce de ocak vardı. Zerdüştlükte ateşgâhlar vardır, yani ocaklar vardır. Ocak yaşamın olduğu yer, tüten anlamındadır. Bilinen tarihten bu yana edilen dualarda, beddualarda

²⁸¹ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı Piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

²⁸² İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

²⁸³ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

ocağa, ateşe çokça atıfta bulunulur. Mesela Allah ocağını söndürsün gibi. Ocağı tüten, aş, ekmeği pişen yer olan ocağın kutsallığı hanede başlar. Topluma öncülük etmiş, keramet sahibi insanların mekânlarına kutsiyet atfedilmiş. Oralar ziyaretgâh olarak kabul edilmiştir. Bütün Aleviler mutlaka bir ocağın talibidir. Ocak örgütlenmesi bugün bile insanlığın gelmiş olduğu en güzel örgütlenme biçimidir. Bunun ötesi keşfedilmemiştir. Güzel olan diğer şey, her ocak bir diğerinin talibidir ya da piridir. Bugünkü dille yatay örgütlenme olarak söyleyebileceğimiz bu sistem, bu oluşum hepsi birbiriyle ikrardır, dosttur. Çünkü ikrar kutsaldır, dokunulmaz, korunur.”²⁸⁴

“Dedeler tarafından hak, hukuk yerine getirilmiştir. Nerede bir kavga varsa orada sulh etmişlerdir. Dedeler, komşular, talipleri arasında sorun varsa çözmüşlerdir. Taliple dede arasında bir sorun varsa çözmüştür. 38 öncesi tabi biraz sıkıntılı, daha öncesine gidildiğinde, Selçuklular, Artuklular döneminde bile Aleviler yaşamıştır, kimseye haksızlık yapmamıştır, her zaman adaletli davranmıştır. Alevi toplumu dedelere itaat etmiştir, dedeler de hiçbir zaman kendi şahsi çıkarı için bir talibi yanlışa sevk etmemiştir.”²⁸⁵

“Dersim Aleviliğinin günümüze kadar gelmesinde ocakların büyük payı vardır. Diyelim ki talip olan bir aşiretin üyeleri arasında kavga olur. Bu kişiler önce pirlerine giderler, eğer pir adaletsiz biri ise mürşit ocağına gider. Yani ya Baba Mansur’a gider ya Ağuçan’a gider. Bu ocaklar da var olan bu sorunu çözmek ile mükelleftir. Başka bir şekilde davranmaları kendi varlıklarını ortadan kaldırır. Hem de adalet yürütenin ulviyetini kaldırır. Böyle muazzam bir misyon yüklenmiştir ve dedeler hata yapmamaya çalışmıştır. Çünkü eksik yaparsa bütün hükmünün biteceğini biliyor.”²⁸⁶

“Ocaklar, geçmişte Alevi inancının yaşatılması ve bugünlere ulaşması noktasında önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle toplumu irşat ve bilgilendirmenin yanı sıra sosyal adaletin sağlanması ve Alevilik öğretisinin yaşatılarak bugünlere aktarılması noktasında toplumumuz açısından bir köprü vazifesi yerine getirmiştir.”²⁸⁷

²⁸⁴ Musa Kulu, Kureyş Ocağı talibi, yaş: 63, DAD başkanı, Tunceli Merkez.

²⁸⁵ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

²⁸⁶ Musa Kulu, Kureyş Ocağı talibi, yaş: 63, DAD başkanı, Tunceli Merkez.

²⁸⁷ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

“Eğer pir hata yapmışsa taraflı ve adil olmayan bir çözüm üretmişse, diğer kişinin mürşide gitme hakkı vardır. Bu bir hiyerarşi değildir. Ancak çözüm üretmek için de böyle bir sıralama yapılmıştır. Devlete, hâkime, polise, savcıya ihtiyaç duymamıştır. İhtiyaç duymadan bir değer yaratmıştır. Bu nedenle iktidarı reddetmiştir. Çünkü insanı her şeyin üstüne koymuştur. Bütün insanlar için bu geçerlidir. Her insan kutsaldır, her insan adil olmalıdır, Dersim, inanç olarak böyledir. Kutsiyeti insana vermiştir. Bu nedenle insanın zalim ve hırsız olarak yaşama şansı yoktur. Şu anda bu evrende yaşayan insanlık, bir hukuk, adalet duygusu yaratmak istiyorsa, bu sistem Alevi hukuk sistemidir. Çünkü Alevi hukuk sisteminde eza ve cefa vermeden sadece sorunu çözen bir yaklaşım vardır. Bir kişi bir suç işlemişse ne cezaeviyle korkutulur ne hâkimle ne savcıyla ne jandarmayla korkutulur. Bir cem oluşturulur. O cemde yaptığı suçun, kabahatin bedelini ödeyerek o toplumla birlikte yürümeyi kabul eder. Hatasından döner. Eğer bu olmazsa o düşkündür. Burada yine cefa yoktur. Sadece o kişi toplumun dışına atılır. İki seçeneği vardır; af dileyip hatasından döner toplum içinde yaşar, ikincisi hatasından dönmez toplum dışına itilir. İncamızda kimseyi asma, öldürme, cezaevine koyma gibi bir durum söz konusu değildir. Bütün dünya ülkeleri sistemleri için söylüyorum. Sosyalizm de dâhil bunu söylüyorum, İslam, Yahudi, Musevi şeriatı ile yönetenlerde de zulüm, baskı, ceza ve cefa vardır. Ancak Alevi hukuk sisteminde böyle bir şey yoktur. İnsanlık gelecekte bu evrenin bütün nimetlerini, güzelliklerini, yaşamını sürdürmek için ondan alacağı payı alır. Asla biri diğerinin kölesi, işçisi olmak zorunda değildir. Her insanın yaşama, barınma, yaşamını idame ettirme hakkı vardır. Bu asla bir lütuf değildir. Bir hakkın, yaşamını sürdürmek için kullanılmasıdır. Hiç ceza görmeden bu toplum silahların hepsini, ne kadar bomba, barut varsa hepsini atar karakola, sisteme, zora ihtiyaç duymadan. Bu nasıl olur? Birbirinin hukukunu, ihtiyacını, herkesin paylaşımını kabul ettiği anda olur. İnsanlık eğer gelecekte bir kurtuluş arıyorsa, bir yol arıyorsa, geleceğin hukuk sistemi budur. Bu iş bu kadar özgündür, evrenin varlığına, gidişatına, dönüşümüne, devinimine denk düşen tek şey budur.”²⁸⁸

“Bütün Alevilerde ocaklara karşı büyük sevgi ve saygı vardır. Ocak sahiplerinin, dedelerin keramet sahibi olduğu düşünüldüğünden ocaklara saygı fazladır, ocaklar kutsal görülürler. Toplum hayatında sosyal adaletin sağlanmasında, insanlara inancı öğretme ve

²⁸⁸ Musa Kulu, Kureyş Ocağı talibi, yaş: 63, DAD başkanı, Tunceli Merkez.

aktarma aşamasında da ocakların büyük önemi vardır. Bu nedenle büyük hürmet gösterilir.”²⁸⁹

Tunceli Aleviliğinin temeli, ocak örgütlenmesine dayanmaktadır. Herkesin piri, rehberi, mürşidi olmak zorundadır. İnancın temeli ocaklara dayanmaktadır. Bu noktada Kureyş ocağı talibi Cihan Söylemez, ocakların ve taliplerin Aleviliğin ana kolunu olduğunu, bu kolonların yıkılması halinde Alevilikten geriye bir şey kalmayacağını söylemiştir. Dolayısıyla Aleviliğin yaşaması, yaşatılması, geleceğe aktarılması ocaklar yoluyla gerçekleşmektedir. Alevilik için olmazsa olmaz yaşam kaynağı ocak örgütlenmesi ve bu ocaklara bağlı olan taliplerdir.

Aleviliğin bugüne gelmesinde, Tunceli ocak pirlerinin olduğunu belirten Ağuçan piri Hasan Genç dede için, Tunceli pirleri, Hak ve hakikat arayıcısı olmasalardı, hakikati ortaya çıkarmasalardı, taliplerle her daim işbirliği içerisinde bulunmasalardı, Mansur gibi enel Hak demeselerdi Alevilik bugüne ulaşamazdı. Alevilik inancının yüzyıllar boyunca sözlü olarak bugüne taşınmasında en önemli faktör ocaklardır.

Kalmem-sır Ocağı talibi Ali Yıldırım, Tunceli’de ocaklarda yapılan cemlerde, toplumdaki tüm çelişkilerin giderildiğini, ocakların dini, hukuki, ailevi sorunlar ile arazi anlaşmazlıklarını çözdüğü için birer hukuk ve yargı yerleri olduğunu ifade etmiştir. Ocakların temel görevlerinden olan suçların çözümü, hak gaspının önlenmesi, sosyal adaletin temini, Alevi toplumunda düzenli, disiplinli, barış ortamının yaratılması ve toplumsal huzurun sağlanması hususunda oldukça önemlidir. Hayatın hemen her alanına nüfuz etme gücü bulunan ocaklar, insanların birbiriyle kavgasız ve sorunsuz bir şekilde yaşamasının kapılarını açmaktadır. Bu özelliğiyle birer sosyal kontrol mekanizmalarıdır denilebilir.

Şah Çoban Ocağı piri Hüseyin Kaykaç dede, Tunceli Aleviliğini ayakta tutan, yıkılmasını engelleyen temel unsurun ocaklar olduğundan bahsetmiştir. İkrarlık bağı üzerine kurulu olan Tunceli Aleviliği, ocak yapılanmasıyla inancını yaşamaya ve aktarmaya devam etmektedir. Ocak ve talip birlikteliği, ikrarlığı ile Alevi toplumlarında her alanda uzlaşma kültürü benimsenmiştir.

²⁸⁹ Sevda Garipcan, Sarı Saltık Ocağı mensubu, yaş: 33, memur, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

DAD başkanı ve Kureyş ocağı talibi olan Musa Kulu, Aleviliğin bir ocak örgütlenmesi olduğunu belirtirken, böyle bir yapılanmanın günümüzde bile insanlığın gelmiş olduğu en güzel örgütlenme biçimi olduğunu vurgulamıştır.

Ocak örgütlenmesinin, soyu Ehl i Beyt'e dayanan ailelerin ve bu ailelere bağlı taliplerin toplamından oluşan gönüllülük esasına ve geçmişte kurulan ikrarlık bağlarına dayanan, yüzyıllar boyunca çözülmeden günümüze kadar ulaşan ve Aleviliğin yaşanması, geleceğe aktarılmasındaki en temel unsur olduğunu daha önce de belirtmiştik. Yaptığımız mülakatlarda, görüştüğümüz Tuncelili Alevi pir ve taliplerinin hemen hepsi, Aleviliğin ayakta kalmasının temel etkeni olarak ocakları göstermişlerdir. Ocaklar, yol ve erkân bilgisiyle, ahlaki değerleriyle, adil ve sosyal adaleti sağlama kapasitesiyle, Alevilik inancının yol yürütücülüğü göreviyle mürşitlerin, pirlerin piştikleri, birer Hak ve hakikat arayıcısı olarak Alevi toplumunun inançsal önderliğini yaptığı birer eğitim kurumlarıdır. Tüm bu özelliklerin yaşandığı ve ocak yapılanmasının günümüzde de güçlü bir yapıda bulunduğu, Tunceli'de de Aleviliğin ana unsuru ocaklar ve bağlı olan talipler olduğu sıklıkla dile getirilmiştir. Bu hususta Sarı Saltuk ocağı mensubu Sevda Garipcan, sadece Tunceli için değil tüm Alevi toplulukları için ocakların sosyal adaleti, inancın öğretilmesini ve yüzyıllarca aktarımını sağlayan yegâne kurumlar olduğunu ifade etmiştir.

İnsanların birbiriyle olan husumetlerinin, toprak anlaşmazlıklarının, birinin malına göz dikmenin, bağına bahçesine izinsiz girmenin vb. sebep olduğu her toplumsal, bireysel sorunun çözüme kavuşturulduğu yer ocaklar olmuşlardır. Bu nedenle özellikle geçmiş yıllarda bu tür sorunların çözümünde devletin herhangi bir birimine gitme ihtiyacı duyulmamıştır. Ocaklar, işlenen suçların niteliğine göre idam, ölüm cezası hariç terbiye edici, ıslah edici cezalar vermişlerdir. Burada, ocakların ceza verme usullerinin bile insan hayatına değeri göz ardı etmeden uyguladıklarını görmek mümkündür. Bu konuda DAD başkanı ve Kureyş ocağı talibi Musa Kulu, suç işleme olaylarının ortaya çıkması halinde ocak pirleri öncülüğünde cemlerin düzenlendiği, o kişi ya da kişilerin taliplerin ve pirlerin huzurunda dara çekilip sorgulandığı, ölüm, hapis gibi cezaların kesinlikle verilmediği, bunun yerine kişilere af dileme ya da toplum dışına itilme gibi iki seçenek sunulduğu, belirli bir süreci kapsayan cezaların verildiğinden bahsetmiştir. Sosyolojik olarak değerlendirmek gerekirse, Tunceli'deki toplumsal yapı, ocak örgütlenmesi sayesinde kendi kendine yeten, otokontrol sistemi görevi gören ve toplumsal hayatın normlarını

düzenleyip pratiğe döken, temeli gönüllülüğe ve ikrarlığa dayanan ocakların öncülüğünde kendi içerisindeki hukuk sistemini kendisi oluşturmuş, mahkeme, savcı ya da polise ihtiyaç duymadan toplumsal barış içerisinde uzun yıllar yaşamıştır. Geleneksel toplum yapısının hâkim olduğu, Cumhuriyetten önceki dönemlerde, inançsal ve sosyal hayat içerisindeki hâkimiyetiyle ocaklar, toplumsal hayat içerisinde adaletin sağlayıcısı olarak nihai karar verme mekanizmaları olmuşlardır.

3.1.1. Ocakların Sınıflandırılması, Ocaklar Arasındaki Hiyerarşik Durum ve İlişkiler

Soy itibarıyla Ehl-i Beyt'e dayanan ocaklar, işlevlerine, örgütlenme ve bağlılık durumlarına, cemlerde uygulama farklılıklarına göre sınıflara ayrılmaktadır. Ocakların sınıflandırılmasında alt-üst ilişkisi, üstünlük oluşturma durumunun olup olmadığı, el ele, el Hakk'a prensibinin ocaklar arasındaki ilişkide taşıdığı önem gibi hususlar, yaptığımız mülakatlarla sunulacaktır.

3.1.1.1. İşlevlerine ve İş Bölümüne Göre Ocaklar

İşlevlerine ve iş bölümüne göre Mürşit, Pir, Rehber ve Düşkün ocakları olmak üzere dört ocak bulunmaktadır.

Ocaklar arasında ayırım yapılmaz. Bir ocak başka bir ocağa bağlı kalabilir. Bağlanan ocak mürşit, bağlı olan ocak ise pir ocağı olarak adlandırılmaktadır. Bu duruma örnek vermek gerekirse; Sarı Saltuk, Derviş Cemal'le Ağuiçen'in mürşididir. Kureyş'in mürşidi, Baba Mansur'dur. Baba Mansurluların mürşidi, Şeyh Ahmet Dede ocağıdır. Bu ocaklar, "El ele, el Hakka" şiarıyla birbirine bağlıdırlar.²⁹⁰

Mürşit kavramı, irşat eden, kılavuz, yol gösterici, dervişleri yöneten anlamına gelmektedir. Mürşit, Alevi terminolojisinde sözünün kanun gibi algılandığı, talip ve pirlere üstünde bulunan, piri, rehberi, talipleri inançsal açıdan eğitim-öğretim, yargılama, onlar hakkında hükümler verme konusunda denetleyen kişi ve ocaktır. Mürşit bu anlamda geniş bir bölgede etkinliğini sürdürmektedir. Etkinlik göstereceği bu alanlarla ilgili geniş, derin bilgi ve yeteneklerle donatılmış olan ocak, mürşit ocağıdır. Pir ocağının bağlı olduğu ocak da mürşit ocağıdır. Alevi ocaklarının her birine bağlı belli topluluk ve

²⁹⁰ Saltık, T., a.g.e., ss. 56-57

aşiretler vardır. Mürşit ocağının talibi bir pir ocağı olabileceği gibi mürşit ocağına doğrudan bağlı talip de olabilir. Pir ocağı, mürşit ocağına bağlı olduğu için aynı zamanda taliptir, o hem taliptir hem de kendi talibinin piridir. Mürşit de taliptir. Zira o, tutulan yolun talibidir.²⁹¹ Mürşit, tasavvuf dilinde, yol gösterme, uyarma demektir ve Arapça irşad kelimesinden türemiştir, irşad eden anlamına gelmektedir.²⁹² Günümüzde üzerinde mürşit ocağı olduğuna dair görüş birliği sağlanan dört ocak bulunmaktadır. Bunlar: Hacı Bektaş Ocağı, Dede Garkın Ocağı, Ağuçen Ocağı ile Baba Mansur Ocağı'dır. Ayrıca İran bölgesindeki Sultan Sahak Ocağı da mürşit ocağı olarak kabul edilmektedir.²⁹³ Mürşitlik makamı, pirlük makamının üzerinde yer almaktadır.²⁹⁴ İmam Zeynel Abidin'in soyundan gelen ocaklar mürşit ocaklarıdır.²⁹⁵

Pir ocakları, kökenlerini sağlam bir dini otoriteye ve özellikle Hz. Ali'ye dayandırmaktadırlar. Ocaklar, soylarının Ehl-i Beyt'e dayandığını gösteren şecereler bulundurmaktadırlar. Bu şecereler, onların tutunması veya yaşaması için bir sigorta vazifesi görür. Şecereler pir ocaklarının, dönemin ulu şahsiyetleri aracılığıyla Hz. Ali'ye bağlanmalarını gösteren birer belge niteliğindedir.²⁹⁶ Padişah mührüyle onaylanmış olan bu şecerelerden ziyade, talipler, pirlerin gösterdikleri kerametler doğrultusunda ve Evlad-ı Resul olmalarından dolayı kendilerine sonsuz saygı duyarlar. Hiçbir talip bağlı olduğu ocağı, piri şeceresi üzerinden değerlendirmez. Yüzyıllar boyu kendi ana-babasının bağlı olduğu ocağa sorgusuz sualsiz bağlanmış, bu ocağın öncülüğünde inançsal ritüelleri yerine getirmiştir.

Alevilik ve Bektaşilikte dini hiyerarşi bağlamında mürşit ve pir olmak üzere iki önemli makam vardır. Mürşitlik makamı Hz. Ali; Pirlük makamı ise Hacı Bektaş Veli tarafından temsil edilir. Anadolu Alevi ve Bektaşileri, Hz. Ali ve Hacı Bektaş Veli'yi dini hiyerarşinin zirve noktasının temsilcileri olarak görürler. Kökeni Ehl-i Beyt'e dayanan bu bağlılığı ocaklar ve ocakzadeler temsil eder. Bu bağlılık, tevella ve teberrâ anlayışıyla zuhur eder. Tarikat yoluna giren seyit ve babalar belli bir eğitimden geçer, tarikat

²⁹¹ Dedegarkınoğlu, Hüseyin, "Dünkü ve Bugünkü Alevilik", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi, 2010, (56), s. 334.

²⁹² Hançerlioğlu, a.g.e., s. 388.

²⁹³ Dedegarkınoğlu, "Dünkü ve Bugünkü Alevilik", s. 336.

²⁹⁴ Birdoğan, Nejat, **Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü**, (7. Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul 2013, s. 195.

²⁹⁵ Gezik ve Özcan, a.g.e., s. 23.

²⁹⁶ Munzuroğlu, a.g.e., ss. 52-53.

kurallarını yerine getirir ve icazet alarak dini ve sosyal hizmetlerde Alevi-Bektaşilere öncülük ederler.²⁹⁷

Bununla birlikte, ayrıcalıklı olduğuna inanılan ocaklar bir sıralamaya tabi tutulmaktadır: İmam Zeynel Abidin'den gelenler mürşit, İmam Rıza'dan gelenler pir ve İmam Musa'dan gelenler ise rehber makamına sahip olan ocakları ifade etmektedir. Bir sıralama da bağlı olunan dergâhlara göre yapılmaktadır. Bu sıralamaya göre Kerbela, Erdebil ve Hacı Bektaş dergâhları temel alınır. Kerbela dergâhına bağlı olanlar daha eski oldukları için mürşitlik makamına sahiptir. Diğer dergâhlar, Kerbela'dan sonra geldikleri için yalnızca pirlik ve rehberlik yapabilirler. Ağuiçen ve Baba Mansur ocağı mensupları, kendilerinin doğrudan Kerbela dergâhına bağlı olduklarını dile getirirler. Seyit Sabunlar ve Şeyh Ahmetlerin icazetlerini Erdebil dergâhından, Derviş Cemallerin ise icazetini Hacı Bektaş'tan aldığı aktarılır.²⁹⁸ Aleviliğin temel kuramlarından biri sayılan bu anlayışa göre, hiç bir seyit, kendisini en büyük pir olarak ilan edemez.²⁹⁹ Seyit ailelerinin üyeleri, farklı olsa da bütün ocakların aynı kökenden geldiği için hiçbir ocağın diğerinden üstün olmadığı anlayışına sahiptirler.³⁰⁰ Ağuiçen ve Bamasur (Baba Mansur Ocağı'nın halk ağzındaki söylenişi) ocaklarının ayrı bir mürşitlik konumu vardır.³⁰¹ Ancak, ocaklar arasında ayrışma söz konusu değildir. Ocaklar arasında da taliplik ve pirlik ilişkisi vardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kureyş Ocağı, Baba Mansur Ocağı'nın talibidir aynı zamanda. Böyle bir ayrışma olmasına rağmen, Alevi geleneğinde, bütün ocaklar ve talipleri birlikte hareket etmektedir. Hak yolunda birlikte çalışmakta, kâmil insanı yetiştirmede, dirlik-birlik-eşitlik sağlamada ortak bir zihinle el ele vererek her daim birbirlerine danışarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu anlayış, Alevilikte mevki, makam, cinsiyet açısından yapılacak bir ayrımın da önüne geçebilmekte, herkesi *can* adı altında birleştirmektedir.

Ayrıca Alevi ocakları farklı özellikleri, işlevleri, yapılanmaları, uygulamaları bakımından sınıflara ayrılmaktadır.

²⁹⁷ Rençber, a.g.m, s. 684.

²⁹⁸ Gezik ve Özcan, a.g.e., s. 23.

²⁹⁹ Saltık,Veli, **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, (2. Baskı), Kuloğlu Matbaacılık, Ankara 2011, s. 49.

³⁰⁰ Gezik- Özcan, a.g.e., ,s. 23.

³⁰¹ Gezik-Çakmak, a.g.e., s. 180.

3.1.1.2. Örgütlenme ve Bağlılık Durumuna Göre Ocaklar

Örgütlenme ve bağlılık durumuna göre Bağımsız ve Hacı Bektaş Çelebilerine bağlı olmak üzere iki ocak bulunmaktadır.

Bağımsız ocaklar, daha çok Erzincan, Malatya, Elazığ, Tunceli, Erzurum yörelerinde bulunan bağımsız ocakzade dedelerin Hacı Bektaş Veli'yi pir ve serçeşme kabul etmesiyle birlikte, Hacı Bektaş'ın postunda oturan ve onu temsil ettiğine inanılan Çelebilerden icazetname (hüccet veya izin) almaksızın taliplerinin hizmetlerini yerine getiren ocaklara verilen addır.³⁰² İcazetini doğrudan doğruya Hacı Bektaş Dergâhından alan ocaklar ise ikinci ocak grubunu oluşturmaktadır.

3.1.1.3. Ocakzade Dedelerce Görevlendirilen Dikme Ocaklar

Dikme Ocak olarak adlandırılan ocaklar, şecereleri olmadığı için bu isimle adlandırılırlar. Bu ocaklar, seyit kökenli olmadıkları ve seyit kökenli ocaklardan icazet alarak görev yaptıkları için seyit kökenli ocaklardan bir derece düşük olarak görülürler.³⁰³

3.1.1.3. Cemlerdeki Uygulama Farklılıklarına Göre Ocaklar

Cemlerdeki uygulama farklılıklarına göre Erkânî ve Pençeli olmak üzere iki ocak vardır.

Alt grup veya bölgesel isimlere göre ocaklar; Tahtacı Ocakları ve Dersim Ocakları gibi farklı ocak türlerine ayrılmaktadırlar.³⁰⁴

3.1.2. Ocakların Yapısı, Özellikleri, Birbirleriyle İlişkileri, Bireye ve Topluma Yönelik İşlevleri

Alevi- Bektaşî inancının temeli kabul edilen ocakların özelliklerini kısaca açıklamak gerekirse;

Ocak mensubu aileler kendi soylarını, Hz. Peygamber'in kızı Fatıma ve amcasının oğlu Ali'ye ve onlardan gelen imamlardan birine bağlarlar. Onların bu kutsal geçmişleri, ocakzade ailelerinin elinde bulunan şecerelerle desteklenir. Bu şecereler, ocak ailelerine

³⁰²Yaman, Ali, Anadolu Aleviliğinde Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu, www.pirsultan.net/anadolu-aleviliginde-ocak-sistemi-ve-dedelik-kurumu, (15.06.2014).

³⁰³Gezik ve Özcan, a.g.e., s. 23.

³⁰⁴ Yaman, Ali, "Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan", Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2011, (60), s.56.

seyit unvanını taşıma hakkı kazandırmaktadır. Bununla birlikte, her ocak her ne kadar seyit kökenli olduğunu iddia etse de ellerinde şecereleri bulunmayabilir. Bir diğer özellik şöyle ifade edilebilir: Seyitlik, rehber-pir-mürşit olmak üzere üç makamlı bir örgütlenmeye dayanmaktadır. Makamlar, babadan oğula geçen kalıtsal aktarımı temel alır. Kalıtsallık, sadece seyit örgütlenmesinin içyapısıyla sınırlı değildir. Bu durum talip olarak nitelenen kişiler açısından da geçerli bir kuraldır, bu nedenle, her Alevinin babadan devraldığı bir rehber, pir ve mürşit bağı vardır. Bu bağlardan herhangi biri koparılsa o kişi yoldan çıkmıştır, ya da düşkün ilan edilmiştir.³⁰⁵ Bu durum, Alevi inancında oldukça ağır bir ceza olarak görülür. Bu yaptırım, Alevilikte pir-talip ilişkisinin yüzyıllar boyunca sürmesinde etkili olan noktalardan biri olarak kabul edilebilir. Zira talibe verilebilecek en ağır ceza olan düşkünlük, taliplerin erkânlarına, bağlı oldukları ocaklarına olan düşkünlüğünü, bağlılığını arttırmaktadır. Bir talip babadan devraldığı ocaktan koparsa, Alevi olmanın en önemli basamağını da yıkmış sayılır. Pirsiz, mürşitsiz kalan bir Alevi, artık yolda değildir. Yola girmenin temel koşulu olan ocağa bağlılık ilkesinin ihlal edilmesi, o bireyin, talibin Ria Hak'tan atılmasına delil olarak sayılır.

Şüphesiz ki son yıllarda Aleviliğin temel inanç yapısını oluşturan ocaklar ile ocakların yapısı, işleyişi, ocaklar arasındaki hiyerarşik yapı gibi alanlarda yapılan çalışmaların sayısı artmaktadır. Yazılı literatürden ziyade Aleviliğin daha çok sözlü gelenek ile nesilden nesle aktarılması gibi bir tarafının olması araştırmacıların Alevilik hususunda alan çalışması yapmaları yönünde bir tercihe gitmelerine ön ayak olmuştur. Nitekim Anadolu Aleviliğinde dedelik kurumu olan ocak yapılanması ile ilgili *Buyruk*, *Menakıpname*, *Velayetname* gibi yazılı nüshalarda yer alan hususlara ilave olarak sahada elde edilen verilerin birleştirilmesi Aleviliğin daha açık, anlaşılır ve şeffaf olmasını sağlayıcı bir metafor olarak görünmektedir. Geleneksel Aleviliğin en önemli örgütsel yapılanması olan dede ocakları Alevilik araştırmalarının üzerine yoğunlaştığı bir husus olarak karşımızda durmaktadır.

Alevilikte, soya çok önem verilmektedir. Bir anlamda yola bağlanma, ikrar verip meydana doğmak anlamına gelen soy, başka bir ifadeyle, ocak olarak nitelendirilen inanç merkezlerine bağlılığı gösteren “Ocaklı Dedelik” ve “Ocaklı Taliplik” statülerinde de soy oldukça önemli ve belirleyicidir. Alevilikte ocaklar, Ehl-i Beyt'in devamıdır. Her

³⁰⁵ Gezik- Özcan, a.g.e., s. 16.

ocağın kurucusu uludur ve Ehl-i Beyt soyuna mensuptur. Anadolu Alevilerine göre, Ehl-i Beyt, On İki İmamlar, Hacı Bektaş Veli ve diğer bütün ulularla yüzyılları aşip günümüze kadar gelmiştir. Anadolu Alevilerince, Ehl-i Beyt'in On İki İmamlar yoluyla devam ettiği, Evlad-ı Resul ile Ali neslinin imamlar vasıtasıyla erenlere ulaştığı kabul edilir. Alevilerin ocaklara kutsallık atfetmesi, Ehl- Beyt'in temiz soy olmasından kaynaklanmaktadır. Ocağı kuran ulu eren Ehl-i Beyt soyundan olduğu için ulunun soyu olan ocaklı dedeler de seyit olarak kabul edilmektedir.³⁰⁶ Evlad-ı Resul olmalarından ötürü ocaklar, halk için Peygamber, İmam Ali, İmam Hüseyin ve diğer imamların temsilcileridir. Soyları itibariyle Alevi toplumunda ağırlığı ve nüfuzu en etkin ve güçlü olanlar, ocaklardan gelen seyitlerdir.

Ehl-i Beyt soyundan geldikleri için kutsal sayılan dede ocakları, toplumsal statü açısından hiyerarşik olarak Alevilikte en üst noktada yer alırlar, her Alevi dedesi bir ocağa bağlı, Evlad-ı Resul ve seyit olduğu için aynı zamanda ocakzadedir.³⁰⁷ Alevi inanç geleneğinde dedeler, hiyerarşinin en tepesinde bulunurlar. Aynı zamanda dedeler arasında da bağlı oldukları ocaklar vasıtasıyla bir sıralama mevcuttur. Kimi ocaklar pir, kimileri mürşit, kimileri rehber ocak olarak bir ayrıma ve sıralamaya tabi tutulmaktadır. Zira böyle bir sıralamanın var olması, ocakların birbirlerinden üstte ya da aşağıda olması demek değildir. Ocaklar arasında el ele, el Hakk'a ve eri erden seçen kördür gibi içselleştirilmiş ifadeler bulunmaktadır. Hiçbir ocak diğer ocaktan, hiçbir pir, diğerinden ne aşağıdadır ne de yukarıdadır. Yol birdir, süre ise bin birdir. Bütün ocaklar ve pirlar arasında dairesel bir döngü vardır. Daire içerisinde bulunan her ocak ve pir diğer ocak ve pirlarla eşit konumdadır.

Alevilik üzerine yapılan araştırmalarda, ocakların birbirleriyle olan münasebetlerinde hiyerarşik bir düzenin olduğu vurgulanmaktadır. Ocakların hiyerarşik bir düzen içerisinde teşkilatlanmaları farklı şekillerde ifade edilmeye çalışılmaktadır. Araştırmacılar bu noktada birçok tasnif yoluna gitmişlerdir. Bu tasniflerden biri "Mürşit Ocağı", "Pir Ocağı", "Rehber Ocağı" ve "Dikme Ocaklar" şeklinde yapılmıştır. Böyle bir tasnif ocak yapılanmasının hiyerarşik bir düzen içerisinde oluştuğunu göstermektedir. Bu tasnife ek olarak ocak yapılanmasında dede ve talip olmak üzere iki çekirdek yapının da

³⁰⁶ Kökel, a.g.e., s. 8.

³⁰⁷ Altıntaş, Ramazan, "Alevi-Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu", Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta 2005, s.102.

olduğu ortaya çıkmaktadır. Dede ailelerinin, kendilerini, talip topluluklarından ayıran ve onların ocak olarak nitelendirilmelerinde etkili olan seyitlik, keramet gösterme, topluma önderlik etme, yeterli düzeyde ilim sahibi olma gibi kişisel vasıflarının yanında kutsal olduğuna inanılan şecere, icazetname, çeşitli yazma eserler, Ocak Sancağı gibi emanetleri de ellerinde bulundurmaktadırlar. Bunlar içerisinde yazılı eserler oldukça önem arz etmektedir. Zira ocak yapılanmasının tarihsel seyrine ve teşkilatlanmasına ışık tutan bu eserler, soy, seyitlik, dedelik gibi vasıfları gösteren, devlet arşivlerinde kolayca temin edilebilecek bir niteliğe sahip olan ve Aleviliğin alt yapısının aydınlatılmasında başvuru olan önemli kaynakları oluşturmaktadırlar.³⁰⁸

Alevi inancının temelini oluşturan ocaklar XIII. yüzyılda oluşmaya başlamış, Aleviliğin çeşitli bölgelerde gelişip örgütlenmesini sağlamıştır. Coşkun Kökel, ocak yapılaşmasının temelinde Hacı Bektaş Veli'nin yer aldığını ve temel amacının öğretiyi temsil edecek dervişlerin, halifelerin yetiştirilmesi olduğunu belirtmektedir. Bu amaca yönelik olarak Hacı Bektaş, “Güvenç Abdal, Sarı Saltuk, Seyit Cemal Sultan, Resul Baba, Sarı İsmail, Karadonlu Can Baba, Kolu Açık Hacım Sultan” gibi Alevi-Bektaşî inancının ulularını yetiştirmiş, aynı zamanda bu dervişleri Anadolu ile Balkanlar'ın değişik bölgelerine göndererek, bu bölgeleri dervişlere yurt olarak göstermiştir. Hacı Bektaş'tan icazet alıp birbirinden farklı bölgelere giden dervişler gittikleri her yerde köy, ocak, tekke kurup buralarda yaşayan insanların düşünsel-inançsal yaşantılarının yanında sosyal-kültürel hayatları üzerinde de yönlendirmelerde bulunmuşlardır.³⁰⁹ Alevi-Bektaşî gelenekten gelen dervişler, halifeler inançsal açıdan topluluklara etkide bulunmalarının yanında üretim ilişkilerinde, ahlaksal kurallar, doğum-ölüm-evlenme gibi törenlerde, bir arada yaşama, dayanışma, paylaşma gibi temel insani vasıflar üzerinde de telkinlerde bulunmuş, topluluklara yön vermişler, etkide bulunmuşlardır. Bu açıdan toplumu bütün yaşamsal değerleriyle yönlendirebilmiş, böylece örgütsel ve ortak olarak paylaşılan bir yaşamın da öncülüğünü yapmışlardır. Alevi toplulukların bir arada barış içerisinde, sosyal adaletle örülü, eşitliğin esas alındığı bir yaşam formu içerisinde yaşamaları için en etkin rolü kuşkusuz olarak ocaklar üstlenmiştir.

³⁰⁸ Akın, Bülent: “Alevi Ocakları İle İlgili Tespit Edilebilen En Eski Tarihli Belge: Ağuiçen Ocağı Şeceresi”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2014, (70), s.16.

³⁰⁹ Kökel, a.g.e., ss. 8-9.

Alevi- Bektaşî topluluklar cemaat yapılanması bakımından dergâhlara ve ocaklara bağlıdırlar ve toplumsal alanda dergâh ve ocak disiplini esastır. Bu organizasyon kutsal temellere dayanır. Zira söz konusu ocakları oluşturan aileler keramet sahibi ululardan gelmektedir. Bu ulu zatlar aynı zamanda İslam Peygamberinin ve Ehl-i Beyt'inin soyuna dayanır. “Hak- Muhammed- Ali Yolu” olarak adlandırılan ve kutsanan bu yol, Ehl-i Beyt'e dayanan dede aileleri yani ocaklar aracılığıyla yüzyıllardır süregelmektedir.³¹⁰ Ehl-i Beyt soyundan geldikleri için kutsal sayılan dede ocakları, toplumsal statü açısından hiyerarşik olarak Alevilikte en üst noktada yer alırlar, her Alevi dedesi bir ocağa bağlı, Evlad-ı Resul ve seyit olduğu için aynı zamanda ocakzadedir.³¹¹ Alevi inanç geleneğinde dedeler, hiyerarşinin en tepesinde bulunurlar. Aynı zamanda dedeler arasında da bağlı oldukları ocaklar vasıtasıyla bir sıralama mevcuttur. Kimi ocaklar pir, kimileri mürşit, kimileri rehber ocak olarak bir ayrıma ve sıralamaya tabi tutulmaktadırlar. Zira böyle bir sıralamanın var olması, ocakların birbirlerinden üstte ya da aşağıda olması demek değildir. Ocaklar arasında el ele, el Hakk'a görüşü vardır. Her ocak dedesi aynı postta, yan yana oturabilmektedir. Ocak dedelerinin birbirine benzer kerametler gösterdikleri menkıbelerde, şecerelerde yer almaktadır. Bu açıdan her ocağın, her dedenin birbirleriyle örtüşen benzerlikleri, birbirlerine yakın duran kerametleri bulunmaktadır. Özellikle dedelerin yurt tutmaları ile ilgili sözlü gelenekte ve *Vilayetname*'de aktarılan bilgiler birbirine oldukça benzerdir. Alevilerin bütün ocaklara, dedelere, ululara büyük saygıları vardır.

Pir ocakları, kökenlerini sağlam bir dinî otoriteye ve özellikle Hz. Ali'ye dayandırmaktadırlar. Ocaklar, soylarının Ehl-i Beyt'e dayandığını gösteren şecereler bulundurmaktadırlar. Bu şecereler, Munzuroğlu'nun deyimiyle “onların tutunması veya yaşaması için bir sigortadır.” Şecereler pir ocaklarının, dönemin ulu şahsiyetleri aracılığıyla Hz. Ali'ye bağlanmalarını gösteren birer belge niteliğindedir.³¹²

Alevi geleneğinin önemli basamağını oluşturan ocaklar tarihsel süreç içerisinde birçok görevler üstlenmiştir. Gerek bireyleri manevî açıdan Alevi inanç esaslarına uygun şekilde yetişmesini sağlamış gerekse de toplumsal düzenin sağlanmasında, korunmasında öncü bir rol oynamıştır. Bireyin ruhani dünyasına form kazandırmakla birlikte, üretimden

³¹⁰ Yaman, Ali, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, (1. Baskı), Elips Kitap, Ankara 2006, s. 56.

³¹¹ Altıntaş, a.g.m., s. 102.

³¹² Munzuroğlu, a.g.e., ss.52-53.

tüketime, ahlaktan eğitim-öğretime, hukuktan dinî yapıya kadar olan bütün toplumsal alanları düzenlemeye, disipline etmeye çalışan bir örgütsel birliktelikten oluşan ocaklar, bireyin ve toplumun her alanına müdahil olan bir yapıyla hareket etmiştir.

İsmail Onarlı tarihsel seyir içerisinde ocakların görevlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Ocaklar, halkın sosyo-ekonomik yardımlaşma ve dayanışmasını sağlamıştır. Yolculara, konuklara ve kervancılara yeme-içme, barınma gibi temel hizmetleri sunmuştur. Halkın eğitim-öğretim gördüğü, edebiyat, musiki, kültürel faaliyetlerde de bulunan merkezler olmuşlardır. Mürşit-pir-rehber-talip teşkilatlanmasıyla tasavvufi öğretiyi yaşama geçirerek talipleri ve diğer bireyler arasında davranış birlikteliği sağlamış, milli ve dinî birliğin oluşmasında rol oynamışlardır.³¹³

Geleneksel Alevilikte ocakların yerine getirdiği işlevlerden biri, sosyal sorumlulukları düzenlemektir. Sosyal sorumlulukların yerine getirilmesi hususunda taliplerin neleri yapması gerektiği hakkında söz sahibi olan ve Alevi inanç yapısı içerisinde bu işlevi yerine getiren ocak Hıdır Abdal Ocağı'dır. Suç işlediği anlaşılan, tespit edilen bir talip bu ocağa gönderilerek, belirtilen süre içerisinde yapması gerekenleri yapar. Bu süreç içerisinde gerekenleri yaparsa ayrıca o talip eğitimini tamamlamıştır şeklinde bir kanaate varılırsa, bağlı olduğu ocağın dedesine yeniden gönderilir.³¹⁴

Aleviliğin önemli kurumlarından biri olan düşkünlük, Alevi topluluklarında bireylerin yola olan bağlılıklarını artırmada etkilidir. Sürekli ya da geçici olmak üzere ikiye ayrılan düşkünlük, toplumun düzeninin korunması açısından önemli bir konuma sahiptir. Sürekli yani ebedî olan düşkünlük “yoldan düşme” olarak da nitelendirilir. Birey, ebedî düşkün olarak tanımlanmışsa eğer, ait olduğu topluluk içerisinde yaşama imkânını kaybetmiş demektir. Geçici düşkünlükte ise belli bir süre vardır, ancak bu süreç oldukça zor, ağır yaptırımlarla doludur. Düşkünlük kurumu, Alevi topluluklarının düzenini sağlamak ya da korumak amacıyla getirilmiştir. Bu kurum aynı zamanda insanların suç işlemiş olana karşı tam boykotudur şeklinde bir izah yapılabilir. O kimseyle selamlaşmak söz konusu değildir, o kimseyle kati suretle konuşulmaz, bir ihtiyacı varsa karşılanmaz,

³¹³ Onarlı, a.g.m., , s.25.

³¹⁴ Deniz, Kemalettin, “Dil Sosyolojisi Açısından “Ocak” Kavramı”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi, 2012, (64), s. 227.

evine gidilmez, davarı komşularıninkine katılmaz, ne düğünlere çağrılır ne de düğününe gidilir. O kimseyle bayramlaşmaz. Sadece ölüsü varsa evine gidilir, ölü kaldırılır, bu durumda da yemeği yenilmez, suyu içilmez. Acısını hafifletmek adına az da olsa konuşulur. Bu yaptırımları gören diğer bireyler, kolay kolay suç işlemez.³¹⁵ Tunceli’de düşkünlük ocağı bulunmamaktadır. Konuştuğumuz pirler, düşkünlük ocağının Erzincan’da bulunduğunu belirtmişlerdir.

Mülakat yaptığımız Tuncelili Alevi pir ve talipleri, ocakların sınıflandırılması hususundaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Ocakların kendi aralarında sınıflandırılması noktasında, İslami silsilede de Alevi inancında da talipler, yol âşıkları, dervişler, muhipler, sufiler, sadıklar, rehberler, pirler, mürşitler, kutbu abdallar vardır. Kutbu abdallar mürşitlerdir. Hacı Bektaş Veli kutbu abdaldır. Yani batını, ilmi anlamda en üst düzeye ulaşmıştır. Anadolu’daki ocakların da hepsi mürşittir. Ancak ilim, irşad, irfan noktasında yolun, hakikatin üretilmesinde aşama aşama birbirlerine bağlılık göstermişlerdir. Dünyada Oxford Üniversitesi, bir İTÜ, bir ODTÜ, bir de Munzur, Dicle, Fırat Üniversitesi vardır. Her üniversitenin içerisinde kolları vardır. Ocak sistemi de tepeden tırnağa İslamiyet’in hem tasavvuf bölümünün, batını ve zahiri anlamda, hem de şeriat, tarikat, marifet, hakikat noktasında ilkokul, ortaokul, lise, üniversite tarzında, insanların yetiştirildiği, bilgilendirildiği, toplum içerisinde görevlendirildiği ve aynı zamanda hem köylünün, kasabalının, şehirlinin, hem de devletin padişahına kadar herkesin uyması gereken ahlaki kuralları anlatan bir mekanizmadır. Ocaklar el ele, el Hakk’adır. Ocakların birbirine bağlılığı nedir? Mesela bir bakanlık düşünün. En baştaki milli eğitim bakanından, müsteşardan, şehirdeki okullardaki müdürlerden, köydeki müdürlere kadar bir eğitim, irşad ve bilgelik sistemi vardır. Bir köyde deha bir çocuğu, gelecekte ülkesine faydalı olması için yetiştirirler. İnançta da böyledir. Zeki insanlar eğitilir, bilinçlendirilir, yola kazandırılır. O yüzden mürşit ocakları birbirine bağlıdır, aynıdır, ama birbirine saygı ve hürmet noktasında bir hiyerarşi vardır. Bu durum askeriyede, diyanette, içişleri, dışişleri bakanlığında da vardır. Bir ülkenin kendi içinde de bir hukuku vardır, Avrupa’ya, dünya ülkelerine karşı da

³¹⁵ Eröz,a.g.e., ss. 144-145.

sorumlulukları vardır. Ocak sistemi de bu şekildedir. Hz. Peygamber'in kurduğu bir sistemdir.”³¹⁶

“Aleviliğe baktığımız zaman bizler ocakları: Pir, rehber ve mürşit ocağı diye ayırmışız. Mesela biz kendimiz pir ocağındayız. Mürşit ocaklarımız var. Bunlar kimdir? Ağuçan ve Baba Mansur'dur. Biz bu ocakları bir üst seviyeye almışız. Aslında kendi döngüsü içerisinde yine dönüp el ele, el Hakk'a demişiz.”³¹⁷

“Ocaklar arasında yapılan ayrımlar, geçmişte verilmiş olan ikrara dayanmaktadır. Eskiden verilmiş bir ikrarlık, bir bağlılık vardır, o ikrarlık yüzyıllar boyunca günümüze kadar süregelmiştir, hâlâ daha da devam etmektedir. Somut bir örnek vermek gerekirse: Sarı Saltuk'lar, Derviş Cemal Ocağının piridir, ama Ağuçan Ocağının da talibidir. Bu durumda Ağuçanlar, Derviş Cemal'in mürşididir.”³¹⁸

“Alevi toplumunun belirli bir ocağa ikrar vermesiyle taliplik, rehberlik, pirlik olayı başlamıştır. Taliplerin cedlerinin, bizim cedlerimize vermiş oldukları ikrar günümüze kadar gelmiştir. Bu ikrar bozulduğu zaman burada hesap değişmektedir. Ocaklar arasındaki mürşitlik-taliplik ilişkisinde geçmişten gelen bir ikrar vardır. Alevilikte söz ikrardır. Ocakların birbirlerinin elinde olmaları, birbirlerine vermiş oldukları ikrardandır. Örneğin Kureyşanlı olan birinin ebu ceddî, Baba Mansur'un ebu ceddine ikrar vermiştir, mürit olmuştur, talip olmuştur. Ebediyen bu düzen içerisinde bu şekilde devam etmektedir.”³¹⁹

“Ocakları sınıflandırmak mümkündür. Bizim Alevi yol erkânında Dört Kapı Kırk Makam dediğimiz bir olgu var. Burada dört kapının teker teker neleri temsil ettiği sıralanmıştır: 1. Kapı: mürşid, 2. Pir, 3. Rehber, 4. Musahiplik kapısıdır. Yani, sırayla oluşturulmuştur. Ocaklar da sırayla gelmiştir. Alevilikte ocak sistemine bakıldığında, sınıflandırılmış ve Dört Kapı Kırk Makam ile hemhaleştirilmiş, yani birleştirilmiştir. Bu sıralamada pirin, rehberin, mürşidin görevleri ayrıdır.”³²⁰

“Ocaklar mürşit, pir, rehber ocakları olarak ayrılırlar. Bu ayrımında sayısal üstünlük yoktur. Bir ocak mürşit ocağı olmuşa, onun talip sayısı, bağlı olan aşiret sayısı fazladır

³¹⁶ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

³¹⁷ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

³¹⁸ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş: 43, Atatürk Mahallesi Tunceli.

³¹⁹ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş:57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

³²⁰ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

diye bir şey yoktur. Mürşit ocağı olmasında ana kriterler vardır. Alevi ocakları ikiye ayrılır: Himmet Ocakları ve Hizmet Ocakları.”³²¹

“Himmet Ocakları, Seyid-i Saadet Evlad-ı Resul, Hz. Hüseyin soyundan olan, Anadolu’ya ilk gelen, Hz. Hüseyin’inin felsefesini, görüşünü, düşüncesini, ışığını yakan ilk merkezler olarak bilinir. Bunlar himmet ve Seyid-i Saadet Evlad-ı Resul ocaklarıdır. Hizmet Ocakları ise; daha çok bu ocaklarda hizmet edip kemalete eren, o ocağın piri tarafından kendisine el ve düstur verilen, görevlendirildiği yerde ocağını kurup hizmet etmeye başlayan ocaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.”³²²

Ocaklar arasında, mürşit ocakları, pir ocakları ve son olarak da rehber ocakları şeklinde hiyerarşik bir düzen vardır. Kureyş Ocağı piri Hasan Doğan’a göre bu düzen, geçmişte verilen ikrarlıkla alakalıdır. Bu ikrarlık ilişkisi de gönüllülük esasına dayanmaktadır.

İlim, irfan olarak diğerlerinden daha önde olan ocakların mürşit ocaklar olduğunu söyleyen Baba Mansur Ocağı piri Mehmet Halis’e göre aslında ocakların hepsi mürşittir, ama ilim, irfan ve gösterilen saygı, hürmet noktasında aralarında bir hiyerarşi söz konusudur.

Şah Çoban Ocağı piri Hüseyin Kaykaç, mürşit, pir, rehber ocak sınıflamasının olduğunu ancak sonuç olarak tüm ocakların el ele, el Hakk’ayla birbirlerine bağlandıklarını belirtmiştir. Sarı Saltuk Ocağı piri Ali Ekber Yurt, ocaklar arasındaki pirlik, mürşitlik ilişkisini somut bir örnekle açıklama yoluna gitmiştir. Dedeye göre Sarı Saltuk Ocağı, Derviş Cemal Ocağının piridir, Ağuçan Ocağının da talibidir. Ağuçan Ocağı, Derviş Cemal ile Sarı Saltuk Ocağının mürşididir.

Diğer pirlerden farklı olarak Kureyş piri Kadir Bulut, pir, mürşit, rehber ocaklarının yanında himmet ve hizmet ocakları ayrımı yapmıştır. Bu ayrımında himmet ocaklarının, soy itibarıyla İmam Hüseyin’e dayandıklarını, Anadolu’ya ilk gelen ve Hz. Hüseyin’in yolunu, düşüncesini, felsefesini ve ışığını Anadolu’da ilk yakan ocaklardır. Bu ocaklar tarafından el ve düstur verilerek görevlendirilen ve gittikleri yerlerde kendi ocaklarını

³²¹ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

³²² Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

kuran ocaklar hizmet ocaklarıdır. Kadir Bulut'un yapmış olduğu bu sınıflamada temel etken soy ve hizmettir.

Mülakatlarımız sonucunda ocaklar arasındaki hiyerarşik durum, üstünlük kurmanın olup olmadığı gibi hususlar hakkında Tuncelili pir ve talipler düşüncelerini bizlerle paylaşmışlardır. Bu paylaşımlara aşağıda yer verilmektedir:

“Dersim Ocak sistemi ne demiştir? El ele, el Hakk’a. El ele, biri birileri ile ilişkisi demektir. O ilişki de seni Hakk’a götürür. Bugün fizik, genetik bilimler, biyoloji ayrı ayrı bilimler olsa dahi hepsi birbiriyle ilişkili olmak zorundadır. Bizim ocaklar da aynen bu şekildedir.”³²³

“Özellikle Tunceli bölgesi için daha çok sözlü geleneğe dayalı olan ve ocaklara adları verilen şahsiyetler ve dolayısıyla ocakların tasnifi ve oluşumu için, keramet ve hizmet gibi önemli unsurların belirleyici olduğu görülmektedir. Alevilikte ocaklar arasında ayırım gözetilmez ve bu noktada “El ele, el Hakk’a” ikrarı esas alınır. Bu çerçevede ocaklar arasında mürşitlik, pirlik ve rehberlik bağı vardır. Her dede ailesi bu şekilde kendini bağlı saydığı dede ailesinin talibi, müridi sayılır. Bu da doğal olarak hiyerarşik bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Ocakların bir bölümü, başka ocaklara bağlıdır. Bağlı olunan ocak mürşit ocağı, bağlı olan ocak ise pir ocağıdır, yine rehberlik de bir başka ocağın hizmeti olarak paylaşılır. Bu görev paylaşımı el ele, el Hakk’a ikrarının doğal bir sonucudur.”³²⁴

“Dersim Ocak sistemlerinin kuruluş nedeni el ele, el Hakk’adır, bunu doğaya da uygulamışlardır.”³²⁵

“Ocaklarda, aslında her ocak birbirinin talibidir. Kureyşan Ocağının rehberi ve mürşidi vardır. Rehberi de mürşidi de Baba Mansur’dur. Dairesel bir mekanizma şeklinde hepsi birbirini kontrol ediyor. Hepsi aynı olduğu için bir hiyerarşi değil bir döngü söz konusudur. Döngü kavramı kullanılırsa daha doğru olur çünkü hiyerarşinin askeriyedeki gibi biri diğerinden üstündür şeklinde bir anlamı çıkıyor. Hiçbir ocak diğerinden üstün değildir. Bizde bir hiyerarşi mantığı yoktur.”³²⁶

³²³ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

³²⁴ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

³²⁵ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

³²⁶ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

“Ocaklar arasında üstünlük kesinlikle yoktur. Çünkü benim talibim vardır, ama ben de talibim. Talip deyince müritten bahsediyoruz. Ben rehberlik, pirlık yapıyorsam, benim de rehberim, pirim vardır. El ele, el Hakk’a. Bir döngü içerisinde. Başka ocaklar da bir ocağın elinde değildir. Baba Mansur Ocağı, birbirinin elindedir. Kimsenin, hiçbir ocağın elinde değildir. Birbirlerine ikrar vermişler, kim kime ikrar vermişse o ikrar kalmıştır. Alevilikte söz ikrardır. Verirsen ikrarından dönme, dönen hakkında lanet vardır. İkrarından dönenler için de bazı yaptırımlar vardır. Suç işleyenler için düşkünlük vardır.”³²⁷

“Dersim ocak sisteminde bizim ikrarlık ve Hak anlayışımız bilinmediği zaman o sistem hiç anlaşılamaz. O sistemde ötekisi yoktur, altı yoktur, üstü yoktur. O sistemin yaşam alanı cem meydanlarıdır, cem Hak meydanıdır.”³²⁸

“Dersim’de her ocak birbirinden ayrıdır, talipleri farklıdır, ama hepsi ikrarlık sistemi üzerinden birbirine bağlıdır. Hiçbiri diğerinden üstün değildir. Ocak sistemi bu konuda çok önemlidir, kendi başına bir oluşumdur, ama ocak sistemi için kullanılacak terim ve sosyolojik kavram el ele, el Hakk’adır. Burada üstünlük yoktur. Bu kavramın içerisinde kadın da doğa da diğer tüm canlılar da vardır.”³²⁹

“Bizde üstünlük yoktur. Bütün ocaklar el ele, el Hakk’a ile birbirine bağlıdırlar. Hak yerde gökte değil birlik, beraberlik, eşitlik, kardeşlikte aranmalıdır. Mesela Ağuçan Ocağı mürşit ocağıdır, ama diğerlerinden üstündür diye bir şey yoktur. Hak, doğada, insandadır.”³³⁰

“El ele, el Hakk’a olarak değerlendirirsek eğer bir hiyerarşi aslında vardır. Bizler mesela, dedeleri yan yana getirdiğimizde, pirlar meclisi oluşturmak istediğimizde, oraya gelen dedeler birbirlerini tanımak için dedem sen hangi ocaktansın diye soruyor. Biri Baba Mansur, diğeri Derviş Cemal, biri Ağuçan, biri Sarı Saltuk ocağındanım diyor. Onlar kendi arasında hangisinin büyük olduğunu şuradan çıkarıyorlar: Bizim büyüğümüz Bamasur’dur, pirimiz sensin sen başla diyorlar. Eğer Bamasurlu yoksa Ağuçan, Ağuçan yoksa Kureyşan. Bu şekilde gidiyor. Mesela bir cemde birden fazla ocaktan gelmiş pir varsa hiçbir pir, sen birinci, sen ikinci kademesin diye söylemiyor. Bunu da el ele, el

³²⁷ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ

³²⁸ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

³²⁹ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

³³⁰ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

Hakk’a önlüyor. Bu anlayış çekişmenin, üstünlük kurmanın önünü kesiyor. Pirler kendi arasında kimin daha büyük olduğunu çözüyorlar. Mesela ocak olarak değil, ama yaş olarak büyük bir pir varsa sözü o alır. Ancak üstünlük filan kesinlikle yoktur.”³³¹

“Yolun kendisine has bir özelliği vardır, sadece ocaklar arasında değil ocaklar içerisinde bile mürşitliği temsil eden bir birim olmalıdır. Yani kendi içerisinde bir hiyerarşisi vardır. Ocaklar arasında da böyledir. Ocaklarla ilgili kerametler anlatıldığı zaman, ocaklar birbirlerine bir şekilde bağlıdır. Pirleri ve mürşitleri olarak Ebu’l Vefa’dan dolayı Ağuçan’a bağlı oldukları söylenir.”³³²

“Bizde er erden üstün değildir, bunu böyle bilelim, ama sosyal adaletini kendi içerisinde sağlayan bir inançtır. Diyelim ki bir ceme gittiğinizde cemde en üst makamda bulunan mürşidi görebilirsiniz. Mürşitten sonra pir, pirden sonra rehber, rehberden sonra da talipleri görebilirsiniz, ama rehber mürşidi, talip de rehberi yargılayabilecek bir konuma sahiptir.”³³³

“Ocaklar arasında alt üst yoktur. Birbirine ikrar vermişlerdir. İkrarsız olmaz. Ben Sarı Saltuk Ocağı’yım, nereye vermişim Hacı Bektaş’a vermişim. Hacı Kureyş, Baba Mansur’a vermiş, ocaklar böyle el ele, el Hakk’a şeklinde birbirlerine bağlıdırlar.”³³⁴

“Ocaklar da el ele, el Hakk’a demiştir. Diyelim ki, Hacı Kureyş Ocağı ne yapmış, Baba Mansur’a gelmiş, yani el ele, el Hakk’a, onu pir kabul etmiş. Baba Mansur ne yapmış, gelmiş Sarı Saltuk’a biat etmiş, Sarı Saltuk da başka bir ocağa gitmiştir. On iki ocak vardır. Ben çıktım, on ikinci ocağım veya birinci ocağım, işte ben de en sondakine talip olmuşum. Bizde küçük büyük yok. Mademki on iki ocağız, kardeşiz, küçüğü büyüğü olur mu? Geldim, hepsine pir oldum, ben pirsiz mi, rehbersiz mi olacağım? Ben de en yakınımıdakinin eteğini tutarım. Yani bizde benlik yok. Gerçek Alevilik, gerçek dedelik budur. İşte en yüksek biziz, biz şu ocaktanız, en büyük ocak bizimkidir, bizde bu yoktur, bu cahillerin işidir. Ben onu (başka bir ocak dedesini) gördüğüm zaman, küçüğüm de olsa elini öperim, o onu gördüğü zaman, onun elini öper. Onun meclisinde, ona saygı duyar. Bizler aynı kandan, İmam Hüseyin’den geliyorsak, bizim birbirimizden üstünlüğümüz

³³¹ Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

³³² İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

³³³ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

³³⁴ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

nedir? Üstünlük ancak ki takva ile bilgi ile olur ve marifeti varsa bir kerametle olur. Ben bir keramet gösterirsem, öteki kişi bu keramet de gösteriyor der. Onun için üstünlük diye bir şey yoktur. Her insanı, insan olarak görür, saygı duyarız. İnsanı insandan ayrı görmek en büyük suçtur. Yok, bu Ermeni'dir, bu Sünni'dir, bu Hristiyan'dır, insanı insandan tefrik etme. Senin görevin o değildir, seni ilgilendirmez. Dürüstse, doğru sözlüyse, yalan söylemiyorsa, kimsenin hakkına tecavüz etmiyorsa, herkese saygı duyuyorsa, ona nasıl kötü diyeyim, ona nasıl saygı duymayayım? Ne güzel insan olmuştur, insan olmak marifettir, dede olmak marifet değildir. İnsan olmak. Beni de o Allah yarattı, seni de o Allah yarattı, hiçbir farkımız yoktur.”³³⁵

“Ocakların hiçbirisi birbirinden ayrı, farklı değildir, hiçbirisi birinden üstün değildir. Ancak ikrar, birbirlerine danışma, adaleti sağlama, saygı ve hürmet noktasında mutlaka bir otokontrol sistemi vardır. Bu Sünni tarikatlarında da vardır. Kadiri, Nakşibendî, Gülşenilik, Mevlevilik, Menzil Tarikatı, bunların hepsinde de vardır. Hepsinin talipleri vardır. Arabistan, Irak, İran'da da vardır bu. Tarikat silsilesi, İslamiyet içindeki bütün tarikatların hepsinde vardır. Sadece biz Alevilerde yoktur. Bugün dünyanın en büyük tarikatı, otokontrol sistemi yapan Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Türkiye'de, tarikatları, camileri, imamları kontrol ediyor. Sünni bir tarikat hocasının verdiği bir fetvayı Diyanet İşleri Başkanlığı kontrol altına alır. Kolay kolay Diyanet'i geçemezler, geçerlerse olmaz, olursa facia olur. Bir tarikat çıkar derse dokuz yaşındaki bir kız çocuğu evlenebilir, Diyanet çıkar der ki hayır, bilimsel olarak olmaz bu iş. Çünkü bu çocuktur. Onun yaşı, bedeni, hiçbir şeyi müsait değildir der. Ya da bu helaldir, bu haramdır der, bir tarikat kendine göre bir şey kurarsa, ortaya bir şey atarsa Diyanet buna hayır der, kabul etmez. Neden? Çünkü toplumsal zarar, yarar, algılayış çok önemlidir. Alt tabakadaki insanın anlamadığını Diyanet İşleri anlatmadan, öğretmeden kimse kabul etmez. Alevilikte de öyledir, her türlü fetva kolay kolay verilmez. Düşkünlük, miskinlik, müşküllük, her tür sitemin yolu Alevilikte kolayca uygulanmaz. Müslüman olmayan birine gel namaz kıl, niye abdest almıyorsun, abdesti niye yanlış aldın diyemezsiniz. Kendi nefsinize göre bir Müslümanlık kabul edemezsiniz yani. Onların öncelikle eğitilmesi lazım. Eğitildikten sonra bir hizmeti yapabilir. Bir cami imamı bile, bir kişi köyde seksen tane imam görse

³³⁵ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

bile onları hemen cami imamı yapmazlar. Diyanet'in öğrettiği, yetiştirdiği, nasıl namaz kılınması gerektiği öğretilen kişiyi cami imamı yaparlar.”³³⁶

“Günümüz itibariyle önemi ve işlevselliği bilinirlikten öteye geçmeyen ocaklar için bir üstünlük kurma çabasından bahsedilmesinin mümkün olmadığı kanaatindeyim. Çünkü yaşanan teknolojik gelişmelerin insanların öğrenme ve düşünme alışkanlıkları üzerinde yarattığı değişiklikler ile kentleşme sürecine bağlı ortaya çıkan sosyolojik problemlerin Alevilik üzerindeki dejenerasyonu ve buna bağlı dede-talip ilişkisinin zayıflaması böyle bir üstünlük kurma çabasının önüne geçmektedir.”³³⁷

“Ocaklar arasında kesinlikle bir üstünlük yönü yoktur. Çünkü bunların hepsi İmam Ali'nin soyundan gelen, 12 İmamlara bağlı olan kişilerin ocaklarıdır. Yani bir ağacın dallarıdır. Alevilik inancını dizayn etmek için, yani birbirinin disiplinini bozmamak için bir sevgi ile kurulmuşlardır. Mesela Kureyş ile Baba Mansur'un bir karşılaşması vardır. Kureyş Baba canlıyı yürütüyor. Baba Mansur cansız duvarı yürüttüğü için, Kureyş eğilip onun elini öpüyor, Sen benim pirimsin diyor. Burada aslında şöyle bir şey vardır: Üstünlük kavramı hiç yoktur. Zaten biz ocaklar arasında benim ocağım senden daha üstün dersek biz bu işi bitirmiş, bu işin dışına çıkmış oluruz. Öyle bir üstünlüğümüz yoktur. Kendimiz ikrar verdiğimiz için, bizdeki en önemli inanç ikrar inancıdır.”³³⁸

“Hiyerarşik olarak aralarında herhangi bir farklılık, altta üstte kalma durumu kesinlikle yoktur. Alevilikte esas olan yoldur. Herkes yola taliptir ancak bazı ocaklara kendi içerisinde bir misyon yükleme vardır. Pirlik, mürşitlik, dar ocağı gibi. Tamamen gönüllü yapılan bir şeydir. Muazzam bir ahenk içerisinde Biri diğerini reddederek yapmaz bunu. Hepsi birbiriyle ikrarlı oldukları için aralarında asla bir sorun yoktur. Ne zaman ki Şia ve sistem soy sop üzerinden bir hiyerarşi oluşturdu, ondan sonra söylediğim bu şeyler ikinci planda kaldı.”³³⁹

“Ocaklar arasında hiyerarşi yoktur. Yol bir, sürekin birdir. Herkesin görevi vardır. Mesela diyelim ki üniversite mühendislik bölüm başkanı vardır. Tıpta da bölüm başkanı vardır. Uzay araştırmalarında da başkan vardır, elektrik elektronik bölümünün de başkanı

³³⁶ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

³³⁷ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

³³⁸ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

³³⁹ Musa Kulu, Kureyş Ocağı talibi, yaş: 63, DAD başkanı, Tunceli Merkez.

vardır. Hepsinin kendi branşları vardır. Alanlara ayrılırlar, ama hepsi üniversiteye bağlıdırlar. Hepsinin kendisine, üniversitesine, ülkesine ve dünyaya karşı sorumlulukları vardır. Onlar nefesine göre değil liyakatine göre hizmet yaparlar. Bir profesör kendi benliğiyle hizmet yapmaz, profesörlüğüyle hizmet yapar. O profesörün kadın-erkekliğine bakmazsınız, yaşlı-gençliğine bakmazsınız, onun içindeki ehline bakarsınız. Dede, pir, mürşit ehli olma, ehliyet sahibi olma, liyakatli olma durumuna bakılır. Ocaklar da böyledir.”³⁴⁰

“Bizim Alevi inancında ocaklar arasında üstünlükten bahsetmek mümkün değildir. Kırklar Cemi, bu noktada çok önemli bir mesaj vermektedir. Kısaca anlatmak isterim: Kırklar Ceminde Hz. Peygamber, ceme katılacağı zaman Hz. Ali’ye soruyor: Sizler kimsersiniz? Hz. Ali: Bizler kırklarsınız diyor.

Hz. Muhammed: Burada otuz dokuz kişisiniz?

Hz. Ali: Birimiz Seydullah’ta. Yani parstadır diyor.

Hz. Muhammed: O kimdir?

Hz. Ali: Selman-ı Faris’tir. Lokma toplamaya gitmiştir.

Hz. Muhammed: Nasıl oluyor kırklarsınız?

Hz. Ali: Birimiz biniz, binimiz biriz. Kırkımız biriz, birimiz kırkız. Yani küçüğümüz de ulu, büyüğümüz de ulu.

Ocaklar arasında yüksekte olma, ben yükseğim sen yükseksin diye bir şey yoktur. Ocaklar arasında asla böyle bir şey yoktur. Çünkü biri bin, bini de birdir. Hepsi eşit olarak bir aradadır. Yani aralarında bir farklılık yoktur. Dediğim gibi, Hz. Peygamber’in Kırklar Cemine katıldığı zaman, orada bu Hz. Peygamber’e bizzat ifade edilmiştir.”³⁴¹

Görüşme yaptığımız Tuncelili Alevi pir ve talipleri ocaklar arasında mürşit, pir, rehber ayrımından bahsetmişlerdir, ancak statü ve konum olarak bu ocaklar birbirinden üstün değildir. Bütün ocaklar, el ele, el Hakk’a düsturıyla yol yürütmektedirler. Ocaklar arasında ast-üst ilişkisi bulunmamaktadır. Geçmişte verilen ikrar ve yürütülen görevler çerçevesinde hiyerarşik bir düzen söz konusudur. Sarı Saltuk Ocağı piri Kazım Kaya’nın

³⁴⁰ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

³⁴¹ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

dediği gibi Alevilikte sıkça kullanılan, birlik, beraberlik, eşitliğe vurgu yapan bir söz vardır: Eri erden seçen kördür. Kazım Kaya dede, er erden üstün değildir demiştir.

Ocaklarda hiyerarşi konusunu sordüğümüzda bu kelimenin ocaklar için pek doğru olmadığını belirtenler olmuştur. Örneğin Kureyş Ocağı talibi Cihan Söylemez, hiyerarşi mantığının Alevi ocak sisteminde olmadığını, hiyerarşinin bir askeriye mantığı olduğunu, ocaklar için döngü kavramının kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.

Cem yürütme erkânına birden çok pirin katılması halinde, hangisinin sözü ilk alan kişi olmasına mensubu oldukları ocaklar üzerinden değil, yaş olarak büyüklük, saygı, hürmet hususunda karar verildiğini aktaran Derviş Cemal ocağı talibi Hıdır Balo'ya göre, dedeler birbirlerini ocakları üzerinden, aşağıda ya da üstte bulunma durumlarına göre değil, tamamen tanışma maksadıyla ocaklarını sormaktadırlar.

DAD başkanı Musa Kulu ise, ocaklar arasında büyüklük-küçüklük ya da ast-üst durumunun bulunmadığını belirtmiştir. Kulu'ya göre, Alevilikte esas olan temel unsur yoldur, her ocak, her birey yolun talibidir, bu nedenle kimse kimseden üstün değildir. Bu açıdan ocaklar arasında üstünlük değil, ahenk vardır. Hiyerarşinin, soy sop temelli ayrımcılığın Aleviliğin esasında olmadığını ifade eden Musa Kulu, Şia ve sistem etkisiyle böyle bir ast-üst ilişkisinin yaratılmaya çalışıldığını söylemiştir.

Kureyş Ocağı piri Cafer Yeşil dede, ocaklar arasında üstünlük olamayacağını, Kırklar Cemiyle verilmek istenen mesajın birlik, beraberlik, eşitlik olduğunu, Kırklar Cemindeki gibi ocaklar arasında büyüklük-küçüklüğün bulunamayacağını ifade etmiştir.

Alevilikte, ocaklar arasında görev dağılımına yönelik olarak ve kerametsel menkıbeler ışığında kurulan ikrarlık bağları vardır. Her ocak yolun talibi olduğu için, üstün olan unsur yol olduğu için ocaklar arasında aşağılama, diğer ocağı hor ve küçük görme, soyları üzerinden üstünlük yarışı yapma gibi yol ve erkân dışı uygulamaları Aleviliğin özünde görmek mümkün değildir. Bu tür eylemlerde bulunanlar, pirlerin ifade ettiği üzere yol ve erkân bilgisi olmayan, benlik getiren kimselerin işidir.

Tuncelili Alevi pir ve talipler, Tunceli'de bulunan ocaklar arasındaki ilişkileri şu şekilde açıklamışlardır:

“Dersim’deki ocaklar, Baba Mansur, Sarı Saltuk, Ağuıçen, Derviş Cemal, Şıh Delil Berhucan, Şah Çoban, Seyit Sabun, Kureyş... Hâkim ocak daha çok Doğu Dersim’de Kureyş Ocağı, Batı Dersim’de Derviş Cemal Ocağıdır.”³⁴²

“Seyit Kureyş Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Ağuçan Ocağı, Sarı Saltuk Ocağı, Pir Sultan Ocağı, ondan sonra Seyit Abdullah Horasani var. Benim bildiğim Dersim’de 12 tane ocak var. Çoban Baba Ocağı, Seyit Sabun Ocağı. Dersim’in ilk ocağı Şeyh Hasan Ocağıdır. Aslında tarihi incelememizde 1184’ten sonra Şeyh Hasan Dersim’e gelirken Malatya Onar Köyü’ne geçiyor, oradan Arapgir’e. Dersim’deki tüm ocaklar ırılığını oraya gönderiyorlarmış, hepsini oraya bağıyorlarmış, Şeyh Hasan Dede’ye. Ondan sonra toplanan paraları Şeyh Hasan Dede, Hacı Bektaş Veli’ye gönderiyormuş. İlk önce burada kurulan ocak Şeyh Hasan Ocağı’dır. Şeyh Hasan Ocağına bağı olarak da o dönemde 12. yüzyılda burada dikme ocağı vardı, Kalmem-sır Ocağı dikme ocağıdır, halen bugüne kadar varlığını sürdürüyor.”³⁴³

“Ocaklar arasındaki ilişkiler daha çok pirlık ve mürşitlik ilişkileridir. Bahsettiğimiz ocaklar içerisinde mesela Ağuçan Ocağı mürşitlerini kendi aralarında belirlerler. Derviş Cemallerin yine kendi aralarında pir ve rehber aileleri vardır. Onun dışında ocaklar birbirlerine pir ya da mürşittirler. Diyelim ki bir ceme gittiniz. Cem, Derviş Cemal talipleri içerisindeydi. Derviş Cemal pirleri orada bir cem hizmeti yürüteceklerdir, ama diyelim ki Ağuçanlı pir vardır diye Ağuçanlı, mürşit makamına oturur, birbirlerine destur, rızalık vermek şartıyla hizmet yürütölür. Aralarındaki ilişkiler pirlık, mürşitlik ilişkisine göre bu şekilde değerlendirilir.”³⁴⁴

“Dersim’deki ocak ilişkisi ıkrarlık üzerinedir. İkrarlık yola talip olmadır. Yola talip olmayan kişi Alevi değildir. Her Alevinin mutlaka yola talip olması gerekir. Talip o yolu sürmekle yükümlüdür. O yolun da örf, adet, gelenek, inanç, itikadı vardır. Bunlar talibi diğer inançlardan farklı kılıyor. Yol sürmeyen insan ben Aleviyim, cemevine gittim geldim demekle olmuyor. Yolda da bir ıkrarlık ilişkisi vardır: Mürşit, pir, rehber, talip. Bu dörtlü bir döngü içerisinde. Hak meydanında haklarını Hak ederek bu yolu yürütölrlr. Bu sistem Dersim ocak sistemidir. Buna da Riya Hak yolu sürmek denir.

³⁴² Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş:43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

³⁴³ Ali Yıldırım, Kalmem-sır Ocağı talibi, yaş:64, emekli, Tunceli Merkez.

³⁴⁴ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

Yok işte 12 ocak vardır, Biri üsttedir, diğerleri alttadır zihniyeti, yolun kültürü kabul etmiyor. El ele, el Hakk'adır."³⁴⁵

“Tunceli’de pir, rehber, mürşit ocakları vardır. Genel olarak ocaklarımız 3 kola ayrılmıştır. Kureyşan Ocağı Baba Mansur’a, Baba Mansur Ocağı Seyit Sabun Ocağına, Seyit Sabun Ocağı Derviş Gevr Ocağına gitmiş, Derviş Gevr yine Baba Mansur’a talip olmuş. Şıh Delil Berhucan Şah Çoban’a gelmiş, Şah Çoban Ağuçan’a gitmiş. Derviş Cemal, Sarı Saltuk’a gitmiş, Sarı Saltuk Ağuçan’a gelmiş. Bir döngü halindedir, üstünlük yoktur, ama bütün ocakların ilişkileri birdir, ocak ayrımı kesinlikle yoktur. Ocak seyitleri, pirleri de birbirlerine saygı gösterirler. Mesela ben Baba Mansurlu bir piri gördüğümde onun elini öpebilirim, bir Kureyşanlı beni gördüğünde elimi öpebilir, yaş biraz önemlidir bizde, yani daha insan-ı kâmil olanın eli öpülür. Tunceli’deki ocakların ilişkilerinde kesinlikle ayrıştırıcı bir şey yoktur. Hepimizin inancı, yolu, ikrarı aynıdır.”³⁴⁶

“Dersim’deki ocak sistemi, kendi içerisinde bir toplum ikrarlaştırmıştır. Örneğin Hıranlar, Kureyşanlıların talibi oluyor. Bazı aşiretler Ağuçan’a, bazıları Sarı Saltuk’a talip oluyor. Hepsi birbirinin içine geçiyor. Hepsi herde dervişe, mekane Hz. Hızır’e, yani evliyalar diyarıdır diyorlar. Hepsinin yönü Hakk’adır. Dersim ocak sistemi varlığın tümüyle ikrarlaştır, dağıyla, taşı ile suyu ile.”³⁴⁷

“Baba Mansur, Ağuçan, Kureyş, Sarı Saltuk, Beyaz Derviş, Derviş Cemal gibi ocaklar vardır. Bu ocakların en büyüğü Kureyş Ocağıdır. Yol Kureyş Ocağını gösteriyor. Ancak Baba Mansur biraz daha ön plandadır. Nedeni, Kureyş’in Baba Mansur’a eğilmesidir. Her iki ocak birbirinin talibidir. Ocaklar arasında el ele, el Hakk’a anlayışına dayalı bir ilişki vardır. Kureyş, Baba Mansur’a giderken nezaket olarak ayının sırtında gidiyor. Baba Mansur da yaptığı duvara biner, onu yürütür, Kureyş’e doğru gider. Karşılaştıklarında Kureyş, ben canlı şeyi yürüttüm, ama sen cansız yürüttün, sen benim pirimsin, ben bundan sonra senin talibinim der. Bu hadisede el ele, el Hakk’a anlayışını hayata geçiriyorlar. Aleviliğin Anadolu’daki çıkış yeri, yayıldığı yer Dersim’dir.”³⁴⁸

³⁴⁵ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

³⁴⁶ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

³⁴⁷ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

³⁴⁸ Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

“Dersim’deki ocaklar arasında el ele, el Hakk’adır ve doğayadır ilişkisi, anlayışı vardır. Kendi içerisinde ikrarlık anlayışı ile birbirlerine bağlanmıştır. En önemli şey Hak ve ikrarlık anlayışlarının temelinde olan yaşamdır. Bunlar anlaşılmadığı zaman şekli bağlamda izah edemezsin. Bununla ilgili yaşadığım bir hadiseyi anlatmak isterim: Ali Koç Kureyşanlıdır, buralıdır, diyorlar ki Ali Koç geldi buraya, cem bağladı, bu sınır taşıydı dikti. Ölmeden oğlu İbrahim’e gittik, dedi ki Dersim’de ocak sistemi el ele, el Hakk’adır. Hiçbir ocak diğerinden üstün değildir. Şimdi çıkarmışlar 12 ocak, 12 ocak yoktur. Nerede bir nişange varsa Hakk’ın nişangesidir. O nişange, diğer nişangeden üstün değildir. Hıran aşiretinin Alidost diye bir ziyaretleri vardır. Orası da Hakk’ın bir nişangesidir. İnsanlarımız buralara gidiyor, Hakk’a niyaz oluyorlar. Yoksa ağaca, taş taptıkları için değil, o taşta Hakk’ı gördükleri için gidiyorlar. Bizde ocaklar arasındaki sistem budur.”³⁴⁹

Konuştığımız Tuncelili pirlerin söylediğine göre on iki tane ocak bulunmaktadır. Ağuçan, Baba Mansur, Derviş Cemal, Kureyş, Sarı Saltuk, Şah Çoban, Şih Delil Berhucan, Seyit Sabun, İmam Rızalılar, Cemal Abdal, Celal Abbas, Şah Ahmet ocağı, dikme ocak olarak da Kalmem-sır Ocağı vardır. Bu ocaklar arasında öncelikle mürşitlik, pirlik, rehberlik ve taliplik ilişkisi vardır. Ancak aralarında el ele, el Hakk’a sistemiyle bir ilişki içerisinde oldukları için hiçbir ocak diğerinden daha ileride ya da geride değildir. Herhangi bir üste çıkma durumunu önleyici sistem olarak el ele, el Hakk’a anlayışı vardır. Seyit Sabun Ocağı talibi Ali Doğan, aslında Tunceli’de on iki, az ya da daha çok ocağın olmadığını belirtmiştir. Doğan, Tunceli’nin her yerinde kutsal nişangelerin, ziyaretlerin olduğundan bahsederek, hiçbir nişangenin diğerlerinden daha önemli ya da önemsiz olduğunun söylenemeyeceğini belirtmiştir. Ocakların sayısal olarak değerlendirilmesi noktasında iki farklı görüşle karşılaştık.

Ocaklar arasındaki ilişkilerin sözle verilen ikrar üzerine kurulduğu ve ikrarın yüzyıllardan günümüze kadar geldiğini ifade eden Kureyş piri Hasan Doğan dedeye göre, verilen ikrardan asla dönülmez, sonsuza kadar bu ikrar ilişkisi devam eder.

Esenler Ana Fatıma Cemevi başkanı, Derviş Cemal Ocağı talibi Hıdır Balo, ocaklar arasındaki ilişkinin ikrarlık ilişkisi olduğunu belirterek Kureyş-Baba Mansur Ocağı arasındaki mürşitlik, taliplik ilişkisini anlatmıştır. Hıdır Balo’nun anlattığı üzere, cansız duvarı yürüterek Kureyş’i karşılamaya giden Baba Mansur, bir rivayete göre aslan, bir

³⁴⁹ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

rivayete göre ise ayıya binerek, yılandan kamçı yapan Kureyş'ten keramet olarak daha ileride olduğu için mürşit olmuştur. Kureyş Baba, mürşit ikrarlığını Baba Mansur'un elini öperek göstermiştir. Baba Mansur'un mürşit olduğunu Kureyş'in ona verdiği ikrarla ortaya çıktığını diğer pirler de ifade etmiştir.

Ağuçan piri İnanç Dolu, ocaklar arasındaki pirlik taliplik ilişkisine cem ibadetinden örnek göstermiştir. Bu örneğe göre, Derviş Cemal pirlerinin yürüteceği bir ceme, Ağuçanlı bir pir gelirse, mürşit makamını bu pir temsil etmektedir. Zira daha önce de çokça vurgulandığı gibi Tunceli'deki ocakların hepsi Ağuçan'a bağlıdır, Tunceli'de en büyük mürşit ocağı Ağuçan Ocağıdır. Ağuçan pirlerinin olduğu yerde, ilk söz onlarındır.

4. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE ALEVİLİK

Toplumu oluşturan yapı unsurları, zaman içerisinde başkalaşım geçirerek önceki durumundan farklı bir görünüme bürünür. Toplumsal yapıyı meydana getiren öğeler, kaçınılmaz olarak değişmektedir. Bu değişimin yönü olumlu ya da olumsuz bir çizgide seyredebilir. Kimi unsurlar için değişim pragmatiktir ancak özellikle manevi yapı alanlarını oluşturan ahlaki, kültürel, dini değerler açısından bir takım olumsuzluklarla birlikte kendini var eder. Kısa, ani, sancılı değişimler olabildiği gibi uzun zaman içerisinde yayılmış, toplumsal düzeni bozmayacak şekilde gerçekleşen değişimler de söz konusudur. Daha çağdaş, modern, bilimsel açıdan yaşanan değişimlerle birlikte toplumsal hayat normlarında refah seviyesi artarken, aynı minvalde ilerleyen ancak inançlar, değerler üzerinde tahribata yol açabilecek kimi değişimler de yaşanmaktadır. Teknolojinin gelişmesi, bireysel hayatı güçlendirmekte, insanların birbirlerine olan bağı zayıflatmaktadır. Bireyler, bireysel yaşam, iş bölümü, kentleşme, modernleşme gibi süreçlerle karşılaşmakta, bir açıdan eskiye nazaran daha fazla olanaklar elde etmiş, asimilasyon, yozlaşma gibi süreçlerle kendisine, içinden geldiği topluma ve kültürel değerlerine yabancılaşmıştır. Bu bölümde Aleviliğin, toplumsal değişme süreçleriyle yaşadığı değişimi, dönüşümü ele alacağız.

4.1. Toplumsal Değişme Kavramının Tanımı

Toplumsal değişme; “toplumun temel düzenindeki kaymalar” olarak tanımlanabilir. Toplumsal değişme, sadece toplumun yapısında meydana gelen “temel ve geniş değişimleri” ifade eder: “Ailenin örgütlenişindeki, hayat kazanma yollarındaki, dinsel davranışlardaki, insanlar tarafından benimsenen değerlerdeki ve kullanılan teknolojiadaki değişimler” toplumsal değişme olarak ifade edilebilir. “Toplumsal değişme kavramı, toplumsal eylem ve etkileşim kalıpları olan toplumsal yapının değişmesi” olarak da tanımlanabilir.³⁵⁰

Toplumun büyüklüğünde, unsurları arasındaki kompozisyonda, denge ya da örgütlenme biçiminde oluşan değişme toplumsal değişmedir. Toplumsal sistemlerin yapı ve işlevlerinde meydana gelen önemli değişmelere toplumsal değişme denir.³⁵¹ “İnsan

³⁵⁰ Kongar, Emre, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, (14. Baskı), Remzi Kitapevi, İstanbul 2010, s. 55.

³⁵¹ Kongar, a.g.e., s. 55.

ömründen uzun yaşayan, görelî bir kararlılığa sahip olan ve kendi kendini devam ettiren” insan topluluğuna toplum denilmektedir. Toplum tanımlamaları farklı şekillerde yapılabilir. Ancak daha özel ve özellikleri saptanmış olan toplum tarifleri, belli toplum modellerinden bir tanesinin benimsenip o modele uygun sistematik bilginin de geliştirilmesinden sonra izah edilebilir.³⁵² Toplum modelleri; büyük, orta ve küçük boy kuramlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Büyük boy kuramlar, toplumları, insanlık tarihinin bütünüyle ele alır. İnsanlığın doğuşundan bugüne kadar oluşan olayları açıklayabilecek modeller ortaya koyma gayreti içerisinde. Büyük boy kuramları için insanlık tarihinin gelişme kanunlarının bulunması önem arz etmektedir. Böyle bir gayret içerisinde olanlar evrimci, diyalektik ve organizmacı olmak üzere üç ana kavram etrafında yoğunlaşmaktadırlar.³⁵³

Evrimci, diyalektik, organizmacı modellerin yapısına genel olarak göz atıldığında; organizmacı modeller için uygarlık ile kültürler adeta canlı birer organizma gibi doğar, büyür ve ölürler. Evrimci modellere göre; toplumlar benzer yollar izleyerek basitten karmaşıklığa doğru bir değişme eğilimi göstermektedirler. Evrimci modellerin özel bir formunu oluşturan diyalektik modellere göre; evrim sırasında ortaya çıkan her aşama kendisini ortadan kaldırır ve zıddını meydana getirecek unsurları beraberinde getirir. Büyük boy kuramlar toplumsal değişmeyi izah etme noktasında yetersiz kalmaktadır. Toplumsal değişmeyi en iyi ve yeterli şekilde orta boy kuramlar açıklamaktadır.³⁵⁴

Orta boy kuramlar içerisinde çatışmacı ve yapısal-fonksiyonel yaklaşım vardır. Çatışmacı yaklaşıma göre; birbirine zıt grup ve sınıfların istikrarsız olarak birbiriyle çatışmaları değişime kaynaklık etmektedir. Çatışmacı modeller, toplumu, birbiriyle çatışan öğelerin meydana getirdiğini, toplumdaki değişimin de bu öğelerin itici gücü ile oluştuğunu belirtmektedirler. Yapısal-fonksiyonel kurama göre ise sosyal değişme; tek bir nedene bağlı olmaksızın çoklu bir nedensellik ve fonksiyon içinde izah edilir. Yapısal-fonksiyonel kurama göre toplum, ahenkli ve bütünleşmiş bir yapıdadır.³⁵⁵ Yapısal-fonksiyonel yaklaşım, toplumsal öğeleri “bir organizmanın birbirine bağlı ve birbiriyle

³⁵² Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, s.46.

³⁵³ Kongar, a.g.e., ss.48-50.

³⁵⁴ Keskin, Y. Mustafa, **Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği**, (1. Baskı), İlahiyat Yayınları, Ankara 2004, ss. 36-37.

³⁵⁵ Keskin, a.g.e., ss. 37-38.

ahenkli bir destekleme ilişkisi içinde bulunan organlarına” benzeterek organizmacı yaklaşıma benzemektedir.³⁵⁶

Toplumsal yapı, farklı yön ve ögeleriyle çok çapraşık bir makinenin iç örgütüne benzer. Bu yapının herhangi bir parçasında meydana gelen değişme, diğer parçalara da geçer. Toplumsal değişme ayrıca, bir toplumun kültürüne eklenen maddi manevi yeni öge ve değerlerin oluşturduğu icatlardır.³⁵⁷

İnsan ilişkileri ile bu ilişkilerden kaynaklanan değerlerin etkileşimlerinden oluşan, bir bütün olarak ortaya çıkan toplum, farklı hız ve tempo ile değişir. Toplumsal yapı ögeleri birbiriyle bağlantılı olduğunda rast gele bir değişimin yaşandığından bahsedilemez. Toplum meydana getiren ögelerden herhangi birinde bir değişme söz konusuysa, bu değişme diğer ögeleri de etkiler. Toplumsal ögelerde oluşan değişme, ne aynı hızda ne de aynı oranda gerçekleşir, bundan dolayıdır ki arada boşluklar ortaya çıkar. Toplumsal yapının iç değişme oluşumları, denge koruma mekanizmalarıyla birlikte meydana gelir.³⁵⁸

Toplumlar, durağan olmanın tam tersi olarak sürekli yeni görünümlere bürünür, başkalaşım geçirir. Toplumlar meydana gelen farklılaşma, başkalaşım değişim ile ifade edilmektedir. Değişimin belirli bir zamanı yoktur. Her toplumun ortak özelliği sürekli olarak değişim içerisinde olmasıdır. Değişim süreci, aynı zamanda kültürel unsurların değişerek, eski halinden farklı olarak kuşaklara aktarılmasına da vesile olmaktadır. Değişme hızlı ya da yavaş olabilir. Aktarılan değerlerde, bilgilerde kimi zaman bozulma kimi zaman da zenginlik ortaya çıkar. Değişme mevcut değer ve kültür yapılarında ortaya çıkan dönüşümün, farklılaşmanın, başkalaşımın adıdır.³⁵⁹

Bir toplumdaki değerlerin, sembollerin, anlam sistemleri ve inançların yapısında farklılaşma, yenileşme ortaya çıktığında orada kültür değişmesi vardır demektir. Kültürlerde meydana gelen yeni görünümlere, başkalaşım ve farklılaşmaya kültür değişmesi denir.³⁶⁰

³⁵⁶ Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, s. 51.

³⁵⁷ Kongar, Emre, **Türk Toplum Bilimcileri 1**, (4. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 227.

³⁵⁸ Kongar, a.g.e., s.431.

³⁵⁹ Aytaç, Ömer, **Sosyoloji Bir Giriş Denemesi**, (1. Baskı), Üniversite Kitabevi, Elazığ 2002, s. 215.

³⁶⁰ Aytaç, a.g.e., s. 216.

Toplumsal değişme nedenleri, evrimci, döngüsel, fonksiyonel ve çatışmacı olmak üzere dört tane teoriyle açıklanmaya çalışılmaktadır:

Evrimci teoriler: Comte, Spencer ve Marks, sosyal değişme sürecini evrimci bakış açısıyla açıklamaya çalışmışlardır. Evrimci teorilere göre toplumlar basitten karmaşığa doğru giden bir süreç izlerler. Gelişme düzeyi yüksek olan toplumlar, diğer toplumlar için ulaşılmaması gereken hedefler konumunda bulunurlar. Comte, tüm toplumların teolojik, metafizik ve pozitif aşamalardan geçtiğini belirtir:

- Teolojik aşamadaki toplumlarda insanlar Tanrı ya da doğaüstü varlıklara tapar, toplumla ve insanla ilgili bilgilerin kaynağını dine dayandırır.
- Metafizik aşama: Toplumla ilgili bilgilerin temelini mantık ve akli olarak inşa edilmiş soyut g  ler oluşturmaktadır.
- Pozitif, bilimsel aşama: Din ya da metafizikten ziyade tüm bilgilerin kaynağı, bilimsel ya da gözlenebilir kanıtlara dayanmaktadır.³⁶¹

Toplumsal, kültürel değişime pek çok unsur sebep olabilir: Nüfus artışı, g  , savaşlar, fiziki  evre, teknolojik ilerlemeler, ekonomik gelişmeler, kentleşme bunlardan bazılarıdır. Ancak toplumsal değişme bu unsurların gelişimiyle, ortaya çıkmasıyla sınırlı olamayacak kadar büyük ve karmaşık olaylarla doludur. Bu nedenlerden dolayı pek çok bilimci, farklı modellerle, bakış a ıları ile toplumsal değişimi açıklamaya çalışmışlardır.³⁶²

Spencer, Darwin'in evrim teorisiyle toplumların evrimini açıklamaya çalışmıştır. Toplumlar basit yapıdan, karmaşık yapıya doğru giderler. Üretici olan bireylere ödül verilirken zayıf ve güçsüz olanlar toplumdan ayıklanır, böylece toplumlar kusursuz olma yolunda ilerlerler. Marks çatışmacı bir teorisyen olarak toplumsal değişmenin evrimci teorisini geliştirmiştir. Bu görüşe göre; toplumlar basitten karmaşığa doğru giderken, her aşamada kendisini yok edecek şartları da barındırmaktadır. Değişmeyi üreten ve gelecekteki toplumu ortaya çıkaran da bu şartlardır. Marks'a göre kapitalizm s m r c d r. Ancak komünist topluma ulaşmak için de gerekli bir aşamadır, komünizm, sömürücü olan kapitalizmin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkacaktır. Döngüsel

³⁶¹ Ayta , a.g.e., s. 220.

³⁶² Sinanoğlu, Ahmet Faruk, "Toplumsal Değişim ve Din", Hikmet Yurdu, 2008, (2), s. 25.

teorilere göre; toplum farklı safhalar yoluyla geçişlilik arz eder ve bu safhalar kesintili olduğu için bir safha yerini diğer safhaya bırakır. Son aşamaya gelindiğinde değişme durmaz ve başlangıç aşamasına geri dönüş yapar.³⁶³

Fonksiyonel teorilere göre; ögeler kümesinin oluşturduğu toplumlarda, her ögenin fonksiyonları yerine getirmede katkısı vardır. Her toplum, kendi bireylerinin fikir birliğine dayanır. Toplum, kendisini oluşturan parçalarla birlikte çatışmadan uzak bir şekilde ahenkli ve tutarlı olarak işleyiş gösterir. Her toplum içinde hayati işlevleri yerine getiren gelenekler, maddi varlıklar, fikir ve inançlar bir bütünün vazgeçilmez parçaları olarak bulunmaktadır. Çatışmacı yaklaşıma göre; toplum birbiriyle çatışan ögelerden oluşan bir bütündür. Her toplumda her an değişme olabilir. Toplamlar her an ortaya çıkabilecek çatışmalara sahnedir. Nasıl ki değişme her yerde vardır, toplumsal çatışma da her yerde vardır. Toplum içerisinde var olan her öge, o toplumun değişmesine katkı sağlar. Toplum, çatışmaların devam ettiği bir süreci ifade eder.³⁶⁴

Toplumsal değişme, bir birimde mevcut olan rollerin, kodların, normların yapısında ve doğasında meydana gelen değişimleri kapsar.³⁶⁵ Toplumsal sistemlerin yapısında, insan etkileşimi ve örgütlenişinde, ekonomik gelir kaynaklarında, normatif yapıda meydana gelen farklılaşma süreci toplumsal değişimle birlikte yaşanmaktadır. Dolayısıyla toplumu oluşturan her unsurda aynı düzeyde olmasa da değişim yaşanmaktadır. Her toplum kaçınılmaz olarak değişir. Parçaları arasında aynı hız ve düzeyde gerçekleşen bir değişim yaşanmasa da asıl gerçeklik, değişim varlığı ve karşı konulamazlığıdır.

Türkiye’de toplumsal değişim süreci, Tanzimat ve Islahat hareketleriyle başlamıştır. Bu hareketlerden sonra tarımda makineleşme, makineleşmenin neden olduğu işsizlik sonucunda köylerden kentlere doğru olan göç dalgalanmaları, kentleşme gibi süreçler toplumsal değişmeyi başlatmıştır.³⁶⁶

³⁶³ Aytaç, a.g.e., s. 220.

³⁶⁴ Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, ss. 51-52.

³⁶⁵ Smith, a.g.e., s. 30.

³⁶⁶ Sinanoğlu, a.g.m., s. 28.

4.2. Toplumsal Değişme ve Din Olgusu

Din, yaratıcının peygamberler aracılığıyla insanlara bildirdiği ya da ilahi bir kaynağa dayanmayan inanç olarak tanımlanabilir. Dini hüküm, mükâfat ile ceza, hesap, itaat etmek, teslim olmak, hizmette bulunmak, ibadet, gelenek, yol, kanun, şariat, millet, mezhep, üstün gelme gibi farklı anlamlara gelen bir kavramdır. İnsanlara dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmak için yol gösteren yaratıcının koyduğu, yaratılışın amacı akıl sahibi insanlara öğreten, onları güzel ve hayırlı işlere sevk edip Allah’a ibadet etmeyi gösteren, peygamberler ile insanlara ulaştırılan ilahi kaynaklı kanunlara din denilmektedir.³⁶⁷

Din, Tanrı’ya duyulan mutlak bağımlılık hissiyatını duymak olarak tarif edilebilir. Din, ahlaki bir hayat sürdürme konusuyla da izah edilebilir, kutsallık ifade etmektedir. Değerlerin somutlaştığı bir alandır. İslam bilginlerine göre din; “akıl sahiplerini kendi hür iradeleriyle kendinde iyi olan işlere sevk eden ilahi bir olgu” dur. Vahiy merkezli bir din olan İslam’ın dikkat çeken bir özelliği, insanların ilişkiler ağını düzenleme gibi bir iddiasının olmasıdır. Burada dinin, sadece insanlarla Tanrı arasındaki ilişkileri değil birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemesi özelliğini de görmekteyiz. İslamiyet, Yahudilik, Hristiyanlık gibi teistik dinlerde; inanç, ibadet, ahlak olmak üzere üç temel unsur bulunmaktadır. Teistik dinleri göz önüne aldığımızda dinin şöyle bir tanımını yapmak mümkündür: “Bireysel ve toplumsal yanı bulunan, fikir ve uygulama açısından sistemleşmiş olan, müminlerine bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurum” dur. Din, değer koyma, değer biçme ve yaşama şeklidir.³⁶⁸

Din, insanlık tarihi kadar eskidir, toplumsal hayata etki eden önemli unsurlardan biridir. Günümüzde de dinin bu etkisinin kırıldığını iddia etmek zordur, zira din birey ve toplumları etkilemeye devam etmektedir. İnsanları, toplulukları, grupları bir arada tutan bir güçtür. Tarih boyunca din adına savaşlar, kavgalar, tartışmalar, anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bunlara rağmen din, toplumların vazgeçilmez bir gücü olarak etkisini göstermeye devam etmektedir.³⁶⁹

Dinin sosyal hayatın tüm faaliyet alanlarında etkili olduğu geleneksel toplumlarda bireyler arasında da inanç ve ibadet bağlamında birlik söz konusudur. Geleneksel

³⁶⁷ Din ne demek? - din nedir? - dinin anlamı | İslam ve ihsan www.islamveihsan.com › sorularla İslam › akaid, (18.07.2019).

³⁶⁸ Gürsoy ve Kılıç, a.g.e., s. 34.

³⁶⁹ Okumuş, Ejder, “Toplumsal Değişme ve Din”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2009, 8 (30), s. 324.

toplumlardaki bireyler, dinî emirlere, yasaklara, ibadet, ayin, uygulamalara sadıktırlar. Toplumun en yukarısındaki yöneticilerden, en alttaki bireyelerine kadar, herkes, dinî buyruklara bağıllık konusunda tam bir sosyal kontrol misyonu üstlenmişlerdir. Dinin toplumsal işlevlerinden biri, grup ahlakının korunması ve ayakta tutulmasıdır. Bu işlevi, geleneksel toplumlardaki muhafazakârlığı da beraberinde getirmektedir. Bu anlamda din, geleneksel toplumlarda, örf, adet, ahlak ile kültürün resmî koruyucusu pozisyonundadır.³⁷⁰

Dini, kutsal kavramı ile olan ilişkisine vurgu yaparak tanımlayan sosyologlara göre din; “ kutsal fikrine dayalı olan ve müminleri bir sosyo-dinsel topluluk içinde birleştiren bir inançlar, semboller ve pratikler kümesidir.”³⁷¹ Her dinin, kutsal olarak sayılan sembolleri, anlamları bulunmaktadır. Örneğin semavi dinlerin kaynağı vahiy olan kitapları, taraftarları için kutsaldır. Dinlerin peygamberleri de, müminler tarafından büyük saygı görür. Özellikle geleneksel yaşayan cemaat topluluklarında hayatın merkezinde, dinleri, din büyükleri bulunmaktadır. Her dinde, tarafların yerine getirdiği inançsal ritüeller vardır (Örneğin, oruç, toplu ibadet yapılan mekânlar - kilise, havra, sinagog, cami-, kurban, namaz, günah çıkarma ayinleri...) her dinin, kendi mensuplarınca, hayatları boyunca yaptıkları, hayatlarına, sosyal ilişkilerine, münasebetlerine etki eden pratikleri vardır. Dini esasları aynı olan bireyler bir araya gelerek tarikat, cemaat, organizasyon, toplantı, söyleşi gibi farklı aktivitelerde bulunabilir. Burada belli amaçlar, fikirler, paylaşımlar etrafında kurulan, sayıları oldukça fazla olan grupları görmek mümkündür. Dinlerine yakın olan yöneticileri desteklemeleri, siyasi ve ideolojik olarak bir fikri benimsemelerinde temel dayanak noktası din olan sayısız grup, topluluk, örgütlenme biçimi vardır.

Din, toplumların gelişme süreçlerinde bazen olumlu bazen de olumsuz roller oynamaktadır. Toplum içerisinde değişen ve değiştiren bir parametredir. Din ile toplum birbirini sürekli olarak etkiler. Bu açıdan “dinin toplumsal değişme ilişkileri de karşılıklılık arz etmektedir.”³⁷²

Modern sanayi toplumlarında şehirleşme ve buna bağılı olarak meydana gelen sosyal değişmeler, geleneksel dinî yaşayışı büyük ölçüde değiştirmektedir. Bununla

³⁷⁰ Keskin, **Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği**, s.62.

³⁷¹ Gürsoy ve Kılıç, a.g.e., ss. 34-35.

³⁷² Okumuş, a.g.m., s. 324.

birlikte dine karşı ilgiyi de azaltmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse modern toplum, geleneksel toplumdaki dindarlık anlayışından farklı olarak dine karşı bir ilgisizlik olarak karakterize edilebilir.³⁷³

Toplumsal değişim sürecinde, dini grup örgütlenmeleri de karşılıklı ilişkilerinde, davranış tarzlarında farklılaşmalar ve değişimlerle karşı karşıya kalmışlardır.³⁷⁴ Kırsal alanda dinsel bağların daha güçlü, dini ritüellerin yerine getirilmesinde daha disiplinli yaşandığı açıktır. Kırsal alanda, din, hayatın hemen her alanına büyük ölçüde nüfuz etmektedir. Toplumsal değişme süreciyle birlikte dini hayatın da sıkı sıkıya bağlı olduğu normatif yapıdan, daha ılımlı, saydam, anlayışlı, katı olmanın zıttı daha yumuşak bir mekanizmaya dönüştüğünü görmek mümkündür. Bu nedenle inanç üzerine yapılan çalışmalarda, sürekli olarak eski ile yeni arasında bir karşılaştırmalı yöntem kullanılmaktadır.

Toplumsal değişme ile dini, eksiksiz bir şekilde idrak etmenin yolu, din ile toplumsal değişme arasındaki ilişkileri anlamaktan geçer.³⁷⁵ Toplumsal değişme süreci diğer pek çok unsur üzerinde farklılaşmalara neden olduğu gibi sosyo-kültürel yapıyı da değişime zorlamıştır. Böylece geleneksel dini olgular da değişime uğramıştır. Böyle bir süreçten geçen Aleviler, örgütlenmeleri gerektiği hususuyla bir araya gelerek Alevi örgütlenmesini oluşturmuşlardır.³⁷⁶

Kızılbaş Alevilikte Yol Erkân Meydan adlı eserinde Haşim Kutlu, özellikle 1500’lü yıllarda Alevi-Kızılbaşlara yapılan son darbelerle birlikte, ocaklar ve ocak hiyerarşisi her ne kadar devam etse de yol evladının maddi ve manevi kültürel birikiminin karanlığa gömüldüğünü belirtmektedir. Kutlu ayrıca, yaşadığımız tarihsel süreç içerisinde ocakları görmenin mümkün olmadığını, ocak denilen unsurun, sembolik düzeyde soyu devam ettiren ocak soylu aile yapılarından ibaret olduğunu vurgulamaktadır. Kutlu, bu aile yapılarını ocak olarak görmediğini, günümüze kalan bu ailelerin, eski aile yapılarından günümüze kalan birer tarihsel kalıntı örneği olduklarını ve kısmen de olsa bu ailelerin

³⁷³ Keskin, **Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği**, s. 64

³⁷⁴ Sinanoğlu, a.g.m., s. 28.

³⁷⁵ Okumuş, a.g.m., s. 324.

³⁷⁶ Gürsoy ve Kılıç, a.g.e., s. 130.

ocak kurumunu anlatmak için kullanılabilen birer örnekten ibaret olduğunu ifade etmektedir.³⁷⁷

İç göçün yaşandığı 1960’lardan önce, Alevi aşiretleri ve ocakları, Türkiye’nin ücra sayılabilecek yerlerinde yaşamışlardır. 1960’lardan sonra ise iç ve dış göçlerle birlikte Alevilik gibi ‘izole’ olan alt kültürler şehirleşme sürecini yaşayarak, küreselleşmeye şart olarak kapalı olma özelliğinden ‘görünür’ olmaya doğru kaymıştır.³⁷⁸

Toplumsal değişme sürecinin başlamasıyla Aleviliğin kültürel dokuları ve sosyal yapıları da değişmiştir. Örneğin geleneksel yaşamda Alevi toplumunun önderi olan dedeler kitlesel yönlendirme güçlerini kaybetmişlerdir. Dedelik kurumunun dinsel ve sosyal misyonu sayesinde ilk dönemler, topluluk bilincini kaybetmeden yaşamaya çalışmışlardır. Günümüzde Alevilerin bir siyasal eğilim etrafında bir araya geldiğini iddia etmek ve siyasal olarak bir örgütlenmeden bahsetmek zordur ancak Aleviler, gizli yaşam geleneğine uygun olarak, bu şartlar altında, dini ritüel ve törenlerini gizli de olsa belirli mekânlarda yerine getirmeye çalışmışlardır. Aleviler böylelikle örgütlü topluluk halini zor da olsa devam ettirmişlerdir.³⁷⁹

Kapalı toplum olarak yaşamını sürdüren guruplar için merkezlerde yaşayanlar kadar “sağlam, kitabi, kurallı” bir hayat içerisinde olmasalar da insanların yaratılışlarında olan “kurallar silsilesine” sahip olacağını söylemek kuvvetle muhtemeldir. Alevilerin temel yazılı kaynaklarından olan *Buyruklar* bu açıdan incelendiğinde, toplumsal varlıkların dışı vurumu görülebilir. *Buyruk* kitaplarında bir arada yaşayan toplulukların kargaşa, kaosa düşmeden belli bir düzen içerisinde yaşamalarını sürdürebilmeleri için tüm bireylerin uyması gereken kurallar konulmuştur. Belirlenen bu kuralların dışına çıkanlar olursa da ya sürgüne gönderilir ya da düşkün ilan edilir. Böylece bulunduğu toplumun dışına itilir. Uzun bir yazılı geçmişi olan modern kültürlerde sözlü geleneğin düşünce kalıplarına rastlamak olağan bir durumdur. Alevilik de şifahi bir kültüre dayanmaktadır, bununla birlikte yazılı kaynakları da vardır. Alevilerin yazılı kaynaklarından olan *Buyruklar*’ın düşünce ve anlatım özellikleri, sözlü ananelerde bulunan özelliklerle ortak yanlarının olduğu aşikârdır.³⁸⁰

³⁷⁷ Kutlu, a.g.e., s. 116.

³⁷⁸ Kaplan, a.g.e., s. 92.

³⁷⁹ Gürsoy ve Kılıç, a.g.e., ss. 129-130.

³⁸⁰ Kaplan, a.g.e., s. 92.

4.3. Toplumsal Değişme ile Göç, Kentleşme, Modernleşme ve Alevilik

Türkiye’deki daha gelişmiş kentlere doğru olan göç hareketleri Alevileri de etkilemiştir. Aleviler, geleneksel yapıdan uzaklaşıp Türkiye ve Avrupa’nın çeşitli kentlerine doğru göç etmiştir. Yapılan göçler nedeniyle Aleviliğin önemli sosyal kurumları zarar görmüştür. Örneğin köylerde çok güçlü bir bağla birbirine bağlı dede-talip birlikteliği bir takım sorunlarla karşılaşmıştır. Dede-talip birlikteliğinin kopmasıyla Alevi kurumları fonksiyonel olma niteliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Alevilerin sosyal düzenini sağlayan dedelik, musahiplik, düşkünlük yapılanması olumsuz etkilenmiştir. Bu kurumlar kentlerde etkinliğini ve işlevselliğini yitirmiştir. Yüzyıllar boyunca Alevi topluluklarında sosyal hayata yön veren, bireyleri disipline eden, Aleviliğin temel yapı taşlarından biri olan düşkünlük kurumu, günümüzde işlevselliğini kaybederek unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Düşkünlük kurumunun zayıflaması, dedelerin toplum içerisindeki etkinliklerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Köyden kente doğru akan Alevi nüfusu içerisinde Aleviler, kentlerde kurumlaşma faaliyetlerine girmiştir. Geleneksel yapıyı sınırlı şekilde sürdürmeye ve dede-talip ilişkisini devam ettirmeye çalışan çok az sayıda Alevi toplulukları, pirleri, bireyleri vardır.³⁸¹ Kentlerde Alevi nüfusu içerisinde dedelerin ve Alevi kurumlarının, musahiplik, dedelik, kirvelik, düşkünlük gibi kurumlarının toplumsal hayat içerisindeki ağırlığının ve baskınlığının yeniden ortaya çıkarılması amacıyla Alevi pirleri, talipleri, dernekleri farklı aktivitelerde bulunmaktadır. Örneğin zaman zaman Tunceli’nin bazı köylerinde birçok ocak pirinin katıldığı, cemlerin yapıldığı, semahların gidildiği, pir duasıyla lokmaların pişirildiği, kurbanların kesildiği ve paylaşıldığı birkaç gün süren etkinlikler düzenlenmektedir. Yurt içi ve dışından birçok ziyaretçinin bu etkinliklere katılmak için yoğun istek gösterdikleri açıktır. Bu etkinliklere Alevi deyişi okuyan birçok sanatçının katılımıyla, Aleviliğin canlılığının, etkinliğinin artırılması ve pir-talip etkileşiminin yeniden ayağa kaldırılması amaçlanmaktadır. Özellikle yeni nesle inancın, yol ve erkânın aktarılması için bu tür etkinliklerin düzenlenmesi kısmen de olsa Alevi değerlerinin canlı tutulmasını sağlamaktadır.

Toplumsal değişme ve kentlere olan göçlerle birlikte Alevilikte bazı yeni durumlar ortaya çıkmıştır. Alevilik kapalı ve bilinçli bir topluluk yapısından sosyal ve siyasal

³⁸¹ Yaman, “Geçmişten Günümüze Alevi Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler”, ss. 21-22.

yaşamın daha dinamik olarak belirlediği modern olgularla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum Alevilerin örgütlü yaşam dinamiklerinin etkisini kaybetmesine neden olmuştur. Bazı siyaset yapma olanakları elde etmişlerdir ancak bu durum ortaya çıkan sosyo-kültürel boşlukları doldurmaya yetmemiştir.³⁸²

Alevi-Bektaşî inancında, her pir yalnızca kendi talibini sorgulayabilir, onlardan çıralık alabilir. Her talip kendi atasından devraldığı pire, dedeye bağlıdır, bu bağlılığı sürdürmek zorundadır. Kendi pirinden kopup başka bir pire, rehberine bağlanan talip düşkün sayılır. Bu uygulama talip nüfusunun aynı kalması ve aynı coğrafyada bulunduğu sürece sorunsuz bir şekilde yürütülmesini sağlamıştır. Ancak nüfus artışı ile göçler, bu oluşumun yeniden şekillenmesine sebep olmuştur. Talip aşiretlerin uzak bölgelere göç etmesiyle birlikte sorunlar ve kopmalar yaşanmıştır. Bu problemler, seyit aileleri tarafından aynı kurallar altında yeni alt kollar oluşturmuş, makam bölüşümleriyle aşılmaya çalışılmıştır.³⁸³

Bektaşîlerdeki dedebabalar da göçer topluluklar ile dağınık yerlerde yaşayan taliplere ulaşmak için görevlendirilmişlerdir. Bu dedeler, talipleri gezer, törenler icra ederlermiş. Buralarda dini ve sosyal problemlerle ilgilenmişlerdir. Böylece taliplerinin mistik ve dini duygularını da tazelemişlerdir.³⁸⁴

Sosyo-kültürel, dinsel etkileriyle bağlantılı olarak, göçerler, göç yolları üzerinde karşılaştıkları kültürel, dinsel yapılardan etkilenirler. Alevilik üzerinde izleri bulunan Bâtîni, Hurufî, İsmailî etkilerin varlığı da yine göçer yaşam gerçeklikleri etrafında şekillenen kültür dünyası içerisinde anlaşılabilir bir profil çizmektedir. Kapalı bir sosyo-kültürel yapıda olan topluluklar, göçten kaynaklanan tedirginliğin etkisiyle geliştirdikleri psiko-sosyal korumacı tutumların, bünyelerinde bulunan kültürel ve dinsel unsurların gidilen yeni ortamlarda da varlığını devam ettirmesine neden olacağı ve yoğun sosyo-kültürel ve dini bir etkileşim ve değişimin yaşanılmasına imkân tanımayacağı da göz önünde bulunmaktadır. Göçle birlikte gelişen yabancılaşma duygusu karşısında kültür dünyalarının etkileşimle birlikte korumacı bir yapıyı da geliştirdikleri bilinen bir durumdur. Sosyal akış içerisinde, sosyal katmanlar arasında ilişkileri düzenleyen, geçişlilikleri sağlayan bazı mekanizmalar vardır. Bu mekanizmalar sosyal değişme ve

³⁸² Gürsoy ve Kılıç, a.g.e., s. 130.

³⁸³ Gezik ve Özcan, a.g.e., s. 21.

³⁸⁴ Gürsoy ve Kılıç, a.g.e., s.69.

geçişme süreçlerinde ortaya çıkar. Bu ara formlar ayrıca sosyal bütünleşme açısından önemli işlevleri yerine getirir. Ayrıca bu toplumsal yapılar, sosyal dokular arasında beliren melez yapılaşmalardır. Dini tutum ve davranışlar, sosyal yapılar ve tabakalaşmadan etkilenir. Alevilik içerisinde Bektaşilik- Kızılbaşlık farklılaşmasını, toplumsal geçişlilik sürecinde ortaya çıkan melez yapılar içerisinde aramak, anlamak mümkündür. Sünnilik-Alevilik farklılaşmasından ayrı olarak “Bektaşilik-Kızılbaşlık farklılaşması da kendine özgü sosyolojik gerçekliklere sahiptir.”³⁸⁵

Kent kavramı, nüfus yoğunluğu fazla, sanayi ve hizmet sektörüne dayalı ekonomiye sahip, yönetsel bir örgüt birimi olan yerleşim merkezleri olarak tarif edilebilir.³⁸⁶

Tarımsal üretimden uzak olmasına rağmen tarımsal üretimin denetlendiği, teknolojik unsurlarla ortaya çıkan işbölümü, uzmanlaşma ve teşkilat yapısının bulunduğu, nüfus yoğunluğu ve büyüklüğünün fazla olduğu farklı toplumsal birlikteliklerin bir arada olduğu, entegrasyon düzeyinin arttığı, karmaşık ve hareketli bir mekanizmanın sürekli olarak işlediği yerleşme alanlarına kent, şehir denir.³⁸⁷

Kentleşme, şehirleşme, “tarım dışı ve tarımsal üretimin denetlendiği dağıtımın koordine edildiği, ekonomisi bunu destekleyecek şekilde tarım dışı üretime dayalı bulunan, teknolojik değişimin beraberinde getirdiği teşkilatlanma, uzmanlaşma ve iş bölümünün en yüksek düzeye ulaştığı, geniş fonksiyonların gerektirdiği nüfus büyüklüğü ve yoğunluğuna varmış, toplumsal heterojenlik ve entegrasyon düzeyi yükselmiş karmaşık ve dinamik bir mekanizmanın sürekli olarak işlediği insan yerleşmesi”³⁸⁸ olarak tarif edilebilir.

Kentlerin çoğalması, kentlerin büyümesi ve sayısının artmasıyla birlikte toplumda örgütlenme ve uzmanlaşmanın giderek artması, insan ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere sebep olan nüfusun birikimi sürecine kentleşme denir. Sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan kentleşme süreci uzmanlık, bilgi ve beceriyle sarmalanmış bireylerin örgütsel birliktelikler halinde bilgi, hizmet ve mal üretimi sürecini

³⁸⁵ Gürsoy ve Kılıç, a.g.e., ss. 69-72.

³⁸⁶ Çelebi Zengin, Esra, “Kent ve Kentleşme Sarmalında Türkiye”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2018, 20/1, s. 86.

³⁸⁷ Görmez, Kemal, **Şehir ve İnsan**, (1. Baskı), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991, s. 1.

³⁸⁸ Görmez, a.g.e., s. 1.

kapsamaktadır. Bu süreçte bireyler egoist amaçlarla hareket etmektedirler. Şehirlerde insanların birbirlerine güven duygusu zayıftır, daha az dayanışma içerisinde yaşarlar.³⁸⁹

Kentleşme, şehirleşme kavramı, üretim, ticaret ve hizmetlerin hızlı bir şekilde geliştiği, sanayileşmeyle birlikte doğum oranlarının artarak kentlerde yoğunlaşması, kentlerde yaşayan bireylerin özel hayatlarını, ekonomik, siyasal, sosyal gibi farklı alanlarda etkisi altına alan ve devletin de faaliyet alanı oluşturmasını gerekli kılan değişiklikler olarak açıklanabilir. Şehirleşmeyle birlikte bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde, sahip oldukları değer yargılarında, davranışlarında bir takım değişiklikler meydana gelir. Tarımda makineleşme dönemine girilmesiyle tarım toplumları giderek zayıflamıştır. Bundan dolayı köylerde kitlesel göçler şehirlere doğru kayma göstermiş ve bunun sonucunda şehir sayısı ve nüfusu her geçen gün artmıştır.³⁹⁰

Kentleşme süreciyle birlikte dedeler ve talipler birbirinden kopmuş, özellikle yeni nesil, düşkünlük mekanizmasıyla birlikte Aleviliğin diğer kurumlarından da gittikçe uzaklaşmıştır. Alevilikteki düşkünlük kurumunun yerini yeni sosyal yapının kurumları almıştır. Alevilerin sorunlarını düşkünlük kurumuyla çözmek yerine, bu sorunlar devletin resmî mahkemeleri tarafından çözülmeye başlanmıştır.³⁹¹ Sözlü aktarım esasına dayanan ve kuşaktan kuşağa aktarılan Alevilik, yüzyıllar boyunca geleceğe taşınmıştır ancak kırsalın boşalması, geleneklerden ayrışma süreçlerinin hızlı yaşandığı değişim dönemlerinde bu aktarım geçerliliğini kaybetme noktasına gelmiştir. Unutulan değerlere dönüş için çaba sarf edilmektedir ancak dini değerler, çağa ayak uyduramadığı ve yerini ortaya çıkan yeni değerlere, kurumlara, örgütlenmelere bıraktığı için yeni kuşaklarca özümsemesi oldukça meşakkatli bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim kentlere göçen topluluklar, topraklarını, hayvanlarını, evlerini köylerde bıraktıkları gibi sahip oldukları sosyo-kültürel değerleri, inançsal algılayış ve davranışlarını da terk etmek durumunda kalmışlardır. Homojen bir yaşantının içerisinde farklı etnik, dinsel grupların içerisine karışan bireylerin eski geleneksel tutumlarında bir çözülme yaşanmıştır. Bu nedenle diğer inanç toplulukları gibi Alevi toplulukların da geride bıraktığı, kentlerde

³⁸⁹ Keskin, **Kentleşme Sürecinde Alevilik- Gelenek ve Modernizm Arasında Gelgitler-Elazığ Örneği**, ss. 33-34.

³⁹⁰ Görmez, a.g.e., ss. 1-3.

³⁹¹ Yaman, "Geçmişten Günümüze Alevi Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler", s. 22.

yaşatamadıkları ve çocuklarına aktaramadıkları yol ve erkâna ait çoğu ritüel, kutsiyet atfedilen kurumlar sosyal hayatlarından çıkıp gitmiştir.

Türkiye'nin büyük ve Avrupa'nın çeşitli kentlerinde düşkünlük kurumunun yaşatılması, bu geleneğin aynen devam ettirilme imkânı oldukça düşüktür ya da hiç kalmamıştır. Çünkü yeni toplumsal yapıda düşkünlük kurumu artık işlevsiz hale gelmiştir. Dedelerin çoğu, düşkünlük kurumunun günümüz koşullarına uygun hale getirilerek işlerliğinin kazandırılması gerektiğini düşünmektedirler.³⁹²

Kentleşme sonrasında, Alevi ocaklarında yaşanan değişimler çok farklı boyutlar içermektedir. Kentleşmeyle birlikte yaşanan sosyo-ekonomik dönüşüme dayalı, günümüzde dört farklı dede profili ortaya çıkmıştır:

1. Kentlerde kurumsallaşan cemevlerinde, dernek ya da vakıflarda maaşlı ya da gönüllü olarak dinsel hizmetlerde bulunan dedeler.
2. Herhangi bir cemevi, vakıf ya da dernekte görevli olmadığı halde kentlerde ya da Anadolu'nun herhangi bir yerinde Alevi topluluklarının dinsel hizmetlerini yerine getiren ocakzade dedeler.
3. Geleneksel dedeliğe ait dinsel hizmetleri yürütmemesine rağmen, babasından, akrabalarından edindiği bilgiler, gözlemler ya da yazılı kaynaklar aracılığıyla bilgi kazanmış olan dedeler.
4. Cem, cemaat, dinsel hizmet yürütmeyen ve bilgili olmayan ocaklı dedeler. Alevi topluluklarında toplumsal değişimle birlikte yukarıda belirttiğimiz farklı dede profillerinin yanında aile, inanç, siyaset gibi değerleri de değişmekte, yenilenmektedir.³⁹³

Günümüzde dedelere bugünün gereksinimlerine paralel olan yeni roller verilmektedir. Dedeler, devletin bünyesinde olan vakıf ve derneklerin denetiminde yer alan cemevlerinde bulunmaktadır. Dedeler ya gönüllü ya da maaşlı olarak görev yürütmektedirler. Dedenin otoritesi, kentlerde cemevinin girişinde başlamakta ve çıkışında ise son bulmaktadır. Dedelerin otoriteleri büyük ölçüde cemlerin içerisine hapsolmuş durumdadır. Derneklerin ya da vakıfların belirttiği esaslara uygun olarak

³⁹² Yaman, a.g.m., s.22.

³⁹³ Yaman, a.g.m., ss. 23-24.

hareket eden dedeler, günümüzde maaşlı birer memur olarak değerlendirilebilmekte, aykırı hareketlerde bulunması halinde cemlerde görev yapamayacak duruma gelmektedir.³⁹⁴ Dedelerin ve dedelik kurumunun toplumsal hayattaki etkisi geleneksel döneme kıyasla günümüzde gittikçe zayıflamaktadır.

Modern kavramının anlamı, yaşanan zamana ait ve uygun demektir. İçinde bulunduğumuz günümüz toplumu bu açıdan modern toplumdur diyebiliriz. Modernleşme kavramı; eski zamanlardaki toplum yapısından yaşadığımız toplum yapısına doğru meydana gelen değişimdir. Modern toplumun hangi toplum olduğuna teknolojiyi temel alarak ulaşmak mümkündür. Birikim sonucu ortaya çıkan teknoloji, toplumların günümüze kadar ulaşmasında kat ettiği gelişmeler hakkında bilgi verebilir.³⁹⁵

Modernleşme kavramını şu şekilde tanımlayabiliriz: “Az gelişmiş ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasal açıdan gelişmiş, sanayileşmiş ülkelerin seviyesine ulaşma yolunda gösterdikleri gelişim süreci”dir.³⁹⁶

Bir toplumun sanayileşme düzeyiyle teknolojisinin olup olmadığı belirlenebilir. Günümüz toplumlarında sanayileşme düzeyi en fazla olan toplum, modern toplumdur. Sanayileşmenin olmadığı toplumlardan, sanayileşmenin olduğu toplumlara doğru meydana gelen değişim modernleşme olarak belirtilebilir.³⁹⁷

Modernleşme kavramı, “insanoğlunun genel evrim çizgisi bakımından geri kalmış toplumların, zamanımızda, bu çizginin son noktasına gelmiş olan toplumlara yetişmesi” şeklinde izah edilebilir. Bu açıdan modernleşme insanlar için ilerleme olarak değil bir eşitleme süreci anlamına gelmektedir. Modernleşme, planlı ve programlı bir toplumsal değişmeyi gerekli kılmaktadır.³⁹⁸ Modernleşme sürecinde yeni, çağdaş olan unsurlar, eskinin yerini almaktadır.³⁹⁹ Toplumsal değişim ile modernleşme süreci ilişki içerisinde.

³⁹⁴ Yaman, “Geçmişten Günümüze Dedelerin Misyonu ve Değişim”, s. 35.

³⁹⁵ Kongar, **Türk Toplum Bilimcileri 1**, s. 228.

³⁹⁶ Aytaç, a.g.e., s. 217.

³⁹⁷ Kongar, **Türk Toplum Bilimcileri 1**, s. 228.

³⁹⁸ Keskin, **Kentleşme Sürecinde Alevilik Gelenek ve Modernizm Arasında Gelgitler-Elazığ Örneği**, s. 34.

³⁹⁹ Smith, D. Anthony, **Toplumsal Değişim Anlayışı**, (Çev: Ülgen Oskay), (2. Baskı), Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, s. 88.

Bazı araştırmacılar için modernleşme, toplumsal kargaşanın giderek artmasıdır, bazı araştırmacılar ise; modernleşmenin özelleşmiş bir uyum süreci olduğunu belirtir. Modernleşme, geleneksel yapıdan çağdaş yapıya geçiş sürecidir. Modernleşme diğer bir adıyla çağdaşlaşma diğer etkinliklerle birlikte ekonomik gelişmeyi ve kendi kendine yeten bir ekonomik gelişmeye yönelmeyi de kapsar.⁴⁰⁰

Modernleşme, evrim çizgisi bakımından geride olan toplumların, evrim çizgisinin son aşamasında olan toplumlara yetişme sürecidir. Geri kalmış toplumlar, hızlı bir şekilde modern olmaya çalışırlar. Hızlı ve planlı toplumsal değişme isteği nedeniyle kimi toplumlar devrim yaparak değişme hızını iyice artırma eğilimi göstermektedirler. Günümüzde modernleşme sürecine girmiş olan bazı ülkelerde devrimlerin yapıldığı görülmektedir. Ancak devrimler, kişisel arzulardan çok toplumsal şart ve kanunlara tabiidir. Bu açıdan devrim, siyasal ve toplumsaldır. Toplumsal değişme, evrim sürecinin bir ürünü olmasına rağmen, modernleşme gibi bazı durumlarda çok ani ve hızlı değişmeler söz konusu olabilir, bu tür durumlarda yönetimde bulunan sınıfın yerinden atılması ihtimali de ortaya çıkabilir.⁴⁰¹ Bu tür durumlarda toplumsal değişme süreci oldukça sancılı, yaptırımlarla dolu ve kaotik bir sürece dönüşür, toplumsal kargaşaya sebebiyet verir.

Ani ve hızlı olarak yaşanan modernleşme süreci, dengesizliklere, kesikliklere, şiddet gibi bazı kargaşalara sebep olabilir.⁴⁰² Çağdaş olduğu düşünülen toplumların seviyesine derhal çıkma isteği, çağdaş olmayan toplumlarda, hazırlıklı olunmasa da yeni değerlerin, sosyo-ekonomik, kültürel yeniliklerin yaygınlaştırılmasına ortam hazırlar. Ani ve hızla gelen bu yeni ortam karşısında, topluluk ve bireyler için sancılı geçen, direnişle sonuçlanan kaotik bir süreç de başlamış olur.

Modernleşme, geleneksellik ve çağcılık arasında bir geçiş dönemini ifade eder. Modernleşme, evrensel bir nitelik gösterir ve toplumsal bir çözümleme aracıdır. Modernleşmenin politik bir anlamı da vardır. Gelişmekte olan ülkelerde yönetici olan lider ya da elitler tarafından izlenen bir takım politikalar anlamında kullanılmaktadır. Kendi ülkesinde değişim başlatan liderlere yenilikçi ya da çağcı denilmektedir. Bazı noktalarda liderler tarafından gelişmiş olarak görülen toplumlara ulaşmak için bir takım

⁴⁰⁰ Smith, a.g.e., ss.89- 90.

⁴⁰¹ Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, ss. 304- 305.

⁴⁰² Smith, a.g.e., s. 89.

politikalar, seri planlar uygulanır, toplumu değiştirmek için bilinçli olarak uygulanan bu politikalar bütününe modernleşme denir.⁴⁰³

Osmanlı hâkimiyetinin uzun bir dönem boyunca devam etmesiyle, Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan topluluklar algılarını, yaşadıkları bu coğrafya üzerinden oluşturmuşlardır. Bu coğrafyanın dağılması doğal olarak oluşturulan bu algının da parçalanmasına sebep olmuştur ki bu da büyük travmaların yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı modernleşmesi ve devletin yıkılması, pek çok ulusal devletin kurulması gibi yeni durumları ortaya çıkarmıştır. Bu süreç içerisinde, bu coğrafyada bulunan topluluklar tarihsel konum ve algılarını değiştirme zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Topluluklar, Osmanlı Devleti'nde yaşanan değişim süreciyle birlikte olumsuz işaretlerden kurtularak yeni meşruiyet alanları oluşturmak adına yeni tanımlara ihtiyaç duymuşlardır. Dolayısıyla Rafîzi, Mülhid, Kızılbaş, Babai, Torlak, Zındık, Işık kavramlarının yerine Alevi tanımını, iktidar ve bu kavramlarla tanımlanan topluluklar yavaş yavaş kabul etmişlerdir. Böylece, geleneksel tanımlardaki belirsizlik, olumsuzluk ve yeni kavramın kelime anlamında olumsuz çağrışımların bulunmaması ve tarihsel arka planının olmaması zihinlerde yeni ve kabul edilebilir bir alan oluşturmuştur. Bu durum Alevi kavramıyla ilgili tüm çeper ve çevrelere, Alevi ve Sünnilere, özgüvenle geniş etki alanı sağlamıştır.⁴⁰⁴

Son dönemlerde Alevi kimliğine yönelik olarak farklı tanımlamalar ve kimlikleri üzerinden kazanılmaya çalışılan bazı toplumsal talepler mevcuttur. Aleviliğin tarihsel olarak geriye götürülmesi mümkündür ancak Cumhuriyet tarihi boyunca Alevilerin, kimlikleri dolayısıyla siyasi ve sosyal taleplerde bulunmaları yeni sayılabilecek bir olgudur. Aleviler, Osmanlı döneminde ayrımcılık ve olumsuz deneyimlerle karşılaşmışlardır, bu nedenle Cumhuriyeti sahiplenmişlerdir. Tekke ve Zaviyeler Kanunu'yla birlikte Alevilik-Bektaşiliğin geleneksel kurumsal yapısı özellikle şehirlerde sorun yaşamak durumunda kalmıştır. Tamamına yakını 1950'lere kadar kırsal kesimde yaşayan ve Köy Enstitüleri aracılığıyla üst toplumsal katmanlara eklenebilen Aleviler, 1950 ve 60'lı yıllardan günümüze kadar yoğun bir şehirleşme ve modernleşme tecrübesi yaşamışlardır. İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerde çalışan Aleviler, 1970'lerden

⁴⁰³ Smith, a.g.e., ss. 89-90.

⁴⁰⁴ Taşgın, Ahmet, "Irak'ta Bektaşî Topluluğu Şebekler", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2009, (52), s. 128.

itibaren sol hareket içerisinde aktif olarak yer almış, bu nedenle de ağır bir siyasi ve sosyal bedel ödemek durumunda kalmışlardır.⁴⁰⁵

Mülakat yaptığımız Tuncelili Alevi pir ve talipleri, göç, kentleşme, modernleşme ile Tunceli Aleviliği üzerindeki etkilerini şu şekilde aktarmışlardır:

“Göç, terör siyasi olaylardır, konulardır, baskılardır. Bu baskı da en fazla Dersim’de yaşandı. Güneydoğu’da da, Diyarbakır’da da yaşandı, Kürtlerin başkaldırması, silahlanması, devlete karşı gelmesi tabi ki devletin de onlara zulüm uygulamasıyla karşılaştı. Köylerin boşaltılması, yakılması, insanların göç ettirilmesi, başka yerlere sürgüne gönderilmesi gibi olaylar oldu, hala daha da bu var. Dersim Aleviliği nedir diye sorduğumuzda, bunu herkese de söylüyoruz, kardeşlikten öteye dünya karanlıktır. Kardeş olalım, birlikte yaşayalım. Bu memlekette sadece Sünniler değil, Çerkezler, Lazlar, Ermeniler yaşıyor, azınlıklar yaşıyor. Bunların hepsi Allah’ın yarattıklarıdır. Biz kimseyi yargılayamayız. Kimseye sen niye bu sıfatta yaratıldın diyemeyiz. Bizleri yaratan tek bir varlıktır, Allah’tır. Kimse Allah’ın emrine de karşı gelemes. Bizler eğer Allah yolunda samimiysek, inançlarımızı diğer insanlara aktarabiliriz. Hakk’ın yolu budur, doğrusu budur deriz, insanlara bu inancı yaşayarak öğretiriz. Bizler Hakk’ın yolunu sürdürüp yaşayacağız ki diğer insanlara da yaşatabilelim. E ben kendim yaşamıyorum, doğru, samimi değilim, itikatlı, inançlı değilim, inancımı kendim yaşamıyorum, iman sağlamlığım yok, yapımda, karakterimde her türlü fesatçılık var, başkalarına öğüt vermeye çalışıyorum, haşa. Sen ancak kendini kandırırsın, başkalarını kandıramazsın, işin gerçeği samimi ve doğru olmak.”⁴⁰⁶

“Modern, şehrsel Alevilik ya da kırsal Alevilik, bence sosyolojik açıdan incelenmesi gereken önemli bir kavram ve zemin. Çünkü arada ciddi anlamda kopuş var. Evet, bunu, kırsal ve şehrsel Alevilik olarak ayırmak, kavram olarak böyle mi kullanmak gerekir? Bilmiyorum, bu tartışılabilir. Son dönemdeki akademik çalışmalarda böyle bir çerçevede değerlendirilebilir çünkü yaşayış alanı dikkate alınmıştır. Biri kırsal alanda, biri şehir hayatında yaşıyor, e napalım kırsal ve şehrsel Alevilik diye iki kavram karşımıza koydular. Yani Aleviliğin ikide bir böyle farklı sosyolojik, siyasal, tarihsel

⁴⁰⁵ Kolukıncı, Suat, “Türk Modernleşme Sürecinde Merkezin Dönüşümü: Yerelden Küresele Yeni Kimlik Arayışları”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2008, (18), s. 137.

⁴⁰⁶ Ahmet Aktaş, Din Hizmetlisi, yaş: 63, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

nedenlerle parça parça farklı tanımlar üzerinde yoğunlaşılmasını da çok doğru bulmuyorum açıkçası.”⁴⁰⁷

“İnsanlar yerinden, yurdundan edilmiştir. Şimdi Suriye’deki savaştan dolayı binlerce insan Türkiye’ye gelmiştir. O savaştan kaçıp buraya gelenlere biz ne gözle bakıyoruz? Allah, kimseyi o duruma düşürmesin. Bizim insanlarımız da kendi yerinden, yuvasından çıkıp geldiler. Benim çocukluğum Tunceli’de geçti, evimi ne çabayla yaptım? O dönemde asker geliyor, sana süre veriyordu. Bir saat içerisinde burayı terk et diyordu. Yani bir saat içerisinde üstünüzü bile giyemezsiniz. Biz bunlarla karşılaştık. Bir akrabamı örnek vermek isterim: Halitpınar Köyü’nde. Dedi ki bize süre verdiler, evi tutuşturdular. Gelinlik kızım vardı, çeyizlik sandığı vardı, sandığı alıp çıkacaktım, bir asker silahın dipçiğiyle sandığa vurdu, attı ateşin içine. Yemin ederek anlattı bunu. İnsanlar göç ettiler, eşini, çocuğunu, annesini kaybettiler, evini barkını kaybettiler. Terörle mücadele şekli böyle olmamalıdır.”⁴⁰⁸

“Dersim’deki şehirleşme pek Aleviliğe uygun gitmedi. Yani Roma’ya giderseniz, İtalyan şehirlerini gezerseniz, Katolik dünyasının merkezi Vatikan’a giderseniz bir Katolik mimarisi vardır. Mekke’ye, Medine’ye giderseniz orada bir Sünni İslam mimarisi vardır. İran’a giderseniz Şii İslam mimarisi vardır. Bizim şehirleşirken gecekondulaşma tarzında bir şehirleşme oldu. Alevi mimarisine uygun bir şehirleşme keşke olsaydı. Meydanlar ona göre düzenlenmiş olsaydı, bugüne kadar olmadı. Çok geç oldu. Belki bundan sonra olur. Aslında böyle bir Alevi mimarisinin, farklılığının mimaride bir özgünlüğün ortaya çıkarılması gerekiyor. Bunlar mimarların, mühendislerin, belediyelerin işi. Modernleşme sürecine bakarsak, Aleviliğin yüzü pozitif bilimlere dönüktür. Yani Alevi inancında çok fazla bilimle din, bilimle inanç çelişmiyor, birbirini tamamlayıcı unsurlar olarak görülüyor. Dolayısıyla da bu toplumun modernleşme ile çok büyük bir sorunu olmadı. Modernleşmeye ilişkin bir şey gördüğünde kendi hayatını kolaylaştırıyorsa onu kabul etmiştir. Kentleşme sürecimiz sancılı oldu. Köylerin yakıldığı yıkıldığı bir dönemde oldu. Şu anda gördüğümüz Tunceli merkezdeki nüfusun yoğun olmasının nedeni 1990’lı yıllardaki köy boşaltmalarından sonra insanların gelmesidir. Aleviler o şekilde mahalleleşti, gecekondulaşta. 1937-38’de kırsalda yaşıyorduk. Bir Alevi şehri yoktu, ama Alevi şehri olarak Tunceli asıl merkez, bu isme resmi olarak

⁴⁰⁷ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

⁴⁰⁸ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

Tunceli denir (Eski ismi Mamekiye). Ne oldu esasında 90'lı yıllarda köy boşaltmalardan sonra nüfusun bu bölgeye kaymasıyla biraz daha yoğun bir şekilde göç oluşunca köy-kent gibi bir unsur ortaya çıktı. Göç ya da kentleşmeyle birlikte eğer kendi toplumunun etkileşiminden çıkmışsa başka toplumun etkileşimi içerisine girmişse rüzgârın önündeki kenger gibi tez savrulup gidiyorlar.”⁴⁰⁹

“Alevilik açısından gittiği şehirlerde Sünniler de olduğu için biraz karışıklık olduğundan gettolaşma oluyor. Aynı Yahudilerde olduğu gibi gettolaşmada ben de buna sahip çıkmalıyım gibi bir algı oluşuyor. Göçler de Aleviliği biraz kendine getirdi diye düşünüyorum. Mesela Erzincan'da bu çok yoğun görülüyor. Mesela Varto da öyledir. Varto'ya giderseniz, çarşısı Alevi Çarşısı ve Sünni Çarşısı diye ikiye bölünmüştür. Alevi köyleri, Sünni köyleri orada eski anlayışla bu şekilde devam etmiştir. Şu anda bile gittiğinizde aşağı çarşı, yukarı çarşı, Alevi Çarşısı, Sünni Çarşısı şeklinde bir şey var. Yani şehirleşme olduğunda Alevilerin kaderine genellikle gettolaşma, gecekondulaşma gibi şeyler düştü, ama maddi durumları, gelirleri iyi oldu mu onlar da farklı yerlere gitti, ama şöyle bir durum da var: Aleviler, gettolaşmış mahallelerden çıkıp maddi durumu iyi olup sitelerde oturduğu zaman Sünnilerin arasına gidiyor. O zaman orada asimilasyon başlıyor. Yani fakirlik kültürün sürdürülmesinde biraz etken oluyor gibi. Aslında fakirlikle din ve dil arasında bir bağlılık gözlemliyorum. Toplum fakirse diline, dinine biraz sahip çıkıyor. Çünkü onu tek kurtuluş çaresi olarak görüyor. Yani zenginlik, hepsi birlikte aynı anda zenginleşirse devam eder de ama aynı anda zenginleşmezse biri zenginleşir, diğeri geri kalırsa o zenginleşen o mahalleden tez kopuyor, daha şatafatlı yerlere gidiyor, o daha tez dağılıyor ve kültür, dil ve inanç orada daha fazla yozlaşıyor ve yok oluyor.”⁴¹⁰

“Cemevlerinin büyük bir kısmı 1970'lerden sonra yapılmıştır. Daha önce Alevilik kesinlikle yasaktı. 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra bizler cemleri, gece 12'den sonra gizli olarak yapıyorduk. Ondan sonra baktılar ki Alevileri asimile edemiyoruz. Dersim'in bu konuda çok etkisi oluyor. Dersim Aleviliği batıya doğru çok büyük etki yapıyor, çünkü bütün Aleviler, Türkmen Alevileri de gerçekleri görüyor. O yüzden Alevileri yok etmek için kendilerince politikalar üretmişler, çünkü başka türlü bu inancı yok edememişler. Bakın günümüzde her türlü pisliği yapan kişi de ceme giriyor.

⁴⁰⁹ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

⁴¹⁰ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

Cemlerde kimse kimseyi tanımıyor, ama önceden bizim kendi cemlerimize suçlu giremezdi. Ceme girenler suçsuz olmalı, pirini, rehberini, mürşidini bilmeli. Günümüzde sazımız, sözümüz, gülbanklerimizde Dersim ocak pirlerinin isimleri söylenmiyor. Bir tane cemimizde bunlar yok, kendilerine göre bir düzen oluşturmuşlar. Bektaşiliği ön plana çıkarmışlar. Balkanlarda oturan bir tane Bektaş çıkıyor diyor ki 70 tane Hristiyan öldürmektense bir Kızılbaş öldürmek daha iyidir. Bunların Hacıbektaş ile bir ilgileri yoktur. Hacıbektaş 1239'da İlyas ile İshak Babanın yanında yer almış. İlyas Babadan bahseden kimse yoktur. O dönemde katliamlar yapılıyor. İlyas Baba herkesi bir araya topluyor. Hacı Bektaş da bu olayın içindeymiş, hatta kardeşi de. Kardeşi Menteş'i de Sivas dolaylarında katlediyorlar. Osmanlı İmparatorluğu Hacı Bektaş Veli'yi de sonradan kendisine göre ayarlayıp ortaya çıkarıyor.”⁴¹¹

“Bu unsurların tamamı hepimizi etkilemiştir. Her yaptığımız hareketin, her söylediğimiz sözün bir manası ve bir karşılığı oluyor. Yani bir suya taş attığınızda, dalgalar kıyıya kadar gidiyor. Köylerin yakılması, insanların büyük kentlere sürgün edilmesi Aleviler açısından olumsuz etkilere sebep olmuştur. Bu insanlar kendi ziyaretlerinden, toplumsal olarak yaptıkları ritüellerden uzak kalmış oldular. Biz Alevi toplumu olarak Hz. Hızır'la yatıp Hz. Hızır'la kalkıyoruz. Alevi toplumundan Hz. Hızır'ı çıkarırsanız geriye sadece bir tarikat, bir örgütlenme kalır. Hz. Hızır'ı koyduğunuzda ise farklı bir manaya bürünüyor. Yunanlardaki Gılgamış ile bizim Hz. Hızır aslında aynıdır. Kentlerde dünyayla, insanlıkla bütünleşiyoruz ancak kentlerdeki Alevilerden Hz. Hızır'ı bilmeyen bir toplum yaratıldı. Yani moderen ve devletin istediği Aleviler ortaya çıktı. Bizler hep deriz devletin Alevi'si olmayacağız. Sonuçta insanların köyleri yıkıldı, kentlere zorla geldiler. İnançlarından, kültürlerinden uzak kaldılar. Bu anlamda özellikle Dersim Aleviliği etkilendi. İlk olarak dillerini unuttular. Yeni doğan çocuklarımızın hiçbirisi Kırdasği, Dımılki, Kürtçe, bunların hiçbirini bilmiyor. Sizce bu olumlu bir etki midir? Bizler için olumsuz bir etkidir. Doğuda yaşanan zorunlu göç, o insanlar üzerinde olumsuz etkiler bıraktı.”⁴¹²

“En son acı kaybımız göç, terör, kentleşme, modernleşme, bu süreçlerdir. Kendi inancı ile özü ile bağlı olan insanlar kentlere geldi. Kentsel bir Alevilik oluşmaya başladı.

⁴¹¹ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁴¹² Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

Bizim en büyük özelliğimiz şudur: Biz şu anda şehirlerde cemevinde bu ibadeti götürmeye çalışıyoruz, ama cemevinde kim düşkün, kim hırsız, kim yol düşkün, kim ne yapmış, kim ne suç işlemiş, kim zina yapmış bunu bilmiyoruz. Giriyoruz içeri herkes oradadır, rızalık istiyoruz, cem ibadetine başlıyoruz, ama köylerde herkes birbirini tanıyordu, pir geliyordu önce bu köyde bir haksızlık var mıdır? Var. Nerede? Falan talibinle falan talibin dövüşmüş. Pir onları alın gelin derdi, onları barıştırır, ondan sonra cem bağlardı. Bizim pirlerimiz köylere gittiğinde oturduğu evde diyor ki eşinle aran nasıl eğer iyiye ben senin bir suyunu içerim, eğer iyi değilse suyunu içmem, böyle bir inançtan bu inanca geldik. Burada 50’li yaşlardaki insanlar yolunu, erkânını yine devam ettirmeye çalışıyor. Kendi pirini buldu. Bir zaman savrulduk, ama bu savrulma yeniden toparlanma sürecine geçti. Bu sefer de bizler yolun katı kurallarını işleyemiyoruz. İşleyemiyoruz, çünkü tanıyamıyoruz. Mesela bugün Fevzi Çakmak Mahallesi’nde 8000, Yıldızbağları’nda 4000 kişi oturuyor, diğer yerlerde 8000 kişi oturuyor, toplamda 20000 insan var. Cemevimizde ibadet edeceğiz, hangi mahalleden bu yirmibinin içerisine kim gelmiş? Bunu bilemiyoruz, yol ve erkânımızı da tam olarak oturtamamışız, yürütemiyoruz. Orada savrulduk, ama toparlama dönemine tekrar girdik.”⁴¹³

“Eskiden köy evlerinde köyde yaşayanlar ev yapacakları zaman öncelikle bir büyük oda hayaliyle işe başlardı. Çünkü herkes odanın içerisine gelecek cem tutacak, semah dönülecek, Hak’la Hak olunacak, ama şimdi hem dışarıya verilen göçler hem de Dersim’in içerisinde asimile yani egemen inanç sisteminin doğal inanç sistemlerine baskısı sonucu inançta değişimler olmuştur. Mesela cemevleri, cemevlerinde genelde yol sürdürenler pirlerdir, ama kontrolleri daha kolaydır. Biliyorsunuz ki o cemevinde kontrolü pirler aracılığıyla sağlayabiliyorsunuz. Dersim’in inançsal yapısı üzerinde durursak; cenaze erkânından sonra 3 Lokması verilir. 3 Lokması nedir? İnançsal bağlamda baktığınız zaman bugünkü adıyla 3 günlük yemek deniliyor. Yemek değil 3 günlük lokmasıdır o. Aslında 3 güne kadar gelemeyen, dışarıdan gelen insanlar, cenazeye yetişemeyen insanlar, gideyim mezarda bir çıra yakayım, lokma dağıtayım der ve herkes kendi lokmasını dağıtır. İnsanların toplandığı ufak bir lokma eşliğinde mezara gittiği, bir helallik ritüelidir aslında, birbirine bağlılık ritüelidir, ama baktığınız zaman bu cemevleri sürecinden sonra bunun büyük bir ranta döndüğünü görüyoruz. Cemevlerine bağışlar,

⁴¹³ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

kavurmalı pilavlı toplu yemekler başladı. İnsanlar sadece cemevlerine gidip yemek yiyip döndükleri için mezara gidip o helalleşme ritüelini yapamadıklarını görüyoruz. Alevilikte 40 sayısının önemi büyüktür. Mesela bir bebeğin ana rahminde 40 günde şekillenmesi, bedeninin toprakta 40 günde ruhtan tamamen arınması gibi inançlarla birlikte 40 günlük, 40. günde verilen o 40 lokmasının Hakk’a yürüyen kişinin tamamen toplumla birbirinden ayırt edildiği inancı vardı, ama cemevlerinde bu sadece bir yemek yeme muhabbeti haline geldi. Bu büyük bir asimile sorundur. Kentlerde daha değişik şeyler oldu. Köylerde herkes birbirini tanırdı. O cem esnasında kimin ceme katılıp katılamayacağı bilinirdi, ama bugün büyükşehirlerde herkes ceme girebiliyor. Çünkü herkes farklı yerlerden gelmiştir, kimse kimseyi tanımıyor. Herkes gelip ceme girebiliyor. Bu da aslında yolun yapısını bozucu bir unsur oldu.”⁴¹⁴

“Tunceli Aleviliğinin kentleşmeden ziyade işsizlik ve teröre bağlı göç ve modernleşme süreçlerinden inançsal bir dönüşümü yaşadığı kanaatindeyim. Özellikle büyük kentlere göç ile birlikte Tunceli Alevilerinin bir kısmı, yaşadıkları çevreden gelebilecek baskılara karşı ya Aleviliğini gizlemiş veya zaman içinde yolunu-erkânını unutmuşlardır. Ebeveynler, Aleviliğe ilişkin bir takım gerçeklerin farkında olsa bile, bunları çocuklarına aktaramamış ve inanç özünü yitirmiştir. Büyük kentlere giden birçok Alevinin kırsalda bağlı bulunduğu ocaklarla ve dedelik makamı ile ilişkisi kesilmiştir. Bir kısmı ise inanç pratiklerini gözden geçirmek suretiyle kendilerini yeniden tanımlamak zorunda kalmıştır. Alevi öğretisi içerisinde önemli yer tutan dedelik, talip, düşkünlük, kirvelik ve musahiplik gibi bazı kırsal Aleviliğe özgü karakteristik kavramlar kentleşmeyle beraber işlevsiz hale gelmiş ve egemen kent hayatına tutunma çabaları öne çıkmıştır. Sürecin bu noktaya gelmesinde karmaşık süreçler ile karakterize edilen modernleşmenin ve yaşanan teknolojik gelişmeler ışığında bireylerin bilgiye erişim ve paylaşım yöntemlerinin farklılığı da bu süreci tetiklemiştir.”⁴¹⁵

“Sistemde şöyle bir şey vardır: Kendisi gibi düşünmeyen, biat etmeyen herkesi kendi çizgisine getirmek için her yol mubahtır der. Sizi eşkıya, terörist, şaki, zındık gibi kötü anlamda yüklemeler ile tanımlar. Topluma bunu kabul ettirir. Toplum böyle bir kabule geldiği zaman söyledikleri o toplumların hepsini darmadağın etmek için her türlü

⁴¹⁴ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

⁴¹⁵ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

gücü kullanarak, yerinden ederek sürerek öldürerek yok etmeye çalışır. Burada yapılan hesap şudur: İnsanlar kökünden koparılsa, metropollere giderse yalnızlaşır. Etrafında çok farklı bir toplumsal yapı olduğu için zamanla onunla bütünleşir. Göç ettirmenin sebeplerinden biri budur. Seni okula eğitimle kendi inancını kendi kültürünü, kendisine ait olanı sana verir, seninkini de yasaklar yani insanı, toplumu, inançları iki türlü öldürür, birincisi yerinden ederek, öldürerek bir de asimile ederek. Kendine ait olan şeyi sana verir, sana ait olan her şeyi yok eder. Binlerce yıldır bütün iktidarların ortaya çıktığı andan itibaren bütün iktidarların kendi çeperinde olan halklara, inançlara yaklaşımı budur. Bu sadece Türkiye'ye ait bir şey değildir. Örneğin İspanyol, İngiliz sömürgecileri, Hollanda, Fransız sömürgeciliği Amerika kıtasını keşfettiği anda oradaki halklara ait olan her şeyi yok edip kendisini oraya taşımıştır ve bunu özgürlük, medeniyet adına yapmıştır. Böyle de riyakâr, ikiyüzlü sözler vardır. Oraya medeniyet götüreceğiz. Şimdi aslında oraya ait olan her şeyi kaybetmiştir. Mesela Kızılderili bir bilgenin çok güzel bir sözü var: gidin o beyazlara söyleyin, son ağaç kesildiğinde, son nehir kurduğunda, son balık tutulduğunda beyaz adam paranın yenmeyecek bir şey olduğunu anlayacak. Bu adam bizim medeniyet dediğimiz o şeyi hiç görmemiştir, ama o yaşamın, o içindeki cevherin farkındadır. Hayatı onlar kurmuştur, atalarından, dedelerinden aktarılanlar ile kurmuştur. Tabiata saygılı, tabiatla yaşayan, onunla ikrarlaşıp yaşamını sürdüren insanlardır. Diğerleri soyguncu, talancı. Oraya gidenlerin hepsi o topraklardaki değerli olan şeyleri getirip sermayeye dönüştürmüşlerdir ve güç elde etmeye çalışmışlardır. Bütün devletlerin durumu budur. Çünkü sistem kendini yaşatmak için başkasının üzerine kendisini otorite olarak koymak zorundadır. O otoriteyi koyduğunuz zaman siz o toplumları, grupları kötü ve yanlış göstereceksiniz ki yok edebilirsiniz. Bu topluluklar kendi eksikliğini görerek kendinden utanmaya başlar. Onlar gibi olmaya çalışır. Şu anda bizim pirlar de bunu yapmaya çalışıyor.”⁴¹⁶

“Şu anda ocaklar arasında, talip ve hizmet anlamında bir ayrım olsa da günümüz itibarıyla bu kalktı. Yani o posta oturan kim varsa, Alevilikte bir deyim vardır: Eri erden seçen pir, piri pirden seçen kördür anlayışı vardır. O posta kim oturmuşsa, o post sahipleriyle birlikte o hizmeti yürütürler. Eskiden öyle değildi. Kırsal yaşamda mesela, Kureyşan'lar sadece kendi taliplerine, Baba Mansur'lar kendi taliplerine gider.

⁴¹⁶ Musa Kulu, Kureyş Ocağı talibi, yaş: 63, DAD başkanı, Tunceli Merkez.

Günümüzde, kentsel yaşamın getirmiş olduğu ihtiyaçlardan ve en önemli unsurlardan biri olarak cemevlerinde artık insanlar toplu halde gidip pirlerin yanında hizmet etmektedir, o posta oturan Seyid-i Saadet, Evlad-ı Resul olması, herhangi bir ocakzade olması insanlar için yeterli görülüyor. Çünkü insanlar, kendi pirlerine ulaşamıyor. İster istemez bir ocakzade piri gördüğü zaman eteğinden tutuyor, bu da pire kardeş anlayışıyla baktıklarını gösteriyor.”⁴¹⁷

Göç, terör, modernleşmenin Alevilik üzerinde olumsuz etkilere neden olduğu açıktır. Kırsal hayattan uzaklaşıp, farklı kültür ve inanışların olduğu kent merkezlerine doğru olan göçler nedeniyle, insanlar inançlarından kaçınılmaz olarak kopuk yaşamaya başlamışlardır. Sözlü kültür geleneğine dayanan Alevilik esaslarını anlatacak, aktaracak olan ocaklardan, pirlerden ayrı düşen talipler, inançsal anlamda çeşitli alanlara savrulmuşlardır. Çoğu ateistliğe, Sünniliğe ya da aşırı uç noktası olan Şialığa kaymıştır. Kimisi Hz. Ali’yi ilahlaştırırken, kimisi Ali’siz Alevilik demiş, kimisi geldiği inancı, bilime, ilime, moderniteye, günümüz şartlarına uymayan fazlalık bir inanç olarak görmüştür. Farklı kültürlerle temas kurulduğu anda sadece Aleviler için değil diğer tüm inançlarda da meydana gelen aslını inkâr etme, kabullenememe, çağ dışı, akıl dışı görme, hiçbir ihtiyacını karşılamadığından dolayı inancın terk edilmesini doğal karşılama, inancıyla ilgili yeterli bilgi sahibi olmadığı için başka inançların ve kişilerin etkisi altında kalma gibi inancı deforme eden süreçler yaşanmaktadır. Nitekim Tunceli’de özellikle 1990’lı yıllarda köylerin boşaltılması sonucu, Tunceli kent merkeziyle birlikte Anadolu’nun büyük kentlerine akan Tunceli Alevi nüfusu, gittikleri yerlerin kültür ve inanış ritüellerine tamamen yabancı olduğu için boşlukta kalma sürecini yaşamıştır. İnsanların, köylerde tarımsal üretime dayalı, herkesin akraba, komşu olduğu geniş aileler şeklinde yaşadıkları, yalnızlığın, bireyselliğin bilinmediği, maddi ve manevi açıdan birbirine yeten geleneksel köy hayatından uzaklaşıp büyük binalarla örülü, her etnik ve dini kökenden tanımadıkları insanlarla bir anda yaşamak durumunda kalan Aleviler, inançlarını arka plana atmak zorunda kalmışlardır. Zira yeni hayatın şartlarına alışmak ya da uyum sağlamak öncelikli uğraşları olmuştur. Köyde dede-nenesiyle, anne-babası ya da köydeki yaşlılarla konuştukları lisan, kentlerde okula başlayan çocuklarda unutulup gitmiştir.

⁴¹⁷ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

Kureyş Ocağı talibi Cihan Söylemez, 1937-38 sürecinden önce Alevilerin Tunceli’de daha çok köylerde yaşadığını, bu süreçten ve 1990’lı yıllardan sonra ise Tunceli merkez ile büyük kentlere doğru yoğun göçlerin yaşandığını ifade etmiştir. Söylemez’e göre; kentleşme süreci sancılı olurken, modernleşme sürecinde aşırı sorunlar yaşanmamıştır, çünkü Alevilik hiçbir zaman bilime, ilime ters düşmemiştir, kendi içerisinde çağa, zamana ayak uydurabilen bir inançtır. Göç ve kentleşmeyle birlikte kendi toplumuyla, inancıyla iletişimi kesilen birey ve ailelerin inançsal ve kültürel olarak başka alanlara savrulduklarını belirten Söylemez, ayrıca başka kentlere giden Alevilerin, Sünnilerle karşılaştıktan sonra kendi inançlarına sahip çıkma eğilimlerinin de olduğunu, Alevi-Sünni inancına mensup olanların kutuplara ayrıldığını, Varto’da özellikle Alevi-Sünni çarşılarının bulunduğunu, Alevilerin gecekondulaşma ve gettolaşma şeklinde yaşadıklarını ifade etmiştir.

Ağuçan piri Hasan Genç dede, tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra cemlerin gece 12’den sonra gizlice yapıldığını, 1970’lerden sonra cemevlerinin inşa edildiğini ifade etmiştir. Kentlerde yapılan cemevlerindeki cemlere her tür suça karışmış bireylerin geldiğini de sözlerine ekleyen Hasan Genç dedeye göre; yapılan cemler Aleviliğin yol ve erkânına tam olarak uymamaktadır, eskiden cemlerde tüm Tunceli evliyalarının isimleri zikredilirken günümüzde daha çok Hacı Bektaş Veli ismi zikredilmektedir. Hasan Genç dede ayrıca, yapılan her tür politikaya rağmen Tunceli Aleviliğinin güçlü olmasından kaynaklı olarak asimile edilemediğini de vurgulamıştır.

Tunceli’de köylerin boşaltılması, yakılması, insanların başka kentlere sürgün edilmesi gibi hadiselerin, Aleviler açısından olumsuz etkilere sahip olduğunu dile getiren Derviş Cemal Ocağı talibi Hızır Balo’ya göre; Aleviler kendi ziyaretlerinden, inançlarından kopmuştur. Hz. Hızır’la yatıp kalkan bir topluluk Hz. Hızır’dan da kopmuştur. Hz. Hızır’ın olmadığı bir Alevilik de tarikat ve bir örgütlenmeden başka bir şey değildir.

Kentleşme, göç, terör, modernleşme gibi süreçlerin Alevi toplumu acı kayıplara sebep olduğunu söyleyen Şah Çoban Ocağı Hüseyin Kaykaç dede, Alevi yol ve erkânının cemevlerinde yaşatılmaya çalışıldığını ancak buradaki cemlere suç işleyenlerin de geldiğini, nüfusun kalabalık ve dağınık olmasından dolayı suçlu-suçsuz ayrımının dedeler

tarafından yapılamadığını, inançta meydana gelen kopuşlara rağmen, Alevilerin tekrar toparlanma sürecine girdiklerini ifade etmiştir.

4.4. Geleneksel Alevilik Olgusu ve Tunceli Aleviliği

Türkiye’de köylere bakıldığı zaman, dini inançların en yaygın sürdüğü yerleşim yerleridir. Sosyal kurumların en önemli unsurlarından birisi dindir. Köy hayatının düzenlenmesi, bireylerin ahlaki yaşantılarının koordine edilmesinde dinin rolü ve önemi büyüktür.⁴¹⁸

Alevi toplulukların, kitlesel olarak siyasal bir yönelim belirlemelerinde geleneksel sosyal yapılanmanın önemli bir etkisi vardır. Bu yapılanma içerisinde, Alevi toplulukları için önder olarak kabul edilen dedeler, toplumun siyasal tutum belirlemesinde de öncülük etmişlerdir.⁴¹⁹

Kırsal, geleneksel Alevi köy hayatında, dede, topluluk önünde bir karar verirse, topluluğun bu karara uyması zorunluydu. Bu kararın pratiğe dökülmesi için birçok maddi ve manevi yaptırım harekete geçirilirdi. Bu eski yapının, günümüz koşullarında da devam ettirilmesi imkânsız hale gelmiştir. Güncel sosyal, siyasal gelişmeler, Aleviliği ve kurumlarını geleneksel yapısından uzak bir şekilde ideolojik algı ve anlayışlarla muhatap etmektedir. Dedelik kurumu 1990’lı yıllardan önce talipler açısından zayıflamaya başlamıştır.⁴²⁰

Mülakat yaptığımız pir ve talipler geleneksel Alevilik yaşantısı ile ilgili şu görüşleri bizlerle paylaşmışlardır:

“Sadece bir pir giderdi o köye. O pir o köyün görgüsünü, sorgu, sualini yapardı. Kendi aralarında kırgınlıklar, küskünlükler varsa onları barıştırdı. Aile içerisinde huzursuzluklar varsa onları düzeltirdi. Kendi taliplerini görür, cem hizmetlerini yapar oradan ayrılırdı. Şöyle bir şey daha var: Biz teknik açıdan bir yanlış yaptık. Cemevleri bugün ciddi anlamda bazı sıkıntılarla karşı karşıyadır. Eskiden pir talibin ayağına giderdi. Biz burada yanlış yaptık. Şu anda, cemevlerinde dedeler oturmuşlar, talip ayağımıza gelsin diyorlar. Gelmez ki. Eskiden, dedeler sazı sırtında dağları taşları aşarlardı, karları

⁴¹⁸ Görmez, a.g.e, s. 15.

⁴¹⁹ Gürsoy ve Kılıç, a.g.e., ss. 128-129.

⁴²⁰ Yaman, “Geçmişten Günümüze Alevi Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler”, ss. 22-23.

aşarlardı. Talibin köyüne gider hizmet yaparlardı. Yani talipler, köylüler toplanıp da pirin evine gitmezdi. Pir onların ayağına giderdi. Pir onların ocağına giderdi. Şimdi devir değişti, dedeler oturuyorlar, talip gelsin diyorlar, gelmez ki. Yani işin özü böyle oluşturulmadı. İşin örgütsel dengesi böyle oluşturulmadı. O yüzden gelmiyorlar, pir gitmek zorunda. Pir gelip sizinle oturacak, sohbet edecek, sizi dinleyecek, sizin eleştirilerinize ya da sorularınıza cevap verecek, sizinle bir gönül dili oluşturacak. Sizinle bir muhabbet dili oluşturacak. Yani pir, o haneye girmek zorundadır. Haneye pir girmeyince ne olacak? Bak, talip de gelmiyor işte. Sen cemevinde oturursan, talip gel dersen, gelmez.”⁴²¹

“Günümüzde eskisi gibi pirlar köylardaki taliplerine gitmiyor. Şehirlerde de kimse pirini bilmiyor. Cemevleri yapılmış, sözde cemevine gidiyor, ama hiç birisini bulmuyor demektir. Günümüzde köylere ve şehirlerde de aynı şey yaşıyor. Pirlar köylere gitmiyor. Köye gittiğim zaman büyüklerimle beraber gidiyordum. Sazı çalıp cem bağılıyordum. O zamanlar saz çalıyordum. Uzun zamandır bırakmışım, çalmıyorum. Cem bağılıyorduk, toplumlari bir araya getiriyorduk. Orada herkesin birbirine rızalık vermesi lazımdı. Hiç kimse kimseye dargın olmayacak. Yazın herkes işinde gücünde olduğı için dedeler yazın taliplerine pek gitmezdi, kışın giderlerdi. Kışın 1-2 ay bütün köylari gezerdik. Görgü cemleri yapardık. Görgü cemlerine gençler girmiyordu, evli olanlar giriyordu. Musahibi ile beraber bu cemlere girerlerdi. 4 tane can olur, o ceme gelirlerdi. Kendisi, eşi, musahibi, musahibinin eşi beraber giriyorlar. Ne oluyor? Dört can diyoruz, bak ayrım yok. Bu kadındır, bu erkektir demiyoruz. Dört can, ceme girer. Çünkü hepsinin birbirine rızalık vermesi gerekiyor, hiç kimse kimseye ters gözle bakmayacak. Biz böyle yapıyorduk. Büyüklerim de böyle yapıyordu, cemlerimiz de böyleydi, ama şimdi o köylere yapılan cemlerimiz yine doğru olabilir yalnız cemevlerindekiilerin hiçbirisi doğru değil. Çünkü kimse kimseyi tanımıyor, kimse kimseye rızalık vermiyor. Mesela bizde bir şey oluyor kanaat önderi, yahu kanaat önderi olur mu? Bizde ocak var, sistem var, mürşit var, pir var. Ne kanaat önderi? Kalkıyor birisi ben kanaat önderiyim diyor, böyle şey olur mu? Bu Aleviliğin tam tersidir. Kanaat diye bir şey yoktur bizde. Bizde pir, rehber, mürşit, musahip, ikrar vardır. Hiç kimse kimseden üstün değildir, kırkımız birimiz,

⁴²¹ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi’nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

birimiz kırkımız için. Böyle olunca Hak yerinde olur. Başka türlü olmaz. Cemler o bakımdan eskisi gibi değil.”⁴²²

Geleneksel, kırsal yaşamda pirler, ocaklar, inancın ve toplumsal hayatın merkezinde bulunurken günümüzde bu kalkmıştır. Kureyş Ocağı piri Kadir Bulut dede, eskiden pirlerin yılda bir defa da olsa taliplerine mutlaka gittiğini, cemevleriyle birlikte bu durumun tam tersine döndüğünü, bu nedenle talip-pir ilişkisinin koptuğunu, bunun da Aleviliğe zarar verdiğini ifade etmiştir. Pir ile talip arasında muhabbet dilinin oluşturulması gerektiğini söyleyen Kadir Bulut dedeye göre, taliplerin pirlere değil, pirlerin taliplere giderek gönül bağına kurması gerekmektedir.

Geleneksel hayat içerisinde, Alevi topluluklarında pirler özellikle kış aylarında taliplerini görmeye giderdi. Ağuçan piri Hasan Genç dedeye göre, eskiden cemlere giren kişilerin kim oldukları, pirleri, ocakları, yapıp ettikleri bilinirdi, cemlere rızalık alınarak girilirdi. Ancak günümüzde kentlerde bu durum ortadan kalkmıştır. Suç işlemiş, kalp kırmış, haksızlık yapmış kişiler de cemlere alınmaktadır. Hasan Genç dede, günümüzdeki cemlerin eskisinden oldukça farklı olduğunu ifade etmiştir.

4.5. Yozlaşma - Asimilasyon Kavramları ve Tunceli Aleviliği

Türk Dil Kurumu(TDK)’na göre dejenerasyon olarak tanımlanan ‘Yozlaşma’⁴²³, değişimin kötü yönde gerçekleşmesi⁴²⁴ olarak tanımlanmaktadır. Kelimenin kökenini oluşturan ‘Yoz’ sözcüğü; “olana, olan duruma ya da kişiye ilişkin olarak ona bakanın olumsuz bir nitelemesi” olarak tanımlanırken ‘Yozlaşma’ genel anlamda kişinin gördüğü şeyin, olması gerekenden olumsuz yönde bir farklılık içerdiğini ifade etmek amacıyla⁴²⁵ kullanılmaktadır. ‘Yozlaşma’, “çürüme, bozulma değer düşmesi, ahlaka uygun olmayan eylem ve davranışların yapılması”⁴²⁶ olarak da tanımlanmaktadır.

Kültür, toplumların tarihsel süreç içinde ürettiği ve nesilden nesle aktardığı maddi ve manevi öğeler bütünüdür ve toplumun kimliğini oluşturarak toplumların yaşayış ve

⁴²² Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁴²³ www.sozluk.gov.tr, (27.07.2019)

⁴²⁴ Onuk, Özlem, **Müzik Kültürü ve Eğitimi** (II. Cilt), 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi/ Bildiriler, Ankara 2007, s. 558.

⁴²⁵ Tepe, Harun, “Etik Bakış Açısından Yozlaşma”, Felsefelog, Bulut Yayınevi, İstanbul 2007, s. 17.

⁴²⁶ Aladağ, İdil, Televizyon Dizilerinin Kültürel Yozlaşma Açısından İncelenmesi (Fırat Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Elazığ (Türkiye), 2012, s.20.

düşünüş tarzıyla diğer toplumlardan ayrılmasına olanak sağlamaktadır.⁴²⁷ Kültür, “toplumun yaşayış tarzı, tinsel özellikleri, gelenekleri, töreleri, dili, duyuş ve düşünüş birliği, resmi, mimariyi, müziği vb. barındıran tüm sanatsal ürünleri”⁴²⁸ olarak tanımlanabilmektedir.

Şahin’e göre kültür, toplumdaki bireyler arasındaki dayanışmayı sağladığı için toplumun ve toplumsal düzenin bekası için korunmalıdır. Kültürlerdeki değişim her toplumda farklı şekillerde, toplumların ve insanların etkileşmesi sonucu gerçekleşmekte ve bu süreç iki yönlü gelişmektedir. Bunlardan ilki toplumsal yapıyı olumlu yönde etkileyen ve faydalı bir süreç olarak görülen ‘Kültürel Gelişme’ iken ikincisi toplumu ve toplumsal yapıyı olumsuz olarak etkileyen ve toplumu çöküşe sürükleyen ‘Kültürel Yozlaşma’⁴²⁹dır. Kültürel Yozlaşma, “yabancı kültürlerin olumsuz etkisi ve toplumun kendi öz değerlerine sahip çıkmaması sonucu meydana gelen kültürel bozulma”⁴³⁰ olarak tanımlanabildiği gibi “bir kültürün eskimiş ve işlevsizleştirilmiş kısımların gereksiz yere korunmaya devam edilmesi ile oluşan değer boşluğu”⁴³¹olarak da tanımlanmaktadır.

Din, çoğunlukla doğaüstü, kutsal ve ahlaki öğeleri barındıran; çeşitli törenler/ayinler, uygulamalar, değer ve kurumlara sahip olan inançlar ve ibadetler bütünü⁴³² olarak tanımlanmaktadır. Şahin’e göre din; “ insanlara mutlak anlamda iyi ve kötüyü gösteren ilahi değerler bütünüdür ve bu değerler bütünü içerisinde insan, kendi tarihsel ve toplumsal kimliğini kazanır”⁴³³.

Gülbüz’e göre din ve inançlar bazı zamanlarda yozlaşarak kişisel çıkarlar için kullanılmaktadır. Bu durum hem dinin ve dini kurumların hem de toplumsal yapının zarar görmesine neden olur. Böyle durumlarda din, kişilerin etkisi altında kalarak onlara hizmet eden araç haline gelmektedir. Bu bağlamda ‘Dinin Yozlaşması’; “ dini unsurların özünün değiştirilmesi, bozulması, dışardan etkilere maruz kalması” şeklinde tanımlanabilmektedir. Dini kurumların yozlaşması bilinçsizce gerçekleşebildiği gibi

⁴²⁷ www.kultur.nedir.org, (27.07.2019)

⁴²⁸ Onuk, a.g.e., s. 558.

⁴²⁹ Şahin, Kemal, “Kültürel Yozlaşmaya Neden Olan Bir Unsur Olarak Televizyon”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2011, 1 (1), s.244.

⁴³⁰ www.kultur.nedir.org, (27.07.2019)

⁴³¹ Aladağ, a.g.e, s.20.

⁴³² www.tr.m.wikipedia.org, (27.07.2019).

⁴³³ Şahin, Veysel, “Rasim Özderer Öykülerinde Kendine Dönüş İzlekleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2014, 24 (2), s.35.

bilinçli bir şekilde de gerçekleşebilmektedir. Din ve inançların toplum tarafından önemli görülen değerler olması dolayısıyla bazı çıkarıcı kişiler tarafından bu kavramları kendi çıkarları için kullanması sonucu ortaya çıkarmakta ve din, güç, otorite, zenginlik ve egemenlik kaynağı olarak yozlaştırılmaktadır.⁴³⁴

Fransızca kökenli bir kelime olan ‘Asimilasyon’, “farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme sürecinin sonu⁴³⁵ olarak tanımlanmaktadır. Çoğunluğun azınlıkta kalana zorunluluk uygulamadan düşüncelerini kabul ettirmesi, kendi içinde eritmesi⁴³⁶ olarak tanımlanabilen asimilasyon; “farklı kültürlerdeki kişi ya da grupların diğer kültürlerle katılarak o kültürü ve o kültürün davranışlarını benimsemesi ve böylece hâkim kültürün parçası haline getirilmesi sürecidir.”⁴³⁷

“Kültür Asimilasyonu” olarak da tanımlanabilen asimilasyon; baskın olan kültürün, bünyesinde barındırdığı azınlık kültürü kendi içinde eritmesi ve kendine benzetmesidir. Asimilasyon, normal süreçte kendiliğinden olabildiği gibi devlet eliyle, zorla da ⁴³⁸ olabilmektedir.

Yılmaz’a göre, toplum bireyleri arasında uyumun varlığı toplumların varlığını devam ettirebilmesi için gereklidir. Her toplumda değişimler yaşanır ancak bu değişimler olanın, olması gerekenden farklılaştığı bir sapmayı ortaya çıkarır. Göç/zorunlu göç/sürgün bu sapmanın açık bir örneğini oluşturur. Çünkü göç; kültürleri başka kültürlerle çatışmak veya uyum sağlamak zorunda bırakan ayrıca sosyal mekân değişimi yaratan bir olgudur. Sosyo kültürel yapının aşınması ötekileştirme sorununu da beraberinde getirmektedir. Kimlikler, çoğunlukla ötekileştirme sorununu da beraberinde getirmektedir. Kimlikler çoğunlukla farklı olanlara, duruma göre korku veren, bilinmeyen, yabancı olarak görülenlere bakılarak tarif edilir ki bu da ‘Kültürel Asimilasyon’⁴³⁹ olarak tanımlanabilmektedir.

⁴³⁴ Gürbüz, Adem, “İsmail Polat’ın “Hülle ve Töre” Romanında Din Yozlaşması”, Hikmet- Akademik Edebiyat Dergisi, 2018, (8), s.265.

⁴³⁵ www.sozluk.gov.tr, (27.07.2019).

⁴³⁶ www.turkcebilgi.com, (27.07.2019).

⁴³⁷ Sırmalı, Emine, Entegrasyon Sürecinde Medyanın Paralel Toplum Üzerindeki Rolü (Almanya Özelinde Bir Araştırma), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Elazığ (Türkiye), 2015, s.34.

⁴³⁸ www.kulturel-asimilasyon.nedir.org, (27.07.2019).

⁴³⁹ Yılmaz, Gözde, “Türkiye’de Yaşayan Çerkezlerin Anadilde Eğitim Sorunlarının Sosyal Çözümüne Doğrultusunda Analizi”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (1), s.172.

Mülakatlarda, Aleviliğin yozlaşma ve asimile süreçlerinden şu şekilde bahsedilmiştir:

“İnançta yozlaşma ve asimilasyon vardır. Alevilik, hala daha aileden gelen o terbiyeyi, o özü yaşıyor, ama Aleviliğin ritüelini, Aleviliğin ne olduğunu bilmiyor, gayri ihtiyari yaşıyor. Anneden babadan gördüğü için yaşıyor. Yoksa bunu *İmam Cafer Sadık Buyruğu*’nu, Hacı Bektaş Veli *Makalatı*’nı, *Velayetname*’sini okuyup da Alevilik böyle olduğu için yaşamıyor, ama o terbiyede büyüdüğü için yaşıyor. Mevcut sistemin dayattıklarının yanında bir de bize sistemin karşısında olduğunu söyleyenlerin dayatmaları var. Asıl yaramız orada bizim, ağacı da içindeki kurt bitirir. Eski marjinal sol yapılar, ateizm, sosyalizm, Marksizm, Leninizm, bizi mahvetti. Yani Hz. Ali’nin neyinden memnun değillerdi de Marks’ta ne buldular, Lenin’de ne buldunuz? İnanın ki Hacı Bektaş’ın bıyığı Lenin’inkinden daha güzel. Hz. Ali’nin sakalı da Marks’tan daha güzeldir. Bize fazlasıyla yeterdi, ama gençler de haklı. Yani bu toplum çok ağır travmalar yaşamış, 38’leri, 94’leri yaşamış bu toplum. Bu toplum da haklı. 38’de bu topluma öyle bir acı yaşatılmış ki. Bizim anne babalarımız, Elazığ’a, İstanbul’a gittiğimizde, oğlum sorarlarsa Elazığlıyız deyin, Aleviyim demeyesiniz, diye tembih etmişler ve alt beynimize yerleştirmişler. Hala daha İstanbul’da, Ankara’da Tunceliliyim, Aleviyim demekten korkuyoruz. Hala daha Aleviler üstünde baskı var. Emniyet içerisindeki polis Aleviyim diyemiyor, askeriyedeki ast subayı Aleviyim diyemiyor. Bana dolaylı yoldan, dede yabancı değiliz diyen, göz kırpan çok. Biz de sizdeniz deyip göz kırpan o kadar çok insan var ki.”⁴⁴⁰

“Yani itikat kalmadı. Pirlık kurumu kalktı, rehberlik kurumu kalktı. Bunlar Alevilikte kutsal kurumlardır. Bunlar Aleviliği ayakta tutan temel kurumlardır. Pirlık, rehberlik, musahiplik, kirvelik bunlar artık yok oluyor. Bir insanda, toplumda kültür, inanç, gelenek görenek kalmadı mı o toplum yok olmaya, çökmeye mahkûmdur. Biz de yok olmaya mahkûmuz. Maalesef bu durumdayız, toplum olarak can çekişmekteyiz.”⁴⁴¹

“İnancımızda yozlaşma, asimilasyon var. Gençlerimiz inançlarını kaybetti, inanmıyorlar eğer varsa kerametini gösterebilirler diyorlar, ama gençlerimize kurslar açılrsa inançlarını öğrenseler, yeniden inanırlar. Dedeler kurslar açsalar buna önayak

⁴⁴⁰ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş:43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

⁴⁴¹ Ali Yıldırım, Kalmem-sır Ocağı talibi, yaş:64, emekli, Tunceli Merkez.

olsalar, gençlerimiz de bu kurslara giderler. Genel anlamda inançtan kopma söz konusudur. Ancak inancımıza ilgi duyan gençlerimiz de vardır. Mesela benim oğlum, inancımızı çok bilmiyorum ona bir şey öğretemedim, ama kendisi gördüğü her pir ile konuştu, yolumuzla ilgili birçok kitap okudu ve kendisini inanç anlamında çok geliştirdi. Gençlerimizin pirler tarafından eğitilmesini isteriz. Mesela burada Kur'an kursları açılıyor, dedelerimiz de cemevlerinde böyle imkânları sağlayabilirler. Gençlerimizi bilgilendirebilirler böyle bir şey yapsalar inanıyorum ki gençlerimiz de seve seve giderler. Cemevlerinde yol erkânı öğretsinler, gençlerimiz de zaten bunu öğrenmek isterler. Cemevlerimiz gençlerimize böyle imkânlar sunabilir.”⁴⁴²

“Ulus devlet, yani bir milletin tek bir etnik köken üzerine bir devlet sistemi oluşturmaları, toplumsal, siyasal anlamda sıkıntılar yarattığı için çeşitli hak veya haksız şiddet hareketlerine neden oluyor ve bir sürü insan canından, köyünden oluyor. Yani şöyle bir şey olmuş olsaydı, ortak iletişim aracı Türkçedir, bu kabul edilebilir bir şey, yoksa insanlar nasıl anlaşacak? Türkiye’de Zazaca, Kürtçe, Türkçe, Arapça, Lazca konuşan bir sürü insan var. Türkçeyi ortak bir iletişim dili olarak kabul edebilirsiniz, ama o toplulukların kendi dillerini de korumalısın. Çünkü o dilleri, geldikleri uygarlıkların kaç bin yıl öncesinden onlara bir mirası, bir armağanıdır. Onu da yaşatmak gerekiyor. Dersim açısından da şu var; eğer Dersim’den de buraya gelen bir vali, kaymakam, emniyet müdürü buranın dilini öğrenirse, Zazaca öğrenirse, milletle Zazaca konuşursa, resmi sitesini Zazaca yaparsa, yani buradaki durum, devletin buraya bakış açısı şu; Alevilik=Türkmenliktir, Dersimliler=Türkmen’dir. Ne Kürtlük ne Zazalık hiçbir şey yok, bitti. Böyle bir bakış açısı ile geliyorlar. Zaten tarihsel tezlerde özellikle yazılan şeyler hep bu minvalde. Bu da hep bizi dışarıda yanlış aks ettiriyor. Yani benim Türkmenlerle bir devam falan yok veyahut da diğer unsurlarla da yok, ama bu farklılıkların kabul edilmesi gerekiyor. Mesela geliyor burada dedeyle röportaj yapıyor, diyor ne güzel Türkçe konuşuyor, şu anda olduğu gibi. Türkçe konuşuyorum, ama Türkçe benim resmi alandaki, kamusal alandaki iletişim dilim, ama atamın, dedemin dili Zazaca. Ben bu şekilde de konuşuyorum. Eski dualar bu şekildeydi, cemler Zazaca yapılıyordu. Yine başka bir bölgede Kürtçe yapılıyordu, dolayısıyla da devlet bizdeki yozlaşma, asimilasyon politikasında Dersim’de dili yok ettiği için din, inanç erken asimile oluyor.

⁴⁴² Aynur Gülmez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 49, TGM’de işçi, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

Yani şu anda bizim burada da yapılmaya çalışılan şey Bektaşı Aleviliği. Bektaşiler gibi olun, Bektaşı sisteminin, tarikatının gibi yaşayın, Trkleşin. O şekilde her şeyi yürütün. Bakın tüm yazılı kaynaklar Türkçedir. Orda da çok büyük bir sahtekrlık var, aslında öyle bir şey de yok. Netice itibariyle dil ve din arasında bağlantı var. Dersim’de devlet dili yok etmek için elinden geleni yapıyor. Çünkü biliyor burada Zazaca yok olursa Dersim Aleviliğine dair hiçbir şey kalmaz. Geriye kalan şey dışarıdan monte edilmiş resmi sistemin, Ankara’nın istemiş olduğu, İttihat ve Terakki Partisi’nin o milliyetçi tarafının burada zafere ulaşması anlamına geliyor. Esasında bu olmaması gerekiyor. Artık bu çağda, bu zamanda bu anlayışın değişmesi gerekiyor. Burada mesela bir kişi, bizim Dersim açısından diyorum, beyanda bulunacak çocukları gidecek okulda Zazaca eğitim görecek. Bir de isteğe bağlı da olmuyor çünkü toplum korkuyor, bunun bir de teşvik edilmesi gerekiyor. Bu konuda mesela ben geçenlerde Basel’de bir panelim vardı, geçen hafta sonu gitmiştim ve benim fikrim şu: Türk Alevilerin de bu konuda artık destek olması gerekiyor. Cumhuriyet kuruldu, Türkçenin size bir faydası oldu, Osmanlı Dönemi’nde sıkıntılarınız vardı, ama Cumhuriyetle birlikte zld, sizin de kardeşlik namına biraz da Zazaca ve Kürtçe konuşan ailelere el atmanız, onların da dilinin geliştirilmesine ortam hazırlamanız gerekiyor diye düşünüyorum. Yani cemevleri de aslında bu konuda biraz sıkıntılı. Türkiye’deki genel cemevlerindeki yapıda bu Trk anlayış çok yaygın. Bu Trk anlayışın kırılması gerekiyor. şimdi Pir Sultan’ın Türkçülüğü ve milliyetçiliği vdğ, Nesimi’nin Türkçülüğü ve milliyetçiliği vd bir tane şey göstersinler. Kimse bu yolda etnik kimliği ile vnmemiştir. Ben de etnik kimliğimle vnmem, ama ben şunu ifade etmek isterim; dil önemli benim için, benim için Zazalık çok önemli değil, ama Zazaca benim için çok önemli. Çünkü ben o dili seviyorum, o sesin ayrı bir tınısı var, ayrı bir güzelliği var. Onun da yaşamasını istiyorum. O şekilde biri Zazaca ibadet ettiğinde, dua ettiğinde bizim yaşlılarımız hemen ağlıyor. Türkçe ettiğinde o kadar aynı duyguyu yaşamıyor. Genç kuşaklar da bunu bilmiyor. Adam dilini öğrenmemiş. Alevilik, şu andaki Türkiye’deki cemevleri anlayış olarak değişti biraz, onu görebiliyorum, ama biraz da nn amaları lazım yani insanlar biraz daha Zazaca, Kürtçe ibadet etsin, okuma yazmadır bunları yapsınlar. Devlet bu konuda reflekslerini tam kırmadığı için sıkıntılar var. Dersim Aleviliğinin yozlaşmasında, yok olmasında en büyük neden bana göre dilin yok olmasıdır. Zazaca payidar olursa, ayakta kalırsa Dersim Aleviliği de kendini

sürdürür. Zazaca yok olursa Dersim Aleviliğinin özgünlüğünden hiçbir şey kalmaz. 100 yıl sonra Bektaşilik gibi bir konu burada anlatılır.”⁴⁴³

“Alevi gençlerinin yolunu bilmemelerinden dolayı herhangi bir inancı taşıyamıyor. Çünkü asimileye uğramışız. Katliamlar yapılmıştır. Bakın, bir rivayete göre Hz. Ali efendimiz mescitte şehit edilmiştir. Bir rivayete göre namaz başında, bir rivayete göre de mescitten avluya çıkarken İbn-i Mülcem tarafından hançerlenmiştir, Hz. Ali efendimiz üç gün sonra da dünyasını değiştirdi. Daha sonra imamlık, İmam Hasan’dan devam etti. Bu dönemde Muaviye ile bir sürü çekişmeler oldu, bizler bunu serden geçme şeklinde anlatıyoruz, yoksa bunun detayı bu değildir. İmam Hasan, zehirlendi, ağılandı. Kim tarafından, kimin eliyle? Bizzat eşinin eliyle. Çünkü eşi de Hariciydi. Muaviye, Cuda adındaki bir kadını devreye soktu, onun aklına girdi, aklını çeldi ve zehirletti. İmam Hüseyin döneminde, Hüseyin, Yezid ile mücadele etti. Altı aylık, bir-bir buçuk yaşındaki çocukları dahi katledildi. Ondan sonra, İmam Cafer-i Sadık dönemine geldikten sonra da, bu kez de var olan bütün mescitlerin kapılarına harami levhalar takıldı. Şu anda buna itiraz edenler var, şu anda öyle bir harami levha var mıdır diye soruyorlar. Harami levhalar neydi? On İki İmamlara, Ehl-i Beyt’e küfürler yağdırılarak levhalar takıldı. Eşiklerine o şekilde isimler yazıldı, o isimleri çiğneyerek içeri girildi.”⁴⁴⁴

“Tunceli Aleviliği yozlaşmıştır. Günümüzde Alevilik inancının tamamen yaşatıldığını düşünmüyorum. Günümüzdeki cemevleri tamamen rant yuvası haline gelmiştir. Cemevlerini organize eden kişilerin hepsi işbirlikçi kişilerdir. Mesela ben demokrasiyi savunduğum için cemevi dedeleri şikâyetle bulundular, birisi de Ağuçan’a bağlıdır. Ben sizin mürşidinizim, demokrasiyi, özgürlüğü savunmuşum. Beni Davutoğlu’na şikâyet etmelerinin sebebi; Aleviliği bitirmek içindir. Bazıları kendilerini ön plana atmaya çalışıyor. Mevki makam sahibi olmak için kendileri de yolu unutmuşlar aynı zamanda yolu unutturmaya çalışıyorlar.”⁴⁴⁵

“Kesinlikle yozlaşma vardır, özellikle eğitim sistemi ile gençlerimiz yozlaştırılıyor. Siz de biliyorsunuz buna çok ciddi olarak karşı çıkmaya çalışıyoruz, gücümüz ne kadar yeter bilemiyoruz. Her okulda bir mescit bir cami projesi var. Çocuklarımız eğitim süresi geçinceye kadar belirli bir asimilasyon sürecinden geçiyorlar. Belki önümüzdeki

⁴⁴³ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

⁴⁴⁴ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

⁴⁴⁵ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

dönemlerde zorunlu bir hale de getirebilirler, bizim için bu büyük bir sıkıntıdır. Bunun için nasıl bir çözüm üretiriz, nasıl bir önlem alırız? Birlikte hareket ederek, birlikte mücadele ile bu sıkıntımızı çözebiliriz. Oysaki evrensel olarak herkes kendi inancını yaşamada özgür olmalıdır. Bu zaten kendi Peygamberimizin hadisi şerifidir, ama maalesef güçlü olan kendi projelerini yürütmeye çalışıyor. Bu asimilasyona, yozlaşmaya karşı ailelerimizin, büyüklerimizin yapması gereken şudur: Bu sadece dede ile pir ile olmuyor. Yol ve erkân konusunda eğitilmiş olan her canımızın gördüğünü, her kişiye aşılması lazım. Sadece dedenin söylemesiyle olmuyor, çünkü ulaşamıyorsunuz. Her ocak piri özel olarak talibine gider söyler. Mesela cemevinde yemek, 3 günlük dediğimizde binlerce insan akın ediyor, ama bir kelam ediyorsun, kimse seni dinlemiyor. Sıkıntı burada, ama bunu bir şekilde yenmemiz lazım. Bu sıkıntılardan dolayı başta dilimizi, sonra özümüzü kaybettik, yani dilimiz gitti, gitti de inancımız da gittikten sonra sen ne olacaksın, asimile olmuşsun artık. Çok kötü ve tehlikeli bir durumun karşısındayız, ama şuna da inanıyorum: Ehl-i Beyt sevdalısı bu yeryüzünde bir tane de kalsa bu inanç ölmez, gider de zaman zaman savrulmalar yaşıyor.”⁴⁴⁶

“Böyle bir durum vardır tabi ki, ama yozlaşmanın olduğunu söyleyemem. Göç, siyaset, baskı, terör, sürgünler, inkâr, katliamlar vardır. Kendi içerisinde de pasivize olmuştur, ilgisizlik vardır. Bu nedenler vardır. Sadece Aleviler için değil herkes için bunlar geçerlidir. Şu anda Türkiye’de devlet o kadar emek harcıyor, çaba harcıyor, milyonlarca, trilyonlarca para harcıyor, yine de İslam âlemini, Müslümanları tam anlamıyla dizayn edemiyor, her şeye ulaşamıyor. Şunu diyebilirsiniz, sosyalizmden, komünizmden etkilenmişlerdir, işçi sınıfının yanında olmuşlardır, ama Tuncelililerin ülkesine, vatanına, bayrağına, başka dinlerden olan ırklara, insanlara kötülükleri olmamıştır. Tunceli’de yozlaşma yoktur. Tunceli’de aydınlanma, bilgilenme, insan-ı kâmil olarak bilim, ilim olarak yükselme vardır. Kur’an’ın ilk ayeti Oku diyor. Hz. Peygamber diyor ki; ilim Çin’de de olsa gidip alınız. Hz. Ali, bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum diyor. Hünkâr Hacı Bektaş Veli, ilimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır diyor. Tuncelililer de Ehl-i Beyt, On İki İmam yoluna bağlıdır. Onlar her konuda çok bilgilidirler. Bizler bu yüzden onlara tabiyiz. Mürşit niye mürşittir? İlim, irfan sahibi olduğu için. Dersim insanı bilgili insanlardır, ilme, bilime değer vermiştir, zamana

⁴⁴⁶ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

göre kendini çağdaşlaştırmıştır. Bu yozlaşma değildir. Tuncelililer mafya, gangster değil, ihanetçi değildir. Kimsenin namusuna el atmamıştır, kimsenin canına kast etmemiştir. Kimsenin başındaki türbana laf söylememiştir, hâşâ. Bizim köylerimizde yaşayan insanlarımız da kâmilidir, bilgilidir, öz olarak ilim insanlarıdır. Hangi dinin insanı suyu, temiz havayı, ağacın faydasını reddeder? Bütün insanlar doğayı seviyor. Hz. Peygamber ağaç kestirmemiştir, insanların hayvanlarla aynı yere gitmesine izin vermemiştir, akarsuların üst taraflarına değil aşağısına ev yaptırmıştır.”⁴⁴⁷

“Sınırlı bir ilişki ağı içerisinde kırsala dayalı örgütlenmeyi esas alan/temsil eden Tunceli Aleviliğinin bu yönüyle merkezi otoriteden uzak olduğu ve kapalı bir toplum yapısı içerisinde süregeldiği söylenebilir. Aleviliğe ilişkin baskı, kısıtlama ve yasaklama, şiddet ile birlikte Dersim İsyanı gibi toplumsal belleklerde yer eden acı olayların bir sonucu olarak özellikle 90’lı yılların başlarına kadar inanç bazında merkezi otoriteden uzak dışsal etkilerin az olduğu kapalı bir toplum yapısı ortaya çıkarmıştır. Bu durum gelenek ve göreneklerin egemenliğini kolaylaştırmanın yanı sıra Alevilik öğretisini ve onu temsil eden değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasını da kolaylaştırmıştır. Fakat gerek sosyo-ekonomik ve sosyo-politik nedenler gerekse 90’lı yılların ortalarına doğru büyük artış gösteren terör olayları Tunceli’de büyük bir göç dalgasının yaşanmasına neden olmuştur. Öyle ki, 90’lı yılların başında yaklaşık 150-160 bin bandında görünen nüfus, 2000’li yılların başında 85-90 bin bandına gerilemiştir. Yine ilkel tarıma dayalı köy hayatının yoğun yaşandığı bu dönemde nüfusun neredeyse yarısının köy ve kasabalarda yaşadığı görülmektedir. Göç dalgasına maruz kalan kitlenin önemli bir çoğunluğunun terör olayları nedeniyle köylerini boşaltarak kentli olmaya zorlanmış köylü topluluklardan oluşmaktadır. Bu durumun zamana bağlı bir sonucu olarak dedelik kurumunun hem kırsaldan kente ve hem de yurtdışına göçle birlikte eski otoritesini kaybettiği, buna ek olarak dedelerle taliplerinin arasına mesafe girdiği ve göçülen yerlerle girilen kültürel etkileşimden dolayı dedelerin talipleriyle bağlantısının kesildiği söylenebilir. Alevilik şehirlerde kısmen barınabilmiş, kırsalda ise etkinlik kaybına uğramak suretiyle yapısını sürdürebilmiştir. Bu pratik eksikliğinin dedelerin bir kısmının bilgisizleşmesine neden olmuş, Alevilik öğretisinin gelecek kuşaklara aktarımına ket vurmuştur. Buna karşın taliplerin bilgisinin ve bilgi ihtiyacının artması, dede talip

⁴⁴⁷ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

ilişkisini karmaşıktırmıştır ve sorgulanabilir bir hale getirmiştir. Dedenin bilgi verici olduğu ve dedeye fazlaca saygı duyulan geleneksel yapı kırılmıştır. Bilgi birçok insan için ulaşılabilir hale gelmiştir ve yeni Alevi kuşağı siyasal ve kültürel açıdan daha farklıdır. Yaşanan olayların bir sonucu olarak bölgede Aleviliğe ait kurumsal yapısını temsil eden değerlerin güç kaybı, özellikle genç nüfus içerisinde Aleviliğin inanç pratiği açısından önemli oranda yozlaşmaya yol açtığı söylenebilir.”⁴⁴⁸

“Dernekçi hat üzerinden gitmek, Alevileri aslında asimile ediyor. Yani siz ileride sadece İslamiyet’i görürsünüz, Aleviliğin özünü göremezsiniz. Aleviliği 1400 yıl öncesine İslam’a götürürsünüz, ötesine götüremezsiniz.”⁴⁴⁹

Tunceli Alevi inancının, sözlü geleneksel yapıya dayanması, göç hareketleriyle Alevi nüfusunun dağıtılması, Aleviler üzerinde uygulanan baskılar, katliamlar, inancın gençlere aktarılmasında sıkıntılara sebep olmuştur. Baskı ve katliamlar nedeniyle Alevi aileler, çocuklarına inancı aktarmaktan çekinmişler, kendileri de aynı süreçten geçtikleri için inançlarını tam olarak yaşayamamışlardır. Dolayısıyla, gençlere, çocuklara aktarılmayan bir inanç doğal olarak asimileye, yozlaşmaya karşı savunmasız kalmıştır. Baskı ortamında Aleviler, kendi inançlarını gizli tutmuş, açıkça yaşamaktan çekinmişlerdir. Bu hususta Sarı Saltuk Ocağı piri Ali Ekber Yurt dede, baskılar, travmatik olaylar nedeniyle inançta asimilasyon ve yozlaşmanın olduğunu ifade etmiştir. Ali Ekber Yurt dedeye göre, Aleviliği yaşayanlar da inancın özünü bilmeyerek, büyüklerinden gördükleri kadarıyla yaşamaktadırlar, Alevi gençleri sosyalizm, ateizm, Marksizm, Leninizm gibi düşünce akımlarının etkisine girerek kendi inançlarından gittikçe uzaklaşmıştır.

Kalmem-sır Ocağı talibi Ali Yıldırım’a göre, Alevilikte yaşanan yozlaşma ve asimilasyon nedeniyle Aleviliğin temel kurumları olan pirlilik, rehberlik, musahiplik, kirvelik gibi temel yapılar ve itikat kalmamıştır. Kureyş Ocağı talibi Aynur Gülmez’e göre, Alevilikte yaşanan yozlaşma ve asimilasyondan dolayı gençler inançlarını bilmemektedir. Gülmez, bu noktada cemevlerinin ve pirlerin öncülüğünde Alevilik öğreten kursların açılması gerektiği, inancından kopan gençlerin, çocukların buralarda

⁴⁴⁸ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

⁴⁴⁹ Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

eğitilmesinin Aleviliğin yeniden canlandırılması noktasında faydalı olacağı görüşündedir.

Kureyş Ocağı talibi Cihan Söylemez, ulus devlet fikriyle, tek bir dilin zorunlu kılınması, diğer dillerin yasaklanması nedeniyle, insanların inançlarından, kültürlerinden koptuklarını, dilin yok edilmesi politikasıyla din ve inançların hızlıca asimile olduğunu ifade etmiştir. Türkiye’de Lazca, Zazaca, Kürtçe dillerinin koruma altına alınması gerektiği, resmi dil olarak Türkçenin kullanılmasının bu dillerin yok edilmesini gerektirmeyeceğini ifade etmiştir. Tunceli’de dilin unutulmaması, yok olmaması adına burada görevlendirilen vali, kaymakam, emniyet müdürü gibi üst düzey kişilerin insanlarla Zazaca konuşabilmesinin yararlı olacağına vurgu yapan Söylemez’e göre önemli olan şey Zaza ve Kürt olmak değil, binlerce yıllık bir mirastan gelen dillerin yaşatılması, unutulmamasıdır. Eski duaların ve cemlerin Zazaca dilinde yapıldığını söyleyen Cihan Söylemez, inancın ayakta kalması ve özüyle yaşatılabilmesi için dilinin de ayakta kalması, unutulmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Görüşme yaptığımız Tuncelili pir ve talipler, Aleviliğin birçok nedenden dolayı özüyle yaşatılmadığını, büyüklerinden gördükleri kadarıyla biçimsel olarak yaşatılmaya çalışıldığını, ancak Aleviliğin yol ve erkân usullerini hak ettiği değerde yaşanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Kendi inançlarının gerçekte ne olduğunu bilmeyen gençler, farklı ideolojilere sarılmış, bu ideolojileri inanç ve kültürlerinin üzerine oturtmuşlardır. Bunun temel sebebi ise inançlarının ne olduğunu bilmemektir. Dolayısıyla inançsal olarak bilgilendirilen gençlerin asimile olan inançlarının, bu yöntemle yeniden, olması gerektiği gibi canlandırılması mümkün gözükmemektedir.

Asimilasyon ve yozlaşmanın cemevlerinde ve buralarda hizmet yürüten dedelerde de mevcut olduğunu söyleyen Ağuçan piri Hasan Genç dedeye göre, cemevleri birer kazanç ve rant elde etme kapısına dönüşmüştür. Buradaki dedelerin mevki, makam, rant sağlamak için birer işbirlikçisine döndüğüne dikkat çekmiştir. Aynı şekilde Ağuçan piri İnanç Dolu da cemevlerinin, Aleviliğin temel ritüellerinin içini boşaltarak yaşattığını belirtmiştir. Pir İnanç Dolu, bu hususta Alevilerin cenaze kaldırıldıktan üç ve kırk gün sonra verilen lokmaların kavurmalı, pilavlı yemeklere çevrilerek anlamından ve özünden koparıldığını, inançla alakası olmayan isimlerle düzenlendiğini Üç Lokması, Kırk Lokması yerine Üç Günlük Yemeği, Kırk Günlük Yemeği olarak tanımlandığını, bu

kavramların Alevi yol ve erkânında olmadığını, sonradan eklendiğini ve yanlış olduğunu ifade etmiştir.

4.6. Yozlaşma, Asimilasyon, İnkâr, Ötekileştirilmeye Karşı Pirlere/ Dedelere Düşen Görevler

Alevilik inancı daha çok sözlü aktarımlarla günümüze geldiği ve Alevi yol ve erkân bilgisini aktaran temel kaynak pirlere, dedelere olduğu için bilginin kaynağından kopmak inançtan kopmak anlamına gelmektedir. Pirini kaybeden bir talip, inancını, yolunu da kaybetme riskiyle baş başa kalmıştır. Göçler, sürgünler, baskı ve yasaklamalar, Alevi örgütlülüğünün sağlanamaması, kentsel yaşamın getirmiş olduğu kültürel çeşitlilik zemininde yaşama hali, kurumsal hayatın gelişmesi, eğitim müfredatında Alevilik-Bektaşiliğin kapsamlı bir şekilde yer almaması gibi süreçler, Alevilik-Bektaşilik inancına mensup bireyler tarafından yol ve erkânın unutulmasına, arka plana itilmesine, önemini yitirmesine sebebiyet vermiştir.

Kendi inancıyla ilgili bilgisi olmayan, inancını yaşamsal değerleri içerisine yerleştiremeyen bireyler, kendilerini tanımlamakta zorlanmaktadırlar. Özellikle genç Aleviler, kendi inançlarıyla ilgili bilgi eksikliğinden kaynaklı olarak farklı inançların tesiri altında kalabilir, kendini var eden değerleri yok sayabilir, yeni tanıştığı inançlara, görüşlere karşı kendi inancını kötüleyebilir, terk edebilir. Mensubu olduğu inançla bağı kopan, koparılan her birey asimileye, yozlaşmaya açık, savunmasız pasif bir varlığa dönüşür. Kendi inancında eksiklikler, yanlışlar bulmaya çalışır ve inancına karşı çıkan bir militarist gibi davranır. Yaptığımız mülakatlarda edindiğimiz bilgilere göre, Alevi gençleri, sol ve sosyalist düşüncelerle tanıştıktan sonra hedefe ilk olarak kendi inançlarını oturtmuş, pirlere toplum içerisinde itibarsızlaştırmaya çalışmışlardır.

Asimile edilen, yozlaştırılan, öteki ve azınlık olarak tanımlanmaya çalışılan Aleviliğin, özüne dönmesi ve bu olumsuz süreçlerden sıyrılması için Tuncelili pir ve talipler, Aleviliğin dirençli olması noktasında pirlere, ocaklara düşen görevler hakkında şunları söylemişlerdir:

“Her şeyden önce birinci eğitim yerimiz, kendi yuvamız, kendi evlerimizdir. Çocuk küçük yaştan itibaren kendi evinde o terbiyeyi almalıdır, bakın çocuklar yetiştiğinde kız çocuklar annesine, erkek çocuklar babasına daha çok özenir. Ben kalkar ibadete gidersem, sürekli Allah’tan korktuğumu, kendi ikrarımı, Ehl-i Beyt’imi zikrettikten sonra, çocuğum

merak edip baba sen niye bunları söylüyorsun dediğinde ben bunları anlattığımda, o sevgi, o inanç, o çocukla gelişir, zaten bu aileden gelir, ama yok ben kahvede saat 12’de gelirsem, hiçbir zaman cemevine gitmezsem, Alevilikle ilgili hiçbir şeyden evde bahsetmezsem, o çocuk sokakta çıkar tinercinin yanına gider, balicinin yanına gider, hırsız arkadaşı olur. Çünkü sokakta çocuk bunlarla karşılaşacaktır. Çocuk bu eğitimi almadıktan sonra boşlukta kalacaktır. İnancı olmayan bir insan boşluktur. Bu çocuk ilkokula gittiğinde kendisine verilen ders Peygamber Efendimizin hayatı, zaten ben onun hayatını anlatacağım, İslam’ın şartı, Müslümanlık inancı bilmem neyi söyleyip bitiriyorlar, inancımız budur diyorlar, ama İslamiyet’in özü anlatılmıyor, Hak nedir, haklı kimdir, zulüm nedir, zalim kimdir, kim zulmetmiş, kim Peygamber’e zulümlük etmiş, sen nasıl yetiştin, nasıl insan olacaksın? Özün nedir, nasıl dara çekileceksin, kendini nasıl affettireceksin, kemalete doğru gidiş yolun nedir? Bunu anlatmayız. Bunu biz de anlatmıyoruz, Sünni kardeşlerimiz de anlatmıyor. Onlar da boşlukta biz de boşluktayız. Bize düşen görev nedir? Biz kimsenin çocuğunu dövüp zorla getiremeyiz. Aslında bu bizim talebimizdir. Biz öncelikle diyoruz ki dedelerimize bir üniversitenin açılması gerekiyor. Dedelerimizin buralarda yetişmesi, yani akademik olarak oralardan gelmesi gerektiğine inanıyoruz. Çünkü şu ana kadar Alevilik, akademik olarak gelmemiş, genelde söylemle ve inanç bağı ile gelmiş. Yani söylene olduğu zaman bize diyorlar ki siz boştasınız, hayır biz boşta değiliz, biz Ehl-i Beyt’e bağlıyız, biz dolu yerdeyiz. Zaten en büyük eksikliğimiz o, bizim öncelikle talebimiz şudur: Üniversitelerde Alevi kürsülerinin kurulması bir anlam ifade etmiyor. Dersim’de, Malatya’da, bildiğim kadarıyla Hitit Üniversitesi’nde var, Çorum’da, bunlar bir anlam ifade etmiyor, sen gidersin, ben giderim, merak eder gideriz, orada tarihi bir bilgi verilir, ama Alevilik yaşıatılmıyor. Öncelikle kesinlikle okullarımıza Aleviliğin yerleştirilmesi gerekir ve Alevilik derslerine dedelerin girmesini isteriz. Alevilik seçmeli bir ders olarak koyulacak, derslere dedeler girecek, eğitimi dedeler verecek. Alevi bir canımızın öğrencisi Aleviliği öğrenecekse, burada Alevi bir dedesi görevlendirilecek, Bu dede dışarıdan gelecek dersi verecek. Çünkü Zatman’da biz eğitim görürken Milli Savunma diye bir dersimiz vardı. Askeriyeden subaylar dersimize gelir ve giderlerdi. Böyle bir sistem vardı. Eğitimde Aleviliği öğretecek dedelerin bu derslere girmesi lazım. Cemevlerimizde sadece oraya gidip de 3 günlük, 40, cenaze erkânı ve cem değil, akademik bir bilginin orada verilmesi lazım. Çünkü ilimle gidilmeyen yolun sonu karanlıktır. Zaten bizim burada en büyük

mücadelemiz budur, ama bizi üzen şey cemevlerimiz ehli olan insanların yolunda olmamasıdır. Sıradan insanlar bir dernek kurmuş, dernek başkanı olmuşlar. Alevilikle alakası olmayan insanlar gelmiş orada başkan olmuşlar. Bu da yozlaştırmaya doğru götürüyor, bu durum içimizde büyük bir sıkıntıdır.”⁴⁵⁰

“Pirler, dedeler, bana göre hiçbir siyasetin güdümüne girmesinler, bağımsız kalsınlar. Bir siyasi hareketin yörüngesine girerlerse orada bir şey kalmaz. Kureyşanlı ise Zazacayı iyi öğrensin, ondan sonra kendi diline önem versin, o dilde duaları da ezberlesin. Türkçe dua da veriyorsa onu da versin, ikisini bir arada götürsün yani o zenginliği yaşatsın. Sadece Türkçe yapmasın. Türkçe yaptığı anda bence özelliğini yitirir. Bir de siyasetten ziyade temel hak ve özgürlükleri savunsun, insan haklarını savunsun, medeni dünyadaki tüm şeyleri savunsun, ama bir siyasi hareketin gölgesine girmesin. Bir siyasi hareketin aktivisti olacaksa Aleviliği getirip oraya bağlamasın. Mesela görüyorum, adamın biri gidiyor siyasi partinin arka bahçesi gibi Alevi Derneği kuruyor. Yani bu tarz şeylerin önüne geçilmesi, bunların olmaması gerekiyor. Onu yapıyorsun o zaman Alevilik adına yapma. Siyasal İslam’ı eleştiriyoruz ancak bu sefer de siyasal Alevilik doğar. Herkes siyaseti, Aleviliği kendisi için kullanır. O da kötü bir şey olur diye düşünüyorum. Siyaset yapacaksan dedelikten istifa edeceksin, dedelik yapmayacaksın. Gideceksin siyaset yapacaksın. Bu tarz bir şey olursa aslında yozlaşma ve asimilasyon genelde bundan kaynaklanıyor, siyasetten kaynaklanıyor. Siyasetin dili ona nüfuz ettiği zaman iş çıkırından çıkıyor. O yüzden Alevi dedeleri olabildiğince ortada, bağımsız, özgünlüklerini korumalı diye düşünüyorum. Ocaklar da bu şekilde davranmalılar.”⁴⁵¹

“En büyük problem pirlerin örgütlülüğünün olmamasıdır. Eskiden 30-40 sene önce ben Aleviyim demek çok korkunç bir şeydi. Sağ olsun bu hakları asla inkâr edilemez, Alevi derneklerinin kurulmasıyla, bu iletişimin sağlanmasıyla, birlikte hareket etmenin vermiş olduğu güçle, dedelerin biraz daha bilinçli davranmasıyla Alevilik büyük oranda açıldı ve şu anda Aleviliğin ne olduğu anlatılıyor. Alevilik eskiden daha farklı bir şekildeydi, kapalı bir kutu gibiydi. Aleviliği yaşayan zaten Aleviliği biliyordu da dışarıdaki sana farklı bakıyordu. Zamanında yazılan haksız fetvalar, Aleviler üzerine atılan iftiralar yüzünden yıllarca gizli kalarak baskı halinde yaşamışlar. Ülkemize bir sürü olaylar yaşanmıştır. Bunların korkularıyla Aleviler sinmiş duruyorlardı. Bu sadece

⁴⁵⁰ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁴⁵¹ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

Türkiye’de değil, dünyada da böyle. İslam ülkelerini incelediğimiz zaman, mesela İran’ı inceliyorum, Şah Hatayi’nin Alevi yolundan gelen bir İran, Şiileşip şu anda orada bulunan Alevilere bile baskı yapıyor. Ehl-i Beyt’e bağlı olan bir Şiilik, Alevilere, Hak yoluna baskı yapıyor. Bunlar var, ama pirlerin görev alıp bu karanlığı dağıtıp bu inancı bilimsel olarak kaynaklara dayalı anlatmalıdır. Kusura bakmayın, bazen onlara böyle kızıyorum, İslam dışı, İslam’ın içi, İslam’ın kenarında mıyız? Yok, İslam’ın ötesindeydik, yok Ali’siz Alevilik, bu gibi boş beleş şeylerle kendimizi avutuyoruz. Bizim gerçek yolumuz Hak- Muhammed- Ali yoludur. Biz İslam’ın içindeyiz, İslam’ın dışındayız, kenarındayız gibi bizim böyle bir derdimiz asla yoktur. Biz Peygamber’den önce Kalu Bela’dan beri vardık. Biz Kalu Bela’dan geldik, Peygamber’le birlikte Ehl-i Beyt ile devam ettik. Bizim inancımız da özümüz de budur. Biz 12 hizmetle kendi ibadetimizi yapıp gelmişiz. 800-1000 yıl önce Türkmenistan’da cemhane diye bir ibadet yerimiz var. Pülümür’de 1200 yıl önce Pir Sultan Abdal’ın Dergâhı Cemevi var, burada Malatya’da Onar Köyünde 1100 yıl önce Şih Hasan tarafından yapılan bir cemevimiz var. Bizi zorla gidip de Fatiha okuyacağız da, böyle duracağız da elimizi açacağız da bizi de biraz Müslüman zannetsinler. Bizim öyle bir sıkıntımız yok.”⁴⁵²

“Çok tehlikeli bir boyuta girmişiz. Aleviler olarak 3’e ayrılmışız. Sen sordun ben cevaplıyorum. Birincisi: Sünnilere, devlete, devlet Aleviliğini yürüteyim, yalakalık yapayım diyen bir pir kesimimiz var. İkincisi: kendisini tam anlamıyla Aleviliğin dışına atmış sosyalist devrimci Ali’siz Alevilik adı altında gelenler var. Bir de bizim gibi kendi özüyle Ehl-i Beyt’e bağlı, soyunu sopunu inkâr etmeyen, inancını hiçbir zaman hiç kimseden esirgemeyen ve benim cemel cemale bir inancım vardır, benim telli Kur’an’ım sazdır, mersiyelerim, gülbanklerim, değişlerimle benim inancım budur deyip özünü bir Nesimi, bir Pir Sultan gibi inancına devam eden bir dede grubumuz var. Biz kendimize merkez diyoruz ki zaten doğrusu da budur. Yani bizler sıratül müstakimden gelmişiz. Biz bir kere kendimizi inkâr edemeyiz. Yani başka birileri gelip bize yanaşabilir, bizden feyz alabilirler, ama bizim kimseye gitme lüksümüz yok. Yani kimse kusura bakmasın biz özdeyiz.”⁴⁵³

⁴⁵² Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁴⁵³ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

5. TUNCELİ ALEVİLİĞİ, OCAKLAR VE İŞLEVLERİ

Tunceli kentinde, Aleviliğin yaşanması ve yaşatılması hususunda ocaklar, birer mihenk taşıdır. Pirler, dedeler, rehberlerin öncülüğünde inançsal faaliyetler yerine getirilmektedir. Ziyaret, nişangâh, ocak yerleri ve mekânları, Tuncelililerin inançsal ritüellerinde başvurdukları temel değerler arasındadır. Dervişlerin, ermişlerin, keramet sahibi nice erenlerin mekânı olarak tasvir edilen Tunceli’de, Alevilik ve mülakat yaptığımız Alevi pir ve taliplerin aktardıkları üzere Ria Hak inancı, Tuncelilerin inancını tanımlarken merkeze koydukları ve tasvir ettikleri iki önemli dokudur. Bu bölümde bu iki önemli dokunun yanında Tunceli’de mekânı olan ve pir, dede ailelerini temsil eden Evlad-ı Resul evlatlarının aileleri yani ocakları üzerinde durulacaktır.

5.1. Tunceli Aleviliği –Ria/Raa Hak İnancı- Tunceli Aleviliğinin Özgün Yapısı, Hak-İnsan-Doğa Anlayışı

Tunceli nüfusunun yaklaşık olarak %90’ı Alevi’dir. Alevilik inancı, İmam Hasan ve İmam Hüseyin tarafından ilahi aşk ve batın yoluyla sürdürülmüştür. Sıffin Savaşı ve Kerbela katliamından sonra Hak-Muhammed-Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi halk arasında artarak güçlenmeye başlamıştır. Baskı ve zulüm karşısında hak ve adalete yönelen bir düşünce akımı ortaya çıktı. Bu düşünce akımı Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisiyle örülmüştür. “Alevilik, ilk defa insanların alçak gönüllü olmakla birlikte haksızlığa ve zulme karşı direnmeyi öngören Hz. Muhammed’in ve Hz. Ali’nin düşünceleri ve felsefesinin toplum inancına yerleşmesi buna bağlı olarak da Ehl-i Beyt sevgisi” şeklinde zuhur etmiştir.⁴⁵⁴

Tunceli’de evliyalara ve ziyaretlere inanış, musahiplik kavli, kirvelik akti ve ocak kültü gibi Aleviliğin manevi dokusunu yansıtan kavramlar, yöre halkının inançlarının ayrılmaz birer unsuru olarak görülmektedir. İnanç önderleriyle birlikte ulu kabul edilen pek çok isim vardır. Bu isimlerin birer ziyaretgâhı bulunmaktadır. Tunceli’deki Aleviler, dede ocakları, ocakzade pir, mürşit, rehberlerin yanında kutsiyet atfettikleri ulu zatlara karşı da sonsuz saygı duyar, bu ulu zatların mekânlarını sıklıkla ziyaret ederler. Öyle ki bütün bir yıl boyunca yurt içi ve dışından binlerce ziyaretçi bu ziyaretlerde kurban keser, lokma dağıtır. Tunceli’den göç edenler, Tunceli’ye her geldiklerinde bu ziyaretlerden en

⁴⁵⁴ Kaya, Ali, **Tunceli (Dersim) Kültürü**, (3. Baskı), Can Yayınları, İstanbul 2004, s.120.

az birine mutlaka gitmektedir. Dolayısıyla Tunceli’deki Alevileri anlatırken, tasvir ederken inanç önderlerine, ocaklara, kirvelik, musahiplik kurumuna verdikleri değerin yanında yüzyıllardır sevip saydıkları ulu zatlara da değinmek gerekmektedir. Düzgün Baba, Munzur Baba, Ana Fatıma, Sultan Hıdır, Çoban Baba en çok bilinen ulu kişilerdir. Hepsinin birer hikâyesi ve mekânı vardır.

Tunceli’deki efsaneler hakkında bilgi veren Zeynel Öztürk, *Diyar-ı Dersim-Ocaklar, Efsaneler, Aşiretler* (2014) adlı çalışmasında birçok efsaneye değinmektedir. Öztürk, Düzgün Baba ile ilgili şu efsaneyi anlatmaktadır:

Tunceli halkı tarafından büyük bir saygı ve sevgi duyulan *Düzgün Baba*, Kureyş Ocağı’na bağlı ermiş bir zattır. Asıl adının Şah Haydar ve Mahmut Hayrani’nin oğlu olduğu söylenmektedir. Anlatılan rivayete göre, Şah Haydar Zeve yakınlarında Zargovit tepesinde hayvanları için bir dam yapmış. Yaz, kış hayvanlarıyla ilgilenirmiş. Babası, kış mevsiminde oğlunun hayvanlarını nasıl doyurduğunu merak edip gizlice bu tepeye gitmiştir. Şah Haydar elindeki değnekle hangi meşe ağacına dokunsa, o ağaç filizlenip yeşerirmiş. Keçilerinden biri art arda hapsirince Şah Haydar, yoksa babam Derviş Mahmud’u mu gördün demiş, arkasını dönünce de babasıyla göz göze gelmiş. Büyüğe ismiyle hitap etmek gelenekte olmadığı için, Şah Haydar çok utanmış. Bu üzüntüyle bir an önce oradan uzaklaşmaya çalışmış. Bulunduğu Zargovit tepesinden adı Düzgün Baba Dağı olacak olan dağa üç adımda varmıştır. Bir müddet sonra babası, oğlundan haber getirmeleri için birkaç kişiyi dağa göndermiş, gidenler, geri döndükten sonra Şah Haydar’ın durumunun düzgün olduğunu ve merak edilecek bir şeyinin olmadığını söylemişler. Bu olaydan sonra dağın ismi Düzgün Baba Dağı olarak anılmıştır. Günümüzde de insanlar buraya giderek adaklar adar, kurbanlar keser, lokmalar dağıtır, çerağlar yakarlar. Düzgün Baba’nın sır olduğuna inanılmaktadır. Dağın ön tarafında bir cemevi yapılmıştır. Burada cemler düzenlenir, semah dönülür.⁴⁵⁵ Buradaki insanlar yeminlerinde Düzgün Baba adını sıkça kullanırlar.

Mülakat yaptığımız Ağuçan piri Hasan Genç dede Düzgün Baba ile ilgili şunları söylemiştir:

⁴⁵⁵ Öztürk, Zeynel, **Diyar-ı Dersim Ocaklar-Efsaneler-Aşiretler**, (1. Baskı), Sokak Kitapları Yayınları, İstanbul 2014, ss. 25-27.

“Düzgün Baba, Kureyş Baba’nın oğludur, davarı otlatırken, babası kış günü davar nasıl bu kadar bakımlıdır diye düşünmüş, gitmiş Düzgün’e bakmış. Düzgün’ün, meşeye vurduğu sopa ile beraber meşe yeşeriyor, hayvanlar da yeşeren meşeyi yiyor. Keçilerinden biri ürkünce, Düzgün ne oldu? Kureyş’i mi gördünüz diyor, hâlbuki babası oradadır, babasını görünce, babasını ismi ile söylediği için utanıyor, kaçıp gidiyor.”⁴⁵⁶

Tunceli Alevileri tarafından büyük hürmet gösterilen evliyalardan biri olan *Munzur Baba*, Ovacık ilçesinde yaşadığına inanılan, bir ağanın yanında çobanlık yapan genç bir evliyadır. Ağası Kerbela’ya gitmiştir. Munzur, ağasının eşinin yanına gelerek, ağasının canının helva çektiğini söyler. Ağanın hanımı, helvayı isteyen kişinin aslında Munzur olduğunu, dile getirmekten utandığı için ağası üzerinden bu istediğini söylediğini düşünür, helvayı yapar, Munzur’a verir. Ağa Kerbela’dan döndükten sonra, olayı anlatır ve olayın hanımının düşündüğü gibi olmadığı ortaya çıkar. Köylüler, ağayı ziyarete gittiklerinde, ağa kerametinin kendisinde değil Munzur’da olduğunu söyler. Bunun üzerine köylüler, elinde süt kovanı olan Munzur’a doğru giderler. Munzur utangaç olduğu için köylülerden kaçmaya başlar. Koştukça da elindeki süt yere dökülür. Sütün döküldüğü her yerde süt gibi beyaz sular fişkirir. Munzur’un kaçıışı Ovacık’ın Kodi Köyünde başlar, ilk göze yani Kırk Göze buradadır. İkinci durağı Kedek’tir, burada Munzur ziyareti vardır. Son adımlarını Ziyaret Köyü’nün batısına doğru atmıştır. Munzur Nehri’nin kaynakları burada yoğunlaşmaktadır. Bu kaynağın arkasında bulunan sıra dağlar Munzur Dağları’dır. Munzur Suyu ile Munzur Dağları, Tunceli Alevileri için çok önemli dini birer semboldür. Munzur Baba, Raa Hak inancında, büyük dini merasimleri, önemli yeminleri, anlaşmaları kutsayan bir mekân olmuştur.⁴⁵⁷

Tunceli Raa Hak inancında önemli bir yer tutan ve az sayıdaki kadın evliyalardan olan *Ana Fatıma*, Hz. Ali’nin eşi, Hasan ile Hüseyin’in annesidir. Ahirette kadınların şefaatchisi, kızların bahtını veren evliyadır. Tunceli’de kendi adında bir ziyareti ve Düzgün Dağı’nda kendi adıyla anılan bir mekânı vardır. Hz. Muhammed’in kızı, İmam Ali’nin eşi, İmam Hasan ile İmam Hüseyin’in annesidir, temiz bir soyu, bereketliliği, masumiyeti temsil eder. Masum-u paklardan biridir. Ay ile özdeşleştirilir. Ay, güzellik, temizlik, nuru temsil ettiği için Ana Fatıma’nın sureti olarak isimlendirilir. Özellikle dolunay olduğu zamanlarda, aya bakarak Ya Ana Fatıma diye başlayan dualar okunur, ayın ışığının

⁴⁵⁶ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁴⁵⁷ Gezik ve Çakmak, a.g.e., ss.131-132 .

düştüğü yerler öpülür. Ana Fatıma çok acılar çekmiştir. Onun acılarına ortak olmak için Ana Fatıma Orucu tutulur. Bu oruç aynı zamanda On İki İmam orucunun karşılama günü olarak da bilinir. Kurban Bayramı'nın birinci gününden sayılarak yirminci günde tutulur. Ana Fatıma'ya gelen kötü haberin çarşamba günü geldiği varsayılır, bu nedenle çarşamba günleri kazan kurulmaz, banyo yapılmaz.⁴⁵⁸

Mülakatlarımız sonucunda Tuncelili Alevi pir ve talipler Tunceli Aleviliği hakkında şunları söylemişlerdir:

“Dersim Aleviliği, Hak'la Hak olma, 4 Kapı 40 Makamdan geçip Hak'la Hak olma yoludur. O nedenle Dersim Aleviliğinin birinci temel özelliği; Hakk'ı insanda bulmasıdır.”⁴⁵⁹

“Tunceli Aleviliği, Anadolu Aleviliğini ifade eder. Şahsi kanaatime göre bütün ocakların çıkış noktası Dersim'dir. Suyun gözesi Dersim'dir. Tarihsel olarak Dersim'e baktığınızda, Munzur Baba oradadır. Sultan Baba, Sultan Hıdır, Düzgün Baba, Kırklar Dağı oradadır. Nereye gidiyorsanız, nereye bakıyorsanız evliyalar, enbiyalar vardır. Bu yüzden Dersim Aleviliği çok önemlidir, aynı zamanda burada yol erkân sürdürülmüştür. Dersim, Aleviliğin membasıdır. Aleviliğin ateşi, şelalesi, sembolü hepsi Dersim'dedir.”⁴⁶⁰

“Tunceli Alevi yolu aslında Dersim Kızılbaş Alevileri olarak adlandırdığımız özünde Hak, insan ve doğa üçlemesi etrafında birleşen, ocak pirlerinin, mürşitlerinin, rehberlerinin, taliplerinin birbirlerine bağlandığı bir döngü şeklinde devam ettiği bir yoldur. Alevilikte Hak sadece Tanrı'nın ismi değildir. Sosyal adaletin kendisidir, pirler bu yolun uygulayıcısıdır. Dersim Aleviliğinde, doğadaki her şeyin eşit yaşama hakkına sahip olduğu inancı mevcuttur.”⁴⁶¹

“Tunceli Aleviliği, Türkiye' deki diğer Alevi topluluklardan farklı inanış, yaşam tarzı ve kültürel farklılıklara sahip örüntüleri barındıran kendine özgü bir alandır. Kendine özgü bir alan nitelemesinin en temel sebebi, dışlanan ve ezilen dışa kapalı bir değer/toplum yargısı içerisinde Aleviliğin inanç temelinde bölge insanı tarafından en sade ve geleneksel biçimiyle yaşatılmaya çalışılmasındaki amaçtır. Bölge insanı için pir, talip,

⁴⁵⁸ Gezik ve Çakmak, a.g.e., ss. 18-20.

⁴⁵⁹ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁴⁶⁰ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

⁴⁶¹ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

mürşit ilişkisinin yanı sıra ziyaret kültürü önemli bir yer tutmaktadır. Tunceli Alevilik yolu, insanı/canlıyı merkeze almanın yanı sıra kadını toplum ve ibadetteki yeri itibarıyla erkekle eşit gören, matem ve Hızır oruçları tutan ve Hakk'ı önce kendinde arayıp ibadet için kendisine mekân aramayan bir inancı temsil eder.”⁴⁶²

“Dersim Aleviliğinin ayrı bir yeri vardır. Gerçekten de bütün enbiya ve evliyaların burada olduğunu görüyorum. Sivas'ta, Adıyaman'da da kutsallar vardır, ama gerçeği hayatla bu kadar birleştiren bir topluluk bulamazsınız. Bizler gerçekliği hayatımızla birleştirmişiz, kendimize rehber edinmişiz. Bu yüzden Dersim Aleviliği ile Anadolu Aleviliğinin yaşantısı, inancı başka bir bölgeyle kıyaslanmayacak şekildedir, önemli bir noktadadır. Bizler çok yerde toplantılara katılırız, değişik yörelerden bilinçli insanlar gelir. Orada Dersim'den gelen birini duydukları zaman daha farklı oluyor, o ağırlık hâlâ daha vardır.”⁴⁶³

“Dersim Aleviliği, Anadolu'daki birçok Alevilikten veyahut da Alevilik tanımlamasının ötesinde, Aleviliği yaşayış tarzı açısından farklılık arz etmektedir. Dersim Aleviliği önemlidir, çünkü Dersim Aleviliği, bugün Anadolu'nun kadim inançları içerisinde yer alan Alevi inancının en sade haliyle halen de en orijin haliyle yaşatıldığı veyahut da yaşatılmaya çalışıldığı alanlardan biridir. Kendi öz dokusuyla, ziyaretleriyle, ocaklarıyla, kendi öz dilleriyle gülbankleriyle, pirleriyle yaşatılmaya çalışılan nadir bölgelerden olmasından dolayıdır ki Dersim önemlidir. Bununla birlikte, Alevi inancı içerisinde önemli yer tutan ocakların merkezidir, yani gözesidir Dersim. Bir Ağuşan'ın merkezidir, mürşit ocakları içerisinde bir Kureyş'in merkezidir. Bir Baba Mansur'un merkezidir, bir Şah Çoban'ın merkezidir, bir Şih Delil Berhucan'ın merkezidir, yine Derviş Cemal'in mekânıdır. Anadolu'da birçok mekân olmasına rağmen Derviş Cemal'in kendi adıyla mekân tuttuğu köyü hâlâ daha mevcuttur. Bu değerlerden dolayı Dersim kendi öz dokusunu korumaktadır, bütün bunlar Dersim'in ön plana çıkmasının nedenleri arasında yer almaktadır.”⁴⁶⁴

“Tunceli Aleviliği diye bir şey yoktur. Bir tane Alevilik vardır. Bu Alevilik de Hak-Muhammed-Ali yoludur, ikrar ve rıza yoludur. Dünyanın her tarafında Alevilik birdir.

⁴⁶² Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

⁴⁶³ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

⁴⁶⁴ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi'nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

Türkiye Sünniliği, Fransa Sünniliği, Almanya, İtalya Sünniliği, Arabistan Sünniliği, Irak, Mısır Sünniliği gibi kavramsallaştırmalar saçma olur. Müslümanlık Müslümanlıktır. Ancak içtihatlarda ufak tefek farklılıklar olabilir. Mesela Sünnilikte mezhepsel uygulamalar vardır. Tarikat uygulamaları farklıdır. Bu şuna benzer: bir insan elektrik enerjisini ışık enerjisine dönüştürür. Kimisi hidroelektriği, kimisi güneş enerjisini, kimisi rüzgâr enerjisini, kimisi toprağın gücünden kömürden faydalanarak ışığa ulaşmaya çalışır. Amaç ışığa ulaşmaktır. Alevilerde de yöresel farklılıklar olabilir ama hepsi birdir. Tunceli Aleviliği diye bir şey yok, Alevilik Aleviliktir. Böyle bir ayrım yapılmasını doğru bulmuyoruz. Bizler Allah’a, onun Peygamber’ine, Peygamber’in Ehl-i Beyt’ine, o soydan gelen seyitlere bağlıyız. Diyarbakır, Sivas, Edirne, Tunceli Aleviliği, bu Alevilik, şu Alevilik, bunu söylemek bölücülüktür. Bunu kim söylüyorsa bu vatana, bu bayrağa düşmandır. Bunu kabul etmek mümkün değildir.”⁴⁶⁵

“Tuncelililer de dünyadaki bütün Aleviler gibi, rabbi Allah, dini İslam, kitabı Kur’an, peygamberi Muhammed Mustafa, imamı Aliyel Murtaza’dır. On İki İmam’a ve resule bağlıdır. Bunun başka bir ifadesi olamaz. Yok, İslam’ın içinde, dışındadır, yok Luvilerden gelme, yok alevden, yok dağdan taştan gelme, yok Alevi dağa taşta tapar, yok Alevi diyor ki Hz. Ali bizim peygamberimizdir, bunların hepsi safsatadır, saçma sapan şeylerdir. Bunları söyleyenler, Alevilere dinsiz, ana bacı tanımayan, mum söndücü, Kızılbaş, Rafizi, kestiği yenmez diyenlerdir. Tunceli, Sivas, Laz, Kürt, Çerkez Aleviliği diyenler de yine onlardır. Onlar da Allah’a düşman olanlardır. Teberrâ vardır çünkü. Onların asla ve asla Alevilerin meclisinde yeri olamaz. Çünkü Alevinin yolu İslam’dır.”⁴⁶⁶

“Kendi dedelerimizden, pirlerimizden, ailelerimizden şunu öğrendik: İnsanlar sabah kalktıklarında, akşam yattıklarında Hakk’ı, Muhammed’i, Kerbela’yı anar, dua ederler. Her Muharrem ayında Kerbela şehitlerini anarız, onların yasını tutarız, tıraş olmayız, su içmeyiz. Eskiden böyleydi, yine böyle yapan kardeşlerimiz vardır mutlaka. Kerbela şehitlerimiz, aç, susuz, perişan bırakılarak, kafaları kesilerek şehit edildi. Dersim Alevileri, İmam Hüseyin ve ailesine yapılan o zulmün karşısında duran bir halktır. Bu

⁴⁶⁵ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

⁴⁶⁶ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

halk Kerbela'ya bağlıdır. Kerbela olayı, gerçekten insanlık tarihinde yaşanmış en büyük olaydır. Ehl-i Beyt soyu orada katlediliyor.”⁴⁶⁷

“Dersim Aleviliği ucu bucağı olmayan bir deryadır. Bu deryayı dönemin birinde insanlarımız görmüş, o deryaya girmişler, büyüklüğünü, derinliğini, genişliğini bilmişler ve o deryanın kenarında yaşamışlardır. Dersim Aleviliği, iki kelime ile tarif edilmesi mümkün olmayan bir şeydir. Yani biz bir varlığı nasıl ki tam olarak tarif edemiyoruz, onun bütün özelliklerini söyleyemiyorsak bu derin kültürün anlamını da hâlâ günümüzde hele ki etkisini kırdığı bir dönemde bir soruya verilecek cevap bulma açısından da hiç mümkün değildir. Dersim Aleviliği dediğimiz zaman öncelikle bir inanç aklımıza gelir, bir itikattır, bir kültürdür, bir toplumun toplumsal yaşamıdır. Binlerce yıl yaşanmış gelmiştir. Onun adına şekillenmiş bütün şeyler Dersim Aleviliğidir. Yani bunu o inançtan, o kültürden, o dilden kopardığınız zaman zaten o toplumun özelliği biter. Bir toplumun sosyolojik yapısına baktığınız zaman o toplumu toplum yapan nedir? Değerleridir. Eğer o toplumda değerler yaşıyorsa, onun ahlakına oturmuşsa o toplum toplumdur. Bugün ahlakı olmayan bir toplum, toplum olabilir mi? Eskiden bizde Hak killesi kesiyorlardı. Şimdi bu yoktur. Eskiden biri biriyle küs olsaydı parmağını keserdi, bu kille Hak'tır. Bizde bu toplumun Hak kavramı ve anlayışı, ıkrarlık, bunlara yüklenen anlamlar, mitolojiler anlaşılmadığı zaman sen bu meseleyi tartışamazsın, bilemezsin. Bu sadece Aleviler için değil bütün insanlık için geçerlidir. Bütün insanlığın ortak mirası binlerce yıl bu dağlara kadar gelmiş, bir kültürün, bir düşüncenin bir zihniyetin ürünüdür. Dersim Aleviliği de bu düşünce, bu zihniyettir.”⁴⁶⁸

“Dersim’de ocaklar, evliyalara, pirler vardır. Dersim ocakları kerametlerle doludur. Evliyalarımız, ocakzadelerimiz kerametlerle doludur. Onların şecerelerini okuduğumuzda, kimileri sır olmuştur, kimileri ateşe girmiştir. Örneğin bir derviş cem bağladığı zaman, oradakilerin filanca hastalığı taşıdığını, rahatsızlığının olduğunu, kiminin kurbanının olduğunu görmüştür, söylemiştir.”⁴⁶⁹

“Tunceli, Dersim Aleviliğinin en önemli özelliği: öncelikle Alevilik, Anadolu’ya buradan yayılmıştır. Nereye giderseniz gidin, ya üç yüzyıl sonra, ya üç yüzyıl önce, yirmi yıl önce veya altı yüzyıl önce, bu bölgeden gittiğini söylerler. Anadolu’ya Aleviliğin

⁴⁶⁷ Ahmet Aktaş, Din Hizmetlisi, yaş: 63, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

⁴⁶⁸ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

⁴⁶⁹ Ahmet Aktaş, Din Hizmetlisi, yaş: 63, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

yayıldığı ana merkez burasıdır. Buraya ikinci Horasan'dır denilebilir. Bu durum geçerliliğini günümüzde de korumaktadır. Nüfusunun hemen hemen tamamının Alevi olduğu bir kenttir. Bu anlamda diğer bölgelerden farklıdır. Doğal yapısını, o özü koruyan bir yapısı vardır. Aleviler, ilime, kültüre, ahlaka önem verirler. Kadına önem verirler. Bunu aslında burada şu anda görmek mümkündür. Her ne kadar Aleviliği bir ritüel olarak yaşamıyorsa da Alevi ahlakı kendilerinde mevcuttur. Alevi ilmi, düşüncesi, kafası, o güzellik kendilerinde mevcuttur. Kadına şiddetin hemen hemen yok olduğu bir ildir. Çocuğa istismarın, insan öldürmenin olmadığı bir ildir. Eğitime önem verir. Kadınların en fazla değer gördüğü ildir. Aslında bütün bunların hepsi Aleviliğin, Alevilerin özelliğidir. Aleviliğin özünde olan şeylerdir. Dört Kapı, Kırk Makam dediğimiz, Hak ile Hak olma, Hakk'a ulaşma çizgisinde, belki ritüel olarak yaşamıyor, ama alt beyrinde onu yaşıyor. Ahlak ve kültür olarak onu yaşıyor. Tunceli Aleviliği böyledir. Tunceli, adli vakaların hemen hemen en az olduğu ildir, hemen hemen olmadığı bir ildir. Şunu da göz ardı etmeyelim: üzerinde oynanan bunca oyuna rağmen. Bakıyorsunuz vergisini ödemedi ilk sıradadır, devlete sadakat, kul hakkı yememe, bunların hepsi İslam'ın özüdür. Bana göre İslam'ın dini olarak en önemli ayağı kul hakkıdır. Eğer vergini, kredi kartlarını, elektriğini, su faturasını düzenli veriyorsan, bunları en iyi ödeyen il isen bu kul hakkına verdiğin önemi göstermektedir. Kız çocuklarına bu kadar değer verip okutuyorsan, okuma anlamında erkekle kız arasında hiçbir fark yoktur. Tunceli'de erkek çocuk ne kadar okumuşsa kız çocuk da o kadar okumuştur. Bunların hepsi, Alevilik ahlakının bu topluma kazandırdıklarıdır. Tuncelililerin geceleyin dükkânlarını kapatırken meyvesini, sebzesini içeriye aldığını görmedim. Dükkânını kapatır, meyvenin üzerine bir örtü örter, o da dışarıdaki inek gibi hayvanlar varsa onlardan korumak içindir. Benim arabamın camı mesela defalarca açık kalmıştır ve çantam da arabanın içindedir. Sabah giderim iki camı açık unutmuşum, çantam da içindedir, ayrıca insanların en yoğun geçtiği yerdedir. Bunu belki on kez yapmışımdır, ne biri benim çantama tenezzül edip bakmıştır ne arabama bir zarar vermiştir. Düşünün böyle temiz, böyle ahlaklı bir toplum. Böyle toplum mu lazım bize, beş vakit namaz kılan toplum mu? Bana böyle insan lazım. Yoksa namaz kılsan, oruç tutsan, her gün Mekke'ye gidip gelsen bana ne. Eğer bunları yapmıyorsan, yaşatmıyorsan, yaptığın ibadet bunları topluma kazandırmıyorsa bana lazım değildir.”⁴⁷⁰

⁴⁷⁰ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş:43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

“İnancımızda her talibin bir piri vardır. Pirin huzuruna çıktığımız zaman ayak parmaklarımızı üst üste koyarız, elini öper duasını alırız. Çocuklarımızı da inancımıza göre yetiştiririm. Dersim’de birçok ziyaret vardır. Niyazlarımızı alır bu ziyaretlere götürürüz. Düzgün Baba, Munzur Baba, Ana Fatıma gibi ziyaretlerimize mutlaka lokma ile gideriz. Evimizden çıkan sıcak bir lokmayı oralara götürürüz dağıtırız. Çocuklarımıza, hastalarımıza, insanlarımıza dua ederiz. Aleviliğin en güzel yanı ayırım yapmadan insanı insan olarak gören bir inanış olmasıdır. Tunceli Aleviliğinde, komşusu aç iken tok yatmak yoktur. Komşularımızın yoksulluğunu, yokluğunu hiçbir zaman hor görmeyiz ya da ben çok yoksulsam, komşumun varlığı varsa ben onun varlığına hain gözle bakmam. Her günün bir akşamı olduğu gibi her akşamın bir sabahı vardır, her daim deriz ki Allah Muhammed ya Ali sen hayırlı, huzurlu, sağlıklı kapıları bize aç. Deriz ki Allah’ın 40 kapısı var, hangi kapı hayırlı ise o kapı çocuklarımıza, kardeşlerimize, komşularımıza açılsın. Öncelikle kendimiz için değil çocuklarımız, akrabalarımız, komşularımız için dua ederiz. Dualarımızda öncelikle darda olanlara yardım isteriz sonra kendimize. Alevilik inancında insan sevgisi çok yücedir, bu yüzden dualarımızda önceliği onlara veririz. Mesela Düzgün Baba ziyaretine gittiğimiz zaman, derim ki ya Düzgün Baba çocuk isteyene çocuk, murat isteyene murat, hasta olana şifa ver diye dua ederim. Sonra Düzgün Baba’nın yüzü suyu hürmetine bana da yar ve yardımcı ol derim. Düzgün Baba ziyaretine gittiğimiz zaman asla Düzgün Baba sen bana yardım et diye demeyiz, Düzgün Baba’nın yüzü suyu hürmetine Allah’tan yardım isteriz. Çünkü o mübarek bir zattır, ben de mübarek zatın ayağına gitmişim, önce Allah sonra Düzgün Baba. O yüzden dualarımızda ya Allah sen Düzgün Baba’nın yüzü suyu hürmetine bizim bu darlığımıza, bu zorluğumuza, kapı komşumuza yar ve yardımcı olasın deriz. Tunceli Aleviliği budur.”⁴⁷¹

Tunceli Aleviliğini 4 Kapı 40 Makamdan Hak’la Hak olma olarak tanımlayan Şah Çoban Ocağı piri Hüseyin Kaykaç dedeye göre, Tunceli Aleviliğinin en önemli özelliği Hakk’ı insanda bulmasıdır. Kureyş Ocağı piri Cafer Yeşil dede ise Tunceli Aleviliğini, ocakların çıkış noktası, suyun gözesi, Aleviliğin ateşi, şelalesi, sembolü olarak tanımlamaktadır.

⁴⁷¹ Aysel Kaya, Derviş Cemal Ocağı Talibi, yaş: 51, TGM’de işçi, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

Ağuan piri İnanç Dolu'ya göre Tunceli Aleviliği; Hak- insan-doğa lemesi etrafında birleşen, ocak pir-talip-rehberlerin birbirlerine bağlanarak döngüsel bir ilişki kurduğu, her canlının eşit yaşama hakkına sahip olduğu dşnçesiyle hareket eden bir özellik taşımaktadır.

Derviş Cemal Ocağı talibi Ali Murat Garipcan'a göre Tunceli Alevi inancı, insanı, canlıyı merkeze almasının yanı sıra kadını toplumsal ve inançsal hayat içerisinde erkekle eşit görmektedir. Ezilen, dışlanan, dışa kapalı bir toplum yapısı çizen Tunceli'de, ziyaretgâh, nişangâh kültü de merkezi konumdadır. Tunceli Aleviliğinde Hakk'ın canlı cansız her şeyde mevcut olduğu dşnçesi vardır. Bu nedenle ağaç, su, dağ gibi tabiat unsurları çok değerlidir. Çoğu ziyaretgâh yeri olarak bilinir, başlarında ıralar yakılır, lokmalar dağıtılır.

Kureyş Ocağı piri Cafer Yeşil dede, Tunceli'nin gerçekliği hayatla birleştiren, kendisine rehber edinen bir yanı olduğunu, katıldıkları toplantılarda Tuncelili olanlara büyük saygı duyulduğunu, bütün enbiya ve evliyaların Tunceli'de olduğunu ifade etmiştir. Tunceli'de Evlad-ı Resul soyundan gelen pirlere, dedelere inançsal hayatın nderidirler ancak onlar kadar değerli olan birçok eren, derviş de Tunceli'de mekân tutmuş, bu evliyalara bölge halkı tarafından sonsuz saygı duyulmuş, bu dervişler Aleviliğin merkezine konulmuştur.

Baba Mansur Ocağı piri Mehmet Halis dede ise Tunceli'nin diğer kentlerden ayrılığının olmadığını belirterek dünyadaki tüm Aleviler gibi Tunceli Aleviliğinin de rabbi Allah, kitabı Kur'an, peygamberi Hz. Muhammed, imamı da Hz. Ali'dir demiştir. Tunceli Aleviliği söylemini doğru bulmadığını, Alevilerin dünyanın her yerinde aynı olduğunu, bu tür kavramların kullanılmasının ve Aleviler arasında fark varmış gibi gösterilmesinin bölücülük, vatan, bayrak düşmanlığıyla bir olduğunu ifade ederek tepki göstermiştir. Coğrafik olarak kentlerin birbirlerinden farklılığı normal bir etkidir. Her kent, farklı toplum ritüelleriyle etkileşim içerisinde kalabilir. Bu etkileşim zorunlu ya da doğal bir süreç olarak kendiliğinden ortaya çıkabilir. Dolayısıyla, etkileşime girilen inanç, kültür motiflerinin etkisi altında kalarak bazı yeni uygulamalarla karşılaşılabilmektedir. Nitekim Tunceli'de tutulan oruçlardan biri olan Gağan Orucu, Tunceli'de bir dönem yaşayan Ermeniler tarafından da tutulmaktaydı. Bu nedenle coğrafik olarak farklı kentlerde yaşayan Aleviler ile etkileşime kapalı, homojen toplum yapısına sahip,

cemaatvari nitelik taşıyan Alevi toplulukları arasında öz olarak değil ancak ritüel anlamında farklılıklar olabilir. Tunceli Aleviliği kavramının kullanılması, Tunceli'yi, diğer Alevilerden, Alevi kültürüyle yoğrulmuş topluluklardan ayrı görmek, farklı bir potaya koymak gibi bir hissiyat taşımamaktadır. Mehmet Halis dedenin tepkisi, bölücülüğe, ayrıştırıcı dil kullanımına yöneliktir.

Mülakat yaptığımız Tuncelili pir ve taliplerden bazıları, Tunceli Aleviliğinin Ria Hak inancı olarak da tanımlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Aşağıda bu anlatımlara yer verilmektedir:

“Dersim Aleviliği Ria Hak'tır. Dersim Aleviliğinde, Hak yerde gökte aranmaz, Hak nişangelerdedir, ziyaretlerdedir, dağda, taşta, her yerdedir. Dersim Aleviliğinin Ria Hak yolu budur, gerçek inancımız budur.”⁴⁷²

“Biz Dersimlilerin Raa Hak inancında oruçlar, evliyalar, ziyaretler önemli yer tutar. Her yeri ziyaretlerle doludur. Her ziyarete gidilir, dualar edilir, dilekler dilenir, lokmalar dağıtılır.”⁴⁷³

“Biz Dersimli Aleviler, Raa Hak inancı, Hak yolu, hakikat yolu olarak kendimizce bu inancı tanımlarız. Biri Kızılbaş der, biri Alevi der, bunların hepsi toplumsal olarak bu evrende yaşayan toplumların, kültürlerin birbirini tanımlarken kullandığı kelimelerdir. Alevi kelimesi, 1700-1800'lü yılların kelimesidir. Ondan önce hiç yoktu bu kelime. Kızılbaş vardır, bir öncesi Zerdüşt vardır. Bir sürü tanımlama görülmüştür. Hak ve hakikat sağ olduğu sürece gerek Yahudilik Musa döneminde, gerek Hristiyanlık İsa döneminde, gerek Muhammed döneminde hep öteki olarak görülmüştür. Çünkü Alevi Kızılbaş inancı ya da Raa Hak inancı, kendisini başkası tarafından tanımlanmasını asla kabul etmez. Biz bu yolun yolcusuyuz. Üstünlük yoktur. Esas olan yoldur, pir yola taliptir, rehber, mürşit, Hak yola taliptir. Hakk'ı bile eşit kılmıştır. Talip, pir, mürşit Hak eşittir. Hiçbirinin arasında bir mevki, makam, üstünlük yoktur. Hepsi yola hizmetlidir, Hak yoluna. Hepsinin sorumlulukları vardır. Hepsi yolun talibidir, toplumsal bir paylaşımda hepsi görev üstlenmiştir. Esas olan budur.”⁴⁷⁴

⁴⁷² Hasan Genç, Ağuca Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁴⁷³ Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

⁴⁷⁴ Musa Kulu, Kureyş Ocağı talibi, yaş: 63, DAD başkanı, Tunceli Merkez.

“Birileri bizlere Alevi ismini koymuşlar. Ondan önce Kızılbaş demişler esas olarak büyüklerimiz Riya Hak, Hak yolu derlerdi. Bizim her şeyimiz Hak’la başlar Hak’la biter. En küçük ritüel Hak’la başlar. Ziyaretler, evliyalar bunların hepsi Hakk’ın birer nişangesidir. Hakk’ı orada görmüşler. Hak adına orada kille kesmişler. Derler ki Dersim kırkların musahibidir. Bizde, dağlar da ikrarlık ilişkisi içerisindedir. Onların ilişkisi Hak ilişkisidir. İkrarlık eşittir. Hiç kimse kimseden üstün değildir. Dersim Aleviliğindeki ocak sistemi yola ikrar olmadır. O yolun adı da Ria Hak, Hak yoludur. O yolda Hak, pir, talip ikrardır. Pir talibine ikrardır. Hak bile diğerlerinden daha üstün değildir. Hepsı birdir, ayrılık yoktur. Yol Hak yoludur, tüm sürekliler yola bağlıdır. Hiçbir süreklinin üstünde değildir. Üstünlüğün olmadığı yerde Hak vardır. Bu inanç ve itikatta üstünlük ve ötekilik yoktur. İncamızın kökeninde eşitlik vardır. Bilimde ve bizde nokta, zerre Hak’tır. Her şey noktadan gelmiştir. Nokta çok önemlidir, ölçülemez. Bir varlığı kendi içerisinde ötekileştirmeyen, üstünleştirmeyen bir sıfat olduğu için önemlidir.”⁴⁷⁵

“Ana Fatıma Hak yolunun nişangesidir. Kadının temsilcisidir. Naciye doğum kapısıdır, Hak kapısıdır ve mürşidin, düşüncenin, zihniyetin parçasıdır. Hakk’ı öncelikle kendi vicdanınızda oluşturmalsınız. Hakk’ın en büyük yeri vicdanımızdır. Bir noktadır, oradadır Hak. Hakk’ı kendimizde gördüğümüz için başka şeye secde olmuyoruz. Birbirimize niyaz olup secde oluyoruz. Bu çok derin anlamlar taşıyan bir şeydir. Öncelikle kendini bilip kötülüğü kendi vicdanından atıp Hakk’ın makamına dönüştürüleceksiniz. Bunu biz Hak ve na Hak üzerinden okuyoruz. Hakk’ın olduğu yerde na Hak yoktur, Na Hakk’ın olduğu yerde de Hak yoktur. Bu sadece Bektaşilerle Aleviler için değil, ister papaz, haham olsun ister keşiş, hoca olsun ister pir olsun, bütün dünyadaki dinlerin temsilcileri, ister hükümetler olsun bunlar eğer insanoğlunu bir görüp kimseyi kimseden ayırmıyorsa onların temsil ettiği kurumlar Hak ve divan kurumlarıdır. Yani adalet kurumlarıdır. Bir insanı mensup olduğu grubu, işte her şey Türkler için her şey Aleviler için her şey Ermeniler için, bu gruplar, bu din temsilcileri, birini diğerinden ayırıyorsa orada Hak yoktur, na Hak vardır. Na Hakk’ın olduğu yerde de ayrımcılık, ötekileştirme başlar. Onun için bizler Hakk’ın emir ve rızası ile gelmişiz. Bizler doğum yoluyla gelmişiz. Doğum yolu Hak kapısıdır. Hak doğumda ispat olunur.”⁴⁷⁶

⁴⁷⁵ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

⁴⁷⁶ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

“Dersim Aleviliği Ria Hak yoludur. Hakk’ı yerde gökte aramayız. El ele, el Hakk’a, Hak insan ve doğadadır, ziyaretlerimizdedir, bunlar hep önemsenmiştir, isimleri söylenir. Gülbanklerimizde evliyalarımızın ismini çağırırız. Mesela ben Ağuçanlıyım, Ağuçan köyünden çıktım, yola düştüm, bir nişange gördüğüm zaman ona kille kesiyorum. Nişangelerimiz bizim Hakk’ımızdır. Kimseyi kimseden ayırmayız, üstünlük bizde yoktur. El ele, el Hakk’a, Hak nerededir? Hak insandadır, doğadadır, o nişangelerdedir, birliktedir, beraberliktedir, eşitliktedir, paylaşımdaydır, bölüşümdedir. Kimse kimseden üstün değildir. Hep Hakk’ın nurundan geldiğimiz söylemini söylediğimize göre hepimiz Hakk’ın nurundayız, inancımızın içerisinde Hak vardır, Hak, nurundan insanları yaratmıştır. Bu yüzden hiçbir zaman ayırım yapmayız. 4 Kapı 40 Makamda 72 millete bir nazarda bakma vardır. Kimseyi kimseden ayırmaz. Maide suresinin 82. ayetinde bile dinler birbirinin aynısıdır diyor. Günümüzde bu kalmamıştır. Bir kişi 622 Medine Sözleşmesi’nden bahsediyor mu? Bazı tarihçilere göre 48 bazılarına göre 52 madde vardır. Halkların kardeşliğinden, paylaşımından, bölüşümden, eşitlikten bahsediyor. Tüm nimetlerin bütün fakir fukaralara eşit bir şekilde dağıtılması gerekiyor. Bizim inancımız budur, inancımız Ria Hak’tır. Bu yolda herkes pirini, rehberini, mürşidini, musahibini, kirvesini bilmelidir.”⁴⁷⁷

Mülakat yaptığımız Tuncelili Alevi pir ve talipleri, Tunceli Aleviliğinin kendine has, özgün yapısı hakkında şu görüşleri dile getirmişlerdir:

“Dersim Alevileri her şeyden önce çok hoşgörülü insanlardır. Bu dünyada eğer herkes hoşgörülü olsaydı, Dersim Alevileri kadar dünyaya hoşgörü ile barışla yaklaşılsalardı bugün dünyada hiçbir zaman savaş olmazdı. Örneğin İslam ülkeleri, hepimiz Müslümanız diyoruz, ama bugün en başta biz kendi kardeşlerimizi vuruyoruz. Ancak gelin Tunceli’nin içerisinde sorun asla kimse kimsenin savaşmasını, hasta olmasını, yoksulluğunu, zulmünü kabul etmez. Herkesin barış içerisinde yaşamasını ister. Herkesin evinde tenceresinin kaynamasını, sacının üzerinde ekmeğinin pişmesini ister. O yüzden ben de bir Elazığlı Alevi olarak diyorum ki ne mutlu bana ki gelip Dersim’e gelin olmuşum.”⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁴⁷⁸ Aysel Kaya, Derviş Cemal Ocağı Talibi, yaş: 51, TGM’de işçi, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

“Tunceli’nin il bazında yüzde doksanı Alevilik inancına mensuptur. Ancak, diğer illerdeki gibi Tuncelililer, sürekli olarak uzağa gitmiş, yabancı bölgelerde kalmış, kendi örf adetlerini unutmuş, asimileye uğramıştır. Örneğin bir Muharrem Orucunda olsun, Hz. Hızır Orucunda olsun, Dersim’de Hz. Hızır Orucu dört hafta yapılıyor. Bu başka bir bölgede yoktur. Bu sadece Dersim’deki Alevilere ait olan bir kültürdür. Alevilikte özellikle, perşembeyi cumaya bağlayan gecede ibadetlerin yapılmasıdır. Bizde perşembeyi cumaya bağlayan gece kutsal sayılır.”⁴⁷⁹

“Aleviliğin yolu, Hakk’ı, hakikati oldukça ağırdır. Alevilik anlayışı, daha çok kendini saklayan bir yapıda olmuştur. Kapalı, kendini koruyan bir inançtır. Bu yapı tam da Dersim’de olan bir yapıdır. Bu yapı, Dersim’de ve ocakların temsil edildiği yerlerde mevcuttur. Aleviliğin bitirilmesi için çok çaba harcandı ancak Aleviliği bitiremediler. Aleviler, ocaklarla kendini var etti. Aleviler, bugünkü varlıklarını ocaklara borçludurlar. Ocaklar bir Alevi fabrikası gibidir. Pir, rayberi, talibi vardır. Bu şekilde kendini günümüze kadar getirdi. Pirsiz bir talip yol yürüyemez çünkü ışığı yoktur. Talibi olmayan pirlerin de gözleri kördür, çünkü dünyayı talipsiz göremez.”⁴⁸⁰

“Tunceli Aleviliğinde, Allah’ın yarattığı bütün canlılar bizim için kutsaldır. Sebebi yaratandan dolayı bir kutsiyet var, bir ağacın, bir böceğin, bir kuşun, bir insanın, onun kutsiyeti bizde yüksektir. Bizim inancımız budur. Doğa inancımız bizde yüksektir.”⁴⁸¹

“Dersim Kızılbaş Alevilerinde özellikle doğa çok önemlidir. Dersim’in herhangi bir bölgesine gidiyorsunuz, Gola Hızır, Kanyan Hızır, herhangi bir taşın altı ziyaretir, Hızır’ın orada görüldüğü inancı vardır. Dersim Aleviliğinde özellikle ocakların yapısı çok kuvvetlidir, hâlâ da devam ediyor. Dersim olarak ele aldığımız bölgenin içinde Erzincan, Kiğı ve Koçgiri’yi de sayabiliriz. Bu yerler eskiden Dersim eyaletine bağlıydılar. Dersim, Hak-insan-doğa üçlemesinin yaşandığı yerdir.”⁴⁸²

“Tunceli Alevilik yolu, kendi içerisinde mürşit, pir, rayber ve talip gibi hiyerarşik yapıdan meydana gelir. Ocaklar ve birçoğu bu ocakların himayesinde bulunan ziyaretler bu hiyerarşik yapının en önemli tamamlayıcısı olarak kabul edilir. Yöre insanı bu yerleri

⁴⁷⁹ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

⁴⁸⁰ Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

⁴⁸¹ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁴⁸² İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

kutsal mekânlar olarak kabul eder ve inanış temelli ritüellerinin önemli bir çoğunluğunu bu mekânlarda yerine getirir. Ayrıca toplumda akrabalık bağlarının yanı sıra bireyler arasında ikrar verme anlayışı üzerine kurulu ve çok ağır manevi yükümlülükleri bulunan musahiplik ve kirvelik gibi kutsiyet arz edilmiş sosyal bağlar da mevcuttur.”⁴⁸³

“Alevilerin hepsinde Ehl-i Beyt sevgisi, Hz. Ali sevgisi bulunur. Ancak Alevilik belirli bir yazılı kaynağa dayalı olmayışından Alevilik inancında hiçbir zaman çoğunluk inancı, bütünsellik olmamıştır. Alevilikte Alevilerin inançları arasında farklılıklar görülebilir. Mesela bazı Alevilerde namaz varken Tunceli Aleviliğinde namaz yok cem, semah vardır.”⁴⁸⁴

“Tunceli Alevilerinin inancı itikadı çoktur. Mesela ben Düzgün Baba’ya gittiğim zaman dilek dilerim o dileğim gerçekleşmiştir. Mesela kışın Ağuçan’a çıktık. Orada evladım işsizdi, evladına hayırlıysa bir iş nasip olmasını diledim. Çocuğum devlet kapısı olmasa da bir yerde iş buldu, ekmeğini kazanıyor. Çünkü bu ziyaretlere canı gönülden ve inanarak gidiyoruz. İnsanımızın Allah’a ve ziyaretlere inancı, itikadı çok fazladır. Dersim Aleviliğinin özgünlüğü doğayla, suyla, örnek verdiğim bu ziyaretlerle çok fazla içli dışlı olmasından kaynaklanıyor. İnsanlarımız haftanın yedi günü ziyaretlerde lokma dağıtmaktadır. Yurt dışından yurt içinden gelen insanlarımız ziyaretlere uğramadan geri dönmezler. Zaten önemli olan tabiata, canlılara, insanlara saygı duymaktır. Dersim insanında da bu çok gelişmiştir.”⁴⁸⁵

“Diğer kentlerle, Tunceli arasında Alevi ritüelleri olarak bir farklılık yoktur. Çok ufak tefek farklılıklar olabilir, ama bunlar doğal şeylerdir. Sünni toplumunda da fark vardır. Alevi toplumunda belki bir tane fark vardır, Sünni toplumunda bin tane fark var. Şu anda dünyadaki en büyük sorun Orta Doğu’daki kan, vahşet, savaş, ölüm, oradaki insanların halifelik adına verdiği fetvalardır, Avrupa ve kapitalizmin İslam âlemini birbirine düşürüp onların değerlerinin sömürülmesidir. Oraya nasıl insanlık, demokrasi gelir, erkânı Ali, Ehl-i Beyt sevgisi, Muhammed sevgisi gelir, bunlarla uğraşmak gerekir. Alevi toplumunun barış ve rızalığı, yüksek ilim, irfan, insan-ı kâmilliği oraya nasıl koyacaklarını, insanlığı nasıl irşad edeceğini düşünmeliler, bu dertlerinin olması lazım.

⁴⁸³ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

⁴⁸⁴ Sevdâ Garipcan, Sarı Saltık Ocağı mensubu, yaş: 33, memur, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

⁴⁸⁵ Aynur Güler, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 49, TGM’de işçi, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

Yoksa Aleviler sade insanlardır. Tüm Aleviler de birbiriyle benzerdir, ayrılıkları yoktur.”⁴⁸⁶

“Dersim Aleviliği diğer yerlerdeki Alevilikten farklıdır diye bir şey yoktur. İnsanlar birbirinden farklı olabilir, ancak hiçbir insanı diğerinden ayırt etmemek lazım.”⁴⁸⁷

“Dersim Aleviliğinde pek farklılık yoktur. Adıyaman’da, Malatya’da, Maraş’ta, Diyarbakır’da, Sivas’ta her yerde Aleviler vardır. Hepsi aynıdır, Hz. Hüseyin’in, Hz. Peygamber’in, Hz. Ali’nin, Hz. Hasan’ın yolundadır. Özümüz oraya bağlıdır, Ana Fatıma’ya bağlıyız. On İki İmamlara bağlıyız.”⁴⁸⁸

Tunceli Aleviliğinin kendine has özgün yapısıyla ilgili cevaplarda, Tuncelili Alevi pir ve talipleri iki farklı cevap vermişlerdir. Konuştuğumuz kişileri bu soruya verdikleri cevaplar nedeniyle Tunceli’nin kendine has bir Alevilik inancı vardır, Tunceli Aleviliğinin, Alevilerinin diğer kentlerimizdeki Alevilerden, Alevilikten farkları yoktur diye iki gruba ayırabiliriz.

Görüşme yaptığımız pirlere Baba Mansur Ocağı piri Mehmet Halis, Ağuçan Ocağı piri Hasan Genç, Sarı Saltuk Ocağı piri Kazım Kaya, Tunceli Aleviliği ile diğer kentler arasında farklılığın olmadığını, hepsinin Hz. Muhammed, Hz. Ali, İmam Hasan ile Hüseyin’in yolundan gittiklerini, Ana Fatıma ile On iki İmamlara bağlı olduklarını dile getirmişlerdir.

Baba Mansur Ocağı piri Mehmet Halis dedeye göre, Tunceli Aleviliği, Alevileri farklıdır gibi bir görüş üzerinde tartışmaktansa Orta Doğu’daki zulmün nasıl bitirileceği, oraya sevginin, barışın, insanı kâmilliğin, irşadın nasıl getirileceği üzerine tartışmaların yapılması daha doğrudur. Çok ufak tefek farklılıkların tüm inanç mensuplarında olabileceğini, Sünni toplumunda da farklılıklar olabileceği gibi Alevi topluluklar arasında da uygulama anlamında çok küçük farklılıkların bulunabileceğini, ama bu konunun tartışılmasının gereksiz olacağını ifade etmiştir.

Ağuçan piri Hasan Genç dedeye göre, Tunceli Aleviliği, Alevileri, diğer kentlerimizle aynı çizgide, aynı temel değerler çerçevesinde birleşmektedir, Tunceli’nin farkı yoktur. Sarı Saltuk Ocağı piri Kazım Kaya’ya göre ise Adıyaman, Maraş, Malatya,

⁴⁸⁶ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

⁴⁸⁷ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁴⁸⁸ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

Sivas gibi Alevilerin olduğu kentlerle Tunceli Alevileri arasında fark yoktur, hepsi Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin, İmam Hasan, İmam Hüseyin, Ana Fatıma, On İki İmamların yolundadır.

Diğer grup ise Tunceli Aleviliğinin, Alevilerinin kendine has ve özgün bir yapısının olduğu görüşünü savunmuşlardır. Bu noktada Kureyş Ocağı piri Hasan Doğan dede, diğer kentlerimizden ayrı olarak nüfusunun %90'ı Alevi olan Tunceli'nin farklı dönemlerde sürekli olarak göç verdiğini, göç eden insanların inançlarından, örf ve adetlerinden ayrı düştüğünü, Hz. Hızır orucunun sadece Tunceli'de dört haftaya yayıldığını ifade etmiştir.

Derviş Cemal Ocağı talibi Esenler Ana Fatıma Cemevi başkanı Hıdır Balo'ya göre, Aleviliğin dışa kapalı, savunmacı yapısı Tunceli'de devam etmektedir, pir-mürşit-talip ilişkisi sayesinde Tunceli Aleviliği bugüne kadar gelmiştir.

Şah Çoban Ocağı piri Hüseyin Kaykaç dedeye göre, Tunceli Aleviliğinin, Alevilerinin özgünlüğü tüm canlıların kutsal olarak kabul edilmesinden ve doğa inancına olan itikadın çok güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Ağuçan piri İnanç Dolu'ya göre de Tunceli Aleviliğinde doğa çok önemlidir, her taşın altı ziyaretir, Tunceli, Hak-insan-doğa üçlemesinin yaşandığı ve ocak örgütlenmesinin çok güçlü olduğu bir yerdir. Derviş Cemal Ocağı talibi Ali Murat Garipcan, Tunceli Aleviliğinde mürşit-pir-talip ilişkisinin ve musahiplik, kirvelik sosyal bağının çok güçlü olduğunu belirtmiştir. Sarı Saltuk Ocağı mensubu Sevda Garipcan ise Tunceli Aleviliğinde Ehl-i Beyt sevgisinin kuvvetli olduğunu ifade etmiştir.

Tunceli Aleviliğinin özgün yapısından bahsedildiğinde ocak ve ziyaret kültürlerinin çok kuvvetli olduğuna, kentin tamamına yakınının, Türkiye'nin il bazında Alevi nüfusunun en fazla yaşandığı kent olmasına vurgu yapılmıştır. Tunceli, şehir merkezinden ilçelerine, en uca köylerine kadar ağaç, taş, su, dağ, ocaklara ait ziyaretlerle doludur. Tunceli Aleviliği anlatıldığında tüm bu unsurlara da yer verilmektedir.

Mülakatlarımız sonucunda, Tuncelili Alevi pir ve talipler, Tunceli Aleviliğinde Hak-İnsan-Doğa anlayışı üzerine bizlerle görüşlerini şu şekilde paylaşmışlardır:

“Hak her türlü cisimde, zerrede var ve onun Hak olarak tezahürü değişik zamanlarda değişik şekillerde topluma yansımış ona öncülük etmiştir. İsa da, Musa da, Muhammed de Hakk'ın tezahürüdür. Hüseyin, Ali, Hallacı Mansur, Pir Sultan, Nesimi hepsi de kendi dilinde Hak ve hakikati dile getirmiştir. İnsanlar Hakk'ı tarif ederken

istedikleri kavramları kullanabilir, çünkü içlerinden gelen bir söz vardır. Hak-Muhammed-Ali dediğiniz zaman içerisinde evrenin kendisi vardır. Alevilik bunun etrafında dönen şeydir, bunun içinde evrenin kendisi var, sonsuzluğun başlangıcı ve sonsuzluğun kendisi var.”⁴⁸⁹

“Tunceli Aleviliğinde doğa ve insan, Allah’ın birer parçasıdır. Bu nedenle insan ve doğaya saygı, sevgi duyulur. Yunus ile Tapduk arasında bir diyalog vardır: Yunus, gider gezer, gelir Tapduk’un kapısına. Tapduk sorar, derviş ne gördün? Yunus, tabiatı Allah’ta, Allah’ı tabiatı gördüm der. Yeryüzünde gördüğünüz en ufak bir böcek bile Allah’ın yeryüzündeki bir parçasıdır. Allah, tabiatın, evrenin toplamından oluşur. O yüzden bir karıncayı incitmek, Allah’ı incitmektir. Ağaç, taş, dağ böyledir. Bir taş, gereksiz yere yerinden oynatılmamalıdır, onun altında yaşayan bir sürü solucan var. Hepsi Allah’ın parçalarıdır.”⁴⁹⁰

“Dersim Aleviliğinde doğanın tabiatın çok önemli bir yeri vardır. Doğaya çok önem veriyorlar. Genellikle suya, yeşillığe, tabiatı, ulu ağaçlara çok önem veriyorlar. Mesela Dersim Alevileri bir ziyarete gidiyor, orada mum yakıyor, niyaz dağıtıyorlar, oraya secde oluyorlar. Diyorlar ki Dersim Alevileri taşla tapıyor, gidiyor ulu bir ağaç varsa, bir çeşme varsa oraya ziyarete gidiyorlar, diyorlar ki Dersim Alevileri bak ağaca tapıyorlar. Aslında öyle değildir. Biz ne ağaca tapıyoruz ne taşla tapıyoruz. Eğer Düzgün Baba’ya gidiyorsak, orada mum yakıyorsak, oraya secde ve ibadetimizi yapıyorsak orada yatan evliyanın hatırı içindir. Yani orada bir evliya yaşamıştır, orası onun mekânıdır. Biz ona secde ediyoruz yani taşla değil, bizim kuru taşla işimiz yok, ama başkaları da yanlış anlıyor. Bizim iç dünyamızı bilmedikleri için veyahut da anlamadıkları için bunlar taşla tapıyorlar diyorlar. Örneğin Hızır Gölü var, Hızır evliyadır, Dersim tarihinde çok önemli yeri olan bir zattır, bir evliyadır. Hz. Hızır darda olanlara yetişmiş, geçmişte yaşamış ve sır olmuş bir evliyadır. Şimdi bizim insanlarımız mesela Hızır Ziyaretine, Hızır Gölü’ne gidiyor, orada çeşme var, orada ulu ağaç var, ağaca secde oluyorlar, sonra bazı insanlar diyorlar ki bunlar ağaca tapıyorlar. Biz Hz. Hızır’a inandığımız için gidip oraya secde ediyoruz, yoksa orada ağaca taptığımızdan değil. Mesela bizim üst tarafta bir ulu tepe var, orada bir taş dikmişler tepeye, orada mum yakıyoruz onlar diyorlar tepelere tapıyorlar. Bizim tepelere, toprağa taptığımızdan değil, o tepede bir evliyanın ziyaretgâhı görünüyordur,

⁴⁸⁹ Musa Kulu, Kureş Ocağı talibi, yaş: 63, DAD başkanı, Tunceli Merkez.

⁴⁹⁰ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş:43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli

mesela birinin köyünün üzerinde bir tepe var, orada bir nişangâh var veyahut da orada bir taş var, orada kurban kesiyor, niyaz oluyor, secde ediyor, duasını ediyor. Niye oraya gidiyor, çünkü orası yüce evliya Düzgün Baba'dan görünüyor, Sultan Baba'dan görünüyor, Bağır Baba'dan görünüyor, Kırklar'dan görünüyor. Böyle yüksek bir tepe olduğu için, evlialardan görüldüğü için ziyaretlerden görüldüğü için onlara niyaz oluyor ve geliyor. Yani yüksek tepeye taptığımız için değil. Bazıları böyle yorumluyor, işte Dersim Alevileri taşla tapıyor ağaca tapıyor, yüksek tepeye tapıyor, ama bunun gerisinde ne olduğunu bilmiyorlar ki. Aslında bizim oraya taptığımız değil bizim yüce evlialara saygımızdan, sevgimizden dolayı, onlara değer verdiğimizden dolayı oraya gidip mum yakıyoruz, secde oluyoruz, ibadetimizi yapıp geliyoruz.”⁴⁹¹

“Herdu devreş* kavramı üzerinden yola çıkarsak, Ehl-i Beyt ocaklarının buraya gelmesiyle birlikte, Ehl-i Beyt'teki o kişisel kutsallığın dağlara izafe edildiğini görüyoruz. Mesela Nazimiye'de bir dereye Kureyş deresi, Kureyşan köyü, Kureyşan dağı, Kureyşan mezarısı, tepesi denmiş. Bu şekilde buraya gelenlerin isimleri bir şekilde anılıyor. Bizde ziyaret kültürü şöyledir: nisangelere vardır. Türkçede nişangâhtır, bir yeri işaret eden yerdir, nisangelere ulu ziyaretleri gören yerlerde olur. Her köyde bir nişange vardır ve o nişangelere baktığı yerler, diyelim ki kutsal dağdır, insanların gidip kurban kestiği yerlerdir. Bir köyün herhangi bir yeri Düzgün Baba'yı görüyorsa oraya nişange demişlerdir, kurbanları orada keserler, orada niyaz ederler. Uzakta da olsa o nisangelere, ziyaretler aracılığıyla gidemedikleri, uzak olan yerlerle bir yakınlık kurabiliyorlar.”⁴⁹²

“İnsana bakışı, hümanist yapısı olan bir inançtır. Alevilik, daha ziyade ruhu olgunlaştırmayı, insanları insan-ı kâmilliğe doğru götürmeyi amaçladığı için, iktidar kaygılarından da kendisini uzak tuttuğu için, böyle bir inanç devletleşmeye çok müsait değildir. Esasında iktidarlaşma, devletleşme, hümanizmle çelişen yanları da kendisinde barındırır. Aleviliğin devletleşmemesinin en büyük sebeplerinden birisi insana bakışında yatar. Yapısında hümanizm olduğu için, tarih boyunca devletleşmemesinin anlaşılabilir olduğunu düşünüyorum.”⁴⁹³

⁴⁹¹ Ali Yıldırım, Kalmem-sır Ocağı talibi, yaş:64, emekli, Tunceli Merkez.

*Herdu devreş, Türkçede dervişler mekânı anlamına gelmektedir. Tunceli'nin her yeri kutsal olan bir dervişin mekânıyla, ziyaretgâhıyla, nişangesiyle dolu olduğu için yerli halk, bu deyim sıklıkla kullanmaktadır.

⁴⁹² Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

⁴⁹³ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

“Alevilikte de Tunceli Aleviliğinde de Hak, doğa, insan kutsiyeti vardır. Bu inançta Hakk’ı yerde gökte hiç aramayın denir. Hatalardan vazgeçin. Hak insandır, insanın olmadığı yerde Hak olmaz. O da hiçbir ırkı, hiçbir mezhebi, dini, hiç kimseyi birbirinden ayırmaz, herkesi bir görür. Kırklar Cemi mitolojisinde görüldüğü gibi hepimiz kırkımız, kırkımız birimiz içindir. Kırklar Ceminde bu anlayış ortaya çıkıyor, mesela Kırklar Cemine girdiğiniz zaman 17 tane bacımız vardır. Kadın erkek eşittir, ana her şeyimizdir. Biz Güruhu Naci’den gelmişiz. Ondan sonra Ana Fatıma’dan geldik diyoruz. Bacılarımız olmasaydı biz de olmazdık. Gülbank verilirken, dua yapılırken, semah dönülürken kadınlarımız da aynı şekilde Kırklar Ceminde bunları yapardı. Mesela Dersim’de üç dört yıl önce cem yaptık. 3 tane de anamızı oraya oturttuk. Kendi dillerinde gülbank okudular. İnsanlar, kadınlar, doğa kutsaldır.”⁴⁹⁴

“Tuncelili Aleviler olarak doğaya çok değer verir saygı duyarız. Sürekli niyaz yapıp burada ziyaretlere gideriz. Eskiden evimizdeki temiz çarşafı yırtardık, tereyağında kavurur, götürüp ziyaretlerimizde yakardık yani çıra yakardık. Ziyaretlere gittiğimiz zaman öncelikle eşimize, dostumuza darda olana, hastalarımıza dua ederiz. Sonra kendi ailemize kendi hanemize dua ederiz. Munzur ya da Düzgün Baba’ya gittiğimde mum yakarım, mesela adağımı adadıysam mutlaka elimde imkân varsa adağımı yerine getiririm. Miyazımızı yaparız. Eskiden mesela biz tereyağında kullanılmamış çarşaf gibi bir bezden çıra yapardık. Gidersin ziyareti öpersin, ilk olarak eşine, dostuna, hastaya, ihtiyacı olan insanlara dua edersin sonra kendi ailene, hanene dua edersin. Miyazını, çırallığını dağıtırsın çıkıp gelersin. Bu şekilde dua ederiz.”⁴⁹⁵

“Canlı cansız her şey Allah’ın yarattığı varlıklardır. Bunun için yaratılan her şeyi severiz, onları incitmeyiz. Biliriz ki bu varlıkları incittiğimiz zaman aslında Allah’ı incitiriz. Her şeye çok değer veririz. Dersim insanları da doğasına, suyuna, toprağına ölümüne sahip çıkarlar, önlerinde saygıyla eğilirler. Dünyada pek çok evliya vardır. Kalbi temiz ve itikatlı oldukları için evliya oldular. Allah onlara bir yön verdi, onları bizim karşımıza çıkardı. Bizim bütün ziyaretlerimiz, ocaklarımız Hacı Bektaş’a bağlıdır. Hacı Bektaş’ı Allah Türkiye’ye Türkmenistan’dan gönderdi, Ahmet Yesevi tarafından yetiştirilmiştir. Pir Sultan Abdal, Nesimi, Pir Abdal Hıdır var, bunların hepsi Ahmet Yesevi tarafından yetiştirildi. Türkiye’ye gönderildi. Ulu kişiler Aleviliği

⁴⁹⁴ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁴⁹⁵ Aynur Güler, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 49, TGM’de işçi, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

yaymışlardır. Allah onlara keramet verdi, onlar kerametini bize gösterdi. Biz onların kerametine inanarak bugün Ağuğan, Düzgün Baba, Sarı Saltuk diyoruz, hepsinin efsanesi var biri birinden güzeldir. Hepsi nur içinde yatsınlar, dua ederken onların yüzü suyu hürmetine Allah’a dua ederiz, Allah’a sığınırız.”⁴⁹⁶

“Evreni, yaşamı, Allah’ı algılayan, yorumlayan, düşünen insan olduğu için okunacak en büyük kitap insandır. Bizim inancımızda ilk yola girişte, önce kendini tanı der. Kendinizi tanıdığınız zaman evreni tanırırsınız. Kendi varlığınızın sebebini, nedenini ve dünyadaki misyonunuzu tanımalısınız. Evrenin bir parçasısınız. O da sizin bir parçanız, kendisini tanıyan evreni de tanır, insanı da tanır, inancı da tanır. Önce kendini tanı.”⁴⁹⁷

“Dağlarımızda, sularımızda nişangelimiz vardır. Doğanın hiçbir unsurunu birbirinden ayırmayız, onlara zarar vermeyiz. Zülfikar dergisine yazdığım yazıda hepimiz aynı yerden gelmişiz, hiçbirini diğ erinden ayırmayacağız, nişangelimize zarar vermeyeceğ iz, kutsallarımızı koruyacağız dedim. Bilim insanları üç sene önce Dersim’de sanayi odasında bir toplantı yaptılar. Ben nişangelirimizi anlattım. Eskiden öküzlerle çift sürdüğ ümüz zaman öküzlere niyaz oluyorduk. Çünkü emeği geçiyordu bizlere. İnsanlarımız hiçbir şeye zarar vermemiştir. Yazdığım yazıda bunları yazmışım. Sonuç itibariyle bu kutsallarımızı, yaşam biçimimizi yerine getirmemiz için bunlara zarar verilmemelidir. Munzur Suyu olsun, diğ er nişangelirimiz olsun, bunlar bizim değ erlerimizdir. Oradaki bilim insanları Dersim’de dünyada emsali görülmemiş, insan sağlığına faydalı seksen beş tane çiçek türü var dediler. Demek ki o kutsalları, o nişangeleri yok edersen insanlığ ın yaşamına zarar verirsiniz. Uluslararası bilim insanları gelmişti: İsviçreli, Alman, Amerikalı. Nişangenlerimize, ceylanlarımıza, doğamıza zarar vermememiz için bir sürü şey anlattılar. Ceylanı, geyiği öldüreni kabul etmezdik, cemlerimize almazdık. Bunlar kutsal şeylerimizdir. Bunların yok edilmesini asla kabul etmezdik, etmeyiz de. Hiç kimseyi öldürmeyin, hiçbir canlıyı katletmeyin, hepsi Hakk’ın nurudur, Dersim Alevi inancı budur.”⁴⁹⁸

“Beden ve ceset olarak siz Hakk’ın bir parçasısınız. Kendinize layık, kendinize hak olarak gördüğ ünüzü, karş ınızdakine görmediğiniz zaman siz artık Alevi değ ilsiniz. Bu

⁴⁹⁶ Aysel Kaya, Derviş Cemal Ocağı Talibi, yaş: 51, TGM’de işçi, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

⁴⁹⁷ Musa Kulu, Kureyş Ocağı talibi, yaş: 63, DAD başkanı, Tunceli Merkez.

⁴⁹⁸ Hasan Genç, Ağuğan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

yoldan çıkmışsınız demektir. Eğer sevgiyi, güzelliği, malı, yemeği, içmeyi kendinize layık görüyorsanız karşınızdakinin de böyle bir hakka sahip olduğunu bilmelisiniz ve onun hakkını teslim ettiğiniz zaman siz ancak Alevi olabilirsiniz. Yoksa olamazsınız, inancımız böyle bir gerçekliğin üzerine kuruludur. Dualarımızda bile öncelikle kendimiz için dua etmeyiz, en uzaktan başlayarak kendimize geliriz. Onun hakkını teslim edip kendi hakkına sahip olmak için yabandaki canlıların hakkını teslim ederek kendi hakkınızın sahibi olabilirsiniz. Çünkü onlar bu evrende Hakk'ı temsil ediyor. İnsan, toprakta, suda, havada, güneşte, bir insan beyninin bilgisinin, tasavvurunun idrak ettiği sınırların ötesine kadar hepsi için böyle düşünmek zorundadır. Bunlara saygı duyulması gerekmektedir, eğer toprak olmazsa insanlık olmayacak. Hava, su, güneş olmazsa yine olmayacak. Bütün bunların birleşimi bize hayatı vermiştir. Bunun için görüp görmediğiniz her cisme, her nesneye, her şeye saygılı olmak zorundayız. Onların rızasını almadan tüketmemeliyiz. Aleviler, böyle bir ahlakın, inancın, fikriyatın sahibi olduğu için hiçbir zaman iktidar olamamıştır. Çünkü iktidar olduğunuz zaman başkasının hakkını gasp edersiniz, başkalarına zulüm uygulayansınız. Bu yüzden iktidarı kabul etmez, iktidar olamaz. İnancımızın sistematiği, beraber yaşamaktır. Bir tarlayı ekmeye gittiğiniz zaman tarlanın rızalığını almadan orayı ekmezsiniz. Kurbanı kestiniz zaman da bir dua okunur. Kurbanın rızalığını alırsınız. Bedeninizin, ruhunuzun kabul ettiği şey sizin doğrunuzdur. Örneğin bir balıkla konuşamazsınız, onu yakalamak zorundasınız, sudan çıkardığınız zaman hemen ölür balığın rızası yoktur. Munzur'daki alabalık kutsal olarak görülür, bunun için yüzyıllar boyunca bu balık yenmemiştir. İnsanlar ihtiyaçlarını diğer varlıklardan karşılamışlardır. Bu yüzden bu balığı yememişlerdir, ihtiyaç duymamışlardır. Eğer Dersim'de balıktan başka bir yiyecek olmasaydı insanlar yaşamak için onu yerlerdi. Burada bir ihtiyacın karşılanması gerekiyor. Mesela gitmişsiniz, Munzur'dan su alıp yoğurdunuzu mayalamışsınız, ona bir kutsiyet atfetmişsiniz. Onun kutsallığını korumak için ona dokunmama fikriyatını kazanmışsınız. Bu durumda zamanla gelenek, adet ve hatta inanç haline gelir. Bu bütün toplumlar ile ilgilidir sadece Dersim'le ilgili değildir.”⁴⁹⁹

“Dersimli Alevilerin doğaya bakışı çok güzeldir bir kere. Doğayı koruma anlamında tavırları çok önemlidir. Bizim orda dedelerimiz, nenelerimiz yemek yedikten

⁴⁹⁹ Musa Kulu, Kureyş Ocağı talibi, yaş: 63, DAD başkanı, Tunceli Merkez.

sonra doğaya döner, ya Hızır sen bizim rızkımızı verdin, kurdun kuşun da rızkını ver diye dua eder. Dersim’de yaş ağaç kesilmez, o ağacın bir ruhunun olduğu düşünülür. Doğayı bu şekilde kutsallaştırır. Dersimlilerin belli ziyaretgâhları vardır. Her köyde ziyaret vardır. Bizim köyde Sarı Baba ziyareti vardır, muhtemeldir ki adını Sarı Saltuk’tan almıştır. İnsanlar Hızır ayında o ziyaretgâhlara gider. Bu ziyaret yerleri bir kaya, orman ya da bir bölge olabilir. İnsanların buralara yüklemiş olduğu misyon bu yerleri değerli yapmaktadır. İnsanlar göme, niyaz, helva, börek yapıp giderler, lokmalarıyla oralara giderler. Oralarda bir araya gelirler. Bir evde pişen rızk, diğerinin evine gidiyor. Bu şekilde herkes birbirinin rızkından, evinde pişen lokmadan bölüşmüş oluyor. Küs olan kişiler buralarda barışır, çünkü buralarda küslük olmaz. Burada insanlar biri birinden razı olur. Ziyaretten döndüğünde bir hanede pişirilen lokma diğer hanelere de girmiş, küskünler barıştırılmış oluyor. Bu manada doğaya yüklenilmiş misyon oldukça önemlidir. Dersim’de çok eskiden beri klamlar vardır. Klam, analarımıza diyorlardı, ana kadınlarımız vardı. Ana kadınlar, bilge kişilerdi. Bilgili, kerametli, doğru, adaletli kadınlara bizde Ana Hura derlerdi. Huri anlamında bu isim kullanılır. Tunceli Aleviliğinde, insana, kadına çok değer verilir.”⁵⁰⁰

“Dersim’de öncelikle doğaya çok kıymet veririz. Doğa bizim her şeyimizdir. Çünkü yaşam alanımızdır. Biz doğa ile var olmuşuz. Çünkü topraktan geldik toprağa gideceğiz. Böyle bir inancımız var. Doğanın içerisinde olan canlılara da ayrı bir sevgimiz vardır. Bu nedendir? Yaratandan dolayıdır. Mesela bizler doğanın tahrip edilmesine karşıyız. Karşı olmamızın sebebi nedir? Çünkü ziyaretgâhlarımızı koymuşuz. Her tepe bizim için kutsaldır, yüksektir, Hakk’a yakındır. Bir Düzgün Baba’yı, bir Munzur Baba’yı örnek alın, Sultan Baba Dağı’nı örnek alın, hep böyle yüksek tepelerde Hakk’a yakınlığımızı göze almışız. O dağlardaki bütün canlılar bizim için kutsaldır. Biz onlara kıyamayız, oradaki bir dalı da kıramayız. Bir yeşili de, bir böceği de ezmeyiz. Bizim inancımız budur, Dersimli Aleviler olarak doğaya bakışımız budur.”⁵⁰¹

“Tunceli Aleviliğinde, Alevilik inancında, insan temeldir. Ne diyoruz Allah ile cihan yok iken biz anı var eyledik. Tanrının varlığı insandadır. Diğer semavi dinlerin kitaplarına baktığınız zaman onlarda da yazar, Tanrı insanı topraktan yarattı, içine

⁵⁰⁰ Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

⁵⁰¹ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

kendisinden bir parça üfledi. Biz de diyoruz ki insan Hakk'ın kendisidir, Hakk'ı var eyleyen insandır. Doğada vahdeti vücut olarak temsil edilen her şeyin eşit yaşam hakkına sahip olduğuna inanırız. Kısa bir özetleme yaparsak; Dersim'de bir akarsuyun başına gittiğiniz zaman hiç kimse o akarsuyu, doğayı kirletmez. Orman olarak baktığımız zaman ormanda yaş fidanları kesmez, daha çok kuru olanları keserler. Dağ keçilerimizin kutsallığı bunlar örnek gösterilebilir.”⁵⁰²

“Alevilikte kutsal yerlerin, canlıların hepsi değerlidir. Dersim boyutuna geldiğim zaman insanların burada doğayla iç içe olmasının getirmiş olduğu o sosyolojik yaşamın size vermiş olduğu bir hassasiyet var. Kentsel yaşamda bunu bulamazsınız. Eriğin dalını kırar geçer, burada kıramazsın, burada bunu teşvik edici herhangi bir yaptırım bulamazsın, kıramazsın sen onu, yani seni o noktaya teşvik etmez, tam tersine buradaki dağ keçileridir, ceylanlardır, geyiklerdir, güvercindir, alabalıktır, arıdır, tilkidir gibi. Bunlar kutsal kabul edilmiştir. Bunların vurulması avlanması yasak ilan edilmiştir. Çünkü hepsine manevi bir anlam yüklemişiz. Bunlara manevi inançsal bir anlam yüklenmiş. Geyiklere Hz. Ana Fatıma'nın keçileri denilmiş, Hz. Ana Fatıma'nın bineği denilmiş, nasıl incitirsiniz siz Ana Fatıma'yı denilmiştir. Mesela Dersim'de alabalık kutsaldır, geyik kutsaldır, güvercin kutsaldır, dağda bildiğin taş kutsaldır ve Dersim inancındaki Alevilik örgütünün içsel mesajı somutlaşmıştır. Yani bir yere türbe, ziyaret demeniz için orada bir erin yatması gerekmiyor. Toplumun orada bir mucize, bir keramet, bir nişan görmesi bile yeterlidir. Bazı yerlerde, kutsal mekân deyince türbe beklerler. Ancak Gola Çetu'da, Düzgün Baba'da türbe yok, onların sır olduğu yer var.”⁵⁰³

“Dersim'de bir taşın etrafında mum yakıp dua etmek, ağaca bez bağlamak, ben bağıyorum, bu nedenle bizlere putperest diyenler de vardır. Milyarlarca İslam âlimi Hacca gidiyor, taşa taş atıyor. Biz putperestliktir diyor muyuz? Orada şeytan taşladıklarına inanıyorlar. Kâbe'nin, dört duvarının etrafında dönüyorlar, inançtır, saygı duyuyoruz. Sonuna kadar saygı duyuyoruz, ama benim gidip altında mum yaktığım taş için bana putperest demeye kimsenin hakkı yoktur.”⁵⁰⁴

“Alevilikte eşrefi mahlûk diğer bir tabirle özel ve değerli bir varlık olarak görülen insanı, aynı zamanda çevresiyle ve doğayla bir bütün olarak kabul eder. İnsan her ne kadar

⁵⁰² İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

⁵⁰³ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi'nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

⁵⁰⁴ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesi'nde eğitimci, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

değerli bir varlık olarak görülse de diğer canlılardan üstün veya bu canlılar üzerinde sonsuz hak sahibi olarak görmeyerek onların da hakkına riayet etmeyi ve saygıyı esas alır. Dolayısıyla Tunceli Alevilerinin doğaya ve insana bakışında temel düşüncesi saygı ve birlikte barışık yaşam esasıdır.”⁵⁰⁵

“Zerre-i Hak’tan geldiğimize inanırız. Bu evrende zerre de Hak’tır. Bu evrenin tümü de Hak’tır. Canlı cansız her varlık bu yüzden çok değerlidir. Alevi inancında, zerre-i Hak’tan geldik, yani Hakk’ın bir parçasıydık, geldik, on sekiz bin âlem olduk anlayışı vardır. Büyük patlamayı duymuşsunuzdur. Bu zerre ve onun içinde şu anda evrende olan her şey zaten vardı. O patlama ile büyüyerek genişleyerek bütün galaksilerin toplamı gördüğünüz bu evreni oluşturur, bu zerre bu evrende olan taşı, toprağı, havayı, suyu, ne kadar şey varsa hepsi Hak’tır oradan gelir. Hak öyle bir şeydir ki, suya, ağaca, çiçeğe, taşta, toprağa dokunduğunuzda Hakk’a dokunursunuz. Bir kum tanesinin zerre-i Hak’tan geldiğini, Hak olduğunu bileceksiniz, ona saygı duyacaksınız. Çünkü o, Hakk’ın kendisidir. Hak bilinmek istedi. Bu bilinmeyi de bu evrendeki sonsuzluğu yaratarak ben bu kadar büyük, bu kadar geniş, bu kadar sonsuzum, beni tarif ederken ne beni arşa gönderin ne yerin dibine gönderin. Çünkü ben gördüğünüz, duyduğunuz, dokunduğunuz, tasavvur ettiğiniz her şeydeyim demiştir. Alevilik böyle bir şeydir, Alevilikte varlığın, insanın, doğanın anlamı, tanımı budur.”⁵⁰⁶

“Alevilik inancının özünde evrensel sevgi bulunur. İnsanlar arasında dil, din, ırk cinsiyet ayrımı bulunmaz. Alevilik inancında kadın kutsaldır. İnsana, canlılara ve doğaya olan sevgi ve saygı Alevilik inancının temelindedir. Tunceli’de yaşayan Aleviler sevgiye, barışa, kardeşliğe önem veren, her inanca saygı duyup hoşgörülle bakan, kültürlerine önem veren, misafirperver insanlardır. Tunceli’nin insan haklarına ve hayvan haklarına saygılı, doğayı seven, doğanın korunmasına katkıda bulunan toplum yapısı vardır. Yaşayan her canlıya ve hayvana karşı iyilik ve merhamet gösterip onları korurlar.”⁵⁰⁷

Tuncelili Alevi pir ve talipleri, inançlarının temelinde doğanın ve insanın olduğunu, insanla doğanın iç içe geçerek bütünleştiğini, Tunceli’nin her köşesinin kutsallıklarla çevrili olduğunu ifade etmişlerdir. Sultan Baba Dağı, Düzgün Baba Dağı, Ana Fatıma

⁵⁰⁵ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

⁵⁰⁶ Musa Kulu, Kureyş Ocağı talibi, yaş: 63, DAD başkanı, Tunceli Merkez.

⁵⁰⁷ Sevda Garipcan, Sarı Saltık Ocağı mensubu, yaş: 33, memur, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

ziyareti, Gola Çetu ziyareti, Munzur Suyu, bu motifler Tunceli Aleviliğinin temel faktörleridir. Tuncelili Aleviler, bu ziyaretlerden birine gittikleri zaman, kendi hanelerinde pişen bir lokmayı, başka insanlarla paylaşmak adına niyazla giderler. Bu lokmalardan, kuşun, karıncanın, böceğin hakkı için doğaya bırakırlar.

Görünen görünmeyen her şeyin Hakk'ın tecellisi olduğunu belirten DAD başkanı Musa Kulu'ya göre, okunacak en büyük varlık insandır, çünkü evreni, tabiatı, Hakk'ı algılayan, düşünen, yaşayan, bu bilince ulaşabilen varlık insandır. Kulu'ya göre Hak evreni yarattı, çünkü bilinmek istedi. Bu nedenle evrenin her parçası Hakk'ın parçasıdır, evrenin toplamı da Hakk'ı oluşturur. Bu parçada balık da vardır, böcek de, kelebek de, insan da, su, ateş, hava, toprak da vardır. Bu nedenle yaşamı oluşturan tüm varlıklar Tunceli Aleviliğinde çok önemlidir. Sarı Saltuk Ocağı piri Ali Ekber Yurt da var olan her şeyin Hak'tan bir görüntü olduğunu, bir karıncayı inciterek Hakk'ı inciteceğinizi söylemiştir.

İnsan, Aleviliğin merkezinde yer almaktadır. Musa Kulu, Alevi olmanın şartının, diğer tüm insanları kendi gibi ve kendisi için arzu ettiği sevgiyi, suyu, havayı, iyiliği, güzelliği tüm insanlar için hak görmek, herkesin hakkını teslim etmek olduğunu belirtmiştir. Bunları yaşamına yerleştirmeyen, uygulamayan kişinin de Alevi olamayacağını ifade etmiştir.

İnsanın iyi ve güzel yaratılıştta olduğunu söyleyen Kureyş Ocağı talibi Cihan Söylemez, Aleviliğin hümanizm felsefesine dayandığını, bu nedenle iktidarlaşmadığını, devletleşemediğini belirtmiştir. Devletleşen bir inancın, hak yiyebileceğini, zalimleşebileceği görüşünü savunan Musa Kulu da hakkı, hakkı olana teslim eden bir anlayışın iktidarlaşmasının söz konusu olamayacağını anlatmıştır.

Seyit Sabun Ocağı talibi Ali Yıldırım, taş, su, ağaç, dağ, çeşme gibi kutsal olarak kabul edilen ziyaretgâhlarda dualar edildiğini, çırılar yakıldığını, secde kılındığını söyleyerek Tuncelili Alevilerin, putperestlikle suçlandığını, aslında secdeyi dağa, taşla değil Hak için kıldıklarını üzümlere ifade etmiştir. Alevilik ve Aleviler, tarih boyunca azınlık, öteki, İslam dışı, ateist, putperest, ana-bacı tanımayan olarak çeşitli suçlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu suçlamalardan biri olan putperestliğe vurgu yapan Ali Yıldırım, Hak'tan bir parça olan, kerametleriyle yüzyıllar boyunca saygıyla anılan evliya, eren, pirlere atfen var olan ziyaretlerde, bu ulu kişilerin nazarında aslında Hakk'ı yâd

ettiklerini, yaptıkları tüm lokmaların, duaların sadece Hak için olduğunu ısrarla vurgulamıştır.

Sarı Saltuk Ocağı mensubu Sevdâ Garipcan için Tunceli Aleviliği, tüm canlıları, dili, dini, ırkı, cinsiyeti fark etmeksizin seven, sayan, her şeye evrensel sevgi çerçevesinde yaklaşan bir inançtır.

Görüşme yaptığımız Tuncelili Alevi pir ve talipleri, Tunceli Aleviliğinin insan ve doğaya bakışında sevgi, hoşgörü, hakça paylaşım, doğayla iç içe, bütünleşerek yaşama gibi kavramlar üzerinde durmuş, ortak görüş bildirmişlerdir. Var olan her şey Hakk'ın tecellisidir, insanı, tabiatı, canlıları incitmek Hakk'ı incitmektir. Ağuçan piri İnanç Dolu dede için Alevilikte insan, Hakk'ı var eyleyen, Hakk'ın tecellisi, kendisi olan varlıktır. Tuncelili Alevi pir ve talipler, insanın Hakk'ı düşünmesi, idrak etmesi, evrenin zerreden oluştuğunu ve bu zerrenin de Hak'tan geldiğini, insanın yaratılmışların en kutsal olduğunu, çünkü Hakk'ı vicdanında yaşattığını belirtmişlerdir.

Ağuçan piri Hasan Genç dede, Tunceli'de doğayla insanın birlikte iç içe yaşadığını, bilim insanlarınca Tunceli'de seksen beş endemik çiçek türünün yetiştiğini, insan sağlığına faydası olduğu için onların korunması gerektiğinin altını çizmiştir. Tunceli coğrafyasında ceylan ve geyiklerin kutsal sayıldığını, onlara zarar veren ya da öldürenlerin, geçmişte cemlere alınmadığını belirtmiştir. Aynı şekilde Kureyş Ocağı piri Kadir Bulut dede de dağ keçilerinin Ana Fatıma'nın keçileri olarak bilindiğini, onlara kesinlikle zarar verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Tunceli Aleviliği, Hak-doğa-insan döngüsellliği içerisinde kendini tarif eden, yaşamın yaratılan her varlığın toplamıyla, varlığıyla, birlikteliğiyle daha anlamlı olduğunu, ayırım yapmaksızın her canlının yaşama hakkı ve hürriyetinin olduğunu savunan bir inanç olarak tarif edilmektedir.

5.1.1. Tunceli'de Oruç ve Bayramlar

Tuncelili Alevilerin tuttuğu Gağan, Hz. Hızır, On İki İmamlar gibi oruçları vardır. Gağan orucu, yeni yıl olarak kutlanır ve oruçlar tutulur, lokmalar yapılır, mezarlar ziyaret edilir. Hz. Hızır orucu, dört haftaya yayılarak her haftanın Salı-Çarşamba-Perşembe günlerinde tutulmaktadır. Son hafta Hz. Hızır cemi yapılır. Hz. Hızır, Tunceli'de adına oruç tutulup cem bağlanan tek varlıktır. On İki İmamlar orucu ise Muharrem'in ilk gününden itibaren on iki gün tutulur, on üçüncü günde yani orucun bitiminde aşure pişirilir, kurbanlar yapılır, cem bağlanır. İnsanlar, İmam Hüseyin ve diğer imamlar adına

tuttukları oruçları, mateme bürünerek geçirirler. Bu bölümde bu oruçlarla ilgili bilgiler vermeye çalışacağız.

5.1.1.1. Gağan Orucu

Aleviler, yıl içerisinde birden çok oruç tutar, bayram kutlarlar. Gağan orucu, Ortodoks Kilisesi'ne bağlı Hristiyanların Noel Baba'yla aynı günlerde tutulur.⁵⁰⁸ Gağan, Aralık ayının son haftasında üç gün tutulan oruca denir. Yeni yılı karşılamak için yapılan bir törendir. Yapılan kutlamalarda yaşamın sürekliliği ve bereketli geçmesi için temennilerde bulunulur. Eski dönemlerde, aşiretler, Hz. Hızır Orucu gibi Gağan Orucu'nu da dört haftaya bölerek kutlardı. Bu nedenle Aralık ayına Gağan Ayı da denilirdi. Günümüzde bir haftaya indirilmiş, Aralık ayının son Perşembesi olan haftada oruç tutulmaya başlanmıştır. Salı başlayıp Perşembe gününe kadar oruç tutulur, Perşembe akşamı cem yapılır.⁵⁰⁹ Gağan orucunda, evler gezilerek çeşitli yemişler, meyveler toplanır. Toplanan yiyecekler bir evde pişirilir, özellikle çocuklar tarafından yenilir. Buğday haşlanır, tuzlanır, hayvanlara sunulur. Bu ritüelin amacı, evin geçimini sağladıkları tavuk, inek, keçi gibi hayvanlara olan minnet duygularının ifade edilmesidir, rızıklarına rızık, bereketlerine bereket katmayı amaçlarlar. Yağlı ekmek de denilen pesara yapılır. Üç tane yapılır, biri komşularına, biri ev halkına, küçük olarak yaptıkları da kuşlara dağıtmak içindir.

Üç günlük oruçtan sonra dördüncü gün bayram yapılır. Bayram günü, akşama doğru, elinde değneği, sırtında torbası olan Kalik diye adlandırılan aksakallı yaşlı bir adam, yanında kendisinden daha genç olan eşiyle - Fatike -birlikte kapı kapı dolaşır, çocuklar da onları izler, peşlerinden gider. Gençler, Fatike'ye sataşırken Kalik de değneğiyle onlara vurur, uzaklaştırmaya çalışır. Dersim- Bingöl taraflarında, Gağan ekmeğinin hamuru içerisinde kertik açılır, farklı biçimlerde işaretlenmiş küçük söğüt çöpleri konulur. Her işaretin güzellik, mutluluk, zenginlik gibi farklı anlamları vardır. Bu çöpler, ekmeği yiyenlerden birine illa ki denk gelir. Denk gelen çöp hangi anlama geliyorsa, o kişinin kısmetine gelmiştir demektir. Yani zenginlik işaretli olan çöpün denk geldiği kişi zengin olacaktır.⁵¹⁰

⁵⁰⁸ Cem, Munzur, **Dersim Merkezli Kürt Aleviliği, Etnisite, Dini İnanç, Kültür ve Direniş**, (2. Baskı), Vate Yayınevi, İstanbul 2010, s. 57.

⁵⁰⁹ Gezik ve Çakmak, a.g.e., s. 84 .

⁵¹⁰ Cem, a.g.e., ss. 60-61.

Kimilerine göre Gağan Ermenice bir kelimedir. Ermeniler, yılbaşına Gağan derler, akşam zengin bir sofrayla yeni yılı kutlarlar. Bu kutlamadan sonra etrafa nar taneleri serper, yeni yılın bereketli geçmesini dilerler. Gağan kutlaması, Hristiyanlık öncesi dönemden Ermenilere geçmiştir. Ancak oruç, Ermenilerde yoktur, onlar için bugün sadece yeni yılın gelişini ifade eder. Raa Hak inancında ise Gağan, bir temenni olarak uygulanır. Gağan oruçlarında yapılan dualarda Düzgün adı sıklıkla geçer.⁵¹¹

Mülakat yaptığımız Alevi bireyler, Gağan orucuyla ilgili şu bilgileri bizlerle paylaşmışlardır:

“Gağan orucu, temsili çirkin, kötü, siyah bir erkek vardır, beyaz, güzel, iyi bir kadın vardır. Kötü olan iyi olanı kaçırmaya çalışır. İyi olanın kaçırılmasına izin vermez insanlar. Bunun anlamı birisi eskimiş kara günlerdir, diğeri yeni ak günlerdir. İyi olan, güzel olan ortaya çıkmaya çalışıyor. Gağan, eski yılla yeni yıl arasındaki geçişi anlatıyor. Güzel bir gelenektir. Ne yazık ki kaybolma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Küçükken Gağan’ı yaşıyorduk. Komşuya giderdik, Gağan’a geldik diyorduk, komşularımız da Gağan payı veriyordu bizlere. Örneğin elma, ceviz, şeker, kurutulmuş elma, armut verirlerdi. Çocuk olarak Gağan’ı çok seviyorduk, gelmesini bekliyorduk. Kentlere geldikten sonra köydeki gibi olmadı. Son dönemlerde yeni yeni açığa çıkıyor buralarda. Biraz modern olarak, folklorik tarzda yapılıyor şu an. Ancak zamanla taşlar yerine oturur. Son iki senedir, pek çok cemevi, dernekler, Dersim’deki yöre derneklerinde çok az yapılıyor, ama DAD pek çok yerde Gağan’ı yaptı. Ancak bu ritüel unutuluyor artık.”⁵¹²

“Tunceli’de Aleviler, Yeni Yıl olarak atfettikleri Gağan’da oruç tutar, mezarları ziyarete giderler. Her Gağan’da bir buçuk metre kar da olsa, tek başıma da olsam mezarlara giderdim. Geçen sene Gağan’da mezarlara gittim, köyden sadece yaşlı bir kadın gelmişti. Fotoğrafını çekmek istedim, günahı dedi. Ben de onu izledim, öğle sonrasıydı, güneşe döndü selam verdi, dua etti, elinde çırallar vardı, Bunlar Hakk’ın

⁵¹¹ Gezik ve Çakmak, a.g.e., s. 84.

⁵¹² Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

*Kille kesme deyimi, Tuncelili Alevilerin ifade ettiklerine göre, kutsiyet atfedilen bir mekâna gittiklerinde, bir nişange ile karşılaştıklarında, eğilip o yeri üç defa öpüp alın değdirerek, Tunceli evliya ve pirlirinin isimlerini anmak, dua etmek anlamına gelmektedir. Örneğin o kutsal mekânı uzaktan görmek ya da yanında bir araçla geçmek durumunda kalınırsa, Tuncelililer üç kez işaret parmaklarını öper, dua ederek alınlarına götürürler. Daha çok yaşlı kadınların yaptığı, gelmiş geçmiş tüm peygamber, derviş, evliya, Hak yolunda hizmet etmiş erenler, pirlirin adı söylendiğinde yapılan bir saygı gösterme hareketidir.

çıralarıdır size getirmişiz dedi. Buradaki ölülerine dua etti, size emanettir dedi. Kendince bir dua yaptı ve gitti.”⁵¹³

“Gağan yeni yıldır. Yeni yıl geldiğinde eskiden bizde Gağan derlerdi. Mesela eskiden biz evden evlenip gitmiş olan kızı Gağan’da ziyaret ederdik. Senede bir kere Gağan’da hediyeler alıp onun evine ziyarete giderdik. Bu yaşımıza kadar her sene biz gidiyorduk. Nerede ablalarımız varsa Gağan’da hepsine hediye alıp gidiyor, gönlünü alıp geliyorduk.”⁵¹⁴

Tunceli Aleviliğini, Ria Hak olarak tanımlayan Tuncelili talip ve pirler, Tunceli’de canlı cansız her varlığa saygı ve sevgi duyulduğunu, Hak’ı onlarda gördüklerini, sevgi, barış, kardeşlik, paylaşım dolu olan bu inancın Hak Yolu inancı olduğunu ifade etmişlerdir. Ria Hak inancında nişangeçlere, ziyaretgâh yerlerine, su, dağ, ağaç, taş, çeşme motiflerine niyaz olunur, kelle kesilir. Ria Hak inancına göre, Hak’ın belirli, sınırlı bir mekânı yoktur. Seyit Sabun Ocağı talibi Ali Doğan, Hak’ın yerde, gökte aranıp bulunamayacağını, onun en tabii mekânının vicdan olduğunu, görünen görünmeyen her zerrede, doğada ve insanda tecelli ettiğini vurgulamıştır. Hak’ın olduğu bir yerde na Hak yoktur, na Hak’ın olduğu yerde ise Hak yoktur. Bir yerde kötü amel, kötü nefis, öldürme, yalan, kul hakkının gasp edilmesi, üstünlük, küçümseme, tüm din ve inanışlara bir nazarda bakmama varsa orada na Hak vardır. Bir yerde sevgi, hoşgörü, alçakgönüllülük, var olan her şeyi bir nazarda görme, hakkı hakça paylaşma dağıtma, birlik, beraberlik varsa orada Hak vardır, na Hak yoktur.

Ria Hak inancında, her şey Hak’la başlar, Hak’la biter. Her şey bir noktadan gelmiştir, bu nokta Hak’tır. Bu noktada eşitlik olduğu için Ria Hak’ta çok önemlidir. Ria Hak inancında, tüm evliya ve erenlerin, ocak kurucularının isimleri anılarak dualar edilir, deyişler, gülbankler söylenir. Tüm pirler ve talipler Ria Hak’ta birer ikrardır. Bu ikrarlıkta pirin talipten, talibin pirden ayrısı gayrısı bulunmamaktadır. Aynı şekilde Hakk’ın da onlardan üstünlüğü, ayrılığı yoktur.

⁵¹³ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

⁵¹⁴ Ali Yıldırım, Kalmem-sır Ocağı talibi, yaş:64, emekli, Tunceli Merkez.

5.1.1.2. Hazreti Hızır Orucu- On İki İmamlar Orucu

Tunceli Alevileri Hz. Hızır'ı, Şahı Merdan olarak bilirler. Hz. Hızır bir evliyadır, en büyük Mürşid-i Kâmilidir. Mürşid-i Kâmil olmak için ulaşılan en yüksek yer burasıdır. Hz. Hızır, Tunceli Alevileri için yardıma koşan, onları sıkıntılarından kurtaran en büyük mürşittir, ölümsüz bir kurtarıcıdır. İnsanlar zora düşünce yardımına yetişsin diye Hz. Hızır'ı çağırırlar. Hz. İlyas karaların, Hz. Hızır denizlerin hâkimidir. Söylenceye göre Hz. Hızır denizden Hz. Hz. İlyas karadan geldi. 3 gün boyunca sohbet edip hiçbir yiyip içmediler. Aleviler bu üç güne ithafen üç gün boyunca oruç tutarlar. Bu oruca “Hz. Hızır Orucu denilmiştir.”⁵¹⁵

Tunceli’de Hz. Hızır, kutsiyet olarak Allah’tan sonra gelir. Günlük hayatta, en çok güvenilen, seslenen, görünmeyen kutsallar arasında insanlara en yakın olan kutsaldır.⁵¹⁶ Tunceli Alevilerine göre. Hz. Hızır’ın kanatlı boz bir atı vardır. Bu at Munzur Suyu gözelerinde doğmuştur. Hz. Hızır’a hediye edilmiştir. Rivayete göre bu at bir sıçrayışta Munzur Dağlarına tırmanır. Bir gün Güneş kararır Dersim buz olur. Hz. Hızır gider güneşi kurtarır. Bu yüzden Tanrılar Hz. Hızır’ı zincire bağlar. Hz. Hızır’ın kanatlı Boz atı da gidip Hz. Hızır’ı kurtarır. Rivayete göre kurtulan Hz. Hızır gökyüzünde ay tanrıçasına âşık olur. Ay bir konakta yaşar. Hz. Hızır gider, ayın yaşadığı konağın zincirlerini koparır onu, yeryüzüne getirir. Tanrılar yine Hz. Hızır’a kızarlar. Hz. Hızır’ın üzerine bir ejderha gönderirler. Ejderha Hz. Hızır’ı yutar. Hz. Hızır’ın yanında elmastan bir bıçak vardır. Bu elmas bıçakla ejderhanın karnını yarar, içinden çıkar Böylece güneşin aydınlığını, sıcaklığını insanlığa hediye eder.⁵¹⁷

Kur’an-ı Kerim’in Kehf suresinin 60 ve 82. ayetleri arasında Hz. Hızır ile Hz. Musa’nın arkadaşlığı anlatılır. Müslümanlar tarafından sıkıntı çekenlere, zorluk, çaresizlik içerisinde, darda kalanlara yardımcı, evlere bolluk, bereket getiren kişi olarak bilinir. Hz. Hızır’ın Ab-ı Hayat içerek ölümsüzlüğe ulaştığına inanılır. Baharla birlikte doğanın canlanmasına yardım ettiği için 6 Mayıs Hıdrellez günü olarak kutlanır. İslam kültüründe Hz. Hızır, insanların sorunlarını çözen, gün ve saat ölçülerini sınırsız kullanan,

⁵¹⁵ Saltık, T., a.g.e., ss. 41-42.

⁵¹⁶ Çem, a.g.e., s. 42.

⁵¹⁷ Saltık, T., a.g.e., s. 42.

yer, zaman ve mekân kavramı, sınırı olmayan, yardımcı ve kurtarıcıdır.⁵¹⁸ Hızır ile İlyas, Alevi-Bektaşî terminolojisinde Gayp Erenlerdendir.

Eski çağlarda, deniz yolculuğu, yolculukların en tehlikelisi, risklisi olduğu için Hz. Hızır adı, daha çok denizlerle birlikte anılmıştır ancak karadaki rolü de bir o kadar önemlidir. Özellikle doğal felaketlerde, aşırı kar-tipi-fırtınada en çok yardım istenilen, çağrılan varlık Hz. Hızır'dır. Bu nedenledir ki Tunceli'de, çetin geçen kış şartları sebebiyle, Hz. Hızır Orucu kış mevsiminde tutulur.⁵¹⁹

Hz. Hızır, farklı din ve inanç toplumlarında bilinen, inanılan kutsal bir varlıktır. Hz. Hızır inancına bağlı ya da ona benzeyen inançlar, çok eski tarihi dönemlere kadar uzanmaktadır. Gılgamış Destanı buna örnek olarak verilebilir. Bu destanda adı geçen, günahlar denizini aşp ölümsüz olan Utnapiştım, aksakallı, beyaz giysili bir kişidir. Ölüme çare arayan Gılgamış, bir adada Utnapiştım'le karşılaşır. Hz. Hızır'ın denizle olan ilişkisi, Utnapiştım'e benzemektedir.⁵²⁰

Hz. Hızır, kalbi temiz, iyiliksever insanlara yetişir. Dertlilere derman, hastalara şifadır. Baht ve muratların kapısı, uğur ve kısmetin sembolüdür. Hz. Hızır, tüm tanrıların ölümsüz habercisidir. Dersim'de, dört hafta boyunca, haftada üç gün (Salı, Çarşamba, Perşembe) oruç tutulur. Orucun dört haftaya yayılmasındaki sebep, pirlerin, Alevi geleneklerini, yol ve erkânını yerine getirmek için, taliplerine gidip cem yürütmek, lokmalara dua vermektir.⁵²¹ Pirlerin talipleri, farklı köylerde, ilçelerde oturdukları için ve sayılarının da çok olmasından dolayı, taliplerine gidebilmek, onlarla birlikte Hz. Hızır ayını geçirmek için Hz. Hızır oruçları dört haftaya yayılmıştır. Her hafta farklı aşiretler ve bu aşiretlerin ocakları oruç tutup lokma dağıtır. Böylelikle, pirler köy köy gezerek taliplerine ulaşabilir, kesilen kurbanlara, yapılan lokmalara dua verir, bir talibinin evinde cem bağlar. Yapılan ceme, sadece o pirin talipleri değil, köyde, ilçede bulunan, köy dışındaki insanlar da dâhil herkes katılabilir, hayır duasını, pir lokmasını alabilir.

Tunceli merkezde, Mameki Köprüsünün hemen sağında bulunan Gola Çetu Ziyareti, Hz. Hızır ile Hz. İlyas'ın bir araya geldiği yer olarak tasvir edilir. Burada Hz.

⁵¹⁸ Wakamatsu, Hiroki, "Antropolojik Yaklaşımla Hz. Hızır İnancı: Dersim Bölgesinde Uygulanan Dini Ritüeller", Hünkâr Alevilik Bektaşîlik Akademik Araştırmalar Dergisi, 2014, 1 (2), s. 22.

⁵¹⁹ Çem, a.g.e., s. 42.

⁵²⁰ Çem, a.g.e., s. 45.

⁵²¹ Saltık, T., a.g.e., s. 43.

Hızır Cemi yapılır. Şubat'ın 13.günü bu kavuşmanın gerçekleştiği gün olarak varsayılır.⁵²²

Hızır, kendisi için oruç tutulan, bayram kutlanan, cem bağlanan tek melektir. Peygamberler ile 12 İmamlar dışında hazreti sıfatının, adının önüne getirildiği tek varlık Hızır'dır. Hızır, hiçbir toplumsal grubun sahibi değildir, evrenseldir, herkese eşit mesafede durur.⁵²³

Tunceli'de, Hızır için üç gün oruç tutulur. Farklı yörelerde beş gün tutulduğu bilinmektedir. Üçüncü gün yani Perşembe günü tutulan orucun ardından kavut denilen yiyeceği yaparlar. Kavut, buğdayın, sacda kavrulduktan sonra, distar denilen taşta öğütülerek meydana gelen una denilmektedir. Ortası delik olan yuvarlak bir taş ve altında aynı boyutlarda bulunan ikinci bir taş vardır. Oldukça ağırdır. Ortası delik olan taş üstte bulunur. Üzerinde ağaçtan yapılmış kalın bir çubuk vardır. Sacda kavrulan buğdaylar, azar azar taşın ortasındaki delikten dökülür, bir yandan da iki kişi ağaç olan saptan karşılıklı olarak tutarak taşı sürekli çevirir. Çevirdikçe un haline gelen buğday, dışarı doğru savrulur. Kavut adı verilen bu unun birazı dağıtılır. Bir kısmı bir tepsiye konularak üzeri iyice düzeltilir. Tepsi, kimsenin olmadığı bir odaya ya da mutfağa koyulur. Eğer ki o eve Hızır gelirse, tepsideki kavuta pençe vurur, iz bırakır. Ayrıca, perşembe günü açılan oruçlardan sonra, bekâr olan gençler, kız-erkek, su içmezler. Özellikle kırsal köy hayatında günümüz şehir hayatına göre daha çok yapılan bu geleneğe göre, susuz yatan gençler, rüyalarında evlenecekleri kişinin elinden, köyünden, o kişinin yaşadığı yerden su içerler. Hatta bazı gençler rüya görsünler diye, tuz yiyip yatarlar.

Mülakat yaptığımız Tuncelili Alevi pir ve talipler, Hızır Orucu ve On İki İmamlar Orucuyla ilgili şu bilgileri aktarmışlardır:

“Ria Hak içerisinde tuttuğumuz belli başlı oruçlar vardır. Mesela On İki İmamlar, yas matemidir. Oruç olarak pek görmeyiz, yastır. On İki İmamlar gününde o zulmü hissetmek için, insanlar sakalını kesmezler, su içmezler. Hiç kimseyi yas günlerinde kırmazlar, hayvanın kanını akıtmaktan yana değiliz bu yüzden et yemeyiz.”⁵²⁴

⁵²² Wakamatsu, a.g.m., s. 21.

⁵²³ Cem, a.g.e., ss. 50, 52.

⁵²⁴ Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

“Hızır Orucu, insanlar dardadır, yiyecekleri yoktur, muhtaç durumdadırlar. İnsanların bu dar olduğu zamanlarda Hızır yetişir. Kul dara düşünce Hızır yetişiyor.”⁵²⁵

“Alevilerde Hızır ayı vardır, Muharrem ayı vardır. Hızır ayında diyelim ki bir Baba Mansur piri taliplerine gider. Üç hafta taliplerine gider, dördüncü hafta gelir, geldiği hafta da kendi piri gelir ona. Taliplerin çok ve köylerin de uzak olmasından dolayı zamanları yetmediği için Hızır ayı bir aydır. Ama sen ne zaman dardaysan, ne zaman inanıyorsan, ne kadar hürmetin varsa, ne kadar iyiysen, hangi gün adalet tecelli etmişse o gün de Hızır günüdür. Hangi gün adaletsizliğe uğradıysan o gün senin için sonsuza kadar adaletsizliğe uğradığın gün olarak kalır. Hızır ayı da rahmet, sevgi, barış, cömertlik, ikrar, murat, rıza, dilek ayıdır, güzel bir aydır.”⁵²⁶

“Yolun canlı bir şekilde yürütülmesi için Hızır ayını tutarız, bizim için kutsal bir aydır, zorunluluk değildir. Kişinin piri ne zaman müsaitse kurbanını ona göre keser, orucunu tutar, lokmasını dağıtır. Alevilerin birlikte hareket etme gücünü dünyada göstermesi gerekir. Yüzyıllarca bizler Hızır ayını tutmuşuz, lokmalarımızı, kurbanlarımızı yapmışız. İsterseniz bütün bir yılı Hızır ayı olarak yapın. Bir Alevi için yılın üç yüz atmış beş günü de kutsaldır. Gün günden farklı değildir. Allah rızası için dürüst, adil, merhametli, cömert olduğun her gün Hızır ayıdır. Yani on bir ay yatıyor, sadece Hızır ayında mı Hızır geliyor? Öyle bir şey yoktur.”⁵²⁷

“Hızır ayı, pirlerin görülmeleri ve taliplerine gitmeleri için Hızır ayı olarak tutulur. Anadolu’nun bazı yerlerinde bazı Aleviler üç gün, bazıları beş, bazıları da yedi gün oruç tutarlar. İran’da, Irak’ta, Kerbela’da da vardır bu. Üç gün oruç tutanlar gençlerdir, beş gün musahipliler, yedi günü de 4 Kapı 40 Makamdan geçmiş kâmil insanlar tutarlar, manalıdır. Hızır ayında cem bağlanır, dualar edilir, lokmalar dağıtılır.”⁵²⁸

“Malatya’daki Alevilerin yıl içinde tuttukları bu oruçtan maksat, bireysel bir ibadetten yola çıkılarak yine toplumsal bütünlüğe güç katmaktır. Beyaz sakalları ve yöresel kıyafetleriyle Hazreti Hz. Hızır’ı da temsil ettiğine inanılan Kalik-i Hz. Hızır, kapı kapı dolaşarak gönül rızalığıyla lokmalar toplar. Kalik, yöresel ve Kürtçe anlamıyla

⁵²⁵ Hızır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

⁵²⁶ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

⁵²⁷ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

⁵²⁸ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

“yaşlı ve bilge” anlamlarında kullanılır. Kalik-i Hz. Hızır’dan maksat ise tüm yönleriyle darda ve zorda kalanların imdadına yetişen Hazreti Hz. Hızır’ın kendisidir. Bu bir başka anlamda ise toplumlara yol gösteren bir İnsan-ı Kâmilin tezahürüdür. Kalik-i Hz. Hızır, topladığı lokmalarla genelde o yörede yaşayan ve ihtiyaç sahibi olan bir eve mihman edilir ve lokmalar öncelikle o evin ihtiyaçlarına göre dağıtılır. Gecenin sonunda ise yöresel ifadeyle “kömbe” denilen lokma pişirilerek ve o evde yaşayanların yalnız olmadıkları mesajları verilerek inanca dönük hizmet tamamlanmış olur. Bu inanış günümüzde kaybolmaya yüz tutmuş olsa da Malatya yöresindeki Alevi köylerinde ve kış aylarında yine yaşatılan bir inanış olarak varlığını sürdürmektedir.”⁵²⁹

“Kur’an ı Kerim’de Hızır üç gündür. Hz. Ali’nin çocukları Hasan ile Hüseyin, rivayete göre, göz ağrısına yakalanıyorlar. Hızır Aleyhiselam bir gün esir kıyafetiyle geliyor, bir gün miskin halde geliyor, bir gün fakir haliyle geliyor. Hz. Ali de, çünkü Hz. Fatıma ağlıyor, Hz. Peygamber’e diyor ki:

-Ya Resul u Ekrem, Hasan ile Hüseyin göz ağrısına yakalandı, böyle giderse gözlerini kaybederler.

-Hz. Peygamber: Fatıma git, Ali’yle birlikte üç gün oruç tutun, adak dileyin, Allah’a yalvarın, inşallah çocuklar düzelir. Hz. Peygamber’in söylemiyle üç gün oruç tutuyorlar, oruç açma saatinde, Hızır o kıyafetlerle geliyor, bir gün fakir, bir gün miskin, bir gün esir olarak, alıp götürüyor, sonra hepsini alıp götürüyor, ben sizi denedim, bu sınavınızı iyi geçtiniz, sizler gerçekten inançlı insanlarsınız, çocuklarınız da düzelsin, dua ettim düzelecekler diyor. Çocuklar da Allah tarafından düzeliyor. Hz. Ali de Fatıma’ya diyor ki: biz ümmete bunu hediye edelim, ümmete diyor ki Hızır orucuyla ilgili bu ayet geldi, onunla ilgili Nisa süresi gelmiş, onu da ifa ediyor. Hz. Peygamber Nisa suresine dayanarak konuşmuş. Ondan sonra Müslüman toplumu, Alevi-Sünni diye bir şey yoktu o zaman, Hızır orucu, üç gün olarak kural haline getirilsin, toplum bunu tutsun demiştir. Alevi toplumu da bunu üç gün ifa ediyor.”⁵³⁰

“Hızır orucu, Tunceli’de bir ay, diğerlerinde üç gündür. Nedeni, diğerleri Kur’an’ın yapısına uyarak yapıyorlar. Bizde Hızır’da cem cemaat yürütülüyordu, on iki hizmetli

⁵²⁹ Hasan Çelik, Ağuçan Ocağı talibi ve araştırmacı, yaş: 33, üniversite mezunu, Şatıroba Mahallesi, Doğanşehir-Malatya.

⁵³⁰ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

cem yapılıyordu. Bundan dolayı yörenin ileri gelenleri bir araya gelerek dedelere davacı oluyorlar: kıştır, siz a köyüne gittiniz cem yaptınız, biz kaldık ortada. Bizim de kurbanımız, cem cemaatimiz var. O yüzden bu orucu o dönemin bilgin insanları, dedeleri, âlimleri bir araya geliyor, kendi aralarında karar alarak bir aya yayıyorlar. Her perşembe üç beş aşiret bir araya gelerek orada cem cemaatini yürütüp ibadetini o şekilde ifa ediyorlar. Toplumsal ihtiyaç yüzünden bizde bir ay yapılmaktadır.”⁵³¹

“Hz. Hasan ile Hüseyin hasta olurlar. Hz. Fatıma ile Ali bir gün oruç tutarlar, kapılarına bir yolcu gelir, ona lokma verirler. İkinci gün gazi, üçüncü gün yetim gelir, lokma verirler. Üçüncü gün iyileşirler. İmam Ali ile Hz. Fatıma derler ki ya Resulullah lokmalarımız, dualarımız kabul oldu derler. Gençlerimiz üç gün oruç tutarlar. Kamillerimiz dilek orucu tutarlar. Ariflerimiz ise beden orucu tutarlar. Onlar zaten ömür boyunca oruçludur. Alevilerde sadece Hızır orucu yok, Muharrem orucu, kırk sekiz perşembe tuttıkları oruç vardır. Önemli olan insanların niyetidir. Hacc Suresi’nin 37.ayetinde: “ kestiğiniz kurbanların eti, kokusu bana ulaşmaz, niyetiniz bana ulaşır. “ Yani açlık değil niyet, takva Allah’a ulaşır.”⁵³²

“Dersim’deki Gola Çetu ziyaretinin mitolojisini sizin gibi gençler öğrensin bilsinler diye yazıya geçirdik. Dersim’de Hızır’ın ortaya çıkışıyla ilgili anlatılan bir hikâye vardır. Hikâyeye göre; bir derviş üç gün yemeden içmeden kesiliyor. Hızır sen varsan cemalini bana göster. Ben sana öyle bir âşık olmuşum ki geceli gündüzlü senin hayalinle yaşıyorum, divaneye dönmüşüm diyor. Hızır dervişin rüyasına giriyor, diyor ki derviş bir gün sana misafir olacağım, sabah derviş davara giderken eşine söylüyor, diyor ki hanım bir parsacı kapımıza gelirse geri çevirmeyesin ne istiyorsa ver, kadın niye diye soruyor, adam ben rüyamda bir kılavuz gördüm bakarsın Hızır bize uğrayabilir. Derviş’in evde olduğu günün akşamı Ali Pin, komşusu, sevmedikleri bir komşu kapıyı çalıyor, gidip bakıyorlar, diyor ki komşu bizim burada buğdayımız bitti bize iki üç teneke buğday verin, değirmene gidip gelene kadar sizin buğdayınızı dıstarla* öğütelim. Kadın içeriden sesleniyor Ali Pin arpayı beğenmiyor, arpa onun neyine yetmiyor arpayı verelim götürsün. Derviş sus bizim komşumuzdur ta oradan buraya gelmiş bizden bir şey istiyor diyor. Bir noktada da inancından etkilendiği için - bu mitolojide bilimin konusu olan ışık olma, cisimleşme, görüntü olma, don değiştirme gibi hadiseler de vardır, o dönemde

⁵³¹ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

⁵³² Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

böyle mitolojilere kafa yormak, mitoloji oluşturma bilimin en üst seviyesidir- derviş kadını da kıramıyor. Çünkü bir ikrarla nikâh yapmıştır, getirip arpa veriyor, arpa verince komşusu gidiyor. Oğlu da babasını takip ediyor. Adam dama çıkıyor, baba ile oğlu takip ediyor, bakıyor ikisi don değiştiriyor, el ele tutuşup uçuyorlar, adam oğluna yapıyor, oğlu da Ali Pin'e yapıyor, babasıyla oğlu uçarken oğlu düşüyor, uçamıyor. rivayete göre evin altında iki suyun birleştiği yerde yani Gola Çetu'da semah dönüyorlar. Derviş eve geliyor, hanım ben sana rüyamı anlattım, Hızır gelir diye. Bak don değiştirdi bir parsacı oldu. Hızır'ın Dersim'de görünmesi parsacı kıyafetindedir. Hızır olayı mitolojide işlenmiştir. Bu mitolojileri, bu kültürden, itikattan, inanıştan, yaşamdan çıkarıp atamayız. Bugün bunlara yüklenen anlamı bilmezsen buradaki adaleti görmezsen, mesela istediği lokmayı vermedin, Bu bile bugünkü kapitalizmin panzehirdir. Onun için çocuğunuz uçtu, düştü, bacağı kırıldı, uçamadı. Senin eksik lokmandan dolayı, ama ben itikadım sayesinde Hızır'a yapışarak gittim, böyle anlatıyor, bugün bu bir mitolojidir, ama bir toplum binlerce yıl bu mitolojilerle bir kültürü oluşturmuştur. Bu kültür üzerinde de insan ilişkilerini oluşturmuştur. Doğayla, toplumla, komşusu ile ilişkilenmiş, kendisine yasa koymuştur.”⁵³³

“Dersim'de, haftanın üç günü dört hafta boyunca Hızır orucu tutulur. Dersim'de Hızır Orucu dört hafta yapılır.”⁵³⁴

Ria Hak inancında, Tunceli'de tutulan oruçlar vardır. Yılın her perşembesi, Hızır ayında, Gağandda, On İki İmamlarda tutulan oruçlardan Gağan orucu, unutulmaya yüz tutmuştur. Hızır orucu, Hızır ayı olarak anılmaktadır. Pirler, taliplerini bu ay içerisinde ziyaret eder, görgüden geçirir. Hızır orucunun son günleri Şubat ayının 13-14-15'ine denk gelmektedir. Bu günlerde bir iki sapma olabilir, önemli olan Salı, Çarşamba, Perşembe günleri tutulmasıdır. Hızır ayının son perşembesi, cem yapılır, kurbanlar kesilir, lokma ve niyazlar dağıtılır.

Tunceli Alevileri, On İki İmamlar orucunu, yas orucu olarak tutarlar. 1400 yıllık Kerbela Katliamında şehit edilen İmam Hüseyin ve yetmiş iki yoldaşıyla birlikte Peygamber soyundan gelen diğer imamlara ithafen bu oruç tutulmaktadır. Esenler Ana Fatıma Cemevi başkanı Hıdır Balo'ya göre, On İki İmamlar orucu, oruçtan ziyade bir

⁵³³ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

⁵³⁴ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

yastır. Hızır Balo, bu yas günlerinde insanların tıraş olmadığını, su içmediğini, hiçbir canlıya zarar vermediğini, kimseyi incitmediklerini belirtmiş, o katliamın acısını yaşamak için insanların aç kaldıklarını ifade etmiştir.

Gağan, On İki İmamlar orucundan başka Hızır ayı dedikleri, Ocak'ın ikinci haftasından Şubat'ın ikinci haftasına kadar haftanın üç günü Hızır Orucu da tutulmaktadır. Baba Mansur Ocağı piri Mehmet Halis dede, Alevi gençlerin Hızır orucunu üç gün, musahibi olanların beş, Dört Kapı ve Kırk Makamdan geçmiş insan-ı kamil olanların ise yedi gün tuttuklarını söylemiştir.

Hızır ayında, pirlerin, taliplerini bir ay boyunca görmeye gittiğini belirten Baba Mansur Ocağı piri Mehmet Halis dede, pirlerin, taliplerinin hepsini görmek amacıyla yaptığı ziyaretlerin tamamlanabilmesi amacıyla Hızır Orucunun bir ay olarak tutulduğunu, darda, zorda olduğu gibi, adaletin tecelli ettiği yerlerde de Hızır'ın hazır ve nazır bulunduğunu belirtmiştir. Mehmet Halis dedeye göre Hızır ayı, sevgi, barış, cömertlik, ikrarlık, rızalık ve dileklerin tutulduğu bir aydır.

Hızır Orucu, bir ay boyunca her hafta Salı, Çarşamba, Perşembe günleri tutulur. Orucun tutulduğu Perşembe günleri lokmalar dağıtılır, gücü yetenler kurban keser. Hızır ayı bu anlamda, birlik, beraberlik, dayanışma ve paylaşım ayıdır.

5.2. Tunceli'de Yer Alan Alevi Ocakları

Bu bölümde, Tunceli Aleviliğinde kutsiyet atfedilen başlıca ocaklar olan Ağuiçen, Baba Mansur, Delil Bircan, Derviş Cemal, Cemal Abdal, Kureyş, Sarı Saltuk, Şah Çoban, Celal Abbas, İmam Rızalılar, Pir Sultan, Seyit Sabun, Şah Ahmet Dede ocaklarına değinilecektir. Ocakların kurucuları, yerleştikleri mekânlar, soy ağaçları, bu ocaklarla ilgili sözlü geleneklerde yer alan menkıbeler, görüşme yaptığımız ocak pir ve taliplerinin de görüşme sırasında bizlere aktardıklarıyla birlikte ocaklar hakkında bilgiler vermeye çalışacağız.

Toplumsal değişme, göç ve kurumsal bir düzenin yaşandığı günümüz toplumlarında, ihtiyaçların giderilmesinde ve bireylerin yetiştirilmesinde rol oynayan alanların yönü değişmiş, bireyler bu değişimin seyri içerisinde toplumsal birer kimlik edinme formuna ulaşmışlardır. Özellikle maddenin öne çıkarıldığı modern toplumlarda, tinsel öğeler, bireyin gönül dünyası geri plana itilmiştir. Maneviyat sahası işgal edilen

bireyler, inançsal açıdan da zarar görmüşlerdir. Nitekim Anadolu Aleviliği, cumhuriyetle birlikte geleneksel yapısında deformasyona uğramıştır. Tunceli'nin yoğun göç vermesi, özellikle 1960 yıllarında bölgede etkili olan siyasal düşünce sistemlerinin kente nüfuz etmesi de kent Aleviliği üzerinde yıkıcı bir etkiye neden olmuştur. Birey ve toplumun yetiştirilmesinde, inançsal dünyasından dünyevî alanının şekillendirilmesine kadar olan süreçte büyük bir rol oynayan ocakzade dedelerin, pirlerin, rehberlerin işlevsel etkinliği giderek azalmış, birçok ocağın talipler üzerindeki bağlılığı da kopma noktasına gelmiştir.

Alevi bireylerin gönüllerini Hak-Muhammed-Ali sevgisi ile inşa etme gayreti içerisine girerek yüzyıllar boyunca her türlü koşulda taliplerine koşan ocakzadeler, Tunceli'de büyük oranda bu görevlerini yürütemez hale gelmişlerdir. Ancak yerel, azınlık, etnik kimliklere yapılan vurgunun giderek artmasıyla birlikte bireyler kaybettikleri ya da dile getirmedikleri kimliklerinin peşine düşmüş, bu sayede de inançsal kimlikleri de güç kazanmaya başlamıştır. Özellikle otuz yılı aşkın süredir, Alevi- Bektâşi çalışmalarına verilen önemin artmasıyla, Alevi çalıştaylarına ağırlık verilmesiyle ortaya çıkan süreç Alevi ocakları/dedelik kurumunun da çokça araştırılmasına vesile olmuştur. Tunceli Alevi geleneğinde kuşkusuz ki en önemli yer ocaklara, ocakzade dedelere, rehberlere aittir. Bireylerin bu öğelere olan bakış açısında meydana gelen öğrenme isteği, ata yolunu takip etme arzusu, inançsal kimliklerinin de yeniden ve kuvvetli olarak ortaya çıkmasına, canlanmasına, yeniden yapılanmasına zemin hazırlamıştır. Bu noktada son dönemlerde Alevi pir ve taliplerinde inançsal anlamda güçlenme olduğunu belirten Tuncelili pirlere göre, belli bir dönem pir ve talipler birbirini kaybetmiştir, ancak yeterli olmasa da eskiye nazaran bu bağlar güçlenmiş, pir ve talipler birbirini bulmuştur. Bu nedenle ocakların işlevsiz bir dönem yaşamasının ardından günümüzde Aleviliğin en önemli hiyerarşik örgütlenmesi olarak atfedilen ocakların ve dedelerin yeniden canlanma, etkin hale gelme, birey ve toplum üzerinde merak uyandıracak hissiyata sahip olma yönleri ortaya çıkmıştır. Bu çalışma dedeliğin, ocakzade geleneğin açıklanmasıyla birlikte geleneksel toplumdaki yeri ile günümüzdeki yerinin ne olduğu hususunda da kimi karşılaştırmaların yapılmasına olanak tanımaktadır. Egemen inancı Alevilik olan Tunceli'nin ocaklara, pirlere, rehberlere atfettiği konunun ne olduğuyla kimi ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmak bu açıdan önem arz etmektedir.

Bu bölümde Tunceli'de yer alan ocakların neler olduğu ve bu ocaklarla ilgili temel bilgiler verilmektedir. Tunceli'de var olan ve bizlerin araştırmamızda ele aldığımız

ocaklar şunlardır: Ağuiçen, Baba Mansur, Delil Bircan, Derviş Cemal, Cemal Abdal, Kureyş, Sarı Saltuk, Şah Çoban, Celal Abbas, İmam Rızalılar, Pir Sultan, Seyit Sabun, Şah Ahmet Dede. Bu ocaklar kırsal, geleneksel hayat içerisindeki etkinliğini, ağırlığını, işlevini büyük oranda yitirmiş olmasına rağmen bu ocaklara mensup olan pirler, dedeler bölge Aleviliğinde etkinliğini sürdürmekte, inanç önderliği yapmaya devam etmektedir.

5.2.1. Ağuiçen (Ağuçan) Ocağı

Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmese de Ağuiçen'in Sarı Saltuk, Hacı Bektaşî Veli ile aynı dönemde yaşadığı (1215-1221) iddia edilmektedir. Veli Saltık, Ağuiçen'in, Sarı Saltuk ve Hacı Bektaşî Veli ile birlikte Ahmet Yesevi Okulu'nda okuduğunu, burada Sarı Saltuk ile ikrarlaşıp birbirine mürşit olduklarını belirtmektedir.⁵³⁵

Ağuçanlı kimi dedeler, Ağuiçen'in Seyit Temiz'den geldiğini belirtmektedirler. Bu dedelere göre Seyit Temiz'in dört oğlu olmuştur. Bu ocak da bu dört oğul üzerinden yürümektedir. Seyit Temiz'in iddia edilen bu dört oğlunun adları şöyledir: Köse Seyit, Mir Seyit, Koca Seyit ve Seyit Mençek'tir.⁵³⁶ Koca Seyit, babası Seyit Temiz ile birlikte Elazığ'ın Sün Köyü'nde yatmaktadır. Soyunun buradan Erzincan-Ardost ve Erzincan-İliç Nordon köyüne dağıldığı iddia edilmektedir. Turabi Saltık'ın ifadesine göre, Seyit Temiz'in diğer üç oğlu Çemişgezek'in Ulukale Köyü'ne yerleşmişlerdir. Çemişgezek o dönemde Saltıklı Beyliği'nin idaresindedir ve T. Saltık, Saltıklıların burada dedeleri Melikşah Saltık adına Melkişan Beyliği'ni kurduklarını belirtmektedir.⁵³⁷

Ağuçan adının nasıl ortaya çıktığıyla ilgili sözlü geleneğe müracaat etmenin yararlı olacağı kanısındayız. Aşağıda bu konuyla ilgili örneklerle yer verilmiştir.

Halk arasında anlatılan söylencelerden biri şöyledir: Sultan Mecit zamanında, Seyit Mamud adında birisi kendisinin keramet sahibi olduğunu söylüyor ve nüfuz sahibi oluyor. Bunu duyan padişah, onu bazı müritleriyle birlikte İstanbul'a davet ediyor ve zehir içmesini emrediyor. Bunun üzerine Seyit Mamud zehri içiyor buna rağmen ölmüyor. Bunun üzerine padişah kendisine bir miktar para veriyor ve geri yolluyor. Zehir içip ölmediği için o günden sonra adı ağuiçen, Ağuçan olarak anılıyor.⁵³⁸ Turabi Saltık ise şu

⁵³⁵ Saltık, V, **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, s. 71.

⁵³⁶ Gezik- Özcan, a.g.e., s.84.

⁵³⁷ Saltık, T., a.g.e., s:63.

⁵³⁸ Çem, a.g.e., s. 144.

söylenceyi aktarmaktadır: Moğol saldırıları sonucunda Anadolu'ya gelen Seyit Temiz, kardeşi Kara Donlu Can Baba ile birlikte Dersim'e gelir. O zamanlar Dersim'e bağlı Harput'un Sün köyüne yerleşir. O dönemde yörenin beyi seyitin kerametlerine, sırlarına inanmaz. Ona bir fincan zehir içirir. Seyit Temiz, içtiği bir fincan zehirden bir damlasını bile harcamadan parmaklarından fincana geri boşaltır. Kara Donlu Can Baba da ağı içer ve topuklarından geri boşaltır. Bu olaydan sonra bu kardeşlere Ağı İçenler ya da Ağuçanlar denilmiştir.⁵³⁹ Bu bilgilerin yazılı kaynaklardan değil halk ile yapılan söylencelerden elde edilmesi, bu menkıbelerin gerçek olup olmadığı ile ilgili şüphelere neden olmaktadır. Ancak hem farklı ocaklarla hem de taliplerle farklı bölgelerde yapılan görüşmeler neticesinde aynı söylencelerin aktarılması sonucu bu çalışmada bu iki söylencenin dile getirilmesinin faydalı olacağını düşünmekteyiz. Ağuçan adının anlamına kısaca değindikten sonra ocakla ilgili tarihsel bilgilere göz atmak konunun gidişatı açısından oldukça önemlidir.

Seyit Temiz, Seyit Lokman Perende'nin torunudur. Seyit Lokman Perende, pirlerin piri, mürşitlerin göze başı, ser çeşme-i mürşidan olarak adlandırılmaktadır. O, aynı zamanda, 5.kuşaktan İslam bilgini olan Ebu-l Vefa'nın torunudur. Ahmet Yesevi'nin 1166'da vefat etmesinden sonra okulunun başına geçerek birçok pir ve Türkmen prensini eğitmiştir.⁵⁴⁰ Hamza Aksüt, Ebu-l Vefa ile ilgili bir karmaşanın olduğunu belirtmektedir. Aksüt'e göre, Ebu-l Vefa adı, Ağuçan ve Dede Garkın gibi iki ocağın şecerelerinde geçiyor olmasına rağmen Vefa'nın kimliği ve mezhebi bir tartışma konusudur. Bununla birlikte Ebu-l Vefa adı, Alevi deyişlerinde, dua ve gülbanklerinde anılmamaktadır.⁵⁴¹ Nejat Birdoğan, Ağuçan Ocağı ile ilgili soyağacını inceledikten sonra Ağuçan Ocağı'nın Ebu-l Vefa soyundan geldiğini ve Ağuçanların Ebu-l Vefa aracılığıyla İmam Zeynel Abidin'e bağlandıklarını böylece mürşid ocağı olduğunu belirtmektedir. Birdoğan'ın ifadesiyle Ebu-l Vefa'dan sonra iki ayrı soy kolu bulunmaktadır. Bunlar:

1. "Ebu-l Vefa, babası Muhammed, babası Muhammed Zeyd, babası Ali, babası Hasseyin, babası Büyük Zeyd, babası İmam Zeynel Abidin."

⁵³⁹ Saltık, T., a.g.e., ss. 62-63.

⁵⁴⁰ Saltık, Veli, "Tunceli'de Alevi Ocakları", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2009, (52), s: 146.

⁵⁴¹ Aksüt, Hamza, **Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan**, (1. Baskı), Yurt Kitap-Yayın, Ankara 2009, s. 174.

2. “Ebu-l Vefa, babası Şeyh Muhammed Şembeki, babası Herevli Nacı, babası Tireli Muhammed, babası Genceli Muhammed, babası İbrahim Haşimi, babası Muhammed, babası Abdullah, babası Hasanü-l Basri... İmam Ali.”⁵⁴² Birdoğan, elinde bulunan iki belgeden yukarıda birinci olarak belirttiğimiz belgenin gerçek soyağacı olduğunu, ikincisinin ise tarikat (yolak) soyu olduğunu ifade etmektedir.

Veli Saltık, *Tunceli’de Aşiret-Oymak-Ocaklar* adlı kitabında, Nejat Birdoğan’ın Ağuiçenlerle ilgili olarak sunduğu soy şeceresinde bir takım eksikliklerin olduğunu belirtmekte ve soy ağacını gözden geçirerek şu sıralamayı yapmaktadır: Hz.Ali, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, Seyit Zeyd, Seyit Hüseyin, Seyit Yahya, Seyit Hasan El Faki, Seyit Muhammed Zahid, Seyit Hüseyin, Seyit Muhammed, Seyit Ali, Seyit Zeyd, Seyit Muhammed, Seyit Ebul Vefa, Seyit Zeki, Seyit Salih, Seyit Umman, Seyit Şerafettin, Seyit Riyani, Seyit İzzettin, Seyit Lokman, Seyit Muhammed, Seyit Mahmut, Seyit Temiz - Seyit Karadonlu Can Baba, Koca Seyit-Köse Seyit- Mir Seyit- Mençek Seyit.⁵⁴³

Hamza Aksüt, Ağuçanların Anadolu’daki yerleşkeleri arasında bulunan Malatya’nın Arguvan ilçesine bağlı Mineyik, Yeşilyurt ilçesine bağlı Kırlandı köylerinde yaptığı araştırmalarda, dedelerin buralara geliş tarihlerinin bilinmediğini belirtmektedir. Mineyik köyünde bulunan şecereilerin ilki - Aksüt, tarihinin kesin olarak doğruluğundan emin olmadığını ifade etmektedir- 1451 yılına aittir. Bu şecere Seyit İbrahim için yazılmıştır diyen Aksüt, Seyit Hamis Hüseyini, İmam Muhammed Bakır soyundan olan Seyit Şerefüddin, Seyit Berçem ve Ebu-l Vefa soyundan olan Seyit İzzettin El Vafavı El Hüseyini’den oluşan dört kişilik bir kurulun, İbrahim’in atasının Ebu-l Vefa olduğunu onayladıklarını ve ona hizmet kuşağı, hırka, seccade, âlem, kandil, zembil gibi emanetlerin verildiğini ifade etmektedir.⁵⁴⁴ Görüldüğü üzere Birdoğan, Saltık ve Aksüt Ağuçanların, Ebu-l Vefa yoluyla İmam Zeynel Abidin’e bağlandıkları hususunda hemfikirlerdir. Bu nedenledir ki bu ocak mürşid ocaklarından biridir.

Hamza Aksüt, soy ağaçlarının düzenlenmesinde bazı karışıklıkların olduğunu söylemekte ve içeriklerinin gerçek olduğunu kabul etmenin de mümkün olmadığını

⁵⁴² Birdoğan, Nejat, *Anadolu ve Balkanlar’da Alevi Yerleşmesi - Ocaklar-Dedeler-Soyağaçlar*, (2. Baskı), Mozaik Yayınları, İstanbul 1995, s. 263.

⁵⁴³ Saltık, V., a.g.m. , ss. 145-146.

⁵⁴⁴ Aksüt, H., *Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*, (1. Baskı) , ss. 171-172.

belirtmektedir. Aksüt'e göre, şecerelere bakıldığında Ağuçanların Mineyik kolunun Seyit Ganim soyundan olduğunu iddia etmek olasıdır. Aksüt, asıl önemli olan şeyin ocak üyelerinin 1576'dan bu yana Ebu-l Vefa'yı bilmiş olmalarıdır demektir.⁵⁴⁵

Ağuçan, temel anlamda batı Tunceli merkezli bir ocağın adıdır. Ağuçanlar ise ocağın merkezi olarak kabul edilen -Tunceli- Hozat'ın Bargini ve Elazığ'ın Sün köyünden bu ocağa mensup olan aileleri ve bu ailelerin soy olarak devam edişlerini anlatmaktadır. Mineyikliler daha çok Zeynel Abidin vurgusunu öne çıkarmakta ve Ağuçan adını kullanmaktadırlar. Ağuçan ocağı, dört kardeşin soyundan gelen ve Bargini, Mineyik ve Sün gibi merkezlerden göç ederek Anadolu'nun farklı yerlerinde kollara ayrılmış olan bir ocaktır. Bunlara kısaca değinmek gerekirse; Bargini'den göç ederek Amasya'nın Tencirli Köyüne yerleşenler Amasya koludur. Aynı şekilde Bargini'den göç ederek Diyarbakır'ın Şarabi Köyüne yerleşenler Diyarbakır kolunu oluşturmaktadır. Malatya'nın Mineyik Köyünde yerleşenlerin Seyit Ganim soyundan geldikleri öne sürülmektedir. Sün Köyünden göç ederek Adıyaman'ın Bulam Köyüne yerleşenler ise Adıyaman kolunu temsil etmektedirler.⁵⁴⁶ Tunceli'de Bargini (Karabakır) Köyü, Doğan Köyü (Çemişgezek), Hıdırdamı Köyü (Pertek) bu ocağın yoğunlukta yaşadığı köylerdir.

Ağuçan ocağının Baba Mansur ile birlikte mürşit kabul edilen ve en çok hürmet edilen ocakların başında gelmektedir. Zira Ağuçan Ocağı, kendisine bağlı olan aşiretler ve ocaklar itibarıyla nüfus açısından en büyük ocak olarak kabul görmektedir. Bu ocağa bağlı bulunan ocak ve aşiretleri Gezik ve Özcan'dan yararlanarak şöyle aktarabiliriz:

Sarı Saltuk-Sarı Sultan Ocağı, Sultan Sinemilli Ocağı ve bu ocağa bağlı bulunan aşiretler: Şıhraşan, Alhas, Bayram Gazili, Atma ve Kürecik aşiretleri, Üryan Hz. Hızır Ocağı: Hıdsor ve Coğşar aşiretleri, Koca Pirhad Ocağı, Koca Leşker Ocağı, Yalınca Ocağı, Kalender Ocağı: Balyan Aşireti, Kavi aşireti, Hubyar Ocağı: Sıraçlar, Cemal Abdal Ocağı, Şeyh Çoban Ocağı, Şeyh Şazeli Ocağı, Hüseyin Abdal/ Kara Hüseyin Ocağı, Hacım Sultan/ Seydi Ahmet Ocağı, Seyit Ali Ocağı.⁵⁴⁷ Bu ocak ve aşiretlerin sayısındaki fazlalık Ağuçanların en büyük ocak olduğu iddiasını destekler niteliktedir.

⁵⁴⁵ Aksüt, a.g.e., s. 172.

⁵⁴⁶ Gezik- Özcan, a.g.e., s. 89.

⁵⁴⁷ Gezik- Özcan, a.g.e., ss. 90-91.

Mülakat yaptığımız Ağuçan piri Hasan Genç dede, mensubu olduğu Ağuçan ocağıyla ilgili bilgileri dua okuduktan sonra aşağıdaki gibi aktarmıştır:

“Bismişah ya Hak.

Birlik demimiz hayır ola, hayırlar feth ola.

Şerler def ola, mürşidim Ebul Vefa Tacu'l Arifin.

Pirim Ağuçan bizleri birlik, beraberlik, dostluk yolundan ayırmaya.

Yüce Hak; üçlerin, beşlerin, yedilerin, On iki İmamların, on yedi kemerbestlerin, Kırkların katarına didarına hepimizi nail eyleye.

Hak, gökten hayırlı rahmetler ihsan eyleye,

Yerden bereketli kismetler nasip eyleye.

Hak sofrasına gelen arta, eksilmeye .

Yeri Halil İbrahim bereketi ile dola, yeryüzü sofrası ola.

Bu serdiğimiz can lokmasını hakkı ile kazananların, hazırlayıp getirenlerin,

Burada hizmet edip sunanların emekleri zayi olmaya.

Hak katında makbul, Muhammed Ali didarında kabul ola, bu rızalık lokması aramızda göçen canların ruhun esenlikleri için Hak nezdinde makbul ve kabul göre,

Bu mekânda hizmet gören, ikram eden canlarımıza ve Hak lokması yiyip içen dostlarımıza Hak yoluna kudret ve esenlik kaynağı ola,

Erkan lokması cümlemizin delili ve rehberi olan Mansur, Kureyş Baba Düzgün Baba, Munzur Baba, Şeyh Delil Berhucan, Derviş Cemal, Sarısaltık, Üryan Hz. Hızır cemi cümle Dersim ocak erenleri yolumuzun yolu bilmeze düşürmeye,

Uğrunda karanlığı yol bilmeze uğratmaya,

Kimseyi inkâra, iftiraya yalana, hileye, münkire karşı güçsüz bırakmaya

Yolumuz kaim, birliğimiz daim ola,

Mürşidim Ebu'l Vefa, pirim Ağuçan sırdaşım ola, Hz. Hızır yoldaşım ola,

Hacı Bektaş yoluna Işık tuta, İmam Rıza, Cemal Abdal, Seyit Sabun, Düzgün Baba bahtımızı açık ede,

Hak hizmetlerinizi kabul eyleye,
Ya Hak kimseyi açlıkla, sefaletle imtihan etmeye,
Kimseyi ilimden, bilimden uzak b r kmaya,
Cehalet eşiğinden ocağından uzak tuta,
Ya A u an ya Baba Mansur, Munzur Baba, ya Kureyş Baba, ya Derv   Cemal, ya
 ryan Hz. Hızır, ya Sarısaltık, ya erenler sesimize ses veresiniz,
Hanemize soframıza, nimetlerimize nahak lokma karışmaya,
Pir divanında yüzümüz ak, özümüz pak ola,
Cümle aile efradımızda cümle  lemde bir kemal olasınız,
Ağrı acılar görmeden dileklerimiz, dualarımız kabul ve makbul ola
Ulu yolda kimseyi ayrı kılmaya,
Birliğimiz beraberliğimiz daim ve kaim ola,
A u an darında, p rl r meydanında, Mansur ocağında, Düzgün Dağı'nda yüzümüz
ak, gönlümüz pak ola,
Dersim ocak erenleri Kureyş Baba, Derv   Cemal,   h Hasan, Sarısaltık,  ryan Hz.
Hızır,   h Delil Berhican, Sinemili eşiği ola,
Şahı  ehidi Deste Kerbela  mam Hüseyin'in davası cümlesinin davası sayıla,
Zalimlere fırsat vermeye,
Mazlumun alnını açık, ba ını dik tuta, dil bizden himmet pirden, hikmet Hak
Muhammed Ali'den ola,
Nuri Nebi Kerem Ali aşkı ile rıza lokması Hak nurunun nimeti, kudretiyle sofr 
hürmetine hazır ve gaip, gerçek erenler demine erkânına h  ya Ali.”⁵⁴⁸

“Ocağımıza adını veren kişiyle birlikte 4 kardeşlerdir. Seyit Temiz'in çocuklarıdır. Urfa'da bir süre kalıp bazı nedenlerden dolayı g  e zorlanıyor ve Dersim'e geliyorlar. Gerçek tarihi söylemek mümkün değildir, 5 sene aşağı ya da 5 sene yukarı olmak üzere 1100 -1150 yıllarında olduğu söylenmektedir. Çünkü dedesi 1110'da idam ediliyor, vefat

⁵⁴⁸ Hasan Genç, A u an Ocağı Piri, ya : 81, Fevzi  akmak Mahallesi-Elazığ.

ediyor. Tarihleri, türbesi Siirt'tedir. Urfa Tektek dağlarında kalıyorlar. Koca Seyit, Mir Seyit, Seyit Mençek, Diyarbakır'da keramet sahibi olup olmadıklarını denemek için kendilerine zehir veriliyor, küçük olanı zehri içiyor. Koca Seyit, Sün köyüne gidiyor. Diğer üç kardeş Dersim'e doğru gidiyorlar. İkiisi Ulukale civarında Hak'a yürüyor. Seyit Mençek, Bargini'ye geliyor. Bargini'nin Türkçe anlamı yayla, göç demektir. Gelip oraya yerleşiyor. Geldiği dönemde Bargini'de kimse yoktur. Cumhuriyet kurulduktan sonra ismi Karabakır diye değiştiriliyor. Küçük kardeş, büyüklerinden rızalık istedikten sonra zehri içiyor ve hiçbir şey olmuyor. O içtiği zehri de bir bardağa bal olarak akıttığı söyleniyor. Mesela ben Ağuçanlıyım, sen değilsin, ben senden rızalık istemek mecburiyetindeyim, çünkü razılık, rızalık olmadı mı Hak olmaz. İşte bu kardeşler birbirinden rızalık istemişler, küçük olan zehri içmiş. Ondan sonra Bargini'ye geliyor. Ebu'l Vefa'nın türbesi de Siirt'tedir. Ebu'l Vefa, İslam şeriatına ters düştüğü için idam edilmiştir. Ebu'l Vefa, 940 yılında İran Buzgan'da doğmuştur. Annesinin Kürt oluşundan dolayı Ebu'l Vefa i Kürdi olarak da denilmektedir. Ebu'l Vefa'nın babası küçük yaşta iken ölüyor. Kerbela'dan sonra katliamlar da sürekli devam ediyor, bundan dolayı o soydan olanlar da sürekli kaçma mecburiyetinde kalmıştır. Bu bilgiler belgelerde yazılıdır. ⁵⁴⁹

“Mensubu olduğumuz ocak Ağuçan ocağıdır. Türkçe ismi ile Ağu içen olarak da bilinir. Ocak kurucusunun asıl ismi Seyyid Mençek'tir. 4 kardeşin olduğu biliniyor. Kardeşlerden biri Çemişgezek'in Ulukale Köyü yakınlarında Sekel yaylasında Hak'a yürüdüğü ve mekânının orada olduğu biliniyor. Diğer kardeşinin adı Mirseyit'tir, Pülümür bölgesinde Rabat tarafına geçtiği söylenmektedir. Elazığ'ın Sün köyünde Koca Seyit vardır. Birinin de Hozat'ın Bargini yeni ismi ile Karabakır Köyünde Seyit Mençek olarak geldiği biliniyor. Gösterdiği kerametden sonra Ağuçan ismini aldığı söylenir. Rivayete göre dört kardeş Kızılbaşların içerisine geldikleri zaman, Ağuçan Ocağı değil de Seyit Mençek abileri ile beraber geldikleri zaman Ebul Vefa süreğinden geldiklerini söylüyorlar, bunlara inanmıyorlar bir keramet göstermeleri gerekiyor. Küçük kardeş büyük abilerinin ellerinden öpüyor, bir bardakta zehir ikram ediliyor, küçük kardeş abilerinden rızalık aldıktan sonra zehri içiyor bir bardak istiyor, başparmağından bu bardağa zehri akıtarak geri boşaltıyor. Yine bir keşiş ile beraber bir yerde Kızılbaşlığı

⁵⁴⁹ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

savunurken, keşişe ve gelenlere diyor; biz bir fırına girip yanabiliriz. Keşiş ile beraber bir ocağa giriyorlar. Bir gül eline alıyor ve bir de bir bebeği kucağına alıyor. 40 gün 40 gece bir fırında yakıyorlar. Fırından çıktığında seyit Mençek'in sakallarında buz olduğu, keşişin tamamen yandığı ama elinin Seyit Mençek'in elinde olduğu ve hala elinin canlı olduğu görülmektedir. Bebek ise seyit Mençek'in kucağındadır. Seyit Mençek'e Piro ne oldu diye soruyorlar, Seyit Mençek keşişe yüreğini bize ver dedik, o elini verdi, kendisi gitti ama eli kaldı. Bebek zaten masumu paktır, onun bir suçu yoktur. Gül ise doğamızdan gelen bir parçadır ona biz gönül veririz. Böyle bir rivayet anlatılıyor.⁵⁵⁰

“Ocağımıza ait şecere, Bargini'de kalmamıştır. Egemenler kendilerine göre şecereler yaratıp çıkarmıştır. Gerçek şecereyi söylüyorum. Şimdiye kadar doğru dürüst Ebu'l Vefa'dan bahseden yoktur. Günümüzde herkes bütün Dersim ocak pirlarını Hacı Bektaş'a bağlıyor. Onu da Ahmet Yesevi'ye bağlıyorlar. Ahmet Yesevi'nin Alevilikle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Böyle yapanlar, ırkçılık ve Türkçülük yapmak için Ahmet Yesevi'ye bağlıyorlar.”⁵⁵¹

“Ocağımıza ait şecere 1300'lü yıllarda özellikle Mısır'da yazılmış. 1500-1600'lü yıllarda Türkçeye çevrilmiştir. Ocaklar Ebul Vefa Menakıpnamesi, Alevi ocaklarının temelini oluşturan Vefailikle bağlantılıdır. O dönemden sonra bir sürü şecere vardır. Diyarbakır Amasya, Çorum'da şecere vardır. Bazı yerlerde şecerelerimiz vardır ancak birbirlerinden farklıdır. Var olan şecerelerin çoğu Kızılbaş Aleviliği üzerindeki asimile projelerinin de bir parçasıdır. Ebu'l Vefa ile başlayan ve mutlaka okunması gereken *Menakıpname*, eski Türkçe kullanıldığı için okunması zaman alıyor, ama okunması gereken odur diye düşünüyorum.”⁵⁵²

“Bizde ocaklar arasında el verme diye bir şey yoktur. Kızılbaş Aleviliğinde el verme değil ikrar verme vardır. Öl ikrar verme, öl ikrarından dönme şiarıyla ikrar vardır. Aleviliğin temeli ikrardır. Önce herkes bu yolun yolcusu oldukları için yola, sonra herkes bir mürşide, pire, rehberine ikrar verir. Mutlaka her Alevinin bir musahibi, yol kardeşi olması lazım. Her Alevinin darda zordayken en azından ailesini teslim edebileceği bir kirvesi olması lazım. Her Alevinin görgüsünü görecektir bir pire, rehberine, mürşide mutlaka ikrar vermesi lazımdır. El verme olayı bizde yoktur. Sonradan Aleviliğin içerisine

⁵⁵⁰ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

⁵⁵¹ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁵⁵² İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

konulan kavramlardan biridir. Mesela bir ocakta yetişip, daha doğrusu bir ocakta 2 yıl 3 yıl çile çekip ya ben bu yolun sürücüsü olabilirim diye bir şey yoktur. Mesela Alevilikte sık sık kullanılan bir cümle vardır: belimden düşen değil yolumu süren benim evladımdır. Bu da özellikle yol yürütücüsü için belirtilmiş bir kavramdır. Bir babanın 10 tane evladı olabilir, Az önce Ağuçan'dan örnek verdik dedik ya 4 tane kardeşin içerisinde keramet gösteren Ağuçan'dır. Küçükleri olduğu için el verme değil daha ziyade ikrar verme söz konusudur.”⁵⁵³

“Dersim'deki bütün ocaklar bizim ocağımıza bağlıdır. Direkt bağlı olanlar bir de birbirine bağlı olup daha sonra bize bağlı olan ocaklar vardır. Dedeler de birbirine bağlıdır. Kureyş Baba, Baba Mansur'a bağlıdır, Baba Mansur da Ağuçan'a bağlıdır. İkisi de mürşittir. Mesela Şih Delil Berhican, Şah Çoban'a bağlıdır. Şah Çoban da direkt Ağuçan'a bağlanır. Tüm ocaklar birbirine bağlanır. Anlatımlara göre bazı gerçekler vardır. Mesela Kureyş ayıya binip onu yürütüyor, Baba Mansur duvarı yürütüyor. Bütün ocaklar birbirine bağlıdır, hiçbiri birinden üstün değildir. Nasıl ki diyoruz el ele, el Hak'adır, hepsi birbirine bağlı olacak, pirini, rehberini, mürşidini, musahibini bilecek, herkesi eşit tutacak. Bu erkektir, bu kadındır bu ayrım olmayacak, birimiz kırkımız, kırkımız birimiz içindir. Yani ben ne isem siz de aynısınız hiçbir farkımız yoktur. Bütün ocaklar Ria Hak yolunun devamcılarıdır.”⁵⁵⁴

“Bizim ocağımız mürşit ocağıdır, bütün pir ve mürşit ocakları bir şekilde bizim ocağımıza bağlıdır. Mesela Baba Mansur'un mürşitleri Seyit Sabun Ocağı olarak gösterilir. Seyit Sabunların mürşidi de Ağuçanlardır derler. Kitabın kapağında göreceğiniz şemada daha iyi aktarılmış. Her döngünün sonunda Ebul Vefa'ya kadar giden yolun başında Ağuçan ocağını görebilirsiniz, yani Ebu'l Vefa süreğinin takipçileri Ağuçan Ocağıdır.”⁵⁵⁵

Mülakat yaptığımız Ağuçan pirleri Hasan Genç dede ile İnanç Dolu dedeye göre, Ağuçan ocağına ismini veren Seyit Mençek ile birlikte Mir Seyit, Köse Seyit ve Koca Seyit olmak üzere dört kardeş vardır. Çeşitli nedenlerden bir süre Urfa'da kaldıktan sonra bir kardeş (Koca Seyit), Elazığ Sün Köyüne, diğer üç kardeş ise Tunceli'ye yerleşmişlerdir. Ağuçan ocağının, Ebu-l Vefa süreğinden geldiğini ifade eden Hasan

⁵⁵³ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

⁵⁵⁴ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁵⁵⁵ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

Genç ve İnanç Dolu dedenin de ifade ettiği üzere, kardeşlerden keramet göstermeleri istendiğinde, küçük kardeş Seyit Mençek, büyük kardeşlerinden rızalık alarak kendilerine uzatılan zehri içmiş, bir bardağa başparmağından bal olarak akıtmıştır. Ocağın ismi bu kerametten sonra Ağuçan olarak adlandırılmıştır.

Ağuçan ocağıyla ilgili bir başka keramete daha değinen İnanç Dolu dedeye göre, ocak kurucusu Seyit Mençek keramet sahibi olduklarını göstermek için bir keşişe ve onunla birlikte gelenlere fırına girebileceğini söylemiştir. Keşişle birlikte elinde bir gül ve bebekle fırına giren Seyit Mençek, 40 gün 40 gece fırında yakılmıştır, fırından çıkarıldıktan sonra Seyit Mençek'in sakallarının buz tuttuğu, bebeğin ve gülün sağlam, keşişisin ise sadece elinin canlı olduğu görülmüştür.

Tunceli Alevi ocakları içerisinde mürşit ocağı olan Ağuçan ocağına, diğer tüm ocaklar taliptirler. Ancak ast-üst ilişkisi yoktur. Bu noktada Hasan Genç dede, hiçbir ocağın diğerlerinden üstün olmadığını, “El ele ve el Hak’a” ilkesiyle birbirlerine bağlı olduklarını, tüm ocakların birbiriyle eşdeğerde saygı gördüğünü ifade etmiştir. Hasan Genç dedeye göre, tüm ocaklar, Ria Hak yolunun devamcılarıdır.

5.2.2. Baba Mansur (Bamasur) Ocağı

Baba Mansur adı, günümüz konumuyla bugünkü Mazgirt'e bağlı Darikent Köyü (Tunceli), Anadolu- Mecingert-Muhundu merkezlerinde başlamaktadır. Baba Mansur Ocağı, Tunceli'de pirlerin piri olarak bilinir, Anadolu'da en tepede bulunan seyitlerden biridir.⁵⁵⁶ Ağuichen'le birlikte mürşid olarak kabul edilen ocaklardan biri de Baba Mansur Ocağı'dır.

Bazı görüşlerde ifade edildiği üzere göre, Baba Mansur Horasan'dan gelmedir. Onun, Ahmet Yesevi'nin piri olan Aslan Baba'nın oğlu Mansur Ata ya da Hallacı Mansur olduğu da iddia edilmektedir. Ocağın merkezi Mazgirt'e bağlı Muhundu ve onun yakınındaki Şöbek Köyü'dür. Muhundu Köyünde Baba Mansur'un yürüttüğüne inanılan ve Alevilerin ziyaretgâh yeri olan bir duvar bulunmaktadır. Bu bölgedeki Aleviler arasında bu duvar önemli bir ziyaret yeri olarak bulunmaktadır. Bu duvar ile ilgili ocak üyeleri arasında anlatılan ve nesilden nesle aktarılan bir söylence vardır.⁵⁵⁷ Şecerelere ve

⁵⁵⁶ Gezik- Özcan, a.g.e., s. 105.

⁵⁵⁷ Gülten, Sadullah, “ Baba Mansur'dan Şeyh Harun'a: Bir Alevi Ocağının Tarihsel Kökenine Dair Bazı Gözlemler ”, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2012, (63), s: 141.

sözlü kaynaklara göre Baba Mansur, Mazgirt'in Muhundu Köyüne gelir ve ev yapmaya başlar. Seyitin gelişi Kureyş Baba'ya ayan olur. Kureyş, seyite hoş geldin demek ve yardım etmek için ona doğru yola çıkar. Yol ormanın içinden geçer. Yolda yorulan Kureyş, ormanda bir ayıyı çağırır ve kendisini seyite götürmesini ister. Ayıya binen Kureyş, bir yılanı da çağırır, onu da bir kamçı gibi kullanır. Seyit, ördüğü duvarın üstünden, atlı birinin kendisine doğru geldiğini görür. Gelen atlı yaklaştığında, onun bir ata değil de ayıya bindiğini ve elindekinin de kamçı değil bir yılan olduğunu fark eder. Baba Mansur, gelen kişinin ermiş biri olduğunu anlar ve üzerinde durduğu duvarı yürüterek Kureyş'i karşılamaya gider. "Kureyş, karşısında duvarın üstünde gelen Seyiti görünce ayıdan iner ve ben canlıya kement attım, sen ise cansıza kement attın" diyerek Seyitin elini öper.⁵⁵⁸ Böylece Kureyş Baba, cansız yürüterek daha büyük bir keramet gösteren Baba Mansur'a bağlanmıştır.⁵⁵⁹

Baba Mansur'un Muhundu'ya nasıl yerleştiği ile ilgili söylenceler de bulunmaktadır: bu söylencelerden birine göre Baba Mansur, Horasan'ın Meşed kentinden ya da Nişabur'dan gelmiştir. Bir diğer görüş de onun Medine'den geldiğini öne sürmektedir. Bir başka söylencede ise onun Mezopotamya'dan geldiğinden bahsedilmektedir. Medine'den geldiğini söyleyen rivayete göre Baba Mansur, elindeki değneğini ya da ateşini havaya atar ve onu takip eder. Değneği Urfa'ya düşer, bir daha havaya atar, bu kez de Palu'ya düşer, üçüncü atışta ise Muhundu'ya düşer, Muhundu'da üç defa havaya atar, her seferinde de aynı yere düşer, bunun üzerine Muhundu'ya yerleşir, havaya attığı değneğin burada yeşerdiği rivayet edilir. Bir başka söylenceye göre ise; Baba Mansur, Horasan'ın Meşed kentinde Bezircan köyünde esasını ateşin içine atınca ateş söner, esasının ucunda sadece köz kalır. Bunun üzerine burada artık ocağının tütmeyeceğini gitme zamanının geldiğini söyler. Asasının ucundaki közü havaya atar, köz Palu'ya düşer, yeniden havaya atar, bu kez de Muhundu'ya düşer, baktıklarında ateş olan asa düştüğü yerde yeşermiştir. Bu keramet, Baba Mansur'un oğlu İbrahim'den sonra da devam eder. Rivayete göre, Baba Mansur'un elindeki asa, Muhundu'da yaptığı ikinci evin önündeki dut ağacıdır. Muhundu'da Dara Bamasur şeklinde bir tanımlama vardır. Dara Bamasur olarak bilinen ağaç bugün Muhundu'da bulunmaktadır. Bir söylenceye göre

⁵⁵⁸ Çakmak, Hüseyin, **Dersim Aleviliği: Raa Haki -Dualar-Gülbankler-Ritüeller**, (1. Baskı), Kalan Yayınları, Ankara 2013, s. 166.

⁵⁵⁹ Aksüt, a.g.e., s. 144.

Baba Mansur buraya ilk yerleştiği zaman bu ağacın altında cem yürütmüştür. Bu ağaç bugün tamamen kurummasına rağmen kurumuş parçaları hâlâ daha durmaktadır.⁵⁶⁰

Baba Mansur ile ilgili soy ağacına bakıldığında şu bilgilerle karşılaşılmaktadır: Baba Mansur, bu günkü kaynaklara göre İmam Aliyel Murtaza'nın 22. kuşaktan evladı Seyit Veli Baba'nın oğludur. Soyu 5. imam, İmam Muhammed Bakır'ın oğlu Seyit Abdullah'tan devam etmektedir.⁵⁶¹ Veli Saltık, Baba Mansur ocağıyla ilgili şu şecereye yer vermektedir: Hz. Ali, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, İmam Muhammed Bakır, İmam Cafer Sadık, İmam Musa Kâzım, İmam Ali Rıza, İmam Muhammed Taki, onun oğulları İmam Naki (oğlu İmam Hasan Asker, Mehdi) ve Musa Araç (soy Musa Araç'ın oğullarından devam ediyor), Seyit Muhammed, Seyit Yahya, Seyit Cafer, Seyit Hüseyin, Seyit Ubeydullah, Seyit Abdulgani, Seyit Muhammed Buhari, Seyit Kasım Saltuk, Seyit Ali Saltuk, İzzettin Saltuk, Seyit Muhammet (Seyit Muhammed'in oğullarından soy devam ediyor), Seyit Melikşah Saltuk (oğlu) Seyit Sarı Saltuk, Seyit Mansur (Seyit Muhammed'in diğer oğlu, yani Baba Mansur, Seyit Veli (soy, Baba Mansur'un oğlu Seyit Veli'nin oğullarından devam ediyor.), Seyit Cafer, Seyit Şahverdi (Seyit Cafer'in oğlu), Seyit Veyis, Seyit Ahmet, Seyit Abbas.⁵⁶²

Nejat Birdoğan, yapmış olduğu araştırmalara dayanarak şu bilgileri aktarmıştır: Baba Mansur, Muhammed Bakır'ın 20. kuşaktan oğullarındandır. Bilgili bir aileden gelmekle birlikte Hoca Ahmet Yesevî'den de eğitim almıştır. Aynı zamanda Baba Mansur, Hoca Ahmet Yesevî'nin Anadolu'ya gönderdiği halifelerinden birisidir. 1170 yılında Şöbek Köyü'ne gelmiş ve yerleşmiştir. Alaaddin Keykubat'tan sonra Diyarbakır ve Dulkadirli devleti tarafından kendisine tarihsiz bir soy ağacı verilmiş, daha sonra bu soy ağacı Baba Mansur'un torunları tarafından 2. Mahmut döneminde yeniletilmiştir. Baba Mansur, 1197'de Şöbek Köyü'nde ölmüştür, soyu oğlu Seyit Veli'den yürümüştür. Şecerede bundan sonrası yer almamaktadır. Birdoğan, Seyit Veli'nin Cafer, Veyis, Ahmet ve Abbas adında dört oğlunun olduğu bilgisini vermektedir. Birdoğan, Seyit Veli'den sonrasının söylencelere dayanılarak elde edilen bilgilerden ibaret olduğunu belirtmektedir.⁵⁶³

⁵⁶⁰ Gezik- Özcan: a.g.e., ss. 106-108.

⁵⁶¹ www.gersinot.com/babamansursecere.html, (27.07.2019)

⁵⁶² Saltık, V., **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, ss. 86-87.

⁵⁶³ Birdoğan, **Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi - Ocaklar-Dedeler-Soyağaçlar** , s. 188.

Baba Mansurluların merkezi yerleşim yeri Tunceli-Mazgirt-Muhundu'dur. Zamanla öncelikle, Tunceli'nin içlerine doğru dağılırlar. Bu ilk dağılmada Muhundu, Tahtı ve Gersinot köylerine yerleşmişlerdir. Daha sonra Erzincan'a dağılırlar. Tunceli ve Erzincan'dan başka Sivas'ın Divriği ve Kızılıkale Köyü'nde de bulunmaktadır. Günümüzde, diğer ocak seyitleri ve talipleri gibi Baba Mansurlular da İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adıyaman, Malatya, Tokat, Muş, Kars, Bingöl gibi illere, bunların ilçe ve köylerine yerleşmişlerdir. Baba Mansur'a bağlı olan talip aşiretler ise şunlardır: Abdalanlılar, Şavalanlılar, Balabanlılar ve Koçgirililer tümüyle bu ocağa taliptirler. Baba Mansur pirlerinin içinde en çok kolu olan Kasıman kolundan sonra, Esikan ve Şahverdi kolları sırasıyla gelmektedir.⁵⁶⁴ Baba Mansur'a bağlı diğer aşiretler ise şunlardır: Bahtiyar, Lolan, Çarekan, Haydaran, Yusufan, Hıran, Hormek, Arel, Karsan, Balaban, İzol.⁵⁶⁵

Yaptığımız mülakatlarda Baba Mansur Ocağı piri Mehmet Halis dede, Baba Mansur Ocağıyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ocağımız Baba Mansur Ocağı'dır. Piri, Türkistan Hoca Ahmet Yesevi hazretlerinin dergâhında yetişen Hz. Ali oğlu, Hz. Hüseyin oğlu, İmam Zeynel Abidin oğlu, İmam Muhammed Bakır'ın neslinden gelir. Seyit İbrahim'den gelir. Seyit İbrahim, Azerbaycan'ın Gence şehrinde, orada büyük bir dergâh vardır. Silsile 1100'lü yıllarda Horasan'dan Anadolu'ya gelir. Mekke, Medine, Necef, Kerbela'dan Diyarbakır'a, Adıyaman'a oradan Tunceli'nin Darıkent nahiyesi Muhundu Köyü'ne yerleşir. Oradan Anadolu'ya ışık saçar. Evlad-ı Resuldür. Seyittir, mürşittir. Pir Baba Mansur'a aynı zamanda, Selçuklu Dönemi'nde o topraklar vakfedilmiştir. Alevi pir, mürşit, seyitlerinin, Enfâl Suresinin 41.ayetinde der ki “...ganimet olarak aldığının beşte biri Allah'a, Peygamber'e, Ehl-i Beytine, yetimlere, yoksullara ve Allah için yolda kalmışlara aittir”. “Bugün İslam tarihi Ehl-i Beyt hakkını vermiyor. Aleviler bundan mağdurdur.”⁵⁶⁶

“Baba Mansur Ocağı'na Kureyş Ocağı bağlıdır. Kureyş Ocağı da Evlad-ı Resul, Seyid-i Saadet mürşit ocağıdır. Bizler Seyit Sabun Ocağı'na bağlıyız, ama Baba Mansurluların birçoğu kendi içinde birbirine bağlıdır.”⁵⁶⁷

⁵⁶⁴ Gezik- Özcan, a.g.e., ss. 121-122.

⁵⁶⁵ Aksüt, **Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan**, (1. Baskı), 2009, ss. 152-164.

⁵⁶⁶ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

⁵⁶⁷ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

“Ocağımızla ilgili en çok bilinen hikâye cansız duvar yürütmesidir. Ocaklar aynı zamanda meslek erbablarının yetiştiği yerlerdir, üniversitelerdir. Mesela Baba Mansur duvar ustasıdır, aynı zamanda marangozdur. Kureyş Baba yer bilimcidir, aynı zamanda vahşi hayvan ehlileştirmeyi bilen iyi bir veteriner, iyi bir doğa bilimcisidir. Ağuichen iyi bir tıp doktorudur, zehir içmiştir. Mesela bir insan bir iğneden korkar ama iğnenin içinde derman vardır. Sarı Saltuk askeri dehadır. Baba Mansur da duvar yaparken, Kureyş Baba bir aslana biner gelir. Baba Mansur da erenler bizi ziyarete gelmiş, biz de onu selamlayalım. Duvara yürü der, duvar yürür. Baba Kureyş de aslandan iner, seyidim siz cansız yürüttünüz, biz canlı yürüttük, biz size ikrar verelim. Aslı birbirine turab olmaktadır. İkisi birdir. Orada yolun yürümesi esastır. Yol yürüme, insanın özüne turab etmesi, teslimiyet göstermesidir. Burada Kureyş Baba aslana binmiştir, bazı yerlerde ayıya bindiği anlatılır. Aslan veya ayı fark etmez, hepsi de Allah’ın kullarıdır. Oradaki mesaj önemlidir. Aslan, kaplan, ayı olur, kamçısı yılan olur, yılan olmazsa ejderha olur. Batini anlamda onların manası farklıdır. Biz zahiri olarak avamın anlayacağı şekilde anlatıyoruz. Ocağımızla ilgili şecere hakkında bilgi vermek istemiyorum. Çünkü o bize ait özel bir şeydir.”⁵⁶⁸

Baba Mansur ocağı piri Mehmet Halis dede, Baba Mansur Ocağının, İmam Bakır’dan devam ettiğini, 1100’lü yıllarda Horasan’dan Anadolu’ya geldiklerini, Seyit Sabun ocağına bağlı olduklarını ve Kureyş Ocağının da kendi ocaklarının talibi olduğunu belirtmiştir. Mehmet Halis dede, Kureyş ile Baba Mansur arasında geçtiği ifade edilen ve pirlilik-taliplik ilişkisinin çıkışı olarak gösterilen duvar yürütme hadisini bizlerle paylaşmıştır. Kendilerine ait özel bir yere sahip olduğu için, Mehmet Halis dede, şeceresiyle ilgili sorumuza cevap vermemeyi tercih etmiştir.

5.2.3. Delil Bircan (Berhucan) Ocağı

Delil Bircan, İmam Zeynel Abidin’in oğlu olan Seyit Zeyd kolundan gelmektedir. Veli Saltık’a göre, Delil Bircan’ın atalarına ilk kez hicretin 48.yılında bir şecere verilmiştir. Verilen bu şecere hicri 400, miladi 1010 yılında Şeyh Horasanî tarafından Horasan’da yenilenmiştir. Bu şecerede belirtildiğine göre, Cengiz Han’dan dolayı soy, Anadolu’ya göç etmiştir. Saltık, yapmış olduğu araştırmalardaki sözlü anlatımlardan elde

⁵⁶⁸ Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

ettiği bilgiler ışığında şunları söylemektedir: Delil Bircan, kardeşi Cemal Abdal ile birlikte önce Elazığ-Karakoçan'ın Delikan Köyü'ne yerleşmiş, kardeşi burada kalmış ancak kendisi daha sonra Tunceli'nin Demirkapı yakınlarındaki Venk Köyü'ne yerleşmiştir. Soy bu burada çoğalmış ve farklı bölgelere dağılmıştır.⁵⁶⁹

Şeyh Delil Bircan, Pilvank aşiretinin kutsal atası olarak kabul edilir, onun adı, onlara pirlilik yapan ailenin de adı olmuştur aynı zamanda.⁵⁷⁰ Bir başka deyişle, Şeyh Delil Birhecan, büyük bir çoğunluğu Tunceli-Pertek ilçesinin orta ve doğu bölümlerinde ikâmet eden Pilvenk aşiretinin ve aşiret içerisindeki farklı soy gruplarının ortak kutsal atasıdır. Bu kutsal ataya ait söylenceler, ondan devralınan ve bugüne kadar getirilen kutsal emanetler ve yine kendisiyle ilişkilendirilen kutsal mekânlar çevresinde inşa edilmiş değerler sistemi ve ritüelleri günümüzde hâlâ yaşatılmaya, korunmaya devam etmektedir.⁵⁷¹ Bu ocağa bağlı olan diğer aşiretler ise şunlardır: Milliler, Çuhadarlar, Abbasanlar, Butikanlar, Bozukanlar, Kevanlar, Abdalanlar. Bu aşiretler Tunceli'nin farklı köylerinde oturmaktadırlar.⁵⁷²

Delil Bircan Ocağı adını, Şih Delil-i Berhecan başka bir deyişle Şih Dilo Belincan'dan almıştır. Şih'in adı, 400 yılında yazılan görevlendirme belgesinde, yani şeceresinde Şeyh Dilo Belincan olarak geçmektedir. Arapça-Türkçe okumalarında küçük farklılıklar olmasına rağmen Dilo-u Belincan adı, Tunceli ve çevresinde Şih Delil-i Berhecan, Gaziantep-Suriye bölgesinde Şih Bilecan\ Şih Bilec olarak bilinmekte ve telaffuz edilmektedir. Şih Dilo Belincan adı, yazılı kaynaklarda çok farklı şekillerde dile getirilmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: Şih Dilo Belincan: Şeyh Bilican, Delü Berhucan, Şeyh-Berican\Şeyh Berucan, Şih Bilec hazretleri\efendi, Şih Can, Şeyh Bilêcan, Şeyh Belucan, Şeyh Beliycan, Şeyh Delil Berhican\ Şeyh Delil Bercan, Şeyh Delil Berhecan, Şeyh Bircan, Şih Delil Berhican, Şih Delili Berhecan, Delil Berhecan gibi... Tunceli ve çevresinde yapılan çalışmalarda bölge halkı tarafından yaygın olarak kullanılan ad, Şih Delil-i Berhecan'dır. Belincan adı, İslamî onomastiğe ait klasik bir isim olmadığı gibi, Ehl-i Beyt hanesi içinde de rastlanılan bir isim değildir.⁵⁷³

⁵⁶⁹ Saltık, V., **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, s. 115.

⁵⁷⁰ Gezik ve Çakmak, a.g.e., s. 189.

⁵⁷¹ www.piryolu.com/.../ocaklarimiz/2130-seyh-delil-berhican-ocagi.html, (18.03.2014).

⁵⁷² Saltık, V., **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, s. 120.

⁵⁷³ Yalgın, Erdoğan, "Şih Dilo Belincan", (Gezik-Özcan), **Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri**, ss. 423-424.

Pilvankan aşireti ve mensupları başta olmak üzere, Tunceli ve çevresinde aşiretin bileşkesi olan bu ocak Berhecan Ocağı adıyla ünlenmiştir. Ocağın adında ortaya çıkan çeşitlilik, Şih'in erken dönemde bu bölgede faaliyet göstermesiyle ilgilidir. Ayrıca Şih, sadece Tunceli ve çevresinde değil, bir bütün olarak doğuda, güneydoğuda bulunmuş ve köy köy gezerek farklı klanlarla ilişki geliştirmiştir, bundan dolayı da farklı bölgelerde farklı isimlerle bilinmektedir. Yapılan çalışmalarda Şih'in türbesinin Gaziantep'in Oğuzeli ilçesinin Doğanpınar nahiyesine bağlı eski adı Şeyh Bilecan, yeni adı Arslanlı olan köyünde yer aldığı görülmüştür. Ancak, sözlü ve yazılı kaynaklar, türbesinin farklı mekânlarda bulunduğu bilgisini vermektedir. Bu bilgilerden bazıları şöyledir: bazı kaynaklara göre Şeyh'in türbesi, onun ilk olarak yerleştiği, mekân kurduğu Pilvank Köyü'ndedir. Bir diğer kaynağa göre türbesi Tunceli-Ovacık'a bağlı Babaocağı Köyündedir. Diğer kaynaklara göre türbesi; Erzincan-Refahiye'ye bağlı Diştaş Köyü, Kiğı'ya bağlı Şirnan\Altınevler, Gaziantep Kurtuluş Mahallesi, Kabir- Baki mezarlığında türbesi bulunan Zeynel Abidin'in yanında gibi türbesinin bulunduğu yerlerle ilgili farklı bilgilerle karşılaşılmaktadır.⁵⁷⁴

Şeyh Delil Berhucan ile ilgili söylenegelen bazı kerametler bulunmaktadır. Ocağın adını, bu kerametlerden birinden aldığı belirtilmektedir. Anlatılan menkıbeye göre, Şeyh Delil Berhucan, bir Hristiyan keşiş karşısında, bütün Tunceli pirlerinin keramet gösterdiği bir ortamda, sıra kendisine geldiğinde, kesilip kemikleri bir posta konulan bir kuzuyu tekrar canlandırır. Buna istinaden kendisine “cana can veren” anlamını taşıyan Berhucan adı verilir. Bu kerametten sonra keşişin Pilvenk bölgesini terk etmek zorunda kaldığı rivayet edilir. Ancak daha sonra bu keşiş, Pilvenk'i geri almak ve Şeyh'i öldürmek amacıyla oğlunu on iki atlıyla birlikte geri yollar. Mevsim ilkbaharın başı olduğu için ot ve saman bitmek üzeredir, keşişin oğlu Şeyh'ten atlarını doyurmasını ister, Berhucan hem onları hem de atlarını doyuracağını söyler. Bunun üzerine Şeyh, evinin önündeki tarladan karı süpürür, altında yeşeren buğdaydan biraz alır ve her bir atın torbasına azar azar koyar. Misafirlerinin yanına dönen Şeyh, atların torbalarını doldurduğunu söyler. Keşişin oğlu adamlarından birini yollar, adam atların torbalarını kontrol eder ve gelir, torbaların ağzına kadar taze yoncayla dolu olduğunu söyler. Bu keşişin oğlunun şahit olduğu ikinci keramettir. Şeyh, misafirlerinin gitmesine izin vermez, onlardan kalmalarını ister. Keşişin

⁵⁷⁴ Yalgın, a.g.m., ss. 424-425.

oğlu, Şeyh'in bir keramet daha göstermesi halinde çaresizce orayı terk etmesi gerektiğini düşünürken, ocağın önünde oturan Berhucan, sopasını bir silah gibi uzatır ve kurşun atmış gibi bir ses çıkarır. Bunun üzerine keşişin oğlu ne olduğunu sorar. Berhucan da darı tarlasına giren ayıyı vurduğunu söyler. Sabaha doğru keşişin oğlu kalkıp darı tarlasına gider, Berhucan'ın tarif ettiği yerde ölmüş bir ayı görür. Geri dönüp Berhucan'ın elini öperek onun evliya olduğunu kabul ettiğini, asıl niyetinin bu bölgeyi almak istediğini, ancak bundan vazgeçtiğini anlatır ve evine döner. Gördüklerini babasına anlatır ve artık buralarda kalmalarının mümkün olmadığını belirtir.⁵⁷⁵ Bu menkıbelerin onun soy şeceresinde de yer aldığı belirtilmektedir.

Şeyh Delil Berhucan'ın, Ebu-l Vefa'nın okulunda eğitim gördüğü, onun adına düzenlenen şecerenin uzunluğunun yaklaşık bir buçuk metre, genişliğinin ise otuz santimetre olduğu ve rulo şeklinde katlanarak bir deri içinde muhafaza edildiği ve günümüze kadar getirildiği belirtilmektedir. Bu şecerenin başlangıç bölümünde Alaaddin Keykubat'ın bir paragraflık onay notu bulunmaktadır.⁵⁷⁶ Anadolu'da verilen soy ağaçlarını ilk başlatan Selçuklu sultanı Alaaddin Keykubat'tır. Alaaddin Keykubat, 1230 yılında Anadolu'ya gelen Harezm hükümdarı Celalettin Harzemşah'ı, Erzincan Yassı Çemen'de yenerek, Celalettin'le dost olan amcası oğlu Erzurum Meliki Cihanşah'ı öldürmüştür.⁵⁷⁷

Alaaddin Keykubat, m.1232 yılında Erzincan taraflarında kimi oymak beylerini ve İslam dinini biraz bilen kişileri toplayarak bu oymaklara İslam kurallarını öğretmeleri için görev vermiştir. Görevlendirdiği kişilere de onların Peygamber soyundan olduklarını gösteren kimi belgeler vermiştir. Görevlendirdiği her kişiye dönemin şartlarına, geleneklerine uyarak on ikili oymağı bağlamış, چراغ yani hakullah geleneğini başlatmıştır. Bu sayede kültürel açıdan birlik sağlanabilecek, ayrışmaların önüne de geçilebilecekti. Alaaddin Keykubat'ın mühür vurup imzaladığı soy ağaçlarının sayısı ne kadardır bilinmemektedir. Bugün bile Alevi dedelerinin elinde bu soy ağaçları mevcuttur. Bu belgeler gül ağaçlarından, ardıçtan, kayından, demirden yapılmış sandıklar içerisinde korunmaktadır.⁵⁷⁸ Zira yukarıda da belirttiğimiz gibi, Delil Berhucan'ın bir buçuk metrelik soy ağacı da deri içerisinde korunmaktadır. Birdoğan'ın ifade ettiği üzere, etnik

⁵⁷⁵ Gezik ve Çakmak, a.g.e., ss. 189-190.

⁵⁷⁶ Yalçın, a.g.m, s: 427.

⁵⁷⁷ Birdoğan, **Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi - Ocaklar-Dedeler-Soyağaçlar**, ss. 184.

⁵⁷⁸ Birdoğan, **Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi - Ocaklar-Dedeler-Soyağaçlar**, ss. 185.

ve dinî açıdan farklılık arz eden oymakları disipline etme, yönetebilme ve bir arada tutabilmenin anahtarı İslam'ın yayılması olarak görülmüş, araçları olarak da bugün Alevi ocak kurucuları da sayılan dedeler, pirlar görülmüştür. Şeyh Delil Berhucan'ın soy ağacında da Alaaddin Keykubat'ın mührünün bulunduğu iddia edilmektedir. Bu soy ağacı hakkında bilgi veren Veli Saltık, ocağın hangi isimlerle yolunu sürdürdüğünü *İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları* adlı eserinde ayrıntılı olarak sunmuştur.

Şeyh İmadettin Süleyman ve Keykubat'ın Delil Berhucan'a imzalayıp verdikleri soy ağacı şöyledir: Hz. Ali, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, Zeydul Enver, Hasan-ul Ekber, Zeydin, Muhammed, Muhammed (şecerede iki Muhammed adı art arda yer almaktadır), Zahudul, Abdul Varihinde, Ebu-l Vefa, İbrahim El Hırkani, İshak Ahmet, Ziyaeddin, Allahverdi, Ali, Hasan, Hüseyin, Ziyaddin, Allah Kulu Ahmet, Yedigâr, Mecnun, Ziyaeddin Hüseyin, Hüseyin, Ahmet, Salih, İshak, Memduh, Muhammed, Abdullah Berhucan. Abdul Berhucan'ın Ali, Hasan, Kemal, Mecnun adında dört oğlu olmuştur. Soy, Ali ve Mecnun'dan devam etmektedir. Seyit Ali'den devam eden kısımda Seyit Ali'nin Mevali, İsmail, 2. Mevali, Cebail adında dört oğlu, Cebail'in de Hüseyin ve İsmail adında iki oğlu olmuştur. Saltık'ın verdiği sıralama şöyle devam etmektedir: Soy Hüseyin'den devam ediyor. Rıza, oğlu Hasan ve Hüseyin, Hüseyin Erdoğan (Hasan'ın oğlu), Haki, Deniz, Kasım, Hasan, Fehruz, Can (Hüseyin Erdoğan'ın oğulları), Zeynel ve Hüseyin (Rıza'nın diğar oğlu), Baki (Zeynel'in oğlu), Serkan ve Hıdır (Hüseyin'in oğulları), Abdullah Berhucan, Ali, Hasan, Kemal ve Mecnun (Abdullah Berhucan'ın oğulları), soy Ali, Hasan ve Kemal'den devam etmektedir.⁵⁷⁹ Veli Saltık ulaştığı bu şecerede bazı yanlışlıkların ve eksiklerin olduğunu da dile getirmektedir.

5.2.4. Derviş (Seyit) Cemal Ocağı

Tunceli Alevi ocaklarından biri de Derviş Cemal Ocağıdır. Bu ocağa ismini veren Derviş adının nereden geldiğiyle ilgili bazı bilgiler mevcuttur: Alevi terminolojisinde, Hacı Bektaş Veli Dergâhında yetişen, eğitim gören, dergâha hizmet edenlere verilen isimlerden biri 'derviş'tir. Bu isim aynı zamanda Hacı Bektaş'tan önce de kullanılmıştır. Bu anlamda derviş adı, Hacı Bektaş'tan önceki tarikat üyelerine, dinsel amaç ve dinsel giysilerle kapı kapı dolaşanlara verilmiştir. Derviş Cemal, Hacı Bektaş halifelerinden

⁵⁷⁹ Saltık, V., *İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları*, ss. 117-119.

biridir. Aynı zamanda o, Peygamber soyundandır ve seyittir.⁵⁸⁰ Hamza Aksüt, Derviş Cemal adının sosyal bir ad olduğunu belirtmektedir. Ona göre, bu ad Cemal topluluğunun dervişi anlamına gelmektedir. XVI. yüzyıl kayıtlarında Güney Erzincan civarında, “Cemaloğulları, Cemaloğlu Kışlağı, Cemal Kışlası, Cemal Kışlak” adında bazı yerleşimlerin bulunması, Cemal adının bir topluluğa karşılık geldiğini göstermektedir. Bununla birlikte Aksüt, Cemal adını taşıyan yerleşim yerlerinin sadece Erzincan’a özgü olmadığını, Musul-Kerkük-Urfa civarlarında da bu adı taşıyan kimi toplulukların yaşadığı yerleşimlerin olduğunu ancak bunların günümüze uzantılarının olmadığını da eklemektedir.⁵⁸¹

Seyit Cemal, Derviş Cemal Ocağı soyunun büyük atasıdır. Derviş Cemal Ocağı’na ismini veren kişi, onun torunlarından Seyit Derviş Cemal’dır. Derviş Cemal, Seyit Cemal’in torunu olan Seyit İsmail Ertuğrul’un oğludur. Seyit Cemal’in şeceresi şöyledir: Hz. Muhammed, İmam Ali- Fatıma Ana, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, İmam Bakır, İmam Cafer-i Sadık, İmam Musa-i Kazım, Seyit İbrahim, Seyit Musa Sani, Seyit İbrahim Sani, Seyit Hasan, Seyit Abdullah, Seyit Ahmet, Seyit Hüseyin, Seyit Hz. İlyas, Seyit Sabahattin, Seyit Yusuf, Seyit Cemal Sultan.⁵⁸²

Derviş Cemal ocağının bilinen ilk yerleşim yeri Tunceli-Hozat’a bağlı Dervişcemal Köyüdür. Tercan’ın Zorum Köyü ise ocak üyelerinin yoğun olarak yaşadığı yerlerden biridir. Derviş Cemal türbesi ise; Tercan’ın otuz km. uzaklığındaki Bulmuş Köyünde bulunmaktadır. Derviş Cemal Ocağı taliplerinin tamamı Zazaca konuşmaktadır ve çok az bir bölümü Kureyş Ocağı talibidir, buradan hareketle bu ocağın Baba Mansurlularla ilgisinin bulunduğu sonucu çıkarılabilir.⁵⁸³ Derviş Cemal’in büyük dedesi, Seyit Cemal evlatlarından Seyit Asil Doğan’dan gelenler Tunceli’ye yerleşmiştir.⁵⁸⁴

Seyit Cemal ile ilgili bilgiler *Velâyetname*’de yer almaktadır. Burada, Seyit Cemal adı, Hacı Bektaş halifeleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Seyit Cemal, Hacı Bektaş’ın birinci halifesi ve sırdaşı olarak ifade edilmektedir. Halifeleri içerisinde sadece onun adının başında Seyit unvanı vardır. *Velâyetname*’de Cemal’in önünde Seyit unvanının

⁵⁸⁰ Birdoğan, N., *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi - Ocaklar-Dedeler-Soyağaçlar*, ss. 148.

⁵⁸¹ Aksüt, H., *Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*, (1. Baskı) , 2009, ss. 278-279, 281.

⁵⁸² Şanlı, Hasan Hayri, “Derviş Cemal Ocağı”, (Gezik- Özcan), *Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri*, ss. 241.

⁵⁸³ Aksüt, H., *Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*, (1. Baskı), 2009, s. 278.

⁵⁸⁴ Şanlı, a.g.m., ss. 242.

olması Seyit Cemal'in Peygamber soyundan geldiğine bir kanıt olarak gösterilmektedir.⁵⁸⁵

Velayetnâme'de anlatıldığına göre, Hacı Bektaş, halifeleri içerisinde Seyit Cemal'i daha çok sever sayar ve diğerlerine de onu sevmelerini buyurur. Burada geçen bir menkıbede Derviş'in yurt bulma isteğinden bahsedilmektedir. Seyit Cemal, Bektaş'ın kapısında otururken, Hünkâr'ın kendisine bir yurt gösterip göstermeyeceğini düşünür. Bu düşüncesi Hünkâr'a malum olur. Bunun üzerine Hünkâr ona, kendilerini varlık yurduna göndermesini, sonrasında ise bir merkep alarak yollara düşmesini, merkebinin kurt nerede yerse oranın kendisine yurt olarak verileceğini söyler. Hünkâr'ın dediklerini aynen yerine getiren derviş, Altıntaş'a varır. Burasının yeşillik ve sulak olduğunu görünce sevinen derviş, bir taşı kendisine yastık yapıp yatar. Uyandığında kurdun merkebinin yediğini görür. Hünkâr'ın sözünü yerine getirir ve burayı yurt edinir. Burada kerametleri belirir, Asil Doğan adında bir oğlu olur. Asil Doğan, Rumeli yakasına gider, Gelibolu Boğazı'na varır, burada kayıkçılar onun karşıya geçmesi için bir araç vermeyeceklerini söylerler. Bunun üzerine Asil Doğan, denize doğru yürür. O yürüdükçe deniz çekilir, kara olur, bu keramete şahit olan kayıkçılar onun bir evliya olduğuna inanırlar, ondan aman dileyip onu zor da olsa kayığa bindirip karşıya geçirirler. Seyit Cemal ise; Altıntaş'tan Tökelcik'e gelir, orada ölür, mezarı da orada bulunmaktadır.⁵⁸⁶

Seyit Asil Doğan'ın oğlu Seyit Erdoğan'dır.⁵⁸⁷ Seyit Erdoğan'ın oğlu ise; Seyit İsmail Ertuğrul'dur. Seyit İsmail Ertuğrul'un oğlu da Derviş Cemal'dir. Derviş Cemal Tunceli'ye gelmiş ve bu ocağa ismini vermiştir.⁵⁸⁸ Bu dönem, Şah Kulu ayaklanmalarının olduğu bir dönemdir. Bu ayaklanmanın bastırılmasından sonra Derviş Cemal torunları Kütahya'dan Tunceli'ye gitmişlerdir. Derviş Cemalliler, Hozat'ın pek çok köyüne oradan da Erzincan'a dağılmışlardır.⁵⁸⁹ Bu bölgelerde Şeyh Hasanlı aşiretlerinden Karabalılar, Ferhatlar ve Koç Uşağı aşiretlerine pirlik yapmışlardır.⁵⁹⁰ Derviş Cemal Ocağı'nın soy ağacı şöyledir: Hz. Ali, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, Seyit Zeyd, Seyit Ali, Seyit Muhammed Şembeki, Seyit Davut, Seyit Yahya,

⁵⁸⁵ Şanlı, a.g.m., ss. 235-236.

⁵⁸⁶ Şanlı, a.g.m., ss. 236-237.

⁵⁸⁷ Saltık, T., a.g.e., ss. 67.

⁵⁸⁸ Şanlı, a.g.m., ss. 242.

⁵⁸⁹ Saltık, T., a.g.e., ss. 67.

⁵⁹⁰ Saltık, V., **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, s. 128.

Seyit Salih, Seyit Ebu-l Vefa, Seyit Ahmet, Seyit Abdullah, Seyit Hz. İlyas, Seyit Şehabettin, Seyit Hacı Halil, Seyit Hüseyin, Seyit Cemal Sultan, Seyit Asil Doğan, Seyit Seyit Erdoğan, Seyit İsmail Erdoğan (Ertuğrul), Seyit Derviş Cemal, Seyit Şah Ali, Seyit Hasan, Seyit Mehmet, Seyit Yeşil Arab, Seyit Mehmet, Seyit Hakverdi, Seyit Nesimi.⁵⁹¹

5.2.5. Cemal Abdal Ocağı

Tunceli Alevi ocaklarından biri de Cemal Abdal Ocağı'dır. Turabi Saltık, Seyit Cemal Abdal'ın 1160- 1230 yılları arasında Tunceli'de yaşadığını belirtmektedir.⁵⁹² Cemal Abdal Ocağının sözlü anlatımlarda farklı isimler ve unvanlarla anıldığı görülmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: Seyit Nuri Cemaleddin, Seyit Cemal Sultan ve yerelde en çok kullanılan Cemal Abdal\ Evdil\ Avdel isimleridir. Şeyh Cemal adı ise, yerel ağızda neredeyse hiç bilinmemesine rağmen ocağın soy ağacındaki adıdır.⁵⁹³

Cemal Abdal Ocağının ilk yerleşim merkezi, Elazığ-Karakoçan'a bağlı Delikan Köyü'dür. Bu köyün bugünkü adı ise Üçbudak olarak geçmektedir. Delikan Köyü ile ilgili arşivlere bakıldığında, köyün konuştuğu anadilin Kurmanci olduğu ve burada Kürt Delikan aşiret mensuplarının yaşadığı görülmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere Cemal Abdal Delikan Köyü'nü kendisine yurt edinmiştir. Cemal Abdal'ın ilk yerleştiği, Hak'a yürüdüğü ve türbesinin bulunduğu köy de Delikan'dır. Burada yaşayanlar Cemal Abdal ve Şeyh Delil Berhucan'ı kendilerine yol atası olarak seçmişlerdir. Bu bilgiye dayanarak Şeyh Delil Berhucan'ın burayı ziyaret ettiği varsayılmaktadır. Sözlü gelenekten elde edilen bu varsayıma göre, Berhucan buraya gelerek köy mensuplarıyla cem yapmıştır. Zira köydeki Berhucan çeşmesi ve bu çeşmenin başındaki Berhucan ağacı bu anlatımlara kanıt olarak gösterilebilir.⁵⁹⁴ Sözlü anlatımlara göre Cemal Abdal'ın Horasan'dan Anadolu'ya geldikten sonra Delikan Köyü'ne yerleşmesine aracılık eden kişi Alaaddin Keykubat'tır. Cemal Abdal Ocağı, Elazığ/Karakoçan-Keban-Baskil-Kovancılar, Tunceli/Mazgirt ve Erzincan'a dağılmış olan Okçıyan Aşiretinin pirleridir. Okçıyan Aşiretinin de Horasan-Belh şehrinden buraya geldiği anlatılmaktadır. Cemal Abdal Ocağının müşid ocağı ise Ağuiçen Ocağıdır.⁵⁹⁵

⁵⁹¹ www.pir yolu.com/forum/ocaklarimiz/3631-dervis-cemal-ocagi.html.

⁵⁹² Saltık, T., a.g.e., ss. 69.

⁵⁹³ Yalın, Erdoğan, "Cemal Abdal Ocağı", (Gezik- Özcan), **Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri**, ss.178.

⁵⁹⁴ Yalın, a.g.m., ss.180-181,183.

⁵⁹⁵ Saltık,V., **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, ss. 108-109.

Delikan Aşireti ile ilgili tarih kayıtlarına bakıldığında, Osmanlı tarafından 1846 yılında Kilis ve çevresinde bölgelere yerleştirildikleri görülmektedir. Bu kayıtlarda Delikan Aşireti'nin Tunceli dışında önemli bir yurdu olarak Diyarbakır gösterilmektedir.⁵⁹⁶

Cemal Abdal Ocağı ile ilgili yazılı kaynaklardan ziyade sözlü anlatımlardan daha çok yararlanılmaktadır. Sözlü anlatımlara göre, Cemal Abdal ile Berhucan arasında yakın bir münasebet vardır. Bir anlatıma göre ikisinin amca çocukları olduğu, bir anlatıma göre Cemal Abdal'ın Berhucan'ın oğlu olduğu, bir diğerine göre ikisinin kardeş oldukları dillendirilmektedir. Var olan bir diğer kaynağa göre ise; Cemal Abdal ile Berhucan, Bağdat'ta Ebu-l Vefa-i Kurdi'nin okulunda birlikte okumuşlar, o bölgeye birlikte gelmişlerdir. Berhucan Delikan Köyünü ziyaret ettiğinde, Cemal Abdal'ı buradaki taliplerinin halifesi olarak görevlendirmiştir. Bir başka anlatıma göre, Berhucan, Pilvank Köyüne gelmeden önce Sivas-Malatya bölgesinde bir müddet kalır, daha sonra Tunceli'ye gelir. Burada geldiği ilk köy de Delikan'dır. Delikan'dan Pilvank'a gider. Sözlü anlatımlarda, Pilvank aşiret mensupları, Cemal Abdal Ocağı'nın asıl adının Şeyh Cemal Ocağı olduğunu, bu adın daha sonra değiştirildiğini belirtmişlerdir. Delikanlı bir pir ile yapılan görüşmede pir, Şeyh adının Sünnilikte kullanıldığını, Alevi-Bektaşilikte Şah unvanının kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Bu söylemden yola çıkarak ocağın adının Şeyh yerine Abdal unvanıyla sonradan değiştirilmiş olabileceği sonucu çıkarılabilir. Bununla birlikte, ocağın adının Şeyh Cemal yerine Cemal Abdal olarak değiştirilmesine, Velâyetname'de geçen menkıbelerde kullanılan Abdal unvanının esin kaynağı olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Şeyh Cemal Ocağı'nın adı, Türkçede abdal, Kürtçede ise avdel olarak kullanılagelmiştir. Av kelimesi Kürtçede su anlamına gelmektedir, Del ise Delikan'ın kök ismi olabilir. Buna bağlı olarak avdel ismi bu açıdan “kuyudan su çeken ve suya doyuran” anlamındadır. Ayrıca Delk sözcüğü tasavvufi olarak Arapça-Farsçada “eski yamalı hırkalarla gezen, kendisini Hak'a adanmış sufilere, dervişlere verilen bir unvan” anlamına gelmektedir.⁵⁹⁷

Delikan geleneğinde Cemal Abdal'ın Hacı Bektaş Veli halifelerinden olan ve menakıpnamede adı geçen Seyit Cemal olduğu anlayışı mevcuttur. Velâyetname'de adı geçen Seyit Cemal'den geldiklerine inanan üç ocak bulunmaktadır: Cemal Avdel Ocağı, Derviş Cemal Ocağı ve Seyit Cemal Sultan Ocağı. Tarih yazımına bakıldığında sadece

⁵⁹⁶ Yalçın, a.g.m., ss. 188-189.

⁵⁹⁷ Yalçın, a.g.m. , ss. 191-194.

Cemal adıyla değil, daha birçok isimle ilgili karışıklıkların olduğu görülmektedir. Özellikle, ocakzadelerin yol atalarını Hacı Bektaş Veli ile bir şekilde bir araya getirme çabası sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu karışıklıklar, bilimsel dayanağı olmayan iddiaların tartışılmasına neden olmakta bu nedenle de kesin sonuçlara ulaşma konusunda bilgi kirliliğiyle karşı karşıya kalınmaktadır.⁵⁹⁸ Bu karışıklıkların kısmen de olsa azaltılmasına yardımcı olan en önemli belgeler ocaklarla ilgili düzenlenmiş olan soy ağaçlarıdır. Zira bu belgelerde de tarih ve isimlerle ilgili kimi tutarsızlıklara rastlamak mümkün olsa da bu belgeler referans olarak başvurulacak önemli birer rehber kaynak olarak kullanılmaktadır. Zira yukarıda kısaca ele aldığımız diğer ocaklarda da sözlü miras ile yazılı belgelerin birbirleriyle uyuşmadığı, ocaklarla ilgili soy ve kerametler konusunda ocakzade ve taliplerin bulunduğu bölgelerde farklı görüşlerin dile getirildiğinden bahsetmiştik. Bu durumun açıklanması ve netliğe kavuşturulması konusunda elimizde bulunan kaynakların yetersizliği nedeniyle bu çalışmada daha çok genel kabul gören menkıbelere yer vermeye çalıştık.

Sözlü geleneklerde Berhucan ile Cemal Abdal arasında bir çeşit kan bağının kurulmaya çalışıldığına dair söylemlere yukarıda yer vermiştik. Soy ağaçları ne söylüyor, şimdi de bu sorunun cevabına bakalım.

Şeyh Berhucan'ın soy ağacı, Cemal Abdal pirleri tarafından koruma altına alınmıştır. Bu soy ağacı aslına bağlı kalınarak yeniden düzenlenmiştir. Düzenlenen bu yeni soy ağacına, Berhucan Ocağı'nın pirleri ve Pilvank aşiretinin yaşlıları, Delikan ya da Cemal Avdel soy ağacı demişlerdir. Cemal Avdel soy ağacında yer alan giriş bölümündeki cümlelerin aynısı, Berhucan'ın asıl soy ağacında da aynen bulunmaktadır. Her iki soy ağacında yer alan bilgiler birbiriyle aynıdır. Farkları ise, Berhucan soy ağacında Cemal Abdal'a ait bir soy ağacının ek olarak bulunmasıdır. O soy ağacı şöyledir: Şeyh Mahmut, Ebul Kasım, Şeyh İmre, Şeyh Yadigâr, Muhammed, Ali Erbaa, Şeyh İmre, Şeyh İbrahim, Şeyh İsmail, Şeyh Cebail, Erbaa, Şeyh Yadigâr, Şeyh Seyit, Şeyh Bin Şeyh Cemal (Delikan Köyü'ndeki Cemal Abdal ocağının banisi), Bin Şeyh Abdullah, Bin Şeyh Belu, Muhammed, Bin Şeyh Musaffir, Bin Şeyh İmamkulu.⁵⁹⁹ Bu soy ağacına bakıldığında, Cemal Abdal'ın 15.kuşaktan Şeyh Berhucan'ın oğlu olduğu görülmektedir. Cemal Abdal 1000'li yıllarda yaşamıştır ve Berhucan'ın çağdaşıdır. Sözlü geleneklere

⁵⁹⁸ Yalçın, a.g.m., ss. 195-198.

⁵⁹⁹ Yalçın, a.g.m., ss. 203-204.

göre ikisinin baba-oğul, amca-yeğen ya da kardeş oldukları söylenmekteydi. Ancak bu durum, soy ağacında görüldüğü üzere, geçersiz kılınmaktadır.⁶⁰⁰

Cemal Abdal soy ağacında, Berhucan'ın yol silsilesi, Şah'ın asıl soy ağacından bazı küçük değişikliklerle farklı olduğu göze çarpmaktadır. Bu soy ağacı şöyledir: Bin Muhammed Zahid, Bin Mendu, İshak, Salih, Ered, Main, Musa, Salat, ve Tayyun, Buhai, Ahmed, Menda, İshak, Halil İbrahim...⁶⁰¹

Soy ağacı incelendiğinde Cemal Abdal'ın, *Velâyetname*'de geçen Seyit Cemal ile aynı kişi olmadığı anlaşılmaktadır. Bir diğer yandan, Delikan aşiretinin ana dili Kurmanci idi. Dolayısıyla Cemal Abdal'ın dili de buna bağlı olarak Kurmanci'dir varsayımına ulaşılabilir. Zira Hacı Bektaş Veli'nin Farsça, Arapça, Türkçe konuşan bir halifesinin, Kurmanci konuşan Kürt aşiretleriyle nasıl anlaşacağı düşünülmeli gereken bir husustur. Öte yandan Cemal Abdal soy ağacında, Hacı Bektaş Veli yerine Ebu-l Vefa-i'nin okulunda yetişen ve Kürt aşiretleri için görevlendirilen Berhucan adı geçmektedir. Bu şecerede, Cemal Abdal Ocağı kurucusu olarak görülen, *Velâyetname*'de geçen Seyit Cemal yerine Şeyh Cemal'in zikredilmesi, Cemal Abdal'ın Hacı Bektaş'la değil, Şeyh Berhucan'la bir bağının oluşunu göstermektedir. Cemal Abdal'ın Hacı Bektaş'la bağının olmadığını gösteren bir başka örnek daha bulunmaktadır: Cemal Abdal pirlerinin günümüze kadar koruyup saklayarak getirdikleri tarık, Tunceli Allah Yolu inancının da vazgeçilmezidir, ancak, Hacı Bektaş dedelerinin, babalarının karşı çıktıkları, buldukları yerde kırıp yaktıkları ve onu sıradan bir ağaç olarak gördükleri tarık, Cemal Abdal pirleri tarafından kutsanmaktadır. Cemal Abdal'ın köyünde onun adına izafeten var olan çeşme-ağaç günümüzde hâlâ daha kutsanmakta ve ziyaretgâh olarak korunmaktadır.⁶⁰² Hacı Bektaş'a bağlı olan ocaklar arasında tarık, putperest inancın bir simgesi olarak algılandığı için tarığa şiddetle karşı çıkmıştır.

5.2.6. Kureyş Ocağı

Kureyş Ocağı bazı kaynaklarda Mahmut Hayranî Ocağı olarak geçmektedir. Ancak bu yanlış bir söylemdir. Zira, Seyit Mahmut Hayrani, Kureyş Baba'nın oğludur. Mahmut Hayranî Tunceli bölgesinde yaşamış, daha sonra Akşehir'e göç etmiştir. Bir söylenceye

⁶⁰⁰ Yalın, a.g.m., ss. 205.

⁶⁰¹ Yalın, a.g.m., ss. 207-208.

⁶⁰² Yalın, a.g.m., ss. 225-226.

göre Mahmut Hayranî, Baba İshak İsyanı sonrasında Tunceli’de saklanan Hacı Bektaş Veli ve diğer pirlere tanışmış, Hacı Bektaş Veli’ye hayran olmuştur. Rivayete göre Seyit Mahmut Hacı Bektaş’a hayran olduğu için kendisine ‘ hayrani ‘ unvanı verilmiştir.⁶⁰³ Hacı Kureyş adı ise sosyal bir addır. Kureyş’in asıl adının Mahmud olduğu söylenmektedir.⁶⁰⁴ Kureyş Ocağı talipleri, Kureşan olarak tanımlanmaktadır. Ocaklar içerisinde en fazla talibi olan bu ocak aynı adla bir aşireti de temsil etmektedir.

Kureyşanlar, Tunceli, Erzincan, Sivas, Adıyaman, Malatya, Erzurum, Gümüşhane, Bingöl, Urfa, Antep gibi illerde yoğun olarak yaşamakta Kurmancki ve Kırdışki konuşmaktadırlar. Kureyş Ocağı, Tunceli merkez ve yakın yerlerde pirleri, rehberleri, müşidleri Bamasurlara bağlı olan Seydulardır. Pirlilik yaptıkları kitleler şunlardır: Tunceli’de Kal Memo Siri aşireti, Demenu, Alu, Heyderu, Arezu, Lolu, Şeh Memedu, Çareku, Hormeçku, İzolu, Sandalu, Şehsen başta olmak üzere birçok aşirete pirlilik yapmaktadırlar.⁶⁰⁵

Bütün ocak kurucularında olduğu gibi Kureyş ile ilgili de pek çok söylence mevcuttur. Söylenceye göre, Kureyş, Elazığ- Karakoçan’a bağlı Çelegas Köyü’nde yaşamış, daha sonra Duzgin Baba Dağı eteğinde yer alan Zeve Köyü’ne yerleşmiştir. Zargovît denilen ormanlık alan da onun kışlık hayvanlarını beslediği yerdir. Zeve Köyü’nde Kureyş’in evi vardır. Günümüzde buraya Kureyş’in ocağı ya da dergâhı denilmektedir. Bamasur ile Kureyş arasında geçen bir olaydan sonra Bamasur Ocağı Kureyş Ocağı’na talip olmuştur. İki ocak arasında pir-talip ilişkisi vardır ve bu durum günümüzde de devam etmektedir.⁶⁰⁶ (Baba Mansur ile Hacı Kureyş arasında geçtiği söylenen rivayete Bamasur Ocağı bölümünde ayrıntısıyla yer vermiştik. O nedenle burada bu konuya değinmeyeceğiz.) Kureyş’in Zeve Köyü’ne nasıl yerleştiği ile ilgili söylenegelen bir rivayet vardır. Bu rivayet şöyledir: Kureyş, Horasan’da bir dergâhta öğrencilik yapmaktadır. Bu dergâhta öğle yemekleri sıraya göre öğrenciler tarafından pişirilirmiş. Öğrencilerden biri, Kureyş’in herkesten daha erken yemeklerini pişirdiğini öğrenir. Bunun gerçek olup olmadığını anlamak için Kureyş’i yemek yaparken izler. Kureyş, ocağa bir kaç odun attıktan sonra tencereyi ocağın üzerine koyar. Kendisi de

⁶⁰³ Saltık, V., **İz Birakan Erenler ve Alevi Ocakları**, ss. 224.

⁶⁰⁴ Aksüt, H., **Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan**, (1. Baskı), 2009, ss. 145.

⁶⁰⁵ Çakmak, Hüseyin, “ Kuresu Ocağı”, **Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri** (Gezik-Özcan), ss. 318-320.

⁶⁰⁶ Çem, a.g.e., ss. 113.

ocağın önüne oturup ayaklarını ateşin içine sokar. İyice harlanan ateşin üzerindeki kazan kaynamaya başlar. Hayrete düşen öğrenci koşup hocasını çağırır. Hoca gelir, Kureyş'i ayakları ateşin içindeyken görür. Kureyş, hocasını görünce ayağa kalkar ve yaptığı şey için ondan af diler. Hocası, Kureyş'e döner. Kureyş'in artık ermiş biri olduğunu, okulda kalmasına gerek olmadığını söyler. Ateşte yanmakta olan bir odun parçasını alıp havaya fırlatan hocası, bu ateşin düştüğü yerin Kureyş'e yurt olacağını, oraya gidip evini yapmasını söyler. Bugün Kureyş'in kendi adıyla anılan Kureyşin Köyü, ateşin düştüğü, sonra da kavak ağacı olarak yeniden yeşerdiği köydür. Kureyş, ateşi takip eder ve Zeve Köyüne gelir, kendi evini yapmaya başlar. Bu köye bir iki saat uzaklıkta bulunan Kalmem Köyünde oturan Kalmem Sır, Kureyş'in ev yaptığını duyunca yardım için köye gelir. Kureyş, yardım etmek isteyen Kalmemo Sır'a, Zargovit'e gidip evi için kalın bir kiriş getirmesini ister. O, bunu tek başına getiremeyeceğini söyler, Kureyş de ona asasını verir, kirişin önüne bu asayı bağlamasını söyler. Khalmemo Sır, Kureyş'in dediğini yapar, asayı bağlar. Aniden bu asa, iki siyah dev yılanı dönüşür ve bu yılanlar tozu dumana katarak kirişi Kureyş'e getirir. Bu olay karşısında hayrete düşen Kalmemo Sır, Kureyş'in ermiş olduğunu anlar, onu kendisine pir olarak seçer. Evini bitirdikten sonra Kureyş, burada evlenir çocukları olur, rivayete göre çocuklarının beşikleri kendiliğinden sallanmış. Ölülerıyla ilgili de bir anlatı vardır. Bu anlatıya göre, ölülerini yanık kavak ağacının altına bırakırlar. Şafak vakti, biri beyaz diğeri kırmızı olan iki kurt gelir, ölüyü alır ve kible yönünde kaybolurlar.⁶⁰⁷ Bu menkıbe yerleşkesi ile ilgilidir, Kureyş'in dini örgütlenmesiyle ilgili de efsaneler, söylenceler vardır. Bu söylencelerden biri Elazığ-Karakoçan'a bağlı Çelagâş Köyü arasında geçmektedir.

Söylenceye göre, Kureyş Nazımiye ile Çelagâş arasındaki suyun kıyısına geldiğinde hırkasını çıkarıp suyun üzerine atıp karşıya geçermiş. Karşıya geçerken kışın bile, elini suya daldırıp türlü meyveler çıkarırmış. Bunu gören Hıranu, İzolu, Sadu gibi aşiretler kendisine talip olurlarmış, böylece giderek bölgede etkinliği artmış. Kureyş'in etkinliği dönemin hükümet merkezi konumundaki Bağın Kalesi komutanına kadar gider. Komutan asker göndererek Kureyş'i getirmelerini emreder. Asker, Kureyş'in taliplerine sora sora Kureyş'in nehir kenarında olduğunu öğrenir, oraya gider. Nehir kıyısına gittiğinde, Kureyş'in hırkasının suyun üzerinde, kendisinin de hırkanın üzerinde hareket

⁶⁰⁷ Gezik ve Çakmak, a.g.e., ss. 109-110.

ettiğini, suya batmadığını görür. Asker, taliplerden birinin aracılığıyla Kureyş'in kıyıya gelmesini söyler. Bunun üzerine Kureyş, kış mevsimi olmasına rağmen, elini suya daldırır ve bir salkım üzüm çıkarır taliplerine verir, taliplerine askere karşıda işi olduğunu, gelinceye kadar bu üzümle oylanmasını söylemelerini ister. Asker, taliplerin getirdiği üzümü alıp yemeye başlar, ancak üzüm bir türlü bitmez, Kureyş'in dönmesiyle birlikte üzüm biter. Asker, şahit olduklarından sonra Kureyş'in ermiş olduğuna inanır. Asker Kureyş'i de alarak kaleye gider, gördüklerini komutanına anlatır, komutan Kureyş'e bunların doğru olup olmadığını sorar, Kureyş doğru olduğunu söyler. Komutan Kureyş'i bir de kendisinin denemek istediğini söyler. Komutan, Kureyş'e, onu fırına atacağını, yanmaması halinde keramet sahibi olduğuna inanacağını söyler. Kureyş kabul eder. Bunun üzerine, fırın yakılır ve iyice harlanması için sürekli odun atılır, diğer kerametlerine şahit olan asker endişelenmeye başlar, Kureyş'i kaleye getirdiği için pişman olur ve son kez Kureyş'e dokunmak ister. Fırın kapağı açılır ve Kureyş içine atılır. Kureyş tam bu sırada kendisine dokunmak isteyen askeri kolundan tutar ve kendisiyle birlikte fırına çeker. Fırın soğuduktan sonra komutan, kapağın açılmasını ve yananların küllerinin temizlenmesini ister. Fırın kapağı açılır ve içeriye buz gibi bir hava dolar, orada bulunanlar fırının içinin buzla kaplı olduğunu görürler ve hayretler içerisinde kalırlar. Fırının içindeki Kureyş hiç bir şey olmamış gibi oturuyormuş. Askerin ise bıyıkları buz tutmuş, yüzü, gözü ve saçları da küle batmış bir şekilde elinde tuttuğu üzüm salkımından üzüm yiyormuş. Komutan askere nasıl olup da yanmadıklarını sorar. Asker, komutanına, fırının içerisine beyaz bir kartal geldiğini, pervane gibi döndüğünü, kül nedeniyle bir şey göremediğini, gözlerini açtığında fırının buz tuttuğunu gördüğünü söyler. Komutan da bu hadiseyle birlikte Kureyş'in evliya olduğuna inanır. Askere fırında yanmadığı için derviş, küle bulanıp çıktığı için de gevr unvanı verilir. Kureyş, bölgedeki taliplerinin pirlüğünü Derviş Gevr'e verir.⁶⁰⁸ Kureyş, Seyduların Muhundu kolu ile olan pir-talip ilişkisini de Derviş Gevr'e bırakmıştır. Muhundulu Seydular, Kureyşanların mürşidleridir.⁶⁰⁹

Tunceli Alevi geleneğinde önemli bir ritüel olarak kabul edilen Duzgı (Düzgün) ile Kureyş arasında yakın bir ilişki vardır. Bazı kaynaklarda ikisi arasında amca-yeğen, bazılarında ise ağa-çoban şeklinde bir bağın olduğuna değinilmiştir. Kureşanlılar Duzgı efsanesine dayanarak Duzgı'nın Kureyş'in ilk oğlu olduğu varsayımına inanırlar. Yaygın

⁶⁰⁸ Çakmak, a.g.m., ss. 325-327.

⁶⁰⁹ Çakmak, a.g.m., s. 328.

olarak kabul edilen anlayışa göre Kureyş'in oğlu olan Duzgı'nın bir diğer adı Haydar'dır ve Kureyş'le birlikte Zeve Köyünde yaşamış. Efsaneye göre Kureyş ile Duzgı, hayvanlarını dönüşümlü olarak ormana götürürlermiş. Kureyş kış mevsiminde, Duzgı'nın hayvanları ormana götürdüğünde yaz mevsimindeki gibi tok getirdiğini fark eder. Bunun üzerine Kureyş Duzgı'yı takip eder, bir kayanın ardına saklanarak Duzgı'nın ne yaptığını izlemeye koyulur. Duzgı'nın elindeki sopayla vurduğu her yerin taze yapraklarla yeşerdiğini görür. Duzgı babasının orda olduğunu anlayınca utanır ve dağa doğru koşar, babası kaçmasına gerek olmadığını söylese de Duzgı kaçır ve babasının gözleri önünde sır olur. Duzgı, peşinden giden bir kaç keçiyle beraber sır olur.⁶¹⁰ Kureyş ile ilgili pek çok anlatı mevcuttur, bu anlatılardan birkaçına bu bölümde yer vermeye çalıştık. Şimdi de Kureyş'in soy ağacı üzerinde duracağız. Kureyş'in soy ağacıyla ilgili belgelerde Seyit Mahmud-ı Kebir'e rastlanmaktadır. Bu zat, döneminin önemli bilim adamlarından biri olarak gösterilmektedir. Kaynakların çoğunda Kureyş'in Seyit Mamud-ul Kebir olduğu, ocağın atasının da o olduğu söylenmektedir. İkiisi arasındaki bağın ne olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur.

Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi* adlı eserinde Kureyşan soy ağacını şu şekilde vermektedir: Hz. Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, Muhammed Bakır, Musal Kâzım, Seyit Şeyh İbrahim, Hacı Bektaş-ı Veli, Seyit El Hac Yunus, El Hac Seyit İsmail, , Seyit Şeyh Mehmet, Seyit Abdulkadir, Seyit Şeyh Halil, Seyit Şeyh İbrahim, Seyit Şeyh Cafer, Seyit Kâmil, Seyit Şeyh Mustafa, Seyit Şeyh Hasan, Seyit Şeyh Mikâil, Seyit Şeyh Muhammed, Seyit Şeyh İsmail, Seyit Şeyh Mahmut, Seyit Şeyh Yusuf, Seyit Şeyh Hasan, Seyit Ali, Seyit Şeyh Abdullah, Seyit Şeyh Hüseyin, Seyit İbrahim, Seyit Mustafa, Seyit Muhammed, Seyit Halil, Seyit İbrahim. Bu sıralamanın ardından Birdoğan Seyit Şeyh Büyük Mahmud ile ilgili soy ağacında yazılanlara yer vermektedir. “Büyük soydan gelen onurlu, değerli, inanan, inceleyen, cömert, olgun, çağının bir tanesi, Seyit Şeyh Büyük Mahmud, Gazi Sultan döneminde yaşayan, doğru ve ünlenen bilgilere göre olağanüstülükleri görülen birisidir.” Seyit Abdullah ve Seyit Kani adlarında iki oğlu vardır.⁶¹¹

⁶¹⁰ Çakmak, a.g.m., ss. 343-344.

⁶¹¹ Birdoğan, N., *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi - Ocaklar-Dedeler-Soyağaçlar*, ss. 239-240.

Birdoğan, yaptığı incelemeler sonucunda ulaştığı soy ağacı ile araştırmalarda bulunan Şerif Rıfat'ın elinde bulunan soy ağacının birbirinden farklı olduğunu, ikisi arasında baba isimleriyle tarihler konusunda kimi tutarsızlıkların olduğunu belirtmektedir. Birdoğan, elindeki birinci soy ağacında, Kureyş'in Seyit Mahmud Hayranî'nin oğlu olarak geçtiğini, ikinci soy ağacında ise Kureyş'in Hacı Bektaş soyundan geldiğini ve Mahmud Hayranî ile herhangi bir münasebetinin olmadığını dile getirmektedir. Ayrıca ilk soy ağacında Mahmud Hayranî adı yer alırken, ikinci soy ağacında onun yerine Mahmud-ul Kebir'e rastlanmaktadır diyen Birdoğan açıklamasına şöyle devam etmektedir: Mahmud-ul Kebir, Sultan Murad döneminde yaşamıştır. Tunceli bölgesinde, Mahmud-ul Hayranî'nin talipleri günümüzde de varlığını korumaktadır. Ancak Kureşan ve Bamasurlular bu durumu tasvip etmemektedirler. Mahmud Hayranî ile ilgili bilinen bir gerçek şudur ki; Mahmud Hayranî Akşehir Kadısı olduktan sonra Mevlana ile dost olmuştur ve Mevlana'ya şiirler yazmıştır.⁶¹²

Seyit Mahmud Hayrani, Tunceli'den ayrıldıktan sonra Batı Anadolu'ya geçerek oğullarının burada okutulmasını sağlamıştır. Yaşadığı dönemde onun en bilgili hukukçu ve tasavvufçu olduğu kabul edilmektedir. Hayranî'nin torunlarından olan Kadı Hıdır, kardeşi Seyit Ali'yi, Tunceli'ye Horasan'dan gelen akrabalarını tanıması için göndermiştir. Kureyş Ocağı mensupları hariç, diğer ocaklar, Kureşanlıların Seyit Ali'den geldiği görüşünü paylaşmaktadırlar.⁶¹³

Birdoğan, Kureşan soy ağacında Derviş Gevr'den söz edildiğini belirtmektedir. Tunceli ile ilgili belgelerde Derviş Gevr'e Derviş Beyaz denilmektedir.⁶¹⁴

Birdoğan elinde bulunan belgelerdeki soyun Hacı Bektaş kanalıyla İbrahim-i Sani ve Musa-l Kâzım'a dayandırıldığını belirtiyor. Belgede Musa-l Kâzım'ın oğlunun oğlu olarak gösterilen Hacı Bektaş'ın soy ağacında yer alması mümkün değildir zira Musa-l Kâzım yedinci imamdır ve Arap'tır. Bektaş ismi ise Türkçedir. Birdoğan kendisi Arap olan birinin torununa Türk ismini vermesinin söz konusu olamayacağını dolayısıyla burada bir çelişkinin var olduğunu ifade etmektedir. Belgeleri imzalayan padişahların yaşadığı dönem ile belgelerde bahsi geçen tarihlerin de birbiriyle uyuşmadığını belirten

⁶¹² Birdoğan, N., **Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi-Ocaklar-Dedeler-Soyağaçlar**, s. 187.

⁶¹³ Birdoğan, a.g.e., ss. 189.

⁶¹⁴ Birdoğan, a.g.e., ss. 259.

Birdoğan, elinde bulunan soy ağacının Mahmud Hayranî'ye mi yoksa Kureyş'e mi ait olduğu konusunda kesin bir düşünceye sahip olmadığını da eklemektedir.⁶¹⁵

Kureyş ile ilgili olduğu düşünülen belgelerde tutarsızlıkların olduğunu düşünen bir diğer araştırmacı da Munzur Çem'dir. Munzur Çem, var olan belgelerde Mahmud Hayranî'yle ilgili karışıklıkların olduğuna dikkat çekerek, bazı belgelerde onun Bektaşî, bazı belgelerde ise onun Nakşibend'i olduğu şeklinde bir tutarsızlığın olduğunu söylemesine rağmen, Çem, bazı araştırmacıların Mahmud Hayranî'nin babası ile dedesinin adlarının kaynaklarda aynı yazılması hususunda birleştiklerini söylemektedir. Ayrıca onun Alevî olmadığı konusunda da görüş birliğinin olduğunu belirtmektedir.⁶¹⁶

Hamza Aksüt, Kureyş Ocağı ile ilgili olduğu söylenen soy ağacının gerçekten Kureyş'e ait olup olmadığının kesin olarak bilinmediğini, adına soy ağacı düzenlenen kişinin Sultan Murad zamanında yaşamış olan lakabı Keramet, künyesi Derviş Gevr ya da Beyaz olan Şeyh Mahmud-ul Kebir olduğunu, Kureyş adının ise soy ağacında yer almadığını söylemektedir. Bazı belgelerde Kureyş ile Mahmud-ul Kebir'in aynı kişiler olduğu sanılsa da bu bilginin doğru olmadığına dikkat çeken Aksüt, Birdoğan gibi tarihler konusundaki tutarsızlıklar üzerinde de durmaktadır. Aksüt'e göre, bu belgelerdeki tarihler yanlış yazılmıştır. Aksüt, Kureyş soy ağacının da Alaaddin Keykubat tarafından onaylandığını belirtiyor. Ona göre bu belgelerde padişahların tahtta kalma süreleri yanlış yazılmıştır. Aksüt'e göre, Tunceli Yavuz döneminde Osmanlı ile tanışmıştır, oysa bu soy ağacının Yavuz, Kanuni ve Orhan tarafından da onaylandığı söyleniyor, böyle bir bilginin geçerliliği kabul edilemezdir. Bununla birlikte Aksüt, bu soy ağacında Kureyş'e bağlı olan ve ona sonradan katılan toplulukların adlarının yer aldığına dikkat çekmektedir. 1844 tarihli soy ağacında, Kureyş'e talip olan 12 topluluğun ve ona sonradan katılan 9 topluluğun isimleri şöyle verilmektedir: Kureyş'e bağlı olan topluluklar: Milli, İzol, Haydar, Karsan, Lal, Arap Tahir, Dada, Zudalyan, Merdini, Hz. İlyas, Desinler, Disümlü, Zorvelian. Ocağa sonradan talip olan topluluklar: Bertami, Has, Temriş, Badıl, Saçak Zir Hemlazel, Zaza, Kaşir, Çalfor.⁶¹⁷

⁶¹⁵ Birdoğan,, a.g.e., ss. 258-260.

⁶¹⁶ Çem, Munzur, **Dersim Merkezli Kürt Aleviliği, Etnisite, Dinî İnanç, Kültür ve Direniş**, 2. Baskı, İstanbul 2011, ss. 119,121.

⁶¹⁷ Aksüt, H., **Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan**, (1. Baskı), 2009, ss. 146-147.

Munzur Çem, Kureyş Ocağı ile ilgili olduğu söylenen ve birbirinden farklı bilgiler içeren soy ağaçlarıyla ilgili bazı saptamalarda bulunmuş ve bunları beş maddede toplamıştır.⁶¹⁸

1. Seyit Mahmud Hayranî ile Alaaddin Keykubat döneminde yaşadığı belirtilen Kureyş, aynı kişiler değiller.

2. Halk arasındaki şecerede Kureyş ve Bamasur var, ancak şecerede bunlara rastlanmıyor.

3. Seyit Kekil, şecerede geçen Şeyh Mahmud-ul Kebir'in Kureyş olduğunu söylüyor ancak bu iddiayı doğrulayacak herhangi bir somut bilgi mevcut değil.⁶¹⁹ Çem, Seyit Kekil'in bu konuyla ilgili yaptığı araştırmalar konusunda da bazı değerlendirmeler yapmıştır. Seyit Kekil, Çem'in söyleşi yaptığı bir Alevi dedesidir.

4. Kimileri tarafından iki olduğu belirtilen şecere sayısı aslında birdir. En azından ikinci bir şecerenin bulunduğunu gösterecek herhangi bir kanıt yok.⁶²⁰ Birdoğan iki şecerenin olduğundan bahsetmekteydi, Çem bu noktada Birdoğan'dan ayrılmaktadır.

“Mevcut şecerede Horasan ve söz konusu aşiretlerin de oradan geldiklerine ilişkin herhangi bir bilgi yoktur.”⁶²¹ Birdoğan, Aksüt ve Çem, yapmış olduğu araştırmalarda ellerine geçen belgelerde tarihler, isimler ve kerametler hakkında verilen bilgilerin birbirleriyle örtüşmediğini, temel sorunun Kureyş ile Mahmud Hayranî arasındaki bağın ne olduğu konusunda kesin yargılara ulaşılammamak olduğunu, halk arasında Kureyş ile ilgili olarak anlatıla gelen efsanelerin soy ağacında geçenlerle örtüşmediğini, özellikle Bamasur ile Kureyş arasında geçen olayın soy ağacında yer almadığını (Munzur Çem bu konuya değinmiştir), var olan belgelerin ne Kureyş'e ne de Mahmud Hayranî'ye ait olduğunu gösteren yeterli kanıtların olmadığını belirtmiş, bununla ilgili çıkan problemlere değinmişlerdir.

Mülakat yaptığımız Kureyş ocağı pirleri, mensubu oldukları Kureyş Ocağıyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

⁶¹⁸ Çem, a.g.e., s. 122.

⁶¹⁹ Çem, a.g.e., ss. 122.

⁶²⁰ Çem, a.g.e., ss. 122.

⁶²¹ Çem, a.g.e., ss. 122.

“Hacı Kureyş Ocağı olarak şeceremiz çok geniştir. Kureyş Ocağı olarak Tunceli Dersim’de İmam Musa-i Kazım’a bağlıyız. İmam Musa-i Kazım, On İki İmamların bir tanesidir. On İki İmamlar Hz. Hüseyin’den geliyor. Hz. Hüseyin de Hz. Ali’nin çocuğudur. Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin de Ehl-i Beyt’tirler. Ehl-i Beyt, Hz. Peygamber’in abasının altına aldıkları kişilerdir. Yani ev halkıdır. Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin’dir. Hz. Peygamber diyor ki: Ben abamın altına kimleri aldysam onlar benim Ehl-i Beyt’tim ve ev halkımdır. Benim neslim de ben kendim Arap’ım, ama neslim Arap değil diyor. Neslim kızım Fatıma’dan sonra devam edecek diyor. Çünkü Hz. Peygamber’in erkek çocukları yoktur. Nesli Hz. Fatıma’dan dünyaya geliyor, bizler de On İki İmamlar soyundanız ve İmam Musa-i Kazım’dan da günümüze kadar geliyoruz. İmam Musa-i Kazım’dan geldikten sonra, İbrahim-i Sani, İbrahim-i Mukerrem, Hacı Bektaş Veli, derken Seyit Kekil, yani büyük Kureyş denilen kişi, seyit Mahmud-i Hayrani. Bunlar şecerede çok farklı boyutlarla tespit edilmiştir.”⁶²²

“Kendisi Anadolu’ya 1050’li yıllarda gelmiş ilk ocaklardan biridir. Seyid-i Saadet, Evlad-ı Resul olan bir ocaktır. Hz. Hüseyin evlatlarından ve devamında İmam Zeynel Abidin, Musa-i Kazım’dan gelen bir koldur. Anadolu’ya özellikle, Gaziantep, Yavuzeli, bu bölgeden girerek, en son Karakoçan bölgesine yerleşerek, Dersim Karakoçan Kığı bölgesindeki yerleşim alanı içerisinde, 1050’li yıllardan bugüne gelen en önemli ocaklardan biridir.”⁶²³

“Kureyşan Ocağı dedesiyim. Bu ocak, halk arasında çok itibar gören şeceresi çeşitli dönemlerde çeşitli hükümdarlar tarafından en son olarak da Alaaddin Keykubat tarafından tasdik edilen, soyu Musa-i Kazım’dan, İbrahim-i Şani’den, Hacı Bektaş’tan devam eden bir ocaktır. Kureyşan Ocağı’nda binlerce aile vardır. Burada önemli olan bir şey vardır. Hz. Ali Efendimiz: **“Belimden düşen evladım değildir, yolumu süren benim evladımdır”** buyurmuşlardır. Bu her ocak için de hepimiz için de geçerlidir. Kişi, Hz. Peygamber’in soyundan da olsa, Peygamber’in felsefesine, yola erkâna uymuyorsa, yani kâmil insan değilse bir hiçtir. Dede olacak kişinin yola uyması gerekir.”⁶²⁴

⁶²² Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

⁶²³ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş: 33, Munzur Üniversitesinde Öğretim Görevlisi, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

⁶²⁴ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

“Yazılı belgeler Alaeddin Keykubat dönemine kadar gidiyor. Alaeddin Keykubat, Selçuklu’nun yükseliş dönemindeki hükümdarı. 1200’lü yıllara tekabül eder. Ancak seyit Kureyş ve evlatları Bağdat’ta yaşamışlar ya da o bölgeden İran’a gitmişler. Buraya gelmelerinin sebebi bana göre burada taliplerinin olmasıdır. Bir yerde bir ilişki yoksa kolay kolay bir yerden bir yere gidilmez. Demek ki buradaki insanlarla bir bağının olması lazım. Kureyş de bu toraklara geldiğinde, buradaki aşiretlerin dilini biliyordu. Bilmese böyle bir ikrarlık, taliplik ilişkisi nasıl kurulacak? 1200’lü yıllara kadar dayanıyor. Anadolu’da yazılı belgeleri en eskiye dayanan ocak Kureyş ocağıdır diyebilirim. Diğer ocakların bizim gibi bu kadar eskiye gittiğini bilmiyorum, zannetmiyorum yani. Belki son zamanlarda yeni bir çeviri ortaya çıkmışsa olabilir.”⁶²⁵

“On iki aşiretin içinde aşağı yukarı sekiz dokuz aşiret bize taliptir: Haydaranlar, Alanlar, İzolanlar, bir kısım Şadiyanlar, Lolanlar, Bahtiyarlar, Rutanlar. Kureyş şeceresinde geçer. Pir Sultan Kureyş’in talibidir, Sarı Saltuk, Derviş Cemal Kureyş’in talibidir. Sonradan bunlar birer ocak olmuş, kendileri de hizmet etmiş ve talip sahibi olmuşlardır. Kök olarak bizler daha üstünüz, haşa öyle bir şey yoktur. Hepimiz de kardeşiz. Mesela biz yedi kardeşiz, yedi kardeşten ikisi dedelik yapıyor, diğerleri yapmıyor. Yani yola sahip çıkan, bu yolu sürdürebilecek şekilde kendini yetiştirebiliyorsa, topluma kâmil insan olarak yetişiyorsa, o olgunluğu gösteriyorsa dede ona denir. Tabi hepsi dededir ama yol erkânı yürütemez. Benim diğer kardeşlerime talipler saygı gösterir, dede olarak eyvallah eder ama bilgi, eğitim, cem cemaat, yol erkân yürütme noktasında onlara riyad etmez. Yolu kim yürütüyorsa ona saygı gösterilir. Burada asıl olan bu işi yürütebilmek, bu yola sahip çıkmaktır. Sahip çıkarken de çok dürüst, çok şeffaf, halk nezdinde itibar görecektir düzeyde olacaktır.”⁶²⁶

“Kureyşan Ocağı’nın talipleri çok geniştir. Her ne kadar Mehmet Şerif Fırat on iki aşiret dese de, aşiret ve yol erkân olarak baktığımız zaman Kureyşanların ciddi anlamda elliye yakın aşirete pirlik yaptığını tarihsel süreçten günümüze biliyoruz. Kureyş Ocağının üç milyona yakın talibi vardır.”⁶²⁷

⁶²⁵ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

⁶²⁶ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

⁶²⁷ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş:33, Munzur Üniversitesinde Öğretim Görelisi, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

Kureyş-Baba Mansur Ocağı arasındaki taliplik-pirlik ilişkisiyle ilgili Kureyş Ocağı dedeleri, yaşadığına inanılan kerametleri aşağıdaki gibi anlatmışlardır:

“Hacı Kureyş’in mucizelerle dolu bir hayatı vardır. Tarihini tam olarak hatırlamamakla birlikte 900’lü yıllarda Alaaddin Keykubat Dersim’e gelmiştir. Mazgirt dağlarına yerleşmiştir, orada bulunan insanların kendisine bağlı olmasını istemiştir. Mazgirt’in Ban kazası denilen yerde Hacı Kureyş denilen bir zat vardır. Alaaddin Keykubat sürekli olarak bu ismi duymaktadır. Halk Hacı Kureyş’e biat ediyor, onun peşinden gidiyor. Bu nedenle hükümdar, Hacı Kureyş’i görmek ve devre dışı bırakmak istiyor. Askerleriyle birlikte gidip Hacı Kureyş’e misafir oluyor. Hacı Kureyş bir gölde çulun üstünde oturuyor. Muhabbet ettikten sonra, hükümdar, Kureyş’in kendilerine ikram edeceği yiyeceğinin olmadığını ve avlanmaya gitmeleri gerektiğini düşünüyor. Bu düşünce Hacı Kureyş’e ayan oluyor, ellerini yukarı kaldırıp besmele çekiyor, dua ediyor, gökten bir sofrayı iniyor kendisine. Hükümdar, Kureyş’in sihirbaz olduğunu düşünüyor. Sofradaki yiyecekleri önce etrafında bulunanlara yediriyor, kimseye bir şey olmayınca kendisi de yiyor. Bir türlü yemeği bitiremiyorlar. Kaynaklarda anlatıldığına göre mevsim kıştır. Kış mevsiminde Kureyş elini göle daldırıp bir karpuz çıkarıyor, ikram ediyor. Bu kerametın karşısında herkes şaşırıyor, hükümdar Kureyş’i ortadan kaldırmayı düşünüyor. Hükümdar, Kureyş olduğu sürece insanların bana biat etmesi mümkün değildir diyor. Hükümdar askerleriyle birlikte dağlarda tüneller yapmıştır, taşları oymuştur, yapılan tünelin dokuz yüz metre olduğu söyleniliyor. Fırın da yapmışlardır. Hükümdar askerlerine, üç gün üç gece fırını yakmalarını emrediyor. Fırın pul gibi oluyor. Alaaddin Keykubat, bir adamını Hacı Kureyş’e gönderiyor. Kureyş’i alıp hükümdara götürüyor. Hükümdar, Kureyş’e, senin çok fazla kerametini duyduk, mucizatların vardır, bu kızgın fırına girebilir misin? Hacı Kureyş hiç düşünmeden, askerlerden birini de yanına alıp fırının kapısından direkt içeri giriyor. Kapı kapanıyor. Birkaç saat sonra, hükümdar, askerlerine fırını açıp küllerini temizlemelerini söylüyor. Fırın kapısı açıldığında, farklı bir şeyle karşılaşılıyorlar. Fırının içini tamamen buz kaplamıştır, Kureyş’in sakalından bıyığından buzlar sarmıştır. Hükümdarın askeri de kül içerisinde kalmıştır. Bu manzarayı görünce herkes şaşırıyor, hükümdara haber veriyorlar. Hükümdar askerine, ne olduğunu soruyor. Asker, içerisi çok ısındı tam yanacağımız anda, martıya benzer bir kuş üzerimizde peyda oldu, o kuş üzerimizde sürekli olarak kanat çırpıyordu. Kanat çırpışıyla fırının ısınıpını düşürdü, üşüdük dağ başında olduğumuz hissettik. Üzerimizdeki tozlar da

kuşun kanat çırpışından dolayı çıkan küllerdir. Bizde Derviş Gevr diye bir ocak vardır. İşte o ocak bu askerin adından geliyor. Bu askere de ocak ve hizmet veriliyor. Bu ocağın da kendine göre büyükleri vardır. Hükümdar, Hacı Kureyş'le uğraşmıyor, Kureyş'in şeceresini kendi mührüyle mühürlüyor, dile benden ne dilersen diyor. Kureyş, bulunduğu yerde kendi halinde yaşamak istediğini söylüyor. Bizler için de önemli olan şey, o şecereye soya layık olmaktır.”⁶²⁸

“Kureyş'in etkileşim içinde olduğu ocak Baba Mansur ocağıdır. Onun dışındaki bir ocakla Kureyşanlıların hiçbir bağlantısı yoktur, ben duymadım yani. Bir Kureyşanlının, bir Ağuçanla, Derviş Cemalle ya da başka ocaklarla hiçbir şeyi, yani o senin rehberin ya da mürşidin olsun yoktur, böyle bir şey bizde hiç olmadı.”⁶²⁹

“Büyüklerimizin anlattıklarında ve şecerelerde okuduğumuz parafalarda, Hacı Kureyş'in, Baba Mansur'a talip olduğu belirtilir. Bir rivayete göre bu olay Tunceli Muhundi'de gerçekleşmiştir. Bir rivayete göre de Hacı Bektaş ile seyit Mahmut Hayrani arasında geçmiştir. Biz kendi yöremizi anlatalım. Hacı Kureyş her yerde keramet göstermiştir. Hacı Kureyş, Baba Mansur'un Muhundi'de, bugün Mazgirt-Darıkent'te bir ev yaptığını duyar. O zaman diyor ki Mansur ev yapacak. Mansur'a göre Hacı Kureyş daha gençtir, gücü kuvveti yerindedir. Hacı Kureyş, Mansur yardıma gideceğini söylüyor. Giderken bir asa alıyor eline, asası yılanıdır. Kureyşanların iki tane keramet boyutu vardır: ateş ve yılan. Bu bizde mevcuttur. Yılana eskiden tarık derdik. Tarık, kılıfından çıkarıldığında yılan olur, kılıfa koydun mu tarık, ağaç olur. Kureyş, o tarığı eline alıyor, diyor yabani hayvanlar önüme gelebilir, ne olur ne olmaz. Sabaha karşı gidiyor. Giderken büyük bir ayı çıkıyor önüne. Hacı Kureyş'i parçalayacak şekilde geliyor. O arada Hacı Kureyş'in elindeki baston, tarık düşüyor. Düşüp kılıfından çıkınca yılan oluyor. Yılan, ayı ile Hacı Kureyş arasında başını kaldırıyor, önüne siper oluyor. Ayıyı bırakmıyor zarar versin. Ayı korkuyor, tedirgin oluyor. Hacı Kureyş ayıya tedirgin olma, sen bana karışma gel ben zaten yorgunum, sana bineceğim, Baba Mansur'u karşılamaya gideceğim, yilandan da korkma, yılanı sakınleştireceğim, ayı söz verir misin diyor, Kureyş söz veririm diyor. Yılanı kılıfına koyuyor, ayı sakınleşiyor. Baba Mansur'a doğru gidiyorlar, ayı yavaşlıyor, Kureyş, elindeki kamçıyla ayıya hafif vuruyor. Vurunca ayı şiddetle bağırıyor. Baba Mansur, yanındakilere sesin nereden geldiğini soruyor, gidin bakın diyor.

⁶²⁸ Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

⁶²⁹ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

Gidip bakıyorlar, sabah feciri yeni sökmüş, bir şeyin geldiğini söylerler, ama at mıdır ayı mıdır belli değil derler, bir ayı sesi vardır. Yaklaşınca bindiği şeyin ayı, elindeki asanın yılan, kendisinin de Mahmut Hayrani olduğunu görürler. Baba Mansur’a söylerler bu durumu. Baba Mansur, Kureyş bana keramet gösteriyor der. Gidip bir kısmını yaptığı duvara çıkıp dua eder: hey Allah’ım, Mahmut ayıya binip yılanla geldi, bana keramet gösteriyor, sen de bana müsaade et onu karşılayayım. Duvar yürümüyor, ikincisinde de yürümüyor. Üçüncüde Hacı Kureyş himmetinle, beni mahcup etme diyor, çekici duvara vuruyor. Duvar yürüyor. Belli bir mesafede Kureyş ayıya sen özgürsün, gidebilirsin diyor, yılanı da kılıfına koyuyor. Baba Mansur’a benimkiler canlı idi, seninki cansız. Mansur da, hayır ya Kureyş diyor. Ben iki defa Allah’a yalvardım dileğim kabul olmadı, üçüncüde Hacı Kureyş’in himmetiyle olsun, ben mahcup etme dedim, himmeti sizden istedim. Hacı Kureyş sen benden yaşlısın, eğilip elini öpüyor, ya Baba Mansur ben sana ikrar verdim diyor.”⁶³⁰

“Kureyş ocağını diğer ocaklardan ayıran bir keramet vardır. Kureyş’in ateşe girmesi kerameti çok fazladır. Ateşe girme olayı çok görülür. İspat gösterme, kalbinde şüphe olanların şüphesini giderme şeklinde görülür. Kendinden geçenler ateşe giriyor, elini kaynar suya koyuyor, insanlara bu şekilde çeşitli olaylar göstermişlerdir. İleriki yaş grubunda olanlar, çocukluklarında girdikleri cemlerde Kureyşanların bu şekilde kerametler gösterdiğini, ateşe hükmettiklerini söylerlerdi. Bu kerametler diğer ocaklar arasında bu kadar yaygın değil, bu açıdan Kureyşanlıların diğer ocaklardan kerametsel olarak farklılıkları vardır.”⁶³¹

“En çok bilinen kerameti ateşe girme kerametidir. Kureyşan Ocağı’nın pirleri, posta oturan kişiler genellikle, cemlerinde, hakikati zikretmiş olduğu muhabbetlerde bu kerameti göstermişlerdir. Bunun dışında, hastalara şifa, özellikle ruhsal açıdan, psikolojik açıdan sorunları olan kişilere yönelik olarak birçok kerametsel yaşantının, kerametsel bir gerçekliğin veyahut da pek çok kerametsel yaşantının eskiden olduğunu görüyoruz.”⁶³²

Tunceli’de yer alan ocaklardan biri olan Kureyş Ocağı, talip sayısı oldukça fazla olan bir ocaktır. Soy olarak İmam Musa-i Kazım silsilesinden gelmektedir. Kureyş Ocağı

⁶³⁰ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

⁶³¹ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

⁶³² Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş: 33, Munzur Üniversitesinde Öğretim Görevlisi, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

piri Kadir Bulut dede, Kureyş ocağının Anadolu'ya, Gaziantep üzerinden geldiğini ve Karakoçan Kığı bölgesine yerleştiğini ifade etmiştir. Kureyş Ocağı, 1050'li yıllardan günümüze kadar etkinliğini devam ettiren bir ocaktır.

Kureyş Ocağı piri Cafer Yeşil dede, Kureyş ocağına on iki aşiret içerisinde sekiz ya da dokuz aşiretin bağlı olduğunu belirtmiştir: Haydaranlar, İzolanlar, Şadiyanlar, Lolanlar, Bahtiyarlar, Rutanlar.

Kureyş Ocağı ile Baba Mansur Ocağı arasında geçmişte yaşandığı kabul edilen bir ikrar vermeden dolayı Baba Mansur'a talip olduğu ifade edilmiştir. Kureyş Ocağının kurucusu Hacı Kureyş yani Mahmut Hayrani ile Alaaddin Keykubat arasında bir hadisenin yaşandığı kabul edilmektedir. Bu hadiseyi bizlerle paylaşan Kureyş Ocağı piri Hasan Doğan dedenin aktardıklarını şu şekilde özetleyebiliriz:

Alaaddin Keykubat, Tunceli Mazgirt dağlarına yerleştiğinde, sürekli olarak Kureyş'in kerametlerini duyar. Bölgede büyük saygı duyulan Kureyş'i görmek ve sınamak adına yanına gider, keramet göstermesini ister. Alaaddin Keykubat ve askerlerine gökten bir sofrayı indiriyor, mevsim kıştır, ancak Kureyş elini göle daldırarak meyve çıkarıyor. Bu kerametle karşılaşan Keykubat, Kureyş'in yanan fırına girmesini ister, Kureyş bir askeri de kendine doğru çekerek fırına girer. Yanmadan dışarı çıkar, asker de kül içerisinde kalmıştır. Tunceli'deki ocaklardan biri olan Derviş Gevr Ocağının, bu askerden geldiği söylenmektedir.

5.2.7. Sarı Saltuk Ocağı

Sarı Saltuk Ocağı, Alevi-Bektaşî inancının önemli örgütlenme biçimi olan ocaklardan biridir. Ağuçan Ocağı'nın talipleri olan Sarı Saltuk Ocağının merkezi Tunceli-Hozat-Ovacık yolu üzerinde bulunan Karaca Köyüdür. Sarı Saltuk'un türbesi de bu köyün yakınlarında bulunmaktadır. Bu ocağın mensupları ve talipleri Kırmancı konuşmaktadırlar. Hamza Aksüt, bu ocağın konuştuğu lehçe açısından Ağuçan grubu içerisinde ele alınabileceğini belirtmektedir.⁶³³ Ocak mensuplarının merkezi olan Hozat-Tunceli'den başka Gümüşhane, Sivas, Erzincan, Çorum illeri ve buralara bağlı olan köyler ocak mensuplarının yoğun olarak yaşadığı yerlerdir. Sarı Saltuk, Hacı Bektaş geleneğinin Balkanlardaki temsilciliğini yapmış, bu geleneğin 13.yy.da Doğu Avrupa

⁶³³ Aksüt, H., *Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*, (1. Baskı), 2009, ss. 180.

topraklarında bir öğreti haline getirilmesinde temel görevi üstlenmiş olan Alevi-Bektaşî erenlerindendir. Sarı Saltuk Ocağı, onun nazarına kurulan bir ocaktır.⁶³⁴ Tunceli’de Sarı Saltuk, Şah Çoban ve Ağuçan ocakları arasında rehberlik, pirlık, mürşitlik ilişkisi vardır.⁶³⁵ Sarı Saltuk’ın Balkanlarda ün yapmış olmasının temel sebebi, “Müslüminden gayrimüslimine, Sünnî’sinden gayri Sünnî’sine kadar değişik kesimlerden insanların yaklaşımlarıyla, birbirine zıt rivayetlerin tedavüle sokulup bütün bu değişik çevreleri etkilemesi ve onlar tarafından takdis edilip kolayca benimsenecek bir şöhretin sahibi olmasıdır.”⁶³⁶ Ayrıca Sarı Saltuk, Bektaşî yazım geleneğinde Bektaşî halifesi olarak geçmektedir.⁶³⁷

Sarı Saltuk, Hacı Bektaş *Velâyetnamesi*’nde Hacı Bektaş’ın çağdaşı olarak kabul edilmiştir. *Velâyetname*’de Sarı Saltuk’ın aslında bir çoban olduğu, Hacı Bektaş tarafından yetiştirilmiş ve Rumeli’de Bektaşî inanç geleneğinin yayılması için Hacı Bektaş tarafından görevlendirilmiş olan bir eren olduğu belirtilmektedir. Hacı Bektaş, Sarı Saltuk’a yardımcı olmaları için Ulu Abdal ve Kiçi Abdal’ı da yanına alarak Sinop’a, Karadeniz üzerinden de Gürcistan’a gitmiştir. Gittiği yerlerde gazi-eren olarak faaliyetler yürütmüş, oradan da Kaligra’ya geçmiştir. Diğer ocak kurucularında olduğu gibi Sarı Saltuk’ın da bazı ayırt edici vasıfları vardır. *Velâyetname*’de aktarıldığı üzere Sarı Saltuk, yardımsever, kötülöklere karşı mücadeleler veren bir zattır.⁶³⁸

Ocaklarla ilgili yazılı ve sözlü olarak aktarıla gelen bilgiler arasında farklılıklar vardır. Aksüt, Hacı Bektaş ile Balkanlarda yaşadığı belirtilen Sarı Saltuk arasında bağ kurulamayacağını söylemektedir. Zira ocakzadeler Sarı Saltuk ile Sarı Sultan adını çoğu zaman birlikte kullanmaktadırlar. Sarı Saltuk adı, son yıllarda daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Aksüt’e göre, bu ocağın kurucusunun adı, büyük bir olasılıkla Sarı Sultan’dır. Diğer ocakzâdelerde olduğu gibi bu ocakzade pirleri de kendilerini Hacı Bektaş’a dayandırma eğilimi göstermekte, *Velâyetname*’de geçen Sarı unvanlı zatlara kendilerini bağlamaya çalışmaktadırlar. Bu nedenledir ki Sarı Saltuk ve Sarı İsmail adlarını kullanmaya başlamışlardır. Aksüt, son yıllarda bu ocağa mensup olanların,

⁶³⁴ Kökel, a.g.m., s. 117.

⁶³⁵ Aksüt, H., **Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan**, (3. Baskı), 2012, s. 254.

⁶³⁶ Çakmak, Yalçın, “Tunceli-Dersim’de Sarı Saltuk Kültü ve Ocağı”, (Gezik ve Özcan), **Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri**, s. 354.

⁶³⁷ Gezik-Çakmak, a.g.e., s. 178.

⁶³⁸ Kökel, a.g.m., s. 121.

ocaklarını, Saltukoğulları Devleti'yle açıklamaya çalıştıklarını, bundan hareketle Sarı Saltuk'ın asıl adının Şerif Hz. Hızır olduğunu dile getirdiklerini söylemektedir.⁶³⁹ Aksüt'ün bu düşüncesini destekleyici bir görüntü çizen Turabi ve Veli Saltık bu noktada örnek verilebilir. İki araştırmacı bu ocak hakkında yapmış oldukları araştırmalarda ocağı Saltukoğulları Devleti ile açıklamaya çalışmaktadırlar. Veli Saltık, Sarı Saltuk ve Saltuklular adlı kitabında, Büyük Selçuklu imparatoru Alp Arslan'ın, Erzurum yöresini ikta olarak verdikten sonra Ebu-l Kasım Saltuk'un burada kurduğu Saltuklu Beyliği'nden yola çıkarak ocağın kurulduğunu ifade etmektedir.

Aksüt, ocağın kurucusu olan Şerif Hz. Hızır'ın, Saltukoğlu hükümdarı Melikşah'ın tek oğlu olduğunu, Tunceli-Muhundu'ya gelerek sancakbeyi Mansur Saltuk'un yanına sığındığı, daha sonra Ağveren Köyüne yerleşip Sarı Saltuk Ocağı'nı kurduğunu belirterek, bu ocak ile Saltukoğulları beyliği arasında bağlantı Kur'anların çıkarımını bu şekilde özetlemektedir.⁶⁴⁰

Veli Saltık'ın aktardığına göre, Şerif Hz. Hızır'ın amcası Seyit İsmail, yeğenini öncelikle Çemişgezek'te okutmuştur. Daha sonra Hoca Ahmet Yesevi'nin Türkmenistan'da bulunan okuluna göndermiştir. Veli Saltık'a göre, Şerif Hz. Hızır, Mengücek beyi Muzaferrettin Muhammet ile birlikte Horasan'a gitmiş, burada Hacı Bektaş Veli, Seyit Temiz (Ağuiçen), Hasan Gazi, Seyit Ahmet Faki, Doğan Ata, Üryan Hz. Hızır gibi Alevi- Bektaşî geleneğinin ulu pirleriyle okumuştur. V. Saltık, Şerif Hz. Hızır'ın Lokman Perende'den dersler aldığını, Moğol işgalinden sonra ise bu pirlere Azerbaycan'a giderek, Hoy kentinde Abdal Musa'nın dedesi Haydar Gazi'ye misafir olduktan sonra Hozat-Ağveren Köyüne geldiğini belirtmektedir. Şerif Hz. Hızır, edindiği bilgilerle, sahip olduğu yetenekleriyle Tunceli'de ünlü bir bilgin haline gelir. Burada evlenir ve çocukları olur. Oğullarının adı şöyledir: Seyit İbrahim, Seyit İsmail, Seyit Süleyman Han, Seyit Muhammed Can. Şerif Hz. Hızır, 1239-1240 yıllarında Baba İshak İsyanı'na katılmıştır. Bu isyanın bastırılmasından sonra, 1243 yılında Sarı Saltuk, oğulları Seyit İsmail ve Seyit İbrahim'le birlikte İç Anadolu'ya geçmiştir, Şerif Hz. Hızır'ın bu iki oğlu bir daha Tunceli'ye dönmemişlerdir.⁶⁴¹

⁶³⁹ Aksüt, H., **Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan**, (1. Baskı), 2009, ss. 181-182.

⁶⁴⁰ Aksüt, H., **Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan**, (1. Baskı) , 2009, ss. 182.

⁶⁴¹ Saltık, V., a.g.m. , ss. 164.

Sarı Saltuk hakkında geniş bilgiler *Saltuknameler*’de yer almaktadır. *Saltukname*, Sarı Saltuk’ın Rumeli’deki İslamlaştırma faaliyetlerinin toplandığı bir eserdir. Bu eserde Sarı Saltuk, Şerif Hz. Hızır adıyla sunulmaktadır. Bu eserde Sarı Saltuk, baba tarafından Hüseyinî, anne tarafından Hasanî’dir. “ Şerif Hz. Hızır Saltık ismini, Bahr-i Sevad padişahının oğlu Alyon-ı Rumi adlı genç bir Hristiyan savaşçı ile girdiği çarpışma sonucunda edinmiştir. Güçlü er manasına gelen Saltık ismi, Şerif’in sarı ve kızıl olmasından ötürü Sarı Saltuk olarak anılmaya başlamıştır. “Sarı Saltuk, başka farklı isimlerle de anılmaktadır. Balkanlar’daki Hristiyanlar da farklı isimleri kullanmaktadırlar. Sarı Saltuk’ın anıldığı isimlerden bazıları şunlardır: Aya Nicolas (Seveti Nikolas), İlya (Elie) Peygamber, Aya Spiridon, Aya Yorgi ve Aziz Naom-Naoum” . Sarı Saltuk, yerli Hristiyanlarca kutsanmış, yüceltilmiştir. Sarı Saltuk ile ilgili farklı bilgiler olmasına rağmen onun Balkanlar’da Türk iskânı ve İslamlaştırma faaliyetleri yürüten bir gazi-evliya olduğu hususunda ortak görüşler vardır.⁶⁴²

Diğer ocak kurucularında olduğu gibi Sarı Saltuk ile ilgili anlatıla gelen bazı olağanüstü menkıbeler vardır. Bunlardan bazıları; “su üstünde seccade ile yüzme, tahta kılıç ile ejderha öldürme, uçma, kaynayan kazana girme ve birçok tabutta baş gösterme” gibi Sarı Saltuk’ın ününü arttıran kimi söylenceler vardır.⁶⁴³

Veli Saltık, Şerif Hz. Hızır’ın soyağacını şu şekilde vermektedir: Hz. Ali, İmam Hüseyin, İ. Zeynel Abidin, İ.Muhammed Bakır, İ.Cafer-i Sadık, İ.Musa Kâzım, İ.Ali Rıza, İ.Muhammed Cevat, Musa Araç, Seyit Muhammed, Seyit Yahya, Seyit Cafer, Seyit Hüseyin, Seyit Ubeydullah, Seyit Abdulgani, Seyit Muhammed Buhari, Seyit Ebu-l Kasım Saltuk, Seyit Ali Saltuk, Seyit İzzettin Saltık, Seyit Muhammed Saltuk, Seyit Melikşah Saltuk, Seyit Sarı Saltuk, oğulları İbrahim, İsmail, Muhammed ve Süleyman, Hüsamettin Ali, Pir Ali Atik, Tacettin Yalman, 2. Melikşah, Alaaddin Şah, Pir Hasan, Pir Rüstem, Pir Hüseyin.⁶⁴⁴

Hüseyin Yalçın’ın verdiği Sarı Saltuk soyağacı ise şöyledir; İ. Ali, İ. Hüseyin, oğlu Zeynel Abidin, oğlu Zeyd-i Şehit, oğlu Hüseyin-i Züd-dema, oğlu Yahya El Ardeşir, oğlu Muhamed-ül Askar, oğlu Ali’yyüz Zahid Medeni, oğlu Zeydi Rabi, oğlu Hüseyin Gazi fi Ankara, oğlu Cafer El Gazi El Meşhur El Battal Gazi, oğlu Ali, oğlu Muhammed, oğlu

⁶⁴² Çakmak, Y., a.g.m., *Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri*, ss. 355-356.

⁶⁴³ Çakmak, Y., a.g.m., *Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri*, s. 358.

⁶⁴⁴ Saltık, Veli: *Sarı Saltuk ve Saltuklular*, (1. Baskı), Ankara 2012, ss. 238-239.

Hüseyin, oğlu Hasan, oğlu Şerif Hz. Hızır (Sarı Saltuk). Şerif Hz. Hızır, oğlu Muhammed, Muhamed'in oğlu Pir Hz. İlyas, oğlu Nebi, oğlu Mecit, oğlu Ali, oğlu Hüseyin, oğlu Nesemi, oğlu Hüseyin.⁶⁴⁵ İki araştırmacının verdiği bu soyağaçlarında isimler birbirleriyle uyuşmamakta, diğer ocakların soyağaçlarında mevcut bir durum haline gelen tutarsızlıkların burada da olduğu görülmektedir.

Mülakat yaptığımız Sarı Saltuk pirleri, ocaklarıyla ilgili şu bilgileri bizlerle paylaşmışlardır:

“Tunceli ocaklarından biridir. 1200'lü yıllarda yaşamıştır. Asıl ismi Muhammed Buhari'dir. Yaklaşık yedi bin kilometrelik bir güzergâhı takip etmiş. Buhara'dan Arnavutluk, Yugoslavya'ya kadar bir yol takip etmiştir. O yedi bin kilometrelik çizgi üzerinde, gittiği her yere İslami tasavvuf anlayışı, kardeşlik, hoşgörü götürmüştür. Hani Osmanlı tarih derslerinde görürüz ya Bulgarlar, Arnavutlar Osmanlı'ya gönüllü olarak anahtarı teslim etti diye, o anahtarları Sarı Saltuk'un sayesinde teslim etmişlerdir. İnsanlar Sarı Saltukluları, alperenleri gördüğü zaman o bölgede, dediler ki İslam çok güzel, biz İslam'a karşı niye kendimizi savunalım. Anahtarı teslim ettiler, ondan sonra pişman oldular. Gördüler ki bunların, o alperenlerin Sarı Saltuk'la alakası yok, farklı bir yapıymış. Bu sefer de hepsi bağımsızlıklarını kazanmak için tekrar, o anahtarları gönüllü teslim ettikleri yerlere savaş ilan ettiler. Sarı Saltuk, büyük bir alperendir, büyük bir İslam tasavvufçusudur. Dile kolay yedi bin kilometre. Bugün bundan ötürüdür ki yaklaşık kırk altı yerde türbesi ve mekânı vardır. He gittiği yerde o kadar kabullenilmiş ki, kendini oradaki insanlara hissettirmiş ki insanların dünyasını değiştirmiş. Daha sonra insanlar benimsemiştir. Tunceli'de de Ovacık- Hozat arasında Sarı Saltuk Dağı dediğimiz dağda bir türbesi vardır. Yakın yerlerden biri olan Diyarbakır'da vardır, Niğde, Sinop ve İstanbul'da da vardır.”⁶⁴⁶

“Biz Sarı Saltuk Babanın evlatlarındanız, soyundanız. Dersim'de başlı başına on iki ocak vardır: Ağuichen, Baba Mansur, Derviş Cemal, Kureys, Şeh Delil Berhucan, Cemal Abdal, Seyit Sabun, Sarı Saltuk gibi. Sarı Saltuk, Dersim'in Hozat ilçesine bağlı Karaca Köyü var, bizler orada ikamet etmekteyiz. Şimdi Elazığ'da oturuyoruz. Sarı Saltuk, esas olarak Balkanlar'dadır, orada yedi yerde türbesi vardır. İslam'ı Balkanlara

⁶⁴⁵ Yalçın, Hüseyin, **Alevilik Tarihi Öncesi Dünyu Bugünü**, (1. Baskı), Adana 2012, s. 223.

⁶⁴⁶ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş:43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

götüren kişidir. Balkanlarda vefat edeceği zaman, yedi beylik varmış. Hepsi gelmiş, cenazesini kendi memleketlerine götürmek istemişler. Sarı Saltuk bakmış, bu beylikler birbirleriyle münakaşa edecekler. Bu beyliklere: “Hepiniz birer tabut getirin tabutlarınızın üzerine isimlerinizi yazın ya da işaretinizi koyun. Cenazenin konulacağı odaya isimlerinizi yazıp bırakın. Odaya bıraktıktan sonra siz çıkarsınız, hangi tabuta gireceksem ben kendim girerim. Sizin beni koyup götürmenize gerek yoktur. Ben kendim tabuta girerim.” Bu da bir mucizedir. Onun dediği gibi yapıyorlar, Sarı Saltuk, dünyasını değiştiriyor, vefat ediyor. Herkes giriyor odaya, tabutları kaldırıyorlar, tabut ağırdır. Herkes kendi tabutunda olduğunu zannedip alıp gidiyor. Ölmeden önce, beyliklere, tabutları memleketinize gittikten sonra açacaksınız, burada bakmayacaksınız diye şart koşuyor. Her beylik, tabutları alıp memleketine götürüyor. Yedi tabutta baş gösteriyor Sarı Saltuk. Balkanlarda yedi yerde türbesi vardır, buradan çok orada talipleri vardır. Bulgaristan Romanya tarafında Saltuk Baba şehri var, onun adına şehir var. Orada dünyasını değiştirmiştir. O bölgede daha önce akmayan bir nehri akıtmıştır. Buraya gelen kişi Sarı Saltuk’un evlatlarından Seyit Nesimi’dir. Hozat’ın Sarı Saltuk Dağı var, Hozat’ın kuzeyine düşer, orada makamı var, mezar değil. Etrafı dört duvarla çevrilmiştir, bir kapısı vardır. İçinde mezar yoktur, ziyaret olarak Dersimli Aleviler oraya gelirler, ocak vardır, evi vardır. Nesimi hazretlerinin teberliği vardır, papuçları vardır. Papuçları yeşil bir beze sarıp dolaba koymuşlar, orada evlatları vardır, mesela Kasım Dede. Orayı çokça ziyaret ederler. Mesela birisi felçlidir, kol-bacak-yüz gibi, getirirler mekânına bir gece yatırılır. Orada tunçtan yapılmış bir tas vardır, içinde dışında yuvarlak mühür içinde yazılar vardır. O tasla, felçli kişiye su getirir yüzünü gözünü yıkarlar, su içirirler, sabahleyin o kişi düzelir gider. Bu keramet hala daha devam ediyor. Sarı Saltuk şeceresi bende var. Eski Türkçeyle yazılmıştır.”⁶⁴⁷

Sarı Saltuk’la ilgili anlatıla gelen kerametleri, mülakat yaptığımız Sarı Saltuk pirleri şöyle ifade etmişlerdir:

“Yedi bin kilometre boyunca yol almak, bu başlı başına bir keramettir. Yedi bin kilometrelik mesafede her gittiği bölgede kabul görmek, keramet odur yani. Gönülleri fethetmesi keramettir. Şu da anlatılır: Sarı Saltuk, tahta kılıçla yedi başlı ejderhayı

⁶⁴⁷ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

öldürmüştür. Bundan çok diğeri keramettir. Bahsettiği yedi kafalı ejderha nefistir, yedi nefsi öldürmüştür, bunu batında düşünmek lazım. Bundan öte keramet var mıdır?”⁶⁴⁸

“Bizim ocağımız Sarı Saltuk Ocağı’dır. Ceddimiz, Ebu Zat Sarı Saltuk, tarihteki ismi Saltuk Baba, Şerif Saltuk diye de geçiyor, Horasan’dan gelmiştir. Alevi ocakları içerisinde on iki ocak var deriz. Kureyş, Muhundu’da Baba Mansur var. Hepsi keramet sahibidir. Bir atın torbasına, samanı yemi karıştırır gibi yapıp atın boynuna taktığınızda, at bir defa başını koyar içine, yem yoktur, ikinci defa koymaz, bakar bir şey yok. Elli defa çağır gelmez. İnsanoğlu, bir yerde derdine deva, şifa görmezse, yöresinde kendi gözüyle görmezse oraya gidip gelmez. Nasıl oluyor da onlarca yıldır insanlar o mübareklerin mekânlarına gidip geliyorlar? Seyid-i Saadet, Evlad-ı Resul soyundanız, o süttten geliyoruz. Hz. Hüseyin’in soyundan geliyoruz. O nüfus, nefes onun için verilmiştir ocaklara. Diyeceksin ki sende var mı? Eğer ben onun dört dörtlük evlatlığını yaparsam bende de var. Ne olacak bende, ona layık olmamışım ki olsun.”⁶⁴⁹

“Sarı Saltuk ocağının bu bölgede talibi pek yoktur. Derviş Cemalların bir kısmı, içindeki mürşit pirler bize bağlıdır. Sarı Saltuk’un aşiret bazında talibi yok. Daha çok Arnavutluk bölgesinde Balkanlarda, Arnavut Aleviler var.”⁶⁵⁰

“Hozat’ta Lolan aşireti var, bir hayli aşiretler taliplik yapar. Hepsini bilemiyorum. Taliplerimiz, kurbanını, lokmasını alır getirir mekânına, hastasını getirir. Sadece bu yöreden değil söyledim, başka yerlerden gelenler de vardır.”⁶⁵¹

“Sarı Saltuk ocağının talibi Derviş Cemal Ocağıdır, mürşidi ise Hacı Bektaş Veli’dir. Ocağımız orasıdır. Her sene büyüklerimiz talip olarak Hacı Bektaş’a gider, hakullahını verir, kurbanını keser. Oradan aldığı yetki belgesi de vardır, oradan da yetki alıyor, onu imzalatır gelir. Benim babama kadar böyle devam ediyordu.”⁶⁵²

Sarı Saltuk Ocağı şeceresiyle ilgili Kazım Kaya dede şunları söylemiştir:

“Sarı Saltuk şeceresi, tek dille Türkçe yazılmıştır. O şecere elimdedir. Parşömen gibi bir kâğıda yazılmıştır. Burada tek bir ailede vardı, aldım, fotokopi çektirdim. Tek tek kâğıda değil bütün olarak tamamını tek bir kâğıda çektim. Üzerinde mühürler vardır.

⁶⁴⁸ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş: 43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

⁶⁴⁹ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

⁶⁵⁰ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş: 43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

⁶⁵¹ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

⁶⁵² Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

Mühürler de vardır. Bağdat'ta geçmiş, mühürlenmiştir. Seyid-i Saadet, Evlad-ı Resul olduğu tasdik edilmiştir. Diyarbakır'a, Erzurum'a getirilmiş, oralarda tasdik edilmiştir, hepsinin de mühürleri vardır. Dersim'e bizzat gelmemiştir ama Saltuk Baba'nın, Nesimi hazretleri adında bir evladı buraya gelmiştir. Biz buradakiler, Nesimi Baba'nın soyundan geliyoruz. O şecere elimizde vardır. O şecereyi, büyük ocağımızda kimseye pek vermezler. Şecereyi isteyenler olabilir, isteseler de veremem, çünkü onlar bana itina etmiş vermişler, ben başkasına veremem. Bunu Âdemi şekilde anlatıyorum. Bende mevcuttur o şecere, evimde saklıyorum.”⁶⁵³

Sarı Saltuk ile ilgili kerametleri, Kazım Kaya dede şöyle ifade etmiştir:

“Dersim'e Seyit Nesimi gelmiştir, keramet sahibi bir zattır, büyük mucizeleri vardır. Nesimi, bir tarihte Diyarbakır paşası yüz felci geçiriyor. Urfa'dan, Diyarbakır'dan, bu işten anlayan hocadır, hacıdır, hekimdir, getiriyorlar, bir çaresini bulamıyorlar. Urfa'dan gelen paşaya, biz bir şey yapamayız, buralarda dolaşmayın, Dersim Miralaylığı'nda, Dersim o dönemde miralaylıkmış, Peygamber soyundan gelen bir ocak var, orada dedeler var, onlardan biri çare bulur, ya oraya gideceksiniz ya da buraya getireceksiniz diyor. Paşa tamam diyor. İki askerini, dedeyi getirmeleri için gönderiyor. Askerler yola çıkıyor. Hozat'ın Karaca Köyü'ne doğru gidiyorlar. Askerler, Hazar Gölü'nün kenarına geliyorlar. Seyit Nesimi, atını eyerini hazırlıyor, hanımı nereye gidiyorsun diye sorar, Seyit Nesimi, beni götürmeye geliyorlar, iki tane asker geliyor, onlara doğru gideyim, karşılayayım, yazıklar, buraya kadar yorulmasınlar diyor. Gölün kenarında Leylek İstasyonu diye bir yer var, karşısında demir yolu geçmiş şimdi, orada karşılaşıyorlar. Selamlaşıyorlar. Aradıkları kişi olduğunu söylemiyor.

Nesimi: Evlat, nereye gidiyorsunuz?

Askerler: Bir yer var, oraya gidiyoruz. Anlatıyorlar.

Nesimi: Yorulmayın, gelin, beraber gidelim, belki ben de bir şeyler yapabilirim.

Askerler: Yok. Sen Diyarbakır'a gidiyorsan git, biz Hozat'a gidip o kişiyi getireceğiz. Eğer biz yolda bulduğumuz bir kişiyi götürürsek ceza verirler bize.

Nesimi: Peki, gidin, yorulmayasınız.

⁶⁵³ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

Onlar atlarını Hozat'a doğru, Seyit Nesmi de Diyarbakır'a doğru sürüyor. Askerlerin atları bir türlü bu tarafa gelmiyor, kamçılıyorlar, tekmeliyorlar, ne yapıyorlarsa olmuyor. Askerlerin atları, Seyit Nesimi'nin atının peşinden gidiyor. Askerlerden biri duruma uyanıyor, askerlerimiz sessiz sedasız gidiyorlardı, sürüyorduk, bu adamın peşine niye düşüyorlar, aradığımız adam olmasın mı diyor. Hızlıca atlarını sürüyorlar.

Askerler: baba bizi başışla, biz bilemeyiz ama aradığımız adam sen misin yoksa? Şimdiye kadar o tarafa giden atlarımız gitmiyor, senin atının peşine düşüyorlar.

Seyit Nesimi: gelin gidelim.

Gidiyorlar, surlardan konaktan içeri giriyorlar,

Seyit Nesimi: Gidin haber verin, deyin ki getirdik aşağıdadır. Askerler, gidiyorlar.

Askerler: getirdik, aşağıdadır.

Paşa: niye yukarı getirmediğiniz?

Askerler: kendisi çıkmayacağını söyledi, paşa aşağıya gelsin dedi.

Paşa yüz felci olmuştur, ayaklarında bir şey yoktur. Seyit Nesimi atın üzerindedir, dizginlerinden tutuyor. Paşa geliyor, Seyit, ayağını uzatıp paşanın yüzüne sürüyor. Sürmesiyle yüzü düzeliyor. Paşa, Seyit Nesimi'yi konağa çıkarıp, ikramlarda bulunuyor.

Paşa içinden geçiriyor: O kadar tebaamın içinde elini sürseydi olmaz mıydı, o kadar kişinin içinde ayağını üzengiden çıkardı sürdü.

Seyit Nesmi'ye ayan oluyor bu: Paşa, onu gönlünden çıkar, biz kimseyi hakir görmeyiz, her şeyimizde bir sebep vardır, bir emirle hareket ederiz. Emir ayaklara verildi. Nesimi'nin o papuçları duruyor, papuçların arkası basılmıştır, yeşil bir bezin içindedir, dolapta durur. Yüz, kol, bacak felci geçirenler, işitenler, duyanlar gelir. Ankara'da devlet demir yolları müdürü felç geçirmişti, söylediler, o gelmiş gitmiş. Hala daha geliyorlar, şifa bulup gidiyorlar.”⁶⁵⁴

Tunceli'nin Hozat ilçesinin Karaca Köyünde Sarı Saltuk'un mekânı vardır. Sarı Saltuk denilen dağda, Sarı Saltuk evlatlarından Seyit Nesimi'nin mezarı olduğu söylenmektedir. Sarı Saltuk'un mekânı asıl olarak Balkanlardadır. Balkanlarda yedi yerde

⁶⁵⁴ Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

türbesinin olduğunu söyleyen Kazım Kaya dede, Bulgaristan-Romanya taraflarında Saltuk Baba şehrinin olduğunu, Balkanlarda, İslam'ı yayan kişinin de Sarı Saltuk olduğunu belirtmiştir.

Ocakların birer şifa merkezi olduklarını ve bu alanda keramet gösterdiklerini daha önce de belirtmiştik. Sarı Saltuk evlatlarından Seyit Nesimi de sağlık alanında keramet göstermiştir. Hozat'ta Sarı Saltuk Dağı'na, şifa bulmak amacıyla giden çok sayıda insan vardır. Burası, felçli ve sakat hastaların başvuru merkezi olarak da tarif edilmektedir. Kazım Kaya dede, bu hadiseyi Diyarbakırlı, yüz felci geçiren bir paşayı örnek olarak göstererek anlatmıştır.

Sarı Saltuk, Ali Ekber dedenin ifade ettiği üzere Anadolu'dan Balkanlara, yaklaşık olarak yedi bin kilometrelik yol kat etmiştir. Rivayete göre savaşçı özellikleri çok gelişmiştir, yedi başlı ejderha öldürmüştür, yedi tabutta baş göstermiştir. Sarı Saltuk Ocağı, Derviş Cemallerin piri, Hacı Bektaş'ın talibidir. Bu hususta Kazım Kaya dede, kendi dedesinin, babasının her yıl Hacı Bektaş'a giderek ıralık verdiği ve kurban yaptığını aktarmıştır.

Sarı Saltuk Ocağının talipleri daha çok Balkanlardadır. Hozat'taki Lolan aşireti Sarı Saltuk ocağının talipleridir. Hozat'ta Sarı Saltuk Dağında Seyit Nesimi'nin mekânı vardır. Felçli hastalar bu mekâna götürülür, şifa bulması için bir gece orada yatırılır.

Sarı Saltuk şeceresinin kendisinde bulunduğunu belirten Kazım Kaya dede, bu şecerenin sadece Türkçe ile yazıldığını, üzerinde mühürlerin bulunduğunu, Sarı Saltuk evlatlarının gittiği her yerde şecerelerine mühür vurulduğunu, Tunceli'ye gelen kişinin de Nesimi Baba olduğunu söylemiştir. Günümüzde de Sarı Saltuk Dağına, Tuncelili Aleviler tarafından sıklıkla ziyaretler yapılır. Bu dağın şifa merkezi olduğu görüşü günümüzde de devam etmektedir, şifa bulmak amacıyla burayı ziyaret eden insanlar, kurbanlar keser, lokmalar dağıtır.

5.2.8. Şah Çoban Ocağı

Tunceli'deki Alevi ocaklarından biri olan Şah Çoban Ocağı'nın merkezi Tunceli-Mazgirt ilçesinin İsmaili Köyü'dür.⁶⁵⁵ Ocağın bir kolu da Çorum-Alaca ilçesinin Büyükkeşlik Köyü'nde yer almaktadır. Ocağın talipleri ise Çorum, Sivas, Tunceli, Elazığ

⁶⁵⁵ Saltık, V., a.g.m. , s. 171.

gibi Anadolu'nun farklı yerlerinde bulunmaktadır. Pilvenk ve Kavli aşiretinin bir bölümü de bu ocağın talipliğini yapmaktadır. Söylentilere göre Tunceli'deki Sarı Saltuk Ocağı ile Şah Çoban Ocağı musahiptirler, Şah Çoban Ocağı rehber ocaklarından biridir.⁶⁵⁶

Şah Çoban, İmam Musa Kâzım soyundan gelmektedir. Veli Saltık'ın aktardıklarına göre, Çoban Dede, Moğol işgali sonrasında Anadolu'ya gelmiş, ilk olarak Tunceli-Hozat'a bağlı Kuru Köyüne yerleşmiştir. Sarı Saltuk'ın atlarının yetiştiriciliğini yaptığı hara bu köymüş. Sarı Saltuk'ın köyü olan Ağveren ile Kuru Köyü karşı karşıyadır. Sarı Saltuk, yoksul olan Çoban Dede'yi yanında idare etmiştir. Söylencelere göre Sarı Saltuk, Çoban Dede'nin mürşididir. Çoban Dede, Sarı Saltuk'tan icazet aldıktan sonra Kuru Köyü'ne gider, burada aile kurar ve soyu çoğalır. Merkezi Kuru Köyü olan Şah Çoban evlatları daha sonra Erzincan köylerine gitmişlerdir.⁶⁵⁷

Şah Çoban'a bağlı olan talipler Kurmanci konuşmaktadırlar. Çorum ve Yozgat'ta talipler yoğun olarak yaşamaktadırlar. 16. yy. kayıtlarına göre, Çemişgezek'te Şah Çoban adına bir zaviye bulunmaktaydı. 1523 ve 1541 kayıtlarına göre Mazgirt- Hozinkış ile Hazirge köylerinin gelirleri bu zaviyeye aktarılmaktaydı.⁶⁵⁸

Mülakat yaptığımız Şah Çoban ocağı piri Hüseyin Kaykaç dede, ocağın şeceresiyle ilgili şu bilgileri vermiştir:

“Soyumuz İmam Musa-i Kazım'dan geliyor, İmam Musa-i Sani kolundandır. Hacı Bektaşî Veli'nin ve Kureyş ocağının gelmiş olduğu bir koldur. Yani aynı koldanız. Akrabalık bağımız vardır. Ocağımızın ilk geliş tarihi 1000'li yıllara dayanıyor. 1020'li yıllarda dedemiz Sivas'a, Seyit Hüseyin Rayi olarak gelmiştir. Şu anda Sivas'ta kendi soyundan olan dedemizin sandukası, mekânı vardır. Hatta orada büyük bir mahalleye o seydin ismi - Şah Çoban Mahallesi - verilmiştir. Babamız Şah Çoban, Kayseri üzerinden, Eskişehir yöresinden Urfa'ya, Antep, Batman, Diyarbakır'dan Dersim Mazgirt'e yerleşiyor. Mazgirt merkezdedir. Tarihçesi kendisine ait Selçuklu, Osmanlı döneminde vakfiyeleri vardır, Kültür Bakanlığı'nda koruma altına alınmıştır. Yanında çalışan neferleri, dervişleri hepsinin kayıtları belgeleri zaten soy şeceremizde yazılıdır.”⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ Aksüt, H., **Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan**, (1. Baskı) , 2009, s. 218.

⁶⁵⁷ Saltık, V., **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, s. 335.

⁶⁵⁸ Aksüt, **Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan**, (1. Baskı) , 2009, s. 218.

⁶⁵⁹ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

“Ocağımızda 12 nefer, 12 derviş var. 12 nefer dediğiniz zaman, Alevilikte 12 hizmet vardır. İslamiyet’i güzel bir şekilde yaymak için çaba harcamışlardır. Buralar Müslüman toprakları değildi, İslam dışı toprakları, buraların hepsini kendi hikmetleriyle, kerametleri ile yapmış oldukları güzel şeylerle yola çekmişlerdir. Gönüllü bir katılım sağlamışlardır. Yapmış oldukları, özellikle o keşmu kerametleri insanları etkilemiş. Pirlerin huzuruna davet etmişler. Buraları ıslah etmişler. Buralarda İslamiyet’in özündeki o Ehl-i Beyt sevgisini herkese yaymışlardır.”⁶⁶⁰

“Elimizde soy şeceremiz vardır, Türkçeleştirilmiş vaziyette de duruyor. Soy şeceremizin aslını şu anda Gazi Üniversitesi’nin Müzesi’ne teslim etmişiz. Çünkü her evlat onu almak istiyor, ama şu anda koruma altına alınmıştır, ayrıdır aynı zamanda Osmanlı tarihinde Alevilikle ilgili baktığımız zaman kendi ocağımızın soy şeceresini komple dokümanlarının mevcut olduğunu görürüz. Bunların Türkçeye çevrilmesi maliyetlidir. Dönemin Kültür Bakanı Ertuğrul Günay, Bizlere çok yardımcı olmuştu. Bakanlığa gittik, arşivlerde kendi soyumuz ile ilgili detaylı bilgileri gördük. Onu çevirmek büyük bir iş ister, günün birinde o belgelerin gün yüzüne çıkmasını umuyoruz.”

661

Şah Çoban ocağı piri Hüseyin Kaykaç dede, Şah Çoban ocağına bağlı olan aşiretleri şöyle ifade etmiştir:

“Kendi pirimiz Ağuçan’dır. Ağuçan’a bağlıyız, ama taliplerimiz vardır. Şih Delil Berhucan bize bağlıdır. Onun kendi talipleri de bize bağlıdır. Bize bağlı olan en büyük aşiret Kavli aşiretidir. Bu aşiretin çoğu şu anda Sivas ve Çorum’dadır, (Kavli aşiretinin) Sivas’ta 37 köy olarak geçiyor. Bu 37 köyün tamamı bizim talibimizdir. Aynı zamanda Suriye Halep’te, Irak’ta ve İran’ın belli bölgelerinde yaşayan Yaresan Alevileri vardır, Bunlar Kavli aşiretinden gitmedir. Yaresan Alevilerinin tamamı da bizim talibimizdir. Aynı zamanda Pilvenk Aşiretinin tamamı bizim kendi talibimizdir. Pilvenkler de kendi içerisinde el ele, el Hak’a demiştir, ama Pilvenk aşireti Şih Delil Berhucan’a bağlıdır, Şih Delil Berhucan da bizim talibimiz olduğuna göre bunlar bize bağlıdır. Yine Bahtiyar Aşiretinin bir kolu bizim talibimizdir. Bunlar da talip olarak bize geliyor. Lolan aşiretinin bir kısmı Baba Mansur’a bağlıdır, ama bir kısmı yine bize taliptir. Aslında baktığınız

⁶⁶⁰ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁶⁶¹ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

zaman Dersim’de birçok aşiret bize taliptir. Mesela Şadillilerin, İzolların bir kolu bize bağlıdır, ama belki de bizim ocağımızın mekânının orada olması bu aşiretleri etkilemiştir. Ocaklar arasında talip kitlemiz fazladır.”⁶⁶²

Hüseyin Kaykaç dede mensubu olduğu Şah Çoban ile ilgili kerametleri şöyle anlatmıştır:

“Kerametlerinden bir tanesi, kendi yanında bir çeşmesi var, her bahar ayında belli bir zamanda bu çeşmeden süt akar, gönül gözüyle bakanlar bunu görmüştür. Günümüzde de görenler vardır ancak en büyük kerameti şudur: Kendisi Hak kuludur, çobanlık yapar, bir gün sürüyü gezdirirken Mazgirt’in üst tarafına gelir, güneybatısında inilmez çıkılmaz bir kayalık vardır. Bütün canlılar susamaktan kırılır, su yoktur, hep oturup ağlar der ki: Yarabbi şunlara bir damla su ver canımı orada al. Şu anda suyun geldiği yerde dua eder ve oradan su çıkar, bütün koyunlar su içer ve kendisi de canımı burada al der, sandukası iki tane birleşmiş kayanın arasındadır. Orada Hak’a yürür. Zamanın başbakanı Menderes gelir, Mazgirt susuz kalır suyu Mazgirt’e almak isterler, oradan çok güzel bir su gelir, ne yapıyorlarsa o suyu Mazgirt’e götüremiyorlar, yani o su yerinde kalıyor. Şah Çoban’ın bir tokmağı vardır. Şu anda Sivas’ta Gök Medrese müzesindedir. Aleviler zor zamanda kaldığında özellikle Ehl-i Beyt dostları zor zamanda kaldığında bu tokmak kaybolur gider, o zafer kazanıldığında kanlı bir vaziyette dergâha gelir. Bu tokmağı koruma altına almışlar. Çünkü muhteşem bir yapısı vardır. Alevilikte tarik ve pençe de vardır. Bizler tariki, cemlerimizde daha çok kullanırız. Pençe-i Ali Aba bizde de vardır. Bektaşilikteki gibi Anadolu Aleviliğinde de vardır, ama Bektaşiler Pençe-i Ali Abayı biraz daha öne çıkarmışlar. Tarık dediğimiz şey rıdvan ağacından yapılmıştır. O ağaç da Gadir Hum’da Peygamber Efendimiz, Hz. Ali’yi âlemlere veli ve vasi olarak ilan ettiğinde o ağacın altında bunu yapar ve o ağaçla Hz. Ali’nin sırtına vurur. Yani onun tarihi oradan gelir. Bu resmi kayıtlarda da vardır. Pençe-i Âli Aba da Ehl-i Beyt’in simgesi olduğu için Bektaşiler bunu biraz kabul etmiyorlar, ama bizdeki tarık çok önemlidir. Tarıkın yeri bizim inancımızda vardır.”⁶⁶³

Soy itibarıyla İmam Musa-i Kazım’dan gelen Şah Çoban Ocağının Anadolu’ya geliş tarihi 1000’li yıllara dayanmaktadır. Şah Çoban, Kayseri, Eskişehir, Urfa, Antep,

⁶⁶² Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁶⁶³ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

Batman, Diyarbakır ve son olarak da Tunceli Mazgirt'e yerleşmiştir. Burada Şah Çoban'ın bir çeşmesi vardır. Gönül gözüyle bakanların bu çeşmede süt aktığını görebildiğini ifade eden Şah Çoban Ocağı piri Hüseyin Kaykaç dede anlatılan keramete göre içecek su bulamadığı için koyunları susuz kalan Şah Çoban'ın, Allah'a su vermesi için dua ettiğini, su verdiğinde de canını teslim etmek istediğini belirtir. Hayvanları susuzluktan kırılmak üzereyken, bugün de akmaya devam eden çeşmenin oradan su çıkar, kendisi de orada Hakk'a yürür. Hüseyin Kaykaç dede, zamanında Mazgirt'e gelen Menderes'in, bu çeşmeden akan suyu Mazgirt'e getirme istediğini ancak sürekli olarak aksiliklerin yaşandığını ve bir türlü bu suyun Mazgirt merkeze getirilemediğini ifade etmiştir.

Ocağa ait şecere Türkçeye çevrilmiş halde Gazi Üniversitesi Müzesinde koruma altına alınmıştır. Şah Çoban Ocağı, Ağuçan Ocağının talibi, Şih Delil Berhucan'ın piridir. Yaresan Alevileri, Kavli aşireti, Pilvenk aşireti, Lolan aşiretinin bir kısmı, Şadil ve İzolların bir bölümü Şah Çoban Ocağının talibidirler. Hüseyin Kaykaç dede, Şah Çoban'ın bir tokmağının olduğunu, Ehl-i Beyt sevdalılarının zor zamanlarında bu tokmağın kaybolduğu, kanlı bir şekilde geri döndüğünü belirtmiştir. Bektaşilikte Pençe-i Ali Aba, Alevilikte ise tarık vardır. Tarık, Gadir Hum'da, Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin sırtına vurduğu, rıdvan ağacından yapılmış çubuk şeklindeki ağaçtan gelmektedir, tarihi orasıdır. Şah Çoban Ocağındaki tokmak da bu tarık gibidir.

5.2.9. Celal Abbas Ocağı

Tunceli Alevi Ocakları içerisinde yer alan Celal Abbas Ocağı, halk arasında Celal Alabas Ocağı olarak bilinen, Tunceli'de uzantısı olan bir ocak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı kaynaklarda Celal Abbas bazılarında ise Celal Alabas olarak geçen ocağı, her iki ismi kullanarak açıklamaya çalışacağız.

Veli Saltık, Celal Abbas Ocağının, Hz. Ali'nin oğlu Ali Abbas soyundan geldiğini, Peygamber ve Hz. Ali'nin ortak soyundan gelmediği için de Ehl-i Beyt'ten sayılmadığını, ancak Hz. Ali evlatlarından geldiği için Alevilerce bu ocağa kutsiyet atfedildiğini dile getirmektedir. V. Saltık, Celal Abbas Ocağı ile ilgili belgelerde, Ali Abbas'ın ilk çocuğu olan Koç Haydaroğlu'nun Horasan'a göç ettiği, torunlarının ise Buhara'dan Erdebil'e gittikleri, muhtemelen Moğol işgalinden sonra da Seyit Ali Köyü'ne yerleştikleri, buradan göç ettikten sonra ise önce Ardahan-Durnik Köyü'ne, daha sonra da Erzincan-

Avcılar (Kışım) Köyüne yerleştikleri, bu ocak mensuplarının daha sonra Tunceli-Pertek ve Tunceli-Ovacık Koyungölü Köyüne göç ettikleri gibi bazı bilgilerin yer aldığını ifade etmektedir. Osmanlı'nın Tunceli'deki operasyonlarından sonra ocak mensuplarının Kemah-Yahşiler (Babu) Köyüne yerleştiklerini ilave eden V. Saltık, ocağın kollarının Elazığ, Malatya, Sivas, Erzincan gibi bölgelere dağıldıklarını belirtmektedir.⁶⁶⁴

V. Saltık, Ali Abbas ocakzade pirlerinden olan Seyit Abdullah ile kardeşi Seyit İbrahim'in Elazığ-Mıgı Köyü'ne yerleştiklerini ve hicri 1263, miladi 1846 yıllarında Seyit Abdullah Dergâhı'ndan soy ağacı olarak Şahin Baba Dergâhı ve Necef'teki İmam Ali Dergâhı'na onaylattıklarını, onaylatılan bu belgede Coravanlı, Milli, Jirki, Gotanlı aşiretleriyle Yağmuroğlu, Gürcüoğlu, Arzumolu, Bender Fakioğlu, Kozlu Kerimoğlu gibi cemaatlerin bu ocağa talip olduklarını dile getirmektedir.⁶⁶⁵

Doğan Munzuroğlu, Celal Abbas Ocağı'nın Tunceli-Ovacık'a bağlı eski adı Çedage, bugünkü adı Koyungölü olan köye yerleştiklerini belirtmektedir. Celal Abbas Ocağı bu köyle özdeşleşmiş bir konumda olmakla birlikte bölge halkı bu ocağı "dedleru" olarak adlandırmıştır. Munzuroğlu, bu ocağın dedleru olarak adlandırılmasından bu ocağın bir dede ocağı olduğu varsayımına ulaşılabilceğini ifade etmektedir. Bölgede bu ocak Ali Abbas ya da Alabas Ocağı olarak da bilinmektedir. Munzuroğlu da Saltık gibi, bu ocağın kollarının Erzincan, Elazığ, Sivas, Çorum gibi illere dağıldığını vurgulamaktadır.⁶⁶⁶ Saltık, bu ocağın soyunun Hz. Ali'nin oğlu Ali Abbas'tan geldiğini belirtirken, Munzuroğlu da bu ocakla ilgili olan sözlü ve yazılı kaynaklarda bu ocağın, Hz. Ali'nin karısı Ümmü Benin'den olan oğlu Ebu Fazıl Alabas Alemdar'dan geldiğinin varsayıldığını dile getirmektedir. Bu noktada Saltık'la aynı görüşü paylaşan Munzuroğlu, Alevilikte, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'dan doğan çocuklara sadece seyitliğin atfedildiğini, bu açıdan bu ocakla ilgili kaynaklara bakıldığında bu kaynakların bu ocağı seyit olarak atfetmede yetersiz kaldığını vurgulamaktadır.⁶⁶⁷ Saltık ile Munzuroğlu, Celal Abbas Ocağı ile ilgili kaynaklarda bu ocağın aslında seyit olmadığı ancak Alevilerce bu ocağın seyit ocaklar gibi kutsandığını belirtmektedirler. Munzuroğlu, Alabas Ocağı'nın neden seyitlik geleneğinden gelmişçesine değer gördüğüyle ilgili ellerinde bulunan kaynakların

⁶⁶⁴ Saltık, V., **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, ss. 105-106.

⁶⁶⁵ Saltık, V., **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, ss. 106.

⁶⁶⁶ Munzuroğlu, Doğan: "Celal Abbas Ocağı", **Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri**, ss. 130-131.

⁶⁶⁷ Munzuroğlu, a.g.m., s.134.

yetersiz kaldığını vurgulamaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu ocağın pir ocağı değil, rehber ocağı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Munzuroğlu, Alabas Ocağının Derviş Cemal, Sarı Saltuk, Kureyş, Pir Sultan ve Sinemillilerin rehber ocağı olduğunu belirterek ocağın pir ocağı olmadığını desteklemektedir. Bu ocağın pir ocağının Ağuçan Ocağı olduğunu ekleyen Munzuroğlu, bu ocağın bütün kollarına Ağuçan Ocağının pirlik yapmadığını vurgulamakta, ocağın Mıgı bulunan kolunun bağlı olduğu ocağın İmam Rızalılar olduğunu dile getirmektedir.⁶⁶⁸ Burada Munzuroğlu, bu ocağın bir rehber ocağı olduğunu, ocağın farklı bölgelere dağılmış olan kolları arasında pir ocakları açısından ayrışmaların olduğunu, bölgelere göre bu ocağın talip olduğu ocakların ve bu ocağa bağlı olan aşiret ve toplulukların da birbirinden farklı olduğunu ifade etmektedir.

Bilindiği gibi ocakların kurucuları ile ilgili yazılı ve sözlü kaynaklarda bazı olağanüstü hadiselerin yaşandığı, kerametlerin görüldüğü dile getirilmektedir. Celal Abbas ile ilgili anlatılan menkıbeye göre, Celal Abbas, cem esnasında celallenmiş, coşmuş bu esnada cem yapılan evin tavanı kalkmış ve cemdeki herkes gökyüzündeki yıldızları görmüştür.⁶⁶⁹

Celal Abbas Ocağı ile ilgili yapılan araştırmasında sözlü kaynaklardan elde ettiği bilgiler ışığında Munzuroğlu, ocağa ait soy ağacının yaklaşık üç buçuk metre uzunluğunda ceylan derisine yazılmış, otuz iki padişah tarafından imzalanmış bir soy ağacı olduğunu, aynı zamanda ocağa ait birden fazla soy ağacının olduğunu belirtmektedir. Bu ocağın bir soyağacının Elazığ- Mıgı Köyü'nde bulunan ocakzade Fethi Erdoğan dedenin karısında, birinin Ankara'da olduğunu belirten Munzuroğlu, bir diğer soyağacının ise İstanbul'da bulunduğunu söylemektedir.⁶⁷⁰

Celal Abbas Ocağı ile ilgili soy ağacını *İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları* kitabında okuyucuya sunan Veli Saltık, birçok eksikliğin olduğunu söylediği bu soy ağacını şu şekilde vermektedir: Hz. Ali, Ali Abbas, Koç Haydar, Şah Cüneyd, Sarı Sırrı, Yağmuroğlu, Şah Haydar, Seyit Nesimi, Seyit Hüseyin, Seyit Haydar, Seyit Cüneyd, Seyit

⁶⁶⁸ Munzuroğlu, a.g.m., ss. 161-162.

⁶⁶⁹ Kaya, **Tunceli Dersim) Kültürü**, (3. Baskı), İstanbul 2004, ss. 234.

⁶⁷⁰ Munzuroğlu, a.g.m., ss. 166.

Ali, Seyit Safaverdi, Seyit Allahverdi, Seyit Mehmet, Seyit Hüseyin, Boynueğri Seyit Mehmet, Seyit Abbas, Seyit İbrahim, Seyit Yusuf, oğlu Abdullah ve İbrahim.⁶⁷¹

Ocakların sınıflandırılmasında tarikli ve pençeci ocaklar olmak üzere bir sınıflandırmanın yapılabileceğini daha önce dile getirmiştik. Munzuroğlu bu açıdan Celal Abbas Ocağı'nın tarikli ocak olduğunu söylemektedir. Munzuroğlu, kaynak kişilerden elde ettiği bilgilere nazır bu ocağın tarikli olduğunu, bu tariklerden ikisinin Çedage Köyünde bulunduğunu ifade etmektedir. Munzuroğlu'nun kaynak kişilerden elde ettiği bilgilere göre bu ocağın Kışım Marı denilen bir tariki vardır. Bahsedilen bu tarikin boyu bir-bir buçuk metre civarında, kılıfından çıkarılırken hareket edebilen, cemlerde cem yürüten dedelerce kullanılan, Peygamber Musa'nın sihirbazlara karşı kullandığı asaya benzeyen bir çubuktur. Bu ocağın Çorum'da bulunan bir kolu ise tarikli değil, pençecidir.⁶⁷²

Yukarıda bahsedildiği üzere V. Saltık, bu ocağın Ali Abbas olarak çağrıldığını belirtmiştir. Munzuroğlu, Ali Abbas ile Celal Abbas'ın birbirine karıştırıldıklarını, bunların iki farklı kişi oldukları konusunda çeşitli iddiaların olduğunu dile getirenlerin var olduğunu ifade etmektedir. Kaynak kişilerden Elazığ'da yaşayan bir dedenin kendilerinin Celal Abbaslardan olduğunu, Ovacık-Çedage Köyü'nde yaşayanların ise Ali Abbas Ocağı'na mensup olduklarını söylemektedir. Çorum ve Erzincan'da yaşayanların yarısının bu ocağa Celal Abbas dediklerini vurgulayan Munzuroğlu, kimilerinin Celal Abbas'ın Ali Abbas'ın oğlu olduğunu, kimilerinin ikisinin kardeş olduğunu, kimilerinin ise Celal Abbas'ın, kimilerinin Ali Abbas'ın soyunun devam etmediğini iddia ettiklerini dile getirmektedir. Çedage Köyü'nde yaşayanların Celal Alabas Ocağı şeklinde bir tanımlamayla bu ocağı çağırdıklarını söyleyen Munzuroğlu, bu isimle tek bir ocağın mı yoksa iki farklı ocağın mı olduğu konusunda bir karışıklığın var olduğuna dikkat çekerek bu konuda kesin bir düşünceye ulaşmanın söz konusu olmadığını belirtmektedir.⁶⁷³ Munzuroğlu, ocakla ilgili isim konusunda bazı bilinmezliklerin olduğundan bahsetmiştir, V. Saltık ise bu karışıklığa değinmemiştir ve çalışmalarında bu ocağın adını Celal Ali Abbas Ocağı olarak zikretmiştir.

⁶⁷¹ Saltık, V., **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, ss. 106-107.

⁶⁷² Munzuroğlu, a.g.m. , s. 167.

⁶⁷³ Munzuroğlu, a.g.m., ss. 170-171.

5.2.10. İmam Rızalılar Ocağı

Tunceli Alevi ocaklarından biri olan İmam Rızalılar Ocağı, uzantılarının Tunceli’de olduğu bir ocaktır. Ocağın merkezi Malatya-Pötürge’nin Gündeğer Köyünde bulunmaktadır, ancak bu ocağa bağlı olan talipler ve pirlar Tunceli- Pertek’in Koçpınar Köyünde yaşamaktadırlar.

Tarihsel merkezi Pertek olan İmam Rıza Ocağına bağlı olan aşiretler, XVII. yüzyıldan başlayarak Çorum, Amasya, Erzurum’a kadar farklı bölgelere yerleşmişlerdir. İmam Rıza Ocağı mensupları da taliplerinin yaşadığı bu bölgelere doğru göç etmişlerdir.

674

İmam Rıza Ocağına bağlı olanlar Tunceli dışında Sivas, Elazığ, Yozgat, Ardahan, Çorum, Erzurum gibi kentlerde yaşamaktadırlar. Aksüt, bu ocağa mensup olanların çoğunun Kurmanç lehçesiyle konuştuklarını bu nedenle de Ağuçan grubunda yer almalarının olası olabileceğinden bahsetmektedir. Ocağa talip olan aşiretlerden en bilineni Millî aşiretidir. Bu aşiret Canbek olarak da tanınmaktadır. Aksüt bu aşiretin Kurmanç lehçesiyle konuştuğunu, ilk yerleşim yerlerinin Harput’un Baskil yöresinin Fırat bölümünde ve Diyarbakır’ın güneyinde bulunduğunu belirtmektedir.⁶⁷⁵

Veli Saltık’ın aktardığına göre, İmam Rıza’nın İmam Taki adında bir oğlu olmuştur. İmam Taki’nin ise İmam Naki ve Musa Araç adında iki oğlu olmuştur. Abbasiler’in İmam Naki’nin oğlu olan İmam Hasan Asker ve Hasan Asker’in oğlu İmam Mehdi’yi öldürmeleri dolayısıyla bu soyun sona erdiğini ifade eden V. Saltık, ocağın soyunun Seyit Musa Araç’tan devam ettiğini dile getirmektedir. Musa Araç’tan devam eden soy, Pir Hz. İlyas, Hacı Bektaş Veli, Sucaettin Veli, Abdal Musa, Ali Seydi, Kızıl Deli, Sarı Saltuk, Hüseyin Abdal ve Hasan Dede ile devam etmiştir. V. Saltık, İmam Rıza adını alan bu ocağın Musa Araç soyundan gelmiş olabileceğini düşünmektedir. Malatya Pötürge’de, ocağın mürşitliğini Mineyik dedelerinin yaptığını ifade eden V. Saltık, bu ocağa mensup olan bir kolun yakın tarihte Tunceli-Pertek’in Koçpınar Köyüne yerleştiklerini belirtmektedir.⁶⁷⁶

⁶⁷⁴ Gezik-Özcan, a.g.e., ss.28-29.

⁶⁷⁵ Aksüt, H., *Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*, (1. Baskı), 2009, ss. 296-297.

⁶⁷⁶ Saltık, V., a.g.m., ss. 173.

İmam Rızalılar Ocağı dedelerinden Çorum- Mecitözü'nün Gökçepınar'da yaşayan Hüseyin Solmaz Dede ile ocakla ilgili bir söyleşi yapan Cem Erdem'in dedenin ağzından aktardıklarına göre, ocak ataları 300-500 yıllık bir tarihi olan bir göçle İran-Horasan'ın Nişabur kazasından Anadolu'ya gelmişlerdir. Bu ocağa bağlı olan ve en çok bilinen aşiret Millî aşiretidir.⁶⁷⁷ Millî aşiretine Aksüt'ün de yer verdiğine yukarıda değinmiştik. Bu aşiretin aslında Kurmanç lehçesini kullandığını belirten Aksüt'ün aksine Cem Erdem'in yapmış olduğu söyleşide bu aşiretin Türkçe konuştuğu belirtilmektedir.

Cem Erdem yapmış olduğu araştırmalarda, Çorum'da yaşayan ocakzade pirlerin pençe, Tunceli, Elazığ, Tokat gibi bölgelere dağılmış olan İmam Rızalılara bağlı olan kolların ise cemlerde tarik kullandıkları bilgisine ulaşmıştır. Anadolu'nun farklı kentlerinde bulunan ocağa bağlı kollar arasındaki pençe-tarik farklılaşmasının bir nedeni olarak Cem Erdem, Çorum'da bulunan ocakzadelerin kendilerini Hacı Bektaş çelebilerine ve Çorum Gölpınar Köyünde bulunan dedelerin kendilerini Hacı Bektaş Dergâhına bağlamalarını görmektedir. C. Erdem ayrıca, Çorum'daki kolun pençe kullanmalarına, ocağa 1805 tarihli icazetnamelerin Hacı Bektaş Dergâhı tarafından verilmesini kanıt olarak göstermektedir.⁶⁷⁸ İmam Rıza Ocağı'na ait soy ağacı ile ilgili kaynaklar elimizde mevcut olmadığı için burada soy ağacına yer veremiyoruz.

5.2.11. Pir Sultan (Koca Haydar) Ocağı

Ocağın asıl adı Koca Haydar'dır, ancak son zamanlarda daha çok Pir Sultan olarak anılmaya başlamıştır. Koca Haydar ile Pir Sultan Abdal aynı kişilerdir. Zira Pir Sultan, bazı deyişlerinde Koca Haydar adını kullanmaktadır. Bu ocağın adı bazı ocak mensuplarınca Koca Haydar, bazılarınca da Pir Sultan Abdal olarak kullanılmaktadır.

Pir Sultan, bir deyişinde ***Pir Sultan Abdal'ım destim demende, İsmim Koca Haydar neslim Yemen'de*** diyerek diğer bir adının Koca Haydar olduğunu belirtmektedir. Pir Sultan Ocağı mensuplarının bir kolu Tunceli-Pülümür'e bağlı Hacılı Köyü ile Erzincan- Kışım Köyünde yaşamaktadır.⁶⁷⁹

⁶⁷⁷ Erdem, Cem “Sözlü Tarih ve Kültür Açısından İmam Rıza Ocağı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi**, 2013, (66), s. 264.

⁶⁷⁸ Erdem, a.g.m., ss. 272.

⁶⁷⁹ V. Saltık, V., **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, ss. 213.

Pir Sultan Ocağının kurucusu ve ilk piri ocağa ismini veren Pir Sultan Abdal'dır. Ocağın merkezi Sivas-Yıldızeli'nin Banaz Köyüdür. Ocağın yapısı göz önüne alındığında Pir Sultan'ın dedelik, zakirlik ve âşıklık gibi birbirinden farklı işlevleri olduğu görülebilmektedir. Pir Sultan, dedelik görevini, Sivas bölgesinde halifelik aracılığıyla yapmıştır.⁶⁸⁰

Alevi ocak geleneğinde, ocakları bir şekilde Hacı Bektaş'a dayandırma gibi bir özelliğin olduğunu yukarıda da dile getirmiştik. Pir Sultan Ocağı ile ilgili kayıtlara bakıldığında da Hacı Bektaş ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Pir Sultan Ocağı ile ilgili olan kayıtlar incelendiğinde ocağın Hacı Bektaş Dergâhı'ndan icazet aldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu icazetin 16.yy'ın ilk çeyreğinde alınmış olabileceği tahmin edilmektedir. Zira Pir Sultan, deyişlerinde Balım Sultan ve Şah Kalender'den bahsetmektedir ve bu zatlar 16.yy.da yaşamışlardır. Pir Sultan'ın 16.yy.da yaşamış olabileceği varsayımını destekleyen çeşitli olaylar mevcuttur. Pir Sultan'ın yaşadığı dönem, Hacı Bektaş Dergâhı'nın Şah Kalender Olayı sonrasında kapatıldığı, bu dergâhla ilgisi olan kişilerin izlendiği, baskılandığı, sürüldüğü, öldürüldüğü gibi Alevilerin birçok olumsuz durumla karşılaştığı bir döneme tekabül etmektedir. Pir Sultan'ın 1560-1563 yılları arasında asılması da onun yaşadığı dönemin 16.yy. olduğunu göstermektedir.⁶⁸¹

Pir Sultan'ın Hz. Hızır Paşa ile yaşadığı hadiseler birçok Alevi kaynaklarında sıkça dile getirilmektedir. Pir Sultan denilince, Hz. Hızır Paşa'ya biat etmeyip şahından vazgeçmeyen ve erkânından ayrılmayarak asılmayı yeğ tutan bir Alevi piri akla gelmektedir. Onun Hz. Hızır Paşa ile olan mücadelesi, onun inancının sorgulandığı, her şeye rağmen yolundan dönmediği bir irade savaşıdır da aynı zamanda. Veli Saltık'ın aktardıkları üzerinden yola çıkarak Pir Sultan-Hz. Hızır Paşa arasında geçen hadiseye burada yer vermek, Pir Sultan'ın şahına olan itikadını, erkânını nasıl derinleştirdiğini ve her türlü zorlamaya rağmen şah demekten nasıl vazgeçmediğini görmek açısından yararlı olacaktır.

Söylencelere göre, Hz. Hızır Paşa, Pir Sultan'ın yanında yetişmiştir. Pir Sultan'dan izin alıp İstanbul'a giden Hz. Hızır Paşa, burada okuyarak Osmanlı'ya paşa olur ve Sivas valisi olarak geri döner. Pir Sultan o dönemde, Osmanlı'yı eleştiren şiirler yazmaktadır.

⁶⁸⁰ Avcı, Ali Haydar, "Pir Sultan Ocağı", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2008, (46), ss. 82-84.

⁶⁸¹ Avcı, a.g.m., s. 87.

Bunun üzerine Hz. Hızır Paşa, bir jandarma aracılığıyla onu yanına getirtir. Hz. Hızır Paşa'nın karşısına çıkarılan Pir Sultan tehditlerle karşılaşır. Pir Sultan her tehdide bir deyişle karşılık verir ve Toprakkale zindanına hapsedilir. Burada ne kadar kaldığı konusunda kesin bilgiler mevcut değildir. Hz. Hızır Paşa huzuruna tekrar çıkarılan Pir Sultan'dan, içinde şah sözcüğünün geçmediği üç şiir okuması istenir, okuduğu takdirde serbest bırakılacağı söylenir. Ancak Pir Sultan okuduğu her deyişinde şahına seslenir. Duydukları karşısında sinirlenen Hz. Hızır Paşa ve kadıları, Pir Sultan'ı zindana geri gönderir. Zindanda da şaha deyişler okuyan Pir Sultan, bir süre burada kaldıktan sonra Keçibulan denilen yerde asılmaya götürülür. Darağacına giderken ellerinin bağlanmasını istemez ve asılincaya kadar deyiş okumaya devam eder. Hz. Hızır Paşa ise bu olaydan sonra Osmanlı'da farklı görevlere atanır, bir süre daha görev yapar. Söylencelere göre 1597'de devletten uzaklaştırılır, fakirlik içerisinde taun hastalığından ölür.⁶⁸² Pir Sultan yolundan gidenler için bu hadise yol gösterici bir hadise olarak görülmekte ve baskılar, yasaklamalar, sürgünler, kıyımlar karşısında hatırlanarak Pir Sultan'ın duruşundan, direnişinden güç alınmaktadır. Pir Sultan Ocağı'na mensup olanlarla yapılan görüşmelerde, bu hadiseden bahsetmeyen neredeyse yok gibidir. Zira Pir Sultan ile ilgili bilinen ve en fazla dile getirilen hadise de budur.

Pir Sultan Ocağı mensupları, Pir Sultan Ocağının görev ve yetki alanının Hacı Bektaş Dergâhı tarafından belirlendiğini ve bu bilginin de dergâhtaki Kara Kütük adındaki kayıt defterinde yer aldığını dile getirmektedirler. Ocağa bağlı olanlar, ocağın İmam Musa-i Kâzım'a dayandığını belirtmektedirler, ancak soyunun kesin olarak nereye dayandığı konusunda yeterli bilgiler mevcut değildir.⁶⁸³

Sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Pir Sultan'ın Seyit Ali Sultan, Pir Mehmet, Er Gaip Sultan adında üç oğlu, Senem adında bir de kızı vardır. Pir Sultan'ın oğlu olduğu iddia edilen Pir Mehmet'in türbesi Tokat-Almus'a bağlı Çambulak Köyü'nde bulunmaktadır. Seyit Ali Sultan ile kardeşi Senem'in ise yirmi yedi yıllık bir sürgünden sonra Banaz'a geri geldikleri sanılmaktadır.⁶⁸⁴

Osmanlı'nın geleneksel uygulamaları neticesinde asılan Pir Sultan'ın ocağının da dağıtıldığı ve yakınlarının sürgün edildiği sözlü kaynaklarca dile getirilmektedir. O

⁶⁸²Saltık, V., **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, ss. 216-220.

⁶⁸³ Avcı, a.g.m., ss. 87-88.

⁶⁸⁴ Avcı, a.g.m., ss. 88,90.

dönemde yazılan kayıtlara, fermanlara bakıldığında da sözlü olarak dile getirilen olayların yaşandığı görülmektedir. Zira sürgüne göndermeler sonucunda, Seyit Ali Sultan ile bacısı Senem, Çorum- Hüseyin Abad bölgesine, Er Gaip Sultan Tunceli bölgesine, Pir Mehmet Tokat bölgesine gitmiştir şeklinde sözlü kaynaklarca dile getirilen bilgilerle karşılaşılmaktadır. Pir Sultan soyundan gelenlerin Tokat, Tunceli, Çorum bölgelerine yerleşmeleri tesadüf olarak değerlendirilmemelidir. Bu ocağa bağlı olan taliplerin bu bölgelerde yoğun olarak yaşamaları dolayısıyla sürgün edilen Pir Sultan soydaşlarının buralara göç etmeleri onların kıyımından, ölümden kurtulmalarına imkân sağlamaktaydı aynı zamanda. Dolayısıyla talipler tarafından koruma altına alınan ve güvenlikleri sağlanan soydaşların bu bölgelere sığınmaları bilinçli olarak yapılan bir harekettir.⁶⁸⁵

Pir Sultan Ocağı mensupları, Sivas, Erzincan, Çorum, Yozgat, Tokat, Tunceli gibi Anadolu'nun doğusunda bir çizgi hattı üzerinde dağılmışlardır. Baskı ve kıyımından kaçan Pir Sultan Ocağı mensupları, Horasan'ın Tebriz bölgesine kadar göç etmiş ve burada Pir Sultan Köyü'nü kurmuşlardır. Sözlü kaynaklardan edinilen bu bilgilere ek olarak, ocakzadelerin Gence yakınlarında, Bağbanlar bölgesinde Pir Sultan Dağının eteklerine kadar göç ettikleri, burada Pir Sultan adında yeni bir köy daha kurdukları rivayet edilmektedir.⁶⁸⁶

Pir Sultan Ocağı'nın merkezi Sivas- Yıldızeli'ne bağlı Banaz Köyüdür. Buradaki kol, Seyit Ali Sultan üzerinden devam etmektedir. Tunceli bölgesinde Pülümür- Hacılı Köyü'nde bulunan kol ise Er Gaip soyundan yürümektedir. Tokat-Almus-Çambulak Köyü'nde bulunan kol ise türbesi de burada bulunan Pir Mehmet üzerinden devam etmektedir. Sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, Pir Sultan'ın Hacılı'da yedi yıl süren bir sürgün hayatı olmuştur. Ayrıca, Hacılı'da Pir Sultan Ocağı mensupları tarafından korunan, sahip çıkılan bir Pir Sultan Evi de bulunmaktadır. Bu evin sahipleri, kendilerini, Pir Sultanlılar Ocağı'na mensup pir saymaktadırlar.⁶⁸⁷

Ali Haydar Avcı'nın Pir Sultan Ocağı ile yaptığı çalışmada, Anadolu'nun farklı yerlerine dağılmış olan ocak kollarının birbirleriyle münasebetleri bulunmadığı dile getirilmektedir. Avcı buna kanıt olarak, Banaz Köyündeki Pir Sultan Ocağı

⁶⁸⁵ Avcı, a.g.m., ss.89-90.

⁶⁸⁶ Avcı, a.g.m.,ss. 91,93.

⁶⁸⁷ Avcı, a.g.m., ss. 93.

mensuplarının, Er Gaip üzerinden yürüyen kola mensup olanlardan haberlerinin olmadığını göstermektedir.

5.2.12. Seyit Sabun (Seyfi) Ocağı

Tunceli’de bulunan ve rehber ocağı olarak kabul edilen Seyit Sabun ocağının asıl merkezi, Elazığ-Palu ilçesinin Seydili Köyüdür.⁶⁸⁸ Ocak üyeleri ve talipleri Tunceli-Pertek’e bağlı Sidan Köyünde, Tunceli-Mazgirt’e bağlı Seyitli ve Balan köylerinde, Bingöl-Karlıova’ya bağlı Soğukpınar Köyünde bulunmaktadır. Ocak kurucusunun kim olduğu hakkında bilgiler yoktur. Ocağa ait şecerede ocağın adı Seyit Sabır olarak geçmektedir.⁶⁸⁹

Seyit Sabunluların Anadolu’ya ilk gelen dedelerinin Seyit Salih olduğu söylenmektedir. Ocak soyunun, İmam Bakır’dan geldiği ocakzade Seyit Seyfettin’e verilen ve II. Mahmut tarafından onaylanan şecerede görülmektedir. Miladi 1110 yılında Horasan’dan gelerek Palu Seydili Köyüne yerleşen Seyit Sabunlular, 1780 yılında Palu’ya yerleşen Nakşibendî şeyhi Şeyh Ali ve yandaşlarının baskıları sonucu, Seyit Sabun soyundan gelenler köylerini terk edip dağlık köylere ve Tunceli-Mazgirt ve Pertek’e bağlı köylere göç etmek zorunda kalmışlardır.⁶⁹⁰ Seyit Sabun Ocağının, Ağuçan ocağına el verdiği söylenmektedir.⁶⁹¹

5.2.13. Şah Ahmet Dede Ocağı

Şah Ahmet Dede Horasan erenlerindendir, türbesi Elazığ-Baskil’in Şeyh Hasan Köyünde bulunmaktadır. Şah Ahmet ve kardeşi Şah Hasan, Bayat Boyu Türkmenlerine pirlük yapmışlardır. Şah Ahmet ile Şah Hasan’ın soyundan gelen bir kol Tunceli’ye göç etmiş, il merkezinde ve farklı köylerde ikamet etmişlerdir.⁶⁹² Şah Ahmet Dede Ocağıyla ilgili bilgiler elimizde bulunmamaktadır.

5.3. Tunceli Aleviliği Üzerinde Yıkıcı Etkiler Bırakan Olaylar

1925’te hazırlanan Şark Islahat Planıyla birlikte Dersim’deki köylerin boşaltılıp halkın belli merkezlerde toplanması öngörülmüştür. 1938’de Dersim’deki 400’ü aşkın

⁶⁸⁸ Saltık, V., a.g.m., ss. 175.

⁶⁸⁹ Aksüt, **Aleviler-Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan**, (1. Baskı), 2009, ss. 292.

⁶⁹⁰ Saltık, V., a.g.m., ss. 175.

⁶⁹¹ Aksüt, **Aleviler-Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan**, (3. Baskı), 2012, ss. 254.

⁶⁹² Saltık, V., a.g.m., ss. 176.

köy ve mezranın günümüzde 300'den fazlası yakılmış veya boşaltılmıştır. 1925'ten sonra Nakşibendi tekkelerinin yanında Alevi tekkeleri de kapatılmıştır. 1927'de Bektaşî tekkeleri üzerindeki baskı göreceli olarak yumuşatılmıştır ancak Alevi kimlikli Dersim ve çevresindeki dergâh ve tekkeler süresiz olarak kapatılmıştır.⁶⁹³

1935 yılında Tunceli Kanunu ile Dersim'e özgü bir yasa çıkarılarak Dersim ismi değiştirilmiş ve Tunceli konulmuştur. 1937'de ilkbaharın sonlarına doğru harekât başlamıştır.⁶⁹⁴ 1937 sonlarında, bir karakol baskınıyla harekât başlamıştır. Kesin rakamlar bilinmemekle birlikte, bir jandarma raporunda toplam zayıyatı gösteren belgede ölü ve sağ olarak ele geçirilenler ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır. Bu rakamlara göre 13.160 kişi öldürülmüş, 2087 kişi sağ olarak ele geçirilmiş ve yaralı olarak ele geçirilenler ise hiç yoktur. Ele geçirilen tüfek sayısı 298, mermi sayısı da 93'tür. 110 asker ölmüş, 246 asker de yaralanmıştır. Bu rakamlarda 1937'de başlayan uçak ve top bombardımanında ölenler yoktur. 2254 hane ve 11.818 kişi batıya sürgüne yollanmıştır. Sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte yüzlerce Dersimli kız çocuğu, asker ailelerine evlatlık verilmiştir.⁶⁹⁵ Tunceli Aleviliği, 38'de yaşadığı harekâtla birlikte inancından koparılmıştır. Ölenler, sürgüne gönderilen insanlarla birlikte evlatlık verilen nice kız çocuğu vardır. Alevilik inancı da böylelikle bir kırılma dönemi yaşamıştır. Pir-talip birbirinden ayrı düşmüş, inançlarını yaşayamaz hale gelmiştir.

Dersim 38 harekâtından, Tunceli Aleviliğinin nasıl etkilendiğini mülakat yaptığımız pir ve talipler şöyle ifade etmişlerdir:

“1880'den sonra 1970'lerde Dersim üzerinde yapılan politikalar var. Biz bu inancı nasıl yok edebiliriz diye. 37-38'den önce de katliamlar vardı. 1700-1800'lerde ve 1830'larda Ziyaeddin Paşa Çemişgezek tarafında ileri gelenlerden, ağaları, şıhları 150 kişi topluyor, onlarla görüşmek istiyor, ileri gelenlerden 150 kişi toplamış ancak politika yapmış, Çemişgezek merkeze toplanıyorlar, o gece orada olanların hepsini öldürtüyor, katliamı o yapıyor. 1770'lerde Dersim'i nasıl yok edebiliriz nasıl değiştirebiliriz diye sürekli olarak çalışmalar yapılmıştır. Ocakların, pirlerin çocuklarını alıp askerlere veriyorlarmış. Bu çocukları kendi çocukları yapıyorlarmış. Çocuklar anne babasını

⁶⁹³ Bayrak, Mehmet, **Bir Siyaset Tarzı Olarak Alevi Katliamları**, (1. Baskı), Öz-Ge Yayınları, Ankara 2011, ss. 203-204.

⁶⁹⁴ Çem, a.g.e., ss. 444, 447.

⁶⁹⁵ İnce, Hayri, “Alevilerin Atatürk Algıları: Yanılsama ve Yüzleşme”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 70.

bilmiyorlar, son dönemlerde de bunlar yapılmıştır, köyleri asimile etmek için boşaltıp tabiatı, inancı bitirmeye çalışmışlardır. Her dönemde faşistlik ırkçılık yapılmıştır. 1700-1800'lerden itibaren Dersim'i asimile etmek için değişime gidiliyor 1639'dan sonra Osmanlılar Dersim'e giriyor. 1639'dan önce Osmanlılar Dersim'e giremiyor.”⁶⁹⁶

“Birinci katliam Kerbela katliamı ise ikincisi Koçgiri'dir, 3.'sü Dersim'dir. Ondan sonra Maraş, Sivas hepsi sırayla var. Ondan sonra Hz. Hüseyin'in 6 aylık bebeğini şehit eden Ali Asgar'ı şehit edenlerle, Cizre'de 3 aylık Miray bebeği öldürenlerin birbirinden farkları var mıdır? Masum-u Pakı öldürmek doğru mudur? Bizim Bargini'de 14 Ağustos 1938'de 2 aileden 24 kişiyi getiriyorlar, samanlığa koyuyor, kibriti çakıp yakıyorlar. Bunların içerisinde 2-3-4 yaşlarında çocuklar vardır, 95 yaş:nda da bir bacımız var, samanlığa koyup kibriti çakıyorlar. Kerbela katliamını yapanlarla bu olayı yapanlar arasında fark var mıdır? 14 tane çocuk vardır içlerinde. Hiç bir çocuğun suçu olur mu? Çocuklar suçsuzdur, büyükler suç işler, hükümet tarafından yargılanır. Mesela bir yanlışlık yapmıştır yargılanır. Mesela dedeler, pirlar haksızlık yapıyorsa birinin malına, mülküne, namusuna göz koymuşsa onu yargılıyoruz. Ona sen düşkünsün, bir daha toplum içerisine gelme diyoruz. Onu vurup öldürmüyoruz, bakın haksızlık yapana bile fiziki bir ceza vermiyoruz. Büyüklerimiz aradaki sorunları çözmek için kimseyi kimseden ayırmazdı.”⁶⁹⁷

“Dersim'de zamanında %50'nin üstünde Ermeni de yaşıyordu. Benim nenemin kardeşi Selvi baba eşiyle ve kucağındaki çocuğu ile beraber, 24 kişiyi yaktılar ya onu da aynı yerde öldürdüler. Ermeni olan birinin alacağı varmış, bir tane Alevi'den alacağını istiyormuş. Ermeni, alacağını almak için geldiği sırada asker de aynı anda geliyor. 1908'de. Askerler geldi diye Ermeniler de kaçıyor çünkü o dönemde katliamlar, sürgünler, asimileler devam ediyor. O Ermeni kaçıyor, asker görmesin diye bir böğürtlenin içine saklanıyor. Askerler, Ermeni gördünüz mü diye soruyor, Ermeni'ye vereceği olan adam da askere şikâyet ediyor, odur böğürtlenin içindedir diyor. Kibriti çakıp böğürtleni tamamen yakıyorlar. Sağda solda asker olduğu için Ermeni böğürtlenden çıkmıyor, böğürtlenle beraber yanıyor. Bu olayı gelip Selvi babaya söylüyorlar, bir tane Ermeni'yi şikâyet ettiler diye asker yaktı diyorlar. O da cemi cemaati topluyor, sakın kimseyi şikâyet etmeyin diyor. Şikâyet eden bu kişi düşkündür, bundan sonra artık

⁶⁹⁶ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁶⁹⁷ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ..

cemlere giremez. Ermeni'dir diyorsun şikâyet edip onu yaktırıyorsun. Alevilikte böyle ayırım yoktur herkes birdir. Vereceğini vermemek için adamı şikâyet edip öldürtüyor. Günümüzde de böyledir, çıkarı için, maaş alması için her türlü yalanı söylüyorlar. Selvi babanın düşkün olarak cemlere girmeyeceksin dediği kişi kaymakamlığa gidip bu piri şikâyet ediyor. Amcası da bu kişinin kaymakamlıktan çıktığını görüyor. Gelip yeğeni Selvi babaya diyor ki bu adam gidip seni şikâyet etti. Gelir yakında seni öldürürler. Selvi baba da çoluk çocuğunu alıp orada bir mağara var oraya gidecekler. Küçük bir çocuğu bir de çocuğuna bakan bir bakıcı var, biraz da altınları varmış, Selvi baba gelip onları alıyor, tam kapıdan çıkacakken çocuk da kucağındadır, bebektir daha, üçünü birden orada öldürüyorlar. 38'de 24 kişi yaktılar ya Selvi Babayı da 1908'de öyle öldürüyorlar. Demek ki kendi çıkarı için başkasını şikâyet eden binlerce insan var.”⁶⁹⁸

“1938, yani anlatılması da çok zor, 2 dedem o katliamda Hak'a yürümüştür. Katliamın inancımız üzerindeki en büyük etkisi inanç önderlerimizi, ocak pirlerimizi topladılar. Pirlerimizin bazılarını tehcir, sürgün dediğimiz şekilde başka şehirlere, başka toplumların içerisine gönderdiler. O pirlerimiz oralara gidip perişan oldular. Kiminin kimyası bozuldu, çok şeyler yaşadılar. Dersim'de o katliamın inancımız üzerinde büyük bir tahribata neden oldu. Her şeyden önce bir zulümdü. Kerbela zulmü ile eşdeğer bir zulüm yaşandı. Nasıl ki İmam Hüseyin'e hiç acımadılar, çocukları ile birlikte katlettilerse burada da günahsız insanları bir zalimlikle katlettiler. O katletme sonrasında da zaten öyle bir hale geldik ki perişan bir vaziyete düştük, ama kendi küllerimizden de uyandık, bağımızı toparlamaya çalıştık. Bu baskı ve korku toplumumuzun üzerinde yıllarca sürdü. bu etki bu travma bir türlü atılamadı. Belki de o dönemde öyle bir hale geldi ki, çok iyi biliyorum, benim amcam talibine giderken sakalı tek tek çekildi. Sen üfürükçüsün, ne işin var, mademki pirsin Fatiha suresini oku, hele burada bir keramet göster gibisinden zulümler yapıldı. O dönemde büyük bir tahribat yaşandı, pirlere sineye çekildi. Talip korkar hale geldi, ama yine de kendi küllerinden yeniden canlanmaya başladı. Öyle zamanlar geldi ki Dersim'e bazı valiler tayin edildi. Bütün ziyaretgâhlarımız tahrip edildi, mezar taşlarımız kaldırıldı, toplatıldı. O dönemde de tarihimize oynandı. Mesela Rabat'ta bizim bir büyüğümüz var, Seyit Müslüm yatıyor orada, orada onun tarihçesi,

⁶⁹⁸ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

kitabeler var. O kitabeler hep alındı, mezarlar yok edildi. Yani büyük bir tahribat yaşandı.”⁶⁹⁹

“Kendi köyümüz üzerine konuşalım: 1938 olaylarından ilk dönemlerde bizim köyümüzde hiç bahsedilmezdi. Son dönemlerde sıklıkla anlatılırdı. Köyümüzün güneydoğusuna düşen sınırlarına, Pertek’e yakın bir bölgede 1938’de köyümüzün 24 mensubu yakılmıştır. 2015 yılında mahkeme kararı ile orada bir kazı yapıldı. 24 kişinin kemikleri çıktı o bölgeden. Bizim köyde bu büyük bir inançsal travmaya da sebep olmuştur. Çünkü 1938 ile 1960’lı yıllar arasında köyde cem bile yapılmamıştır, öyle bir travmaya sebep olmuştur, çünkü her iki aileye mensup 24 kişi vardır. 2-6-10 -14 yaşlarında ve çocuk, kadın, erkek yakılmıştır, sadece 24 erkeği topladılar yaktılar, bu da trajiktir, ama çocukların ve kadınların da olması büyük bir travmaya sebep olmuştur. Dersim’i sadece 38’le düşünmeyelim, resmi kayıtların açılmasından sonra bu travmanın boyutlarını göreceğiz, ama biz o kazının içerisinde olduğumuz zaman kemiklerin çıkmasıyla birlikte insanın duyguları çok değişiyor. Eskiden yine 1906’lı-1907’li yıllarda Ermeni tehcirinin devam ettiği yıllarda yine bir amcazademizle beraber eşi ve 6 aylık bir çocuğu ile yine orada öldürülmüştür. Resmi kayıtlara göre onları söyleyelim, aslında resmi kayıtlar da açıklanmamıştır, ancak resmi ağızdan anlatılanlara göre Keke Ağa İsyanında, Keke Ağa’ya yardım edildiği söyleniyordu, ama halk arasında piro cemlerde bir Ermeni insanın kim ki katline sebep oluyor bu yolda düşkünder dediği için katledildiğini söyleyenler de vardır. 1938 Dersim katliamını düşündüğümüz zaman özellikle harekâtın sona ermesine doğru öldürülenlerin ocakzade olmasını düşünürsek, Kureyşan, Sarısaltukluların beraber öldürüldüğünü düşünürsek, Dersim Kızılbaş Alevilik inancını düşünerek söylüyoruz, o dönemde devletle beraber çalışanlar, devlete milislik yapanlar ile devlete karşı çalışanların arasını düzeltebilecek, o toplumsal birlikteliği sağlayabilecek olanlar inanç önderleriydi. Saçlarının, sakallarının, bıyıklarının bahane edilerek öldürülmeleri, bence bir kişinin saçını, sakalını bahane ederek öldürebilirsiniz, ama bir çocuğun, bir kadının bıyığı, sakalı yoktu. Bence bu kesinlikle inançlara yönelik yapılan bir saldırıydı, toplumsal dönüşümü, birleşmeyi sağlayacak olan kişilere yönelik yapılan bir saldırıdır ben böyle düşünüyorum.”⁷⁰⁰

⁶⁹⁹ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁷⁰⁰ İnanç Dolu, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

“Tunceli Aleviliği üzerinde yıkıcı etkiler bırakan ve toplumsal bellekte henüz giderilememiş acı bir travmaya yol açan olay, 1938 yılında vuku bulmuş Dersim İsyanıdır. Alevi toplumu açısından bölgede olayın vuku bulduğu döneme kadar en saf haliyle gelmiş bağımsız Alevilik inancı bu noktada çarpıcı bir şekilde kesintiye uğramıştır. Bölge insanının Anadolu’nun başka kentlerine zorunlu göçü ve Sünni toplulukların bölgeye yerleştirilmesi neticesinde bölgenin demografik yapısı değiştirilmek suretiyle ıslah edilmeye çalışılmıştır. Fakat Tunceli’nin yerlisi olmayan toplulukların neredeyse tamamı geldikleri yerlere geri dönmüştür. Oysaki yaşanan travmanın bir sonucu olarak yöre insanının özellikle büyük çoğunluğu öldürülen seyit, dede gibi kanaat önderlerinden oluşan yöre insanının bir nevi asimilasyonla sonuçlanan zorunlu göçü toplumsal belleklerdeki yerini hala korumaktadır. Kısacası seyit–talip ilişkilerine dayalı coğrafi sınırla özdeş olan inanç ve kimlik bilinci, yurttaşlık algısıyla yer değiştirmiştir.”⁷⁰¹

“Dersim Aleviliği açısından en büyük yıkıcı travma bırakan şey dersim 1937 ve 38’de yaşanan katliam ve sürgündür. Çünkü özellikle İttihat ve Terakki’nin Aleviliğin Türkleştirilmesine yönelik bir politikası vardı. Bunun için de bu bölgedeki seyit aileleri çok büyük bir şekilde hedef kitle haline getirilmişti. Bu durum devlet raporlarında da işleniyor. Dolayısıyla da 1937 ve 38’de Dersim’deki ocakların hedef alındığı katledildiği ve sürgüne gönderildiği çok açık belgelerle çeşitli olay anlatımları ile mevcuttur ve bunarla ilgili pek çok doküman bulunmaktadır. Dolayısıyla en büyük tramva 37 ve 38 dedir. Şöyle düşünelim 1937-38’de 100 yaşında olan bir Kureyşanlı diyelim. Ne olsun, 1838’de doğmuş olsun 1838’de doğmuş o kişi muhtemelen 1738 de doğmuş dedesini görmüş olma ihtimali var. Dolayısıyla da bu 37 ve 38’de bize yaşatmış olduğu en büyük travmalardan biri sözlü tarihsel birikimin aktarılmasında olan sıkıntıdır, tarihsel bilgi burada kesintiye uğruyor. Yani bu bizim açımızdan, tarihsel açıdan, sözlü hafızanın aktarılması açısından sıkıntı. Travmatik boyutu ne; yani aslında o mesele de bizim için bir Kerbela olarak adlandırılmış İplerinin bağlandığı zaman katliama götürülürken de kendilerini İmam Hüseyin ile özdeşleştirmişler, onun akıbetine benzetmişler. Bazı yerlerde insanlar su içmeyerek İmam Hüseyin gibi ölümü seçmişler. Bu gibi birçok tanığın, sağ kurtulmuş insanların anlatımları mevcut. Mesela benim ailem sürgün ailesi.

⁷⁰¹ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

Nazımiye Kureyşanlılarıydı. Annemin baba tarafı Nazimiyelidir. Onlar ne oldu; onların ailesinin bir kısmı katledildi, geri kalanları Manisa Saruhanlı'ya sürgün edildi. Saruhanlı'nın Nuriye Köyü'ne sürgün edildi. Ne oldu; Kureyşanlılarda onların isimleri 1930'lu yıllarda jandarmanın hazırlamış olduğu kitapçıkta isimleri de geçiyordu yani sürgün edilecekler listesinde, tehlikeli insanlar listesinde Kureyşan Ocağı'nın içerisindeki isimler içerisinde benim o aile büyüklerim geçiyordu. O şekilde onlar katledildi. Sağ kurtulanlar daha sonra af çıkması vesilesiyle trenlerde hayvanların yüklendiği yerlerde insanlık dışı koşullarda nenem ve dedemin anlattıklarına göre sürgüne gittiler. Orada kaldılar. Ondan sonra da geri dönüp geldiler. Yine annemin baba tarafı annemin anne tarafı da Şih Ahmet Dedelidir. Şih Ahmet Dedeliler Mazgirt'te Düzgün ailesidir, Baba Düzgün ailesidir. Onlar mürşit makamında olan yine ocakzadelerdendir. Mesela Onlar da Uşak'a sürgün edildiler. Bir süre orada kaldılar, ama 1947 de af çıkınca 47'den sonra annemin hem anne tarafı hem baba tarafı biri Uşak'tan biri Manisa'dan geri gelmişler, ama tabi bu tramvayı nenem de dedem de anlatırken ağlıyorlardı. Çünkü aile büyükleri katledilmiş, insanlar öldürülmüş. Dolayısıyla da bir haksızlığa maruz kaldıklarını her zaman ifade ediyorlardı. Bir isyan yok, herhangi bir şey yok. Sadece psikopat insanların gelip kendi heveslerini tatmin için, bir ava giden bir avcı gibi düşünün oradan bir geyik geçiyor öldürüyor. Neden; o kendini tatmin etmek için. Burada da sanki nerede bir seri katil, çapulcu var hepsi bu bölgeye gönderildi. Dediğim gibi suçlu kategorisinde hepsi buraya gönderildi. Buradaki insanlarımız o şekilde kırıldı, ama dediğim gibi bu seyit aileleri özellikle hedef seçildi. Şöyle söyleyeyim bizimkiler dillerini unutmadılar, ne annemin annesi ne de babası, gittiği yerde de Zazaca konuştular. Türkçeyi orada öğrendiler, ama çocukların hepsi Zazaca da bilir. Yani ikisi geldi burada tesadüfen evlenmişler. İki sürgün aileden iki sürgün çocuk birisi Şih Ahmet Dedeli, diğeri Kureyşanlı. 10 çocuk var hepsi de Zazacayı da bilir. İtikadi şeylerine de bağlılar. Hiçbir sıkıntıları falan yok. Yani o açıdan o dönemde sürgüne gidip gelen aileleri takdir etmek gerekiyor. Gerçekten memleketlerine çok bağlılar. Neden söylüyorum; bizimkiler oraya gittiklerinde onlara çok güzel araziler verilmiş, dolayısıyla orada da kalabilirlerdi. Türkleşmeyi seçebilirlerdi. Sürgünleşmeyi seçebilirlerdi, ama onlar ille de bülbülün altın kafes meselesi gibi ille de vatanım deyip geri dönmüşlerdir.”⁷⁰²

⁷⁰² Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

Konuştığımız Tuncelili pir ve taliplere göre, Tuncel, Aleviliği üzerinde tahribata en fazla sebep olan hadise Dersim 38'dir. Binlerce insan öldürülmüş, kimisi sürgüne gönderilmiş, büyük travmalar yaşamışlardır. Ağuçan piri Hasan Genç dede, endi köylerinde, adın, çocuk, erkek karışık 24 kişinin samanlığa toplanıp yakıldığını belirtmiştir. Kureyş Ocağı talibi Cihan Söylemez, Dersim'de vuku bulan hadisenin Kerbela benzeri bir hadise, yıkım olduğunu ifade etmiştir. Söylemez'e göre, elleri bağlanan insanlar İmam Hüseyin gibi ölüme giderken su içmemişlerdir. Bir kuşak öldürüldüğü için Alevilikte esas olan aktarım süreci kesintiye uğramıştır. Sürgüne gönderilen ailelerin bir kısmı inancını, dilini unutmuş, bir kısmı ise yaşamaya devam etmiştir. Sürgün yaşağı kaldırıldıktan sonra memleketlerine dönenler de olmuştur.

Şah Çoban Ocağı piri Hüseyin Kaykaç dede, iki dedesinin 38'de öldürüldüğünü, inanç önderlerinin öldürülmesiyle inanç üzerinde travmaların yaşandığını ifade etmiştir. Kerbela'yla bu hadiseyi birbirine benzeten Hüseyin Kaykaç dedenin anlatımlarına göre, Kerbela'da İmam Hüseyin ve ailesinin öldürülmesi gibi Tunceli'de de çocuklar, kadınlar, hepsi, birlikte öldürülmüştür. Kaykaç dede, amcasının taliplerine giderken sakalının tek tek çekildiğini, hakaretlere maruz kaldığını belirtmiştir.

Dersim 38'de pirler ve aileleri hedef kitle olarak görülmüş, kimisi öldürülmüş, kimisi sürgüne gönderilmiştir. Bunun sonucu olarak Aleviliğin asıl kaynağı olan pirlerden ayrı düşen talipler uzun bir süre inançlarını yaşayamamış, büyük darbeler almıştır. O dönemde pirlerin sineye ekildiğini ifade eden Hüseyin Kaykaç dede, taliplerin korkar hale geldiğini, belli bir dönem büyük tahribatlar yaşandığını, ziyaretlerin tahrip edildiğini, mezar taşlarının söküldüğünü, tüm bunlara rağmen Alevi pir ve taliplerin küllerinden doğduğunu belirtmiştir.

5.4. Dernek, Vakıf, Cemevleri Arasındaki Münasebetler

Sivil toplum kuruluşları ve bu kuruluşlara üyelikler ile oluşturulan sosyal ağlar, sosyal sermayenin önde gelen unsurlarındandır. Bu yapılar toplum içinde önemli işlevleri yerine getirmektedirler. Özellikle dernek ve vakıflar, bir yandan sosyal faaliyetlerle insanları bir araya getirirken, diğer yandan bireylerin değerleri, kültürel öğeleri ve sosyal normları öğrenmelerini ve grup olarak bu sermayeye sahip çıkmaları gibi önemli katkılarda bulunmaktadır. Özel bir görevi olan kişilerin belirli bir amaca ulaşabilmek için kurdukları sosyal birimlere sosyal örgüt denmektedir. Gönüllü dernekler, ticari

kurum ve kuruluşlar bu çerçevede birer sosyal örgüttürler. Örneğin Türkiye’de dikkat çeken sosyal örgütlerden birisi, Alevilik temelli faaliyet gösteren Alevi-Bektaşî sosyal örgütleridir, örgütlenmeleridir. Bir kısmı federasyonların altında birleşmiş olan bu örgütler, genellikle cemevi olarak da hizmet veren dernek ve vakıflardan oluşmaktadır. Amaç ve faaliyetlerine bakıldığında -tamamı olmasa bile- bu örgütlerin hem birleştirici ve bütünleştirici yapılar oldukları hem de Alevilik kültürünün ve değerlerinin korunması ve paylaşılması bağlamında işlevsel oldukları görülmektedir. Bundan dolayı da cemevlerinin olduğu yerlerde cemevlerinin bütünleyicisi, cemevlerinin olmadığı yerlerde ise, bu eksikliği gideren ara birer sosyal mekanizmalardır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, özellikle köyden kente göç eden Alevilerin, öncelikle kentsel hayata tutunmak ve sonrasında ise değerlerini korumak üzere bu örgütler bünyesinde bir araya geldikleri görülmektedir.⁷⁰³

“Demokratik Alevi Derneği, Avrupa Alevi Federasyonu diye pek çok kuruluş vardır. Alevilik Hak yoludur, o zaman birleşin. Müslümanlar elli parçaya bölünmüş, hepsi Müslüman’dır, aynı inancı taşıyorlar. Yazıktır. Aynı yol, aynı peygamber, aynı kitap. Ben, yeryüzündeki bütün insanların, inançların birleşmesini isterim. Allah için birleşsinler. Ama herkes anladığı dilden ibadetini yapsın, ister camide ister kilisede yapar. Bununla ilgili bir örnek vermek isterim: peygamberlerimizden bir tanesi, Musa peygamber herhalde, nehirden geçmeye çalışırken, çobanın bir tanesi kendisini yuvarlıyor. Musa çobana selam verip, kendini niye yuvarladığını sorar, çoban keçenin içinde, ben Allah’a zikrediyorum, o yüzden kendimi yuvarlıyorum, diyor. Musa öyle olmaz, git şu sudan abdest al, yönünü kibleye çevir, secde yap, rükû yap diyor. Peygamber atına binip nehri geçerken bir ses duyup arkasına dönüyor, çobanın bir keçiyi nehrin üstüne atıp, suya batmadan üzerinde yürüyerek geldiğini görüyor. Peygamber hayrola diyor, çoban, ben senin söylediğin ibadeti unuttum, bir daha söylesene diyor. Peygamber de ona, sen git, bildiğin gibi ibadet yap diyor. Çünkü sen Allah yolunda doğrusun, keramete erişmişsin. Bizim ocakzade pirlerimiz de böyle itikatlı, inançlı insanlar olmak zorunda. Doğru olmak zorundadır.”⁷⁰⁴

⁷⁰³ Balkanoğlu, Mehmet Ali ve Fatih Irmak, “Bir Sosyal Sermaye Türü Olarak Türkiye’deki Alevi Sosyal Örgütleri ve Faaliyetlerinin İncelenmesi”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi**, 2014, (70) , ss. 140.

⁷⁰⁴ Ahmet Aktaş, Din Hizmetlisi, yaş: 63, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

“Alevilik, Allah inancıdır. Tüm inançlar Allah inancıdır. Bizler bu yolda bir araya gelip birleşeceğiz. Allah böylece bize hidayet, kardeşlik, iyilik verecektir. Bizler de doğru olan ibadet şekli ne ise onu yaparız.”⁷⁰⁵

“Bizde eskiden cem bağlanıyordu, niye bağlanıyordu? Yılda bir sefer pir talibine gelecek. Her ailenin piri, her pirin talibi bellidir. Önce eşler birbirini sorgulayacaklar çünkü pirin huzuruna çıkacaklar. Pir ilk olarak evin düzenini sorar. Kadının eşiyle eşinin kadınla ilişkisini sorar. Çünkü onlar ikrardır ikrarını zedeleyecek bir şeyler var mıdır? Sonra talibine hak döşegi serer. Kapı komşusunu çağırır Hak Meydanı açar. Bütün derneklerin cemlerine gittim, hiç bir tanesi meydan duası vererek meydanı açmamıştır. Çünkü bilmiyor. Bizde cemler hak meydanıdır.”⁷⁰⁶

“Her cemevi vakıf veya derneğin bünyesinde. Bunlar tüzel kişiliktir. Her cemevinin bir yönetim kurulu başkanı varsa bir de dedeleri vardır. Herkes kendi görevini yapar. Cemevi başkanı eğer ocakzade ise veya dede ise aynı zamanda iki görevi birden yürütür. Onun haricinde, mesela ben şu anda cemevi başkanıyım, aynı zamanda ocakzadeyim, dedeyim. Yeri gelir posta oturur dedeliğimi yaparım, yeri gelir yönetim kurulunu toplar karar alır, bir programa katılırım, bir iş yürütürüm ama bu, Tunceli’deki dedelerin hükümlerini bitirdiğim anlamına gelmez. Her dedenin yine kendi talibi üzerinde ağırlığı vardır. Öyle gün olur ki, evler dar olduğu için, Sivas’ta herhangi bir dede geliyor, taliplerini toplayıp cemevinde cem yürütüyor. Cemevleri; dedelerin misyonunu üstlenir, onları devre dışı bırakır görüşüne ben katılmıyorum. Zaten toplumda yaşayan dedeler de buranın birer unsurudur. Dedelik yapıyorsa muhakkak buraya geliyor. Burada da o misyonunu yürütüyor. Cemevi onlara kapalı değildir.”⁷⁰⁷

“Ülkemiz genelinde uygulanan din eğitimi ve din hizmetleri politikaları, ocaklar da dâhil olmak üzere Alevilik ile ilgili pek çok geleneksel mekanizmayı işlemez hale getirmiştir. Bu noktada oluşan boşluğun özellikle Aleviliğin kanaat önderliğini üstlendiğini ifade ve iddia eden dernek ve vakıf çatısı altında pek çok sivil toplum örgütü ve kurumsal statüye henüz kavuşturulmamış cemevleri ile doldurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Aynı ortak paydaya rağmen sivil toplum örgütlerinin sahip oldukları ya da temsil ettikleri kitle açısından Alevi toplumu üzerinde söz sahibi olmaya çalıştıkları

⁷⁰⁵ Ahmet Aktaş, Din Hizmetlisi, yaş: 63, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

⁷⁰⁶ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

⁷⁰⁷ Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı piri, yaş: 43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

veya yakın geçmişte siyasi oluşumlar tarafından Alevi toplumunun belirli bir yöne kanallize edilmesi noktasında bir araç olarak kullanılmaya çalışıldıkları görülmüştür. Dolayısıyla sivil temsil yetkisine dayalı üstünlük kurma çabasının bir benzeri ocak kültürünün yerini almak üzere olan cem evlerinde de görülmektedir. Ocak faaliyetlerini dernek ve vakıf çatısı altında hizmet vermekte olan cem evleri vasıtasıyla yürütmeye çalışan ocak sahibi dedeler arasında yönetim kurullarının oluşturulması noktasında önemli çekişmelere yol açmaktadır.”⁷⁰⁸

“Günümüzde pek çok alevi derneği var. Bunlardan bazıları da Demokratik Alevi Dernekleridir. Onlar da Ali’siz Aleviliği savunuyorlar. Bizim onlara kapımız kapalıdır. Biz Ali’siz Aleviliği kabul etmiyoruz. Ben diyorum ki tamam Ali ismini anmayın, Muhammed ismini anmayın, Kerbela, İmam Hüseyin ismini anmayın gidin kendinize yeni bir din bulun yeni bir peygamber bulun yeni bir Ali bulun. O zaman size bir şey diyeceğimiz yok ama sen hem bu ismi kullanıyorsun hem Ali’siz Aleviliği savunuyorsun hem bunlarla ilişkimiz yok diyorsun. Bunlar Arap’tır biz farklıyız diyorsun. İslamiyet’ten önce de Alevilik vardı. Her şey birbirinin devamıdır. Bu derneklerin bizim sadece İslamiyet’ten sonraki Aleviliği anlattığımızı, öncesine hiç değinmediğimizi söylemelerinin aksine biz cemlerimizde hepsine değiniyoruz. Biz burada cem bağlarken cemevine pirlerimiz, dedelerimiz, dervişlerimiz gelirdi. İbadetlerimizde tüm peygamberlerin İsa’nın, Musa’nın, Davut’un, İbrahim Peygamber’in, Yusuf Peygamber’in hepsinin ismi anılırdı, hepsine secde yapılırdı. Kim onları tek bir peygamberle sınırlandırıyor? Cemlerde diyoruz ki; güruhu Naci’yiz. Naci Peygamber’den geliyoruz, Şit Peygamber’den geliyoruz. Âdem Peygamber’den başlayıp sayıp geliyoruz. Bunlar hepsi birbirinin devamıdır. Bunlar topluma yol göstermiş önderlik etmiş bugüne gelmiş peygamberlerdir, evliyalardır. Hz Muhammed ve Hz. Ali ile de devam etmişlerdir. Biz Hz. Ali’ye, on iki imama ve Ehl-i Beyt soyuna biat etmişiz, ikrar vermişiz. Şimdi biz onları atamayız ki. Biz eskiden beri gelen bir geleneği sürdürüyoruz. Biz dört kitabı, dört peygamberi, gelmiş geçmiş yüz yirmi dört bin evliyayı peygamberi yok saymıyoruz onların hepsini anıyoruz.”⁷⁰⁹

⁷⁰⁸ Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

⁷⁰⁹ Ali Yıldırım, Kalmem-sır Ocağı talibi, yaş: 64, emekli, Tunceli Merkez.

“Sivil toplum kuruluşları açısından baktığımızda Türkiye ve Avrupa genelinde üç tane kulvar var: Biri Avrupa’da Alevi Vakıflar Federasyonu, ikincisi Türkiye’de Alevi Vakıflar Federasyonu, üçüncüsü Dernekler Federasyonu, Hacı Bektaş Kültür Vakfı. Kimisi kültür, kimisi dernek, kimisi vakıftır. Bunlara baktığımız zaman, bir kere birleştiğimiz nokta, hepsinin talebi cemevlerinin yasal statüye kavuşturulmasıdır, din derslerinin zorunluluktan çıkarılmasıdır. Sivas-Madımak’ta insanların yakıldığı o lokantanın müze olarak sergilenmesi, eşit yurttaşlık hakkı gibi herkeste bir olan taleplerimiz var. Ama birisi diyor ki, ben Aleviliği, Hz. Ali’den bu yana nasıl gelmişse o şekilde yaşamak istiyorum. Diğeri diyor ki, öyle yaşıyorsun ama ben Hz. Ali’nin yaşadığı gibi değil de Hz. Hüseyin’in başkaldırışı gibi yaşayacağım. Bir diğeri diyor ki, doğru da Hz. Hüseyin boşuna gitti öldü, ben Pir Sultan gibi asılmak istiyorum. Bir diğeri de diyor ki, sizin hepinizin yaptığı yanlış, ben de devlet kulvarıyla gitmek istiyorum, yani herkes devleti karşısına aldı cezasını çekti, ben de devleti yanıma alıyorum. Geneline baktığımız zaman, çıkarların çelişmesinden başka bir şey yok. Onun için bir kere Avrupa Alevi Federasyonlarının gençlerinin bir kısmı çok bilinçlidir ama çoğu da ateistliğe doğru gidiyor. Alevidir ama Aleviliğin a’sı yanından geçmiyor, ateisttir, ama Hz. Ali kılıcı boynundadır, yani çok tezatlık var. Bana göre bu çelişkilerin ötesinde, ileride birbirlerine zarar vereceklerini düşünmüyorum. Bütün bunlar bir çatı altında toplanırsa ki toplanmalıdır, o zaman bir sıkıntı olmaz, hepsinin talepleri birdir. Yöresel farklılıklar da vardır tabi. Bugün Dersim’de ya da Elazığ’da cem erkânını biraz farklı yürütebilirim, Konya’daki, Sivas’taki, Çorum’daki ayrı yürütür ama cemin özelliği hepsinde aynıdır, birdir. Örneğin cemde ilk başta ne yapılır, rızalık alınır, herkes alır, ikincisi secde kılar, hepsi kılar, üçüncüsü tevhit okunur. Bunların hepsi aynıdır, ufak tefek değişiklikler çok önemli değildir. Vakıflar, dernekler gibi kuruluşlar da bana göre hepsi birleşebilir, bir araya gelebilir. Bugün hepimiz çok dağılmışız, herkes farklı bir yapıdan gidiyor. Avrupa’daki federasyonla Türkiye’deki federasyon biraz farklı çünkü Avrupa’daki insan hakları, sosyal yaşam, rahatlık burada farklıdır. Burada belli şeyleri yapamazsınız, zor. Bugün Avusturya, Hollanda, Avustralya Aleviliği tanıdı, anayasasına koydu. Burada seni tanımıyorlar ki nereye gidesin? O yüzden Avrupa’daki işle burayı çok fazla

karıştırmamak lazım. Ama ortak taleplerde bir araya gelebiliriz. Kimisi devlete çok yakın, kimisi farklı bir tezden gidiyor. Var olan sorunların giderilebileceğini düşünüyorum.”⁷¹⁰

“Cem Vakfı, Türkiye’de Aleviliği, gerçekten ritüelini, yapısını, yani Anadolu Aleviliğinin bahsettiğimiz o inanç ritüellerini çok fazla bozmadan yapan bir kurumdur. Bunu başaran bir kurumdur, ama bu kurum bazen gidip cami-cemevi projesine imza atıyor, Diyanetle yarışıp ben de Diyanet işleri gibi olayım diyor. Kurumun bu şekilde tartışılacak yerleri var. İzzettin Doğan Hoca, gerçekten Aleviliği bilen, Aleviliği tarif edebilecek, Aleviliğin içini doldurabilecek bilgi, beceriye sahiptir. Hocayla da bunu konuştum, yanlışları da var, hocam bunlar çok güzel ama şuralarda da hatalar var. Cem Vakfı, diğer vakıflara, derneklere baktığımız zaman birçok yere göre inanç anlamında daha derli topludur. Siyasi noktada baktığınız zaman Cem Vakfı diğerlerinden çok fazla ileride değil. Çünkü Diyanet’le yarışıyor, Diyanet’in yerine geçmek istiyor. O açıdan Cem Vakfı’nın bu gibi şeylerini onaylamıyorum ama eğitim ve dedelik noktasında cemevlerinin iyi bir yere gelmesini de Cem Vakfı sağlamıştır. Çünkü öncelikle onlar kurdular, bu işe vesile oldular, iyi bir yapıyla geldiler, sonradan işleri farklı bir yere çektiler. Bu noktada tartışılabilir.”⁷¹¹

“Aramızda tabi ki de fikir ayrılıkları vardır. Çünkü ortak bir çıkış yolu bulamıyoruz. Ortak bir faaliyet noktamız yoktur. Her dedede aşağı yukarı yorum farklılıkları çıkıyor. Bu farklılıkları da çok önemli bir boyutta görmüyoruz. Derneklerin, vakıfların devlete karşı olan yaklaşımları bazı farklılıklara neden oluyor. Örneğin devlet bir proje ortaya attı, cemevleri ile caminin yan yana olması gibi, burada insanlar ikiye bölündü. Bu projeye destek veren de karşı olan da vardı. Bu proje bizden ne götürürdü, bize ne getirirdi? Bunun ortak bir şekilde istişare edilmesi gerekirdi. Halkımız buna iştirak edemedi. Ben devlette şunu görüyorum. Ne oyun oynayabilirim ki Aleviliği Sünnileştirebileyim? Her zaman oyun kurucular onlar, oyunu bozanlar da bizler oluyoruz. Alevilik böyle bir sıkıntıyla karşı karşıyadır. Hep gol atan onlardır, bizde gol atan yoktur. Zaten öyle bir düşüncemiz de yoktur, Aleviliğin felsefesinde bu yoktur. Dil, din, ırk farkı gözetmeden, her insanı bir kefedden gören, insanları ötekileştirmeyen bir toplum yaratmaya çalışıyoruz. Aleviler olarak bir başkasını ezme gibi bir gayemiz yoktur.

⁷¹⁰ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

⁷¹¹ Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

Düşünce olarak ezilenin yanında daima yer almaktayız. Zalimin değil mazlumun yanında yer almak yolumuzun da temelidir.”⁷¹²

“Sünniliğin yaşadığı durumun aynısı şu anda Alevilikte de yaşanıyor. Şöyle bir şey var Alevilik kurumsallaştığı, devletleştiği, dernekleştiği, örgütleştiği noktada yozlaşır ve çöker. Çünkü kendi yapısı buna müsait değildir. Çünkü oralarda iktidar mücadeleleri vardır. Pir-talip ilişkisi içerisinde gönül bağından kurulu bir ikrar bağı var. Kimse gelip oy kullanarak bir pirler meclisi seçmiyor, bir dernek yönetimi seçmiyor. Bu Aleviliğin dernek yönetimi meselesi bana göre çok büyük sıkıntı. Yani şöyle bir şey; dernek kurduk, yönetim kurulu üyeleri var, o grup gidiyor o grubu övüyor orada hizip çatışmaları başlıyor. Bu şekilde olmamalı. Bence ocak sisteminde gitmeliydi. Onu da demokratik bulmuyorlar, ama bu dindir kardeşim dinin içerisinde bir gönül bağı esastır. Yine pirler kendi aralarında seçerse bir şey yapardı ama bana göre bu demokrasicilik oyunu Aleviliğin bu derneklerinin içerisine sokulduğundan beri Alevilik hemen hemen hak getire. Fikir çatışmaları, iktidar mücadelelerinden kaynaklı sorunlarla arada Alevilik gidiyor.”⁷¹³

Kentleşme, modernleşme, nüfus artışı gibi pek çok etkene bağlı olarak kurumlaşma süreci hızlanmış, toplumsal hayat içerisinde pek çok görevi yerine getirmek amacıyla görev yürütmüşlerdir. Modern hayat ile birlikte büyük kentlerde yaşamaya başlayan Aleviler, inançsal açıdan savrulma dönemi yaşamış, pir-talip birbirinden ayrı düşmüş, dedelik, musahiplik, düşkünlük gibi kurumlar önemlerini ve işlevlerini kaybetmişlerdir. Dolayısıyla Aleviliğin yeniden toparlanması, pir-talip bağının yeniden kurulması, kentlerde Aleviliği temsil eden yapıların ortaya çıkarılması gerektiği fikri Alevi dernek, vakıf, federasyonlarının kurulmasına vesile olmuştur. Kurulan dernek, vakıf, federasyonların her biri Alevi-Bektaşiliğin model şahsiyetlerini örnek alarak farklı isimlerle adlandırılmışlardır. Pir Sultan, Hacı Bektaş, Hubyar Sultan, Topçu Baba, Güvenç Abdal gibi farklı isimlerle kurulan dernek ve vakıflar vardır. Cem Vakfı, Anadolu Avrupa Alevi Federasyonu gibi daha birçok dernek ve vakıf Alevilik-Bektaşilik temel düşünce ve inancını yaşatmak amacıyla kurulmuştur. Avrupa’da farklı kentlerde de Alevi-Bektaşî dernekleri mevcuttur.

⁷¹² Hasan Doğan, Kureyş Ocağı piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

⁷¹³ Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

Mülakat yaptığımız Tuncelili pir ve talipler, bazı durumlarda dernek, vakıf, cemevleri gibi kurumsal alanların birbirleriyle fikir ayrılıklarına, anlaşmazlıklara düştüklerini ifade etmişlerdir.

Din hizmetlisi Ahmet Aktaş, çok sayıda dernek ve vakfın kurulduğunu, bunların bir araya gelerek ortak hareket etmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Hepsi Hakk'a hizmet etmek için ortaya çıkmış, bu amaç etrafında birleşmeleri gerektiğini söyleyen Ahmet Aktaş, aynı yol, aynı Peygamber, aynı Allah, aynı kitap etrafında parçalanmanın, ayrı yol almanın doğru olmadığını ifade etmiştir.

Seyit Sabun Ocağı talibi Ali Doğan, cemevlerinde yapılan cemlerin, eskiden olduğu şekliyle değil, yol ve erkânı tam olarak yansıtmayan bir şekilde yapıldığını ifade etmiştir. Derneklerde yapılan cemlere katıldığını belirten Ali Doğan, cemlerde meydan duasının verilmediğini, Hak Meydanının duayla açılmadığını, zira bu temel değerleri derneklerin, vakıfların bilmediğini belirtmiştir.

Alevilik kurumsallaştığı, devletleştiği, iktidarlaşmaya çalıştığı anda özünü, doğallığını kaybettiğini, kaybedeceğini belirten Kureyş Ocağı talibi Cihan Söylemez'e göre, seyit kökenli olmamasına rağmen dernek, vakıf kurarak Aleviliği yürütmeye çalışan insanlar vardır. Kendi çıkarları doğrultusunda ele aldıkları Alevilik, özünde, doğallığından uzaklaşmış bir görüntü çizmektedir.

Derviş Cemal Ocağı talibi Ali Murat Garipcan, Türkiye'deki din eğitimi ve hizmetlerinin Aleviler açısından yeterli olmadığını, geleneksel mekanizmanın bu nedenle işlerliğini yitirdiğini, ortaya çıkan boşluğun doldurulması adına dernek ya da vakıfların ortaya çıktığını belirtmiştir. Garipcan'a göre, ortaya çıkan dernek ya da vakıflar, ocakların yerini almaya çabalamakta, cemevlerinde yönetim kurullarının belirlenmesi aşamasında dedeler arasında çekişmeler yaşanmaktadır.

5.5. Tunceli Aleviliğinin Bugünkü Durumu

Tunceli kentinin egemen inancı Aleviliktir. İnançlarının merkezinde Hak-doğa-insan vardır. Yüzyıllar boyunca Aleviliğin yaşanması yaşatılması noktasında ocaklar, tartışmasız en önemli yere sahiptir. Pirlar, dedeler, inançsal yaşamın önderidirler. Bununla birlikte Tunceli'de nişangâh ve ziyaret kültü de oldukça önemlidir. Tunceli Aleviliği, Hak-Muhammed-Ali ile birlikte, birçok eren ve evliyayı da inancın merkezine

koymuştur. Tunceli kenti, tarihin her döneminde baskıya, zulme maruz kalmıştır. Özellikle, mülakat yaptığımız talip ve pirlerin söylemiyle ikinci Kerbela hadisesi, 1938’de yaşananalar, pirlerin öldürülmesi, sürgüne gönderilerek, talipleriyle aralarındaki bağın koparılması, 1960’larda Avrupa’ya, Türkiye’nin büyük kentlerine doğru yapılan gler, 1994 yılında terör olayları sebebiyle köylerin boşaltılması, yakılması Alevilik inancı üzerinde tahribata yol açmıştır. Belli bir dönem inançsal anlamda Tuncelili pir ve talipler boşluğa düşmüş, birbirlerini kaybetmişlerdir. Ancak son dönemlerde Alevilik zerine yapılanalışmaların artması, gençlerin inançlarına az da olsa ilgi göstermesi, yeniden ayağa kalkışın işaretleridir.

Tunceli Aleviliğinin bugünkü durumu hakkında mülakat yaptığımız pir ve talipler şunları söylemişlerdir:

“Kent yaşamının getirmiş olduğu yaşayış tarzından, ekonomik koşullardan, artık Aleviliğin kendi kırsal alanındanıkıp farklı kültürlerdeki, inançlardaki insanlarla tanışmalarının, kltreleşitliliğin getirmiş olduğu bazı kırılmalardan veyahut da attığı bazı adımlardan kaynaklanmakta. Bu, birçok sosyolojik nedenlerle ortaya konulabilir: Dedenin talibine ulaşmaması, kentsel alanda ulaşamamaktadır, talibinin görgüsünü, sorgusunu yapamaması, talibin piriyle buluşamaması, bu muhabbeti yapamaması, dara kalkamaması, talip hizmetleri içerisinde piri evinde ağırlamaması gibi. Bazı koşulların gerçekleştirilememesi kırsal ve kentsel Alevilik arasında ciddi farklılıkları ve kopuşu getirmektedir. Kentsel yaşamda hala daha Aleviliğin içerisindeki musahiplik ve kirvelik duygularının ikrar hizmetlerinin zayıfladığını görmekteyiz. Ama kırsal alanlarda bu ikrar olgusunun, musahiplik ve kirvelik gibi birçok ikrar olgusunun devam ettiğini görmekteyiz.nk kişi kentsel yaşamdan uzaklařtıķa biraz daha böyle kırsal ve kendi yaşantısı içerisinde baş başa kaldıkça, kendisini var etmiş olan değerlerle sıkı ilişki içerisine girdiğini görüyoruz. Bundan dolayı mesela kırsal yaşamdaki cemlerde pir, direk olarak talibini ceme alırdı, kendi talibi olmayanı ceme almazdı.nk kendi talibi değil, ceme almazdı derken, o kişiyi ceme alırdı ancak sorgu sualini yapmazdı. Talip ceme gelir, hizmette bulunur, Hakkın duasını yerine getirebilir, ibadette bulunabilir, ama pir onun sorgu sualini dedesi olmadan, piri veya mürşidi olmadan yapamazdı. Bugün mesela, kırsal kesimde yabancı inançtaki, farklı inançtan kesimlerdeki insanların ceme girme

imkânı yoktu. Daha inançsal ritüellerin yaşam bulduğu alan olarak karşımıza çıkıyor kırsal Alevilik. Ama kentsel alan, bunların zayıfladığı alan olarak karşımıza çıkıyor.”⁷¹⁴

“Tunceli Aleviliğinin bugünkü durumunda şu an ben bir sıkıntı görmüyorum, ama dedelerimize, ocaklarımıza çok büyük görevler düşüyor. Eski dedelerimiz, ocak sahipleri nasıl ki keramete erişmişse, şu anki dedelerimiz de eskideki dedelerimizin derecesine gelsinler. O kadar doğru, sözünün eri, kardeş olsunlar, herkesle dost olsunlar. Tüm Müslümanlardan istediğim budur, Allah yolunda doğru olsunlar, Allah için insanları kesmesinler, insanlara zulüm yapmasınlar, tecavüzcü olmasınlar. Bakın, Müslümanların ilerlememesinin tek sebebi insan eşitliğini, kardeşliğini savunmamalarıdır. Kadına gerekli değerin verilmemesidir, iki kadını bir erkekle eş değerde görmesidir. Kadın da insandır, kadın olmazsa var olabilir misin ya? Allah herkesi, bir ruh ve bir bedenden yaratmıştır. Cinsiyet farklılığı olabilir, o Allah’ın takdiridir. Kız ile erkek çocuk arasında ayırım yapabilir misin? Yapamazsın. İkisi de senin evladındır, birine daha fazla değer verisen diğeri senden soğur, uzaklaşır. Tüm insanları eşit sevmek, onlara eşit değer vermek zorundayız. Bizim inancımız, karakterimiz bunu gerektirir.”⁷¹⁵

“Günümüzde özellikle okuyan Avrupa’daki insanlarımız, kendi dede babalarını tanımlayıp bilimsel açıdan onların yaşamlarını öğrenme açısından gençlerimizde bir çaba, istek var. Eskiden bizim köyde çocukluğum döneminde, 1956 doğumluyum, sabah kalktığımızda her evin üstünde yüzünü güneşe dönmüş erkeğiyle kadınıyla herkes dua ederdi. Şimdi Dersim’i gezin böyle bir kişi bulamazsınız. Bir toplumun o inancından ne kadar korktuğunu görebilirsiniz. Mesela bizde selamlamada kadın dışlanmıştır. Kadın ve sen karşılaştığın zaman omuz öpülür niyaz edilirdi. Kadına özgü anlamlar vardı ama bunlar hayatımızdan çekip gitti. Geçen sene Geyiksuyu’na gittim, orada bir yaşlı kadın ve bir adam vardı, onların birbirlerine selam verip niyaz olduklarını, kille kestiklerini gördüm. Kille kesme normal bir şeydir bizim yaşamımızda, bir selamlaşmadır. Biz insana eğilip secde oluyoruz, o yüzden derler benim Kâbe’m insandır. Bunlar sıradan şeyler değildir. Bugün bu coğrafyayı gezsen ne bunun anlamını bilen ne de onu yaşayan vardır. Yaşayan birileri olursa da onunla dalga geçerler. Tasavvufçu bir arkadaşım var, tasavvufi duygularla yaşar. Onunla bir arada kalsanız dersiniz ki bu adam kafayı yemiştir.

⁷¹⁴ Kadir Bulut, Kureyş Ocağı piri, yaş: 33, Munzur Üniversitesinde Öğretim Görevlisi, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

⁷¹⁵ Ahmet Aktaş, Din Hizmetlisi, yaş: 63, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

Sonra düşündüğünüz zaman bu adam fizikçi, matematikçi, felsefeci, hile bilmeyen bir kişidir, mükemmel bir insandır, kâmil insandır. Bir kopuş var bugün yetişen çocuklarımız bunları bilmiyor. Diyelim ki adam neyi görüyor seni yaşam alanından koparıp bir tiyatroya bir şekle dönüştürüp Alevilik budur diye her kurum didiniyor, biri kendi partisine benzetiyor, biri bulunduğu derneğe benzetiyor, biri Türkçülüğün bir koludur der, biri Kürtçülüğündür der, devletin en has ögesi Alevilik der. Herkes bu inanca kimlik bulmaya çalışıyor. Diyanet İşleri'nin kabul etmediği binlerce yıllık kültürü, Aleviliği bugün sanki Diyanet İşleri savunuyor. Zaten Diyanet İşleri'nin Kendisi bu kültürü ortadan kaldırmıştır. İsmi Alevi olsa ne olur ortada bir yaşam, bir anlayış, bir inanç, itikat yoktur. En önemlisi itikattır. Eğer bir işi itikatla yapmıyorsa, yani ateistler inanç itikat sahibi değiller mi? Onlarda itikat, inanç sahibiler. Devlet bizi öyle bir hale getirdi ki, bakın 90'da bulunduğum köye geldiler, cami isteyin dediler. Bizim sorunumuz cami ile ya da diğer dinlere değildir. Bu inancı anlamak için insanlarımızın hak anlayışını kavrayacaksınız. Çünkü bizim her şeyimiz hakla başlıyor hakla bitiyor. Lokmaya Hak, kılleye Hak, Haktan geldik hakka gidiyoruz, nişange Hak, Hak'kın rızkı... Her şey Hak'la başlıyor. Su, toprak, hava, güneş Hak'tır. Onun içerisinde yaşayan herkes ikrardır. Hukukumuz burada başlıyor. Bu hukukta başkasının kafasını ez diyemezsiniz, öyle bir anlayış yoktur. Her kavramın izini sürmek gerekiyor, bu da zaman ister.”⁷¹⁶

“Ariflerin dini olmaz. Bu söz Muhittin Arabi'nindir. Bizler zahiri şeylere levha deriz, biz levhalara tapmıyoruz diyor. Onunla o dönemdeki iktidarları eleştiriyorlar. Muaviye'yi Abbasi'yi, kralları, diktatörleri eleştiriyorlar. Siz yaratılmış zahiri alanda levhalarsınız diyor. Onun için bunların kelleleri gidiyor. Zahirin arkasındaki Hak gücünü, onun anlamını, o batini anlamı araştırıyor. Hak oradadır. Hacı Bektaş'ın bir lafı var ne ararsan ara kendinde ara. Bizde biraz önce kendimizi tartıştık, insanı, bireyi, noktayı tartıştık. Ne ararsan sadece Afrikalı için değil tüm insanlar için söylenir. Burada insanların vicdanından, adalet duygusundan, bu adalet duygusu ile toplumsal ilişkilerdeki rolünden bahsedilir. Hacı Bektaş çok üstat bir tasavvufçudur ama Hacı Bektaş o dönemin iktidarı tarafından düşüncelerinden koparılıp bir oyuncak durumuna dönüştürülmüştür. Nasıl ki herkes bize bir kimlik buluyor ona da kimlik bulunmuştur. Mesela Dersim'e gazeteci kimliği ile gelen istihbaratçı vardır, Naşit Hakkı Uluğ, 1925'te Dersim'e geliyor.

⁷¹⁶ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

Dersim kendisini bana böyle tanıttı; doğa asildir, kültür, tarih asildir. Örf, adet, gelenek de gerici hurafelerin demir pençesi içerisinde. Bu pençenin kırılması lazım. O gerici hurafe dediği şey bizim Hak, ıkrarlık anlayışımızdır. Ne için önce doğadan koparıp başka yere götürüyorlar, götürüp dil öğretiyorlar? Buralara girmek istemiyorum, Rızalık Şehri mitolojisini okuyun, o şehirde yaşayan tüm insanlar kadınlar, erkekler, yaşlılar, gençler o kentin sorunlarını tartışıyorlar. Burada ayırım, alt, üst var mıdır? Hepsi o divanda kırkları temsil ediyor. Bizim camilerimiz neyi temsil ediyor? Bugün bizim ilişkilerimizin tümü bu ayaklar üzerine gelişmiştir. Günümüzde bu zihniyeti tekrar yaşamak mümkündür ama önümüzde bir engel vardır devlet engeli vardır. Bunu yaşamanın önünde sistemin kendisi vardır. Böyle özgür toplumlar var mıdır? Vardır ama küçüktür. Başka bir yerde ekolojik toplumu savunan insanlar vardır ya da hobi olsun diye gençler yeni köyler kurup yeni ilişkiler temelinde yaşıyorlar. Onun için kome me kavramı çok önemlidir. Kome topluluk demektir. İlk duayı Biz ona yapmışız. İlk ilişki, ilk sistem kominal bir ilişkidir, kutsallık atfedilmiştir. Hacı Bektaş çok ulu bir zattır bugün ona ait olan şu söz: hararet sacda değil nardadır, ateştedir, onu oluşturandadır. Keramet rütbelerde, takım elbiselerde, giyinişlerde, giydiği üniforma da değildir, akıl ve vicdandadır. Hacı Bektaş hakkı ve hakikati bu temelde aramıştır. Biz de toplumunu oluşturmuşuz. Hacı Bektaş bir deryadır. Biz bir kom olarak böyle yaşamışız, aramızdaki fark budur. Biz onu sisteme dönüştürmüşüz. Yaşamımızı o ilkeler temelinde oluşturmuşuz.”⁷¹⁷

“Tunceli Aleviliğinin bugünkü durumu istediğimiz noktada değildir henüz. Daha tam değil. Çünkü devlet içine giriyor. Bak zorunlu din dersleri okullarda veriliyor. Zorunlu din dersi verilen bir okulda sen kalkıp da Alevilikten bahsedebilir misin? Ömer’in, Osman’ın adaleti diyebilir misin? Ömer binlerce katliam yaptı. 640 yıllarında Diyarbakır’a geliyor binlerce katliam yapıyor hem de Kürtleri de şeyi de katlediyor ki Araplığı yaymak için. Bunu yapan Ömer’dir. Öyle değil mi? İşte görüyorsun. Hz Hüseyin’i katledenler Ömer, Osman bunların aynısı değil mi? İşte görüyorsun nereden nereye götürüyorlar. Yani Dersim inancını da mahfeden şeyler bunlar. Bir gerçeği yaşatmamak için, gerçeği söyletmemek için egemenler, emperyalist güçler kendi çıkarları için türlü işlere başvuruyorlar. Nasıl ki Amerika emperyalizmi gelip dünya kadar Müslüman ülkelerinin hepsini kırıyor, topunu tüfeğini satıyor, para kazanmak için

⁷¹⁷ Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

yapıyor değil mi? Kapitalist sistem. İşte bir tanesi de budur. Bunun vicdanla, inançla, Alevilikle ilgisi yok.”⁷¹⁸

“Tunceli Aleviliği bence çok eskilere göre şu an daha iyi bir noktada. Mesela Dersim’deki belediyeler, ziyaretgâhları park haline çevirdi. Bunlardan bir tanesi çok önemlidir: Gola Çetu. HDP belediyesi, Songül Erol Abdil Gola Çetu’yu büyük bir park, bir ziyaret yeri haline getirdi. İnsanlar Dersim’e giderken Gola Çetu’ya, Ana Fatıma’ya uğruyorlar. Önceden sadece ihtiyaç duyan insanların uğrak yeri artık gelen her insanın uğradığı kutsal bir yer haline geldi. Düzgün Baba ziyareti de böyle. Önceden insanlar hastayken, çocuğu rahatsızken, bir adağı varken uğruyordu. Geldiğimiz noktada oralara artık seferler düzenleniyor. Baba Mansur, Sarı Saltık, Ağuçan ziyaret yerlerine seferler düzenleniyor artık. Dersim Aleviliğinin yeniden kendi özüne dönmek gibi bir şansı var. Biz mesela önceden yatmadan önce dua ediyorduk, tüm ziyaretleri sayıyorduk: Ya Baba Mansur, ya Tije Ana Fatıma, ya Seyid Kasım. Ama ya Düzgün Baba demiyorduk. Artık Düzgün Baba’yı bilmeyen Dersimli yoktur. Düzgün Baba deyince akan sular duruyor gibi. Şimdi Düzgün Baba’dan başlıyoruz, bütün ziyaretleri söylüyoruz. Munzur Baba da var. Munzur Baba görsel olarak çok ön plana çıkmış ancak insanların piknik yaparken içki içmesi orayı birazcık geri plana itmiştir. Düzgün Baba, dağın başındadır. O zorluğu aşıp oraya giden insanlar biraz daha itikatla gidiyorlar, biraz daha az kirlenmişler sanki. Munzur Baba biraz daha kirletilmiş, insanlar içki içiyor, diğer taraftan kurban kesiyor. İnsanlar orayı sömürü aracı haline getirmişler. Düzgün Baba ise daha sade, bana göre daha ön planda kalıyor.”⁷¹⁹

“Günümüzde Tunceli Aleviliğinde inançtan kopuş vardır ama bizim inancı ile devam eden gerek pirler, rehberler, talipler yani Dersim’in can evlatları gerçekten belli noktalarda buluşma yerine geldiler. Toparlanma evresindeyiz yani ben bunu hoş görüyorum ama kendi içerisinde inanç boşluğu var mı? Var. Belki onu da yeneceğiz. Şu anda Alevi, Dersim Ailevisi olarak en azından bir birliktelik vardır. Bir konu olduğunda bir araya gelebiliyoruz.”⁷²⁰

⁷¹⁸ Hasan Genç, Ağuçan Ocağı Piri, yaş: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

⁷¹⁹ Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatıma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

⁷²⁰ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

“Günümüzde biz bir ceme nasıl hazırlanıp gidilir bunu bile bilmiyoruz, bunu anlatmamışız. Kısaca ritüel hareketlerini ezberlemiştir, işte secdeye yat ayağa kalk. Bunlar ibadetimizi içinde vardır ama bunlar bir şeyi çözmiyor. Cem evlerinde öncelikle bizler niye aleviyiz, Aleviliğin özeti nedir, bir alevinin yapması gerekenler nelerdir, hakkı hukuku nasıl tecelli ettireceğiz, o kemalete nasıl ulaşacağız? Öncelikle canlarımıza bunları anlatacağız. Daha sonra Ehl-i Beyt’in özünü, sevgisini, Ehl-i Beyt’in korkusunu anlatacağız. Aslında bunların hepsi kalbimizdedir, mesela Hz. Hızır bo diyoruz korkuyoruz, bu korku onları silahla bize karşı gelmesi değil onlara olan sevgimizden saygımızdan geliyor. Ocaklarımızı, pirlerimizi anlatacağız. Yol ikrarımızı anlatacağız. Alevi yol ve erkânında musahiplik kirvelik, Hz. Hızır Orucu, Muharrem Orucu, hefta mal, gağand nedir? Bunları anlatacağız. Bakın bunlar bizim kültürümüzdür ama hiç kimse bilmiyor. Cemevleri kurulmuş, bizler hepimiz orada oturuyoruz sanki poz verir gibi. Evet canlar, hoş geldiniz yat kalk bitti. Bu inanç böyle değil. İnancımızın özünü anlatmamız lazım. Dernekler, vakıflar bir yerlere sahip çıkmış, ama bunlar kırılma noktasındadır. Dünyada Aleviler öyle bir döngüye girdiler ki bunlar kırıldı. Eleştiri aldıkça düzeliyoruz doğru yolu buluyoruz. Bunlar kırılacak. Mesela ben gitsem bir cemevine desem ki ben cem bağlayacağım, hayır bizim burada dedemiz vardır, ayda bir de cem yapıyoruz, gel katıl diyecekler. Yani kendi cemevi dedeleri var. Nihayetinde gidip katılıyoruz.”⁷²¹

“Tunceli Aleviliğinin günümüzdeki durumu normaldir denilebilir. Tunceli insanı dürüst, haysiyetli, itikatl, namuslu insanlardır. Tüm samimiyetimle bunu söylüyorum. Tunceli halkı onurlu, şerefli, kadim, bilinçli bir halktır. Yüzyıllarca bu topraklarda zulüm görmelerine rağmen her zaman dik durmuş, vatanını, ülkesini, bayrağını, toprağını seven bir halktır. “Zalimlerin karşısında susan, dilsiz şeytandır. Haksızlığın karşısında eğilmeyin, eğilirseniz şerefınızı de kaybedersiniz.” Bu Hz. Ali’nin sözüdür. Bizlere mertliği, yiğitliği, düşmana karşı duruşu Hz. Muhammed öğretmiştir. Bu toplum Hak-Muhammed-Ali der. Onları tutucu, dinci, kusur görücü olarak göremezsiniz. Akıllı, adaletli, sade, temiz insanlardır. Tuncelililerin evinde korku olmaz, kimse kimseye kötü gözle bakmaz, kimse kimsenin dükkânına, evine girmez. Kimse kimseyi hor görmez. Böyle yaptıkları için de gerçek alevidirler. Bunu yaşıyorlar şu anda. Ancak bizler kendi içimizde kendimizi yetersiz görüyoruz. Bu bizim doğruluğa, dürüstlüğe, iyiliğe, mertliğe

⁷²¹ Hüseyin Kaykaç, Şah Çoban Ocağı piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

değer verdiğimizizin manasındadır. Tunceli halkı yüzyıllarca kendi içine kim gelmişse bağrına basmıştır. Kim mazlumsa onun yanında yer almıştır. Tunceli’ye dışarıdan gelen, dili, ırkı, dili ne olursa olsun iyi insanlar Tuncelililerin gönlüne yazılmıştır. Kötü olan insanlar kendine zulüm etmiş, nefreti kazanmış, silinip gitmiştir. Dolayısıyla gerçek Alevilik Dersim’dedir, kıyamete kadar da burada olacaktır. Tunceli ocaklar diyarındır, kâmiller, talipler diyarındır. Tunceli insanı gerçek Alevidir ve yola bağlıdır. Değerleri asimile olmamıştır, inancını kaybetmemiştir. Asla da kaybetmez. Burada yüzyıllarca birçok şer planı olmuştur ama hiçbirisi de gerçekleşmemiştir.”⁷²²

“Günümüzde gençler Alevilik hakkında yeterli bilgiye sahip değildirler. Alevilik inancına saygı duyularak gerekli hassasiyetin gösterilmesi ve okullarda Alevilik inancının seçmeli dersler de verilerek gençlerin bilgilendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.”⁷²³

Tuncelili Alevi Pirleri ve taliplerine göre Tunceli Aleviliğinin bugünkü durumu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Konu hakkında Ahmet Aktaş’a göre günümüz Tunceli Aleviliğinde bugünkü durumun sıkıntı yaratacak bir durum olmadığını ancak dedelere ve ocaklara büyük görevlerin düştüğünü ve dedelerin eskidekiler gibi keramete erişmeleri gerektiğini vurgulamıştır ve tüm insanlara ayırım yapmaksızın eşit mesafede olmamız gerektiğini belirtmiştir.

Seyit Sabun Ocağı talibi Ali Doğan’a göre günümüzde yaşadığımız Aleviliğin geçmişten biraz koparıldığını ve bazı inançlarımızın yok olmaya başladığını belirtmiştir. Ayrıca her kesimin Aleviliğe bakış açısının farklı olduğunu ve herkesin Aleviliği farklı yerlere çekmeye çalıştığını vurgulamıştır. İnancımıza göre kerametın rütbelerde, takım elbiselerde, giyinişlerde, üniformada olmadığını, akıl ve vicdanda olduğunu belirtmiştir.

Ağuçan Ocağı Piri Hasan Genç dede, Tunceli Aleviliğinin bugünkü durumu, istenilen noktada olmadığını ve zorunlu din dersleri ve devlet baskısı nedenleriyle Aleviliğin zarar gördüğünü vurgulamıştır.

Şah Çoban Ocağı piri Hüseyin Kaykaç, günümüzde Tunceli Aleviliğinde inançtan kopuşlar ve boşluklar olduğunu ancak yeniden bir birliktelik ve toparlanma evresinde olduklarını belirtmiştir.

⁷²² Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı piri, yaş: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

⁷²³ Sevdâ Garipcan, Sarı Saltık Ocağı, yaş: 33, memur, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

Sarı Saltık Ocağı'ndan Sevdâ Garipcan'a göre günümüzde gençler Alevilik hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Bilgi eksikliği yaşatan gençlerin, farklı inanç, düşünce tarzlarının etkisine girme süreci oldukça hızlıdır. Bilgisel olarak donanımlı gençlerin inanç ve kültür öğelerine akıl süzgeciyle yanaştıkları görülmektedir. Aleviliğin yeniden canlanması ve geleneksel hayat içerisindeki gibi ağırlığının artırılması gençlerin Alevilik üzerine bilgi sahibi olmasıyla mümkün görünmektedir. Bağlı olduğu ocağı, piri bilen gençler Alevilik inancıyla yaşamayı temel idealleri arasına koymaktadırlar.

SONUÇ

Tunceli, nüfusunun %90'a yakın bir bölümünün Alevi İslam inancına olduğu bir kettir. Dışa kapalı, kendi içine dönük, gizli yaşanması daha çok tercih edilen Alevilik inancında, inancın temelini oluşturan ve birer sacayağı vazifesi gören kurumlar vardır. Aleviliğin üzerine inşa edildiği ocak örgütlenmesi, mürşit-pir-rehber-talip, musahiplik, kirvelik, Hz. Hızır inancı, Hak ve hakikat arayıcısı tüm dervişler ve nişangeleri, Dört Kapı Kırk Makam, ziyaret mekânları vb. Alevilik-Bektaşilik inancının temelini oluşturan öğelerden birkaçıdır. Her Alevilik-Bektaşilik çalışması, bu kavramların açıklamasıyla başlar. Tunceli Aleviliğinin inanç dokusunu açıklarken de bu kavramlara değinilmesi gerekmektedir. Tunceli Aleviliği, ocak örgütlenmesi, Hz. Hızır inancı, Hak yolu, birçok derviş ve erenin nişangeleri vs. temelinde şekillenmektedir. Mülakat yaptığımız Alevi pir ve taliplere göre Tunceli, kendileri ve Alevi olan kişiler nezdinde Aleviliğin merkezi, çekirdeği (özü), gözesi ve kaynağıdır. Uzun yıllar boyunca Aleviler üzerinde uygulanan baskılar, Tunceli Alevileri üzerinde de travma yaratacak hadiselerle de cereyan etmiştir. Bu noktada Tuncelililerin Alevilik inancı da derin yaralar almıştır.

Alevilik inancı büyük oranda sözlü (şifai) geleneğe dayalı olarak aktarıldığı için Alevilik çalışmalarında, özellikle sahaya dönük yapılan incelemeler önemli bir yer tutmaktadır. Tunceli Aleviliğinin araştırılması noktasında, ocak pirleri ve taliplerinden alınacak bilgilerin değerli olduğu görüşünden hareketle literatür taramasına ek olarak tercih ettiğimiz mülakat çalışması, araştırmamızın temelini oluşturmaktadır. Tuncelili Alevi pir ve taliplere yönelttiğimiz sorulara verilen cevaplar, Alevilik-Bektaşilik, mürşit-pir-rehber-talip, ocaklar ve sınıflandırılması, Tunceli'de önemli olan ziyaretler ve keramet sahibi kişiler, Tunceli Aleviliği üzerinde asimilasyon, yozlaşma gibi yıkıcı etkiler bırakan sosyal-siyasal baskılar, Tunceli Aleviliğinde çözülmeye, unutulmaya yüz tutmuş değerler, cemevleri ile sivil toplum kuruluşları arasındaki münasebetler, Tunceli Aleviliğinin günümüzde durduğu yer gibi üzerinde önemle durduğumuz konular, sahada elde ettiğimiz bilgiler ışığında sunulmuştur.

Hakim inanç yapısı Alevilik olan Tunceli kenti, ocaklar sistemine dayalı olarak inançsal ritüellerini yerine getirmektedir. Kutsal bir soydan geldiğine inanılan aileler vasıtasıyla oluşturulmuş, talip-rehber-pir-mürşit makamlarından meydana gelmiş ve birer örgütsel yapı haline dönüştürülmüş olan ocaklar, yüzyıllar boyunca babadan oğula daha

çok sözlü aktarımlarıyla geçen bir sistemsel düzene sahiptir. Bilindiği üzere, Alevi inancının olduğu her yerde yasaklama, sindirme, baskı altına alma, ötekileştirilme, azınlık olarak tanımlanma ve yok sayılma gibi inancı ve bu inancı yaşayanları zedeleyen karşı çıkışlar tarih boyunca görülmüştür. Bunca olumsuzluklara rağmen Alevilik inancının yaşatılması, kültürel bir mozaik haline getirilmesi, insanların inançlarına olan bağımlılığının devam etmesi şaşırtıcı bir durumdur. Alevilik inancının her türlü olumsuzluğa rağmen yaşatılıyor olmasında ocaklar, en önemli toplumsal ve dinî yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aleviler, kendilerini tanımlarken Kalu Bela'dan beri bu inancı taşıdıklarını ve yaşadıklarını, yaşamaya devam edecekleri her daim ifade etmektedirler. Mülakat yaptığımız pir ve talipler de mensubu oldukları inancı bu minvalde anlatmışlardır. Hak'ın hiçbir şeyi yaratmadan önce, cisimleşerek bu dünyaya gelecek olan tüm ruhları Bezm-i Eleste toplamış ve **“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”** diye sormuştur. Cem olan tüm ruhlar da **“Evet, sen bizim Rabbimizsin”** demişlerdir ve o gün Hak'a kul olmanın ikrarını vermişlerdir. Mülakat yaptığımız kişiler bu hadiseyi anlatarak kendilerinin Kalu Bela'da Hak'a verdikleri ikrardan dönmediklerini, Hak-Muhammed-Ali ışığından, yolundan ayrılmayan kişiler olduklarını belirtmişlerdir. Görüşme yaptığımız kişilerin tamamına yakını bu görüşü bizlerle paylaşmışlardır.

Tunceli'de vuku bulmuş ve inanç üzerinde büyük tahribatlara sebebiyet vermiş bazı hadiseler yaşanmıştır. Mülakat yaptığımız kişiler, bu hadiselerden en ağır olanının ve Tuncelililer üzerindeki tahribatının günümüzde de atlatılamadığını belirttikleri olay Dersim 38 sürecidir. Mülakatlarda bizlere anlatılanlara göre, Tunceli'de 1938 yılında yaşanan ve günümüzde sarsıcılığı devam eden hadiseyle, Alevi pirlerinin ve yazılı eserlerinin çoğu yok edilmiştir. Görüşme yaptığımız iki pir, kendi köylerinde Ağuçan Ocağı pirleri ve diğer köylülerin, toplamda yirmi dört kişinin toplu olarak yakıldığını, bu olayın yarattığı trajedinin köy halkı tarafından atlatılamadığını bizlerle paylaşmışlardır. Alevi yol ve erkânıyla ilgili pirlerin başucu yazılı kaynakları da o dönemde, bizzat ocak aileleri tarafından ya gömülerek ya da yakılarak yok edilmiştir. Tunceli Aleviliğinin özü, bu kaynakların yok edilmesiyle birlikte büyük zarar görmüş, sürgün ve göçlerle başka kentlere savrulan taliplerin bilgilenme süreci kesintiye uğramıştır. Pirler sineye çekilmiş, talipler korkar hale gelmiştir. Uzun bir baskı, korku ve travma süreci ile yaşayan Tuncelili pir ve talipler, inançsal, kültürel açıdan yeniden ayağa kalkabilmişlerdir. 38'de pir-talip

bağları koparılmış, her biri ayrı bir bölgeye savrulmuştur. Pirlere çeşitli hakaretlere maruz kalmış, sakal-bıyık bir pirin simgesi durumunda iken o dönemde sakallar yolunmuştur. Bu hadiseyi yaşayanlardan biri de Şah Çoban Ocağı piri Hüseyin Dededir.

1994 yılı ve öncesinde başlayan terör olayları nedeniyle, köylerin yakılması, boşaltılması ve insanların yabancı olduğu kentlere gitmesiyle farklı inanç ve kültürde olan insanlarla bir arada yaşaması, inançlarında çözümlere, pirsiz, rehbersiz kalmaları nedeniyle, baskı ve korkunun da etkisiyle inançlarını unutmaları ve çocuklarına aktaramamaları gibi olumsuz durumların yaşanması sürecini hızlandırmıştır. **Hak Yolu** olarak kendi inançlarını tanımlayan Tuncelili pir ve talipleri, inançsal değerlerini yitirmeye başlamıştır.

Geleneksel hayatta hâkimiyet alanı olan inanç, göçlerle, sürgünlerle kentlerde yaşamaya başlayan Aleviler için arka plana itilme ve değerini, etkisini kaybetmeyle karşı karşıya kalmıştır. Geleneksel köy hayatında Hz. Hızır Ayı, Gağan Orucu, Kara Çarşamba Mart adı verilen oruç tutulan, lokma dağıtılan ritüel gibi yeni neslin yabancı olduğu birtakım ibadetler günümüzde çok az yapılmaktadır.

Tunceli'nin tarihsel arka planına bakıldığında devlet otoritesinin ağırlıkta olmadığı görülmektedir. Tunceli'de güvenli yaşamın sağlanmasında, kavgaların engellenmesinde, halkın ideal bir düzen içerisinde yaşaması-yaşatılmasında kutsal olduğuna inanılan ocakzade ailelerin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. İnanç önderliği görevinin yanında, toplumsal hayatın her yönüyle adil olması amacını taşıyan, bireyi ve toplumu ahlaki yönden geliştiren ve bu amaca yönelik olarak Alevi yol ve erkânını pratiğe döken ocak pirleri, bölge halkı tarafından birer elçi, yol gösterici, kılavuz, rehber olarak da kabul edilmiştir. Tunceli Yöresi Aleviliğinde Ocakların yeri bu açıdan oldukça önemlidir. Zira geleneksel Aleviliğin yaşandığı dönemde dedelerin doğum, hastalık, evlenme, düğün, ölüm gibi her türlü toplumsal alana birer yönetici edasıyla girdiği görülmektedir. Daha çok şifahi bir geleneğe dayanan Alevi inancının toplumsal değişme, kentleşme, göç, modernleşme süreçleriyle karşı karşıya kalmasıyla geleneksel toplumdaki konumunu, işlevlerini, her alandaki yöneticiliğini kısmen de olsa yitirmiş olan dedelerin, dede ocaklarının günümüzde de hatırı sayılır bir konumda olduğu unutulmamalıdır.

Dedeler bilgileriyle, yetenekleriyle, toplum içerisindeki davranışlarıyla kısacası her türlü özellikleriyle topluma dinî, hukukî, ahlaki, iktisadî alanlarda öğreticilik yapmış yol

göstermiştir. Toplumsal kargaşaların, kavgaların, düşmanlıkların engellendiği, günümüzde örgütsel bir kimliğe bürünen ocakların, ocakzade pirlerin yadsınması söz konusu olmayan tesirleri mevcuttur. Bu yönleriyle aşiretlerin hüküm sürdüğü Tunceli’de herkesin silahla dolaştığı sadece pirlerin silahsız dolaşabildiği göz önüne alındığında pirlerin toplum içerisinde sahip olduğu değer ne derece büyük olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde, ocak merkezleri konumunda olan köylerde, yılın belirli günlerinde düzenlenen etkinliklerde kurbanlar kesilmekte, lokmalar dağıtılmakta, büyük kalabalıkların katıldığı cemler bağlanmaktadır. Ancak yapılan bu etkinlikler, Aleviliğin özüyle birlikte yaşanması yaşatılması adına yeterli değildir. Pirlerin aktardıklarına göre inançta yaşanan bu tahribatın önlenmesi pirlerin ve taliplerin bağımsız olarak örgütlenmesi ve bir araya gelmesiyle mümkündür.

Günümüzde bütün dinsel pratiklerin zarar gördüğü, inançsal bakış açısının değiştiği görülmektedir. Tuncelili Alevi pirlerinin, toplumsal değişim ve dönüşümle beraber özellikle işlevsel açıdan olumsuz etkilendikleri rahatlıkla söylenebilir. Günümüzde dedeleri cemlerde, söyleşilerde, medya kanallarında kısmen de olsa görmek mümkündür. Zira özellikle geçmiş yıllarda Türkiye’nin en çok göç veren illerinden olan Tunceli’de mürşit ocakların merkezi olan köylerin birçoğu bugün boşalmıştır. Geleneksel dönemde, cumhuriyetten önce, ocakzadelerin hüküm sürdüğü bölgede bugün talipleri görmek bile umut verici bir unsur olarak karşılanmaktadır. Bu durum inanç üzerinde de yıkıcı bir etki yaratmıştır. Dedelerin misyonu birer örgütlenme merkezi durumunda olan cemevlerine, derneklere, vakıflara sıkışmış vaziyettedir. Taliplerin mensubu olduğu ocaklara, ocakzade pirlere bağlılığı kopma noktasına gelmiştir. Bütün bu olumsuz gidişat içerisinde pirlerin ve taliplerin, Aleviliğin günümüzde eskiye nazaran toparlanma, aktifleşme sürecine girdiği, günümüzde yerini yeniden yapılanmaya başladığı ve bunun inançsal açıdan önemli olduğu vurgulanmıştır. Günümüzde Alevi-Bektaşî geleneği üzerine yapılan araştırmaların, tezlerin, yazılan eserlerin sayısında önemli bir artış görülmektedir. Gizliliğin ve dışa kapalılığın esas olduğu Alevilik, son zamanlarda belirginleşmiş, Alevi insanları görünür olmaya başlamıştır. Bu hususta inançlarının yaşatılması için çaba sarf eden sivil toplum kuruluşları, bağımsız görev yapan cemevleri ve pirlerin etkisi oldukça önemlidir. Bağımsız olarak pirlük yapan seyitler, Aleviliğin gerçekte ne olduğu, nasıl yaşanması gerektiği, Hak ve hakikat yolunun ne olduğu hususunda, her buldukları ortamda bilgilendirme yapmayı bir görev edinmişlerdir. Zira mülakat yaptığımız

Tuncelili pirlar, sorduğumuz sorularla birlikte Hak ve hakikati anlatmak için bir fırsat bulduklarını, bu tür çalışmaların inançları için son derece önemli olduğunu belirtmişlerdir, sorularımıza samimiyetle cevap vermişlerdir.

Bağımsız olarak pirlar hizmeti yürüten pirlarla, diğer pirlar arasında görüş farklılıkları olduğuna şahit olduk. Bağımsız olarak hizmet yürüten pirlar, cemevlerinde görev yapan pirların, Aleviliği şekle büründürdüklerini, Aleviliğin özünde olmayan unsurları varmış gibi, olanları ise yokmuş gibi gösterdiklerini belirterek sitemde bulunmuşlardır. Cemevlerinde yürütülen cenaze erkânlarının Alevilikten uzak olduğunu belirten bağımsız pirlar ile sivil toplum temsilcileri, cenazelerin Sünni geleneğine göre kaldırıldığından dem vurmışlardır. Ayrıca cemevlerinde yapılan cemlerin de aslından uzaklaştığını, Tunceli'nin kutsiyet atfedilen değerlerinin gündeme getirilmediğini ifade etmişlerdir. Örneğin Munzur Baba, Düzgün Baba, Mürşid-i Kâmil olan Ana Fatıma, eskiden olduğu gibi zikredilmemektedir. Bu görüşü bizimle paylaşan pirlar ve talipler, cemevlerinin Alevilik inancının yozlaştırıldığı, özünün, aslının unutturulduğu birer mekân haline geldiğini söylemişlerdir. Bu nedenle cemevlerinde görev yapan pirlar ile diğer pirlar arasında bazı sorunların olduğu açıktır.

Alevilikte üç ve kırk lokması olarak geçen, ölen kişinin arkasından verilen ve helalleşme ritüeli olarak yapılan bir tür anma olan ritüelin, cemevlerinde kavurmalı pilavlı yemeklere çevrildiğini dile getiren pirlar göre, bu durum yol ve erkâna aykırıdır. Tunceli'de merkezi bulunan Demokratik Alevi Derneğinde yaptığımız görüşmelerde, cemevlerinin birer kazanç ve rant kapısına döndüğü, Alevilikten uzak olarak cem ve cenaze hizmetlerinin yürütüldüğü, cemevlerinin birkaç kişinin tekeline olduğu ifade edilmiştir. Aynı görüşü, herhangi bir cemevinde değil bağımsız olarak görev yürüten pirlar da söylemiştir.

Ocakların, dedelik kurumunun geleneksel toplumda kapladığı yer ile günümüzdeki yeri arasında kuşkusuz ki farklılıklar bulunmaktadır. Geleneksel toplumda dedelik kurumu dışında herhangi bir kuruma gitmesine gerek olmayan bir talip, günümüzde uzmanlık alanlarının gelişmesi ve ihtiyaçları karşılama noktasında her alana hitap eden kurumların ortaya çıkmasıyla birlikte pirlara, dedelere başvurmayı gereksiz görmektedir. Dedelerin, rehberlerin etkisi taliplerin üzerinde büyük oranda kalkmıştır. Bunun temel sebebini, Alevilere uygulanan baskı, katliam, sürgün ve zorunlu göç politikaları olduğunu

ifade eden pir ve talipler, Alevilerin başka kentlerde dağınık olarak yaşadığı, tarihin her döneminde dışlanan Alevilerin, inançlarından, kültürlerinden kopararak asimilasyona uğradığını vurgulamışlardır. Aleviliğin temeli olan pir-talip bağlılığı, kentlerde ortadan kalkmış, talipler, bağlı oldukları ocakları unutmuş, böylece Alevilik inancından da kopmuşlardır. Görüştüğümüz pir ve talipler, inançlarından koparılan gençlerin sol ve sosyalist düşüncelerin etkisiyle, inançlarını, bağlı oldukları ocakları küçümser hale gelmiştir. Bu tür gençler ateizm, Sünnileşme, Şialaşma gibi süreçlere girmişlerdir. Tunceli’de 80’li ve 90’lı yıllardan sonra sol ve sosyalist düşüncelere kayan Alevi gençlerinin ilk yaptığı işin “pirlere saldırmak” olduğunu belirten ve özeleştirici yapan dernek başkanı, Aleviliğin özünde eşitlik, sevgi, hoşgörü, bilim, felsefenin zaten var olduğunu, Hz. Hüseyin’in Hak ve hakikat yolunda şehit olmasının önlerindeki en muazzam örnek olduğunu, buna rağmen Marks, Lenin, Sosyalizm, Ateizm gibi farklı mecralara kaydıklarını, bunun büyük bir hata olduğunu dile getirmiştir. Bu hatanın artık fark edildiğini ve Alevilik adına çalışma yapanların bu gelenekten geldiğini söylemekten çekinmemekteyiz.

Tunceli Alevilerinde terör, göç, kentleşme, 38 ve 94 gibi travma yaratan süreçlerle birlikte başlayan inançsal zayıflama, son yıllarda güçlenmeye başlamıştır. On İki İmamlar, Hz. Hızır Oruçları yaygın bir şekilde tutulmakta, Tunceli’deki ziyaretgâhlar sıklıkla her yaş grubuna ait Alevilerce ziyaret edilmektedir. Şah Çoban ocağı piri Hüseyin Kaykaç dedenin ifade ettiği gibi Tuncelili Alevilerde belli bir dönem savrulma yaşanmıştır ancak içinde bulunduğumuz süreç, Tuncelili ve diğer tüm Aleviler adına yeniden toparlanma sürecidir. Yeterli olmasa da pir-talip, daha sık bir araya gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksüt, Hamza, **Aleviler- Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan**, (1. Baskı) Yurt Kitap Yayınları, Ankara 2009.
- _____ **Aleviler, Türkiye – İran – Irak – Suriye - Bulgaristan, Dede Ocaklarının, Toplulukların ve Yerleşimlerin Tarihi**, (3. Baskı), Yurt Kitap Yayınları, Ankara 2012.
- Atalay, Ali Adil, **Ağuiçenliler Ocağı**, (1. Baskı), Can Yayınları, İstanbul 2013.
- Aydın, Erdoğan, **Kimlik Mücadelesinde Alevilik**, (5. Baskı), Literatür Yayınları, İstanbul 2013.
- Aytaç, Ömer, **Sosyoloji Bir Giriş Denemesi**, (1. Baskı), Üniversite Kitapevi, Elazığ 2002.
- Bayrak, Mehmet, **Bir Siyaset Tarzı Olarak Alevi Katliamları**, (1. Baskı), Öz-Ge Yayınları, Ankara 2011.
- Birdoğan, Nejat, **Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü**, (7. Basım), Kaynak Yayınları, İstanbul 2013.
- _____ **Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi – Ocaklar – Dedeler -Soyağaçlar**, (2. Baskı), Mozaik Yayınları, İstanbul 1995.
- Bozkurt, Fuat, **Buyruk**, (1. Baskı), Anadolu Matbaası, İzmir 1982.
- _____ **Buyruk - İmam Cafer-i Sadık Buyruğu**, (5. Baskı), Salon Yayınları, İstanbul 2018.
- Çakmak, Hüseyin, **Dersim Aleviliği, Raa Haqi – Dualar – Gülbankler -Ritüeller**, Kalan Yayınları, Ankara 2013.
- Çem, Munzur, **Dersim Merkezli Kürt Aleviliği, Etnisite, Dini İnanç, Kültür ve Direniş**, (2. Baskı), Vate Yayınevi, İstanbul 2010.
- Deniz, Dilşa, **Yol/Re, Dersim İnanç Sembolizmi**, (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- Eröz, Mehmet, **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik**, (1. Baskı) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

- Fığlalı, Ethem Ruhi, **Türkiye’de Alevilik Bektaşilik**, (5. baskı), İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2006.
- Gezik, Erdal ve Özcan, Mesut, **Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri**, 1. Kitap, (1. Baskı), Kalan Yayınları, Ankara 2013.
- Görmez, Kemal, **Şehir ve İnsan**, (1. Baskı), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.
- Gürsoy, Şahin ve Kılıç, Recep, **Türkiye Aleviliğı Sosyo - Kültürel Dinsel Yapı Çözümlemesi**, (1. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2009.
- Kaplan, Doğan, **Yazılı Kaynaklarına Göre Alevlik**, (4. Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012.
- Kaya, Ali, **Tunceli (Dersim) Kültürü**, (3. Baskı), Can Yayınları, İstanbul 2004.
- Keskin, Y. Mustafa, **Değışim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliğı**, (1. Baskı), İlahiyat Yayınları, Ankara 2004.
- _____ **Kentleşme Sürecinde Alevilik - Gelenek ve Modernizm Arasında Gelgitler-Elazığ Örneğı**, (1. Baskı), Yayınevi, İstanbul 2009.
- Kongar, Emre, **Toplumsal Değışme Kuramları ve Türkiye Gerçeğı**, (14. Basım), Remzi Kitapevi, İstanbul 2010.
- _____ **Türk Toplum Bilimcileri 1**, (4. Baskı), Remzi Kitapevi, İstanbul 1999.
- Kökel, Coşkun, **Güvenç Abdal Ocaklıları - Tarihsel Süreç**, I. Cilt, (1. Baskı), Güvenç Abdal Araştırma Eğitim Kültür ve Tanıtma Derneğı, İstanbul 2013.
- Kutlu, Haşim, **Kızılbaş Alevilikte Yol Erkan Meydan**, (1. Baskı), Yurt Kitap Yayınları, Ankara 2007.
- Melikoff, İrene, **Uyur İdik Uyardılar**, Demos Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2011.
- Munzuroğlu, Doğan, **Toplumsal Yapı ve İnanç Bağlamında Dersim Aleviliğı**, (2. Baskı), Fam Yayınları, İstanbul 2012.
- Ocak, Ahmet Yaşar, **Sarı Saltuk - Popüler İslâm’ın Balkanlardaki Destani Öncüsü (XIII. Yüzyıl)**, (II. Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.

- Onuk, Özlem, **Müzik Kültürü ve Eğitimi** (II. Cilt), 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi/Bildiriler Kitabı, Ankara 2007.
- Özmen, İsmail, **Simgeler ve Rıza Kenti, Alevilik/Bektaşilik, Antropolojik, Etnografik, Teolojik ve Felsefi Bir İnceleme**, Cilt II, (1. Baskı), Parşömen Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Öztürk, Zeynel, **Diyar-ı Dersim Ocaklar – Efsaneler - Aşiretler**, (1. Baskı), Sokak Kitapları Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Saltık, Turabi, **Zamanın Döngüsünde Dersim**, (1. Baskı), Fam Yayınları, İstanbul 2012.
- Saltık, Veli, **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, (2. Baskı), Kuloğlu Matbaacılık, Ankara 2011.
- _____ **Sarı Saltuk ve Saltuklular**, (1. Baskı), Kuloğlu Matbaacılık, Ankara 2012.
- Smith, D. Anthony, **Toplumsal Değişme Anlayışı**, (Çev, Ülgen Oskay), (2. Baskı), Gündoğan Yayınları, Ankara 1996.
- Şanlı, Hasan, **Dersim’de Cem**, (1. Baskı), Tij Yayınları, İstanbul 2004.
- Tepe, Harun, **Etik Bakış Açısından Yozlaşma**, Felsefelogos, Bulut Yayınevi, İstanbul 2007.
- Türkdoğan, Orhan, **Alevi Bektaşi Kimliği (Sosyo-Antropolojik Araştırma)**, (5. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2006.
- Yalçın, Hüseyin, **Alevilik Tarihi Öncesi Dünyü Bugünü**, (1. Baskı), Karahan Kitapevi, Adana 2012.
- Yaman, Ali, **Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi**, (2. Baskı), Nokta Kitap, İstanbul 2012.
- _____ **Alevilikte Dedelik ve Ocaklar**, (1. Baskı), Karaca Ahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2004.
- _____ **Kızılbaş Alevi Ocakları**, (1. Baskı), Elips Kitap, Ankara 2006.
- Yıldız, Harun, **Anadolu Aleviliği - Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme**, (1. Baskı), Araştırma Yayınları, Ankara 2004.

Makaleler

- Akın, Bülent, “Alevi Ocakları İle İlgili Tespit Edilebilen En Eski Tarihli Belge, Ağuiçen Ocağı Şeceresi ”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2014, (70), ss. 15-38.
- Altıntaş, Ramazan, “Alevî-Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu”, Uluslararası Bektaşılık ve Alevîlik Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta 2005, ss. 101-107.
- Avcı, Ali Haydar, “Pir Sultan Ocağı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2008, (46), ss. 77-96.
- Aytaş, Gıyasettin, “Alevilik Kavramı Etrafında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi**, 2010, (56), ss. 17-28.
- Azar, Birol, “Benzerlik ve Farklılıklar Ekseninde Alevi-Bektaşî İnançları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2005, 10 (2), ss. 81-87.
- Balcı, Serkan ve Çelik, Hasan, “Alevi/Kızılbaş-Bektaşî Buyruklarından Hareketle ve Genel Ahlak İlkelerine Göre Talip, Rehber, Pir ve Mürşit İlişkileri”, **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, 5 (2), ss. 123- 140.
- Balkanoğlu, Mehmet Ali ve Irmak, Fatih, “Bir Sosyal Sermaye Türü Olarak Türkiye’deki Alevi Sosyal Örgütleri ve Faaliyetlerinin İncelenmesi”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi**, 2014, (70), ss. 139- 159.
- Canbay Tatar, Hüsniye ve Tatar, Taner, “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ocaklar ve İşlevleri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2014, (69), ss. 61-80.
- Çakmak, Hüseyin, “Kuresu Ocağı”, (Erdal Gezik-Hüseyin Özcan), **Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri**, 1. Kitap, Kalan Yayınları, Ankara 2013, ss. 308-348.
- Çakmak, Yalçın, “Tunceli-Dersim’de Sarı Saltuk Kültü ve Ocağı”, (Erdal Gezik-Hüseyin Özcan), **Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri**, 1. Kitap, Kalan Yayınları, Ankara 2013, ss. 350-392.

- Çelebi Zengin, Esra, “Kent ve Kentlileşme Sarmalında Türkiye”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2018, 20/1, ss. 84-103.
- Çelik, Hasan ve Kırteke, Seda “Alevi/Kızılbaşlık’ta Ocak Kültü”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2017, (81), ss. 115- 132.
- Dedegarkınoğlu, Hüseyin, “Alevilikte Tanım ve Terimler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi**, 2011, (60), ss. 379-394.
- _____ “Dünkü ve Bugünkü Alevilik”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi**, 2010, (56), ss. 327-348.
- Deniz, Kemalettin, “Dil Sosyolojisi Açısından Ocak Kavramı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi**, Yıl 2012, S. 64, ss. 219-232.
- Dönmez, Mehmet, “Sosyal Değişim Sürecinde Hatay Aleviliği”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi**, 2007, (44), ss. 141-153.
- Erdem, Cem ve Demir, Tazegül “Bektaşılık Öğretisinde Terim ve Kavramlar”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2010, (55), ss. 437- 470.
- Erdem, Cem, “Sözlü Tarih ve Kültür Açısından İmam Rıza Ocağı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi**, 2013, (66), ss. 257-278.
- Gülten, Sadullah, “Baba Mansur’dan Şeyh Harun’a, Bir Alevi Ocağının Tarihsel Kökenine Dair Bazı Gözlemler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi**, 2012, (63), ss. 139-150.
- Gürbüz, Adem, “İsmail Polat’ın Hülle ve Töre Romanında Din Yozlaşması”, **Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi**, 2018, (8), ss. 264-274.
- İyiyol, Fatih, “Bosna-Hersek’te Ocaklar, Živčić-Vukeljići ve Mesudije Tekkeleri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2012, (63), ss. 191- 206.
- Kolukırmık, Suat, “Türk Modernleşme Sürecinde Merkezin Döşümü: Yerelden Küresele Yeni Kimlik Arayışları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2008, (18), ss. 133-146.
- Kökel, Coşkun, “Sarı Saltuk ve Balkanlarda Alevi, Bektaşî Kültürü”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2007, (43), ss. 117-123.

- Munzuroğlu, Doğan, “Celal Abbas Ocağı”, (Erdal Gezik- Hüseyin Özcan), **Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri**, 1. Kitap, Kalan Yayınları, Ankara 2013, ss. 130-176.
- Ocak, Ahmet Yaşar (Ed.), “Tarihsel Terminoloji (Bektaşılık-Kızılbaşlık-Alevilik)”, **Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü**, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Okumuş, Ejder, “Toplumsal Değişme ve Din”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2009, 8 (30), ss. 323-347.
- Onarlı, İsmail, “Şeyh Hasan Ocağı ve Aşireti”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 1999, (12), ss. 25-50.
- Rençber, Fevzi, “Alevi Ocakzadelerin Problemleri ve Çözüm Önerileri”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, 2013, 6 (4), ss. 681-692.
- Saltık, Veli, “Tunceli’de Alevi Ocakları”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi**, 2009, (52), ss. 145-177.
- Sinanoğlu, Ahmet Faruk, “Toplumsal Değişim ve Din”, **Hikmet Yurdu**, 2008, (2), ss. 23-29.
- Şahin, Kemal, “Kültürel Yozlaşmaya Neden Olan Bir Unsur Olarak Televizyon”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, 1 (1), ss. 243- 277.
- Şahin, Veysel, “Rasim Özderen Öykülerinde Kendine Dönüş İzlekleri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2014, 24 (2), ss. 31-42.
- Şanlı, Hasan Hayri, “Derviş Cemal Ocağı”, (Erdal Gezik-Hüseyin Özcan), **Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri**, 1. Kitap, Kalan Yayınları, Ankara 2013, ss. 234-307.
- Taşgın, Ahmet, “Irak’ta Bektaşî Topluluğu Şebekler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2009, (52), ss. 125-144.
- Üçer, Cenksu, “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevilerin Temel İslâmi İbadetlere Yaklaşımları”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2005, (2), ss. 161-189.

- Wakamatsu, Hiroki, “Antropolojik Yaklaşımla Hz. Hızır İnancı: Dersim Bölgesinde Uygulanan Dini Ritüeller”, **Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi**, 2014, 1(2),ss. 15-25.
- Yalgın, Erdoğan, “Cemal Abdal Ocağı” , (Erdal Gezik-Hüseyin Özcan), **Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri**, 1. Kitap, Kalan Yayınları, Ankara 2013, ss. 177-233.
- _____ “Şıh Dilo Belincan”, (Erdal Gezik-Hüseyin Özcan), **Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri**, 1. Kitap, Kalan Yayınları, Ankara 2013, ss. 421-492.
- Yaman, Ali, “Geçmişten Günümüze Alevi Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi**, 2012, (63), ss. 17-38.
- _____ “Alevilikte Ocak Kavramı, Anlam ve Tarihsel Arka Plan”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2011, (60), ss. 43- 64.
- _____ “Geçmişten Günümüze Dedelerin Misyonu ve Değişim”, **Dem Dergisi**, 2009, (6), ss. 30-38.
- Yıldız, Harun, “Anadolu Aleviliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2004, (30), ss. 323-359.
- Yılmaz, Gözde, “Türkiye’de Yaşayan Çerkezlerin Anadilde Eğitim Sorunlarının Sosyal Çözülme Doğrultusunda Analizi”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi**, 6 (1), ss. 169-188.

Tezler

- Aladağ, İdil, Televizyon Dizilerinin Kültürel Yozlaşma Açısından İncelenmesi (Fırat Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ (Türkiye), 2012.
- İnce, Hayri, Alevilerin Atatürk Algıları: Yanılsama ve Yüzleşme, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Türkiye), 2011.

Sırmalı, Emine, Entegrasyon Sürecinde Medyanın Paralel Toplum Üzerindeki Rolü (Almanya Özelinde Bir Araştırma), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ (Türkiye), 2015.

Sözlükler

Hançerlioğlu, Orhan, **İslam İnançları Sözlüğü**, (2. Baskı), Remzi Kitapevi, İstanbul 1994.

Gezik, Erdal ve Çakmak, Hüseyin, **Raa Haki- Riya Haki- Dersim Aleviliği İnanç Terimleri Sözlüğü**, (1. Baskı), Kalan Yayınları, Ankara 2010.

Korkmaz, Esat, **Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, (4. Baskı), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2005.

İnternet Kaynakları

Abdurrahman Güzel, “Alevilik-Bektaşilik Düşüncesi”, Ankara 2002, dinibil.com/default.asp?L=TR&mid=1324 (Erişim Tarihi: 16.12.2014).

Ali Yaman: “Anadolu Aleviliğinde Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu”, www.pirsultan.net/anadolu-aleviliginde-ocak-sistemi-ve-dedelik-kurumu (Erişim Tarihi: 15.06.2014).

M. Ali, “Alevilik nedir?” blog.milliyet.com.tr/alevilik-nedir/Blog/?BlogNo=424655 (Erişim Tarihi: 01.07. 2019).

Din ne demek? - din nedir? - dinin anlamı | İslam ve ihsan www.islamveihsan.com/sorularla-Islam/akaid (Erişim Tarihi: 18.07.2019).

Türk Dil Kurumu - Dilimiz Kimliğimizdir tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 19.07.2019).

www.kultur.nedir.org (Erişim Tarihi: 27.07.2019).

www.kulturel-asimilasyon.nedir.org, (Erişim Tarihi: 27.07.2019).

www.piryolu.com/.../ocaklarimiz/2130-seyh-delil-berhican-ocagi.html (Erişim Tarihi: 18.03.2014).

www.tr.m.wikipedia.org (Erişim Tarihi: 27.07.2019).

www.sozluk.gov.tr (Erişim Tarihi: 27.07.2019).

www.tr.m.wikipedia.org (Erişim Tarihi:27.07.2019).

www.turkcebilgi.com (Erişim Tarihi: 27.07.2019).

www.kultur.nedir.org (Erişim Tarihi:27.07.2019).

www.gersinot.com/babamansursecere.html (Erişim Tarihi:27.07.2019).

Kaynak Kişilerin Listesi

Ahmet Aktaş, Din Hizmetlisi, yaş: 63, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

Ali Doğan, Seyit Sabun Ocağı Talibi, yaş: 63, emekli, Tunceli Merkez.

Ali Ekber Yurt, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaş: 43, memur, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

Ali Murat Garipcan, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Derviş Cemal Ocağı talibi, Bilgisayar Öğretmeni, yaş: 36, Moğultay Mahallesi-Tunceli.

Ali Yıldırım, Kalmem-Sır Ocağı Talibi, yaş: 64, emekli, Tunceli Merkez.

Aynur Gülmez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 49, TGM’de işçi, Atatürk Mahallesi Tunceli.

Aysel Kaya, Derviş Cemal Ocağı Talibi, yaş: 51, TGM’de işçi, Atatürk Mahallesi-Tunceli.

Cafer Yeşil, Kureyş Ocağı piri, yaş: 48, Elazığ Cemevi Başkanı, hoca, Yıldızbağları Mahallesi-Elazığ.

Cihan Söylemez, Kureyş Ocağı Talibi, yaş: 33, Avukat, Tunceli Merkez.

Hasan Çelik, Aęučan Ocağı Talibi, yař: 33, Alevilik Bektařilik Tarihi Araştırmacısı ve Din Sosyolojisi Uzmanı, şatıroba Mahallesi–Doğanşehir-Malatya.

Hasan Doğan, Kureyş Ocağı Piri, yaş: 57, esnaf, Yıldızbağları Mahallesi Elazığ.

Hasan Genç, Aęučan Ocaęı Piri, yař: 81, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

Hıdır Balo, Derviş Cemal Ocağı Talibi, Esenler Ana Fatma Cemevi Başkanı, yaş: 38, esnaf, Esenler-İstanbul.

Hüseyin Kaykaç, şah Çoban Ocağı Piri, yaş: 51, işçi, Fevzi Çakmak Mahallesi-Elazığ.

İnanç Dolu, Ağuan Ocağı Piri, yaşı: 40, emekli, Şahinkaya Köyü-Elazığ.

Kadir Bulut, Kureyş Ocağı Piri, yaşı:33, Munzur Üniversitesinde Öğretim Görevlisi,
Atatürk Mahallesi-Tunceli.

Kazım Kaya, Sarı Saltuk Ocağı Piri, yaşı: 82, emekli, Elazığ-Merkez.

Mehmet Halis, Baba Mansur Ocağı Piri, yaşı: 46, Elektrik Teknisyeni, Tunceli Merkez.

Musa Kulu, Kureyş Ocağı Talibi, yaşı: 63, DAD başkanı, Tunceli Merkez.

Sevda Garipcan, Sarı Saltık Ocağı Mensubu, yaşı: 33, memur, Moğultay Mahallesi -
Tunceli.

EKLER

MÜLAKAT SORULARI

TUNCELİ YÖRESİ ALEVİLİĞİNDE OCAKLAR

Adı soyadı:
Doğum Tarihi:
Doğum yeri:
İkamet ettiği yer:
Mesleği:
Eğitim durumu:
Mensubu olduğunuz ocak:

SORULAR

1. Alevi-Bektaşî kavramlarını açıkla mısınız? Alevilik ve Bektaşîliğin birbirine benzer ve birbirinden ayrılan yönleri nelerdir?
2. Tunceli Alevi inancı size göre ne ifade etmektedir?
3. Tunceli Alevi inancının kendine has bir yapısı, özgünlüğü var mıdır?
4. Tuncelili Alevilerin doğaya ve insana bakışı hakkında bilgi verir misiniz?
5. Tunceli Aleviliğinde önemli olan öğeler hakkında bilgi verir misiniz? Ocak kurucuları, Tunceli’de mekân tutmuş olan erenler, evliyalar, ziyaretler çerçevesinde değerlendirir misiniz?
6. Ocak ne demektir? Ocaklar kendi aralarında nasıl sınıflandırılmaktadır? Pir, mürşit, düşkün ocakları hakkında bilgi verir misiniz?
7. Ocaklar arasında bir hiyerarşi söz konusu mudur? Konum itibarıyla aralarında üstünlük kurma çabası var mıdır? Yoksa bu nasıl sağlanmıştır?
8. Mensubu olduğunuz ocağın ismi ve tarihçesi hakkında neler söyleyebilirsiniz?
9. Ocağınıza ait bir şecere var mıdır? İçeriği hakkında bilgi verir misiniz?
10. Ocağınızın bağlı olduğu ve ocağınıza bağlı olan başka ocaklar var mıdır? Mürşit ocakları ile talip ocaklar arasındaki ayrım nasıl yapılmaktadır?

11. Ocağınız ile ilgili bilinen kerametsel menkıbeler var mıdır?
12. Ocağınız ile birlikte Tunceli’de var olan ocaklar hangileridir? Ocaklar arasındaki ilişkiler nasıldır?
13. Tunceli’de bulunan ocaklar arasında farklılıklar ya da benzerlikler var mıdır?
14. Tunceli Yöresi Aleviliğinde Ocakların yeri ve önemi hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
15. Ocakzade olan herkes dedelik yapabilir mi? Dede olacak kişi nasıl belirlenir?
16. Bir ocakzadenin dedelik yapabilmesi için sahip olması gereken özellikler nelerdir?
17. Dedelerin yetiştirilme süreci içerisinde beslendiği sözlü ve yazılı kaynaklar nelerdir? Dede olacak ocakzade nasıl seçilir?
18. Dış görünüş itibarıyla dedeleri diğer bireylerden ayıran özellikleri nelerdir? Kılık-kıyafet, saç-sakal yönünden değerlendirir misiniz? Dedelerin özel olarak giydikleri giysileri var mıdır?
19. Dedelerin toplum içerisindeki görevleri nelerdir? Dedelerin toplumsal ve inançsal anlamda yerine getirmekle yükümlü olduğu görevleri hakkında düşüncelerinizi belirtir misiniz?
20. Günümüzde dedelerin görevlerini yerine getirirken karşı karşıya kaldıkları sorunlar nelerdir? Bilgi verir misiniz?
21. Dedeler geçimlerini nasıl sağlamaktadırlar? Ekonomik açıdan yaşadıkları sorunlar nelerdir? Bu noktada devletten talepleri var mıdır?
22. Bir dedenin dedelikten men edilmesine sebep olabilecek inanç ve ahlak dışı davranışlar nelerdir?
23. Bir dedenin soyu yürümediği takdirde o dedeye, ocağa bağlı olan taliplerin durumu ne olur?
24. Tunceli Aleviliği üzerinde yıkıcı etkiler bırakan, travmalara neden olan olaylar hakkında bilgi verir misiniz? Geçmişten günümüze kadar yaşanmış olan süreçleri kendi hayatınızdan örnekler vererek açıklar mısınız?
25. Tunceli Aleviliği göç, terör, kentleşme ve modernleşme süreçlerinden nasıl etkilenmiştir? İnançsal anlamda bir değişim, dönüşüm yaşanmış mıdır?
26. Tunceli Aleviliğinde değerlerin yozlaştığını ya da asimilasyona uğradığını düşünüyor musunuz? Nedenleriyle birlikte açıklar mısınız?

27. Kırsal geleneksel Tunceli Aleviliği ile günümüz Tunceli Aleviliği arasında ne tür farklılıklar vardır? İnançsal açıdan değerlendirir misiniz?
28. Alevi yolunun, yozlaşma, asimilasyon, inkâr, ötekileştirilme süreçlerine karşı dirençli olması noktasında dedelere, ocaklara düşen görevler nelerdir? Bu açıdan yapılan çalışmalar, geleceğe yönelik projeler var mıdır?
29. Tunceli Aleviliğinin gerek devlet gerekse de bölgedeki sol veya sağ ideolojiler tarafından baskı altına alındığını düşünüyor musunuz?
30. Tunceli Alevi dedelerinin ve cemevinin, Alevi dernekleri, vakıfları, federasyonlarıyla olan münasebetleri hakkında bilgi verir misiniz? Fikir çatışmaları, uyuşmazlıkları ya da ters düşülen noktalar var mıdır?
31. Tunceli Aleviliğinin bugünkü durumu hakkında neler söyleyebilirsiniz?